

NR. INV. : 32851

ISTORIA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

© - 2006

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

ISBN-10 973-616-067-x

11 3 3.189

Preot profesor dr. MIRCEA PĂCURARIU

ISTORIA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Pentru Seminariile Teologice Liceale

CARTE TIPĂRITĂ CU BINECUVÂNTAREA
PREA FERICITULUI PĂRINTE

TEOCTIST

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

32.451

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

BUCUREȘTI - 2006

A B R E V I E R I

- An. Acad. Rom.,** — *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii*
- M.S.I. s.,t.,** *Istorice*, seria, tomul.
- B.O.R.** — *Biserica Ortodoxă Română*. Buletinul oficial al Patriarhiei Române.
- G.B.** — *Glasul Bisericii*. Revista oficială a Sfintei Mitropolii a Ungrovlahiei.
- M.M.S.** — *Mitropolia Moldovei și Sucevei*. Revista oficială a Arhiepiscopiei Iașilor și a Episcopiei Romanului și Hușilor.
- M. A.** — *Mitropolia Ardealului*. Revista oficială a Arhiepiscopiei Sibiului, Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Episcopiei Alba-Iuliei și Episcopiei Oradiei.
- M.O.** — *Mitropolia Olteniei*. Revista oficială a Arhiepiscopiei Craiovei și a Episcopiei Râmnicului și Argeșului.
- M.B.** — *Mitropolia Banatului*. Revista oficială a Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului și a Episcopiei Aradului.
- S.T.** — *Studii teologice*. Revista Institutelor teologice din Patriarhia Română.

1917

Account	Balance	Debit	Credit	Balance
Jan 1	100.00			100.00
Jan 15		50.00		50.00
Jan 30		25.00		25.00
Feb 15		10.00		15.00
Feb 28		5.00		10.00
Mar 15		2.00		8.00
Mar 31		1.00		7.00
Apr 15		0.50		6.50
Apr 30		0.25		6.25
May 15		0.125		6.125
May 31		0.0625		6.0625
Jun 15		0.03125		6.03125
Jun 30		0.015625		6.015625
Jul 15		0.0078125		6.0078125
Jul 31		0.00390625		6.00390625
Aug 15		0.001953125		6.001953125
Aug 31		0.0009765625		6.0009765625
Sep 15		0.00048828125		6.00048828125
Sep 30		0.000244140625		6.000244140625
Oct 15		0.0001220703125		6.0001220703125
Oct 31		0.00006103515625		6.00006103515625
Nov 15		0.000030517578125		6.000030517578125
Nov 30		0.0000152587890625		6.0000152587890625
Dec 15		0.00000762939453125		6.00000762939453125
Dec 31		0.000003814697265625		6.000003814697265625

10

I

OBIECTUL, ÎNSEMNĂTATEA, SCOPUL ȘI IZVOARELE ISTORIEI BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Cuvântul istorie (gr. 'ιστορία, lat. historia) are două sensuri sau înțelesuri. În primul sens, istoria este viața din trecut, totalitatea faptelor întâmplate; în al doilea sens, istoria este *cercetarea și expunerea științifică a faptelor istorice*, adică studiul vieții istorice.

Istoria, ca știință, poate să se ocupe atât cu studierea dezvoltării în timp și spațiu a întregii omeniri, cât și cu a unei părți din ea, aflată pe un anumit teritoriu sau numai cu dezvoltarea unui singur popor. În același timp, istoria poate avea ca obiect și cercetarea unei anumite instituții. Astfel, ea poate avea ca obiect și Biserica, fie întreaga Biserică, fie unele Biserici Ortodoxe naționale, fie unele confesiuni creștine. Putem vorbi deci de o Istorie a Bisericii universale, iar în cadrul acesteia, de *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*.

Istoria Bisericii Ortodoxe Române cercetează și expune începuturile creștinismului pe teritoriul țării noastre, organizarea acestei Biserici în decursul veacurilor, mișcările culturale și artistice care s-au desfășurat în cadrul ei, viața și activitatea ierarhilor mai însemnați, trecutul preoțimii și participarea unor clerici la luptele poporului pentru dreptate socială și libertate națională, legăturile Bisericii Ortodoxe Române cu Bisericile Ortodoxe surori, raporturile ei cu statul în decursul veacurilor, monumentele de artă bisericească etc., fapte urmărite pe întreg teritoriul țării noastre, la care se adaugă și istoricul unor comunități ortodoxe române din afara hotarelor. Toate acestea alcătuiesc *obiectul Istoriei Bisericii Ortodoxe Române*.

Definiție. Istoria Bisericii Ortodoxe Române este disciplina care cercetează critic și expune sistematic viața creștină la români, în decursul secolelor, în toate teritoriile locuite de ei.

Însemnătatea studiului Istoriei Bisericii Ortodoxe Române reiese din însuși rolul pe care l-a îndeplinit Biserica în viața credincioșilor noștri.

Cum este și firesc, Biserica a avut — și are și în prezent — un *rol religios-moral*, anume acela de a sădi în sufletele credincioșilor credința în Dumnezeu și dragostea de aproapele, îndemnându-i să urmeze totdeauna învățăturile Mântuitorului.

Biserica a îndeplinit apoi un *rol cultural*. Cele dintâi cărți scrise pe teritoriul țării noastre, în latinește, în slavonește și apoi în românește, au fost cărți de slujbă și de învățătură bisericească. Tot așa și primele cărți tipărite — în slavonește și în românește — au fost cele de slujbă bisericească. Mulți dintre cei care se osteneau cu copierea manuscriselor sau cu tipărirea de cărți au făcut parte din cler.

Prin traducerea și tipărirea de cărți bisericești în românește (diaconul Coresi, mitropolitii Simion Ștefan al Transilvaniei, Varlaam și Dosoftei ai Moldovei, Ștefan și Antim ai Ungrovlahiei), s-au pus bazele limbii literare românești înțelese de românii de pretutindeni. Treptat, limba cărților bisericești a ajuns să fie tot mai frumoasă, mai armonioasă, mai expresivă.

Circulând în toate ținuturile românești, cărțile bisericești au slujit la întărirea conștiinței de unitate națională a poporului român din cele trei țări: Țara Românească, Moldova și Transilvania. La acest lucru au contribuit mai ales frumoasele și mișcătoarele prefete ale vechilor noastre cărți bisericești, adresate tuturor românilor.

Primele lucrări cu caracter laic au apărut și prin osteneala unor slujitori ai Bisericii. Astfel, primele cronici s-au scris de călugări și preoți de la diferite mănăstiri și biserici (*Letopisețul de la Putna*, *Cronicile* lui Macarie, Eftimie și Azarie în Moldova, *Cronograful* lui Mihai Moxa în Țara Românească, *Istoria bisericii Sf. Nicolae* din Scheii Brașovului scrisă de protopopul Radu Tempea, în Transilvania). Primele versificări în românește se datorează

mitropolitului Dosoftei al Moldovei (*Psaltirea în versuri, Poemul cronologic despre domnia Moldovei*, traducerea unei drame din grecește).

Primele școli — elementare, medii și superioare — au funcționat deseori în incinta bisericilor și a mănăstirilor. În dezvoltarea culturii noastre au avut un rol deosebit școala românească de pe lângă biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului (1495), școala de la Mănăstirea Putna, școala de la mănăstirea Sfinții Trei Ierarhi, întemeiată de Vasile Lupu, Academia de la mănăstirea Sf. Sava din București, întemeiată de Constantin Brâncoveanu și atâtea altele. Mai târziu, în condițiile vieții din Transilvania, Biserica a sprijinit organizarea de școli elementare aproape în fiecare sat, cunoscute sub numele de școli “poporale” sau “confesionale”.

Organizând primele școli, era firesc ca și primele manuale școlare să fie scrise de slujitorii Bisericii (*Bucoavna* de la Alba Iulia din 1699, *Bucoavna* mitropolitului Iacob Putneanul din 1755, iar mai târziu, manualele școlare scrise la îndemnul mitropoliților Veniamin Costachi al Moldovei și Andrei Șaguna al Transilvaniei).

Biserica a avut o contribuție însemnată și la dezvoltarea *artei românești*. Construirea unor locașuri de închinare a dus la înflorirea arhitecturii, picturii, sculpturii, broderiei, argintăriei etc. Unii ierarhi au avut un rol important în această privință, sfătuind pe domnitori să ridice locașuri de închinare, alții rânduind ei înșiși pictarea unor mănăstiri (Teofan I și Grigorie Roșca la Voroneț) sau chiar ctitorind biserici și mănăstiri, unele prezentând un interes aparte sub raport arhitectonic și pictural (Gheorghe Movilă — Sucevița, Anastasie Crimca — Dragomirna, Antim Ivireanul — Mănăstirea Antim etc.)

Nu putem trece cu vederea nici faptul că Biserica noastră a organizat în trecut primele așezăminte de *asistență socială*. Bolnițele de pe lângă mănăstiri nu erau altceva decât un fel de spitale sau azile pentru călugării bătrâni și bolnavi, dar și pentru oamenii din popor, care îndurau aceleași suferințe. Unele din primele spitale de oraș și farmacii au fost înființate de ierarhii noștri (Anastasie Crimca la Suceava, Veniamin Costachi la Roman, spitalul de la Mănăstirea Sf. Spiridon din Iași etc.)

Conducătorii Bisericii noastre au cultivat și *dragostea de neam și de țară* în sufletele credincioșilor. Mitropoliții erau sftnici ai domnitorilor și de multe ori loțuitori de domni. Alteori, ierarhii celor trei țări erau trimiși în fruntea unor solii diplomatice peste hotare. Slujitorii Bisericii (ierarhi, călugări sau preoți de mir) au participat la mișcările cu caracter național și social ale poporului român.

Deci Biserica noastră a contribuit la sporirea patrimoniului cultural și artistic al țării, aducându-și aportul la înfăptuirea idealurilor poporului român de unitate statală și independență națională.

Iată de ce se impune obligația pentru fiecare slujitor al altarului de a cunoaște cât mai bine trecutul Bisericii sale.

Scopul. Studiul Istoriei Bisericii Ortodoxe Române în învățământul teologic urmărește, în primul rând, pregătirea temeinică a viitorilor slujitori ai Bisericii noastre. Cunoașterea trecutului Bisericii, ai cărei slujitori vor fi și elevii seminariști, va constitui pentru ei un imbold de a munci cu și mai multă râvnă, pentru a fi la înălțimea înaintașilor lor, ale căror pilde vrednice de urmat le înfățișează studiul Istoriei Bisericii Ortodoxe Române. În al doilea rând, cunoașterea trecutului Bisericii noastre va îndemna pe viitorii ei preoți să o iubească din toată puterea sufletului lor, să se dăruiască cu râvnă slujirii aproapelui și — împreună cu credincioșii pe care-i vor păstori — să nu precupețească nici o osteneală și nici o jertfă pentru binele și fericirea Bisericii și a neamului lor.

Izvoarele Istoriei Bisericii Ortodoxe Române. Pentru întocmirea unor lucrări de istorie bisericească trebuie consultate anumite izvoare, cărți și studii din care să culegem materialul necesar. Prin *izvoare* înțelegem materialul documentar de tot felul, contemporan cu faptele istorice studiate, care poate servi la cunoașterea acestora.

Pentru *partea veche* a Istoriei Bisericii Ortodoxe Române ne putem servi de următoarele izvoare: unele opere ale Sfinților Părinți sau ale scriitorilor bisericești, actele martirilor, inscripții vechi creștine, actele Sinoadelor ecumenice. Pentru *epoca medievală* ne servim de diferite colecții de documente (în limbile slavă, greacă, latină și română), publicate de Academia Română (colecția *Eudoxiu Hur-*

muzaki), *Nicolae Iorga*, *Ioan Bogdan*, *Gheorghe Ghibănescu*, *Mihai Costăchescu* și alții. Cercetătorii pot folosi apoi diverse acte și documente inedite, aflate în diferite arhive sau biblioteci. Pentru această perioadă pot servi și lucrările marilor cronicari sau ale unor călugări și preoți-cronicari, însemnările de călătorie, vechile statistici etc.

Literatura Istoriei Bisericii Ortodoxe Române. În afară de izvoare, mai trebuie consultate diferite cărți de istoria Bisericii noastre sau studii și articole care se ocupă cu anumite aspecte din trecutul nostru bisericesc. Prima lucrare de istorie a Bisericii Ortodoxe Române a fost scrisă de *Samuil Micu*, dar a rămas în manuscris. A doua a fost a lui *Petru Maior*, tipărită în 1813. În secolul al XIX-lea au apărut și lucrările lui *Al. Geanoglu-Lesviodax* (București), *Filăret Scriban* (Iași), *Andrei Șaguna* și *Ilarion Pușcariu* (Sibiu) etc. La începutul secolului al XX-lea, marele istoric *Nicolae Iorga* (1871-1940) a publicat *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, 2 vol., Vălenii de Munte, 1908-1909; ed. II, 1928-1932.

Dintre autorii de studii și lucrări privind Istoria Bisericii noastre consemnăm pe episcopii *Melchisedec Ștefănescu* al Romanului și *Ghenadie Enăceanu* al Râmnicului, mitropolitul primat *Athanasie Mironescu*, profesorii *Constantin Erbiceanu*, *Nicolae Dobrescu* și pr. *Niculae M. Popescu*, toți de la Facultatea de Teologie din București, *Ioan Lupăș* și *Silviu Dragomir* de la Universitatea din Cluj, pr. *Simeon Reli* de la Facultatea de Teologie din Cernăuți, *Ștefan Meteș* din Cluj și alții. În a doua jumătate a secolului al XX-lea, studiile privitoare la Istoria Bisericii noastre s-au dezvoltat mult prin cercetările făcute de profesorii de specialitate de la cele două Institute teologice din București și Sibiu (*Gheorghe Moisescu*, *Alexandru Ciurea*, *Niculae Șerbănescu*, *Ioan Rămureanu*, *Milan Șesan*, *Teodor Bodogae* ș.a), precum și de diferiți preoți cu dragoste față de trecutul Bisericii și de cercetători laici. Studiile lor sunt publicate fie în lucrări speciale, fie în revistele bisericești. În 1957 a apărut la București un manual de *Istoria Bisericii Române*, în două volume, pentru studenții Institutelor teologice, elaborat de

profesorii *Gheorghe Moisescu, Ștefan Lupșa și Alexandru Filipașcu*, iar în 1980-1981, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române* în trei volume (o nouă ediție în 1992-1994, alta în 2004-2005), de pr. profesor *Mircea Păcurariu*.

Periodizarea Istoriei Bisericii Ortodoxe Române. În scopuri didactice, studiul nostru se împarte în mai multe perioade. *Perioada întâi* sau *daco-romană*, începe cu răspândirea învățaturii creștine pe teritoriul de formare a poporului român și se sfârșește în jurul anului 600, o dată cu pătrunderea slavilor în spațiul carpato-balcanic.

Perioada a doua cuprinde secolele VII-XIV, în care apar primele formațiuni politice la noi, încheiată cu unificarea lor în cele două state românești independente, Țara Românească și Moldova. Pe plan bisericesc, se continuă lucrarea de organizare și de unificare bisericească, încheindu-se cu recunoașterea canonică a Mitropoliilor Țării Românești și Moldovei de către Patriarhia Ecumenică (1359 și 1401).

Perioada a treia cuprinde secolele XIV-XVIII — evul mediu —, fiind epoca de maximă înflorire a vieții bisericești în toate ramurile ei de manifestare (cultură, artă, viață monahală, legături cu alte Biserici ortodoxe etc). Poate fi împărțită în două mari subperioade: a) secolele XIV-XVII sau epoca domniilor „pământene“ și b) secolul XVIII (1711/16 - 1821) sau epoca domniilor „fanariote“; iar în Transilvania: a) epoca voievodatului (până la 1541); b) epoca principatului (1541-1688) și c) epoca dominației habsburgice (după 1688).

Perioada a patra corespunde cu epoca modernă din istoria țării (1821-1918), cu schimbări însemnate în viața Bisericii, cerute de cele din viața de stat.

Perioada a cincea sau contemporană (din 1918 până azi) poate fi împărțită în trei subperioade: a) a organizării Bisericii Ortodoxe pe tot cuprinsul României și a proclamării Patriarhiei; b) a patriarhilor Justinian și Iustin (1948-1989), care corespunde cu „regimul totalitar“ din România și c) după 1989, anul înlăturării aceluia regim.

C o n c l u z i i. *Din cele expuse, se desprinde importanța studiului Istoriei Bisericii Ortodoxe Române, precum și îndatorirea ce se impune oricărui slujitor al altarului de a cunoaște trecutul Bisericii sale, ca inspirându-se din faptele mari ale înaintașilor, să-și slujească cu tot mai multă dragoste Biserica și neamul.*

BIBLIOGRAFIE:

Nicolae Dobrescu, *Leția de deschidere a cursului de Istoria Bisericii Române*, București, 1908, 20 p.; N. Dobrescu, *Rolul Bisericii în trecutul românesc*, București, 1909, 21 p.; Aurelian Sacerdoțeanu, *Îndrumări în cercetări istorice*, București, 1943, 384 p.; Teodor M. Popescu, *Îndrumări metodice pentru studenții teologi*, în S.T., an. VII, nr. 7-8, 1956, p. 490-530; Mircea Păcurariu și Alexandru Ciurea, *Istoriografia Bisericii Române și problemele ei actuale*, în B.O.R., an LXXXIX, nr. 3-4, 1971, p. 355-381; Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996, 501 p (ed. a II-a, București, 2002, 550 p.).

LECTURĂ

NICOLAE IORGA*

Despre folosul studiului Istoriei Bisericii Române

Nimic nu poate fi mai folositor pentru ca preoții noștri să înlăture anumite ispite, pentru ca ei să cultive anumite îndeletniciri potrivite cu demnitatea și chemarea lor, nimic nu poate fi mai priincios pentru a-i face să înțeleagă marea misiune culturală, socială și națională care li se impune, legătura strânsă ce trebuie să păstreze cu poporul, cultul de artă și carte cu care sunt datori, mândria la care au drept îndată ce vor urma bunele tradiții, decât priveliștea unei vieți organizate, aproape [bi]milenare, în cursul căreia mitropoliții, episcopii, egumenii și așa de adesea ori smeriții călugări ori umilii preoți de mir au dat poporului, ei singuri aproape, toată învățătura, au înzestrat neamul cu o limbă literară, cu o literatură sfântă, cu o artă în legătură cu gustul și cu nevoile lui, au sprijinit statul fără să se lase a fi înghițiți de dânsul, au călăuzit neamul pe drumurile pământului, fără a-și desface ochii de la cer, și au ridicat mai sus toate ramurile gospodăriei românești — dând istoriei noastre cărturari, caligrafi, sculptori în lemn, argintari, oameni de stat, ostași, mucenici și sfinți.

Reprodus după Prefața la *Istoria Bisericii românești*, vol. I, ed. I, Vălenii de Munte, 1908, p. IV-V și ed. II, București, 1929, p. 4-5.

* Nicolae Iorga (1871-1940), istoric, publicist, orator, scriitor, om politic, profesor la Universitatea din București, membru al Academiei Române și al multor academii și societăți științifice străine, doctor honoris causa al mai multor universități. Asasinat de legionari în toamna anului 1940. A publicat numeroase volume de documente, monografiile asupra istoriei politice, economice, culturale, militare, bisericești a românilor, studii de sinteză privind istoria României și istoria altor popoare. Numărul total al lucrărilor sale se ridică la 1.200 volume și 23.000 articole și recenzii, deci peste 24.000 de titluri. Amănunte asupra acestei personalități remarcabile a culturii românești la Niculae Șerbănescu, *Nicolae Iorga, istoric al Bisericii Ortodoxe Române*, în B.O.R., an LXXXIII, nr. 11-12, 1965, p. 1010-1031; Mircea Păcurariu, *Oameni care au fost: Nicolae Iorga*, în M.A., an X, nr. 11-12, 1965, p. 864-896; Alexandru I. Ciurea, *Nicolae Iorga ca istoric al Bisericii Ortodoxe Române*, în G.B., an XXVII, nr. 1-2, 1968, p. 72-80; Barbu Teodorescu, *Nicolae Iorga*, București, 1969, 380 p. (colecția „Oameni de seamă“).

PREA FERICITUL PATRIARH TEOCTIST

Despre rolul Bisericii Ortodoxe Române în viața poporulul nostru

După cum se știe, începuturile vieții creștine pe pământul românesc sunt rodul binecuvântat al predicii și activității Sfântului Apostol Andrei, cel întâi chemat de Mântuitorul la slujba de „*pescaș de oameni*,” care a răspândit cuvântul Evangheliei în ținuturile Sciției Mici, adică în Dobrogea noastră de astăzi. În celelalte părți ale vetrei noastre străbune românești, în care ne-am născut și am viețuit neîntrerupt de-a lungul vremii, credința creștină a pătruns prin predica unor episcopi, horepiscopi și preoți, veniți aici din diferite ținuturi ale Imperiului Roman, care au propovăduit strămoșilor noștri daco-romani, în primele veacuri creștine, învățătura mântuitoare a Domnului nostru Iisus Hristos. Așa se face că simbioza dintre daci și romani, care a dus la formarea unui popor nou – poporul român –, s-a petrecut concomitent cu nașterea duhovnicească a acestui popor spre o nouă viață, viața în Hristos Cel Înviat, spre o viață de dragoste, de frățietate, de pace și bună înțelegere. De aceea, pe bună dreptate s-a spus și se afirmă mereu că poporul român s-a născut creștin. La noi, românii, învățătura creștină n-a fost impusă de vreo autoritate politică sau de stat, din rațiuni și interese omenești, așa cum s-a întâmplat cu toate popoarele din jurul nostru, ci ea a fost rodul binecuvântat al unei îndelungate lucrări misionare, creștinarea făcându-se de bunăvoie, din convingerea și din dorința de a urma Celui ce este „*Calea, Adevărul și Viața*” (Ioan 14, 6).

A fost firesc deci ca această credință să însoțească întreaga viață și toate strădaniile bimilenare ale poporului nostru. Biserica noastră dreptmăritoare, „*stâlpu și temelie adevărului*” (I Tim. 3, 15), a fost neconținut una cu neamul

românesc, identificându-se cu toate aspirațiile lui și fiind alături de el atât în zile de bucurie, cât și în momente de încercări și de restriște.

Ea a binecuvântat și a sprijinit, prin cuvânt și faptă, toate strădaniile, luptele și jertfele poporului român pentru apărarea pământului strămoșesc, pentru independență națională și unitate statală. Stau ca vii mărturie, în acest sens, multe nume de ierarhi, preoți de mir și călugări, care au sprijinit lupta și năzuințele unor străluciți voievozi români din trecut — ca Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și alții —, sau au luat parte activă la evenimentele memorabile din istoria patriei, mulți dintre ei jertfindu-și chiar viața pentru neam și țară.

Biserica noastră strămoșească a fost aceea care, secole de-a rândul, în trecut, a desfășurat o importantă activitate culturală în țările românești. În incinta mănăstirilor și bisericilor au luat ființă primele școli românești; în altele s-au copiat manuscrise vestite și s-au tipărit cărți de slujbă, de învățtură creștină, de istorie sau de zidire sufletească. Aceste cărți, izvodite din strădaniile unor vrednici ierarhi cărturari, ca mitropoliții Varlaam, Dosoftei și Veniamin Costachi ai Moldovei, Antim Ivireanul și Grigorie Dascălul ai Țării Românești, Simion Ștefan și Andrei Șaguna ai Transilvaniei — ca să nu amintim decât de câțiva din cei mai de seamă — au contribuit nu numai la luminarea minții și la apropierea evlaviei multor generații de slujitori ai altarelor și de credincioși, ci și la formarea și afirmarea conștiinței de unitate națională și bisericească a românilor de pretutindeni, în vremea când aceștia erau nevoiți să trăiască împărțiți în mai multe „țări“ românești.

Dacă împrejurări vitrege au împiedicat multă vreme înfăptuirea unității noastre politice sau de stat, în schimb, prin aceste cărți — și îndeosebi prin luminatele lor „predoslovii“ —, ca și prin legăturile bisericești de tot felul dintre românii de pe ambele versante ale Carpaților, s-a păstrat în permanență unitatea de neam, de credință și de simțire românească, pregătindu-se treptat calea spre unitatea statală. În acest înțeles apare *Cartea românească de învățtură* a mitropolitului Varlaam al Moldovei (Iași, 1643), care era îndreptată „către toată semenția românească,“ sau *Biblia de la București*, de la 1688, care s-a tipărit „spre înțelegerea limbii românești“ și „s-au dăruit neamului românesc,“ așa cum se preciza în însăși foaia de titlu.

În cadrul Bisericii a înflorit și s-a dezvoltat o artă românească de mare valoare, cu toate componentele ei: arhitectură, pictură, sculptură, broderie, miniatură. Fiii poporului român, ca și atâția vizitatori de peste hotare care vin să ne cunoască țara, rămân uimiți în fața vestitelor capodopere ale artei românești cu valoare universală răspândite pe întreg cuprinsul patriei noastre. E destul să amintim, din șirul impresionant al acestora, ctitoriile domnești de la Tismana, Cozia, Râmet, Dealu, Curtea de Argeș, Neamț, Putna, Voroneț, Moldovița, Sucevița și Trei Ierarhi, mărturie grăitoare ale geniului artistic românesc și ale jertfelniciei voievozilor, ierarhilor, preoților și credincioșilor noștri din trecut, care nu sunt cu nimic mai prejos decât monumentele bisericești contemporane din lume. Dimpotrivă, am putea spune chiar mai mult, că, dacă unele din acelea

s-au construit în decurs de mai multe veacuri, spre gloria vremelnică a unor orașe medievale sau a unor conducători pământești, bisericile și mănăstirile noastre se ridicau în numai câțiva ani — sau chiar în câteva luni, ca Voronețul —, din dărnicia și evlavia ctitorilor, spre slava lui Dumnezeu, ca mulțumire pentru binefacerile revărsate de El asupra țării și spre a sluji ca lăcaș de rugăciune pentru ei și urmașii lor, din neam în neam.

Datori suntem, la fel, să amintim și faptul că, în decursul celor aproape două milenii de existență a ei, Biserica noastră strămoșească s-a dezvoltat ca o ramură viguroasă a întregii Ortodoxii, păstrând neclintită „*unitatea Duhului întru legătura păcii*“ (Efes. 4,3) cu celelalte Biserici Ortodoxe surori și păzind neștirbit întregul tezaur de credință, așa cum ni l-au lăsat Sfinții Apostoli ai Mântuitorului și Sfinții Părinți. Mai mult, teologii care au odrăslit și trăit pe acest pământ românesc, încă din epoca patristică, au contribuit, prin scrisul lor, la îmbogățirea tezaurului de gândire teologică, începând cu Sfântul Ioan Casian, Cuviosul Dionisie cel Mic din secolul al V-lea și ceilalți până în zilele noastre.

Nu mai puțin important a fost și sprijinul pe care poporul român și Biserica sa l-au dat în decursul istoriei, mai ales în secolele XIV-XVIII, unor popoare ortodoxe din Balcani și din Orientul Apropiat, căzute sub dominația otomană. Prin daniile domnitorilor români de atunci sau prin veșmintele, obiectele de cult și cărțile tipărite la noi în limbile greacă, slavonă și arabă, poporul român dreptcredincios a contribuit nu numai la ridicarea și înfrumusețarea unor lăcașuri de cult sau la îmbogățirea patrimoniului cultural-artistic al unor popoare ortodoxe, ci și la supraviețuirea Ortodoxiei în ținuturile în care ea era amenințată sau era pusă la grele încercări. Legăturile interortodoxe s-au menținut și s-au dezvoltat, iar prestigiul Bisericii Ortodoxe Române a devenit unanim recunoscut în lumea creștină.

Iată deci câteva trăsături esențiale din care se poate desprinde rolul deosebit de important pe care Biserica noastră strămoșească l-a îndeplinit în trecut și pe care îl continuă și azi. Înfățișând aici aceste gânduri, păstrăm convingerea că cercetarea și cunoașterea trecutului — plin de vrednicii — al Bisericii noastre dreptmăritoare vor oferi elevilor seminariști — slujitorii de mâine ai sfințelor altare străbune — pilde vrednice de urmat în slujirea Bisericii, a poporului român dreptcredincios și a patriei noastre iubite.

Reprodus din „Cuvântul înainte“ la ediția a treia a manualului de *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1987, p. I-IV.

II

ÎNCEPUTURILE VIETII CREȘTINE PE TERITORIUL ȚĂRII NOASTRE

După Pogorârea Duhului Sfânt și întemeierea Bisericii creștine la Ierusalim, în ziua Cincizecimii, Apostolii Domnului și apoi ucenicii lor au început lucrarea de propovăduire a noii învățături creștine, potrivit poruncii date de Mântuitorul Însuși înainte de înălțarea Sa la cer (*Matei 28, 19*). Despre lucrarea misionară a Sfinților Apostoli și a ucenicilor lor avem prea puține știri. Doar despre bogata activitate misionară a Sfântului Apostol Pavel, desfășurată între neamurile păgâne, avem știri mai precise, pe care ni le oferă cartea *Faptele Apostolilor*.

Propovăduirea noii învățături creștine în Peninsula Balcanică s-a făcut de către Sf. Apostol Pavel și de ucenicii săi, lucru pe care-l afirmă el însuși în unele din Epistolele sale. Astfel, în Epistola către Romani, scrisă în anul 58, arăta că „a împlinit propovăduirea Evangheliei lui Hristos“ până în Iliria (*Rom. 15, 19*). Prin anii 65-66 a petrecut o iarnă întreagă în Nicopolea Epirului, unde-l chema și pe ucenicul său Tit, episcopul Cretei (*Tit 3, 12*). În toamna anului 66 îl informa pe Timotei, episcopul Efesului, că Tit propovăduia cuvântul lui Dumnezeu în Dalmația (*II Tim 4, 10*).

Predică apostolică în teritoriul dintre Dunăre și Mare. Potrivit unei tradiții, consemnată de istoricul bisericesc Eusebiu din Cezareea (pe la anul 324), Sf. Apostol Andrei a predicat Evanghelia „în Sciția.“ Tradiția mai târzie afirmă că el a trecut din Asia în Sciția Mare (sudul Ucrainei de azi), apoi în Sciția Mică (Dobrogea de azi), unde a predicat în orașele grecești de pe țărmul

Mării Negre. Unele colinde și creații folclorice din Dobrogea sau din stânga Prutului, ca și unele toponimice (peștera Sf. Andrei, pâraiașul Sf. Andrei), de asemenea, atestă prezența și propovăduirea sa pe aceste teritorii.

Cercetări recente au pus în lumină faptul că în teritoriul danubiano-pontic a predicat și Sfântul Apostol Filip, originar - ca și Andrei - din satul Betsaida, din nordul Țării Sfinte. Cercetările respective se bazează pe un calendar (sinaxar) got din secolul IV și pe câteva martirologii apusene din secolul IX. De pildă, Martirologiul zis "al lui Adon" preciza că a convertit la credința creștină pe mulți dintre locuitorii Scitiei, rânduiind pentru ei diaconi, preoți și episcopi, după care și-a continuat lucrarea misionară în Asia Mică. *Înseamnă că o parte din teritoriul țării noastre a fost evanghelizată de doi dintre ucenicii Mântuitorului, Sf. Apostoli Andrei și Filip.* Ca și ceilalți apostoli, vor fi rânduit și ei episcopi și preoți în cetățile de pe țărmurile Pontului Euxin, care le-au continuat apoi lucrarea de încreștinare a locuitorilor de aici.

Propovăduirea creștinismului în Dacia Traiană. După cucerirea Daciei de către oștile împăratului Traian, în anul 106, o parte din ea a fost transformată în provincie romană. Aici au fost aduși *coloniști* din toate părțile întinsului Imperiu Roman, în primul rând din împrejurimi, și anume din Moesia (Bulgaria și partea răsăriteană din Serbia de azi), din Pannonia (Ungaria de azi), din Iliria, dar mai ales din Asia Mică și din Siria, precum și din alte provincii ale Imperiului Roman. Fără îndoială că între coloniștii aduși din Siria, din Asia Mică (Turcia de azi) și din Peninsula Balcanică, vor fi fost și creștini, căci, în aceste părți, creștinismul a fost cunoscut prin însăși predica Sfinților Apostoli.

Pentru paza militară a noii provincii, împăratul Traian și urmașii săi au adus aici mai multe *unități militare*: legiunea XIII Gemina, așezată la Apulum (Alba Iulia), iar mai târziu, când Dacia a început să fie amenințată de marea migrație a popoarelor, legiunea V Macedonica, așezată la Potaissa (Turda). Printre soldații acestor legiuni au fost și unii creștini. Se știe că primul roman încreștinat a fost sutașul Corneliu (*Fapte, cap. 10*). Fără îndoială că și între soldații romani aduși în Dacia au fost și unii creștini, care, după eliberarea lor din armată, ca veterani, se căsătoreau și se stabileau aici, punând bazele unor familii creștine. Spre sfârșitul secolului al III-lea și începutul celui următor, între martirii creștini care au

pățimit în cetățile de pe malul drept al Dunării și în Sciția Mică (Dobrogea) se întâlnesc și alți ostași din armata romană.

În timpul stăpânirii romane în Dacia (106-271), veneau aici numeroși *negustori* din diferite părți ale Imperiului Roman, îndeosebi din orașele grecești de la Marea Neagră, din Asia Mică, din Grecia și din Orientul Apropiat. Putem presupune că între aceștia au fost și creștini, care au făcut cunoscută noua învățătură unora din cei cu care veneau în contact în Dacia.

Pe la mijlocul secolului al III-lea au apărut în Dacia goții, popor de origine germanică. În decursul expedițiilor lor în Asia Mică și în Peninsula Balcanică au adus numeroși *captivi* din acele regiuni, între care erau și creștini, pe care i-au adus în părțile noastre. În unele din aceste expediții au adus și preoți, care au răspândit apoi cuvântul lui Dumnezeu între ei, lucru confirmat de mai mulți istorici. Desigur, acești preoți vor fi propovăduit și printre daco-romani.

Mărturii ale scriitorilor creștini. Pe lângă aceste argumente de ordin logic-istoric avem și câteva mărturii ale unor scriitori creștini din primele secole asupra răspândirii creștinismului în Dacia. Astfel, *Sf. Iustin Martirul și Filosoful* (c. 165) scria că „nu există nici un neam, fie trăind în căruțe și în corturi și crescând vite, la care să nu se facă rugăciuni în numele lui Hristos“ (lucrarea *Dialogul cu iudeul Trifon*). Apologetul *Tertulian* din Cartagina (c. 160-240) scria că „Hristos stăpânește și în ținuturile sarmaților, dacilor, germanilor și sciților“ (lucrarea *Împotriva iudeilor*). Nu se poate desprinde de aici concluzia că aceste neamuri, în totalitatea lor, credeau în Hristos, ci doar că numele Lui era cunoscut unora din ei. Cam în același timp, marele teolog *Origen* din Alexandria (c. 185-254) scria că „foarte mulți“ dintre daci, sarmați și sciți n-au auzit cuvântul Evangheliei. Înseamnă că o parte dintre ei, totuși, îl auziseră (*Comentariul 39 la Evanghelia de la Matei 24, 14*).

Pe lângă toate aceste argumente, însuși faptul că în secolul IV se cunosc urme arheologice creștine în Dacia și nume de martiri, iar pe malul drept al Dunării existau numeroase scaune episcopale, duc la concluzia că acestea n-au putut să apară dintr-o dată și că în secolele anterioare trebuia să fi fost cunoscută aici învățătura lui Iisus Hristos, desigur, nemărturisită de comunități întregi, de teama persecuțiilor, ci în mod sporadic și individual. În orice caz, după retragerea autorităților și armatelor romane în sudul Dunării, sub împăratul Aurelian (271-275), numărul creștinilor s-a înmulțit,

căci acum nu se mai temeau de legile romane care interziceau noua religie.

Termeni creștini latini în limba română. Un argument puternic pentru vechimea creștinismului la daco-romani este și cel lingvistic. Numeroase cuvinte cu înțeles creștin din limba noastră sunt de origine latină, îndeosebi cele care privesc noțiunile de bază ale credinței. Aceasta constituie o dovadă în plus asupra pătrunderii creștinismului la noi încă din timpul când Dacia era provincie romană, căci o serie de termeni legați de organizarea bisericească au fost preluați mai târziu de la slavi, în perioada conviețuirii cu ei.

Terminologia creștină de origine latină din limba noastră arată că aproape toate numirile de bază ale credinței și unele forme ale cultului creștin sunt create în secolele II-IV. Cercetând acești termeni, constatăm că o parte din ei au fost împrumutați din lumea romană păgână, dar au primit un sens nou, al credinței creștine, iar alții au fost creați anume pentru exprimarea noilor noțiuni de credință, având, de cele mai multe ori, nuanțe și înțelesuri specifice creștinismului răsăritean.

Termeni din lumea romană păgână. După părerea unor cercetători, cuvântul *biserică* derivă din latinescul *basilica*, un edificiu care servea la romani ca local de judecată. După anul 313, împăratul Constantin cel Mare (306-337) a cedat aceste clădiri creștinilor, pentru săvârșirea cultului, ele păstrându-și vechea denumire. După părerea altor cercetători, încă din secolul I al erei creștine se construiau în casele particulare încăperi anume pentru săvârșirea slujbelor, care se numeau "împărătești" (în grecește βασιλικαί). Construirea unor asemenea locașuri de închinare s-a generalizat, încât sub împăratul Constantin cel Mare locașul creștin de cult era cunoscut, în latinește, sub numele de *basilica*. Deci, din acest cuvânt, - la început de origine grecească - s-a format și cel românesc de *biserică*. Cu timpul, noțiunea s-a extins de la locașul de cult asupra întregii comunități creștine.

Dumnezeu provine din *Domine Deus*, iar în vechea formă populară fără *i*, *Domne Deus*, veche invocatie păgână, adoptată și de creștini.

Cuvântul *Crăciun* derivă, după părerea celor mai mulți cercetători, din *calatio* (acuz. *calationem*), o sărbătoare romană la începutul anului, când se anunțau în templu sărbătorile de peste an.

Datorită faptului că în primele veacuri creștine Nașterea Domnului se prăznuia o dată cu Boboteaza, la 6 ianuarie, atunci se anunțau Paștile și alte sărbători mișcătoare de peste an, dându-i-se numele vechii sărbători calatio.

Floriile poartă numele unei sărbători păgâne de primăvară, Floralia sau Florilia, o sărbătoare a florilor, apropiată ca dată de intrarea Mântuitorului în Ierusalim (în textele vechi este numită „duminica florilor“).

Rusaliile poartă numele vechii sărbători păgâne Rosalia, o sărbătoare a pomenirii morților, prăznuită în timpul primăverii, când înfloresc trandafirii (rosa). Și pentru că Pogorârea Duhului Sfânt se prăznuia cam în același timp, creștinii daco-romani i-au atribuit numele vechii sărbători păgâne.

Cuvântul *sărbătoare* derivă din servatoria, prescurtare din conservatoria, adică ziua închinată zeilor care apărau și păstrau trupește și sufletește pe om.

Termeni cu înțeles exclusiv creștin: a ajuna (din adjunare), *altar* (altare, altarem) *a boteza* (baptisare, luat din grecește), *cer* (caelum), *câșlegi* (caseum ligare), *a crede* (credere), *creștin* (christianus), *a cununa* (coronare), *cruce* (crux, acuz. crucem), *a cumineca* (communicare), *duminică* (dies dominica, ziua domnească), *a închina* (inclinare), *înger* (angellus, luat din grecește), *a jura* (jurare), *lege* (lex, acuz. legem), *păcat* (peccatum), *păresimi* (quadragesima), *părinte* (parens, parentem), *preot* (presbiter), *a răposa* (repausare), *a se ruga* (rogare), *rugăciune* (rogatio, rogationem), *tâmplă* (templum), *a toca* (toccare), *sânt* pentru sfânt, din sanctus, păstrat în numirile populare ale sărbătorilor (Sânvășii, Sântion, Sântoader, Sângeorgiu, Sâmedru, Sânnicoară ș.a.).

Trebuie notat că unii termeni de credință au fost făuriți pe loc, cu ajutorul poporului de limbă latină. Așa sunt cuvintele: *împărăția lui Dumnezeu*, *făcătorul lumii*, *Treime*, *credință*, *credeu*, *ființă*, *înviere*, *răscumpărare*, *iertare*, *înălțare*, *împărtașanie*, *fecioară* (pentru Sf. Fecioară). Un amănunt interesant este acela că în rugăciunea *Tatăl nostru*, ca și în *Simbolul de credință* niceo-constantinopolitan, peste 90% din cuvinte sunt de origine latină (în *Tatăl nostru* fac excepție cuvintele: *voie*, *greșeală*, *ispită*, *mântuiește*).

Trebuie reținut că toți acești termeni de origine latină sunt complet deosebiți de cei folosiți de Biserica apuseană. Aceasta înseamnă că strămoșii noștri n-au fost evanghelizați de misionari veniți din Apus, cum au socotit unii istorici, căci în acest caz Biserica apuseană ne-ar fi impus termenii ei, mai ales că aveam aceeași limbă.

Deși bogată în ce privește noțiunile de bază ale credinței și cultului, terminologia creștină de origine latină este foarte săracă în ce privește organizarea Bisericii. Faptul este explicabil, căci organizarea bisericească în teritoriile nord-dunărene s-a făcut mai târziu. Atunci au pătruns cuvinte slave, privind mai ales organizarea Bisericii și a cultului.

C o n c l u z i i . *Pe teritoriul țării noastre au existat creștini încă din primele trei secole, învățătura lui Hristos fiind adusă aici de Sfinții Apostoli Andrei și Filip și de ucenicii lor, prin unii coloniști, soldați sau negustori veniți din diferite părți ale Imperiului Roman sau prin captivi aduși de goți din Asia Mică și din Peninsula Balcanică. Analiza cuvintelor cu înțeles creștin din limba română arată că principalii termeni sunt de origine latină, mulți creați pe loc prin misionari și creștini veniți din Răsărit cu ajutorul poporului care vorbea limba latină. Deci, argumentul lingvistic atestă vechimea creștinismului nostru și mai ales originea lui răsăriteană. Poporul român nu are o dată precisă de încreștinare, cum au toate popoarele din jur. Creștinarea lui s-a făcut prin convertiri individuale în secolele II-IV, fiind un proces paralel cu etnogeneza sa. Poporul român este singurul de origine latină la care s-a impus creștinismul ortodox sau răsăritean.*

BIBLIOGRAFIE:

V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, XVI, 223 p; Simeon Reli, *Originea și vechimea creștinismului la români*, Cernăuți, 1937, 56 p.; Ioan Ionescu, *Privire asupra cuvintelor cu sens religios din fondul principal lexical al limbii române*, în M.O., an VIII, nr. 6-7, 1956, p. 343-359; Ioan Rămureanu, *Noi considerații privind pătrunderea creștinismului la traco-geto-daci*, în Ortodoxia, an. XXVI, nr. 1, 1974, p. 164-178;

Dumitru Stăniloae, *Vechimea și spiritualitatea termenilor creștini români în solidaritate cu ale limbii române în general*, în B.O.R., an. XCVII, nr. 3-4, 1979, p. 563-590; Emilian Popescu, *Izvoare apostolice ale creștinismului românesc: Sfântul Apostol Andrei*, în S.T. an XLVI, nr. 1-3, 1994, p. 80-88; Sabin Verzan, *Propovăduirea Evangheliei în Scitia Mică (Dobrogea)*, în S.T. an XLVII, nr. 4-6, 1995, p. 79-118; Emilian Popescu, *Sfântul Apostol Filip - misionar pe pământ românesc*, în vol. "Logos I.P.S. Arhiepiscop Bartolomeu al Clujului", Cluj-Napoca, 2001, p. 386-398.

LECTURĂ

ISTORICUL P.P. PANAITESCU *

Despre terminologia creștină în limba română

Terminologia creștină în românește (toate cuvintele ce privesc credința creștină) aruncă mai multă lumină asupra originilor creștinismului nostru. Noțiunile de temelie ale creștinismului sunt redată în limba română prin cuvinte de origine latină, din care sunt fundamentale: biserică (basilica), a boteza (baptizare), Dumnezeu (dominus-deus) și zău (deus), cruce (crux), creștin (christianus), înger (angellus), lege (lex), păgân (paganus), sânt (sanctus), numai în formele compuse sânt-Petru, sânta-Maria, florii (florilia), forma populară este flurii, crăciun (calatione), preot (presbiter), din greacă, bobotează (apă botează), cuminecare, rugăciune, ca și alte cuvinte mai puțin caracteristice. Cel mai însemnat cuvânt al terminologiei creștine este numele Paștilor, sărbătoarea esențială a creștinilor. Acest cuvânt derivat din forma latină e dovada hotărâtoare a originii credinței lui Hristos, înainte de venirea slavilor...

Numai mai târziu au intrat în limbă cuvintele creștine de origine slavă, care privesc organizarea Bisericii: popă, vlădică, călugăr, mănăstire, stareț.

Unele cuvinte latine creștine din limba română sunt foarte vechi, din epoca luptelor cu păgânii; astfel, Crăciunul ne amintește chemarea credincioșilor la sărbătoarea de iarnă, sărbătoare din dies serbatoria, adică apelul la apărarea zeului; altele ne duc prin formele lor fonetice la veacurile IV-V (creștin, preot), ca și numele celor mai multe sărbători (păresimi din quadragesima), care n-au existat de la început în organizarea Bisericii. În ce privește cuvântul biserică, ultimele cercetări arată că e un termen mai vechi decât apuseanul ecclesia (francez eglise, italian chiesa), din vremea când templele evreiești imitau forma arhitectonică a basilicilor laice romane, deci înainte de Constantin cel Mare.

O observație importantă despre terminologia creștină românească este aceea că limba română are termeni latini creștini deosebiți de cei respectivi ai limbilor romanice apusene. Pe lângă basilica față de ecclesia, românii spun sărbătoare, pe când în limbile romanice apusene derivă pentru această noțiune cuvintele din faste. Numele Crăciunului la apuseni derivă din dies natalis, ziua

nașterii. De asemenea, românii zic rugăciune (romanicii apuseni, prière, preghiera), noi zicem credință, apusenii fede, foi. În limba noastră lipsesc unele cuvinte în terminologia creștină, comune tuturor romanicilor din apus, în primul rând religio (în românește lege, poate o etimologie populară datorită apropierii între lege și relege). Cauza acestor deosebiri între romanitatea orientală și cea apuseană o vedem în faptul că Biserica apuseană catolică s-a organizat definitiv într-o epocă în care se rupseseră legăturile cu romanitatea orientală de la Dunăre. Creștinismul nostru păstrează forme latine, dar mai arhaice, cum e cazul cu Crăciun, biserică, sărbătoare etc., datând din veacurile IV-V.

Aceste cuvinte românești nu s-au născut într-un mediu izolat, în Dacia lui Traian, ci sunt un bun comun al creștinismului latin din răsărit, din grupul de provincii care se numesc Illyricum, înglobând și Dacia nord-dunăreană.

Reprodus după P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969, p. 103-104.

* **Petre P. Panaitescu** (1900-1967), istoric și slavist, profesor la Universitatea din București. A publicat ediții critice ale *Cronicilor* slave scrise la noi și ale marilor cronicari (*Grigore Ureche*, *Miron Costin*) și numeroase studii, între care monografiile: *Mircea cel Bătrân*, *Mihai Viteazul*, *Dimitrie Cantemir*, apoi *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, *Introducere la istoria culturii românești* și altele.

III

MARTIRI CREȘTINI ÎN PROVINCIIILE ROMANE DUNĂRENE ÎN SECOLUL AL IV-LEA

Din secolul al IV-lea se cunosc mărturii însemnate cu privire la propovăduirea creștinismului pe teritoriul țării noastre, adică în Dacia propriu-zisă.

Se știe că în timpul stăpânirii romane, partea de răsărit a Serbiei de azi și cea apuseană a Bulgariei constituiau provincia Moesia Superioară, partea de răsărit a Bulgariei forma provincia Moesia Inferioară, iar teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră (Dobrogea de azi) a devenit, în 297, provincia Sciția Mică (Scythia Minor). În anii 271-275, împăratul Aurelian a retras din Dacia Traiană, adică din fosta provincie romană, armata și administrația sa în sudul Dunării, unde a creat, între cele două Moesii, o nouă provincie, sub numele de Dacia Aureliană, împărțită în curând în două: Dacia Ripensis spre Dunăre și Dacia Mediterranea spre Balcani. Retragera lui Aurelian n-a însemnat o evacuare totală de populație a Daciei Traiane, căci marea masă a daco-romanilor a rămas pe loc, continuând să trăiască în teritoriul respectiv.

Persecuțiile împotriva creștinilor. După apariția creștinismului, mai mulți împărați romani, începând cu Nero (54-68), au dezlănțuit persecuții împotriva creștinilor, mulți din ei primind cununa muceniciei. Ultima mare persecuție îndreptată împotriva creștinismului a pornit din dispoziția împăratului Dioclețian (284-305) și a ajutorului său Galeriu, fiind continuată, după câțiva ani, de împăratul Liciniu. În anul 313, împăratul Constantin cel

Mare, trecut mai târziu în rândul sfinților, (împreună cu mama sa Elena), a dat un *edict*, în orașul Mediolanum (azi Milano în Italia), prin care se acorda libertate creștinismului. Datorită acestuia, învățătura creștină s-a întins cu repeziciune în întreg Imperiul Roman, ajungând la o stare înfloritoare (crearea de scaune episcopale, ridicarea de biserici creștine, convocarea unor sinoade — locale și ecumenice —, întocmirea de lucrări teologice etc). Peste o jumătate de secol a apărut o încercare de reînviere a păgânismului, din partea împăratului Iulian Apostatul (361-363).

Martiri creștini în sudul Dunării. Printre cei care au suferit moarte martirică pentru Hristos și Evanghelie se numără și mulți strămoși ai noștri daco-romani, ale căror nume se cunosc din actele martirice ale timpului. Cei mai mulți au rămas însă necunoscuți. Între ei se numără slujitori ai altarului (episcopi, preoți, diaconi, citeți), soldați din armata romană și mulți credincioși, bărbați și femei, cu îndeletniciri diferite.

O victimă a persecuției lui Dioclețian a fost preotul daco-roman *Montanus* și soția sa *Maxima*. Ei au pățimit în orașul Sirmium (azi Mitrovița), din ordinul lui Probus, guvernatorul Pannoniei Inferior, fiind aruncați în râul Sava, în ziua de 26 martie 304. Acest *Montanus este primul preot daco-roman cunoscut cu numele*. Pomenirea lor se face în ziua de 26 martie. În Sirmium au mai fost uciși, în același an, *episcopul Irineu și diaconul său, Dimitrie*. Tot atunci au pățimit alți numeroși creștini în Sirmium. În Singidunum au murit pentru Hristos *diaconul Ermil și temnicerul Stratonice*, înecați în Dunăre (probabil, în anul 307, prăznuiți la 13 ianuarie).

Martiri în Durostorum și împrejurimi. În părțile răsăritene ale Bulgariei de azi (provincia Moesia Inferior) întâlnim, de asemenea, un număr însemnat de martiri creștini din rândul daco-romanilor. Astfel, în orașul Durostorum au fost decapitați, la 24 aprilie 298, soldații *Pasicrat și Valentin*, pentru că au refuzat să aducă jertfe zeilor, iar la 8 iunie 298, soldații *Marcian și Nicandru* cu alți 47 de ostași. La 28 aprilie 304 au fost martirizați trei țărani în localitatea Ozobia, din jurul Durostorumului: *Quintilian, Dadas și Maxim Citețul*.

Ceva mai târziu, sub împăratul Iulian Apostatul, a pătimit moarte martirică în Durostorum soldatul *Emilian*, care a distrus idolii din templul păgân deschis atunci în cetate. A fost chinuit și ars pe rug la 18 iulie 362.

Martiri în Sciția Mică. Din Dobrogea de azi (provincia Scythia Minor) se cunosc alte nume de martiri. Astfel, după unele acte martirice, la 7 martie 304 ar fi suferit moarte martirică însuși episcopul *Efrem* din Tomis (azi Constanța), iar prin 320-323, sub împăratul Liciniu, *episcopul Tit*. Tot din Tomis se cunosc alți numeroși martiri, mulți pătîmind sub Liciniu: *Macrobiu*, *Gordian*, *Heli*, *Lucian*, *Zotic*, *frații Argeu*, *Narcis* și *Marcelin* etc. În cetatea Axiopolis (lângă Cernavoda de azi) sunt menționați, la începutul secolului al IV-lea, trei martiri: *Chiril*, *Chindeas* și *Dasius* (Tasios). Moaștele celui din urmă se păstrează azi la Ancona, în Italia (prăznuit la 20 noiembrie). La Halmyris (azi Murighiol pe brațul Sf. Gheorghe al Dunării), au fost decapitați, la sfârșitul secolului al III-lea, preotul *Epitect* și tânărul *Astion*, convertit de el. În anii 2000-2001 au fost descoperite moaștele lor, care au fost depuse în catedrala din Constanța.

Martirii de la Niculișel. Săpăturile arheologice efectuate în anul 1971 au dus la descoperirea unei bazilici paleocreștine în localitatea *Niculișel* (jud. Tulcea), nu departe de vechiul Noviodunum (Isaccea de azi). Valoarea ei constă în cripta sa (martyrion), așezată sub altar. În interiorul criptei s-a descoperit o ladă mortuară în care se găseau moaștele a patru martiri. Pe pereți se găsesc două inscripții grecești, una redând numele martirilor: *Zoticos*, *Attalos*, *Kamasis* și *Filippos*. Se crede că ei au pătimit în timpul mării persecuții a lui Dioclețian, prin anii 304-305. Ulterior, sub criptă, s-au mai descoperit resturile unui mormânt, cu moaștele a doi martiri. Mai târziu, pe locul în care au fost îngropați acești șase martiri s-a ridicat bazilica respectivă, în vederea cinstirii lor în fiecare an. Azi, moaștele acestor martiri se păstrează în biserica Mănăstirii Cocoș (jud. Tulcea). Bazilicile de la Niculișel și Murighiol prezintă o mare importanță pentru istoria Bisericii noastre, pentru că *aici s-au păstrat singurele moaște de martiri descoperite până acum pe teritoriul țării noastre.*

Martiri în Dacia. Se cunosc și numele unor martiri din nordul Dunării. În urma retragerii legiunilor și a administrației romane în sudul Dunării, Dacia a fost ocupată de goți. Aceștia cunoscuseră creștinismul mai demult, încă de când erau în Crimeea. Ajunși la Dunăre, au făcut mai multe incursiuni în Peninsula Balcanică și Asia Mică, de unde au adus captivi în Dacia, între care mulți erau creștini. Numărul creștinilor dintre goți era în continuă creștere, contribuind la aceasta și daco-romanii autohtoni. Ei aveau și un început de organizare bisericească. La Sinodul I Ecumenic de la Niceea, din anul 325, a luat parte și episcopul lor *Teofil*, zis „al Goției,” fără ca să știm dacă era got sau daco-roman. Câțiva ani mai târziu a fost hirotonit ca episcop „al Goției” *Ulfila*, care a tradus Biblia în limba gotică. El a predicat în nordul Dunării în limbile gotică, latină și greacă.

În urma intensei răspândiri a creștinismului între goți, conducătorii lor au dezlănțuit o persecuție împotriva creștinilor din Dacia, suspectați că ar avea legături cu Imperiul Romano-Bizantin. *Ulfila* a trecut atunci în sudul Dunării, iar predica sa a fost continuată de alți misionari, proveniți dintre urmașii vechilor captivi aduși de goți din Peninsula Balcanică și Asia Mică. În cursul persecuției lui *Atanaric*, au suferit moarte martirică numeroși creștini, dintre care unii sunt cunoscuți cu numele dintr-un fragment de calendar got (sinaxar). Un martir cunoscut, *Nichita*, a fost ars de viu într-o zi de 15 septembrie. Probabil era și el descendent al captivilor greci aduși de goți în Dacia în secolul III, căci moaștele sale i-au fost duse în provincia Cilicia și așezate în biserica din orașul *Mopsuestia*, într-o zi de 15 septembrie.

Tot în cursul persecuției lui *Atanaric* a pătimit moarte mucenicească *Sf. Sava*. Martiriul său este relatat de o scrisoare a Bisericii din Goția către Biserica din Capadocia, scrisă cu prilejul mutării moaștelor sale, curând după moarte, în Capadocia. Moaștele fuseseră cerute guvernatorului Scitiei Mici, *Iunius Soranus*, de către *Sf. Vasile cel Mare*, arhiepiscop în Cezareea Capadociei. *Iunius Soranus*, capadocian și rudă cu *Sf. Vasile*, a trimis moaștele *Sf. Sava*, însoțite de scrisoarea Bisericii din Goția către cea din Capadocia despre

martiriul său. Din ea aflăm că, după mari suferințe, îndurate împreună cu preotul Sansala, Sava a fost înecat în râul „Museos”, fără îndoială Buzăul. El a murit în vârstă de 38 de ani, în a cincea zi după Paști, la 12 aprilie 372.

C o n c l u z i i . *Rezultă că în părțile Dunării, atât în nordul, cât și în sudul ei, unde locuia pe atunci o populație daco-romană, creștinismul era cunoscut, existând chiar și o organizare bisericească. Așa se explică numărul destul de ridicat al celor ce au pățimit moarte martirică pentru Hristos și Evanghelia Sa. Dacă în secolele anterioare creștinismul era cunoscut în mod sporadic, în secolul al IV-lea el se generalizează.*

BIBLIOGRAFIE:

Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire Romain*, Paris, 1918, IV+667 p.; Vasile G. Sibiescu, *Sfântul Sava „Gotul”. La 1600 de ani de la mucenicia sa*, în G.B., an. XXXI, nr. 3-4, 1972, p. 335-388; Ioan Rămureanu, *Sfinți și martiri la Tomis-Constanța*, în B.O.R., an XCII, nr. 7-8, 1974, p. 975-1011; Ene Braniște, *Martiri și sfinți pe pământul Dobrogei de azi*, în vol. *De la Dunăre la Mare*, ed. II, Galați, 1979, p. 34-62; vol. *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, București, 1987, p. 102-207; Mircea Păcurariu, *Sfinți daco-romani și români*, Iași, 1994, p. 19-47 (ed. II, Iași, 2000, p. 28-56); Nicolae Dănilă, *Martirologium daco-romanum*, în rev. “Verbum”, București, VI-VII, 1995-1996, p. 181-269.

LECTURA

Din scrisoarea Bisericii din Goția către Biserica din Capadocia, despre mucenicia Sf. Sava

Trăind în Goția, în mijlocul unei seminții îndărătnice și perfide, Sf. Sava s-a arătat ca un luminător în lume, imitând pe sfinți și strălucind împreună cu ei în faptele cele după Hristos. Căci spre nimic altceva n-a fost râvnitor, încă din copilărie, decât spre evlavia față de Mântuitorul și Domnul Iisus Hristos, tinzând către virtutea desăvârșită ca să ajungă bărbat desăvârșit în cunoașterea Fiului lui Dumnezeu...

Căci el era drept în credință, cucernic, gata către toată ascultarea cea cu dreptate; blând, neiscusit în cuvânt, nu însă în cunoștință; apărător al adevărului

față de toți, în mod pașnic, făcând să tacă pe idolatri, dar nu cu mândrie, ci purtându-se după cum se cuvine celor smeriți; liniștit și cumpănit la vorbă, foarte silitor spre orice lucru bun. Cânta psalmi în biserică, îngrijindu-se foarte mult de aceasta; nu se îngrijea de bani, nici de avere, decât numai de ceea ce avea trebuință; era cumpătat, înfrânat în toate, trăind în feciorie, retras, postea cu asprime, stăruia cu grijă în rugăciuni și cucerea pe toți printr-o purtare frumoasă; își împlinea datoriile și nu se îngrijea de cele nefolositoare; avea o credință cu totul curată, lucrătoare prin iubire, încât nu ezita niciodată să vorbească cu îndrăzneală în Domnul...

Mai târziu, pornindu-se o mare persecuție împotriva creștinilor de către cei păcătoși din Goția, împotriva Bisericii lui Dumnezeu, când se apropia sfânta zi a Paștilor, (Sava) a voit să meargă în alt oraș la preotul Gutica, pentru ca să petreacă împreună cu el sărbătoarea. În timp ce mergea pe drum, i s-a arătat un bărbat foarte mare și strălucitor la înfățișare, care i-a zis: „întoarce-te și mergi la preotul Sansala.“ Iar Sava a răspuns, zicându-i: „Sansala nu este acasă.“ Sansala însă fugise din cauza persecuției și se afla în România; dar tocmai atunci el se întorsese acasă pentru sfânta zi a Paștilor. Sava, neștiind despre întoarcerea acestuia, a răspuns în acest fel celui care i s-a arătat și se lupta să meargă la preotul Gutica. Nevoind să se supună poruncii, deodată, deși era timp frumos în acel moment, el a văzut o grămadă fără sfârșit de zăpadă pe fața pământului, care îi astupa calea, încât nu mai putea să treacă. Atunci, el a înțeles că această piedică este voința lui Dumnezeu ca să nu meargă mai departe, poruncindu-i să se întoarcă la preotul Sansala. Și binecuvântând pe Domnul, s-a întors. Și văzând el pe Sansala s-a bucurat și a povestit acestuia și la mai mulți alții ceea ce văzuse pe drum. A sărbătorit ziua Paștilor împreună cu acesta. În a treia noapte după sărbătoare, iată că Atharid, din ceata necredincioșilor, fiul dregătorului regesc Rothesteu, a năvălit cu o ceată de tâlhari nelegiuiți în satul acela și găsind pe preot dormind în casă a poruncit să fie legat. Asemenea și pe Sava, smulgându-l dezbrăcat din pat, l-au pus în lanțuri. Pe preot l-au așezat într-un car, iar pe Sava, gol cum se născuse, l-au dus prin văi cu păduri, cărora le dăduseră foc de curând, alungându-l și lovindu-l cu bețe și bice, purtându-se crud și fără milă împotriva robilor lui Dumnezeu...

Văzând ei, așadar, că pe trupul lui n-a apărut nici un semn din cele ce-i făcuseră fără milă, luând o osie de car și punând-o pe umerii lui, i-au lungit mâinile, întinzându-le până la capetele osiei; la fel, întinzându-i picioarele pe o altă osie, l-au legat. La sfârșit, aruncându-l la pământ și lăsându-l să zacă pe spate n-au pregetat să-l chinuie aproape toată noaptea. După ce au adormit slujbașii care îl chinuseră, a venit la el o femeie care se sculase de noapte să pregătească mâncare pentru cei din casă și l-a dezlegat. Iar el, deși a fost dezlegat, a rămas pe loc, fără frică, ajutându-i femeii la lucrurile ei. Când s-a făcut ziuă, aflând nelegiuitul Atharid acest lucru, a poruncit să i se lege mâinile și să fie spânzurat de grinda casei.

Nu după mult timp veniră trimișii lui Atharid, aducând mâncăruri jertfite idolilor și au zis către preot și către Sava: „Atharid a poruncit ca să luați acestea să mâncați și să scăpați de moarte sufletele voastre“. A răspuns preotul și a zis: „Noi nu mâncăm acestea, căci nu ne este îngăduit, dar rugați pe Atharid să poruncească să fim răstigniți sau să fim omorâți altfel, cum ar voi el.“ Apoi, Sava a zis: „Cine este cel ce a trimis acestea?“ Iar ei au răspuns: „Stăpânul Atharid.“ Sava, însă, a zis: „Unul singur este stăpân, Dumnezeu din ceruri, iar Atharid este om nelegiuit și blestemat“...

Atunci, după ce a aflat toate acestea, Atharid a poruncit ca Sava să fie omorât. Deci, slujitorii fărădelegii, lăsând legat pe preotul Sansala, au luat pe Sava și l-au dus ca să-l înece în râul numit Museon (Buzău)... Iar când au ajuns la malul râului, cei care îl țineau ziceau unii către alții: „Hai să-l eliberăm pe acest nevinovat, căci de unde va afla aceasta Atharid?“ Dar Fericitul Sava a zis către ei: „De ce vorbiți în zadar? Ce vi s-a poruncit? Eu văd ceea ce voi nu puteți să vedeți: iată, în față stau în slavă cei ce au venit să mă primească.“ Atunci l-au coborât în apă, în timp ce el mulțimea și preamărea pe Dumnezeu — căci până la sfârșit i-a lucrat lui Duhul — și aruncându-l și punându-i un lemn de gât l-au împins în adânc. Și astfel, sfârșindu-se prin lemn și apă, el a păstrat nepătat simbolul mântuirii, fiind în vârstă de 38 de ani. S-a sfârșit în ziua a cincea a săptămânii după Paști, care este cu o zi înainte de idele lui aprilie (12 aprilie), în timpul domniei împăraților Valentinian și Valens, sub consulatul lui Modest și Aritheu (anul 372).

După aceea, cei ce-l omorâseră, scoțându-l din apă, l-au lăsat neîngropat și s-au dus. Dar nici câine, nici vreun animal sălbatic, nu s-a atins de el, ci a fost ridicat prin mâna fraților și trupul a fost înmormântat. Pe acesta, Iunius Soranus, prea strălucitul duce al Scythiei, cinstind pe Domnul, trimițând oameni vrednici de încredere, l-a transportat din ținutul barbar în România. Și, hărăzind patriei sale un dar de preț și rod glorios al credinței, l-a trimis în Capadocia.

Reprodus după traducerea lui Ștefan Alexe din *Biserica Ortodoxă Română*, an XC, nr. 5-6, 1972, p. 557-559. (Alte traduceri la Vasile Gh. Sibiescu, în *Glavul Bisericii*; an. XXXI, nr. 3-4, 1972, p. 385-388 și volumul *Fontes Historiae Daco-Romanae*, II, București, 1970, p. 711-715).

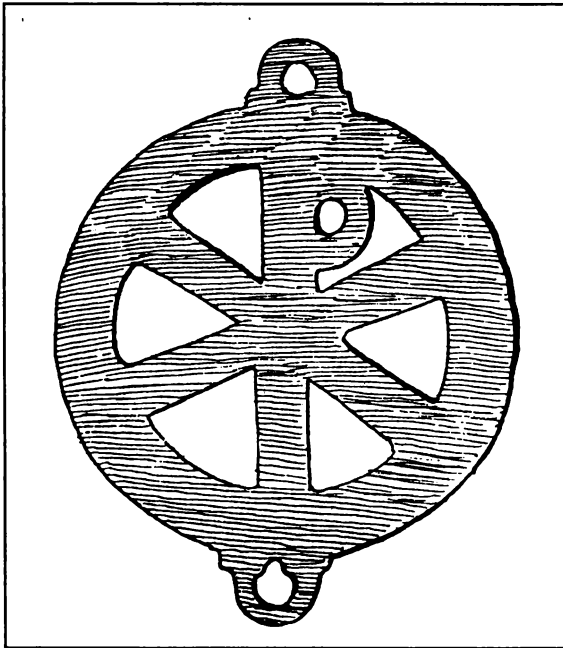
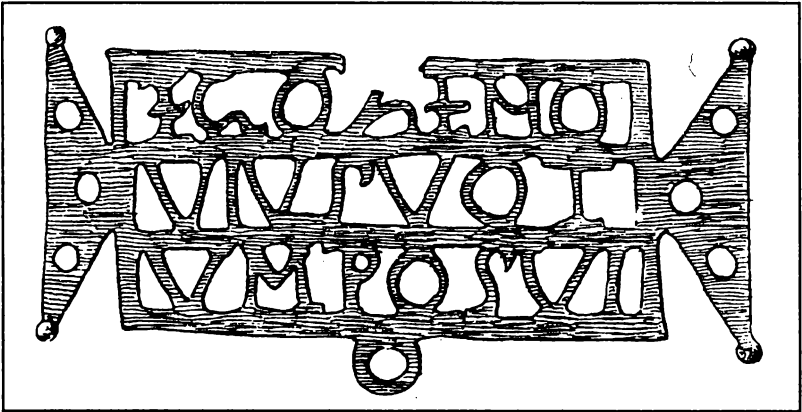
IV

MĂRTURII ARHEOLOGICE DESPRE RĂSPÂNDIREA CREȘTINISMULUI ÎN DACIA

După retragerea administrației și a legiunilor romane din Dacia, sub împăratul Aurelian (271-275), marea masă a populației daco-romane de aici, formată din agricultori, păstori și mici meseriași, a continuat să trăiască pe aceleași meleaguri. Peste ei s-au abătut unele populații migratoare: goți, huni, gepizi, avari. Partea de sud a Munteniei și Olteniei de azi a fost reocupată, dar pentru scurt timp, de împăratul Constantin cel Mare (306-337).

După retragerea aureliană, dar mai ales după promulgarea Edictului de la Mediolanum de către Constantin cel Mare (313), creștinismul s-a putut răspândi liber în Dacia, câștigând tot mai mulți adepți daco-romani pentru noua învățătură a lui Hristos. Prezența creștinismului pe teritoriul de azi al țării noastre este confirmată, între altele, de numeroase mărturii arheologice. Consemnăm doar câteva obiecte paleocreștine mai reprezentative.

Obiecte paleocreștine în Transilvania. În 1775 s-a descoperit în satul Biertan, lângă Mediaș (jud. Sibiu), o *tăbliță votivă* (donarium) de bronz. Este o tăbliță dreptunghiulară, cu lungimea de 32,5 cm, iar lățimea între 12,6 și 13,2 cm, pe care era săpată o inscripție în limba latină: „Ego Zenovius votum posui,“ adică: Eu, Zenoviu, am împlinit făgăduința. În partea de jos a tăbliței, o verigă permitea să se atârne de ea un mic disc, cu diametrul de 19,5 cm, cu monograma lui Hristos în interior, compusă din literele grecești XP=Hr(istos). De acest disc atârna, printr-o verigă, un alt obiect,

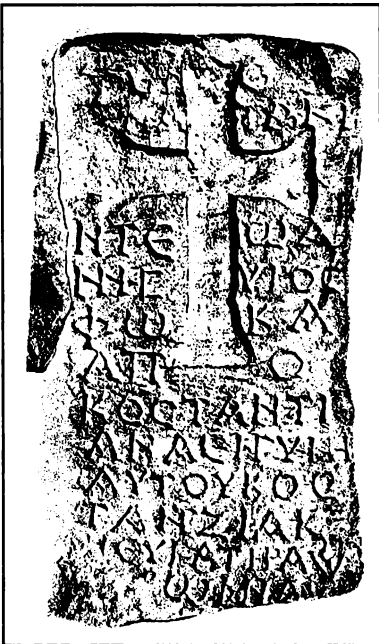
Tăblița votivă de la Biertan - jud. Sibiu (sec.IV), cu inscripția
"Ego Zenovius votum posui".

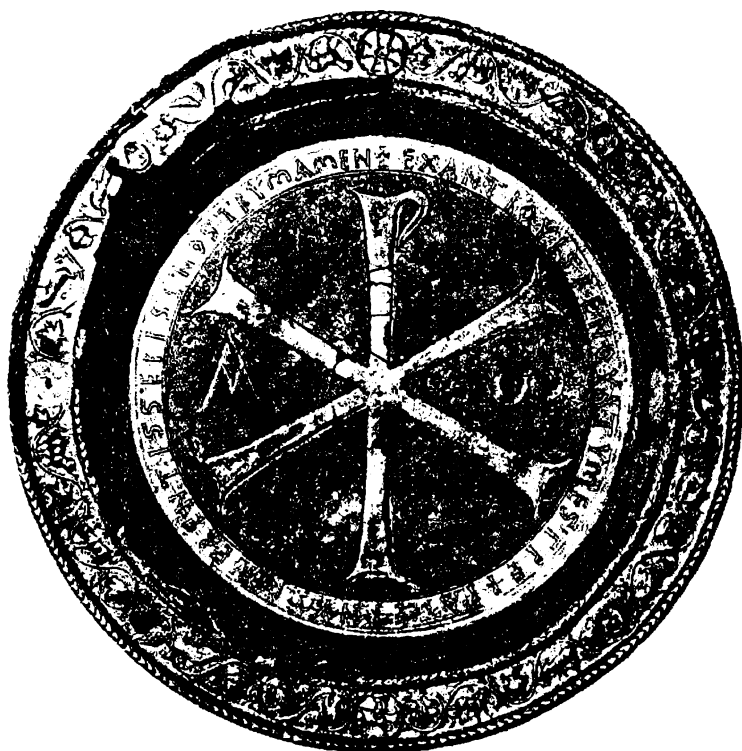
Jos, discul cu monogramul lui Hristos în interior, format din literele grecești IXP (Iisus Hristos). A fost în Muzeul Bruckental, azi în Muzeul de Istorie al României din București.

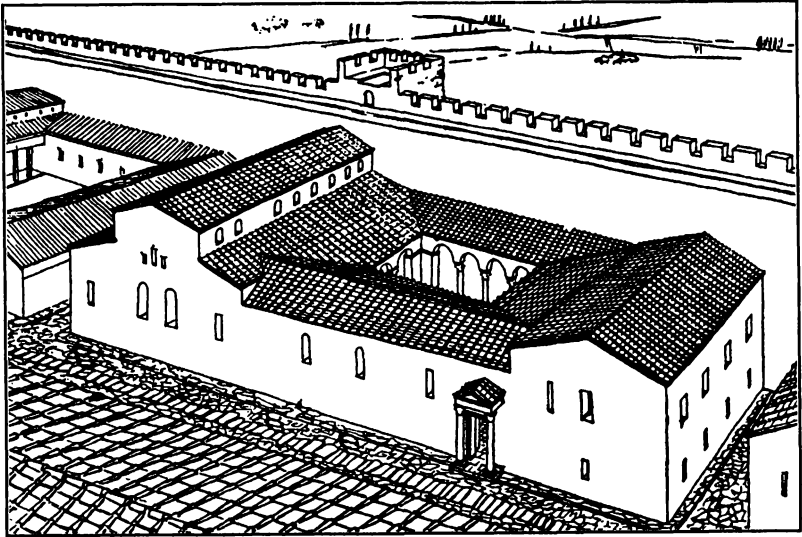
Gema de la
 Potaissa - Turda
 (mărită), cu mai
 multe scene:
Păstorul cel bun
cu un miel pe
umăr, *un copac cu*
o pasăre - simbolul
Duhului Sfânt,
lonă aruncat în
mare și literele
grecești
 IXΘΥΣ = *pește.*
 Dispărută.

Inscripții funerare creștine din Tomis (sec.V - VI), a doua cu inscripția
 grecească: *Aici odihnește Heraclide, citeț al Sfintei Biserici universale.*

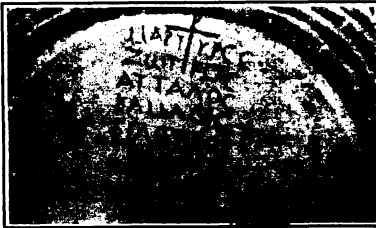

Discul de argint aurit al episcopului Paternus al Tomisului (491-518), refăcut înainte de anul 518, cu monogramul lui Hristos, literele grecești A și W, și inscripția: *Ex antiquis renovatum est per Paternum reverentiss (imum) episc(opum) nostrum, Amen.*

Bazilica cu atrium lateral din Callatis (sec. IV - VI). Reconstituire.

**Inscripția
Din interior.**

Cripta bazilicii de la Niculișel cu moaștele sfinților *Zotikos, Attalos, Kamasis și Philippos* (sec. V).

Handwritten text in a stylized, possibly ancient or regional script, consisting of several large, bold characters.

Handwritten text consisting of three characters, possibly a signature or a specific marker.

Handwritten text consisting of a series of characters, including some that resemble letters and others that are more abstract symbols.

Handwritten text consisting of a series of characters, including some that resemble letters and others that are more abstract symbols.

Handwritten text consisting of a series of characters, including some that resemble letters and others that are more abstract symbols.

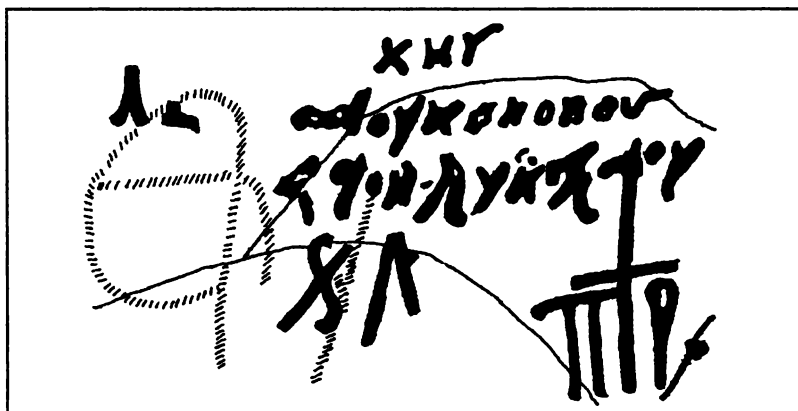
Handwritten text consisting of a series of characters, including some that resemble letters and others that are more abstract symbols.

Handwritten text consisting of a series of characters, including some that resemble letters and others that are more abstract symbols.

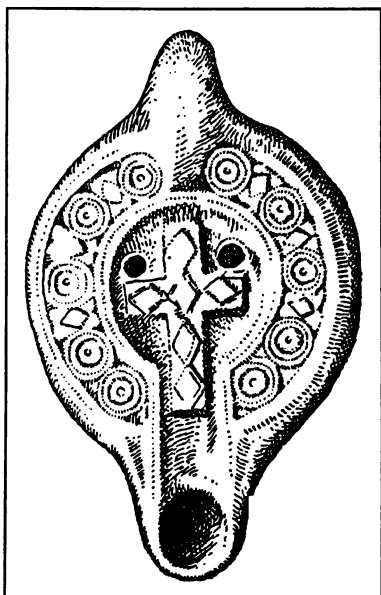
Inscripții incizate pe pereții bisericuțelor rupestre de la Basarabi.

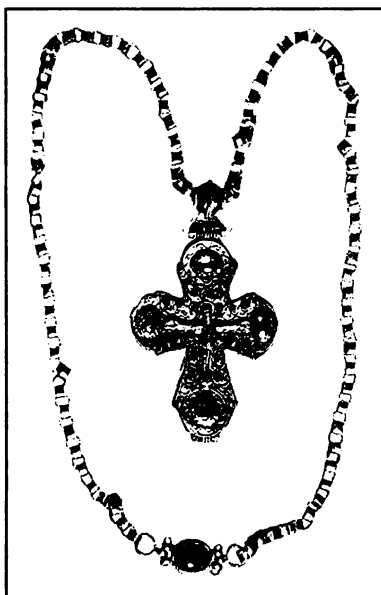
Intrarea în altarul
bisericuței B 1
de la Basarabi,
cu diferite cruci
incizate în cretă.

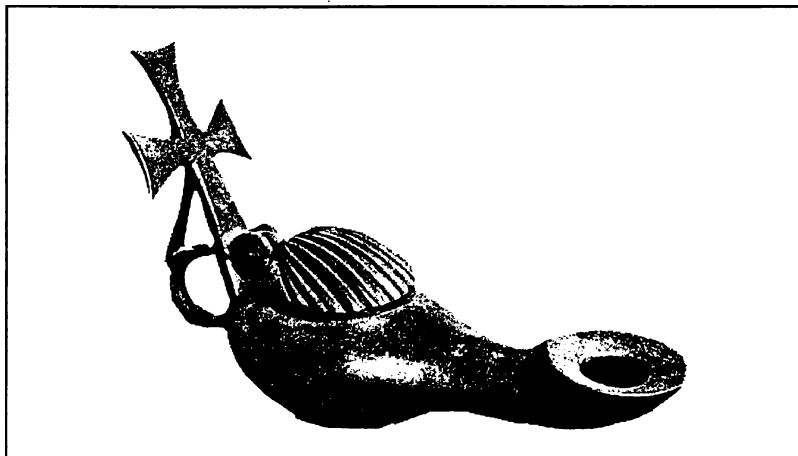
Inscripție descoperită în bazilica de la Sucidava (Celei)
cu numele preotului *Lukonokos*, fiul lui *Lykatios* (sec. V - VI).

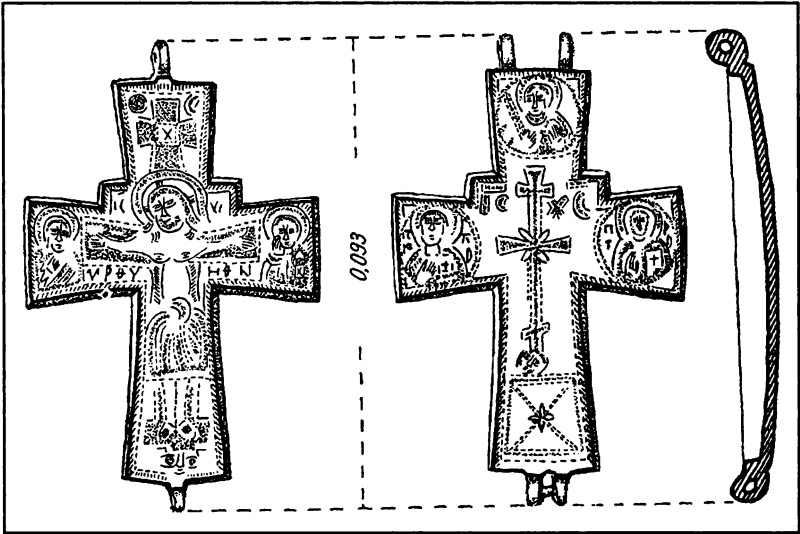
**Opaiț de lut cu semnul crucii,
descoperit în Transilvania
(sec. IV).**

**Cruce relicvar de la Dinogeția -
Garvăn (sec. XI), azi în Muzeul
de Istorie al României.**

**Opaiț de bronz cu toartă în formă de cruce, descoperit în comuna
Luciu - jud. Ialomița (sec. IV - VI). Azi în Muzeul de Istorie al României.**

**Cruce relicvar din bronz descoperită
la Bâta Doamnei - Piatra Neamț (a doua jumătate a sec. XII).**

Fundația uneia dintre bisericile de la Dăbâca (sec. IX - XI).

probabil o candelă. Inscripția este din secolul al IV-lea, lucru dedus și din forma literelor, dar și din monogramă, care se folosea mai ales de la începutul acestui secol, în epoca lui Constantin cel Mare.

În apropierea ruinelor fostului castru roman din Porolissum (azi Moigrad — Sălaj), s-a descoperit *un disc* cu monograma lui Hristos, cu un fragment de inscripție votivă (secolul IV).

În prima jumătate a secolului al XIX-lea s-a găsit la Turda (numită în epoca romană Potaissa), o pietricică de onix aproape ovală, de mărimea unei pietre de inel (1,3 x 1,1 cm), cunoscută sub numele de *gema de la Potaissa*. Pe această pietricică era sculptată scena Bunului Păstor. Pe un mic postament sta un bărbat în picioare, îmbrăcat în tunică, cu un miel pe umeri, iar la picioarele sale un alt miel, cu privirea în sus. În stânga era un copac cu două crengi înclinate deasupra păstorului, iar pe o ramură, o pasăre. În dreapta era o corabie din care cade un om în apă, înaintea unui monstru marin. Symbolismul acestei scene este ușor de explicat: bărbatul este Păstorul cel Bun cu oaia pe umeri, având alături pomul vieții, pasărea este porumbelul, simbol al Duhului Sfânt, iar bărbatul aruncat din corabie este Iona înghițit de chit. În jurul acelei corăbii se află — în grecește — criptograma creștină: IXΘΥΣ adică *Iisus Hristos Fiul lui Dumnezeu Mântuitorul*, iar cuvântul IXΘΥΣ înseamnă pește, un simbol creștin din primele secole. Și această gemă datează tot din secolul al IV-lea. Este un exemplar destul de rar, în care se găsesc la un loc atâtea scene, fiind și de o minunată execuție tehnică. Gema nu se mai păstrează azi, ci este cunoscută numai din unele descrieri și desene din secolul al XIX-lea.

În Transilvania s-a descoperit și o altă *gemă*, fără să se știe în ce loc, păstrată azi în Muzeul Național din Budapesta. Este tot de dimensiuni reduse (1 x 0,8 cm). Pe un mic postament stă Bunul Păstor, îmbrăcat în tunică, purtând un miel pe umeri, ținându-i picioarele cu mâna dreaptă, iar jos, la dreapta și la stânga, câte un miel în picioare. Deasupra capetelor celor doi miei se află câte un pește așezat vertical. În stânga păstorului se află un copac cu mai multe crengi.

La Cluj (fosta Napoca romană) s-a descoperit un *monument funerar păgân* și anume o lespede de piatră cu inscripții latine păgâne. Lespedea a fost folosită de un creștin, în secolul al IV-lea, ca bază a unui sicriu de piatră, când partea cu inscripția a fost așezată în jos. Cu ocazia acestei întrebuintări s-a săpat o cruce în mijlocul pietrei, în litera O din vechea inscripție.

Tot din Transilvania provin și câteva *opaițe de lut* cu caracter creștin, având imprimare pe ele crucea. Astfel de opaițe se păstrează în Muzeul Brukenthal din Sibiu, în Muzeul din Alba Iulia, în Muzeul Țării Crișurilor din Oradea, în Muzeul Arheologic din Cluj-Napoca.

În afară de aceste obiecte, din perioada imediat următoare retragerii lui Aurelian din anii 271/275, există dovezi că unele clădiri publice romane au fost transformate în lăcașuri de cult creștine. Așa a fost cazul unui templu păgân din *Porolissum* (azi Moigrad, jud. Sălaj). Se pare că și biserica din satul *Densus*, lângă Sarmizegetusa romană (jud. Hunedoara) a fost inițial un monument funerar (mausoleu), construit în amintirea generalului Longinus, pe la începutul secolului II, iar după părăsirea Daciei de autoritățile romane și armată, a devenit lăcaș de cult pentru creștinii de aici, cum a rămas până azi.

Obiecte paleocreștine în Banat. În 1841 s-a găsit, în tencuiala zidului împrejmuitor al bisericii române din Băile Herculane, un inel de aur, pe care este săpat un delfin, iar deasupra lui un păun, simboluri specific creștine. Este socotit de proveniență orientală, din secolele III-IV.

În Banat s-au mai găsit un *inel* de bronz în formă de cruce, în râul Caraș, un *inel de bronz* cu cruce în Sacoșul Turcesc, lângă Timișoara, un *opaiț de bronz* în formă de pește la Lipova, un *capac de lut* cu cruce la Tibiscum (Jupa-Caransebeș). La *Morisena* (azi Cenad, jud. Timiș) s-au descoperit fundațiile unei bazilici cu baptisteriu, din secolele IV-VI.

Lăcașuri de cult și obiecte paleocreștine în Oltenia. În localitatea *Slăveni*, jud. Olt, s-au descoperit urmele unui locaș de cult creștin din a doua jumătate a secolului al IV-lea, ridicat peste ruinele castrului roman. Biserica respectivă a fost construită rudimentar, din piatră, cărămidă și țigle, legate cu lut cleios (21 x 7 m).

Vestigii paleocreștine s-au descoperit la *Sucidava*, pe Dunăre (azi Celei, înglobat în orașul Corabia). Sucidava, însemnat centru comercial și militar, a rămas în stăpânirea romană chiar și după

părăsirea Daciei de către Aurelian. Sub Constantin cel Mare a devenit o puternică bază militară, din care au pornit expediții victorioase împotriva populațiilor din Dacia, recucerind zona de câmpie a Olteniei și Munteniei. În 447 a fost distrusă de hunii conduși de Atila. În primii ani de domnie ai lui Justinian I, împăratul Bizanțului (527-565), s-a început refacerea Sucidavei. La scurt timp, în jurul anului 600, a avut loc ultima ei distrugere, din partea avarilor.

În apropierea zidului cetății romane s-au descoperit resturile unei basilici, adică ale unui locaș de închinare creștin din secolele V-VI. Se compunea dintr-o sală patrulateră la intrare, o navă și o absidă semicirculară (20,90 x 10,20 m). S-au identificat și urmele unui postament patrulater din zid, deasupra căruia se înălța amvonul din lemn. Mai târziu, pe aripa sudică a bazilicii, s-au adăugat două cămăruțe din zidărie care îndeplineau rolul unui diaconicon, unde se păstrau veșmintele preoțești și diferite obiecte de cult. S-au descoperit și câteva obiecte creștine, precum și trei morminte în interior și alte trei în exterior. În apropierea altarului s-a făcut o altă descoperire importantă și anume un fragment de amforă de lut gălbui, pe care se află o inscripție grecească: „Maria a născut pe Hristos Fiul lui Dumnezeu“, precum și numele preotului *Lukonochos*, fiul lui Lykaios, probabil, slujitor al bisericii din Sucidava prin secolul al VI-lea. Săpăturile din restul cetății au dus la descoperirea altor amfore, opaițe cu toartă cruciformă, cruciulițe de bronz etc.

Toate aceste descoperiri arheologice arată că orașul Sucidava a devenit cu timpul și un însemnat centru creștin, poate și sediul unui episcop. Aici vor fi trecut Dunărea numeroși misionari din Răsărit, mai ales că orașul Oescus, situat chiar în fața Sucidavei, peste Dunăre, avea și un episcop. Bazilica de la Sucidava a fost destinată în primul rând nevoilor spirituale ale garnizoanei locale, dar va fi avut și un rol însemnat în întărirea creștinismului în nordul Dunării.

La *Reșca* (jud. Olt, antica Romula), s-au descoperit câteva geme și două opaițe decorate cu cruci din secolul al IV-lea, iar la *Luciu* (jud. Ialomița), un opaiț de bronz cu toartă în formă de cruce (sec. V-VI).

Urme paleocreștine în Dobrogea. Foarte multe obiecte vechi creștine, monumente funerare cu inscripții și basilici (sec. IV-VI) s-au descoperit în Dobrogea, pe atunci provincia Scythia Minor. Notăm o *gemă*, probabil din secolul al IV-lea, azi în British Museum

din Londra. Conține cunoscutul cuvânt simbolic ΙΧΘΥΣ, precum și reprezentarea lui Hristos răstignit pe cruce între cei 12 Apostoli.

Din cele peste *o sută de inscripții creștine* din secolele IV-VI, cunoscute până acum în Dobrogea — mai ales pe monumentele funerare — mai mult de jumătate provin de la Tomis (Constanța), metropola provinciei, iar restul de la Callatis (Mangalia), Histria (Istria), Axiopolis (lângă Cernavodă), Tropaeum Traiani (Adamclisi), Ulmetum (Pantelimon), Dinogetia (Bisericuța-Garvăn, în dreptul orașului Galați) și din alte părți. Aproximativ un sfert din ele sunt în limba latină, restul în limba greacă, vorbită mai cu seamă de populația din centrele urbane de pe țărmul Mării Negre. Creștinii menționați în inscripții aparțin tuturor categoriilor sociale: soldați, ofițeri, negustori, magistrați, funcționari, slujitori ai Bisericii. Toate aceste inscripții sunt însoțite de semnul crucii, de monograma lui Hristos, precum și de unele reprezentări simbolice, caracteristice artei paleocreștine: peștele, porumbelul, frunza de palmier și altele.

Un alt obiect de valoare este *un disc de argint aurit* (cu diametrul de 61 cm), care a aparținut episcopului Paternus din Tomis, refăcut de el înainte de anul 518, după cum arată o inscripție în limba latină. Avea monograma XP, precum și literele A - ω. Răpit și îngropat, se pare de avari, în regiunea Poltavei din Ucraina, a fost descoperit în anul 1912 (azi este în Muzeul Ermitaj din Sankt Petersburg).

În centrele vechi romane și grecești din Dobrogea, în care s-au făcut cercetări, au fost identificate ruinele a *peste 35 de bazilici paleocreștine*. Astfel, la Tomis s-au descoperit ruinele a șase bazilici din secolele IV-VI.

La Tropaeum Traiani s-au dezgropat cinci bazilici, dintre care patru în interiorul cetății, iar a cincea, de cimitir, în afara incintei. Cea mai însemnată dintre ele este *bazilica de marmură*, numită așa din cauza materialului întrebuintat pentru reconstruirea ei în secolul al VI-lea. Zidirea ei începuse încă de pe la mijlocul secolului al IV-lea sub împăratul Constanțiu. Tot atât de importantă este și *bazilica în formă de T*, cea mai lungă (33,80 m) și poate cea mai renumită dintre locașurile de cult din Tropaeum. Are și o criptă pentru păstrarea de moaște sfinte.

Săpăturile arheologice de la *Histria* au scos la lumină fundațiile a șapte bazine, toate din secolele V-VI. La *Dinogetia* s-au descoperit ruinele unei bazine din secolele IV-V (refăcută la începutul secolului al VI-lea), cu câteva resturi de tencuială, purtând urme de pictură.

La *Piatra Frecăței* (jud. Tulcea, pe brațul Măcin al Dunării, anticul Beroe), s-au dezgropat fundațiile unei bazine ce pare să dateze din timpul lui Constantin cel Mare și este considerată cea mai veche din sud-estul Europei.

Alte trei bazine s-au dezgropat la *Troesmis* (azi Iglia-Turcoaia, pe Dunăre), câte două la *Axiopolis și Constantiana* (azi capul Doljman) și câte una la *Noviodunum* (azi orașul Isaccea), la *Callatis* (împreună cu un cimitir din secolele V-VI), *Ulmetum și Ibdia* (azi Slava Rusă), unde întâlnim singura bazilică cu trei abside la răsărit. În ultimul timp s-a mai descoperit o bazilică în apropierea satului *Izvoarele* (fost Pârjoaia), în sud-vestul Dobrogei, pe malul drept al Dunării, care datează de prin secolele IV-VI, una din cele mai vechi din țara noastră, cu o absidă semicirculară (altar), naos și pronaos. În 1971 s-a descoperit bazilica de la *Niculitel*, cu moaștele celor șase martiri, pe care i-am consemnat în altă parte, iar în 2000-2001 cea de la *Halmyris*, cu moaștele Sfinților Epictet și Astion.

C o n c l u z i i. *Din simpla enumerare a acestor mărturii arheologice se poate desprinde constatarea că în secolele IV-VI, creștinismul prinsese rădăcini adânci în Dacia și în Scitia Mică, având legături strânse cu Răsăritul creștin. Toate aceste monumente și obiecte sunt, în același timp, mărturii grăitoare ale continuității populației daco-romane de pe teritoriul țării noastre. Continuarea campaniei de săpături arheologice va putea aduce, desigur, noi dovezi asupra vechimii creștinismului românesc.*

BIBLIOGRAFIE:

- D.Tudor, *Prima basilică creștină descoperită în Dacia Traiană*, Iași, 1948, 25 p.+1 pl.; I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor după inscripții*, în S.T., an. VI, nr. 1-2, 1954, p. 65-112; I. I. Rusu, *Materiale arheologice paleocreștine din Transilvania. Contribuții la istoria creștinismului daco-roman*, în S.T., an X, nr. 5-6, 1958, p. 311-340; I. Barnea, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul*

României, în S.T., an V, nr. 5-6, 1958, p. 311-340; an. XII, nr. 3-4, 1960, p. 201-231; an. XVII, nr. 3-4, 1965, p. 133-181; Radu Vulpe și Ion Barnea, *Romanii la Dunărea de Jos*, București, 1968, p. 461-556; Emilian Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, București, 1976, 438 p.; Ion Barnea, *Arta creștină în România. I. Secolele III-VI, Album...*, București, 1979, 278, p. (cu 118 pl. în text); Victor Bauman, *Bazilica cu „martyrion“ din epoca romanității târzii descoperite la Niculițel*, în „Buletinul Monumentelor Istorice“, an XLI, nr. 2/1972, p. 17-26; D. Tudor, *Biserica paleocreștină de la Slăveni-Olt*, în „M.O.“, an XXX, nr. 1-3, 1979, p. 102-105.

LECTURĂ

Inscripții funerare creștine din Scythia Minor (Dobrogea)

— Domnul meu este lumina mea și Mântuitorul meu de cine mă voi teme? (grecește, Tomis și Histria).

— Pe cei săraci ai lui îi voi sătura de pâine. Pe preoții lui îi voi îmbrăca cu mântuire (grecește, Tomis).

— Fericitul Timotei din partea lui Dinias, având ca neofit numele Emanuel (grecește, Tomis).

— Pentru Theodule, soția mea, care a fost fiica preotului Patricius. Și au pus acest epitaf spre amintirea noastră și a mea, care sunt încă în viață... (latinește, Tomis).

— Harul lui Dumnezeu. Fiți sănătoși, trecătorilor! Aici zace... de 51 ani. Odihnește-o, Dumnezeule, cu dreptii... Eu, Entolios Cezarianul, fiind... din darurile lui Dumnezeu am ridicat acest locaș veșnic... (grecește, Tomis).

— Aici odihnește Heraclide, citeț (anagnost) al sfintei și soborniceștii Biserici (grecește, Tomis).

— Simplicius, fiul lui Casianus, de neam sirian și ca pregătire jurist, și soția acestuia Melitis, fiica lui Aedesius, având strămoși nobili, au trăit mulți ani și au cunoscut o bătrânețe cinstită; acum am ajuns printre cei drepti, în nădejdea învierii și a fericirii vieții veșnice (grecește, Callatis).

— (Martirilor) Chiril, Chindeas și Tasiuș le încredințez pe Eufrașius (grecește, Axiopolis).

Reproduse după Emilian Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, București, 1976, p. 95, 96, 61, 62, 80, 82, 139, 156 și 205.

V

ORGANIZAREA BISERICESCĂ ÎN PROVINCIIILE ROMANE DUNĂRENE PÂNĂ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL VI-LEA

Din actele primelor sinoade ecumenice, precum și din alte mărturii, rezultă că încă din prima jumătate a secolului al IV-lea — poate chiar mai de mult — în provinciile romane sud-dunărene (Serbia și Bulgaria de azi, precum și în Dobrogea), exista o organizare bisericească temeinică, cu peste 40 de scaune episcopale. Aproximativ 15 dintre acestea se găseau în dreapta Dunării, în provinciile Pannonia Inferior, Moesia Superior, Dacia Ripensis, Dacia Mediterranea, Moesia Inferior și Scythia Minor.

Episcopiile din provinciile romane sud-dunărene. Cele mai însemnate centre episcopale erau la Mursa și Sirmium (azi Mitrovița în Serbia) în Pannonia Inferior; Singidunum (azi Belgrad), Viminacium (azi Kostolaț, în Serbia) în Moesia Superior, Aquae (azi Prahovo în Serbia), Bononia (azi Vidin), Ratiaria, Oescus în Dacia Ripensis, Naisus (azi Niș în Serbia), Remesiana (azi Bela Palanka, în Serbia), Sardica (azi Sofia) în Dacia Mediterranea; Novae (azi Sviștov), Sexanta Prista (azi Ruse), Appiaria, Durostorum (azi Silistra), Marcianopolis (azi Devnya), Odessos (azi Varna) în Moesia Inferior; Tomis în Scythia Minor.

Între cei 318 Sfinți Părinți care au luat parte la Sinodul I Ecumenic de la Niceea se numără și câțiva episcopi din aceste provincii: *Dominius* sau *Domnus* din Sirmium, *Protogenes* din Sardica, *Dacus* din Scupi (în provincia Dardania) și *Pistus* din Marcianopolis. După părerea unor istorici, ar fi participat și episcopul *Marcu* de la

Tomis. Ereticul Arie, cel care nu admitea dumnezeirea Fiului, condamnat la Sinodul I și exilat în ținuturile dunărene, a reușit să câștige la erezia sa doi episcopi din aceste părți: Valens din Mursa și Ursacius din Singidunum, care au îndeplinit un rol nefast în controversele ariene din secolul al IV-lea.

Sinoadele locale din sudul Dunării. În urma multelor neînțelegeri cauzate de arieni după Sinodul I Ecumenic, a fost nevoie de convocarea unor sinoade locale, care să ia în cercetare diferite probleme teologice controversate. Un astfel de sinod s-a ținut în anul 343 la *Sardica (Serdica)*, azi Sofia la care au participat aproximativ 170 de episcopi din toate părțile lumii creștine de atunci. Aproape jumătate dintre ei erau din provinciile romane sud-dunărene. Între participanții la sinod se număra și Sfântul Atanasie cel Mare al Alexandriei. De altfel, acest mare părinte al Bisericii, întorcându-se din primul său exil, din Gallia, în drum spre Alexandria s-a abătut și în părțile dunărene, la Viminacium. Aici s-a întâlnit, în anul 337, cu împăratul Constanțiu. După încheierea Sinodului de la Sardica, a petrecut peste un an în provinciile romane sud-dunărene (în 344-345), propovăduind credința cea adevărată și întărind pe ortodocși în rezistența față de ereticii arieni. Paștile anului 344 le-a petrecut în orașul Naisus.

Alte sinoade împotriva arienilor s-au ținut în *Sirmium*, pe atunci capitala provinciei Pannonia Inferior, ultimul în anul 378, în prezența împăratului Grațian, sub conducerea Sfântului Ambrozie al Milanului și a episcopului Anemius din Sirmium.

În anul 381 a fost convocat la *Aquileea* (la frontiera Italiei cu Iliricul) un sinod italo-ilirian care a pus capăt arianismului în aceste provincii pentru totdeauna.

O însemnătate deosebită prezenta *Episcopia din Remesiana*, în provincia Dacia Mediterranea, azi Bela Palanka, în Serbia, unde a păstorit *Sfântul Niceta*, un daco-roman, cunoscut misionar printre dacii din sudul Dunării (sec. IV-V). Este autorul unor lucrări teologice și catehetice în limba latină, între care se remarcă un *Catehism*, în șase cărți.

Existența acestor episcopii în provinciile romane din sudul Dunării, unele chiar de la începutul secolului al IV-lea, constituie o mărturie temeinică și sigură că învățătura creștină începuse să

pătrundă la popoarele de neam trac, precum și la daco-romanii care trăiau și în teritoriile sud-dunărene. Fără îndoială că din toate aceste centre de pe țărmul drept al Dunării treceau în fosta Dacie Traiană numeroși misionari, care converteau la noua credință pe mulți păstori și agricultori daco-romani. Creștinismul s-a răspândit la nordul Dunării în limba latină sub forma lui ortodoxă, adică după credința stabilită la Sinodul I Ecumenic de la Niceea.

N-ar fi exclus să fi existat scaune episcopale și în nordul Dunării, mai ales că în secolul al IV-lea partea de sud a Munteniei și a Olteniei a ajuns din nou în stăpânirea romană. Un astfel de scaun episcopal ar fi putut exista la *Sucidava* (Celeiul de azi), centru strategic și comercial de seamă, unde, după cum am relatat, s-au descoperit numeroase urme creștine, și altul la *Morisena*, unde exista o bazilică din secolele IV-VI.

În teritoriile din nordul Dunării au putut activa însă și așa-numiții *horepiscopi* sau episcopi de sat (χωρα = sat), atestați în Biserica veche între secolele III-XI. Ei locuiau la țară, în sate, dar lucrau numai din înputernicirea episcopilor din cetățile de pe malul drept al Dunării sau din Tomis. Acești horepiscopi hirotoneau ei înșiși preoți și diaconi sau hiroteseau citeți și ipodiaconi, instalau preoți, cercetau bisericile existente și pe preoți, săvârșeau taine și ierurgii, pregăteau catehumenii pentru botez sau predicau aceluia care nu cunoșteau încă învățătura creștină.

De asemenea, au putut activa în teritoriile nord-dunărene și anumiți *episcopi misionari*, cunoscuți sub numele de *periodeuți*, care locuiau în cetatea de scaun a episcopului lor și se deplasau în eparhie când dispunea acela, săvârșind aceleași lucrări ca și horepiscopii. Misiunea acestor episcopi, horepiscopi și periodeuți care vor fi activat în nordul Dunării se desfășura în limba latină, cunoscută de daco-romanii de aici.

Episcopia Tomisului. Cea mai veche episcopie atestată documentar pe teritoriul țării noastre, în primele secole creștine, este cea din *Tomis* (Constanța). Am arătat că Dobrogea forma pe atunci provincia romană *Scythia Minor* (Sciția Mică). Pe țărmul Mării Negre se dezvoltaseră o serie de colonii grecești încă înainte de a se întinde stăpânirea romană aici (secolele VII-VI î.Hr.). După

știrile pe care le avem din diferite sinaxare și acte martirice primul episcop de Tomis cunoscut cu numele a fost *Efrem*, mort ca martir la 7 martie 304. Aceleași acte menționează un episcop cu numele *Evangelicus* și altul cu numele *Tit*, care ar fi murit ca martiri. Probabil, un episcop de Tomis cu numele *Marcu* a participat la lucrările Sinodului I Ecumenic de la Niceea (325).

Abia din anul 369 există știri sigure despre existența unui episcop la Tomis cu numele *Vetranion* (Bretanion). În acel an a venit la Tomis împăratul roman Valens din Constantinopol, care mărturisea învățătura greșită a ereticului Arie. Silind pe episcop să primească și pe arieni la slujbă, Vetranion a apărut, printr-o cuvântare, Ortodoxia potrivit hotărârilor Sinodului I Ecumenic de la Niceea, apoi s-a retras cu credincioșii într-o altă biserică. Împăratul l-a exilat, dar la scurt timp l-a reșezat în scaun de teama unei răscoale a „sciților.“ Este prăznuit ca sfânt la 25 ianuarie.

Lui Vetranion i-a urmat *Gherontie* (*Terentius*), care a luat parte la lucrările Sinodului II Ecumenic întrunit la Constantinopol, în 381, fiind îndatorat de împăratul Teodosie să vegheze la păstrarea credinței ortodoxe.

Prin 392 era episcop de Tomis *Teotim I*, „scit“ de neam. Acesta ducea o viață sfântă, fiind un om învățat, care a scris în grecește câteva lucrări scurte, sub formă de dialoguri, cu cuprins moralizator. Se crede că a propovăduit pe Hristos printre huni. La sinoadele ținute în anii 400 și 403 la Constantinopol el a luat apărarea Sfântului Ioan Gură de Aur în fața adversarilor săi. A murit într-o zi de 20 aprilie, fără să cunoaștem anul. Biserica l-a trecut în rândul sfinților.

Urmașul său a fost *Timotei*, care a luat parte la lucrările Sinodului III Ecumenic de la Efes din anul 431. Împreună cu majoritatea celor prezenți a semnat actul de condamnare a ereticului Nestorie, care susținea că Maica Domnului nu este „Născătoare de Dumnezeu”.

Lui Timotei i-a urmat în scaun episcopul *Ioan*, care, de asemenea, a combătut nestorianismul și monofizismul. A făcut diferite prelucrări în limba latină ale operelor unor scriitori bisericești de limbă greacă.

Urmașul său a fost *Alexandru*, care a participat la un sinod ținut la Constantinopol în anul 449, împotriva ereziei lui Eutihie (monofizism), care susținea că Mântuitorul a avut o singură fire, cea dumnezeiască. A semnat și hotărârile Sinodului IV Ecumenic de la Calcedon din 451, care condamnă aceeași învățătură, deși nu participase la lucrări. I-a urmat în scaun episcopul *Teotim II*.

Abia peste o jumătate de secol este întâlnit un nou episcop la Tomis, și anume *Paternus*. Numele său este cunoscut dintr-o inscripție ce se află pe un disc de argint aurit, refăcut din dispoziția sa înainte de anul 518 (aflat azi în Muzeul Ermitaj din Sankt Petersburg). În 520 lua parte la lucrările Sinodului patriarhal din Constantinopol, semnând ca „mitropolit al provinciei Sciția”. Această titulatură duce la presupunerea că acum existau în provincia Sciția și alte episcopii.

Ultimul episcop cunoscut în Tomis este *Valentinian*, teolog învățat, la mijlocul secolului al VI-lea. S-a păstrat de la el o corespondență cu papa Vigilius al Romei în unele probleme teologice controversate. La Sinodul V Ecumenic din 553 nu a luat parte, dar i s-a menționat numele.

Nu se știe însă care au fost episcopii ce i-au urmat lui Valentinian și cât a mai existat instituția respectivă. Dintr-o listă a tuturor eparhiilor subordonate Patriarhiei din Constantinopol, de la începutul secolului al VI-lea, rezultă că în Scythia Minor existau alte 14 scaune episcopale și anume la Axiopolis, Capidava, Carsium, Callatis, Constantiana, Histria, Tropaeum Traiani, Troesmis, Noviodunum, Aegyssus, Salsovia, Halmyris, Zaldapa și Dionysopolis. Alte știri despre ele nu se cunosc. Probabil și-au încetat existența — ca și Episcopia Tomisului — prin anul 602, o dată cu marea penetrație avaro-slavă în Dobrogea spre Balcani.

Teologi din Sciția Mică. Sunt cunoscute și numele câtorva teologi învățați din aceste părți. Între ei se număra *Sf. Ioan Casian*, apărător al Sf. Ioan Gură de Aur, care-l hirotonise diacon. După ce în tinerețe a stat mai mulți ani la o mănăstire în apropiere de Betleem, apoi în Egipt, a ajuns la Roma, iar mai târziu a întemeiat două mănăstiri, una de călugări și alta de călugărițe în Marsilia (Franța),

unde a trăit până către anul 435 (prăznuit la 29 februarie). În acest fel a făcut cunoscut monahismul răsăritean în Apus. Este autorul unor lucrări teologice de valoare: *Despre așezămintele mănăstirești de obște*, *Convorbiri cu Părinții* și *Despre întruparea Domnului*.

În jurul anului 500 a ajuns la Roma un călugăr din părțile Dobrogei, *Dionisie Exiguul* (cel Mic), care a trăit într-o mănăstire de acolo până în jurul anului 545. De la el au rămas câteva traduceri din scriitorii bisericești greci în latinește, precum și câteva colecții de canoane. *Tot el a pus bazele actualului sistem cronologic* („era creștină“), *numărând pentru prima dată anii de la nașterea lui Hristos* (cu o greșeală de 4 ani).

Jurisdicția asupra acestor episcopii. După reorganizarea administrativ-teritorială a Imperiului, făcută în anul 297, provinciile romane sud-dunărene au fost înglobate în prefectura Iliricului (Illyricum), cu capitala la Sirmium. În 395, când Imperiul Roman a fost împărțit în două (de Apus, cu capitala la Roma și de Răsărit, cu capitala în Constantinopol, devenit „bizantin“), provinciile romane sud-dunărene, cu excepția Pannoniei și Dalmației, au intrat în componența Imperiului de Răsărit. Pe la începutul secolului al VI-lea toate provinciile dunărene au fost înglobate în Imperiul de Răsărit. Datorită faptului că Bisericile locale s-au orientat, în organizarea lor, după împărțirea administrativ-politică, absolut toate episcopiile din aceste teritorii au ajuns sub jurisdicția Patriarhiei de Constantinopol. Această jurisdicție a fost întărită prin canonul 3 al Sinodului II Ecumenic (381), precum și prin canonul 28 al Sinodului IV Ecumenic (451). Ultimul canon supunea Constantinopolului și pe episcopii din „ținuturile barbare“, adică din nordul Dunării și din nordul Mării Negre, căzute sub dominația unor populații „barbare.“

Arhiepiscopia Justiniana Prima. Împăratul Justinian al Bizanțului (527-565) a ridicat, pe locul satului său natal, Tauresium, un nou oraș, cu numele Justiniana Prima (azi Tsaricin Grad, la 40 km de Niș, în Serbia). Acolo a înființat — prin Novela XI din 535 — o Arhiepiscopie cu jurisdicție peste aproximativ 25 de eparhii din provinciile sud-dunărene. Jurisdicția ei se întindea însă și peste teritoriile și cetățile cucerite atunci de Justinian în nordul

Dunării, între care Novela XI consemna cetățile Recidiva și Litterata (Lederata). Probabil, Recidiva este o formă coruptă a numelui Arcidava (azi Vărădia, lângă Oravița), iar Litterata era situată pe malul stâng al Dunării, în fața cetății Viminacium. Înseamnă că arhiepiscopii de Justiniana Prima au avut în grija lor duhovnicească și pe unii credincioși din nordul Dunării. Trebuie reținut faptul că toate teritoriile care intrau în componența Arhiepiscopiei de Justiniana Prima aveau o populație romană sau romanizată. Primul cărmuitor al noii Arhiepiscopii a fost *Catelian*. Prin 553 era arhiepiscop *Benenatus*, iar la sfârșitul secolului *Ioan*.

Arhiepiscopia Justiniana Prima și-a încetat existența în jurul anului 602, când au pătruns slavii și avarii în Peninsula Balcanică.

Concluzii. *Din cele expuse, se constată că în teritoriile sud-dunărene exista o organizare bisericească temeinică, cu numeroase episcopii, de unde plecau misionari și în nordul Dunării, aducând la Hristos numeroși daco-romani. În Tomis exista un alt scaun episcopal, condus de ierarhi învățați, care au contribuit la răspândirea creștinismului în aceste părți. De asemenea, de aici s-au ridicat o serie de personalități de primă importanță în acele timpuri, ca Sf. Ioan Casian și cuviosul Dionisie Exiguul.*

BIBLIOGRAFIE:

Ioan Rămureanu, *Sinodul de la Sardica din anul 343. Importanța lui pentru istoria pătrunderii creștinismului la geto-daco-romani*, în S.T., an XIV, nr. 3-4, 1962, p. 146-182; Ioan Rămureanu, *Creștinismul în provinciile romane dunărene ale Iliricului la sfârșitul secolului IV. Sinodul de la Sirmium din 378 și Acvileea din 381*, în S.T., an XVI, nr. 7-8, 1964, p. 408-450; Ștefan Alexe, *Sfântul Niceta de Remesiana și ecumenicitatea patristică în secolele IV și V*, București, 1969, 141 p. (extras din S.T., an XXI, nr. 7-8, 1969, p. 453-587);

Niculae Șerbănescu, *1600 de ani de la prima mărturie documentară despre existența Episcopiei Tomisului*, în B.O.R., an LXXXVII, nr. 9-10, 1969, p. 966-1026; Ioan G. Coman, *Scriptori bisericești din epoca străromână*, București, 1974, 376 p.; Nestor Vornicescu, *Primele scrieri patristice în literatura noastră, sec. IV-XVI*, Craiova, p. 31-97; Mihail Diaconescu, *Istoria literaturii dacoromane*, București, 1999, 832 p.

Alexandru A. Munteanu, *Arhiepiscopia Justiniana Prima și jurisdicția ei*, în S.T., an XIV, nr. 7-8, 1962, p. 441-470; Emanoil Băbuș, *Justiniana Prima în lumina noilor cercetări*, în S.T., an XXXIX, nr. 1, 1987, p. 84-92.

LECTURĂ

ISTORICUL BISERICESC SOZOMEN*

Despre episcopii Bretanion și Teotim I ai Tomisului

Neamul acesta¹ are multe orașe, sate și cetăți. Capitala este Tomis, oraș mare și bogat, pe țărmul mării, pe malul stâng pentru cine plutește cu corabia în Pontul numit Euxin. Și până în ziua de azi stăpânește acolo vechiul obicei ca bisericile întregului neam să aibă un singur episcop. În acel timp le oblăduia Bretanion. Și împăratul Valens a venit în Tomis. Intrând în biserică și îndemnându-l, cum obișnuia el, să se unească cu cei din secta potrivnică², Bretanion a discutat cu mult curaj în fața stăpânitorului despre dogma de la Sinodul din Niceea, apoi l-a părăsit și s-a dus în altă biserică, iar poporul l-a însoțit. Și se adunase aproape tot orașul spre a-l vedea pe împărat, bănuind că se va întâmpla ceva deosebit. Părăsit acolo, împreună cu cei din jurul său, Valens a îndurat cu greu această înfruntare. Și prinzându-l pe Bretanion, a poruncit să-l ducă în exil, iar nu mult după aceea a dat ordin să fie adus din nou (la locul său). Căci, după cum cred eu, vedea bine că sciții sunt supărați pentru exilarea episcopului și se temea să nu pună la cale o răscoală, știind că sunt viteji și, prin poziția locurilor, necesari lumii romane, fiind așezați ca un zid în fața presiunii barbarilor. În acest chip, Bretanion s-a arătat mai puternic decât zelul stăpânitorului; era, de altfel, un bărbat destoinic și renumit prin virtutea vieții sale, după cum mărturisesc și sciții înșiși...

În acest timp, Biserica din Tomis și din restul Sciției era condusă de scitul Theotimos, un bărbat crescut în dragostea de înțelepciune. Admirându-l pentru virtutea lui, barbarii huni din jurul Istrului³ îl numesc dumnezeul romanilor. Căci fură puși la încercare de fapte divine din partea lui. Se spune că mergând el odată pe lângă pământul barbarilor de acolo, îl întâlniră pe același drum în înaintarea lor spre Tomis. Cei din jurul său se văitau că vor pieri în curând, dar el s-a dat jos de pe cal și a început să se roage. Barbarii nu l-au zărit nici pe el, nici pe însoțitorii săi și nici caii de pe care descălecase, ci au trecut înainte pe alături.

Deoarece (barbarii) năvăleau adeseori și făceau stricăciuni sciților, fiind sălbatici din fire, i-a abătut spre blândețe, ospătându-i și atrăgându-i cu daruri.

¹. Al sciților

². Ariană

³. Dunării

De aceea, bănuind că e bogat, un barbar a încercat să-l ia prizonier. Și pregătindu-și o funie cu laț, s-a sprijinit în scut, cum obișnuia când stătea de vorbă cu dușmanii, a ridicat mâna dreaptă și a vrut să arunce lațul asupra lui, spre a-l trage spre sine și spre cei de un neam cu el. O dată cu această încercare și-a ridicat brațul în aer, dar i-a rămas încătușat. Și barbarul nu a fost eliberat din cătușele nevăzute până când ceilalți barbari n-au intervenit, iar Theotimos s-a rugat pentru el. Se spune că a rămas cu părul lung, după modul cum era atunci când a început să se ocupe cu filozofia. Traiul îi era modest, iar timpul cinei și-l fixa nu tot la aceeași oră, ci când îi era foame sau sete. Căci era, după părerea mea, faptă de filozof să cedeze și acestora după nevoie, și nu după bunul plac.

Reprodus din vol. *Fontes Historiae Daco-Romanae (Izvoarele Istoriei României)*, II, București, 1970, p. 225-229.

* **Sozomen**, istoric bisericesc din secolul al V-lea. A scris o *Istorie bisericească*, în nouă cărți, în limba greacă.

Fragmente din *Novela XI a împăratului Justinian privind drepturile și jurisdicția arhiepiscopului de Justiniana Prima (535)*

Întrucât acum, cu voia lui Dumnezeu, a sporit împărăția noastră astfel, încât amândouă malurile Dunării sunt cuprinse de cetățile noastre, și atât Viminacium, cât și Recidiva și Lederata, care sunt peste Dunăre, sunt iarăși supuse poruncii noastre... de aceea fericirea ta (Catelian, n.n.) și toți preasfinții vlădici arhiepiscopi ai Primei Justiniane să aibă îndrituirea și toată voia de a-i cârmui și de a le porunci și de a dobândi în toate ținuturile mai înainte zise cea dintâi cinste, cel dintâi rang, cea mai de seamă păstorire și cea mai de seamă culme a puterii, să fie făcuți de scaunul tău și să te aibă numai pe tine arhiepiscop...

Reprodus după I. D. Suci și Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1980, p. 20.

VI

VIATA CREȘTINĂ PE TERITORIUL ȚĂRII NOASTRE ÎN SECOLELE VII-XI

După retragerea legiunilor și a administrației romane din Dacia în sudul Dunării, strămoșii noștri daco-romani au continuat să trăiască și să muncească în teritoriile nord-dunărene. Legăturile dintre nordul și sudul Dunării n-au fost întrerupte, căci romanii, apoi bizantinii, mai aveau încă unele cetăți pe țărmul stâng al Dunării, iar negustorii pătrundeau până în Transilvania cu mărfurile lor, fapt dovedit de numeroase tezaure monetare din acel timp, descoperite în diferite regiuni din țara noastră.

Migrația slavilor. Dintre toate popoarele migratoare doar slavii au avut influență asupra formării poporului român și a limbii române. Ei ne-au influențat sub raportul limbii, al organizării sociale și de stat, sub raport cultural și bisericesc. S-au așezat în nordul Dunării începând cu secolul al VI-lea, venind din părțile Poloniei răsăritene și Ucrainei de azi. De aici au trecut și în Peninsula Balcanică, până în Grecia și la țărmul Adriaticii, așezându-se peste populația romanică din aceste regiuni. Prin așezarea slavilor în sudul Dunării, populația romanică de acolo a fost dislocată: o parte s-a retras spre ținuturile de miazăzi și spre Dalmația, alta a fost ucisă sau luată în robie, ori, rămânând pe loc, a dispărut în mijlocul slavilor. Din masa romanică de altădată din sudul Dunării n-au mai rămas decât *aromânii*, *istroromânii* și *meglenoromânii*. O altă parte însemnată a populației romanice din sudul Dunării a trecut în nordul ei, fapt confirmat de cele mai vechi cronicile române, maghiare, dalmate și una greacă.

Slavii așezați în nordul Dunării au dispărut, încetul cu încetul, în masa daco-romană. În schimb, au rămas de la slavi numeroase cuvinte, în toate ramurile de activitate și gândire, care au intrat în limba noastră în timpul conviețuirii cu ei, până când au fost asimilați, adică în secolele VII-X.

În anul 679 au apărut în Peninsula Balcanică bulgarii, veniți din părțile fluviului Volga (de aici și numele), sub conducerea haganului lor Asparuh. Ei au supus aici triburile slave, dar după un timp de conviețuire slavii i-au asimilat. Bulgarii au constituit cu timpul un puternic stat, purtând lupte victorioase cu Imperiul Bizantin.

În același timp a început să se răspândească între slavo-bulgari învățătura creștină, fie prin locuitorii daco-romani, care avuseseră aici o organizare înfloritoare, cu numeroase scaune episcopale, fie prin captivii creștini pe care-i făceau în războaiele cu bizantinii. De asemenea, era încreștinată și o mică parte din populația slavă aflată de bulgari la venirea lor în Peninsula Balcanică. În anul 864 a avut loc încreștinarea oficială a întregului popor bulgar, în frunte cu conducătorul lor, țarul Boris, care a luat numele de Mihail. Spre sfârșitul domniei lui Boris (889) s-a introdus în Bulgaria așa-numitul „rit bizantino-slav”, deci cultul răsăritean - ortodox folosit în Imperiul Roman de Răsărit — devenit Bizantin — transpus apoi în limba slavă. A fost folosit prima dată în Moravia (Cehia de azi) de frații Constantin (Chiril) și Metodie, originari din Tesalonic (Grecia de azi), creștinătorii moravilor (863). Ucenicii acestora au introdus ritul bizantino-slav în Bulgaria și au continuat opera de traducere a Sfintei Scripturi și a cărților de cult în slavonește (în alfabetul chirilic), începută de cei doi frați, fapt care a contribuit la desăvârșirea slavizării bulgarilor. Limba în care s-au tradus aceste cărți era cea vorbită atunci de slavii din jurul Tesalonicului. Aceasta a devenit limba bisericească la toate popoarele slave ortodoxe, fiind numită azi paleoslavă sau slavă veche.

Ritul bizantino-slav la români. În această perioadă s-a introdus și la strămoșii noștri ritul slav, adică limba slavă veche în cult, păstrată în Biserica Ortodoxă românească până în secolul al XVII-lea. Ea a trecut, de asemenea, în manuscrisele, apoi în

cărțile de slujbă tipărite în Țările Române. Mai târziu, când s-au întemeiat statele medievale românești, limba slavă din Biserică a devenit și limba oficială a cancelariilor domnești, toate actele interne și externe fiind scrise în această limbă.

Unii istorici explică această pătrundere a ritului bizantino-slav la români prin faptul că legăturile noastre bisericești cu țarmul drept al Dunării, existente mai înainte, au continuat și după venirea și încreștinarea bulgarilor. Lucrul acesta a fost ușurat și prin aceea că în ținuturile noastre mai erau unele grupuri de slavi care nu fuseseră asimilați încă de strămoșii noștri. De asemenea, n-ar fi exclus să fi venit în părțile de nord ale Transilvaniei ucenici ai Sfinților Chiril și Metodie din Moravia, care au putut introduce ușor ritul bizantino-slav la români și la grupurile de slavi de aici.

Termeni bisericești de origine slavă. Simbioza slavo-română, precum și folosirea limbii slavone în cult au dus la introducerea în limba noastră a numeroase cuvinte privind cultul și organizarea bisericească. Între acestea se numără: *Maica Precista, duh, blagoslovenie, jertfă, maslu, molitvă, pomană, post, pravilă, praznic, prohod, sfeștanie, slavă, a spovedi, a târnosi, taină, tipic, utrenie, vecernie, cazanie, ceaslov, molitvelnic, predoslovie*, apoi: *dveră, mitră, odăjdii, prapur, prestol, strană, troiță*, precum și *duhovnic, mucenic, mirean, stareț, vlădică, a izbăvi, a milui, a spovedi*; nume vechi ale unor sărbători: *Blagoveștenie (Bunavestire), Probojenie (Schimbarea la Față), Vovidenie (Intrarea în biserică)* ș. a.

Se pare că unele cuvinte de origine greacă au ajuns în limba noastră tot prin mijlocirea celei slavone: *chivot, potir, icoană, idol, liturghie, har, chilie, schit, mănăstire, diacon, episcop, călugăr, sihastru*. Această terminologie se referă în special la organizarea Bisericii și a cultului, spre deosebire de cea de origine latină, care denumește noțiunile fundamentale ale credinței și ale cultului. Aceasta dovedește că noi eram creștini cu mult înainte de venirea slavilor și am contribuit la încreștinarea celor așezați pe teritoriul țării noastre, încât putem spune că asimilarea slavilor de către strămoșii noștri a mers paralel cu încreștinarea lor.

Organizarea bisericească a românilor în secolele VII-XI. Procesul de încreștinare treptată a slavilor duce la concluzia că pe

teritoriul țării noastre existau nu numai credincioși, ci și o ierarhie bisericească, în frunte cu episcopi sau cel puțin horepiscopi, căci încreștinarea presupune predică și botez, pe care nu le puteau face credincioșii, ci numai membrii clerului. În afară de aceasta, nu se poate concepe că introducerea „ritului bizantino-slav“ la noi s-a făcut de preoții simpli, din parohiile rurale, ci numai sub îndrumarea unor conducători bisericești, adică a unor episcopi. Existența preoților români în teritoriile nord-dunărene, de asemenea, duce la concluzia că trebuia să existe aici și episcopi care să-i hirotonească preoți și să sfințească bisericile în care slujeau. Din moment ce popoarele slave învecinate (moravi, bulgari, ruși, mai târziu sârbi), încreștinate cu câteva secole în urma noastră și uneori din dispoziția conducătorilor politici, aveau propria lor ierarhie superioară, sub jurisdicția Patriarhiei din Constantinopol, deducem în mod logic că exista și o organizare bisericească românească, în frunte cu episcopi sau cel puțin cu horepiscopi.

Mărturii arheologice creștine. În lipsa unor mărturii istorico-literare sigure, descoperirile arheologice dovedesc că pe teritoriul țării noastre exista o numeroasă populație creștină și în perioada de care ne ocupăm. Sunt semnificative în această privință cele șase bisericițe săpate într-un masiv calcaros, descoperite la *Basarabi* (fost Murfatlar), lângă Constanța, cu diferite inscripții, cruci și semne incizate pe pereți (după unii, din secolele IV-V, după alții, din secolele X-XI). Se crede că acolo a fost un complex monahal rupestru.

O altă așezare monahală rupestră s-a descoperit la *Dumbrăveni*, în apropiere de granița cu Bulgaria, existentă încă din a doua jumătate a secolului IV până prin secolul X. În sfârșit, un alt complex monahal s-a descoperit în localitatea *Slava Rusă* (fost Libida, în timpul stăpânirii romane), care a funcționat ca atare în secolele IV-VII.

În Moldova s-au descoperit mai multe vase de lut cu semnul crucii, la *Horga* — Vaslui, *Murgeni* — Vaslui, *Bacău*, *Botoșana* — Suceava (secolele V-VII), obiecte cu semne creștine la *Străulești* — București, *Olteni* — Teleorman, *Budureasa* — Ploiești (secolele V-VII) etc. Din secolele VIII-IX s-au descoperit vase cu semnul crucii la *Fălciu*, *Murgeni* și *Dodești*, toate în jud. Vaslui ș.a.

Secolelor X-XI le aparțin două cruci-relicvar descoperite la *Adjud* — Vrancea și *Dodești* — Vaslui, având incizate imaginile

unor sfinți, un capac de cădelniță, lucrat din bronz, de proveniență bizantină, descoperit la *Coșna* — Suceava ș.a. Alte obiecte cu caracter creștin s-au descoperit dincolo de Prut: *Alcedar*, *Echimăuți*, *Hansca*, *Cetatea Albă*, *Orheiul Vechi*, *Soroca* etc.

În Transilvania s-au descoperit mai multe cruci din bronz la *Bratei*, lângă Mediaș (sec. IV-VIII), vase ceramice ornamentate cu cruci și alte simboluri creștine la *Poian*, lângă Tg. Secuiesc (secolele VI-IX), o cădelniță la *Odorheiul Secuiesc* (secolele X-XI).

C o n c l u z i i . *Toate acestea dovedesc continuitatea populației daco-romane de pe teritoriul țării noastre, care era atât de viguroasă, încât a putut să asimileze pe slavii așezați aici, dar și continuitatea unei vieți creștine. Prin primirea „ritului bizantino-slav” la noi am rămas și pe mai departe sub jurisdicția Patriarhiei de Constantinopol, fiind singurul popor de origine și limbă romanică de rit ortodox.*

BIBLIOGRAFIE:

Milan Șesan, *Tradițiile cirilo-metodiane*, în M.A., an IV, nr. 1-3, 1961, p. 59-83; Ioan Rămureanu, *Unsprezece secole de la activitatea misionară a Sfinților Chiril și Metodie*, în Ortodoxia, an. XIX, nr. 1, 1967, p. 17-31; P.P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969, 398 p. (indeosebi p. 185-201); P.P. Panaitescu, „*Perioada slavonă*” la români și ruperea de cultura Apusului, în vol. *Contribuții la istoria culturii românești*, București, 1971, p. 28-50; G. Mihăilă, *Apariția scrierii slave și pătrunderea ei la nordul Dunării. Răspândirea în Țările Române a izvoarelor narative despre viața și activitatea fraților Constantin-Ciril și Metodie*, în vol. *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, 1972, p. 9-77; Ion Barnea și Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III, București, 1971, p. 180-242; I. Barnea, *Arta creștină în România. 2. Secolele VII-XIII. Studiu introductiv și prezentarea planșelor de...*, București, 1981, 238 p; Dan Gh. Teodor, *Creștinismul la est de Carpați de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iași, 1991, 230 p.

LECTURĂ

SAMUIL MICU *

Despre starea creștinilor din Dacia

După ce osibite și multe neamuri varvare, gothii, hunii, ghepidii, avarii, bulgarii și ungurii au năvălit asupra Dachiei și rău o au călcat, și pre creștinii

din Dachia i-au asupra și i-au necăjit pentru credință, mai vârtos după ce bulgarii au prins Dachia, creștinii mult au slăbit și s-au împutinat pentru tirania stăpânitorilor, ci tot norodul dacoromânilor prin toate nevoile și goanele, țapăn¹ au ținut credința lui Hs. După ce bulgarii și ungurii s-au făcut creștini, mai bine au început a fi și Bisericii românești. Ci pentru că era întru o stăpânire uniți cu bulgarii, toate cele bisericesti slovenește au început a le sluji, și de acolo au venit mare stricare a limbii românești și multe cuvinte din limba slavonească au primit și aceasta iaste pricina că în limba românească atâta amestecătură iaste din limba slavonească.

Reprodus după Samuil Micu, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, Ed. C. Câmpeanu, București, 1963, p. 97-98.

***Samuil Micu** (1745-1806), istoric, teolog și lingvist, unul din marii iluminiști ardeleni. A scris peste 60 de lucrări de teologie, istorie, filosofie etc., între care: *Istoria, lucrurile și întâmplările românilor* (4 vol), publicată parțial, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, *Elementa linguae daco-romanae* (în colaborare cu G. Șincai), o nouă ediție a *Bibliei* (1795) etc.

PETRU MAIOR*

Despre cele mai vechi episcopii românești

Deoarece din veacul cel dintâiu a creștineștii credințe au fost datină ca credincioșii să aibă clirul și episcopii săi și din cele ce în partea I, cap. 1 - 2 și 3 am cuvântat este vederit că nu puțini întră românii cei dincoace de Dunăre, încă din suta a doua după întruparea lui Hristos erau creștini, nu ne putem îndoi că aceiași români au avut clirul său și episcopii. Iară din lipsa monumânturilor², după cele nenumărate și prea grele întâmplări cu care au fost împresurată această viață romană, întru atâtea umblete de ginte varvare, despre locul, numărul și numele episcopiiilor acelora puțin putem ști. Nice de acolo nu poți trage urmare că acele episcopii nu au fost nici odată. Pentru că mai multe episcopii au fost de demult, despre care acum mai nici un monumânt nu avem. Așa, ca să nu umblăm pre departe de Dachia, în Scithia romană³ nicăiri nu se află nici un episcop, afară de cel din Tomi⁴, și totuși, cum că mai mulți episcopi au fost în Schitia, nu ne lasă să ne îndoim de cele ce Le Quien în *Oriens Christianus*, tom I, fața 1215, arată că s-au întâmplat în zilele lui Paternu, episcopului Tomilor: „în care vreme, zice, călugării schithi învățau că se cade să mărturisim că unul din Troiță⁵ pentru noi

1. Cu tărie, neclintit.

2. Izvoare documentare.

3. Dobrogea.

4. Tomis.

5. Sf. Treime; călugării sciți învățau că „unul din Treime s-a răstignit“.

au pățimit, ședea Paternu al Tomitanei biserici episcop, pre carele pentru că îl știa că se împotrivesc lor, nu se îndoia a-l face vinovat eresului lui Nestorie. Despre care Gherman din Capua și alții ce era la împăratul Iustin⁶ aprocrisiarii⁷ a scaunului apostolicesc, cu scrisoarea sa întru acest chip înștiințară pre papa Ormizda. Aceștia părăsc *pre episcopii cei din țara sa*, întră carii este Paternu, arhiereul cetății Tomitane.

Vezi că în țara Schitiei mai mulți episcopi și episcopii au fost, a cărora nume, locul scaunului și numărul, în zadar le vei căuta.

Reprodus după Petru Maior, *Istoria Beserecii românilor*, Buda, 1813, p. 120-121.

* **Petru Maior** (c. 1754-1821) istoric, teolog și lingvist, reprezentant al iluminismului. Dintre lucrările sale consemnăm: *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, *Istoria Beserecii românilor atât a cestor dincoace, precum și a celor dincolo de Dunăre*, *Dialog pentru începutul limbii române*, *Procanonul*, *Predici sau învățături la toate duminicile și sărbătorile anului* (3 vol.) etc.

⁶ Împăratul Iustin al Bizanțului (518-527).

⁷ Delegații, reprezentanții.

VII

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ DIN TRANSILVANIA ÎN SECOLELE X-XIII

Cele mai vechi formațiuni politice în Transilvania. Spre sfârșitul secolului al IX-lea s-au stabilit în Câmpia Panonică ungariei, care migraseră aici din sudul Ucrainei de azi, sub conducerea lui Arpad. La răsărit de Tisa, ei au găsit o populație românească, alături de care trăiau unele grupuri de slavi, având și unii, și alții mici organizații politice numite cnezate și voievodate. O veche cronică maghiară, scrisă de secretarul regelui Bela II, relatează că la sfârșitul secolului al IX-lea și începutul celui următor existau la răsărit de Tisa următoarele voievodate: al lui *Menumorut*, între Someș și Mureș, deci în Țara Crișurilor, al lui *Glad* în Banat și al lui *Gelu*, „ducele român,” care stăpânea Țara Transilvaniei (Terra Ultrasilvana), locuită de români și slavi (blasi et slavi), avându-și cetatea pe Someș. S-a dovedit că este vorba de cetatea de la Dăbâca, lângă Cluj-Napoca, unde s-au descoperit și urmele unor biserici de prin secolele IX-XI. Cercetările arheologice au dus la concluzia că exista o formațiune politică și în părțile de sud ale Transilvaniei, probabil, cu centrul la *Bălgard* (Alba-Iulia).

Din secolul al XI-lea, ungariei au început să pătrundă în Transilvania, pe care au cucerit-o treptat, prin lupte grele, până la începutul secolului al XIII-lea, impunând peste organizația românilor administrația lor.

Influențe româno-slave asupra încreștinării ungarilor. Venind în contact cu populația românească, ungariei au început să deprindă felul de viață mult mai pașnic al acestora, iar unii să adere la

credința creștină. Există dovezi sigure că datorită acestui contact românii și slavii au contribuit la încreștinarea unora dintre unguri în ritul răsăritean.

Astfel, o serie de cuvinte latine și obiceiuri creștine au fost împrumutate de unguri de la populația românească din Transilvania. Între acestea se numără cuvintele: păgân (pogány), altar (oltár), sfânt (szent), sâmbătă (szombat), crăciun (karácsony). Tot de la români au putut împrumuta și numirea lunilor: ianuarie, numită luna Maicii Domnului, care poate data din timpul când străromânii prăznuiau soborul Născătoarei de Dumnezeu în această lună, aprilie (numită luna Sf. Gheorghe), iunie (luna Sf. Ioan Botezătorul), decembrie (luna Sf. Andrei, numită de strămoșii noștri Indrea). La fel au putut împrumuta de la români și obiceiul colindelor. De la populația slavă de rit ortodox, ungurii, de asemenea, au împrumutat câteva cuvinte privind credința creștină: cruce (kereszt, din slavonescul krest), vecernice (vecsernye), Bobotează (vizkereszt, din slavonescul vodocrest, care, la rândul său, era traducerea străromânescului apă-botează) etc.

Din hotărârile unui sinod ținut la Szabolcs (Ungaria), în anul 1092, se constată că ungurii începeau Postul Paștilor ca și populația românească cu care conviețuiau, adică luna și nu miercurea, ca în Biserica apuseană. Și azi ungurii numesc prima săptămână din post „a untului“, ceea ce arată înrudirea cu „săptămâna brânzei“ de la ortodocși.

Această terminologie, cât și unele obiceiuri creștine răsăritene primite de unguri, dovedesc că la ei creștinismul a pătruns mai întâi sub formă răsăriteană. Datorită acestui fapt, se vorbește la ei de două „legi“, și anume: legea veche, care se referă la creștinismul lor primar ortodox, și legea nouă, care se referă la ritul catolic, primit mai târziu.

Încreștinarea oficială a ungarilor. Pe lângă învățăturile și obiceiurile creștine primite de ei de la populația românească cu care au venit în contact se poate vorbi și de un misionarism oficial, venit din Bizanț, menționat de diferite izvoare și pe care îl admit și istoricii maghiari.

Prin anii 948-949 au fost trimiși la Constantinopol doi demnitari unguri, spre a reînnoi un tratat de pace pe cinci ani cu

Imperiul Bizantin, unul din ei primind aici și botezul. Peste cinci ani, adică în 953, s-a dus la Constantinopol, pentru reînnoirea păcii, un alt demnitar ungar, Gyula. S-a botezat și acesta, primind numele de Ștefan, naș fiindu-i însuși împăratul Constantin VII Porfirogenetul. La reîntoarcere, a luat cu el pe ieromonahul Ierotei, hirotonit de patriarhul Constantinopolului ca episcop „al Turkiei“ (= Ungariei), care, ajungând acolo, a adus pe mulți unguri la credința creștină.

Creștinismul de rit răsăritean a continuat să dăinuiască în Ungaria. Regele Ștefan cel Sfânt (997-1038) — sau mama sa — au zidit o mănăstire ortodoxă de maici la Veszprém, poate pentru mitropolitul ortodox Antonie, urmașul lui Ierotei. Totuși, regele Ștefan a început organizarea de episcopii catolice în Ungaria încă din primii ani ai secolului al XI-lea. Această orientare bisericească spre Apusul catolic s-a făcut din interese politice, Ungaria fiind învecinată cu Germania catolică, având nevoie și de sprijinul papilor, foarte însemnat pe atunci.

În Banat, un principe cu numele Ohtum (Ahtum), s-a botezat abia în anul 1002 la Vidin, cucerit atunci de bizantini. Pentru călugării ortodocși pe care i-a primit, Ohtum a zidit o mănăstire, cu hramul Sf. Ioan Botezătorul, în cetatea sa de scaun Morisena (azi Cenad, pe malul stâng al Mureșului, jud. Timiș). În 1028, Ștefan cel Sfânt a atacat pe Ohtum, biruindu-l datorită trădării sfetnicului său Cianadinus. Acesta a îngropat pe creștinii căzuți în luptă în mănăstirea ortodoxă din Morisena. Dar în curând, Cianadinus a adus la Morisena pe episcopul catolic Gerard, cu 12 călugări, care au pretins pentru ei mănăstirea Sf. Ioan Botezătorul. Le-a satisfăcut cererea, iar pe călugării ortodocși i-a mutat în mănăstirea Sf. Gheorghe, azi în Banatul sârbesc.

Organizarea bisericească a românilor ortodocși. Pe lângă fiecare din formațiunile politico-statale românești din Transilvania exista și o organizare bisericească ortodoxă. Astfel, fundațiile bisericilor de la *Dăbâca* duc la presupunerea că acolo exista și un episcop ortodox, care să fi sfințit bisericile respective și să fi hirotonit pe preoții lor.

Alt episcop va fi avut sediul la *Bălgrad (Alba Iulia)*, pe lângă conducătorul politic de acolo. S-a constatat că actuala catedrală

catolică de aici (din secolul al XIII-lea) a fost ridicată pe locul unei rotonde, cu absidă semicirculară, ce data din secolul al X-lea, iar aceasta a fost zidită pe locul unei bazilici mult mai vechi.

Un alt episcop putea să aibă reședința pe lângă voievodul Menumorut, în cetatea *Biharea*, altul, probabil, la *Morisena*, pe lângă „ducele“ Glad. Într-o diplomă dată de împăratul bizantin Vasile II Bulgaroctonul, în 1020, se amintea și de Episcopia ortodoxă de la *Dibiscos*, identificată cu Timișoara de azi sau cu localitatea Jupa-Caransebeș.

Cu alte cuvinte, o dată cu cristalizarea primelor formațiuni politice din teritoriile intracarpatiche, locul horepiscopilor din secolele anterioare a fost luat de episcopi. Deci, fiecare conducător politic avea în „cetatea“ sa un episcop, căruia îi era încredințată păstoria duhovnicească a preoților și credincioșilor din hotarele formațiunii politice respective. Așa s-a procedat și la popoarele slave înconjurătoare și aceasta era în tradiția ortodoxă, ca organizarea bisericească să urmeze celei politice.

La o astfel de concluzie duce și constatarea că, după cucerirea Transilvaniei de către regatul maghiar, peste vechile formațiuni politice românești s-au creat noi unități administrative, comitatele (Dăbâca, Alba, Bihor, Cenad etc.). Tot așa s-a întâmplat și cu episcopiile ortodoxe, adică în locul lor s-au creat altele, catolice, tocmai la Alba-Iulia (probabil, în 1092), Biharea (începutul sec. XI, mutată ulterior la Oradea) și Morisena-Cenad (începutul sec. XI). Prin acestea s-a urmărit îndepărtarea oricărei urme a vechii organizări statale și bisericești a populației românești autohtone.

Acest proces de înlocuire a instituțiilor ortodoxe cu altele, catolice, poate fi urmărit și în cazul unor locașuri de închinare ortodoxe (mănăstirea Sf. Ioan din Morisena, biserica din Prejmer - jud. Brașov, din secolul al XII-lea, ridicată pe temelile unei biserici cu planul „în cruce greacă“ din secolul al VI-lea etc.)

Cu toate acestea, organizarea bisericească a românilor ortodocși a continuat și după crearea episcopiilor catolice, însă cu episcopii în alte locuri. Astfel, într-o scrisoare a papei Inocențiu III din 3 mai 1205 era menționată o „*episcopie ortodoxă pe moștile fiilor cneazului Bâlea*.“ Probabil, era undeva în părțile Hunedoarei, căci acolo sunt atestate documentar familii de cneji cu acest nume, unii chiar ctitori de biserici.

Măsuri opresive împotriva Bisericii Ortodoxe. O dată cu impunerea stăpânirii regilor Ungariei în Transilvania a început și lupta împotriva Bisericii Ortodoxe. Fără îndoială că răpiri de biserici (cum a fost cazul mănăstirii Sf. Ioan Botezătorul) vor fi fost destul de frecvente. Se cunosc și numeroase acte emise de regii Ungariei și de papi prin care se dădeau diferite dispoziții împotriva Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania. Astfel, în 1279, Sinodul episcopilor catolici din Ungaria a hotărât, printre altele, să interzică „schismaticilor“, adică ortodocșilor, săvârșirea slujbelor bisericești și zidirea de biserici sau, capele.

Unii dintre regii Ungariei (Ladislau Cumanul, Bela IV) s-au obligat, prin jurământ înaintea papilor, să alunge pe necatolici din Ungaria și din țările supuse lor.

În 1366, regele Ludovic cel Mare ordona să fie expulzați din Banat preoții ortodocși cu familiile lor. Mai târziu, în 1428, regele Sigismund dispunea ca în districtele Caransebeș, Mehadia și Hațeg nimeni să nu poată deține proprietăți și titluri nobiliare dacă nu făcea parte din Biserica romano-catolică. Toate aceste măsuri au fost însă zadarnice, căci românii ortodocși au rămas și pe mai departe alipiți de Biserica lor, nesocotind toate dispozițiile papilor și ale regilor Ungariei.

Concluzii. *Din cele prezentate se desprinde constatarea că în secolele IX-X în Transilvania existau mici organizații prestatale românești (voievodate, cnezate). A existat și o organizare bisericească a românilor ortodocși, cu episcopii la Dăbâca, centrul stăpânirii lui Gelu, la Bălgrad (Alba Iulia), Biharea, la Morisena și Dibiscos în Banat (secolele IX-XI), iar mai târziu în părțile Hunedoarei (1205). Românii au influențat pe unguri la primirea creștinismului răsăritean, după cum dovedesc unele cuvinte din limba maghiară privitoare la diferite practici religioase. Ei au fost încreștinați oficial la Bizanț în ritul răsăritean, înlocuit la scurt timp cu cel apusean. În urma acestei schimbări a început o acțiune de asuprire a Bisericii Ortodoxe românești, susținută de papi și de regii Ungariei. Aceste lucruri sunt pentru noi dovezi sigure ale continuității poporului român și a Bisericii sale în Transilvania.*

BIBLIOGRAFIE:

Ștefan Lupșa, *Catolicismul și românii din Ardeal și Ungaria până la 1556*, Cernăuți, 1929, XV + 103 p.; I. Rămureanu, *Începuturile creștinării ungarilor în credința ortodoxă a Răsăritului*, în S.T., an. IX, nr. 1-2, 1957, p. 23-57; Ioan Rămureanu, *Rolul elementului românesc în creștinarea ungarilor*, în B.O.R., an. XCVIII, nr. 1-2, 1980, p. 173-196; Ștefan Pascu ș.a. *Cetatea Dăbâca*, în *Acta Musei Napocensis*, Cluj, V, 1968, p. 153-202; Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, ed. II, Cluj, 1972, 595 p., vol. II, Cluj-Napoca, 1979, 614 p.; Mircea Păcurariu, *Începuturile Mitropoliei Transilvaniei*, București, 1980, 152 p.

LECTURĂ

PAPA INOCENȚIU III

**Scrisoare către arhiepiscopul de Calocea,
în care amintea de existența unei episcopii ortodoxe
în Transilvania (3 mai 1205)**

Am fost înștiințat din partea ta că pe moșiile fiilor cneazului Bălea (in terra filiorum Beleknese) se află un oarecare episcopat pe care, cum nu este supus nici unei mitropolii, vrei să-l aduci la ascultarea scaunului apostolic și să-l pui sub jurisdicția Bisericii din Calocea, dacă noi îți dăm învoirea noastră în această privință. Iar noi, încuviințând dorința ta, pe cât putem, cu ajutorul Domnului, îți îngăduim, prin autoritatea scrisorii de față, ca în cazul când cele de mai sus sunt adevărate, să ai voie să aduci acel episcopat la ascultarea scaunului apostolic și să-l așezi sub atârmarea Bisericii din Calocea...

Reprodus din *Documente privind Istoria României. C. Transilvania, Veacul XI, XII și XIII*, vol I (1075-1250), București, 1951, doc. 47, p. 29.

REGELE SIGISMUND AL UNGARIEI

**Decret prin care lua măsuri împotriva preoților ortodocși
din districtele Caransebeș, Mehadia și Hațeg (5 decembrie 1428)**

...Pe lângă acestea, de vor fi aflați în ținutul Caransebeșului schismatici¹ și oameni ce nu fac bine, care să fi ținut unele moșii în chip de danie și vor fi ținut acolo preoți schismatici, încât mai mulți catolici de obârșie de jos, înșelați de învățăturile lor greșite, socotind că fac bine, s-au dat cu credința schismaticilor

¹. Ortodocși

osândită de Biserica catolică, noi... hotărâm ca în zisa țară și în tot ținutul Caransebeșului să nu poată ține, păstra și stăpâni vreo moșie cu titlu nobiliar ori cnezial, decât cel ce este catolic adevărat și ține credința pe care o mărturisește Biserica romană, hotărând anume și oprind îndeobște pe toți nobilii și cnezii ținutului Caransebeș, să aibă de a face pe moșiile lor din hotarele ținutului Caransebeșului în vreun fel, să țină ori să ajute pe vreun preot schismatic, sub pedeapsa pierderii moșiilor lor. Iar dacă vreun nobil ori vreun cneaz ar încerca să facă altminteri, moșiile lui să fie luate în numele maiestății noastre de către castelanul nostru din Caransebeș care va fi atunci. Și nici un preot schismatic din aceștia să nu poată merge în această țară a Caransebeșului ori în vreo parte a ei, nici să nu poată înșela sufletele catolicilor cu învățăturile sale rele ori să le tragă la credința schismaticilor, poruncind prin aceasta tuturor castelanilor și slujitorilor noștri din Caransebeș, de față și viitori, ca de acum încolo pe toți preoții schismatici care sălășluiesc în această țară a Caransebeșului, cu gând să înșele poporul catolic și să-l aducă la credința schismatică, ori care rătăcesc de ici-colo, cum îi vor afla, să-i oprească și să-i lipsească de toate bunurile și să nu le îngăduie a mai umbla întru hotarele zisei țări. Pe lângă aceasta, mai hotărâm ca în tot acest ținut al Caransebeșului, nici un catolic să nu poată lua o soție schismatică, ori dimpotrivă, un schismatic să se căsătorească cu vreo catolică, de orice fel, stare și obârșie ar fi, decât dacă schismaticul ori schismatica va fi fost mai înainte botezat ori botezată de un preot catolic în credința sfintei Biserici romane. Și dacă vreunul ar cuteza să fie împotrivă, să sufere pedeapsa trădării nobiliare, prin trecerea bunurilor sale la castelanul nostru de Caransebeș, care va fi atunci...

De asemenea, hotărâm, poruncind acestora anume, ca toți nobilii, cnejii și chiar țărani să-și boteze copiii cu preoți catolici, iar nu cu schismatici, și nimeni să nu îndrăznească în vreun fel să ducă ori copilul său ori pe al altuia, pentru botez, la un preot schismatic, sub pedeapsa pierderii bunurilor sale, așa cum s-a ajuns.

Ba încă și tuturor preoților schismatici, ce se află pe cuprinsul regatelor noastre, le oprim a mai boteza pe cineva în țara Caransebeșului.

De asemenea, poruncim ca nici un preot schismatic să nu boteze vreun catolic din ținuturile Hațeg și Mehadia, iar dacă vreunul din ei ar încerca să facă altfel, să fie oprit și pedepsit de către castelanii noștri din Caransebeș și Mehadia, cu pierderea bunurilor sale.

Reprodus după I. D. Suci și Radu Constantinescu,
Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului,
Timișoara, 1980, p. 89-90.

VIII

VIAȚA BISERICESCĂ A ROMÂNILOR DIN TERITORIILE EXTRACARPATICE ÎN SECOLELE XI-XIII

Deși au rămas puține știri referitoare la acest capitol din istoria Bisericii noastre, totuși, ele pot oferi o imagine asupra continuității și dezvoltării politice și bisericești a românilor în secolele XI-XIII.

Știri despre organizarea bisericească în Dobrogea. O serie de descoperiri arheologice dovedesc că viața creștină a cunoscut o stare relativ bună în teritoriul dintre Dunăre și Mare chiar și în secolele VII-XIV. Am relatat în alt loc că după distrugerea Arhiepiscopiei Tomisului și a celor 14 episcopii de aici, în jurul anului 600, când a avut loc o trecere masivă de avari și slavi în sudul Dunării, s-a putut organiza un scaun episcopal în părțile de nord ale regiunii, în zona Dinogetia (azi Garvăn) — Noviodunum (azi Isaccea). Pentru existența unui episcop la Dinogetia-Garvăn în secolele X-XII pledează o seamă de descoperiri arheologice de acolo: o biserică de zid (sec. XI-XII), părți dintr-un clopot (cel mai vechi cunoscut la noi), zeci de cruciulițe, cu tipare pentru confecționarea lor, o cruce-relicvar din aur, probabil purtată de un ierarh, un sigiliu de plumb de la arhiepiscopul Mihail al Kievului (sec. XII), care, probabil, a trimis o scrisoare unui ierarh de aici. Două sigilii de plumb din secolele X-XI arată că ele aparțineau lui "Anicet, mitropolitul Tomisului" și lui "Vasile, mitropolitul Tomisului". Înseamnă că Mitropolia Tomisului s-a refăcut după anul 971, când teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră a intrat în stăpânirea Imperiului bizantin. În apropiere, la Niculițel, s-au descoperit temeliele unei biserițe din secolele XI-XII, iar una din bisericile de azi, cu hramul Sf. Atanasie, datează din secolul al XIII-lea.

Mitropolia Vicinei. Din secolele XIII-XIV avem știri sigure despre existența unei noi Mitropolii, cu reședința la *Vicina*, localitate identificată de cei mai mulți cercetători cu orașul Isaccea de azi, vechiul Noviodunum, pe malul drept al Dunării, lângă Delta.

Probabil, era o continuatoare a episcopiei pe care am presupus-o în secolele X-XII, tot în părțile de nord ale Dobrogei, la Dinogetia-Garvăn. Ierarhii Vicinei erau greci de neam, sub jurisdicția Patriarhiei din Constantinopol. Se pare că Mitropolia a fost înființată în prima jumătate a secolului al XIII-lea, deși primul ei cărmuitor cunoscut cu numele, *Teodor*, era atestat documentar abia în 1285.

În prima jumătate a secolului al XIV-lea, însemnătatea Vicinei începe să scadă din cauza deselor incursiuni ale tătarilor din nordul Mării Negre. Orașul a ajuns apoi în stăpânirea lui Basarab I, domnul Țării Românești. Ultimul mitropolit de Vicina a fost *Iachint*, pe care domnitorul Nicolae Alexandru Basarab (1352-1364) l-a mutat în scaunul mitropolitan al Ungrovlahiei, act recunoscut de Patriarhia Ecumenică în 1359. După mutarea acestuia nu se mai cunosc alte știri despre Mitropolia Vicinei.

Primele știri despre organizarea bisericească în teritoriile dintre Carpați și Dunăre. Încă din prima jumătate a secolului al XIII-lea, în teritoriul cuprins între Carpați și Dunăre, sunt atestate documentar diferite formațiuni politice românești. Din aceeași perioadă datează și primele mențiuni documentare despre o organizare bisericească ortodoxă românească. De pildă, la 14 noiembrie 1234 papa Grigorie al IX-lea adresa o scrisoare principelui de coroană al Ungariei, viitorul rege Bela IV, în care se plângea că în „episcopia cumanilor” — existentă între anii 1228-1241, în zona de curbură a Carpaților — trăiau „valahi” ortodocși, care primeau Sf. Taine „de la niște pseudoepiscopi care țin de ritul grecilor, nesocotind pe episcopul catolic al cumanilor”. Chiar și unii dintre ungurii și sașii catolici care treceau în sudul Carpaților se adresau acelor episcopi, îmbrățișând credința ortodoxă. Deci este vorba de niște ierarhi ortodocși, pe care papa îi numea disprețuitor „falși episcopi” (pseudoepiscopi). Fără îndoială că acești episcopi erau români, ca și păstorii lor (numiți

de papa „valahi“). Această scrisoare este foarte prețioasă pentru noi, căci dovedește existența unei ierarhii bisericești la românii din părțile sudice și estice ale Carpaților, unde se întindea episcopia cumanilor. Din scrisoare rezultă însă și stăruința românilor de aici în credința ortodoxă.

Din diploma dată de regele Bela IV al Ungariei cavalerilor ioaniți, la 2 iunie 1247, aflăm de existența unor formațiuni statale românești în teritoriile situate între Carpați și Dunăre. Astfel, sunt menționate *Țara Severinului*, prin care se poate înțelege partea de răsărit a Banatului de azi și partea de apus a Olteniei, *voievodatul lui Litovoi*, pe Valea Jiului și în Țara Hațegului, *cnezatul lui Ioan*, în dreapta Oltului, probabil, în sud-estul Olteniei, *cnezatul lui Farcaș*, probabil în Vâlcea, și „*țara lui Seneslau, voievodul românilor*“, în stânga Oltului, cuprinzând actualele județe Argeș, Dâmbovița, Olt, Teleorman și, eventual, Prahova.

Ceea ce ne interesează în mod deosebit este faptul că din diploma de mai sus reiese că în teritoriile respective exista și o organizare bisericească. De pildă, se făcea amintire de „bisericele clădite și cele ce se vor clădi în țările sus zise“, ale căror venituri urmau să rămână „arhiepiscopilor și episcopilor.“ Nu poate fi vorba de episcopi catolici și nici de ierarhi ortodocși din sudul Dunării. De aceea, presupunem că fiecare din voievozii și cnejii menționați mai sus aveau pe lângă ei câte un ierarh, pentru îndrumarea vieții bisericești din teritoriile stăpânite de ei.

Câteva formațiuni politice românești existau **la răsărit de Carpați**, în teritoriile viitorului stat Moldova. Așa erau: *țara bolohovenilor* în părțile de nord, *țara berladnicilor*, al cărei centru se pare că era Bârladul, *țara brodnicilor* (locuitori în regiuni de vaduri, de râuri) în părțile de miazăzi, cnezatele și voievodatele din părțile *Orheiului și Lăpușnei*, dincolo de Prut.

Presupunem că, după cum cnejii și voievozii atestați la sud de Carpați, în 1247, aveau pe lângă ei și câte un ierarh, tot așa vor fi existat ierarhi și în aceste „țări” din răsăritul Carpaților. Probabil, unul din „pseudoepiscopii” din 1234 va fi stat undeva în „țara brodnicilor“, despre care se știe că era situată în vecinătatea episcopiei catolice a cumanilor. Mult mai târziu, în 1353, era atestat documentar episcopul *Chiril Românul*, în Przemysl (azi în

ALFABETUL CIRILIC

А	Б	В	Г	Д	Е	Ж	З	С	І	Н	К	Л	М	Н
A	B	V	G	D	E	J	Z	DZ	I	I	C	L	M	N
О	П	Р	С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ш	Щ				
O	P	R	S	T	U	U	F	H	O	Ț	Ș	ȘT		
Ъ	Ь	Ж	Ї	Ѡ	ѡ	Ѣ	Ю	Ѥ	ѥ	Ѧ	ѧ	Ѩ	ѩ	Ѫ
Ă	Ă	ĂI	I	EA	IA	IA	IU	CI	GI	CS	PS	TH	Y	

ALFABETUL CIRILIC

А	Б	В	Г	Д	Е	Ж	З	С	І	Н	К	Л	М	Н
a	b	v	g	d	e	j	z	dz	i	i	c	l	m	n
О	П	Р	С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ш	Щ				
o	p	r	s	t	u	u	f	h	o	ț	ș	șt		
Ъ	Ь	Ж	Ї	Ѡ	ѡ	Ѣ	Ю	Ѥ	ѥ	Ѧ	ѧ	Ѩ	ѩ	Ѫ
ă	ă	ăi	i	ea	ia	ia	iu	ci	gi	cs	ps	th	y	

CIFRELE CIRILICE

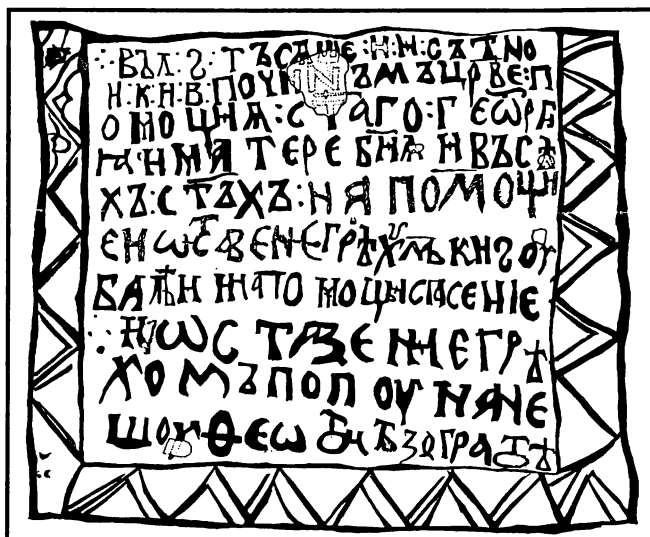
ā	=	1	ī	=	10	šī	=	19	ṗ	=	100	ṗā	=	1000*
ē	=	2	āī	=	11	ṛ	=	20	ē	=	200	ē	=	2000
ī	=	3	ēī	=	12	ā	=	30	ī	=	300	ī	=	3000
ā	=	4	īī	=	13	ē	=	40	ā	=	400	ā	=	4000
ē	=	5	āī	=	14	ī	=	50	ē	=	500	ē	=	5000
ī	=	6	ēī	=	15	ā	=	60	ī	=	600	ī	=	6000
ā	=	7	ēī	=	16	ē	=	70	ā	=	700	ā	=	7000
ē	=	8	īī	=	17	ī	=	80	ē	=	800	ē	=	8000
ī	=	9	āī	=	18	ā	=	90	ī	=	900	ī	=	9000

* Miile se scriu cu semnul pus în stânga cifrei

ALFABETUL CIRILIC

Litere de mână

A	А	a	г	а	Ѧ	Ѣ	Ѥ	Ѧ
B	В	в	с	т	Ѩ	Ѭ	ѭ	Ѯ
B	В	б	Ѣ	Ѥ	Ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ
Г	Г	г	д	Ѧ	Ѩ	Ѭ	ѭ	Ѯ, ѯ
D	Д	д	Ѣ	Ѥ	Ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ
E	Е	е	Ѣ	Ѥ	Ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ
Ж	Ж	ж	Ѣ	Ѥ	Ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ
Z	З	з	Ѣ	Ѥ	Ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ
Y	У	и	н	и	Ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ
K	К	к	л	к	Ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ
L	Л	л	н	л	Ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ
M	М	м	н	м	Ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ
H	Н	н	н	н	Ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ
O	О	о	Ѣ	Ѥ	Ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ
Π	Π	Ѣ	Ѥ	Ѧ	Ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ
P	Р	р	Ѣ	Ѥ	Ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ
C	С	с	Ѣ	Ѥ	Ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ
Π	Ѣ	Ѥ	Ѧ	Ѧ	Ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ
Ѧ	Ѣ	Ѥ	Ѧ	Ѧ	Ѯ	Ѱ	ѱ	Ѳ

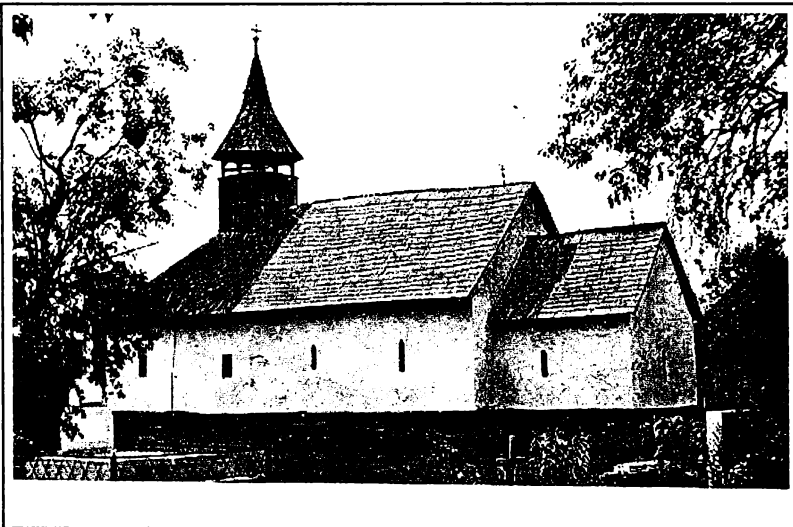
Inscripție descoperită în biserica din Streisângeorgiu - Hunedoara (1313 - 1314), în care sunt menționate numele preotului Naneș și al zugravului Teofil. Cea mai veche inscripție păstrată din arta medievală românească.

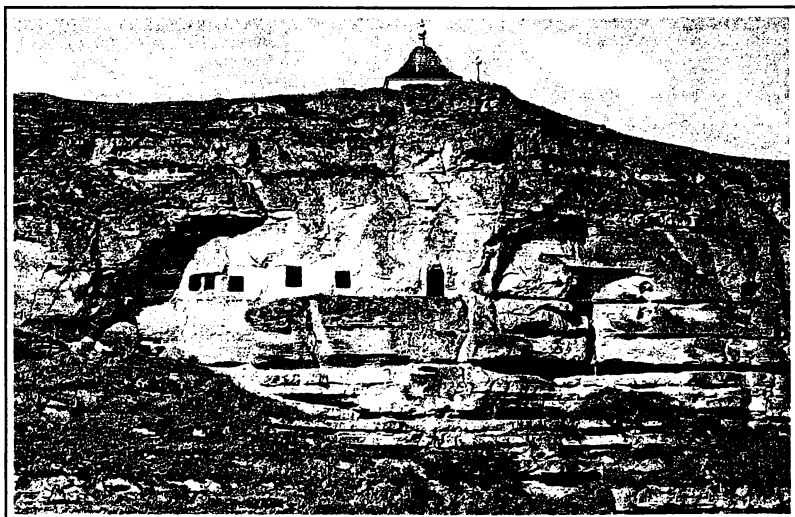
Tabloul votiv din biserica de la Streisângeorgiu: cneazul Cândea Lațcu și soția Nistora, cu alți membri ai familiei, care au refăcut biserica în 1408 - 1409.

**Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți, ctitoria lui Bogdan I,
în plan bazilical, fără turlă.**

Biserica din Leșnic - jud. Hunedoara (sec. XIV).

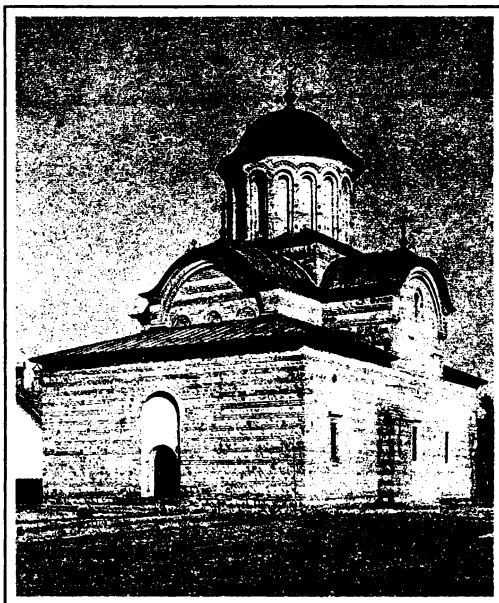

Biserica rupestră de la Butuceni - Orhei (începutul mileniului II).

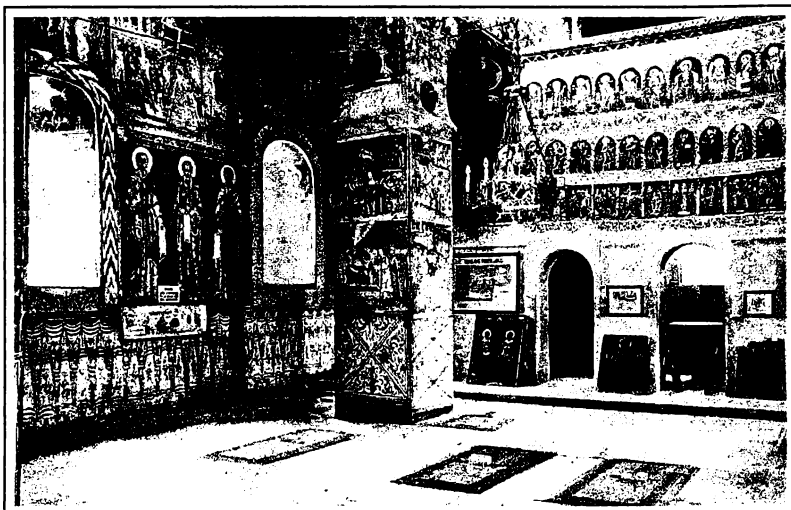

**Biserica
din Gurasada -
jud. Hunedoara,
ctitorie cnezială
din sec. XIII.
Turnul clopotniță
construit mai târziu.**

**Biserica domnească
din Curtea de Argeș,
ctitoria
lui Basarab I
și a fiului său
Nicolae Alexandru,
cu planul
în formă
de "cruce greacă
înscrisă",
Construită
din piatră
și cărămidă
(Sec. XIV).**

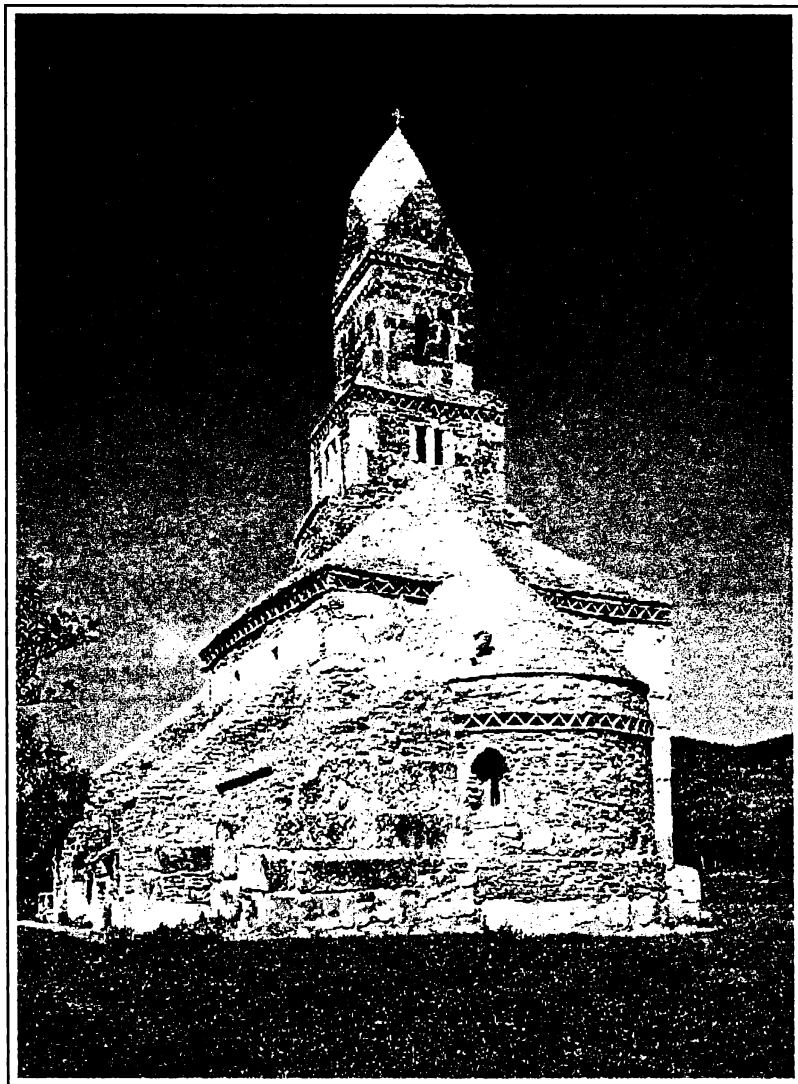
**Nicolae
Alexandru
Basarab,
Domnul
Țării
Românești
(1332 - 1364),
frescă
originală
în biserica
domnească
din Curtea
de Argeș
(sec. XIV).**

Naosul bisericii Sf. Nicolae din Curtea de Argeș, cu fresce din a doua jumătate a secolului XIV.

Întâmpinarea moaștelor Sf. Ioan cel Nou de la Suceava de către Alexandru cel Bun și sfințicii săi (1415). Frescă în biserica mănăstirii Sucevița (sfârșitul sec. XVI).

Biserica din Densuș - jud. Hunedoara. După ipoteze mai noi, ar fi un vechi monument funerar roman - păgân, din sec. II, transformat în locaș de cult creștin, după părăsirea Daciei de către romani; Refăcută de cnejii locali prin secolele XII - XIII.

Polonia), deci tocmai în „țara bolohovenilor“, încorporată acum în statul polon, în care existau atunci sute de sate românești.

La aceste știri literare-istorice se adaugă o seamă de descoperiri arheologice, care constituie o dovadă în plus asupra existenței unei numeroase populații creștine în aceste teritorii, având multiple și îndelungate legături cu lumea bizantină și cu cnezatele rusești învecinate (cruci-relicvar la *Piatra Neamț*, *Bâtca Doamnei*, lângă același oraș, *Cândești* — Neamț, *Ibănești* — Botoșani, *Trifești* — Iași etc).

Viața bisericească a românilor din sudul Dunării. În tot cursul evului mediu întâlnim o populație de limbă romanică — numită în izvoare vlahi — în întreagă Peninsula Balcanică, de la Marea Egee până la Dunăre și de la Marea Neagră până la Adriatică. Sunt aromânii, din care s-a desprins apoi o ramură cunoscută sub numele de meglenoromâni, existenți și azi.

Din izvoarele bizantine rezultă că acești vlahi aveau propria lor organizare politică. De pildă, Vlahia Mare, în Tesalia, avea un conducător cu numele Niculiță (980).

Această populație vlahă sau românească a îndeplinit, la un moment dat, un însemnat rol politic. Se știe că în anul 971 partea răsăriteană a statului bulgar a fost cucerită de bizantini, iar în 1018 a avut aceeași soartă și partea apuseană. Dominația bizantină a fost înlăturată abia spre sfârșitul secolului al XII-lea, în urma răscoalei vlahilor și bulgarilor din anii 1185-1186, sub conducerea fraților Petru și Asan, români din regiunea Târnovei. Ei au reușit să întemeieze un stat nou, cunoscut în istorie sub numele de „statul Asăneștilor“ sau „imperiul vlaho (româno)-bulgar“. Primii conducători ai noului stat au fost Asan, urmat de frații săi Petru și apoi Ioniță. Cel din urmă a fost recunoscut de bizantini și de papa, fiind încoronat în 1204, la Târnovo, ca „rege al bulgarilor și vlahilor“ (rex Bulgarorum et Blachorum). Pe la mijlocul secolului al XIII-lea dinastia Asăneștilor s-a stins, iar statul întemeiat de ei a devenit un stat bulgar. Treptat, elementul românesc a dispărut în masa populației slavo-bulgare sau grecești în mijlocul căreia trăia. Se mai găsesc însă și azi mulți români și aromâni în diferite regiuni din Bulgaria, Serbia-Munte negru, Albania și Grecia.

Izvoarele timpului prezintă și unele știri despre viața bisericească a românilor sud-dunăreni. De pildă, în 1020, împăratul Vasile II al Bizanțului a înființat o Arhiepiscopie la Ohrida (azi în noul stat Macedonia), cu 31 de episcopii sufragane, al cărei cârmuitor avea sub ascultarea sa și pe „vlahii răspândiți în toată Bulgaria“. Cu alte cuvinte, aceștia erau scoși de sub oblăduirea duhovnicească a episcopilor locali și puși sub aceea a arhiepiscopului de Ohrida. Mai târziu, dar tot în secolul al XI-lea, s-a creat o „episcopie a vlahilor“. Prin secolul al XIII-lea această episcopie purta numele de „a Vreanotiei“ (probabil orașul Vranje în Serbia de azi). În 1335, episcopia vlahilor își avea sediul la Prilep (azi în Macedonia, în apropiere de Ohrida). Nu se cunoaște nici un nume de episcop, doar al unui preot semnat pe un manuscris din secolul al XI-lea: „Ioan, preotul prea sfintei episcopii a vlahilor“.

După întemeierea statului Asăneștilor s-a înființat la Târnovo o nouă Arhiepiscopie, cea de Ohrida rămânând cu un număr redus de eparhii. În scaunul arhiepiscopal de aici a fost ridicat preotul Vasile, cel care a dat binecuvântarea pentru începerea răscoalei din 1185, în biserica Sf. Dumitru din Asănești, lângă Târnovo, ctitoria fraților Petru și Asan. Probabil noul arhiepiscop era tot un vlah sud-dunărean. El a devenit cârmuitorul Bisericii românești și bulgare de la sud de Dunăre, cu reședința la Târnovo, pe atunci cel mai însemnat centru politic, economic, cultural și bisericesc al noului stat. În 1235, Sinodul Patriarhiei Ecumenice a recunoscut autocefalia Bisericii de Târnovo, iar cârmuitorului ei de atunci i-a acordat titlul de patriarh. În 1393, țaratul de Târnovo a fost cucerit de turci, iar ultimul patriarh, Eftimie, dus în exil.

C o n c l u z i i . *Deși sunt puține la număr, izvoarele istorice arată că în secolele XI-XIII în teritoriile românești extracarpatice a existat o organizare bisericească ortodoxă, în frunte cu unii ierarhi de neam român, care au reușit să-și mențină păstoriții în credința ortodoxă. Au existat însă ierarhi ortodocși români și la sud de Dunăre, precum și în Polonia. Toate acestea arată vigoarea elementului românesc, dar și continuitatea lui într-un larg spațiu geografic.*

BIBLIOGRAFIE:

P.P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969, 389 p.; Ion Barnea și Ștefan Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei III. Bizantini, romani și bulgari la Dunărea de Jos*, București, 1971, 440 p.; Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești*, București, 1974, 379 p.; Aurelian Sacerdoțeanu, *Organizarea Bisericii Ortodoxe Române în secolele al IX-lea - al XIII-lea*, în S.T., an XX, nr. 3-4, 1968, p. 242-257; Ioan Rămureanu, *Mitropolia Vicinei și rolul ei în păstrarea Ortodoxiei în ținuturile românești*, în vol. *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, ed. II, Galați, 1979, p. 149-169.

Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, București, 1959, 224 p.; George Murnu, *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Nicolae Șerban Tanașoca, București, 1984, 203 p.

LECTURĂ

PAPA GRIGORIE al IX-lea

Scrisoare către principele Bela al Ungariei din 1234
despre „pseuoepiscopii schismatici“

După cum am aflat, în episcopatul cumanilor sunt niște oameni care se numesc valahi, care, deși după nume se socot creștini, îmbrățișând diferite rituri și obiceiuri într-o singură credință, săvârșesc fapte ce sunt potrivnice acestui nume. Căci, nesocotind Biserica romană, primesc toate tainele Bisericii, nu de la venerabilul nostru frate, episcopul cumanilor, care e diecezan al acestui ținut, ci de la niște pseuoepiscopi, care țin ritul grecilor, iar unii atât unguri, cât și teutoni, împreună cu alți dreptcredincioși din regatul Ungariei, trec la dâșii ca să locuiască acolo și astfel, alcătuind un singur popor cu pomeniții valahi, nesocotindu-l pe acesta (episcopul cumanilor), primesc sus-numitele taine spre marea indignare a dreptcredincioșilor și spre o mare abatere a credinței creștine. Așadar, pentru ca din felurimea riturilor să nu se ivească o primejdie pentru suflete, noi — în dorința noastră de a preîntâmpina această primejdie — și ca să nu aibă sus-numiții valahi cuvânt, din lipsa (săvârșirii) tainelor, de a se îndrepta către episcopii schismatici, dăm prin scrisoarea noastră numitului episcop porunca de a le orându-i, pentru nevoile de mai sus, după chibzuită consfătuire și potrivit rânduielilor conciliului general, un episcop catolic potrivit aceluia popor, care să-i fie vicar pentru aceștia și care să fie ascultător și supus în toate, silindu-i prin pedepse bisericești, fără drept de apel, pe cei care s-ar împotrivi. Deoarece, însă, tu ca un principe catolic, la îndemnul iubitului nostru fiu, Iacob (episcop) ales de Preneste, pe atunci legat al scaunului apostolic, i-ai făgăduit

sub jurământ că vei sili pe toți neascultătorii față de Biserica catolică din țara ta să se supună acestei Biserici, după cum arată scrisoarea ta întocmită în această privință și după cum ai spus și prin viu grai aceluiași (episcop) ales, că vei sili pe sus-numiții valahi să primească pe episcopul pe care zisa Biserică li-l va fi dat și că din veniturile pe care le strângi de la ei îi vei da și (episcopului) venituri îndestulătoare și potrivit demnității sale, după cum ne-a înștiințat numitul (episcop) ales. Rugăm pe înălțimea ta regală, o sfătuim și o îndemnăm stăruitor și-ți poruncim spre iertarea păcatelor tale ca, întrucât nu se cade ca să accepți în regatul tău astfel de schismatici și să lași neimplinite făgăduielile atât de plăcute lui Dumnezeu și binevenite oamenilor, ce au purces într-un chip vrednic de laudă de pe buzele tale, să te străduiești a le aduce pe de-a întregul la îndeplinire, ca astfel să poți fi pe placul regelui regilor și noi să putem lauda râvna sincerității tale prin vrednice laude întru Domnul.

Reprodus din *Documente privind Istoria României. C. Transilvania, veacul XI, XII, XIII*, vol I (1075-1250), București, 1951, p. 275-276.

IX

ÎNCEPUTURILE MITROPOLIEI ȚĂRII ROMÂNEȘTI (UNGROVLAHIEI)

În paginile anterioare s-a menționat existența unor formațiuni politice la sud de Carpați, dar și existența unei organizări bisericești în aceste teritorii, precum și în Dobrogea. În secolul al XIV-lea s-a ajuns la o organizare politică și bisericească centralizată, unitară, cu un singur domn și un singur mitropolit.

Întemeierea Țării Românești. Primii domnitori. Un document din 1324 consemna pe voievodul *Basarab* — pe care tradiția populară îl cunoaște sub numele de Negru Vodă — considerat întemeietorul Țării Românești. Deci, locul micilor formațiuni politice anterioare era luat acum de un singur stat, iar în locul cnejilor și voievozilor de odinioară apare un singur stăpânitor. Nu se știe însă cum a avut loc acest proces de unificare, pe cale pașnică sau prin forță. Este sigur că o reunire a acelor formațiuni politice într-un singur stat s-a făcut de către voievozii de la Argeș. În 1330, prin lupta pe care a avut-o voievodul Basarab cu regele maghiar Carol Robert la Posada, a înlăturat suzeranitatea regatului maghiar, reușind să câștige independența Țării Românești. Prin luptele victorioase pe care le-a purtat cu tătarii, Basarab și-a întins apoi stăpânirea și asupra ținuturilor de răsărit ale Munteniei căzute sub stăpânirea mongolilor după marea lor invazie din 1241. După o îndelungată și strălucită domnie, a închis ochii în 1352, fiind îngropat în biserica zisă „a lui Negru Vodă“ din Câmpulung, ctitoria sa. Tot el este ctitorul bisericii domnești din Curtea de Argeș, care a fost apoi terminată de urmașii săi.

Fiul său, *Nicolae Alexandru*, a cărmuit cu pricepere țara, de-săvârșindu-i organizarea, întreținând strânse legături cu statele slave de sud (Bulgaria și Serbia) și păstrând o atitudine demnă față de regatul Ungariei. Pe plan bisericesc, de numele său se leagă recunoașterea Mitropoliei muntene, în 1359, de către Patriarhia din Constantinopol. În ce privește Biserica, fără îndoială că Basarab Întemeietorul a avut la curtea sa domnească și o față bisericească mai înaltă, adică un arhiepiscop care hirotonea preoți și sfințea biserici prin satele țării sale. Este de presupus că o dată cu unificarea cnezatelor și voievodatelor românești de la sud de Carpați într-un singur stat s-a făcut și unificarea bisericească. Deci, în locul mai multor episcopi, existenți pe lângă fiecare cneaz și voievod, a fost ales un singur ierarh, cu titlul de mitropolit. Dar acest mitropolit, acum singurul ierarh al țării, nu era încă recunoscut de Patriarhia Ecumenică din Constantinopol, cea mai înaltă autoritate bisericească în Răsăritul ortodox. Acest lucru s-a făcut abia în timpul lui Nicolae Alexandru (1352-1364), fiul lui Basarab Întemeietorul.

Recunoașterea Mitropoliei Țării Românești. Este cunoscută hotărârea Sinodului Patriarhiei din Constantinopol din *mai 1359*, privitoare la recunoașterea Mitropoliei „Ungrovlahiei” sau a Țării Românești. În ea se arăta că domnitorul Nicolae Alexandru „*a cerut nu numai o dată, ci de mai multe ori, prin scrisoările sale,*” ca Biserica din Țara Românească să fie luată sub oblăduirea canonică a scaunului patriarhal din Constantinopol, de unde să i se trimită un mitropolit, care să facă parte din sinodul patriarhal. În acest scop, domnul muntean a chemat de mai înainte la curtea sa pe mitropolitul *Iachint* din Vicina, cerând recunoașterea acestei strămutări în scaunul mitropolitan al Ungrovlahiei. Deci, este vorba de recunoașterea unei stări de lucruri existente și nu de crearea unei noi instituții.

Nu se spunea nimic despre reședința mitropolitului, dar ea nu putea să fie în altă parte decât acolo unde era și scaunul domnesc, adică la Curtea de Argeș. Oblăduirea duhovnicească a mitropolitului *Iachint* se întindea asupra întregii Țări Românești.

Nicolae Alexandru a murit în 1364, fiind îngropat alături de tatăl său, la Câmpulung. I-a urmat la domnie fiul său *Vladislav* sau *Vlaicu-Vodă* (1364-c.1377).

Alte știri despre mitropolitul Iachint. Mult timp nu mai avem știri despre mitropolitul Iachint. Dar, în anul 1370, cineva îl reclamase la Patriarhia din Constantinopol pentru unele fapte ce s-au dovedit ulterior ca nefondate. Patriarhul ecumenic de atunci, Filotei, a trimis în Țara Românească pe un slujitor al Patriarhiei, Daniil Critopol, ca să facă o cercetare. Cu acest prilej, mitropolitul Iachint a trimis patriarhului o scrisoare, prin care-i relatează că era bolnav și că acuzațiile aduse de dușmanii săi i-au produs multă amărăciune. Îi arată că n-a putut veni la Constantinopol fiindcă l-a oprit voievodul țării, dată fiind lungimea drumului, boala sa și teama de a nu fi ucis de tâlhari. Totodată informa pe patriarh că domnul țării și boierii săi au hotărât să trimită la Patriarhie pe acel Daniil Critopol spre a fi „sfințit, dăruit și binecuvântat ca arhieru a toată Ungrovlahia, cu ȧoia, îngăduința și iertarea sa“.

Mitropolia Severinului. În august 1370, trimisul lui Vlaicu Vodă și al boierilor munteni, Daniil Critopol, a fost ales de Sinodul Patriarhiei din Constantinopol mitropolit al unei părți din Mitropolia Ungrovlahiei și hirotonit sub numele de *Antim*. Actul sinodal din octombrie 1370, pentru numirea mitropolitului Antim Critopol, arată că fusese hirotonit pe seama unei jumătăți din Țara Românească, la cererea domnului, a boierilor și a mitropolitului Iachint, întrucât sporise numărul locuitorilor țării. Se știe că încă din primii ani de domnie Vlaicu Vodă stăpânea Amlașul, în jurul Sibiului, Țara Făgărașului și Banatul Severinului. Aceste „feude“ transilvănene le-au stăpănit și unii dintre urmașii lui. Reiese de aici că în 1370 se înființase a doua Mitropolie în Țara Românească, cunoscută sub numele de „a Severinului“ sau „dinspre Severin“, cuprinzând ținuturile din dreapta Oltului.

Urmașii lui Iachint. Bătrânul mitropolit Iachint a trecut la cele veșnice înainte de luna august 1372. Trupul său va fi fost îngropat în biserica Mitropoliei din Argeș. Ar fi fost de așteptat ca scaunul lui să fie ocupat de mitropolitul Antim. Nu se știe însă din ce motive, în august 1372, în locul lui Iachint a fost ales și hirotonit ieromonahul *Hariton*, egumenul mănăstirii Cutlumuș și protosul, adică mai marele mănăstirilor din Muntele Athos. Este consemnat în mai multe acte până către anul 1380.

Din acest an, în scaunul Ungrovlahiei păstorea „smeritul mitropolit Antim,” deci fostul mitropolit al Severinului. El a păstorit până în jurul anului 1401, adică în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân (1386-1418). În tot acest timp a călătorit de mai multe ori la Constantinopol, unde a luat parte la ședințele Sinodului patriarhal.

Sfârșitul Mitropoliei Severinului. În câteva acte apare, alături de Antim, un al doilea mitropolit, care iscălea ca „celălalt al Ungrovlahiei, *Atanasie*”, adică al Severinului, care și-a început păstoria prin 1389. A luat parte la numeroase ședințe ale Sinodului din Constantinopol, până prin 1403. Acesta a fost ultimul mitropolit de Severin despre care avem știri. În 1419, deci după moartea lui Mircea cel Bătrân (1418), ținutul Severinului a fost luat în stăpânire de regii maghiari, iar la începutul secolului al XVI-lea a fost cucerit de turci. Fără îndoială că ajungând în stăpânire străină a încetat și existența Mitropoliei de acolo.

C o n c l u z i i . *După dobândirea independenței Țării Românești a urmat recunoașterea Mitropoliei țării, cu reședința la Argeș (1359), în urma strădaniilor vrednicului voievod Nicolae Alexandru Basarab. Pe lângă Mitropolia de la Argeș a mai existat, timp de peste trei decenii, a doua Mitropolie, a Severinului.*

BIBLIOGRAFIE:

N. Dobrescu, *Întemeierea Mitropoliilor și a celor dintâi mânăstiri din țară*, București, 1906, 128 p.; C. Marinescu, *Înființarea Mitropoliilor în Țara Românească și Moldova*, București, 1924, 22 p; Constantin C. Giurescu, *Întemeierea Mitropoliei Ungrovlahiei*, în B.O.R., an LXXVII, nr. 7-10, 1959, p. 673-697; D. Bălașa, *De la Mitropolia Severinului la Mitropolia Olteniei (1370-1970)*, în M.O., an XXII, nr. 5-8, 1970, p. 333-354; Nicolae Șerbanescu, *Mitropolia Severinului*, în B.O.R., an LXXXVIII, nr. 11-12, 1970, p. 1191-1227; Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, București, 1974, 379 p; Petre Ș. Năsturel, *La partition de la Métropole de Hongrovalachie*, în Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg, vol. VI(X), serie nouă, 1977-1978, p. 293-326 (și extras).

LECTURĂ

Din hotărârea Sinodului Patriarhiei Ecumenice prin care Iachint de Vicina era strămutat în scaunul mitropolitan al Țării Românești

Cel de prea bun neam, voievod și domn a toată Ungrovlahia, întru Duhul Sfânt prea adevăratul fiu al smereniei noastre, domnul Alexandru, împins de un gând cucernic și arătând multă dragoste și supunere și ascultare către sfânta lui Dumnezeu catolică și apostolească Biserică, a cerut, nu o dată, ci de mai multe ori, prin scrisorile sale și s-a rugat de smerenia noastră și de dumnezeiescul și sfințitul sinod de lângă dânsa ca să fie și în viitor întreaga lui stăpânire și cărmuire sub jurisdicția și conducerea preasfintei mari Biserici a lui Dumnezeu, cea de sub păstoria noastră și să primească un arhieru hirotonit de smerenia noastră și făcând parte din dumnezeescul și sfințitul sinod și să-l aibă pe acesta ca legiuit păstor a toată Ungrovlahia spre binecuvântarea și duhovniceasca alcătuire a sa și a fiilor săi și a toată domnia sa.

Pentru aceea a și chemat acum câțva timp pe apropiatul său, preasfințitul mitropolit de Vicina, prea cinstit, întru Domnul iubit frate și împreună liturghisitor al smereniei noastre, Iachint și a primit cu cea mai mare bucurie binecuvântarea sa și i-a arătat convenita supunere și cucernicie și a cerut cu mare rugămintă, ca deocamdată să se strămute acest preasfințit mitropolit de Vicina, care se arată a fi foarte bine primit de un asemenea mare voievod, în Biserica a toată Ungrovlahia, iar după moartea acestui (mitropolit) al Vicinei să se aleagă altul și hirotonit de prea sfânta noastră mare Biserică a lui Hristos să-i fie trimis acolo ca păstor și arhieru legiuit a toată Ungrovlahia...

Deci, pentru aceasta, smerenia noastră, chibzuind cele în legătură cu aceasta, împreună cu dumnezeiasca adunare a arhierilor cea din jurul său, deoarece în chip neclintit ține la strămutarea mitropolitului Vicinei, un asemenea mare voievod, în scaunul a toată Ungrovlahia și al stăpânirii și domniei sale, și deocamdată nu pentru vreun altul, ci pentru acesta cere cu mare rugămintă această cărmuire arhierască, făgăduind că va da încredințare scrisă și cu jurământ că va sluji de acum înainte, câtă vreme va dăinui domnia și cărmuirea lui în zisa Ungrovlahie întreagă, sub preasfânta noastră mare Biserică a lui Dumnezeu, după chipul mai sus scris, a mutat deci smerenia noastră pe acest (mitropolit) al Vicinei — cu părerea și încuviințarea sfântului meu împărat¹, cel prea bun întru toate și neasemănat în bunătatea firei și a moravurilor și în seninătate și care voiește să se arate și să stăpânească în toată dreptatea — în scaunul a toată Ungrovlahia. Să fie deci de aici încolo, în toată vremea, zisul preasfințit mitropolit a toată Ungrovlahia, precinstit, întru Domnul iubit al

¹ Al Bizanțului.

nostru frate și împreună liturghisitor, împărtaşindu-se și bucurându-se ca și de scaunul și numele acesteia, tot așa și de înscăunarea din partea sfințitului sinod, ca un legiuit arhieru restabilit în zisa preasfântă Mitropolie a Ungrovlahiei, după rânduiala și tipicul bisericesc, întărind pe citeți în toată eparhia și enoria lui, ridicând în treaptă ipodiaconi și diaconi și hirotonind preoți, luând pe mâna sa și toate drepturile din orice parte ar fi, care o privesc.

De aceea, trebuie ca toți clericii din acea țară și ceilalți sfințiți călugări sau laici, să asculte și să i se supună lui, ca unui adevărat păstor, părinte și dascăl al lor și să primească bucuos și să împlinescă toate câte va spune și cu ce îi va sfătui și învăța pe ei, cu privire la folosul sufletesc, păstrând neschimbat în viitor, pururea, încredințarea sub jurământ și făgăduința în scris față de sfânta lui Hristos catolicească și apostolească Biserică, a acestui de prea bun neam voievod, ca să fie totdeauna Biserica Ungrovlahiei supusă acesteia și să primească de la aceasta ierarh legiuit. Ca să păstreze și în viitor aceasta fără schimbări, a amenințat cu prea greu (blestem) al sinodului împotriva oricui ar plănui să strice aceasta, deoarece pentru aceasta s-a dat și actul sinodal de față, făcut pentru încredințarea zisului mitropolit al Ungrovlahiei și preacinstit, slobozit în luna mai a indicției a 12-a a anului 6867 (1359), care s-a și iscălit cu scris de însăși mâna smereniei noastre.

Reprodus din *Documente privind Istoria României. B. Țara Românească, veacul XIII, XIV și XV (1247-1500)*, București, 1953, p. 13-14.

X

ÎNCEPUTURILE MITROPOLIEI MOLDOVEI

Am relatat în paginile anterioare că întemeierea Țării Românești a fost posibilă datorită unirii diferitelor formațiuni politice dintre Dunăre și Carpați sub un singur conducător, voievodul de la Câmpulung sau Argeș. În schimb, întemeierea Moldovei s-a datorat unei „descălecări“ prin luarea în stăpânire a teritoriului românesc de la răsărit de Carpați de către un conducător venit de peste munți. Desigur, în țara care s-a numit mai târziu Moldova au existat cnezate și voievodate asemănătoare celor din Țara Românească, fără să cunoaștem numărul lor. Ele au ajuns pentru un timp sub stăpânirea cumanilor, iar în 1241 au căzut sub dominația tătarilor. De aici, tătarii făceau numeroase incursiuni în Transilvania și Ungaria. Spre a le pune capăt, regii Ungariei au întreprins mai multe expediții împotriva lor, între care mai însemnată a fost cea organizată de regele Ludovic cel Mare, în 1343, când tătarii au fost alungați din teritoriul de la răsărit de Carpați, retrăgându-se în stepele din nordul Mării Negre. Pentru a putea apăra în viitor Transilvania de năvălirile lor, regele Ludovic cel Mare a luat sub suzeranitatea sa ținuturile dintre Siret și Carpați, făcând aici – cu sprijinul populației românești – o „marcă“ de apărare a Transilvaniei și Ungariei, încredințând conducerea ei lui *Dragoș*, voievod român din Maramureș. Aceste lucruri se pare că s-au petrecut în 1352 sau 1353 (după alte cercetări chiar în 1347). După o domnie de abia câțiva ani, Dragoș moare, luându-i locul fiul său Sas, apoi fiul acestuia, Balc, toți cu domnii scurte.

Întemeierea Moldovei. Primii domnitori. Potrivit ultimilor cercetări, în 1359 a venit în Moldova voievodul *Bogdan*

din Cuhea Maramureșului, adevăratul „descălecător“ al statului moldovean, care i-a creat, prin luptă, independența față de regatul maghiar.

Acest Bogdan este întâlnit în mai multe acte ale cancelariei maghiare ca fost „voievod de Maramureș“ și ca „infidel,“ uneori „infidel notoriu,“ al regelui Ungariei. Se pare că denumirea de „infidel,“ adică necredincios, are sensul de nemărturisitor al credinței catolice. În acest caz, voievodul Bogdan se va fi opus dorinței regelui Ludovic al Ungariei de a părăsi credința ortodoxă și de a accepta pe cea catolică. Refuzând să facă acest lucru, el a trecut, împreună cu familia și cu unii apropiați ai săi, în Moldova, în 1359, silind pe fiii lui Sas să părăsească țara, așezându-se el domn, fiind primit și de căpeteniile populației locale. Bogdan a reușit apoi să-și extindă hotarele țării spre răsărit, întemeind astfel statul moldovean independent.

I-a urmat în scaun fiul său *Lațcu* (c. 1365-1375), care a extins hotarele țării spre nord, așezând scaunul domnesc la Siret. Sub urmașul acestuia, *Petru* (1375-1391), din dinastia Mușatinilor, hotarele țării s-au extins mereu, el trăind în bună înțelegere cu Țara Românească și cu Polonia. Și-a stabilit scaunul domnesc la Suceava, ctitorind aici biserica numită „Mirăuți“.

Primele încercări de organizare bisericească. Fără îndoială că și primii domni moldoveni au avut în cetatea lor de scaun un ierarh, care hirotonea preoți, sfințea biserici și îndruma viața religios-morală a poporului. N-ar fi exclus ca însuși Bogdan Vodă să fi avut un episcop la Rădăuți, pe seama căruia a zidit biserica cu hramul Sf. Nicolae, existentă și azi, în care au fost înmormântați atât el, cât și urmașii săi în scaun, până la Alexandru cel Bun. Un pomelnic de mai târziu al Episcopiei Rădăuților menționează aici opt episcopi, începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea până în primele șapte decenii ale celui următor.

În timpul domniei lui Petru Mușat s-au făcut primele încercări pentru recunoașterea oficială a Bisericii din țara sa de către Patriarhia Ecumenică. Deci, ca și în cazul Mitropoliei Ungrovlahiei, era nevoie numai de o recunoaștere canonică a Mitropoliei

Moldovei, existentă de mai înainte. Petru Mușat a rugat pe mitropolitul ortodox al Haliciului, din Polonia, să hirotonească doi ierarhi, pe *Iosif*, rudă cu el, și pe *Meletie*. Tot el a mijlocit apoi ca ei să fie recunoscuți de Patriarhia Ecumenică, Meletie ca episcop, iar Iosif ca mitropolit al Moldovei, cu scaunul la Suceava. El s-a adresat Patriarhiei, socotind că în acest fel s-ar recunoaște și independența statului său și s-ar înlătura orice pretenții de suzeranitate din partea Poloniei. Domnul moldovean s-a izbit însă de împotrivirea patriarhului ecumenic Antonie, care voia să trimită în Moldova un ierarh grec, așa cum făcuse Patriarhia și în alte țări ortodoxe (Rusia, Țara Românească etc). În acest scop, prin 1391, deci la sfârșitul domniei lui Petru sau începutul celei a fratelui său, *Roman* (c. 1391-c.1394), patriarhul a hirotonat un mitropolit grec pentru Moldova, cu numele Teodosie. Venind în Moldova să-și ocupe scaunul, n-a fost primit, ci a fost nevoit să se reîntoarcă la Constantinopol. Nereușind pe această cale, patriarhul a numit ca mitropolit al Moldovei un alt grec, cu numele Ieremia, în 1392. Dar actul patriarhului care voia să impună Moldovei un mitropolit grec, fără ca măcar să consulte pe domn și pe sftnicii săi, a nemulțumit și mai mult pe moldoveni, care au silit pe mitropolitul Ieremia să se întoarcă la Constantinopol. Acesta a aruncat atunci anatema asupra întregii țări, afurisind pe domn, pe cei doi ierarhi, pe boieri, pe preoți și credincioși.

Conflictul cu Patriarhia a continuat și sub al treilea Mușatin, *Ștefan* (1394-1399), deși s-au făcut încercări și dintr-o parte și dintr-alta pentru împăcare și pentru ridicarea anatemei. În primăvara anului 1395, Ștefan Mușat a trimis la Constantinopol o solie, în frunte cu protopopul Petru, cu daruri și scrisori către patriarh, rugându-l să ridice anatema aruncată de mitropolitul Ieremia și să recunoască pe Iosif și pe Meletie ca ierarhi canonici ai Moldovei. Scrisorile voievodului nu s-au păstrat. Se cunosc însă cele patru scrisori ale patriarhului către domn, către protopopul Petru, către clerul și credincioșii ortodocși din Moldova și către cei doi ierarhi. El refuza, în termeni categorici, recunoașterea celor doi ierarhi moldoveni. În același timp, patriarhul a numit pe protopopul Petru ca „dichiu“, adică un reprezentant al său la

conducerea treburilor Mitropoliei. Se înțelege că scrisorile și amenințările patriarhului au rămas fără urmări, iar protopopul Petru nici nu și-a luat în primire slujba la care-l îndatorase patriarhul împotriva voinței sale.

În septembrie 1395, s-a făcut o nouă încercare de aplanare a conflictului, de data aceasta venită chiar din partea patriarhului. Acesta, în înțelegere cu împăratul Bizanțului, Manuil II Paleologul, a trimis în Țara Românească și în Moldova pe mitropolitul de Mitilene (în insula Lesbos). Misiunea acestuia n-a avut rezultatul dorit, căci, în ianuarie 1397, patriarhul trimitea ca „dichiu“ și „exarh“ în părțile Haliciului și Moldovei pe mitropolitul Mihail al Betleemului, cu misiunea de a încerca o împăcare cu domnul și ierarhii Moldovei. Nici misiunea acestuia n-a avut rezultatele scontate, deși, între timp, Sinodul patriarhal a ridicat anatema aruncată asupra clerului și credincioșilor.

Recunoașterea Mitropoliei Moldovei. Aplanarea deplină a disensiunilor a urmat abia peste câțiva ani, când în locul patriarhului Antonie a fost ales patriarhul Matei, iar în locul lui Ștefan Mușat urcase pe tronul țării evlaviosul domn *Alexandru cel Bun* (1400-1432). Situația nu mai putea să dureze, căci nici moldovenii nu erau liniștiți, știindu-se sub anatemă și în neînțelegere cu cea mai înaltă autoritate bisericească a Răsăritului ortodox, dar nici Patriarhia nu mai putea accepta această situație, care putea folosi propagandei catolice, pierzând de sub influența ei o țară tânără și în plină afirmare. Așa se explică de ce solia trimisă de Alexandru cel Bun la patriarhul Matei, cu rugămintea de a ridica anatema și de a recunoaște pe mitropolitul Iosif, a întâmpinat acum toată înțelegerea. Printr-o gramată patriarhală și o scrisoare către Alexandru cel Bun, amândouă cu data de *26 iulie 1401*, patriarhul recunoștea pe mitropolitul Iosif al Moldovei. Împreună cu sinodul său au hotărât să trimită în Moldova pe ieromonahul Grigorie Țamblac și pe diaconul Manuil Arhon, spre a face o cercetare în legătură cu validitatea hirotoniei lui Iosif. Într-adevăr, Iosif a fost recunoscut apoi ca mitropolit și astfel a luat sfârșit dureroasa neînțelegere care dăinuia de atâția ani. Faptul că în ultimele scrisori patriarhale, numele episcopului Meletie nu mai era amintit, duce la presupunerea că el murise între timp.

Aducearea moaștelor Sf. Ioan cel Nou la Suceava. Mitropolitul Iosif și-a avut reședința la Suceava, lângă domn. Spre a consfinți și mai mult caracterul de scaun mitropolitan al orașului Suceava, la îndemnul mitropolitului Iosif, s-au adus aici, de la Cetatea Albă, moaștele Sfântului Ioan cel Nou, în 1415. Acesta fusese un negustor grec în Trebizonda din Asia Mică și suferise moarte martirică în Cetatea Albă, în jurul anului 1330, pentru că nu acceptase să abjure credința creștină, așa cum îl îndemneau stăpânitorii de atunci ai Cetății Albe. Pe când alaiul se apropia de Iași, domnitorul Alexandru cel Bun, mitropolitul, boierii, o mulțime de preoți și credincioși, i-au ieșit întru întâmpinare la locul numit „Poiana Vlădicăi”, însoțindu-l apoi până la Suceava, unde moaștele au fost așezate în biserica zisă “Mirăuți”. Viața Sf. Ioan cel Nou, pătimirea sa și aducerea moaștelor lui la Suceava au fost descrise de un ieromonah Grigorie, probabil un moldovean. Se crede că mitropolitul Iosif a păstorit până prin anii 1415-1416.

C o n c l u z i i . *Lupta stăruitoare dusă de domnii Moldovei, de cler și credincioși cu Patriarhia Ecumenică a fost încununată de biruință, reușind să pună în fruntea Bisericii un ierarh din propriul lor neam. Începând cu mitropolitul Iosif, scaunul vlădicesc de la Suceava (mutat mai târziu la Iași) a fost ocupat de mulți mitropoliți vrednici, ale căror nume se pomenesc cu evlavie până azi.*

BIBLIOGRAFIE:

N. Dobrescu, *Întemeierea Mitropoliilor și a celor dintâi mânăstiri din țară*, București, 1906, 128 p.; C. Marinescu, *Înființarea Mitropoliilor în Țara Românească și Moldova*, București, 1924, 22 p.; Scarlat Porcescu, *Iosif, cel dintâi mitropolit cunoscut al Moldovei*, în M.M.S., an. XL, nr. 3-4, 1964, p. 126-139; Răzvan Theodorescu, *Bizant, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești* (secolele XII-XIV), București, 1974, 379 p.; Ciprian Zaharia, *Iosif Mușat, întâiul mare ierarh român* (București), 1987, 296 p.; Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Mitropoliei Moldovei în contextul relațiilor moldo-bizantine*, în M.M.B. - *Teologie și viață*, serie nouă, an. III (LXIX), 1993, nr. 8-10, p. 28-52 (alte articole în același număr al revistei).

LECTURĂ

MITROPOLITULUI IOSIF

Act de danie pentru mănăstirile Neamț și Bistrița

Preasfințitul mitropolit chir¹ Iosif al Moldovlahiei. Cu bunăvoia lui Dumnezeu și a Preacuratei lui Maici și a sfinței lui Înălțări, mănăstirea vlădiciei mele, cea de la Neamț, a binevoit vlădicia mea, deasemenea și cu fiul vlădiciei mele Io Alexandru voievod, domn al țării Moldovei și am dat această mănăstire mai înainte zisă popii chir Dometian, deasemenea și mănăstirea Uspeniei² Preacuratei Născătoare de Dumnezeu cea de la Bistrița, ca să fie aceste mănăstiri nedespărțite una de alta, pentru că sunt amândouă ale vlădiciei mele.

Și trimitem acolo pe boierul domnului voievod, pe jupân Petru Ureacle să dea tot ce se găsește în aceste mai înainte zise mănăstiri în mâinile popii chir Dometian, sau cărți sau odăjdii sau vase, toate de la mare până la mic și iarăși cele ce se găsesc în afară, două sate ale mănăstirii la gura Neamțului, unul de o parte a Neamțului și altul de altă parte, pe care le-a dat sfânt răposatul domn Io Petru voievod și două mori și două vii, una pe care a dat-o Petru voievod și alta a cumpărat-o vlădicia mea și oile mănăstirii și boii și caii și stupii și totul, sau mare sau mic, în mâinile popii chir Dometian, ca să le păzească și să aibă grijă de ele, în viața sa.

După trecerea lui către Domnul, deasemenea pe cine îl va pune el din frații săi, să fie și acestuia neclintit, în viața vlădiciei mele. După trecerea către Dumnezeu a vlădiciei mele, pe cine va alege Dumnezeu să fie mitropolit în scaunul vlădiciei mele, sau deasemenea după viața fiului vlădiciei mele, Io Alexandru voievod, cine va fi domn, sau cineva din sftnicii lor și va nimici această scrisoare și nu va întări, să-l judece Dumnezeu și Preacurata lui Maică și să fie blestemat de 318 Părinți purtători de Dumnezeu și să aibă parte cu Iuda.

S-a scris aceasta în anul 6915 (1407), luna ianuarie 7 zile. Eu Grăd am scris.

Reprodus din *Documente privind Istoria României, A. Moldova, veacul XIV, XV*, vol. I (1384-1475), București, 1954, p. 15-16.

¹ Domnul (gr.).

² Adormirea (slav.).

IEROMONAHUL GRIGORIE

**Despre aducerea moaștelor Sfântului Ioan cel Nou
la Suceava**

Toate acestea au ajuns la auzul binecinstitorului domn a toată Moldovlahia și ținuturilor de la Mare, de Hristos iubitorului și marelui voievod Io Alexandru, bărbat împodobit cu multe virtuți, dar și iubitor de mucenici. Îndată ce a aflat de moaștele mucenicului și cuprins fiind de dorința lor, cu sfatul celui ce atunci cărmuia cele bisericești, preasfințitul arhiepiscop Iosif trimite un boier cu destulă oaste să aducă la dânsul cu mare cinste trupul vrednic de slavă al mucenicului.

Primindu-l în curând cu mare cinste și cu osârdie cuvenită, îl întâmpină cu toți cei slăviți ai săi și cu mult popor de oameni ai lui Dumnezeu, încă și cu arhiereul și cu tot clerul bisericesc, cu făclii și cu cădelnițe și cu miruri binemirositoare. Se apleacă spre racla sfântului, cuprinde mult pătimitul trup, atinge și buzele sale de mâinile lui, varsă multe lacrimi de bucurie. Îl proclamă păzitor al țării sale, și așa îl așează cu cinste în prea sfânta Mitropolie, în luminata sa cetate Suceava, scaunul său...

Reprodus după G. Mihăilă și Dan Zamfirescu,
Literatura română veche (1402-1647), vol. I, București,
1969, p. 24-25.

XI

BISERICA ORTODOXĂ DIN TRANSILVANIA ÎN SECOLELE XIV-XV

După ocuparea treptată a Transilvaniei de către regii Ungariei a început o prigoană puternică împotriva Bisericii Ortodoxe românești, inițiată de reprezentanții Bisericii Catolice, ajutați de papi și de regii respectivi. Această prigoană a continuat și în secolele XIV și XV. Astfel, regele Ludovic, în 1366, și regele Sigismund, în 1428, au dat dispoziții dregătorilor lor să nu admită în Banat biserici și preoți „schismatici,” adică ortodocși. Faptul că regele Sigismund ordonase să nu se admită ortodocșilor dreptul de proprietate sau titluri nobiliare a făcut ca mulți nobili și cneji români din diferite părți ale Transilvaniei să treacă la catolicism, înstrăinându-se, în același timp, și de poporul din care făceau parte.

Cele mai vechi biserici ortodoxe românești. Cu toată prigoana îndreptată împotriva Bisericii și a preoților ortodocși, poporul român a rămas și pe mai departe strâns legat de credința sa strămoșească. Începând cu secolul al XIV-lea, se cunosc numeroase mărturii asupra organizării bisericești a românilor, inclusiv unele acte papale și regale, care făceau amintire de preoți și „pseudoepiscopi” ortodocși.

O dovadă evidentă asupra continuității poporului român pe pământul Transilvaniei o constituie numeroasele biserici românești de piatră care dăinuiesc până azi, unele din secolul al XIII-lea, altele din secolul al XIV-lea. Între acestea se numără o serie de biserici din județul Hunedoara: *Densuș*, considerată de unii cercetători ca un fost monument funerar păgân, transformat în

lăcaș de cult creștin încă din primele secole, *Streisângeorgiu* (sec. XII), *Strei*, *Gurasada*, *Sântămăria Orlea* (ajunsă mai târziu în stăpânirea calvinilor), din secolul al XIII-lea, *Ostrov*, *Peșteana*, *Nucșoara*, *Hunedoara*, *Leșnic*, *Crișcior*, ridicată de voievodul Bălea și soția sa Vișa, *Ribița*, ctitorită de jupânii Vladislav și Miclăuș, *Bârsău*, toate din secolele XIV-XV.

O mențiune specială trebuie să facem în legătură cu biserica din *Streisângeorgiu*, ctitorită de cneazul Bălea (Bălea), în secolul al XII-lea, cea mai veche clădire românească păstrată integral. A fost pictată în 1313-1314, după cum arată o inscripție în limba slavonă, dar peste un strat și mai vechi de zugrăveală, acesta fiind cel mai vechi ansamblu pictural din întreaga țară. În aceeași inscripție sunt menționate numele preotului Naneș și al zugravului Teofil. În 1408-1409, biserica a fost refăcută de jupânul Cândreș și soția sa Nistora, ale căror portrete votive se pot vedea și azi.

O biserică ortodoxă cu un rol însemnat în viața credincioșilor noștri a fost *biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului*. O primă biserică de lemn s-a ridicat aici în secolul al XIII-lea, iar în 1495 s-a construit în locul ei o biserică din piatră, care, cu adăugiri și schimbări mai târzii, dăinuiește până azi. Din această perioadă datează și bisericile din *Almașu Mare* (1418) și *Zlatna* (1424), în jud. Alba, *Seghiște* (jud. Bihor), *Sântana de Mureș* (lângă Târgu Mureș) și altele.

Cele mai vechi mănăstiri ortodoxe românești. Cea mai veche mănăstire despre care avem date sigure este cea din *Peri*, în Maramureș, cu hramul Sf. Arhangel Mihail. Mănăstirea a fost zidită de Sas Vodă, fiul lui Dragoș cel trecut în Moldova, la mijlocul secolului al XIV-lea. Fiii lui Sas, voievozii Baliță (Balc) și Drag, au închinat această mănăstire Patriarhiei din Constantinopol în 1391. În acest scop, unul din frați s-a dus la Constantinopol, la patriarhul Antonie. Patriarhul le-a îndeplinit dorința, declarând mănăstirea stavropighie, adică a ajuns dependentă direct de Patriarhie. Egumenul mănăstirii, Pahomie, a fost numit exarh patriarhal, având toate drepturile unui episcop, în afară de hirotoniile preoților, care urmau să fie făcute de „arhierii locali“.

Tot în secolul al XIV-lea s-a ridicat mănăstirea *Prislop*, lângă Hațeg, după tradiție, de ucenici ai Sf. Nicodim de la Tismana,

care a avut un rol însemnat în viața bisericească și culturală a românilor transilvăneni, precum și mănăstirile *Râmeț* și *Geoagiu* (jud. Alba).

În părțile de vest ale țării menționăm mănăstirile de la *Morisena* (sec. XI), *Hodoș* (jud. Arad, sec. XII), *Ilidia*, *Partoș*, *Săraca*, *Sângeorge*, *Srediștea Mică*, *Vărădia*, *Mesici*, *Caransebeș*, *Lugoj*, toate în Banat (sec. XIV-XV), *Voivozi* în jud. Bihor (sec. XIV), *Cuhea* și *Giulești* în Maramureș (sec. XIV) etc.

Unele din aceste biserici au fost împodobite cu frumoase fresce (Streisângeorgiu, în 1313-1314, de zugravul Teofil), Strei, Sântămăria Orlea, Leșnic, Crișcior, Ribița, Densuș (de zugravul Ștefan, în 1443), Râmeț (de zugravul Mihul) ș.a.

Din diferite documente contemporane aflăm de existența unor biserici și mănăstiri ortodoxe din secolele XIV-XV, care au dispărut în cursul timpului: *Scorei* în Țara Făgărașului, *Rășinari* lângă Sibiu, *Râșnov* și *Zărnești* lângă Brașov și altele. Unele din acestea au fost zidite cu ajutoare materiale acordate de domnii Țării Românești (Prislopul, bisericile Sf. Nicolae din Brașov, din Scorei, Zărnești etc.), arătându-se încă de atunci puternica unitate de neam, de limbă și de credință care exista între românii de pe ambele versante ale Carpaților.

Primii preoți ortodocși români cunoscuți. Este de la sine înțeles că la aceste biserici slujeau preoți ortodocși, iar în mănăstiri trăiau călugări sau călugărițe. Există chiar și unele știri documentare despre slujitorii unor biserici ortodoxe transilvănene. De pildă, în pisania bisericii din Streisângeorgiu, din 1313-1314, apare numele preotului Naneș. În anul 1360 este amintit un scaun de judecată al românilor din districtul Hațeg, din care făceau parte 12 cneji, 6 țărani și 5 preoți: Zampa din Clopotiva, Dalc din Densuș, Dragomir din Tuștea și Balc din Peșteana, în frunte cu protopopul Petru din Ostrov. În 1411, în același ținut al Hațegului era amintit protopopul Dobrotă din Râu-Bărbat. În 1364 era menționat în actele vremii preotul Miroslav din Giulești-Maramureș, iar în 1391 egumenul Stanciu din Scorei.

Primii ierarhi ortodocși cunoscuți. Din moment ce activau aici protopopi, egumeni și preoți-parohi ortodocși,

înseamnă că exista o organizare bisericească. Trebuia să existe, din timpuri îndepărtate, fețe bisericești mai înalte, adică ierarhi, care să sfințească locașurile de închinare menționate și să hirotonească pe cei care urmau să slujească în ele. Ne-am exprimat în alt loc părerea că au existat episcopii ortodoxe la *Dăbâca*, *Alba Iulia*, *Biharea* și *Morisena*, în secolele IX-XI, unele fiind înlocuite, în secolul al XI-lea, cu episcopii catolice. Apoi, într-o scrisoare a papei Inocențiu III, din 1205, era menționată o *episcopie ortodoxă pe moșiile fiilor cneazului Bălea*, probabil în părțile Hunedoarei, unde sunt atestați documentar preoți și protopopi ortodocși și au fost zidite atâtea biserici românești, unele chiar de cneji cu numele Bălea (cum sunt cele din Streisângeorgiu și Crișcior).

În 1978 s-a descoperit o inscripție murală în biserica mănăstirii Râmeț (jud. Alba), care consemna numele arhiepiscopului *Ghelasie*, precum și al zugravului Mihul din Crișul Alb și anul 1376. Rezultă că în acel an cârmuitorul bisericesc al românilor ortodocși transilvăneni era *arhiepiscopul Ghelasie, primul ierarh ortodox român cunoscut cu numele în teritoriile intracarpătice*.

În 1391, patriarhul Antonie al Constantinopolului, în hotărârea prin care mănăstirea din Peri era declarată stavropighie, pomenea și de „*arhieriei locali*“, desigur din Transilvania propriu-zisă sau din Maramureș.

După recunoașterea Mitropoliilor Țării Românești și Moldovei, românii ortodocși din Transilvania și conducătorii lor bisericești au întreținut strânse legături cu acestea. Așa se explică faptul că mitropolitul Ungrovlahiei purta, încă de la începutul secolului al XV-lea, și titlul de „*exarh al Ungariei și al Plaiurilor*“, adică împuternicit sau reprezentant al patriarhului din Constantinopol pentru credincioșii ortodocși din Transilvania.

Un alt ierarh ortodox din Transilvania a fost *Ioan*, venit din Caffa Crimeii înainte de 1456 și stabilit în orașul Hunedoara. El hirotonea preoți ortodocși români în împrejurimi, îndrumând viața duhovnicească a credincioșilor din aceste părți. Și-ar fi continuat, desigur, activitatea dacă nu l-ar fi împiedicat misionarii catolici. La începutul anului 1456 a apărut în Hunedoara inchișitorul papal Ioan Capistrano, ca să nimicească pe „schismaticii“ din acest ținut. Vlădica Ioan a fost arestat din ordinul acestuia, pe când se afla într-o vizită canonică, și dus la Timișoara.

În 1479, la rugămintea unui mitropolit ortodox cu numele *Ioanichie*, regele Matei Corvinul al Ungariei a scutit, pentru totdeauna, pe preoții ortodocși români din Maramureș de orice dări către stat, precizându-se că preoții de aici erau sub ascultarea aceluși mitropolit. În stadiul actual al cercetărilor nu putem ști unde și-a avut reședința.

Mitropoliții Transilvaniei la Feleac. Spre sfârșitul secolului al XV-lea, mitropoliții ortodocși români din Transilvania s-au stabilit în satul *Feleac*, lângă Cluj-Napoca. La 25 octombrie 1488 era consemnat în scaun *arhiepiscopul Daniil*, din a cărui dispoziție s-a copiat un *Tetraevanghel slavon*. În 1497, Isac, vistiernicul lui Ștefan cel Mare, a comandat o ferecătură pentru acest *Tetraevanghel* al „*Mitropoliei*“ din *Feleac*.

Sub arhiepiscopul și mitropolitul Daniil s-a zidit la Feleac o biserică, cu hramul Cuvioasa Paraschiva, probabil cu ajutorul lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei.

Presupunem că urmașul său a fost *Marcu*, în primele decenii ale secolului al XVI-lea. Acesta a cumpărat o casă de la preotul Vasile din Feleac, iar pe fiul acestuia, *Danciu*, l-a hirotonit diacon și preot, iar mai târziu a ajuns el însuși cărmuitorul eparhiei. Nu știm ce nume a purtat Danciu în călugărie și ca arhieru. Urmașul său a fost *Petru*, probabil nepotul lui de soră, menționat într-un act emis de judele și jurații orașului Cluj la 15 martie 1538. Cu Petru s-a încheiat șirul mitropoliților care și-au avut reședința în Feleac.

C o n c l u z i i . *Se poate afirma cu certitudine că poporul român a trăit în permanență în Transilvania, având preoți, protopopi, egumeni și ierarhi, biserici și mănăstiri, deci, o organizare bisericească proprie. Încercările făcute pentru atragerea românilor ortodocși la catolicism au rămas fără rezultat, ei rămânând statornici în credința lor ortodoxă.*

În Transilvania a existat o ierarhie bisericească încă din secolele IX-X, cu știri sigure despre unii ierarhi ortodocși în anii 1205 și 1391. Din a doua jumătate a secolului al XIV-lea se cunosc numele câtorva mitropoliți ai Transilvaniei, dintre care unul și-a avut sediul la Râmeț, altul la Hunedoara, unul într-o localitate necunoscută, iar patru în Feleac, lângă Cluj.

BIBLIOGRAFIE:

Stefan Lupșa, *Catolicismul și românii din Ardeal și Ungaria până la 1556*, Cernăuți, 1929, XV+103 p.; Virgil Vătășianu, *Vechile biserici de piatră românești din județul Hunedoara*, Cluj, 1930, 225 p.; Ștefan Lupșa, *Biserica Ortodoxă Română din Ardeal și Ungaria în veacul XV*, în M.A., an I, nr. 3-4, 1956, p. 268-277; an. II, nr. 3-4, 1957, p. 219-229 și an. III, nr. 1-2, 1958, p. 71-86; Vasile Drăguț, *Vechi monumente hunedorene*, București, 1968, 72 p. + 47 ilustrații; Mircea Păcurariu, *Începuturile Mitropoliei Transilvaniei*, București, 1980, 152 p.

LECTURĂ

PREOTUL CRONICAR RADU TEMPEA*

Despre zidirea bisericii Sf. Nicolae din Șcheii
Brașovului

1495 (7003)... căzut-au un cuget bun spre creștinii dintr-acest loc de mearseră la cinstitul sfat, cu mare rugăciune și cu mare cinste, și cu rugămintea de la Io Neagoe Basarab Voievod din Țara Muntenescă; și i-au îngăduit sfatul de au zidit și au ridicat besereca aceasta de piatră și cu ajutorul lui Neagoe Voievod. Lângă aceasta s-au sculat cu ajutor și orășanii de aci bătrâni și tineri, bogați și săraci, mici și mari și au isprăvit sfântul oltari și hramul și clopotnița cea veche...

1580 (7088) ... în zilele bunului creștin Herjel Lucaci județul cetăței Brașovului, și ale acestor preoți¹, multe cărți s-au tipărit și pre limba rumânească și pre limba slavonească. Și mult s-au nevoit acești păstori cu turma lui Hristos și cu besereca și au îndemnat pre Io Petru Voievod Dimitrie Cercel, fiul Pătrașcului vodă domnul muntenesc, de au ridicat tinda beserecei de piatră cu voia sfatului și au înfrumusețat oltariul și besereca cea veche cu toate chipurile sfinților și cu podoabe în anul 1583 (7092)...

În zilele acestui protopop Mihai s-au sculat Aaron vodă de la Moldova, de au mai ajutat sfânta beserecă, de ce n-au isprăvit Pătru vodă, Aaron vodă au isprăvit și o au zugrăvit și au mai înălțat și turnul în anul 1595 (7103).

Reprodus după Radu Tempea, *Istoria sfintei biserici a Șcheilor Brașovului*, ed. Octavian Șchiau și Livia Bot, București, 1969, p. 57-59.

¹. Preoții cărturari Iane și Mihai.

* **Radu Tempea II** (1691-1742), preot la biserica Sf. Nicolae din Scheii Braşovului, descendent al unei vechi familii de slujitori la acea biserică. A scris o *Istorie* a bisericii la care a slujit de la începuturile ei până în 1742.

NICOLAE IORGA

Despre viaţa bisericească a românilor transilvăneni

Istoria românilor liberi astăzi şi cari au păstrat întotdeauna, mulţumită unor împrejurări mai priincioase, acea parte însemnată a libertăţii, care e dreptul de a-şi da legi şi de a se cârmui singuri în toată viaţa din lăuntru — e o istorie de domni şi de ţărani, de curţi şi de sate. De la domni vin războaiele şi păcile, bisericile şi mănăstirile, cărţile şi legile, tot ce se vede limpede la cea dintâi aruncătură de ochi asupra trecutului unui popor. De la ţărani au venit holdele, datinele şi cântecele, hrana trupului şi sufletului tuturor, munca şi poezia. Fără a studia pe aceşti amândoi factori, istoria noastră nu poate să fie bine înţeleasă şi judecată...

Din potrivă, istoria Ardealului nostru e de la început chiar o istorie de ţărani. De ţărani cu pământ şi fără, de ţărani cu carte şi fără carte, de ţărani care au muncit numai cu braţele, păstrând obiceiurile şi îmbogăţind limba prin cânturi şi de ţărani care au luptat ca moşneni şi soldaţi, de ţărani care s-au rugat lui Dumnezeu după slova tipărită pentru binele, fericirea şi — în fundul gândului uneori — pentru iertarea din robie a tuturor.

O istorie de sate şi de preoţi e istoria Ardealului românesc.

Ea trebuie să fie scrisă de noi, însă e mai greu de a o scrie decât istoria unui stat. Sătenii nu fac letopiseţe pentru faptele juzilor şi nu sapă pisanii în lespezi de piatră întru amintirea acelor dintre dânsii care se întorc în pământul strămoşilor. Viaţa modestă de acolo nu lasă alte urme decât durata, întărirea şi îmbogăţirea neamului. Doar în vreo răscoală capătă satele o viaţă istorică propriu-zisă...

Aici, românii „schismatici“ aveau o singură misiune de îndeplinit: să are şi să culeagă pentru domni. De mântuirea sufletului lor prin cutare sau cutare formă religioasă nu se ocupa nimeni, admitând că puternicii ar fi fost încredinţaţi de faptul că iobagul are un suflet. Se întemeiau odinioară mănăstiri în Ardeal şi părţile vecine şi în cele mai însemnate din ele măcar, dacă nu în toate, se găsea şi câte un egumen care-şi lua uneori şi titlul de vlădică şi funcţiona atât de departe cât îl îngăduiau oamenii...

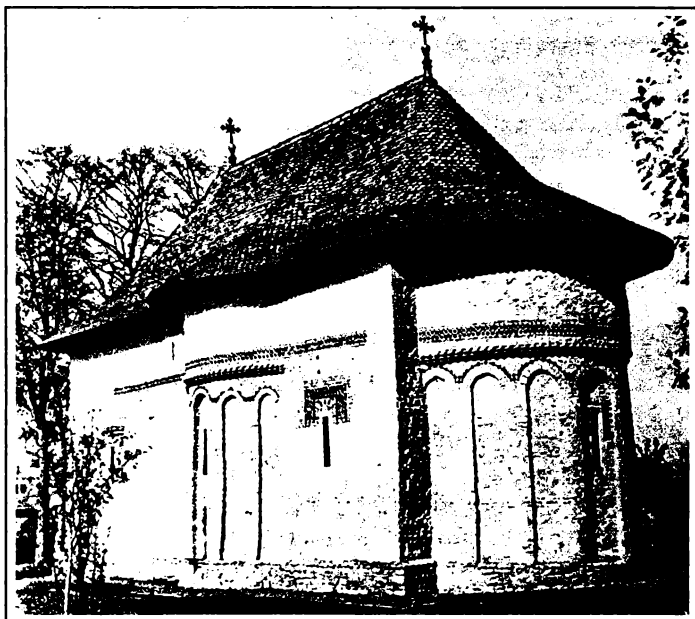
Reprodus din N. Iorga, *Sate şi preoţi din Ardeal*, Bucureşti, 1902, p. 7-9 şi 11.

XII

MĂNĂSTIRILE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA ÎN SECOLUL AL XIV-LEA

Începuturile monahismului la noi. Primele știri despre o viață mănăstirească ortodoxă în Țara Românească și Moldova datează de-abia din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, deci după întemeierea acestora.

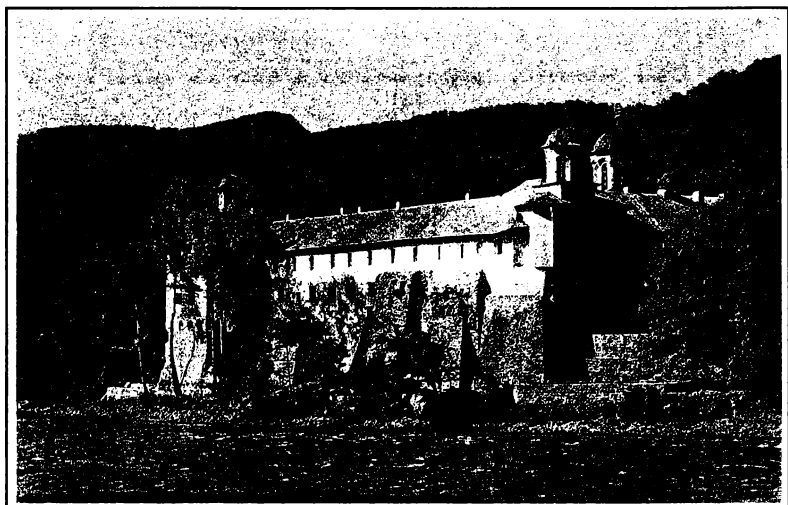
Fără îndoială, însă, că pe teritoriul țării noastre au existat din timpuri îndepărtate diferiți „pustnici“ sau „sihaștri,“ care trăiau în locuri retrase, prin peșteri, prin poienile ascunse ale codrilor, ținând pravila vieții călugărești, îndemnați la această viață de un adânc sentiment religios. Am menționat în altă parte pe „călugării sciți“ din Dobrogea și mănăstirea Sf. Ioan Botezătorul din Morisena. Numeroase toponimice românești atestă existența unor străvechi așezări monahale la noi (Călugăru, Călugăreni, Chilia, Mănăstirea, Mănăstioara, Schitu etc.). Desigur, așezările sihăstrești rupestre din Munții Buzăului sau din părțile Sălajului pe malul înalt și calcaros al Nistrului în zona Orhei-Soroca (Butuceni, Orheiul Vechi, Țipova, Saharna, Japca) sunt anterioare secolului al XIV-lea. Viața mănăstirească la noi a fost influențată și de monahismul din celelalte țări ortodoxe, îndeosebi de la Muntele Athos, vatra de cultură și trăire duhovnicească a monahismului din întreg Răsăritul creștin. O influență oarecare va fi exercitat viața bisericească ortodoxă din Bulgaria, unde a trăit vestitul călugăr Ioan de Rila, în secolul al X-lea, și a căror viață mănăstirească organizată a început de prin secolul al XIII-lea, apoi cea din Serbia, unde s-a organizat monahismul ortodox încă din a doua jumătate a secolului al XII-lea.

**Biserica Sfânta Treime din Siret, în plan triconc,
a doua jumătate a secolului al XIV-lea.**

Biserica mănăstirii Cotmeana, ctitoria lui Mircea cel Bătrân.

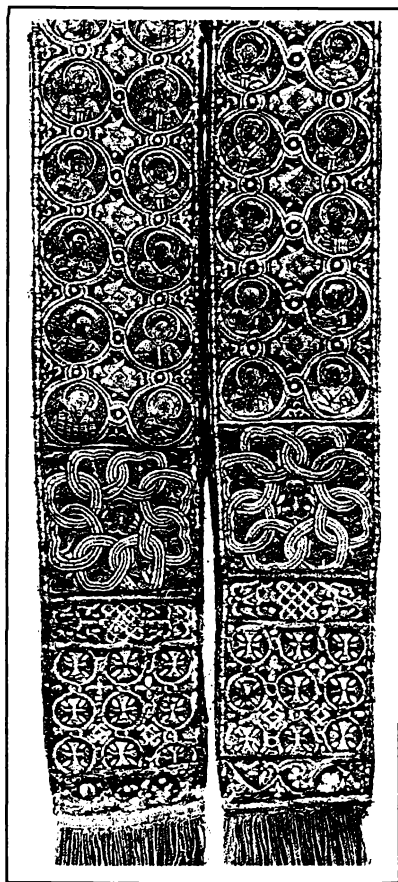
Mănăstirea Cozia, ctitoria lui Mircea cel Bătrân, sfârșitul secolului al XIV-lea. Vedere generală.

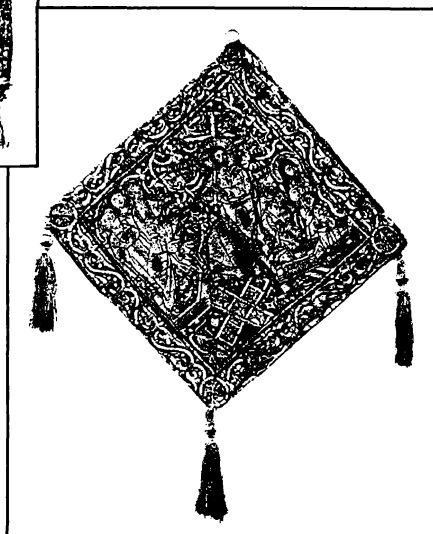
Portretul lui Mircea cel Bătrân, în fresca executată la 1526, la biserica episcopală Curtea de Argeș (ctitoria lui Neagoe Basarab).

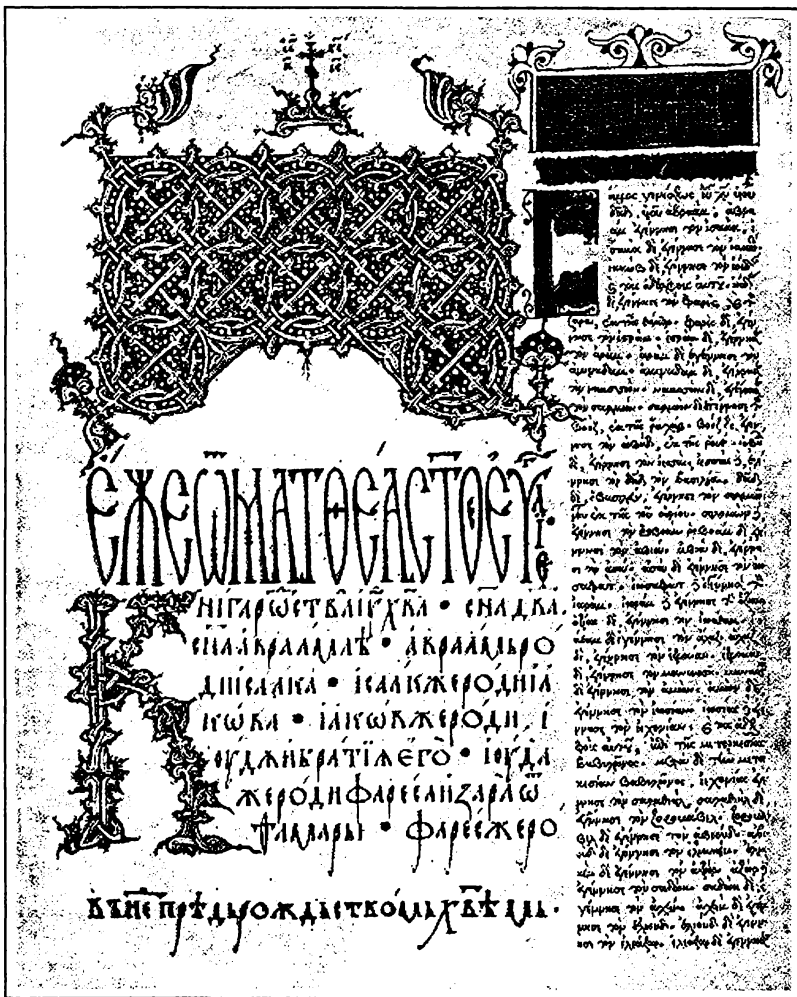
Ușile paraclisului mănăstirii Snagov, cea mai veche sculptură românească în lemn păstrată (1453).

**Epitrahilul mitropolitului
Antim Critopol
(a doua jumătate a sec. XIV).**

**Bedernița
mitropolitului
Antim Critopol
(a doua jumătate
a secolului al XIV-lea).**

Pagină din Tetraevanghelul slavo-grec copiat la mănăstirea Neamț în 1429. Azi în Biblioteca Bodleiana din Oxford.

**Ferecătura
Tetraevanghe-
lului atribuit
Sf. Nicodim
de la Tismana
(1404 - 1405).
Azi în Muzeul
de Artă
al României.**

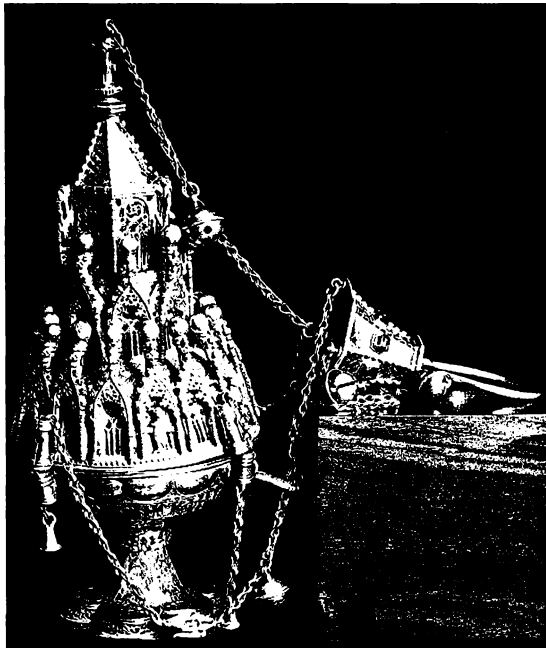
**Biserica
din Strei -
jud. Hunedoara,
Ctitorie cnezială
din secolul XIV (înainte
de restaurarea
din 1960-1962).**

**Sf. Evanghelist
Ioan -
miniatură
în Tetraevanghelul
copiat de
ieromonahul
Nicodim
pentru mănăstirea
Humor (1473).**

**Ripidă
din filigran
de argint aurit
de la mănăstirea
Putna
(1497).**

**Cădelniță
de argint
aurit
dăruită
de Ștefan
cel Mare
Mănăstirii Putna
(1470).**

Sf. Nicodim. În a doua jumătate a secolului al XIV-lea a venit în Țara Românească un călugăr învățat din sudul Dunării, cu numele Nicodim. Era originar din Prilep (azi în Macedonia), probabil un aromân. Simțind de tânăr chemare spre viața monahală s-a îndreptat spre Muntele Athos, unde s-a călugărit și se pare că a ajuns chiar egumen al unei mănăstiri. Venirea lui în Țara Românească a avut loc în timp ce domnea Vladislav sau Vlaicu Vodă (c. 1364-1377).

Mănăstirea Vodița. Cu cheltuiala acestui domn a ridicat, în părțile Severinului, mănăstirea *Vodița*, lângă râșorul cu același nume, pe locul uneia mai vechi, de prin secolul al XIII-lea. În jurul anului 1372 mănăstirea era gata de sfințire, căci atunci domnitorul i-a dat un hrisov prin care arăta cum s-a clădit, cu ce sate, sume de bani și scutiri a înzestrat-o, ce odoare și ce odăjdii i-a dăruit. Prin același hrisov se rânduia, sub pedeapsa blestemului, ca „după moartea lui chir Nicodim să nu fie volnic a pune în locul acela egumen nici domnul, nici arhiereul, nici careva altul, ci cum va zice chir Nicodim și cum va așeza, așa să țină călugării care sunt acolo și ei singuri să-și pună stare”. Prin aceasta Vodița devenea o *samovlastie*, adică o mănăstire de sine stătătoare, scoasă de sub orice autoritate în afară de propriul ei sobor, putând să-și aleagă singură egumenul, fără nici un amestec din partea domnului sau a mitropolitului.

Mănăstirea Vodița n-a avut parte de o viață prea îndelungată. Spre sfârșitul domniei (1377), Vlaicu Vodă a pierdut Banatul de Severin, în care se afla și Vodița, ținutul respectiv ajungând în stăpânirea Ungariei catolice. Abia sub Mircea cel Bătrân (1386-1418) a ajuns din nou în stăpânirea Țării Românești.

Mănăstirea Tismana. Pentru că Severinul nu mai era între hotarele Țării Românești, Nicodim a ctitorit o nouă mănăstire, cu numele *Tismana*, în părțile Gorjului. Se pare că sub Vlaicu Vodă a ridicat aici numai o biserică de lemn, înlocuită apoi cu o biserică de zid, în timpul domniei lui Radu I (c. 1377-1383), terminată probabil numai sub Mircea cel Bătrân. Ca și Vodița, Tismana era o *samovlastie*, adică o obște monahală de sine stătătoare. La înzestrarea celor două mănăstiri n-au contribuit numai acești

domni români, ci și cneazul Lazăr al sârbilor, care le-a dăruit zece sate în țara sa, danie confirmată mai târziu și de fiul său.

La început, Vodița și Tismana erau împreunate sub aceeași conducere a lui Nicodim, păstrându-și însă fiecare soborul și avutul propriu. Mai târziu, bunurile Vodiței au început să treacă treptat în stăpânirea Tismanei. În 1464, Vodița era amintită pentru ultima dată într-un hrisov, prin care domnitorul Radu cel Frumos întărea toate proprietățile, daniile, scutițiile și privilegiile celor două mănăstiri pe seama Tismanei. Vodița a ajuns apoi în ruină.

Călugărul Nicodim a păstrat legături și cu ținuturile din sudul Dunării, unde, potrivit tradiției, ar fi ridicat două biserici: la Vratna și Manastirița. Tot tradiția spune că el a întemeiat și mănăstirea *Prislop*, în Țara Hațegului. De la el s-a păstrat o corespondență pe care a purtat-o cu patriarhul Eftimie al Târnovei în anumite probleme teologice. Prin anii 1404-1405 a copiat un *Tetraevanghel* slavon, probabil la mănăstirea Prislop.

Din toate acestea se constată că Nicodim a fost un iscusit organizator al vieții mănăstirești și un bun gospodar al averii celor două așezări monahale. Nu înseamnă că el a fost întemeietorul monahismului la noi, căci acesta exista de mai înainte, ci doar un priceput organizator al său. A încetat din viață la 26 decembrie 1406, la mănăstirea Tismana, unde a fost îngropat. A fost trecut apoi în rândul sfinților și prăznuit în fiecare an în ziua morții sale.

Alte mănăstiri din Țara Românească. Tot în a doua jumătate a secolului al XIV-lea s-au întemeiat alte două mănăstiri, *Cozia* și *Cotmeana*. La Cozia, Mircea cel Bătrân a zidit o biserică nouă în locul uneia mai vechi, existentă din prima jumătate a secolului al XIV-lea sau chiar de mai înainte.

Biserica mănăstirii Cozia este o construcție de plan „triconc“, preluat din arta bizantină, care va fi folosit de numeroase alte locașuri de cult muntene. Pronaosul a fost împodobit cu fresce, în stil bizantin, în ultimul deceniu al secolului al XIV-lea (cele șapte sinoade ecumenice, scene din viețile sfinților ș.a.).

Prin două hrisoave, ambele cu data de 20 mai 1388, ca și prin altele din anii următori, marele voievod a făcut Coziei numeroase danii de moșii, încât a ajuns a doua mănăstire a țării —

după Tismana — în ce privește starea materială. La 31 ianuarie 1418, când Mircea cel Bătrân a închis ochii pentru vecie, trupul său a fost înmormântat în pronaosul ctitoriei sale de la Cozia. În afară de mormântul său, la Cozia se mai pot vedea și azi, în naosul bisericii, chipurile lui Mircea și al fiului său Mihai, pictați în costume de cavaleri medievali.

Mănăstirea *Cotmeana* s-ar putea să existe din timpul lui Vlaicu Vodă, căci pomelnicul ei începe cu acest domnitor. Prin primul hrisov al lui Mircea din 20 mai 1388 Cotmeana era trecută cu toate bunurile ei în stăpânirea Coziei.

Un hrisov din 1433, descoperit nu de mult la Muntele Athos, consemna mănăstirea *Bolintin* ca existând încă din timpul lui Basarab I. Un logofăt al lui Mircea cel Bătrân, Filos, călugărit sub numele Filotei, se pare că a refăcut o mănăstire „în pădurea cea mare la Bolintin“, lângă București. Nu se știe dacă este vorba de un singur locaș de închinare sau de două.

Biserici de mir. În prima jumătate a secolului al XIV-lea s-a construit *biserica Sîn Nicoară* din Curtea de Argeș. O realizare, deosebită a arhitecturii medievale românești, păstrată integral, este *biserica domnească* cu hramul Sf. Nicolae din Curtea de Argeș, începută de Basarab I prin 1351-1352 și terminată de fiul său Nicolae Alexandru. Este construită după planul „în cruce greacă înscrisă.“ A fost mult timp catedrală mitropolitană. Biserica are un bogat decor pictural, cu 350 de scene în frescă, în stilul bizantin din epoca Paleologilor. Împreună cu biserica mănăstirii Cozia se numără printre cele mai reprezentative creații arhitectonice și picturale din sud-estul european.

Mănăstirile din Moldova. Ca și în Țara Românească, au existat și aici schituri de lemn, ridicate în locuri retrase, în munți sau în codri, în care trăiau pustnici sau sihaștri. Abia din a doua jumătate a secolului al XIV-lea există știri documentare despre mănăstirile moldovene.

Potrivit tradiției, cea mai veche mănăstire din Moldova, *Neamțul*, a fost întemeiată de trei pustnici, Sofronie, Pimen și Silvan, în timpul domniei lui Petru Mușat (c. 1375-1391). Acesta este adevăratul ctitor al mănăstirii Neamț, căci el a ridicat o biserică

nouă pe care a înzestrat-o cu sate, mori și vii. Se pare că a fost îngropat aici, căci Ștefan cel Mare nu i-a pus o piatră de mormânt în biserica de la Rădăuți, așa cum pusese celorlalți înaintași și strămoși ai săi. Biserica lui Petru Mușat a fost apoi înlocuită cu una de zid de către Alexandru cel Bun, care i-a făcut numeroase danii.

Exista o mănăstire la *Moldovița*, atestată documentar în 1402. Existența ei este dovedită de un document din acel an, prin care Alexandru cel Bun îi dăruia mori în târgul Baia și alte venituri. El a înălțat aici, încă din primii ani de domnie, un nou locaș de închinare, din piatră, ale cărui urme se mai văd și azi.

Tot de la sfârșitul secolului al XIV-lea datează și mănăstirea *Sf. Nicolae din Poiana Siretului*, numită mai târziu *Pobrata* sau *Probota*. În 1398, Ștefan I care, probabil, a zidit aici o biserică din piatră, i-a dăruit două sate. Aici a fost înmormântată mama lui Ștefan cel Mare, doamna Oltea, în 1465.

Biserici de mir. Cea mai însemnată dintre acestea a fost *biserica Sf. Nicolae din Rădăuți*, ctitoria lui Bogdan I. Este o construcție de tip „romanic“ sau basilical, unic în arhitectura Moldovei, fără turlă, cu o navă centrală și două laterale. În această biserică au fost îngropați Bogdan I și câțiva din urmașii săi. Ea a devenit catedrală a Episcopiei Rădăuților. *Biserica Sf. Treime din Siret* a fost ridicată de Sas Vodă sau de Petru Mușat. Este prima biserică din Moldova care adoptă planul triconc bizantin. Probabil, Petru Mușat a ctitorit *biserica Mirăuți* din Suceava, în care au fost așezate moaștele Sf. Ioan cel Nou, în anul 1415.

Rolul cultural al mănăstirilor. Toate aceste mănăstiri au fost nu numai locașuri de închinare, ci au îndeplinit și un însemnat rol cultural. Pe lângă mănăstiri s-au întemeiat primele școli, unde se pregăteau călugări și preoți sau dieci pentru cancelaria domnească. Tot în mănăstiri se învăța și meșteșugul picturii, apoi arta miniaturii, adică a înfrumusețării manuscriselor bisericești.

Pe plan cultural, merită să fie menționat faptul că în jurul anului 1400 fostul logofăt al lui Mircea voievod, Filos, călugărit la mănăstirea Cozia sub numele de *Filotei monahul*, a întocmit o lucrare imnografică originală: „*Pripealele*, care se cântă la polieleul

sărbătorilor împărătești, ale Născătoarei de Dumnezeu și ale sfinților." Ele au fost primite de toate Bisericile Ortodoxe de limbă slavă.

La începutul secolului al XV-lea un învățat călugăr moldovean, *Grigorie*, a scris *Viața și mucenicia Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava*, în care dă amănunte asupra alaiului aducerii moaștelor sale aici.

C o n c l u z i i . *Toate acestea arată că din a doua jumătate a secolului al XIV-lea — o dată cu consolidarea organizării bisericești ortodoxe — începea la noi o viață monahală mai bine rânduită, cu mănăstiri încăpătoare, de piatră, care se bucurau de sprijinul material al domnitorilor țării și al marilor boieri. Mănăstirile ortodoxe românești au fost nu numai așezăminte de viață duhovnicească, ci și adevărate focare de viață culturală și artistică.*

BIBLIOGRAFIE:

Nicoale Dobrescu, *Întemeierea Mitropoliilor și a celor dintâi mănăstiri din țară*, București, 1906, 128 p.; Tit Simedrea, *Viața mănăstirească în Tara Românească înainte de anul 1370*, în B.O.R., an. LXXX, nr. 7-8, 1962, p. 673-687; Emil Lăzărescu, *Nicodim de la Tismana și rolul său în cultura veche românească I (până la 1385)*, în *Romanoslavica, XI, Istorie*, București, 1965, p. 237-284; Victor Brătulescu, *Sfântul Nicodim*, în M.O., an. XXII, nr. 5-8, 1970, p. 587-598; Nestor Vornicescu, *Cuviosul Nicodim de la Tismana, ctitor de sfinte locașuri*, în M.O., an. XXVIII, nr. 11-12, 1976, p. 923-931 (alte studii în același număr); N. Grigoraș și I. Caproșu, *Biserici și mănăstiri vechi din Moldova până la mijlocul secolului al XV-lea*, București, 1968, 70 p. + 72 pl.

LECTURĂ

VLADISLAV VOIEVOD

Hrisov pentru mănăstirea Vodița (c. 1372)

Pentru că eu, cel în Hristos Dumnezeu, binecredinciosul voievod Vladislav, din mila lui Dumnezeu, domn a toată Ungrovlahia, am binevoit, după îndemnul lui Dumnezeu, să ridic o mănăstire la Vodița, în numele marelui și purtătorului de Dumnezeu Antonie, ascultând pe cinstitul între călugări Nicodim, de asemenea

și cu cheltuială și daruri de la domnia mea, iar cu munca lui chir Nicodim și a fraților lui, am zidit și am zugrăvit.

Și după cât a adus vremea, acum am dăruit: un Tetraevanghel ferecat cu argint și aurit, o cădelniță de argint, vase sfințite de argint, o pereche de odăjdii preoțești de mătase, perdele de altar, de camhă, cât are nevoie biserica, un epitrahil și rucavițe cusute cu fir de argint.

După acestea, satul Jidovștița, slobod de toate dările și muncile domnești și de oaste și cu totul ohabă; și câte găleți vor fi de la satul lui Costea pe Topolnița și pe Dunăre, venitul domnesc de la opt pescării și toată vânătoarea cea de la mijloc, cu toate ale ei și Dunărea de la padina Orehova până la puntea cea de sus care duce spre Rușava și Vodița Mare, pe amândouă părțile cu nucii și cu livezile și cu Țerovățul și cu seliștea Bahnei.

După acestea toate, la fiecare praznic al sfântului și purtătorului de Dumnezeu Antonie, o mie de perperi din casa domniei mele și să se împartă săracilor 300 de perperi și 12 burdufe de brânză și 12 cașcavale și o maje de ceară și 12 postavuri de îmbrăcăminte și 12 postavuri de încălțăminte și 12 pături. Acestea toate le așezăm și le dăruim pe fiecare an din casa domnească.

De asemenea, am întocmit domnia mea, după sfat, ca după moartea lui chir Nicodim, să nu aibă voie nici un domn să așeze în locul acela pe cărmuitor, nici arhieru, nici altul nimeni, ci precum spune chir Nicodim și cum va orându-i, așa să ție călugării cei de acolo și singuri să-și puie cărmuitor.

Și acestea toate, rog pe fiecare dintre urmași, nici unul să nu le schimbe, iar cine s-ar încumeta să le schimbe, acestea sau unele dintre acestea, să-l ucidă Domnul Dumnezeu și Preacurata lui Maică și sfântul și marele și purtătorul de Dumnezeu Antonie și aici și în veacul viitor, amin.

Io Vladislav voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Reprodus din *Documente privind Istoria României, B. Țara Românească, veacul XIII, XIV și XV (1247-1500)*, București, 1953, p. 27-28.

ALEXANDRU VLAHUȚĂ (1858-1919)

Despre mănăstirile Tismana și Cozia

Din sat ieșim într-o pajiște frumoasă, așternută pe-o vale care se îngustează din ce în ce. În fund se deschide înaintea noastră ca o poartă, în tainica și întunecata domnie a codrului. Prin spintecătura aceasta a munților, drumul, șerpuint pe marginea râului Tismana, se adâncește într-un deșeu de castani seculari. Umbra ne învăluie din toate părțile. Un dulce miros de fâneață plutește în aerul răcoros. În liniștea sfântă a codrului, în măreția și sălbăticia acestor locuri, șopotul somnoros al apei, ușoara clătinare a frunzelor, stropii de lumină ce picură din strașina de ramuri, toate te farmecă; inima-ți bate de-un fior

neînțeles ca și cum ai fi intrat într-o lume de închipuiri, de basme. La o cotitură a drumului, crengile se desfac — o ferestruie se deschide-n pãretele de verdeață, din fund rãsare, peste vãrfurile copacilor, un turn înalt și galben. De-abia l-ai zãrit însă — și bolta de ramuri se-nchide din nou. Dintr-acolo s-aude tot mai tare, tot mai aproape, un vuiet ca de moarã, ș-un rãpãit, în plesnet de apã care cade pe lespezi. Deodată, ca la un semn, perdeaua de arbori se dã la o parte sus, pe vãrfurile unei stãnci fioroase, îți apare, în toatã fantastica ei mãreție, Mãnãstirea Tismana, cu zidurile ei îndrãznețe, cu turnurile ei înalte de castel din timpurile vechi. Te uiți înmãmuruit, ca la o minune și nu știi bine de-i aieve, ori e-n vis, când iatã cã o nouã privescã te cheamã: torentul Gurniei, repezit de sus, de sub talpa mãnãstirii, s-aruncã vãjãind și cade de la o înãlțime ameițitoare peste-o grãmadã de stãnci dãrãmate, unde sulul de apã se sparge și se preface într-o spumã fumurie, pe care-o ia și-o duce-n undele repezi rãul Tismana.

Drumul ocolește-n larg ca sã facã urcușul lin. Trecem un podeț și suim pe-un tãșan, între douã ziduri vechi... Intrãm pe sub bolta înaltei clopotnițe, în curtea largã, tãcutã a frumoasei mãnãstiri. În mijloc e biserica plinã de scule și odoare vechi; pe ușile-i de stejar sunt sãpate cu multã mãiestrie iconițe și înflorituri migãloase, fine ca o horbotã.¹ În stãnga, spre sãritoarea² Gurniei, se-nșirã de-a lungul zidului împrejmuitor încãperile stãreției și chiliile cu douã rãnduri, în fund — arhondaricul³... Patru turnuri înalte, cu ferestre înguste, strãjuiesc din cele patru colțuri ale curții, liniștea și mãreața lavrã⁴, ridicatã aici, în locul acesta ascuns, acum șase sute de ani, de pãrintele Nicodim, cu ajutorul milostivilor Basarabi de pe acele vremuri...

*

Puțin mai sus de izvoarele Cãciulãtei rãsar din Olt sfintele ziduri ale Mãnãstirii Cozia. Clãditã de Mircea-voievod aici, în spintecãtura Carpaților, aceastã mãnãstire istoricã a fost nu numai un loc de retragere și de rugãciune pentru cei cuvioși, ci și o cetate de pazã și de ocrotire în zile de primejdie. Vechile încãperi s-au schimbat, s-au refãcut, un turn întreg din aripa stãngã s-a desprins și s-a prãbușit în apã, numai zidul de-afarã în care bat vânturile Oltului de mai bine de cinci sute de ani și biserica din mijlocul curții au înfruntat puterea stricãtoare a vremii. Înlãuntru al acestei biserici, cu frumoasa-i catapeteasmã ce pare o horbotã de marmurã, cu pãreții afumați, cu jilțuri de piatrã lustruite de vechime, la puțina luminã ce strãbate prin ferestrele-i înguste, nespus de triste și-apar chipurile sfinților, ciopãrțite de sulitețe pãgãnești — din ochii lor zgãriați pare cã vezi lacrimi curgãnd. Aici, sub o lespeze cu slove

¹. Dantelã.

². Cascadã.

³. Aripã sau casã a mãnãstirii, rezervatã pentru primirea strãinilor.

⁴. Mãnãstire mare.

șterse, odihnesc oasele marelui voievod Mircea și tot aici e îngropată familia lui Mihai Viteazul: maica Teofana, doamna Florica și Nicolae-vodă. Un călugăr bătrân ne spune că de lângă strana din stânga altarului se face o hrubă-n jos care merge pe sub albia Oltului și răspunde dincolo pe celălalt mal: pe-aici a scăpat Mircea-ntr-o dimineață, când au năvălit turcii pe neașteptate, de-au spart zidurile mănăstirii, au jefuit-o și i-au dat foc, iar stâncă pe care-a stat și-a ospătat bătrânul voievod în ziua aceea, o stâncă singuratică sub care urlă vâltorile Oltului, se cheamă și azi „Masa lui Mircea.“

Reprodus din Al. Vlahuță, *România pitorească*,
București, Ed. pentru Literatură, 1965, p. 46-48 și 71-72.

XIII

BISERICA DIN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLUL AL XV-LEA

Urmașul mitropolitului Iosif. Am relatat în alte pagini împrejurările în care a avut loc recunoașterea primului mitropolit al Moldovei, Iosif. Arhipăstoria lui s-a încheiat în timpul domniei lui Alexandru cel Bun (1400-1432), prin 1415. Nu se știe cine i-a urmat. S-ar putea ca urmașul său să fie acela despre care o lucrare contemporană spunea că un mitropolit al „Moldovei,” căruia nu i se da numele, a venit la Constantinopol ca să ceară recunoașterea în scaun. Patriarhul ecumenic de atunci, Eftimie (1410-1416), nu numai că n-a voit să-l recunoască, dar nici măcar nu i-a permis să intre în Constantinopol. Abia spre sfârșitul anului 1416 a fost recunoscut de noul patriarh Iosif II. S-ar putea ca acest mitropolit să fi avut numele *Macarie*, căci o inscripție grecească de pe un epitaf din 1428 arăta că atunci era mitropolit „al Moldovei și al părților de lângă mare” unul cu acest nume. Motivul nerecunoașterii acestui mitropolit de către patriarhul Eftimie va fi fost același ca și în cazul lui Iosif, adică Alexandru cel Bun și sfetnicii săi vor fi numit un mitropolit din propriul lor neam, refuzând să primească greci din Constantinopol.

Reprezentanți ai Moldovei și Țării Românești la Conciliul de la Konstanz. În timpul domniei lui Alexandru cel Bun a avut loc un fapt însemnat pentru istoria întregii creștinătăți și anume, convocarea de către papa Martin V a unui Sinod (Conciliu) la Konstanz (în sudul Germaniei), ținut între anii

1414-1418. Între altele, Sinodul trebuia să condamne „erezia” husită, apărută în Cehia, și să facă unirea Bisericii ortodoxe cu cea catolică. Se știe că în prima jumătate a secolului al XV-lea, din cauza primejdiei otomane tot mai amenințătoare, împărații Bizanțului au încercat să ajungă la unirea celor două Biserici creștine, ortodoxă și catolică, socotind că în felul acesta vor beneficia de sprijinul Apusului împotriva turcilor. În februarie 1418 s-a prezentat la Konstanz și delegația împăratului din Constantinopol și a patriarhului ecumenic, formată din preoți și mireni, în frunte cu Grigorie Țamblac, pe atunci mitropolit al Kievului. La sinod au luat parte și delegați din zece orașe din Moldova: Suceava, Roman, Iași, Hârlău, Bârlad și alte cinci ale căror nume n-au putut fi identificate. Din Țara Românească au fost delegați ai orașelor Câmpulung, Argeș, Chilia, Severin și altele, ale căror nume nu se pot identifica, precum și boierul Thobermur (Tugomir?). Aceasta a fost prima participare din Țările Române la o conferință internațională. Este interesant că Țările Române au fost reprezentate numai de boieri și nu de fețe bisericești, deci delegații lor n-au putut discuta problema unirii celor două Biserici.

Mitropolitul Damian. Urmașul lui Macarie în scaunul mitropolitan a fost *Damian*. Era grec de neam și “ucenic” al patriarhului ecumenic Iosif II, care-l ridicase în scaunul de mitropolit al Moldovei. Se vede că acum moldovenii nu s-au mai putut împotrivi Patriarhiei, care și-a impus candidatul. Este amintit doar în legătură cu participarea sa la Sinodul de unire cu Biserica apuseană, ținut la Ferrara-Florența în anii 1438-1439. Alături de mitropolitul Damian au mai participat la Sinod boierul Neagoe și protopopul Constantin, probabil vicarul episcopului de Roman.

Din actele Sinodului reiese că mitropolitul Damian al Moldovei a avut un rol de seamă și că, în discuțiile dogmatice care s-au purtat, a fost împotriva adaosului filioque, ținând, pe cât i-a fost cu putință, la învățătura ortodoxă. Până la urmă a fost nevoit, totuși, să semneze actul de unire.

Mitropoliții Teoctist I și Gheorghe. În jurul anului 1453 scaunul vlădicesc a fost ocupat de mitropolitul *Teoctist*. Era de neam român, poate chiar membru al familiei domnitoare a

Mușatinilor, de vreme ce a fost îngropat în pridvorul mănăstirii Putna, necropola lui Ștefan cel Mare și a familiei sale. Se crede că înainte de a ajunge mitropolit fusese călugăr și egumen la mănăstirea Neamț. A fost hirotonit arhiepiscop de către Nicodim, patriarhul sârb din Ipek. În aprilie 1457, când a luat domnia Ștefan cel Mare (1457-1504), mitropolitul Teoctist, împreună cu boierii, clerul și poporul, s-au adunat la locul numit „Direptate“, unde a fost „pomăzuit“ domn.

Numele său este întâlnit mereu în documentele domnești, fapt care arată că se bucura de multă încredere din partea lui Ștefan cel Mare, stând în fruntea boierilor care alcătuiau sfatul domnesc. După îndemnul său, Ștefan Vodă a început zidirea mănăstirii Putna, pe care mitropolitul a sfințit-o la 3 septembrie 1470.

Mitropolitul Teoctist a murit la 18 noiembrie 1478, fiind îngropat în pridvorul mănăstirii Putna. Deasupra mormântului său Ștefan cel Mare a pus o lespede de piatră cu o inscripție, care se păstrează până azi.

Urmașul lui Teoctist a fost mitropolitul *Gheorghe*. Acesta a avut ucenici și a întemeiat o „școală“ de slavonie, sprijinind astfel mișcarea culturală a timpului. A păstorit peste 30 de ani, luând parte la diferite acte politice de seamă ale marelui Ștefan. Pe patul de moarte a îmbrăcat „marea schimă“ monahală, primind numele de David. A murit la 1 aprilie 1508.

Episcopia Romanului. În afară de Mitropolia Moldovei, cu reședința la Suceava, în primii ani de domnie ai lui Alexandru cel Bun s-a înființat a doua eparhie a țării, și anume Episcopia *Romanului*. Jurisdicția ei se întindea peste Moldova de sud, numită de documentele vremii „țara de jos“, iar Romanul era numit „târgul de jos“. Se știe că după moartea lui Alexandru cel Bun au avut loc lupte pentru domnie între fiii săi, Iliăș și Ștefan, până ce au ajuns la înțelegerea ca fiecare să domnească peste o jumătate de țară (1435): Iliăș peste partea de nord, cu reședința la Suceava, iar Ștefan peste partea de sud, cu reședința la Roman. Așa cum Iliăș avea pe lângă el un mitropolit, se va fi străduit și Ștefan să facă la fel pentru episcopul de Roman, ca să nu se creadă că țara peste care domnea el era mai prejos. De aceea, Episcopia Romanului

era numită în unele documente „Mitropolia țării de jos“ sau „Mitropolia din târgul Romanului“, iar episcopului i se spunea „mitropolit“. Această situație a durat însă numai până în anul 1442.

Cel dintâi episcop cunoscut al Romanului este *Calist*, menționat într-un document din anul 1445. El era numit „Prea sfințitul mitropolit chir Calist al Romanului“. Urmașul său a fost *Tarasie*, menționat în documente între anii 1464-1473, numit în unele din ele „mitropolit“.

Al treilea episcop de Roman cunoscut din documente este *Vasile*, de la care a rămas o scrisoare, cu data de 2 februarie 1484, adresată mitropolitului Gherontie al Moscovei, care-i ceruse lămuriri cu privire la felul în care trebuie să se facă ocolirea la slujbe, când se înconjoară biserica sau sfânta masă. Episcopul Vasile îi arăta că aceasta se face nu după soare, ci împotriva mersului soarelui. Faptul că mitropolitul Moldovei a cerut lămuriri de la episcopul de Roman dovedește că el avea o cultură temeinică, desigur slavonă și românească. Episcopul Vasile este menționat pentru ultima dată într-un document din 31 august 1499. A murit la scurt timp după aceasta, urmându-i episcopul *Teoctist*, care va urma apoi în scaun mitropolitului Gheorghe.

Episcopia Rădăuților. A treia eparhie a țării, Episcopia de Rădăuți, a fost înființată înainte de Alexandru cel Bun, poate chiar în timpul lui Bogdan I. Într-un pomelnic al Episcopiei sunt menționați opt episcopi, până către deceniul al șaptelea din secolul al XIV-lea. Primul ei cărmuitor atestat de documentele timpului a fost episcopul *Ioanichie*, menționat pentru prima oară într-un act din 1472. A păstorit până la moarte, în 1504, fiind îngropat în pronaosul bisericii Sf. Nicolae din Rădăuți.

Mitropoliția Țării Românești. După moartea lui Mircea cel Bătrân (1418) a urmat o epocă de decădere, cu lupte pentru tron, iar în a doua jumătate a secolului, cu lupte împotriva turcilor care cuceriseră Constantinopolul la 29 mai 1453.

Nu se cunoaște nici o figură mai de seamă între ierarhii țării. Mitropolia Severinului se desființase la începutul secolului, iar dintre mitropoliții Ungrovlahiei documentele menționează pe *Iosif*, *Macarie* și *Ilarion*, care au păstorit în a doua jumătate a secolului,

probabil foști egumeni la Cozia. Faptul că au rămas puține știri despre mitropoliții Ungrovlahiei se explică prin aceea că în secolul al XV-lea ei nu făceau parte din divanul domnesc, ca în Moldova. Apoi, reședința lor era la Argeș, pe când a domnilor s-a mutat de la Argeș la Târgoviște, iar mai târziu la București.

C o n c l u z i i . *Viața bisericească — mai ales în Moldova — a cunoscut, în secolul al XV-lea, o frumoasă dezvoltare prin strădaniile unor mitropoliți ca Teoctist I și Gheorghe, ori prin jertfelnicia unor domni binecredincioși ca Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare în Moldova sau Mircea cel Bătrân în Țara Românească.*

BIBLIOGRAFIE:

Nicolae Dobrescu, *Din istoria Bisericii Române. Secolul XV. Studiu istoric*, București, 1910, 178 p.; C. Karadja, *Delegații din țara noastră la Conciliul din Constanța (în Baden) în anul 1415*, în An. Acad. Rom., M.S.I., s. III, t. 7, 1926-27, p.; 59-91; Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, Viena, 1912, VII + 264 p; Petre Ș. Năsturel, *Câteva însemnări despre Sinodul de la Florența*, în M.O., an. XI, nr. 9-12, 1959, p. 643-648; Dănuț Manu, *Sinodul conciliarist de la Constanța (1414-1418) și participarea Bisericii Ortodoxe din Moldova și Muntenia*, în S.T., an. XXX, nr. 5-6, 1973, p. 377-386; A.V. Boldur, *Biserica în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, în B.O.R., an. LXXXII, nr. 7-8, 1964, p. 711-729; Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, București, 1984, 415 p.

LECTURĂ

DIMITRIE CANTEMIR*

Despre clerul din Moldova

Privegherea dinafară asupra Bisericii Moldovei cade în seama domniei însăși, care ia aminte cu râvnă și cu multă grijă ca purtarea și învățătura fețelor bisericești să se potrivească cu temeiurile credinței, ca nici unul dintre dâșii să nu se abată din calea adevărului și să nu ascundă inimă de lup sub piele de oaie; nici păstorul să nu poarte grijă pentru turma sa ori să fie o pildă rea. Grijă pentru cele duhovnicești, adică îndrumarea sufletelor pe calea Domnului, este încredințată mitropolitului, care cercetează — ca un păstor credincios și slujitor treaz al domnului său — bisericile de sub ascultarea lui, le așează arhieriei, care

nu prea au învățatură, dar sunt plini de Duh Sfânt, și care nu nesocotește nimic din ce i se pare că este de trebuință pentru hrana și mântuirea turmei sale. Dar fiindcă, după ce s-au înmulțit locuitorii din Moldova, lucrul acesta a ajuns prea greu ca să poată să-l împlinească un om singur, pentru înlesnirea mitropolitului s-au mai făcut în Moldova încă alte trei scaune arhieresti, unul la Roman, altul la Rădăuți și al treilea la Huși...

Mitropolitului Moldovei i se arată în Biserica Răsăritului o cinste cu totul deosebită, care nu se arată altora. El nu poartă, ce e drept, numele de patriarh, dar nici nu ascultă de vreunul, căci, cu toate că este uns de patriarhul de la Țarigrad, totuși nu poate fi așezat sau scos din scaun de către acesta și nici nu trebuie să aștepte, ψήφον¹ ca toți ceilalți mitropoliți ai Bisericii celei mai țarigrădene.

După ce a dobândit întărirea domniei, trei episcopi ai Moldovei împlinesc punerea mâinilor deasupra capului și dau de știre patriarhului printr-o scrisoare că cutare și cutare om cucernic, cu frica lui Dumnezeu și învățat, s-a ales cu ajutorul Sfântului Duh și nu în alt chip care să atârne de vrerea omenească. Același lucru îl face și domnul printr-o scrisoare osebită către patriarh și-l roagă să întărească în slujba aceasta, prin binecuvântarea sa, pe cel așezat în scaun; la care lucru, patriarhul nu poate să se împotrivescă în nici un chip și trebuie să urmeze întru totul vrerea domnului. Afară de aceasta, el mai este de tot slobod de dajdia care se plătește patriarhului sub numele de κοινότητος και βοηθείας²; asemeni, nici o lege nu-i poruncește să întrebe pe patriarh despre lucruri care s-au săvârșit sau se vor săvârși în Biserica moldovenească; dimpotrivă, el are tot așa de multă slobozenie în Biserica sa ca și patriarhul din Ohrida în a sa.

Cu toate că mitropolitul stă la loc de cinste atât de înalt, totuși, el nu poate nici să așeze, nici să scoată din scaun pe vreunul din arhierii săi, căci numai domnul poate să cântărească felul de viață și învățatura acelora care ar putea să fie aleși și să cerceteze pricinile celor ce trebuie să fie scoși din slujbă, precum și să hotărască. Căci domnia a luat pe seama ei toate acestea; numai binecuvântarea după canoanele statornicite de apostoli a lăsat-o în grija mitropoliților. În schimb, nici domnul nu poate să schimbe, să adauge sau să scoată ceva în trebile duhovnicești fără încuviințarea mitropolitului, cu toate că el cârmuiește ca stăpân singur peste toți supușii săi. Această rânduială n-o țin decât domnii cei evlavioși. Căci, dacă domnul nu cinstește credința, atunci nici o lege nu poate să-l îngrădească. Iar când e vorba de vreoucidere și domnul osândește pe oarecine la moarte, slujba mitropolitului nu este alta decât sau să întărească sau să îndrepteze înaintea divanului judecata domnului după lege, iar domnul, ca bun creștin și iubitor al dreptății, îngăduie aceasta.

Episcopii își împlinesc fără vreo împotrivire din partea cuiva slujba în eparhiile lor, așează în slujbă preoții de sub ascultarea lor și dacă aceștia săvârșesc

¹ Vot la alegere.

² Împărtașire și ajutor.

vreo ticăloșie, îi scot din slujbă fără să aibă milă; și nimeni nu se împotrivesc la aceasta. Totuși, ei nu au dreptul să așeze și să scoată din slujbă pe stareți și arhimandriți, fiindcă pe aceștia îi judecă numai divanul domnesc. Pentru greșeli mai mici, fiecare se pedepsește de către mai marele său: diaconul de preot, preotul de protopop, ieromonahul și călugărul de egumen sau arhimandrit, protopopul, egumenul și arhimandritul de episcop, episcopul de mitropolit, mitropolitul de domn, domnul de cugetul său și de Dumnezeu, care folosește câte-odată pe sultan drept unealtă pentru a îndrepta sau a pedepsi pe domn. Pentru greșeli mai mari, care trebuie pedepsite sau cu moartea sau cu luarea preoției, numai preoții, ieromonahii sau călugării stau sub judecata episcopilor lor. Iar starețul, arhimandritul și arhierii nu se pot pedepsi decât de către domn. Dar dacă unul din acei pe care domnia i-a scos de sub puterea judecății ei săvârșesc ceva împotriva legii sobornicești sau vreo strâmbătate, atunci arhierul este dator să dea de știre mitropolitului printr-o scrisoare, iar acesta înfățișează domniei pricina.

Mitropolitul primește de la fiecare preot din eparhia sa, în fiecare an, două sute de aspri ca dajdie și o piele de vulpe sau jder; în afară de acestea, el nu mai are voie să ceară și altceva. Asemenea nu are venituri nici de la arhierii, dacă aceștia nu-i dăruiesc ceva de bună voia lor. Aceleași venituri le au și arhierii din eparhiile lor.

Reprodus după Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, trad. de Petre Pandrea, București, 1956, p. 273, 276-279 și ed. Constantin Măciucă, București, 1967, p. 225, 227-229. O nouă traducere în vol. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei...*, București, 1973, p. 351-355.

* **Dimitrie Cantemir** (1673-1723), cărturar enciclopedist, domn al Moldovei (1710-1711), membru al Academiei din Berlin (1714). A scris lucrări de istorie, geografie, filosofie, teologie, muzică etc., între care: *Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor*, *Descrierea Moldovei* (în latinește), *Istoria ieroglifică*, *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea*, *Sistemul religiei mahomedane*, *Creșterea și descreșterea curții otomane* (în latinește) etc. Este considerat cel mai de seamă gânditor și om de știință din vechea cultură românească.

EPISCOPUL VASILE AL ROMANULUI

Scrisoare către mitropolitul Gherontie al Moscovei

Anul 6992 (= 1484). Sosit-a scrisoarea de la moldoveni cu Mihail Iacovlici. Smeritul episcop moldovean din târgul Romanului, Vasile, către cel ce petrece întru mare cinste a Sfântului Duh, părintele părinților, păstorul și învățătorul

călugărilor și mirenilor și povățuitorul mântuirii de Dumnezeu păzitei cetăți a Moscovei Kir Gherontie, arhiepiscop și păstor al întregului pământ rus, închinându-mă smereniei tale, sfinte și cinstate părinte, plecându-mă până la pământ.

Din nou dăm de știre marei tale sfințenii, ca păstorului nostru, că dacă se ridică o neînțelegere între tine și marele cneaz al Moscovei cu privire la sfințirea bisericii, pentru că unii zic că sfințele să se poarte după (mersul) soarelui, iar alții după căderea (îndărăt), bine să știe marea ta sfințenie, stăpâne doamne, că în legea grecească nimic nu se face în sfânta biserică după mersul soarelui, ci tot îndărăt, fie la sfințire, fie la toacă sau orice lucrare ce se săvârșește în sfânta biserică, toate se fac împotriva mersului soarelui. Cel ce va săvârși după mersul soarelui în legea grecească, acela este afurisit de întâiul sobor al celor 318 purtători de Dumnezeu Sfinți Părinți de la Niceea. La noi, latinii (catolicii) fac așa, (adică sfințesc bisericile ocolind după cum merge soarele), dar noi nu primim acest lucru.

Învrednicească-ne prea bunul Dumnezeu (a ședei) de-a dreapta Sa în ziua cea înfricoșată și să auzim fericitul Lui glas, pentru rugăciunea sfinților Săi. Scrisu-s-a în Mitropolia de jos a Moldovei, februarie 2.

Celui ce petrece întru mare cinste a Sfântului Duh, Arhiepiscopului Moscovei, Kir Gherontie.

Reprodus după Paul Mihailovici, *Legături culturale-bisericești dintre români și ruși în secolele XV-XX*, Chișinău, 1932, p. 10-11.

XIV

MĂNĂSTIRILE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA ÎN SECOLUL AL XV-LEA. ARTA ȘI CULTURA BISERICESCĂ

Am prezentat, în altă parte, principalele mănăstiri construite în cursul secolului al XIV-lea. Ele și-au continuat existența și în secolul următor, îndeplinind același rol duhovnicesc și cultural-artistic. La acestea, s-au adăugat câteva mănăstiri și biserici noi, ctitorite de domnii munteni sau moldoveni — îndeosebi de Ștefan cel Mare și Sfânt — sau de unii dintre dregătorii lor.

Mănăstirile din Țara Românească. În timpul lui Mircea cel Bătrân (1386-1418) s-au ridicat mai multe mănăstiri, unele fiind ctitoriile sale: *Cozia*, *Cotmeana*, *Bolintin* lângă București, *Vișina* — Gorj (dispărute), *Nucet* — Dâmbovița, *Snagov* lângă București ș.a. O mănăstire care a îndeplinit mai târziu rosturi însemnate în viața culturală a fost *Dealul*, lângă Târgoviște, atestată documentar în 1431 și refăcută, în forma actuală, de Radu cel Mare (1495-1508). Mănăstirile *Glavacioc* — Argeș și *Govora* — Vâlcea (sfârșitul sec. XIV – începutul sec. XV) au fost refăcute de Vlad Călugărul (1482-1495) și Radu cel Mare. În ultimul deceniu al secolului al XV-lea, boierii Craiovești au ctitorit mănăstirea *Bistrița* — Vâlcea, în care au adus, din Serbia, moaștele Sf. Grigorie Decapolitul, care se păstrează aici până azi. În multe mănăstiri se copiau manuscrise (*Cozia*, *Bistrița* etc.)

Mănăstirile din Moldova. La cele din secolul al XIV-lea s-au adăugat acum câteva mănăstiri noi, ctitorite de domnitorul Alexandru cel Bun (1400-1432) sau de dregătorii săi. Cea mai

însemnată din ctitoriile sale a fost mănăstirea *Bistrița*. La 7 ianuarie 1407, domnitorul, împreună cu mitropolitul Iosif, hotărâu ca mănăstirile Neamț și Bistrița să fie puse sub o singură conducere, aceea a egumenului Dometian. Mănăstirea Bistrița a beneficiat de numeroase danii din partea ctitorului ei: sate, mori, prisăci, venituri de la vămi etc.

Sub ascultarea ei au fost puse 50 de sate, cu bisericile și preoții lor. Domnii următori au hărăzit Bistriței alte danii, încât — alături de Neamț — erau cele mai înzestrate mănăstiri ale țării. Mănăstirea Bistrița a devenit locul de odihnă al domnitorului-ctitor și al soției sale, Ana.

Tot Alexandru cel Bun a ridicat o mănăstire nouă la *Moldovița*, care a primit apoi numeroase danii din partea sa. Un act din 1415 pomenea mănăstirea *Humor*, ctitoria vornicului Oană. Documentele lui Alexandru cel Bun atestă și alte mănăstiri în acest timp: *Chiprieni (Căpriana)* și *Vărzărești*, dincolo de Prut, *Horodnic* și *Ițcani*, în părțile Sucevei și altele.

Ctitoriile lui Ștefan cel Mare și Sfânt. În cursul glorioasei sale domnii de 47 de ani (1457-1504) viața bisericească a luat un avânt deosebit, așa cum nu cunoscuse nici în timpul înaintașului său în scaun, Alexandru cel Bun. Prezent printr-o activitate susținută în toate domeniile vieții publice, Ștefan cel Mare nu putea să lipsească nici din viața bisericească a țării sale.

În cursul aceleiași lungi și glorioase domnii au cunoscut o dezvoltare fără precedent arta și cultura bisericească. Este lucru cunoscut că puțini dintre domnii Țărilor Române au ctitorit atâtea locașuri de închinare ca Ștefan cel Mare. Tradiția spune că după fiecare luptă — în amintirea biruințelor sale și ca semn de mulțumire lui Dumnezeu — înălța câte o biserică sau o mănăstire, unele fiind zidite din temelie, altele numai reînnoite sau adăugite. În aceste locașuri sfinte s-au copiat apoi numeroase cărți de slujbă, s-au zugrăvit icoane, s-au lucrat felurite odoare bisericești.

Prima mănăstire ridicată de marele domnitor, căreia i-a arătat apoi o grijă statornică, a fost *Putna*. Construirea ei a început la 10 iulie 1466, iar lucrările de zidire au durat mai mulți ani, fiind duse la bun sfârșit de un arhitect grec, Teodor, ajutat de meșteri

zidari, pietrari, zugravi și argintari veniți din Transilvania. Sfințirea ei s-a făcut la 3 septembrie 1470, în prezența domnitorului și a sftencilor săi, slujba fiind săvârșită de mitropolitul Teoctist și episcopul Tarasie al Romanului, înconjurați de un sobor de 62 de preoți și diaconi. Primul egumen al mănăstirii a fost Ioasaf, adus aici din egumenia mănăstirii Neamț, urmat de Paisie, zis cel Scurt.

Mănăstirea Putna a devenit gropniță (necropolă) domnească pentru Ștefan Vodă și familia sa. Aici au fost înmormântați: domnitorul ctitor, soțiile sale Maria de Mangop și Maria Voichița, fiii săi: Bogdan, Petru, Bogdan cel Orb, Maria, apoi nepotul său Ștefăniță Vodă și Maria, prima soție a lui Petru Rareș; în pridvor a fost înmormântat mitropolitul Teoctist. Toate mormintele au pietre funerare frumos sculptate și împodobite.

Ștefan Vodă a făcut mănăstirii Putna numeroase danii de sate, vii, mori, scutiri, toate întărite apoi printr-un hrisov, dat cu puțin timp înainte de moartea sa, la 2 februarie 1503.

A doua ctitorie mănăstirească a lui Ștefan cel Mare este mănăstirea *Voroneț*. După cum arată pisania, mănăstirea a fost ridicată în decurs de câteva luni, de la 26 mai la 14 septembrie 1488. Pe locul acesteia exista, cu câțiva ani mai înainte, o mănăstire de lemn condusă de egumenul Misail. Tradiția spune că aici și-ar fi avut chilia Daniil Sihastrul, cel care îmbărbătase pe marele domn într-o clipă de grea cumpănă în timpul luptelor purtate cu turcii.

Tot Ștefan cel Mare este ctitorul mănăstirii *Sf. Ilie* de lângă Suceava (1488) și al schitului *Pătrăuți* (1487), azi biserici de mir.

Dar marele domn a ridicat și o seamă de biserici noi, din zid, la mănăstirile existente de mai înainte. Așa a construit o biserică nouă la *Tazlău* (1496-1497), o biserică cu hramul Înălțarea Domnului la mănăstirea *Neamț* (1497), pe locul vechii ctitorii a lui Petru Mușat, o clopotniță cu paraclis la mănăstirea *Bistrița* (1498) și o nouă biserică la mănăstirea *Dobrovăț* (1503-1504).

Dintre numeroasele biserici de mir ctitorite de Ștefan cel Mare, se pot consemna: *Sf. Ioan* din Vaslui (1490), *Sf. Nicolae* din Iași (1491-1492), *Sf. Gheorghe* din Hârlău (1492), *Borzești*, satul în care, după tradiție, s-ar fi născut și copilărit marele domnitor (1493-1494), *Sf. Apostoli Petru și Pavel* din Huși (1495), *Sf. Nicolae* din Dorohoi (1495), *Popăuți* din Botoșani (1496), *Războieni* (1496),

pe locul luptei cu turcii, *Sf. Ioan* din Piatra Neamț (1497-1498), *Volăvăț* (1500-1502) și *Reuseni* (1503-1504), satul în care a fost ucis tatăl său, Bogdan II, terminată după moartea lui Ștefan de către fiul său, Bogdan III.

În afară de acestea, i se mai atribuie și biserica *Albă* din Baia, biserica din *Râmnicu Sărat*, biserica din *cetatea Chilia* și cele din satele: *Scânțtea*, *Șcheia*, *Florești*, *Căpriană* și *Cotnari*. Probabil tot el este ctitorul bisericilor transilvane de la *Vad*, în apropierea cetății Ciceu, pe care o stăpâna și de la *Feleac*, unde era reședința Mitropoliei românești a Transilvaniei. A făcut danii însemnate unor mănăstiri mai vechi: *Probota* (unde a fost înmormântată mama sa, în 1465), *Moldovița*, *Humor* și altele.

La lista impresionantă a bisericilor și mănăstirilor ctitorite sau rectitorite de domnitor mai trebuie adăugate și cele ale familiei și ale dregătorilor săi. Astfel, fiul său Alexandru a ridicat o biserică în *Bacău*, pârălăbul de Suceava, Luca Arbore, o biserică în satul *Arbore* (1502), iar logofătul Ion Tăutu a zidit o biserică în *Bălinești* (1494-1499).

Stilul moldovenesc. Se observă că primele biserici zidite de Ștefan cel Mare sunt mai simple, mai scunde și mai reduse ca dimensiuni, pe când cele zidite spre sfârșitul vieții sale sunt mai înalte și mai lungi, datorită mai cu seamă adăugirii unei încăperi noi între naos și pronaos, gropnița. Prin bisericile construite în timpul lui Ștefan cel Mare s-a realizat un stil propriu, cunoscut sub numele de *stilul moldovenesc*. Acesta a rezultat din îmbinarea — pe fondul arhitectonic local — a două influențe: cea bizantină, venită din Constantinopol, și cea gotică, venită din Transilvania. Arta bizantină a dat planul triconc, realizat prin absida altarului și cele două abside laterale. A dat, de asemenea, cele trei încăperi cerute de cultul ortodox: altarul, naosul și pronaosul, la care s-a adăugat gropnița (între pronaos și naos). Arta gotică a dat înălțimea mai mare a bisericilor, contrafortii, ogivele de la uși și ferestre.

Materialul de construcție era piatra de râu și cărămida, iar pentru colțuri piatra cioplită. Acoperișul era din șindrilă.

Bisericile lui Ștefan cel Mare au și valoroase picturi interioare: *Sf. Ilie* din Suceava, *Sf. Cruce* din Pătrăuți, *Sf. Nicolae* din

Popăuți — Botoșani, Voroneț, Bălinești, pictată de un ieromonah Gavriil și altele.

Manuscrisele moldovenești. Probabil, în timpul lui Alexandru cel Bun s-au copiat manuscrise la mănăstirea Bistrița, ctitoria sa (aici s-a scris și un *Pomelnic* al domnilor țării, început în 1407).

În prima jumătate a secolului al XV-lea, cel mai însemnat centru cultural-miniaturistic a fost mănăstirea Neamț. Aici a desfășurat o rodnică activitate miniaturistul *Gavriil*, fiul lui Uric, care a creat o adevărată școală de copişti. Au rămas de la el 13 manuscrise, între care un *Tetraevanghel* cu text slavon și grecesc, împodobit cu miniaturi și frontispicii (1429), păstrat în Biblioteca Bodleiana din Oxford, un alt *Tetraevanghel* (1436), păstrat în Muzeul de Istorie al României, traduceri din Sfinții Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare, Grigorie de Nazianz etc.

În timpul lui Ștefan cel Mare a activat la Neamț renumitul caligraf și miniaturist *Teodor Mărișescul diaconul*, care a copiat mai multe *Tetraevanghelii*, la care se adaugă o serie de alți călugări, dieci, grămăticii, dascăli și chiar logofeți, care au copiat diferite cărți de cult.

O activitate și mai bogată s-a desfășurat la mănăstirea Putna. De pildă, un ieromonah *Nicodim* copia, în 1473, un *Tetraevanghel* pentru mănăstirea Humor, în care se păstrează un portret policrom al lui Ștefan cel Mare îngenuncheat, oferind Evanghelia Sfintei Fecioare Maria, așezată pe tron, cu pruncul Iisus în brațe. Domnitorul, cu plete blonde și ochi albaștri, este îmbrăcat într-o mantie de brocart roșu deschis, cu fire de aur. Fondul este jumătate de aur, jumătate verde deschis, în chenar negru cu flori roșii. Alți caligrafi și miniaturiști de seamă de la Putna au fost *monahii Casian, Chiriac, Paisie, Vasile, ieromonahii Iacov și Spiridon, monahul Paladie* (un *Tetraevanghel* foarte reușit din punct de vedere artistic), *monahul Filip*, probabil tot de la Putna, și *preotul Ignatie din Coțmani*. Textele caligrafiate erau fie cărți de slujbă, fie traduceri din literatura patristică și postpatristică.

Majoritatea acestor manuscrise erau împodobite cu inițiale mari pe fond auriu, albastru sau roșu, precum și cu frontispicii,

chenare, vignete, în diferite culori. Ele erau însoțite de desene geometrice, flori, păsări, chipuri ale evangheliștilor sau ale unor sfinți într-o combinație armonioasă de culori. Aceste miniaturi, frontispicii și inițiale foarte variate ca desen și colorit, se numără printre cele mai reușite din lumea întreagă. Ele au servit ca model și vecinilor noștri ortodocși în arta scrisului.

Manuscrisele erau legate în scoarțe din lemn, îmbrăcate în piele ori ferecate în argint, cu diferite ornamente. În unele mănăstiri, unde existau mai multe asemenea manuscrise, s-au pus bazele unor mici biblioteci.

Alte ramuri ale artei. Broderia moldovenească, cunoscută încă din timpul lui Alexandru cel Bun, a ajuns la apogeu în timpul lui Ștefan cel Mare. Se păstrează până azi (îndeosebi în muzeul mănăstirii Putna) diferite epitrahile (printre care, unul cu portretul lui Ștefan și al fiului său Alexandru), bedernițe, antimise, epitafe, aere, dvere (între care una din 1500, în care sunt brodate chipurile lui Ștefan și cel al doamnei Maria Voichița), acoperăminte de morminte, cel mai frumos fiind cel de pe mormântul doamnei Maria de Mangup, a doua soție a lui Ștefan.

La mănăstirile Neamț și Putna au existat și ateliere speciale de argintărie, unde se lucrau diverse obiecte liturgice. Unele din ele erau însă comandate la meșteri sași din Transilvania. Sculptura în piatră a luat avânt prin numeroasele pietre funerare puse atator înaintași sau membri ai familiei lui Ștefan cel Mare, la biserica Sf. Nicolae din Rădăuți și la Putna. Din Țara Românească se păstrează cea mai veche piesă sculptată în lemn, ușile paraclisului de la Snagov (1453).

Școlile mănăstirești. Pe lângă miniaturisti, în mănăstiri funcționau școli, importante centre de lumină, care răspândeau știința de carte cu caracter bisericesc și laic. În aceste școli învățau cei care urmau să devină preoți, precum și dieci, logofeți și caligrafi de cancelarie.

C o n c l u z i i . *Cititoriile lui Ștefan cel Mare, presărate pe toate plaiurile Moldovei – restaurate în zilele noastre –, precum și minunatul tezaur artistic rămas din epoca sa*

sunt mărturii grăitoare ale unei epoci de strălucire culturală-artistică, imprimată de geniul creator al marelui voievod. De aceea, figura lui străbate luminos peste veacuri, slujind drept pildă pentru toate generațiile. Din aceste motive, în iunie 1992, Sf. Sinod al Bisericii noastre a hotărât să-l treacă pe binecredinciosul domn Ștefan cel Mare în rândul sfinților, pomenirea lui făcându-se în fiecare an la 2 iulie, ziua trecerii sale la Domnul.

BIBLIOGRAFIE:

C. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, București, 1926, 331 p.; Emil Turdeanu, *Manuscrise slave din timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Cercetări literare*, V, București, 1943, p. 99-240; *Ștefan cel Mare și sfânt, binecredincios domn și apărător al dreptei credințe*, în B.O.R., an. LXXII, nr. 7, 1954, p. 701-742; Teodor N. Manolache, *Ștefan cel Mare și viața religioasă din vremea sa*, în B.O.R., nr. 5, 1957, p. 414-437; *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, 512 p.; *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare. Culegere de studii*, îngrijită de M. Berza, București, 1964, 682 p.; *Istoria artelor plastice în România*, vol. I, București, 1962, 459 p.; *Monumente istorice-bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, 1974, 453 p.; *Arta creștină în România*, 4, București, 1985, 240 p.

LECTURĂ

ION NECULCE*

Legenda întemeierii mănăstirii Putna

Ștefan-vodă cel Bun, când s-au apucat să facă mănăstirea Putna, au tras cu arcul Ștefan-vodă dintr-un vârv de munte ce este lângă mănăstire. Și unde au ajuns săgeata, acolo au făcut prestolul în oltariu. Și este mult loc de unde au tras până în mănăstire. Pus-au și pe tri boiernași de au tras, pre vătavul¹ de copii și pre doi copii de casă. Deci unde au căzut săgeata vătavului de copii au făcut poarta, iar unde au căzut săgeata unui copil din casă au făcut clopotnița. Iar un copil din casă zic să fie întrecut pe Ștefan-vodă și să-i fie căzut săgeata într-un delușel ce să cheamă Sion, ce este lângă mănăstire. Și este sămnn un stâlp de piatră. Și zic să-i fie tăiat capul acolo. Dar întru adevăr nu se știe, numai oamenii așa povestesc. Fost-au și bisericuță de lemn întru acel delușel și s-au

¹. Căpetenie, conducător.

răsipit, fiind de lemn. Și așa au fost făcut mănăstirea de frumoasă tot cu aur poleită, zugrăveală mai mult aur decât zugrăveală, și pre dinlăuntru și pre denafară, și acoperită cu plumb. Și zic călugării să fie fost făcut și sfeșnicile cele mari și cele mici și policantru și hora tot prisne² de argint, și pe urmă să li fie luat un domn și să fie făcut alteli de spije³, care le-am apucat și noi. Iar stricându-se un clopot mare la mănăstire și făcând călugării clopotul a doa oară, au pus aceste toate ce scriu mai sus în clopot, ca să fie mai mare.

Reprodus, după Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 162-163 (Din „O samă de cuvinte“).

* **Ion Neculce** (c. 1672-1745), cronicar moldovean. A scris *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat* (1661-1743), precedat de 42 de legende istorice, grupate sub titlul *O samă de cuvinte*.

GRIGORE URECHE*

Despre sfințirea mănăstirii Putna

Deacă se întoarce Ștefan Vodă de la război⁴ cu noroc ce izbândi pre acei tătari, spre lauda aceia, mulțămind lui Dumnezeu, au sfințit mănăstirea Putna, care era zidită de dânsul, septeavrie 3 zile, întru lauda a Preacurate Fecioari Mariei, Maicii Domnului nostru Iisus Hristos. La care sfințenie multă adunare de călugări au fostu: Teoctistu mitropolitul și Tarasie episcopul dimpreună cu Iosif arhimandritul și igumenul Putnii, zicu că au fostu la liturghie arhiepiscopi și preoți și diaconi 64 la jirtăvnic.⁵

Reprodus după Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. II, P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 95.

***Grigore Ureche** (c. 1590-1647), cronicar moldovean. A scris *Letopisețul Țării Moldovei*, cuprinzând evenimentele dintre anii 1352-1594.

Pisania bisericii din Războieni

În zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului domn Io Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan voievod, în

² Pur, neamestecat (adj.)

³ Tuci, fontă.

⁴ Lupta de la Lipinți cu tătarii (1470).

⁵ Altar.

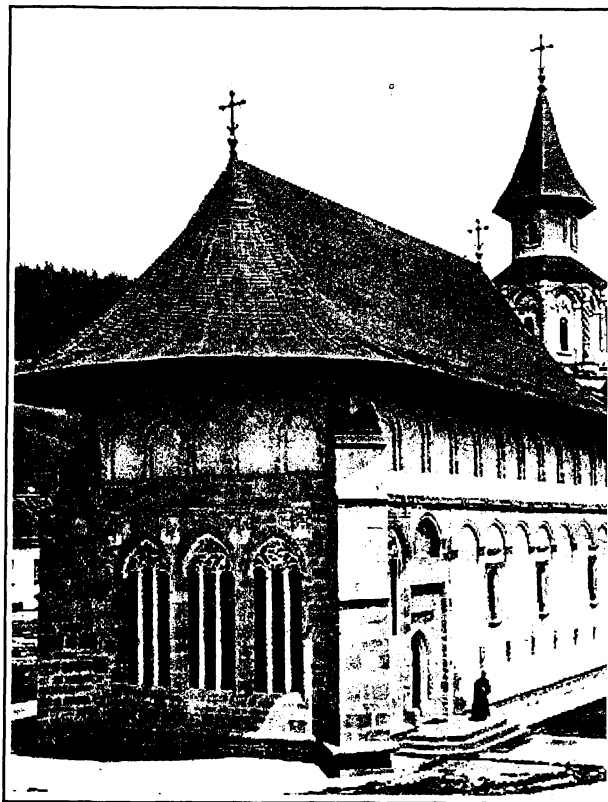
anul 6984 (= 1476), iar al domniei sale anul 20 curgător, s-a ridicat puternicul Mahmet, împăratul turcesc, cu toate puterile sale răsăritene: încă și Basarab voievod, numit Laiotă, a venit cu el, cu toată țara sa basarabească. Și au venit să prade și să ia Țara Moldovei; și au ajuns până aici, la locul numit Valea Albă. Iar noi Ștefan voievod și cu fiul nostru Alexandru am ieșit înaintea lor aici și am făcut mare război cu ei, în luna iulie 26; și cu voia lui Dumnezeu au fost înfrânți creștinii de păgâni. Și au căzut acolo mulțime mare de oșteni ai Moldovei. Tot atunci și tătarii au lovit Țara Moldovei din ceia parte.

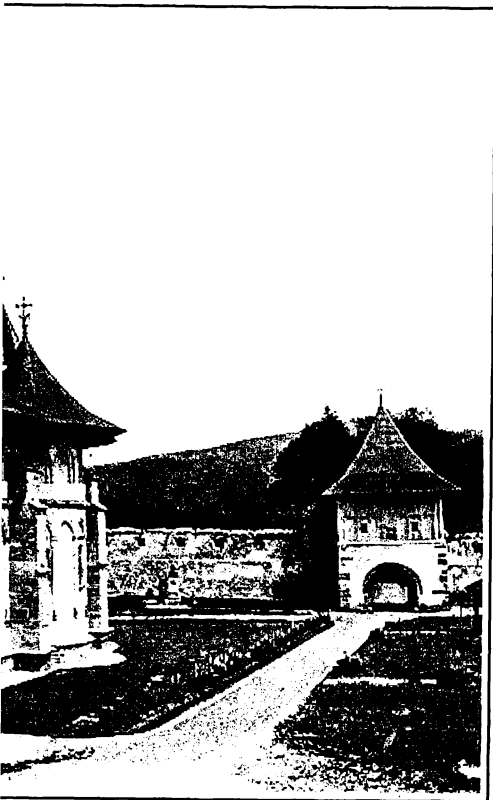
De aceea a binevoit Io Ștefan voievod, cu buna sa voință și a zidit acest lăcaș în numele arhistrategului Mihail și întru rugă sieși și doamnei sale Maria și fiilor săi Alexandru și Bogdan și întru amintirea și pomenirea tuturor dreptcredincioșilor creștini care au pierit aici. În anul 7004 (1496), iar al domniei sale anul 40 curgător, în luna noiembrie 8.

Reprodus din *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 143; G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, *Literatura română veche (1402-1647)*, vol. I, București, 1969, p. 55.

Ștefan cel Mare, miniatură în Tetraevanghelul copiat de ieromonahul Nicodim pentru mănăstirea Humor (1473).

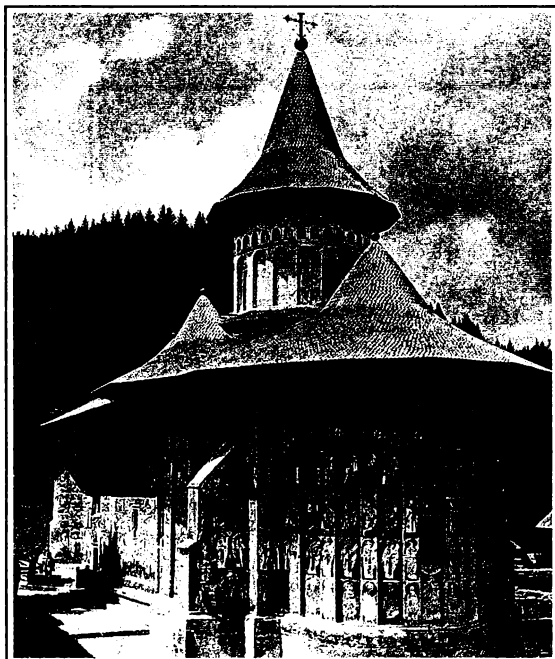

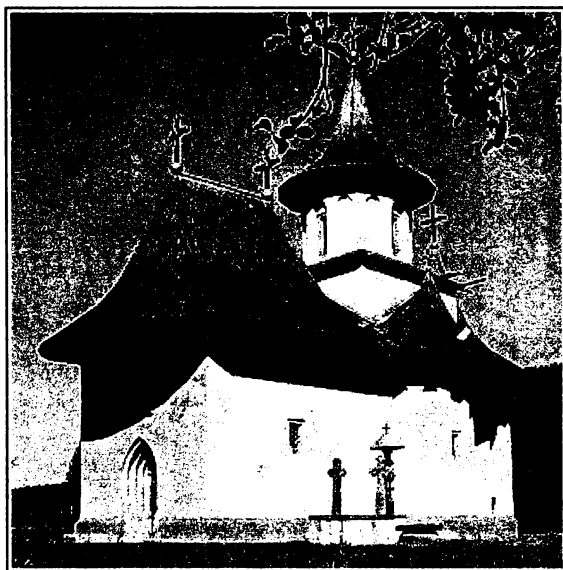
**Biserica
mănăstirii
Putna,
ctitoria lui
Ștefan
cel Mare
(1466-
1470),
în plan
triconc,
cu cinci
încăperi
(altar,
naos,
gropniță,
pronaos și
pridvor).**

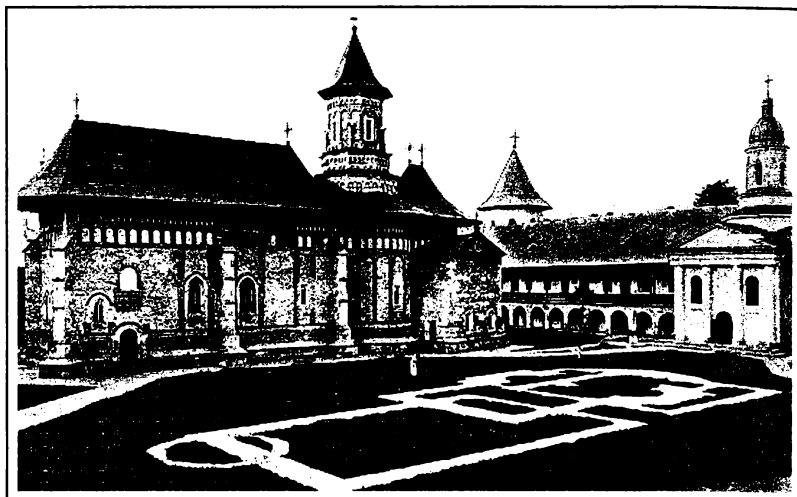
Acoperământul de mormânt al Mariei de Mangup (†1477),
soția lui Ștefan cel Mare.

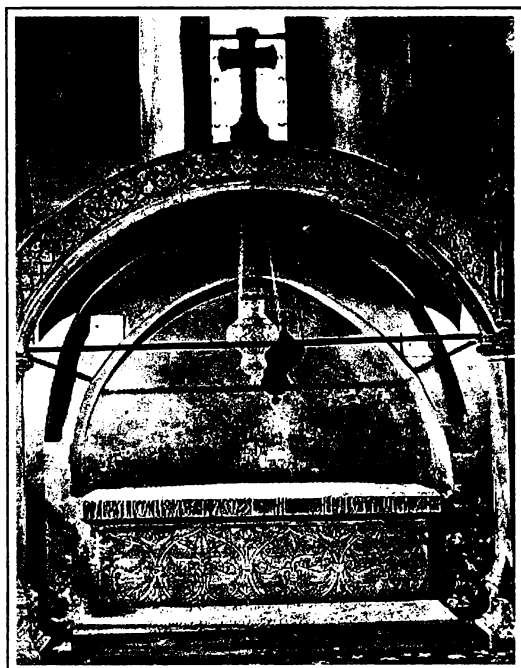
**Biserica
mănăstirii
Voroneț,
una din
capodoperele
artei medievale
românești,
ctitoria
lui Ștefan
cel Mare
(1488).
Împodobită
cu picturi
exterioare
în 1547.**

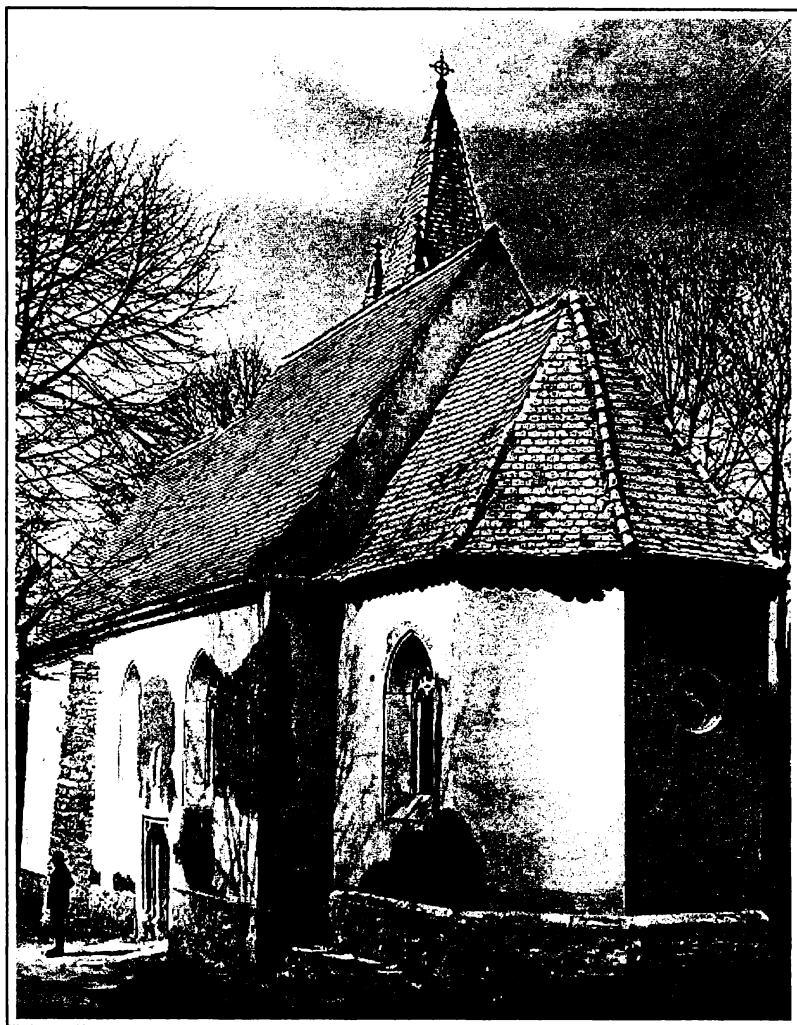
**Biserica
din
Pătrăuți -
jud.
Suceava,
ctitoria
lui Ștefan
cel Mare
(1487).**

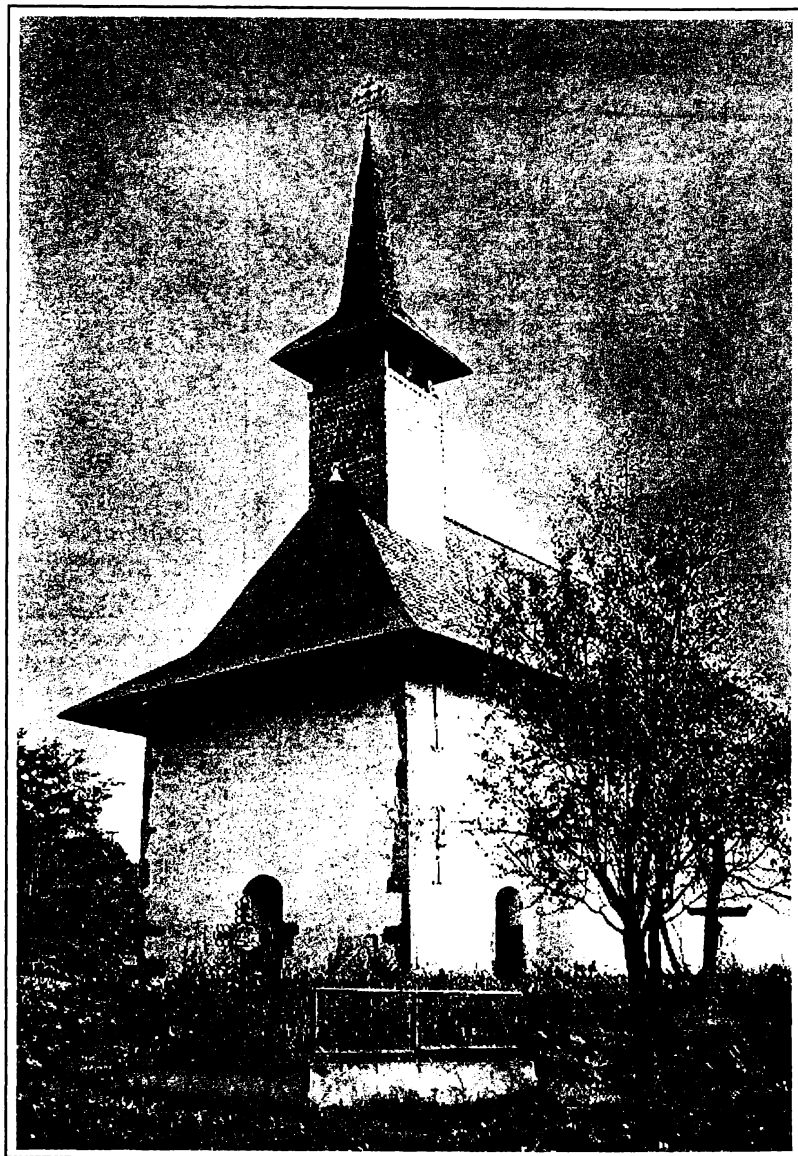
**Biserica cu hramul Înălțarea Domnului din mănăstirea Neamț,
ctitoria lui Ștefan cel Mare (1497).**

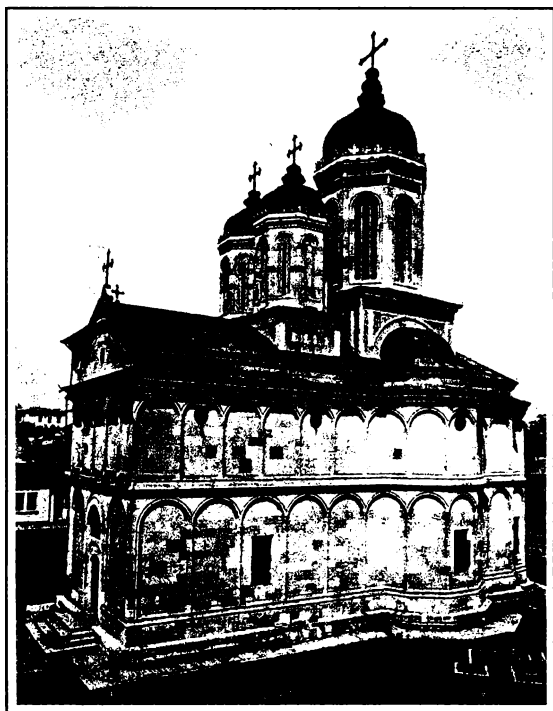
**Mormântul
lui Ștefan
cel Mare
în biserica
mănăstirii
Putna.**

Biserica din Feleac - jud. Cluj (inceputul sec. XVI).

Biserica de la Vad - jud. Cluj, ctitorită - după tradiție - de Ștefan cel Mare, în stilul bisericilor moldovenești.

**Biserica
mănăstirii
Dealu,
Ctitoria lui
Radu cel Mare
(1499-1501).**

**Biserica
mănăstirii
Govora,
ctitoria
lui Radu
cel Mare
(1495-1498).**

BISERICA DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

Am arătat că în secolul al XV-lea nu se cunosc fapte mai de seamă din istoria Mitropoliei Ungrovlahiei. O învioreare a vieții bisericești de aici a avut loc abia la începutul secolului al XVI-lea, în timpul domniei lui Radu cel Mare (1495-1508).

Patriarhul Nifon. O faptă de mare importanță a lui Radu cel Mare a fost reorganizarea ierarhiei bisericești în țara sa, pe care a dus-o la bun sfârșit cu ajutorul fostului patriarh Nifon al Constantinopolului. Acesta era născut în ținutul Peloponez din sudul Greciei. Călugărit de tânăr, s-a așezat mai târziu la mănăstirea Dionisiu din Muntele Athos. Fiind om cu temeinică pregătire intelectuală și cu aleasă viață duhovnicească, a fost ales mitropolit al Tesalonicului. În 1486 a fost ales patriarh ecumenic la Constantinopol, dar peste doi ani a pierdut scaunul din cauza unor neînțelegeri cu stăpânirea otomană. În 1496 a fost ales patriarh pentru a doua oară, dar și de data aceasta a păstorit numai doi ani, fiind scos din scaun de sultan și exilat în orașul Adrianopol. De aici, în jurul anului 1503, Radu cel Mare l-a adus în Țara Românească. După cum relatează biograful său, Gavriil Protul, înaltul ierarh a convocat în capitala țării, la Târgoviște (sau poate la Dealu, mănăstire rectitorită de Radu cel Mare), un sobor de clerici și mireni (egumeni, preoți, mari dregători). Soborul, împreună cu Nifon și domnitorul, au hotărât reorganizarea Bisericii din Țara Românească prin înființarea a două eparhii noi, la *Râmnic* și la *Buzău*. Patriarhul „hirotoni și doi episcopi și le dete și eparhie hotărâtă, care cât va birui“, după cum scria Gavriil Protul. Din

moment ce nu se spunea nimic de mitropolitul țării sau de vreo alegere, înseamnă că locul de mitropolit al Ungrovlahiei îl ținea însuși Nifon.

La scurt timp după aceasta, Nifon a ajuns la neînțelegeri cu Radu cel Mare, pentru că nu aprobase o căsătorie a surorii acestuia cu un boier moldovean, întrucât era împotriva canoanelor bisericești. De aceea a părăsit țara, retrăgându-se la mănăstirile Vatoped, apoi la Dionisiu din Muntele Athos, unde a murit, la 11 august 1508. În 1515, domnitorul Neagoe Basarab (1512-1521), care purtase de grijă lui Nifon în timpul neînțelegerilor sale cu Radu cel Mare, i-a adus osemintele în țară, pentru ca „să curățească și să tămăduiască greșala lui Radu Vodă”. Primite cu mare alai, au fost așezate deasupra mormântului lui Radu cel Mare de la Dealu, făcându-se rugăciuni pentru iertarea lui. Au fost trimise apoi la mănăstirea Dionisiu, fiind așezate într-un chivot de argint aurit, împodobit cu pietre prețioase și cu email, darul lui Neagoe Basarab. Călugării de la Dionisiu au trimis apoi lui Neagoe, în dar, capul și o mână a sfântului, păstrate azi în catedrala mitropolitană din Craiova. În august 1517, după sfințirea mănăstirii lui Neagoe de la Argeș, patriarhul Nifon a fost trecut în rândul sfinților, hotărându-se ca pomenirea să se facă în ziua morții sale, adică la 11 august. Aceasta a fost prima canonizare a unui sfânt cunoscută în țara noastră.

Mitropolitul Maxim. Reorganizată de patriarhul Nifon, Biserica din Țara Românească a dus, în secolul al XVI-lea, o viață destul de înfloritoare. Primul mitropolit după plecarea lui Nifon a fost *Maxim Brancovici*. Era de neam sârb, din familia despoților Brancovici, purtând din botez numele de Gheorghe. În urma căderii Serbiei sub turci, tânărul Gheorghe a trăit un timp în Ungaria, unde a fost conducătorul sârbilor refugiați acolo, apoi s-a călugărit la mănăstirea Kupinici, luând numele de Maxim, și a fost hirotonit preot. Din cauza oștilor otomane a fost silit să treacă Dunărea, în Țara Românească, venind la curtea lui Radu cel Mare. Probabil soborul convocat de fostul patriarh Nifon a ales pe Maxim episcop. După plecarea patriarhului Nifon de la noi, în împrejurările pe care le-am arătat, Maxim a luat în mâinile sale conducerea Mitropoliei Ungrovlahiei.

De numele lui se leagă pacea pe care a mijlocit-o între Radu cel Mare al Țării Românești și Bogdan cel Orb al Moldovei, între

care izbucniseră neînțelegeri, cu năvăliri de oști în ambele țări. Mitropolitul Maxim a intervenit la timp, reușind să-i împace, arătându-le că „sunt creștini și o seminție“. Astfel, prin mijlocirea lui Maxim, s-a oprit vărsarea de sânge între frați.

Sub urmașul lui Radu cel Mare, Mihnea cel Rău (1508-1510), mitropolitul Maxim a fost trimis într-o solie la regele Ungariei. Din Ungaria nu s-a mai reîntors în Țara Românească, ci s-a retras la una din proprietățile rudelor sale din Serbia, unde a zidit o mănăstire, la Cruședol. Acolo și-a dat obștescul sfârșit, la 18 ianuarie 1516. Biserica Ortodoxă Sârbă l-a trecut în rândul sfinților, pomenirea lui făcându-se în fiecare an în ziua morții sale.

Mitropolitul Macarie. Scaunul rămas vacant prin plecarea lui Maxim a fost ocupat, abia prin 1512-1513, de un mitropolit cu numele *Macarie*. Acesta era originar din Muntenegru, învățase meșteșugul tiparului la Veneția, iar între 1493-1496 imprimase cărți slavone la Cetinie, în Muntenegru. Poate la îndemnul lui Maxim Brancovici a venit în Țara Românească, unde a tipărit primele cărți la noi în limba slavonă: *Liturghierul* în 1508, *Octoiul* în 1510 și *Tetraevanghelul* în 1512. În timpul păstoririi lui s-au petrecut mai multe fapte de seamă. Astfel, în 1515 Neagoe Basarab a adus în țară osemintele patriarhului Nifon, de care am amintit mai sus, s-a zidit mănăstirea de la Argeș și s-a mutat scaunul mitropolitan la Târgoviște, în 1517.

Alți mitropoliți. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea reținem numele mitropoliților *Eftimie I* (c. 1568-1576) și *Serafim* (1576-1586). Aveau preocupări culturale, fiind în legătură cu diaconul tipograf Coresi din Brașov. Sub ei s-a înființat o tiparniță la mănăstirea Plumbuita (București), de către ieromonahul Lavrentie și ucenicul său Iovan (Ioan). Serafim a fost înmormântat la Snagov, unde a rectitorit un paraclis.

Spre sfârșitul secolului al XVI-lea, cel mai de seamă mitropolit a fost *Eftimie II* (1594-1602), omul de încredere al lui Mihai Viteazul (1593-1601). Marele domnitor l-a trimis chiar în câteva misiuni diplomatice. Astfel, în anul 1595 a fost trimis, împreună cu episcopii Teofil al Râmnicului și Luca al Buzăului, la principele Transilvaniei ca să încheie o alianță împotriva Imperiului

otoman. Prin tratatul încheiat la 20 mai 1595 se prevedea ca Biserica Ortodoxă din Transilvania să rămână neştirbită în drepturile sale, sub oblăduirea Mitropoliei din Târgoviște. Prin aceasta se releva și mai mult unitatea de credință, de cult și de organizare care exista între Bisericile Ortodoxe românești din Muntenia și Transilvania. Unitatea bisericească se crea cu câțiva ani înainte de cea politică, realizată de Mihai Viteazul.

La 13 aprilie 1596, mitropolitul Eftimie a convocat un sobor la Târgoviște, care a întocmit un așezământ după care să se conducă mănăstirile țării, hotărându-se ca egumenii să se aleagă numai de sobor, fără nici un amestec din afară (vechiul principiu al samovlastiei — autonomiei).

Mitropolitul Eftimie și-a încheiat păstoria după căderea marelui său protector, în 1602, când s-a retras în Moldova, împreună cu urmașul lui Mihai, Simion Movilă. S-a reîntors apoi în Țara Românească fără să-și mai reocupe scaunul.

Eparhiile sufragane. Cele două Episcopii din Țara Românească, a Râmnicului și a Buzăului, s-au înființat în primii ani ai secolului al XVI-lea. Dintre episcopii de Râmnic, consemnăm pe *Teofil* (c. 1591- c.1601), unul din oamenii de încredere ai lui Mihai Viteazul. La Buzău au păstorit, între alții, *Paisie* (c. 1525-1543), primul episcop atestat documentar, iar spre sfârșitul secolului, *Luca din Cipru* (1583-1602), ales apoi mitropolit.

Mitropolia Proilaviei. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, s-a înființat — pe pământul românesc — așa-numita *Mitropolie a Proilaviei*, cu reședința la Brăila, cărmuită de ierarhi de neam grec, subordonată direct Patriarhiei din Constantinopol. Jurisdicția acestei Mitropolii se întindea asupra unor teritorii românești ajunse sub stăpânire otomană și transformate în raiale: cetățile Turnu, Giurgiu, Brăila, Chilia, Cetatea Albă, așa-numitul Bugeac (teritoriul din nordul Mării Negre, între Prut și Nistru), Tighina (1538), mai târziu Hotinul (1713), toate cu ținuturile înconjurătoare. În tot decursul existenței sale, Mitropolia Proilaviei a fost ajutată de domnii din Țara Românească și Moldova, căci marea majoritate a credincioșilor ei erau români.

După ce teritoriul dintre Dunăre și Mare (Dobrogea) a ajuns sub dominație otomană (1417), credincioșii ortodocși români de

aici au ajuns sub conducerea duhovnicească a mitropoliților greci de la *Dristra* (*Silistra*). Și această Mitropolie a fost ajutată în permanență de domnii Țării Românești.

C o n c l u z i i . *Din cele prezentate aici, se desprinde constatarea că viața bisericească din Țara Românească în secolul al XVI-lea a fost în plină dezvoltare, datorită unor domni vrednici, ca Radu cel Mare, Neagoe Basarab și Mihai Viteazul, precum și strădaniilor patriarhului Nifon și ale mitropoliților Maxim, Macarie, Eftimie I, Serafim și Eftimie II.*

BIBLIOGRAFIE:

Niculae M. Popescu, *Nifon II, patriarhul Constantinopolului*, București, 1914, 68 p.; Tit Simedrea, *Viața și traiul Sfântului Nifon, patriarhul Constantinopolului. Introducere și text*. București, 1937, XIV + 58 p. + 6 pl. (și în B.O.R., an LV, nr. 5-6, 1937, p. 257-299, reprodusă și de G. Mihăilă -- Dan Zamfirescu, *Literatura română veche*, vol. I, București, 1969, p. 60-112); Niculae Șerbănescu, *Mitropoliții Ungrovlahiei*, în B.O.R., an. LXXVII, nr. 7-10, 1959, p. 744-768; Niculae Șerbănescu, *450 de ani de la moartea lui Neagoe Basarab*, în G.B., an. XXX, nr. 9-10, 1971, p. 936-971; Mircea Păcurariu, *Viața bisericească în Dobrogea și în părțile Dunării de Jos în secolele XV-XIX*, în vol. *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, ed. II, Galați, 1979, p. 170-183.

LECTURĂ

GAVRIIL PROTUL*

Despre sfințirea mănăstirii Argeș

Decii chemă domnul și pre Teolipt Țarigrădeanul¹, care este patriarh a toată lumea și cu dânsul 4 mitropoliți: de la Seres, de la Sardie, de la Midia și de la Melichin; și veniră și ei și-i primii domnul cu mare cinste. Și chemă și pre egumeni den țara sa pre toți și pre tot clirosul și merseră dinpreună cu Neagoe ighimonul² Panonii³ și cu Macarie mitropolitul țării la mănăstirea cea noaoă și minunată de la Argeș. Și făcură vecernie și colivă în lauda Adormirei Preacuratei Născătoarea

1. Cel din Constantinopol.

2. Domnul.

3. Nume dat Țării Românești.

lui Dumnezeu și deade de luară toți oamenii den colivă dupe obicină. Apoi făcu cină, ca să se și odihnească oamenii lăudând pre Dumnezeu; iar după cină, tocară și făcură bdenie⁴ toată noaptea patriarhul și ighimonul denpreună cu mitropoliiții carii fură ziși mai sus, cu protul și cu toți egumenii Sfetagorii și ai țării. Și să ruga lui Dumnezeu cu rugăciuni și cântări, iară alții oameni zicea toți Gospodî pomilui⁵. Și sfârșiră bdeniia, când se vărsa zorile. Decii deca trecu l cias de zi, în luna lui avgust în 15 zile, traseră clopotele, ca să meargă patriarhul cu mitropoliiții și cu tot clirosul denpreună, să târnosească biserica. Iară prestolul, în oltariu, tocmi-l și-l așeză însuși Neagoe Vodă cu mâinile sale spre sfințiri și așeză și făcătoarele de minuni icoane a lui Pantocrator și a Precistii în biserică la locul lor, împodobite tot cu aur și cu pietrii scumpe. Așijderea puse și alte sfinte icoane în biserică câte încăpură și în tindă pentre stâlpi. Și cele din tindă era câte cu 2 fețe și pe deasupra cu bolte săpate cu meșteșug și poleite. Și era acele icoane toate ferecate cu argint curat și poleite cu aur, între care icoane era și chipul sfântului Nifon, ferecat tot cu aur și cu pietri scumpe înfrămșetat, atâta de minunat cât nu poate mintea omului să închipuiască și să spue. Decii deca târnosiră biserica și așezară toate lucrurile și le sfințiră, odihniră puținel și iar merseră la biserică domnul Neagoe Vodă și doamna lui Despina și coconii⁶, carii îi dăruise Dumnezeu și cu toți boierii, fiind patriarhul cu mitropoliiții și cu toți egumenii și clirosul în biserică. Iară deca sfârșiră dumnezeiasca liturghie făcu domnul ospăț mare și veselie tuturor oamenilor și-i dăruî pre toți, pre cei mari și pre cei mici, pre săraci și pre văduve, pre mișei și pre cei neputernici și tuturor câți li se cădea milă le deade.

Iar slujba care să făcuse fericitului Nifon se blagoslovi de Teolipt patriarhul și de tot soborul să se facă și să se așază pretutindenea. Și tocmiră de făcură și slujba sfinției sale cu vecernie, cu utrâne și cu liturghie.

Și puseră pre chir Iosif să fie arhimandrit într-aceea mănăstire noaoă și-l blagosloviră să facă liturghie cu bederniță. Așijderea toți câți vor fi după dânsul tot să poarte bederniță și blagoslovenie să deade de chir Teolipt patriarhul și de tot soborul, cum și mai nainte se didease și să făcuse în Tismana cu blagoslovenie lui Filotei patriarhul. Și tocmiră să fie acestea mănăstiri amândoo cinstite într-un chip și arhimandrii și scaune mai mari decât toate mănăstirile Țării Muntenesti. Și să făcu lucrul acesta cu mare legătură și cu groaznic blestăm.

Iar mitropolia s-au mutat de la Argeș la Târgoviște, și cum zisei mai nainte sfântul Nifon, acum să umplu de Teolipt patriarhul Țarigradului și de Macarie mitropolitul și de Neagoe Vodă domnul Ungrovlahii și de toți boerii

⁴ Slujbă ce se face în ajunul sărbătorilor mari, începând cu vecernia și litia, continuând cu utrenia și ceasul întâi.

⁵ Doamne miluiește (slav.).

⁶ Copiii.

cei mari și cei mici și de tot sfântul sobor. Și așa să tocmi, ca de acum nice odată, în veci, să nu mai fie mitropolie în Argeș, ce să fie mănăstire și arhimandrie; iar în Târgoviște să fie mitropolie stătătoare, cum s-au așezat. Și să făcură aceste lucruri cu mare opreală și blestem, ca să nu se mai clătească, nice să se mute în veci, nice de patriarh, nice de mitropolit, nice de domn, nice de boeri, nice odată.

Acestea toate să așazără când fu cursul anilor 7025, luna lui avgust 17 zile, în zilele credinciosului domn Io Neagoe Voevod și a celui Teolipt patriarhul Țarigradului și a lui Macarie mitropolitul Ungrovlahii, în slava lui Dumnezeu și în frământea și lauda a toată Țara Muntenească. Drept aceia făcură laudă domnului și boierilor și cuvinte de cinste și a toată curtea lui și tuturor oamenilor țării. Decii bunul și iubitorul de Hristos domnul Neagoe Vodă le făcu mare cinste și-i dăruî cu multe daruri și-i lăsă de să dusără toți, care-și pre locul său.

Reprodus după Tit Simedrea, *Viata și traiul Sfântului Nifon, patriarhul Constantinopolului, Introducere și text*, București, 1937, p. 29-30; G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, *Literatura română veche (1402-1647)*, I. București, 1969, p. 95-97.

* **Gavriil Protul**, conducător al mănăstirilor din Muntele Athos. A scris lucrarea *Viata și traiul sfinției sale, părintelui nostru Nifon patriarhul Constantinopolului*, care cuprinde biografia patriarhului, dar și evenimentele petrecute în Țara Românească între anii 1504-1520, prezentând într-o lumină deosebit de favorabilă domnia lui Neagoe Basarab (1512-1521).

HRISOV DE DANIE
al mamei, soției și fiicei lui Mihai
Viteazul pentru mănăstirea Cozia

În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, amin. Eu roaba Domnului Is. Hs. călugărița Theofana, muma răposatului Mihail voevoda di în Țeara Rumânească, viețuit-am viața ceștii lumi deșartă, cum zice și prea mândru Solomon: „Deșarta deșartelor și de toate deșartă și înșelătoare și furătoare de suflete“. Și am petrecut lumește destul în tot chipul în viața mia până ajunsu și la neputința bătrânețelor mele și la slăbiciunea mea în svânta mănăstire în Cozia, la lăcuita sviataei Troițe și la răpausul răposatului Mircei voevoda. Și trăii de ajunsu de luai și svântul cin călugăresc, drept plângerea păcatelor mele. Aciîș mă ajunse și vestea de svrășirea zilelor drag fiului meu Mihail voevod și de sârăcia doamnă-sa și a coconilor domniei lui pri în țările streine. Fui de plângere și de suspine zua și noaptea.

Dup-aceia, cu vzeria și cu ajutoriul Domnului din în ceriu, și cu rugăciune cinstiților părinți în zi și în noapte și plângerea mia și suspinele sârăciei lor de

țările streine, doar svenția lui di în naltul cerului au auzit și s-au milostivit de i-au scos di în țările streine în țeara de moștenire și mai vartos au cugetat la svânta mănăstire în Cozia pentru bătrâna și jalnica a lor maică. Și deacă să adunară unii cu alaltți, mare plângere și suspini fu întru ei de jalea fiu său Mihail vodă, și pentru patima lor ci-au pățit pri în țările streine doamna Stanca și fiu său Io Nicolae vodă și fie-sa doamna Floriica.

Fu după aceia întrebare întru iale, cine cum au petrecut. Grăi doamna Stanca: „Cum am pățit noi, maică, să nu pață nime de ruda noastră. Dară molitva ta maică, cum ai petrecut?“ Maica zise: „Cu mult foc de moartea fiu meu și de jalea domniilor voastre; iar de cătră svânta mănăstire am har dragului Domn di în cer și mulțănesc părinților di în svânta mănăstire c-am avut pace, răpaus și căutare de molitvele lor la nevoia mea“. Ziseră domnia lor: „Mulțămim și noi molitvelor lor pentru molitva ta, căci ai avut căutare de ei“. Zise maica Theofana: „Pentru aceia, fetele mele, am făgăduit sventei mănăstiri doao sate di în Romanai, Frăsinetul și Studenița, pentru sufletul răposatului Mihail vodă și pentru sănătatea fiu-său Nicolae vodă și pentru pomeana noastră și a tuturor neamului nostru, să fim pomeniți la toate sventele pomeniri și la dumnezeiasca liturghie în vecie“. Domnia lor ziseră: „Noi bucuroase, cum ți le-a dat răposatul Mihail vodă volnică ești; fie date și de noi și de Nicolae vodă și de tot neamul nostru în vecie pentru pomeană, ca să aibi molitva ta și deicea înainte milă și căutare până la moarte de molitvele lor“...

Scris-am ciastă carte în svânta mănăstire în Cozia eu călugărașul Gavriil Lotreanul de la schit, în zilele lui Șerban vodă. Văleat 7111 (1602) luna noem. 8 zile.

Reprodus din *Documente privind Istoria României, B. Țara Românească veacul XVII, I, 1601-1610*, București, 1951, p. 65-66.

XVI

BISERICA DIN MOLDOVA ÎN SECOLUL AL XVI-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVII-LEA

Mitropolia Moldovei și cele două Episcopii sufragane, a Romanului și a Rădăuților, și-au continuat existența și în acest secol plin de frământări și de lupte neconținute pentru domnie.

Primii mitropoliți. În scaunul de la Suceava a fost ales — în 1508 — mitropolitul *Teoctist II*, care fusese egumen la mănăstirea Neamț, iar din anul 1500 episcop al Romanului. El „a uns“ ca domni pe Ștefăniță Vodă (1517-1527) și pe Petru Rareș (1527-1538 și 1541-1546). A murit la 15 ianuarie 1528, fiind înmormântat la mănăstirea Neamț.

Schimbările de domnie au adus și multe schimbări de mitropoliți în tot cursul secolului al XVI-lea. Un mitropolit cu numele *Teofan I* (1530-1546), fost episcop de Rădăuți, a rânduit să fie pictat pronaosul bisericii mănăstirii Voroneț. Probabil tot el a inițiat și pictarea bisericii în exterior, terminată numai sub urmașul său, *Grigorie Roșca*. Acesta era văr cu Petru Rareș, călugărit la Voroneț și fost egumen la Probota. Sub îndrumarea lui s-a refăcut și zugrăvit mănăstirea Probota, devenită gropnița lui Petru Rareș și a familiei sale. În 1546 a fost trecut în scaunul mitropolitan. În această calitate a adăugat un pridvor la biserica mănăstirii Voroneț și a terminat zugrăvirea bisericii în exterior, în 1547. Astfel, el a adus o contribuție însemnată la întregirea și zugrăvirea ctitoriei lui Ștefan cel Mare. Retrăgându-se din scaun în 1551, s-a stabilit la Voroneț, unde a trăit până în 1570.

Un alt mitropolit a fost *Teofan II*, care a păstorit în trei rânduri (1564-1572, 1578-1581 și 1582-1587). Retrăgându-se din scaun, s-a stabilit la mănăstirea Dohiariu din Muntele Athos, unde a și murit, fiind îngropat în biserica mare a acestei mănăstiri (1598).

Mitropolitul Gheorghe Movilă. Spre sfârșitul secolului al XVI-lea a păstorit mitropolitul *Gheorghe Movilă* (1587-1591 și 1595-1605), fost episcop la Rădăuți. Era fiul marelui logofăt Ioan Movilă și fratele domnitorilor Ieremia și Simion. Și-a făcut studiile în Polonia, călugărindu-se apoi la Probota. El a zidit la Sucevița o biserică mică din piatră, iar ca episcop, cu ajutorul familiei sale, mănăstirea existentă și azi.

În cursul celei de-a doua arhipăstoriri a lui Gheorghe Movilă, în anul 1598, s-a înființat o nouă Episcopie în Moldova, la *Huși*, cu primul episcop *Ioan*. În mai 1600, când Mihai Viteazul a cucerit Moldova, mitropolitul Gheorghe și doi dintre sufraganii lui s-au refugiat în Polonia. În această situație, marele domnitor a convocat un sinod la Iași, la 2 iunie 1600, care a hotărât să înlătore din scaun pe acei ierarhi și să facă alegeri noi. Ca locțiitor de mitropolit a fost rânduit *Dionisie Ralli*, mitropolitul Târnovei și „exarhul“ Bulgariei, om de încredere al lui Mihai Viteazul. Dar în toamna aceluiași an Mihai pierdea Moldova. Ieremia Movilă și-a reocupat tronul, reșezând și pe fratele său Gheorghe în scaunul mitropolitan. A mai păstorit până în 1605, când a murit, fiind înmormântat la Sucevița, ctitoria sa.

Mitropolitul Anastasie Crimca. În primele trei decenii ale secolului al XVII-lea cel mai de seamă mitropolit al Moldovei a fost *Anastasie Crimca*. Era fiul lui Ioan Crimca din Suceava și al soției sale Cristina, primind la botez numele Ilie. În tinerețe fusese ostaș; pentru vitezile sale în luptele cu cazacii, domnitorul Petru Șchiopul (1582-1591) i-a dăruit satul Dragomirești, lângă Suceava. Probabil s-a călugărit la Putna. În timpul domniei lui Mihai Viteazul Anastasie a fost ales episcop la Rădăuți. A păstorit abia câteva luni, căci, la reîntoarcerea Movileștilor în țară, a fost înlăturat din scaun.

În anul 1602, a ridicat la moșia sa de la Dragomirești, cu ajutorul fraților Stroici, doi boieri de vază ai țării, o biserică mică,

devenită mai târziu bolniță, pe locul uneia mai vechi din lemn. Ea va fi cunoscută sub numele de *Dragomirna*.

În 1606 a fost ales episcop la Roman, unde a păstorit până în 1608, când a fost ales mitropolit al Moldovei. În această perioadă a vieții sale, cu ajutorul logofătului Lupu Stroici, a început zidirea bisericii mari a mănăstirii Dragomirna, care se numără printre cele mai importante monumente bisericesti ale Moldovei. Zidurile ei în-conjurătoare au fost ridicate mai târziu de Miron Vodă Barnovschi (1626-1629). Pentru că luase atitudine împotriva închinărilor de mănăstiri la Locurile Sfinte, mitropolitul Anastasie a fost nevoit să se retragă din scaun în 1617. S-a așezat la ctitoria sa de la Dragomirna, unde a stat până în 1619, când a fost readus în scaunul mitropolitan. Și-a continuat acum liniștit activitatea sub cinci domnitori, până la moarte, în 1629. A fost înmormântat în pronaosul bisericii mari de la Dragomirna.

Câteva aspecte din activitatea sa ca mitropolit. Din activitatea îndelungată a mitropolitului Anastasie Crimca se pot reține mai multe fapte. Astfel, cu gândul la alinarea suferințelor celor mulți și săraci, prima sa ctitorie de la Dragomirna a fost prefăcută în bolniță. Ca mitropolit, a înființat în 1619, pentru prima dată în țara noastră, un spital într-un oraș, la Suceava. Spitalul era destinat „pentru cei săraci și neputincioși și șchiopi și orbi și alții cari vor să se odihnească“, după cum preciza hrisvoul domnesc de întemeiere. Se întreținea din veniturile mănăstirii Dragomirna și, desigur, din daniile mitropolitului și, poate, ale unor credincioși. Nu se știe cât a funcționat.

Mitropolitul Anastasie Crimca ocupă un loc deosebit și în istoria culturii și artei românești. El a fost unul dintre cei mai însemnați miniaturisti, formând la Dragomirna un centru artistic de acest gen, o „școală“ cu renume, care a influențat dezvoltarea preocupărilor artistice din celelalte mănăstiri moldovene. Au rămas de la el peste 25 de manuscrise, majoritatea împodobite cu miniaturi (patru *Teraevangheliare*, doi *Apostoli*, trei *Liturghiere*, o *Psaltire* etc.), toate în limba slavonă. Cele studiate până acum cuprind aproximativ 250 de miniaturi, la care se adaugă numeroase frontispicii și inițiale înflorate lucrate de mitropolit, ajutat, desigur,

de unii dintre ucenicii săi mai talentați. Între acestea se remarcă un *Tetraevanghel* aflat în muzeul mănăstirii Dragomirna, cu aproximativ 40 de miniaturi, care redau scene din viața Mântuitorului, mai ales în legătură cu Patimile. Un *Apostol*, aflat azi în Viena, cuprinde peste 40 de scene. Pe acest *Apostol* mitropolitul a scris și un fel de testament, prin care arunca blestem asupra celui care ar închina mănăstirea Dragomirna Muntelui Athos sau altor mănăstiri din Răsărit. În anul 1616 a scris o *Psaltire*, dăruită Dragomirnei, cu peste 50 de scene, mai ales din istoria poporului evreu, în care apar însă și o serie de elemente locale (instrumente muzicale folosite în Moldova etc.).

Trebuie subliniat faptul că mitropolitul Anastasie este primul autoportretist din pictura românească. Chipul său apare de 15 ori în opt din manuscrisele sale. Este redat în diferite atitudini: fie cu mâinile împreunate pentru rugăciune sau ținând o carte ori un pergament în mână, fie îngenuncheat în fața bisericii mici de la Dragomirna ori a unor sfinți. Manuscrisele sale reprezintă adevărate opere de artă în acest gen, remarcându-se prin imaginație, inspirație, artă delicată, armonie de culori, ceea ce arată că autorul lor era dotat cu mult simț artistic.

Activitatea artistică din mănăstirea Dragomirna a influențat preocupările de acest gen de la alte mănăstiri, căci a rămas un mare număr de manuscrise de la ucenicii lui Anastasie, fie de la Dragomirna, fie de la alte mănăstiri.

Calitățile de mare artist ale lui Anastasie Crimca se observă din plin și în construcția mănăstirii Dragomirna, zidită după indicațiile sale. Dragomirna impresionează — și se deosebește de celelalte monumente din țara noastră — atât prin înălțimea sa neobișnuită (32 m), cât și prin turla împodobită cu ornamente săpate în piatră. Arhitectul a trebuit să execute toate indicațiile date de ctitor, astfel că, datorită colaborării dintre ei, arhitectura bisericească din țara noastră s-a îmbogățit cu una din cele mai frumoase opere de artă.

Ctitoria sa de la Dragomirna, de care s-a îngrijit să nu fie închinată Locurilor Sfinte din Răsărit, spitalul din Suceava, manuscrisele sale frumos împodobite, ca și îndelungata sa activitate

ca episcop și mitropolit, fac din Anastasie Crimca una din figurile cele mai luminoase din trecutul Bisericii noastre.

Episcopia Romanului. Dintre ierarhii de la Roman din această perioadă pomenim pe *Macarie II Cronicarul* (1531-1548 și 1551-1558), ucenic al mitropolitului Teoctist II. Ca episcop, a îndemnat pe Petru Rareș să ridice catedrala episcopală din Roman, cu hramul Cuvioasa Paraschiva și mănăstirea Râșca lângă Fălticeni, existente și azi. Macarie a avut frumoase preocupări culturale, căci el a continuat Letopisețul moldovenesc scris la curtea lui Ștefan cel Mare, expunând faptele petrecute de la 2 iulie 1504 până în 1551, la începutul domniei lui Ștefan Rareș. *Cronica* sa a fost continuată mai târziu de Eftimie și Azarie, care au scris din dispoziția lui Alexandru Lăpușneanu și, respectiv, Petru Șchiopul. Episcopul Macarie a murit la 1 ianuarie 1558, fiind înmormântat la mănăstirea Râșca, la a cărei zidire a contribuit și el.

Episcopia Rădăuților. Dintre episcopii care au păstorit în această perioadă la Rădăuți menționăm pe *Eftimie* (1558- c. 1561). Considerăm că este identic cu cronicarul care a continuat pe episcopul Macarie. *Cronica* sa, scrisă tot în limba slavonă, din dispoziția lui Alexandru Lăpușneanu, expune faptele petrecute între anii 1542-1554.

Un alt episcop de seamă a fost *Isaia*, care a păstorit între anii 1564-1577. Înainte de a ajunge episcop a întocmit, la mănăstirea Slatina, prima colecție de cronici moldovenești, formată din Letopisețul de la Putna, Cronicile episcopilor Macarie și Eftimie, la care se adaugă un cronograf bizantin, o cronică sârbă și una bulgară. A fost omul de încredere al domnitorului Ioan Vodă cel Viteaz (1572-1574), care l-a trimis la Moscova, la țarul Rusiei, Ivan cel Groaznic, și în alte misiuni diplomatice. Spre sfârșitul vieții, s-a făcut schimnic la mănăstirea Agapia, unde a și murit.

C o n c l u z i i . *Biserica Moldovei a prosperat în secolul al XVI-lea și începutul celui de-al XVII-lea sub toate aspectele, având în fruntea ei mitropoliți ca Teofan I, Grigorie Roșca, Gheorghe Movilă și Anastasie Crimca, sau episcopi ca Macarie de la Roman, Eftimie și Isaia de la Rădăuți, ajutați în*

acțiunea lor de domnii țării, ctitori de locașuri sfinte și sprijinitori ai artei și culturii.

BIBLIOGRAFIE:

N. Grigoraș, *Mitropolitul Anastasie Crimca (1600-1629)*, în M.M.S., an. XXXIV, nr. 3-4, 1958, p. 296-314; G. Popescu-Vâlcea, *Școala miniaturistică de la Dragomirna*, în B.O.R., an. LXXXVI, nr. 3-5, 1968, p. 455-468; nr. 7-8, p. 959-972, nr. 9-10, p. 1186-1211, nr. 11-12, p. 1343-1359, an. LXXXVII, nr. 1-2, 1969, p. 197-209; G. Popescu-Vâlcea, *Anastasie Crimca*, București, 1972, 110 p. + XL ilustrații în text; Ștefan Gorovei, *Anastasie Crimca. Noi contribuții*, în M.M.S. nr. 1-2, 1979, p. 144-159; Ioan V. Dură, *Figuri de ierarhi moldoveni: mitropolitul Gheorghe Movilă*, în B.O.R., an. LXXXIX, nr. 1-2, 1971, p. 187-203.

Mircea Păcurariu, *Contribuții la istoria Mitropoliei Moldovei în secolul al XVI-lea*, în M.M.S., an LI, nr. 3-4, 1975, p. 221-257; Scarlat Porcescu, *Episcopul Macarie al Romanului*, în M.M.S., an XXXVII, nr. 5-6, 1960, p. 347-361; Mircea Păcurariu, *Contribuții la istoria Episcopilor Romanului și Rădăuților în secolul al XVI-lea*, în M.M.S., an LII, nr. 5-6, 1976, p. 322-337; Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, București, 1984, 415 p.

LECTURĂ

EPISCOPUL MACARIE AL ROMANULUI

Despre moartea mitropolitului Teoctist II

După trecere de un an, deci împlinindu-se atunci anii lumii de șapte ori cinci și tot de atâtea ori câte o mie și adăogându-se unul la 15 (7036 = -1528) ale aceleiași luni, înainte de 17 ale calendelor lui februarie, a adormit întru Domnul, la adânci bătrânețe, cel care ungea pe domni și învățătorul Moldovei, mitropolitul chir Teoctist, în păstorirea sa, la sfârșitul soartei dăruite lui de Dumnezeu și și-a schimbat numele în marele chip îngeresc, numindu-se Teodor. Era bărbat învățat ca nimeni altul, cele vechi și cele noi le-a învățat până la capăt și a îndeplinit multe înainte de plecarea lui către Dumnezeu.

Din anii tineri fiind în călugărie, după cei ce mărturisesc despre el, cunoscându-l bine, că era un făcător de bine și a fost egumen la Neamț aproape 17 ani și ca episcop la Târgu de Jos¹ a stat 8 ani împliniți și în scaunul de mitropolit a împlinit 19 ani și aproape 8 luni; tot cursul anilor strădaniei lui întru Hristos 60 și ceva mai mult. Și a plecat părintele pe drumul cel lung, ca să primească răsplata dreaptă pentru truda sa de la judecătorul cel drept. Și nimeni

¹. Roman.

să nu mă bănuiescă că laud în acest chip pe părintele meu sufletesc și pe învățătorul meu, căci toți cei ce cugetă bine vor folosi aceleași cuvinte ca și mine. Căci dacă cel ce scrie despre cele ce se petrec în afară este fericit, cu atât mai mult cel ce se îngrijește de cele mai înalte va fi cu totul vrednic și de cunună. Dacă eu, cel care m-am hrănit cu cuvintele lui duhovnicești ca și cu lapte și am fost învățat de dânsul cu dragoste părintească, oare nu voi fi vrednic de ocara robului leneș, care a ascuns talantul, nearătând roadele trudei sale și n-aș scoate la lumină virtutea bărbatului și nu aș face cinste, după puterile mele, părintelui iubitor de copil? Dar acestea cu atât mai mult, după ce a primit pace după strădaniile sale. Acest sfânt răposat părinte a fost îngropat în chip prea cuvios la Neamț, în mănăstirea în care din tinerețe a fost închinat lui Dumnezeu, cu ale cărui rugăciuni Dumnezeu să ne ferească de rele, amin.

Reprodus din volumul *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, ed. P.P.Panaiteescu, București, 1959, p. 95-96.

MITROPOLITUL ANASTASIE CRIMCA

„Testamentul“ scris pe Apostolul de la Viena

În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, Troiță sfântă, singură și nedespărțită. Noi robii Domnului nostru Iisus Hristos, Domnul Dumnezeu și Mântuitorul nostru, închinătorii Sfintei Troițe: Kir Anastasie Crimca, mitropolitul Țării Moldovei, marele ctitor Lupu Stroici și fiul său Ionașcu Stroici, Ioan Crimca și Cristina și toți ctitorii sfintei mănăstiri din nou zidită numită Dragomirna, unde este hramul Pogorării Sfântului Duh, mărturisim cu această scrisoare a noastră că dacă se va întâmpla cu moartea noastră, în orice timpuri, vreo nevoie sfintei mănăstiri, pe oricine va alege Dumnezeu să fie stăpânitorul Țării Moldovei, dacă s-ar atinge careva dintre domnitori, ctitori, boieri sau din neamul nostru, să închine Sfântului Munte sau Ierusalimului sau să schimbe pe călugării Țării Moldovei sau să pună egumeni dintr-o mănăstire străină; să aveți, cum am spus mai sus, sfânta mănăstire în toate în pace și netulburată în veci. Iar cel ce va strica scrisoarea noastră și alcătuirea noastră, acela să fie proclat și triclet¹, anatema maranata², de Domnul Dumnezeu și de toți sfinții, amin.

În zilele fericitului domn Io Constantin Moghilă Voievod, fiul lui Io Ieremia Moghilă Voievod, în anul 7118(= 1610), luna martie în 16 zile.

Reprodus după G. Popescu-Vâlcea, *Școala miniaturistică de la Dragomirna, în Biserica Ortodoxă Română*, an. LXXXVI, nr. 7-8, 1968, p. 960-961.

¹ Blestemat, afurisit.

² În limba aramaică — vie Domnul.

XVII

BISERICA ORTODOXĂ DIN TRANSILVANIA ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

Biserica Ortodoxă Română din Transilvania și-a desfășurat activitatea în acest secol în condiții foarte vitrege. În 1541 oștile otomane au cucerit Ungaria, care a fost împărțită în trei: partea de nord a fost ocupată de Habsburgi, cea centrală și cea sudică au devenit pașalâc turcesc, Transilvania, Banatul și așa-numitul Partium (Crișana, Sătmarul, Maramureșul) s-au organizat într-un principat autonom, sub suzeranitatea Imperiului otoman. Dar în 1552 Banatul și o parte din Crișana au fost transformate în pașalâc, cu centrul la Timișoara. Teritoriile românești amintite au rămas în această situație pentru aproximativ un secol și jumătate.

Încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea au început să pătrundă în Transilvania ideile reformatoare din Apusul Europei. Datorită umanistului brașovean Johannes Honterus toți sașii transilvăneni aderă la noua confesiune luterană. O bună parte dintre unguri și secui trec la calvinism, mai puțini la unitarianism. Dieta Transilvaniei a decretat succesiv ca religii „recepte,” adică „admise”, noile confesiuni protestante: luterană, calvină (reformată) și unitariană. Biserica Ortodoxă Română, care constituia confesiunea majorității zdrobitoare a populației Transilvaniei, a rămas în vechea ei situație de religie „tolerată”, nerecunoscută de legislația medievală a Transilvaniei.

Mitropolia Transilvaniei. În aceste împrejurări, pe la mijlocul secolului al XVI-lea, sediul Mitropoliei Transilvaniei s-a mutat de la Feleac în alte localități. Primul mitropolit cunoscut în

a doua jumătate a secolului este *Ioan*, fost preot în Peșteana (în apropiere de Hațeg), hirotonit în 1553 în Țara Românească. Probabil și-a stabilit reședința în mănăstirea Prislop. Urmașul său a fost *Hristofor*, în 1557, cu reședința în mănăstirea de la Geoagiu de Sus (jud. Alba).

Lui Hristofor i-a urmat *Sava*, în 1559, venit din Țara Românească. Cu binecuvântarea acestuia, diaconul Coresi a tipărit la Brașov, în 1560, cartea intitulată *Întrebare creștinească*. Nu știm din ce motive, între anii 1561-1562, Sava a fost înlocuit de vlădica *Gheorghe*. Sava a păstorit până în 1570, când s-a retras din scaun. Spre sfârșitul păstoririi s-a stabilit în satul Lanocrăm, lângă Alba Iulia, unde a cumpărat o casă.

În ultimele trei decenii ale secolului al XVI-lea Mitropolia ortodoxă română a Transilvaniei și-a stabilit sediul la Alba Iulia (Bălgrad), care era acum și capitala principatului. Astfel, în 1572 a fost hirotonit la Ipek, în Serbia, un nou mitropolit al Transilvaniei, cu numele *Eftimie*. El este primul mitropolit ortodox al românilor transilvăneni cu reședința în Alba Iulia. A păstorit puțin timp, căci în 1574 principele de atunci al Transilvaniei a numit în locul său, ca mitropolit, pe *Hristofor II*.

În 1579 a fost hirotonit la Târgoviște mitropolitul *Ghenadie*. În timpul păstoririi lui s-au tipărit mai multe cărți la Brașov, fie de slujbă, fie de învățătură, de către diaconul Coresi. Mitropolitul Ghenadie a murit la începutul anului 1585. În locul său, soborul preoților români a ales ca mitropolit pe egumenul *Ioan de la Prislop*, hirotonit tot de mitropolitul Ungrovlahiei, la Târgoviște.

Mihai Viteazul și Biserica Ortodoxă Română din Transilvania. Mitropolitul Ioan de la Prislop a avut fericirea să păstorească tocmai în timpul lui Mihai Viteazul, care a realizat pentru prima oară unitatea politică a celor trei Țări Române: Țara Românească, Transilvania și Moldova. Atât în cursul scurtei sale domnii, cât și mai înainte, marele voievod s-a interesat de soarta Bisericii Ortodoxe din Transilvania, luând măsuri pentru o mai bună organizare și lucrare a ei. Astfel, într-un tratat încheiat în 1595 de trimișii săi cu principele Transilvaniei se prevedea că Biserica Ortodoxă de aici va avea deplină libertate, iar preoții

ortodocși români aveau dreptul să-și îndeplinească slujbele lor nesupărați de nimeni. Se prevedea, de asemenea, ca Biserica Ortodoxă din Transilvania să stea sub oblăduirea Mitropoliei Ungrovlahiei, semn al unității ce exista între ele.

În 1597, Mihai Viteazul a ctitorit la Alba Iulia o nouă catedrală mitropolitană și o reședință pentru mitropolitul Ioan. Domnul român a ctitorit și alte biserici în Transilvania, la *Făgăraș și Lujerdiu* (jud. Cluj), iar un sfetnic al său a ridicat o biserică de lemn la *Ocna Sibiului*.

Mihai Viteazul a impus nobililor din Transilvania să scutească pe preoții ortodocși români de sarcinile iobăgești. Sfârșitul său atât de grabnic a împiedicat însă consolidarea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania.

Episcopia Vadului. În 1489, Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, a obținut de la regele Ungariei, Matia Corvin, fiul lui Ioan sau Iancu de Hunedoara, două posesiuni (feude) în Transilvania, în care să se refugieze el și boierii săi în cazul când ar fi fost siliți de turci să-și părăsească țara. Acestea erau cetățile Ciceu, în apropierea orașului Dej, și Cetatea de Baltă, pe Târnave. Amândouă au rămas în stăpânirea domnilor Moldovei până la mijlocul secolului al XVI-lea. Mai mult chiar, Petru Rareș a primit în anul 1529 și cetățile Bistrița, Rodna și Unguraș.

Pentru că domnii Moldovei aveau nevoie în aceste feude nu numai de un ajutor politic-militar, ci și de unul bisericesc, ei au înființat o Episcopie ortodoxă românească în satul *Vad*, aparținător cetății Ciceu, unde exista o mănăstire ortodoxă. Cei mai mulți istorici consideră că Episcopia ortodoxă de la Vad și biserica episcopală, existentă și azi, au fost înființate de Ștefan cel Mare, pentru credincioșii ortodocși români din feudele sale transilvănene. Episcopii Vadului aveau sub oblăduirea lor duhovnicească cele 60 de sate care aparțineau Ciceului, 24 de sate situate între Bistrița și Gherla, care aparțineau Ungurașului și alte 50 de sate aparținătoare Bistriței.

Primul episcop de Vad, despre care avem știri sigure, a fost *Anastase*, originar din Moldova și om de încredere al lui Petru Rareș (în octombrie 1529 conducea oștile acestuia împotriva bistrițenilor). În timpul păstoririi sale, Petru Rareș a dăruit

Episcopiei două moșii: Bogata de Sus și Bogata de Jos, iar înaintașii săi în scaunul domnesc îi dăruiseră moșiile Vad și Slatina. Cu toată încrederea ce i-o acordase Petru Rareș, Anastasie uneltea, în 1538, împotriva binefăcătorului său, fapt pentru care a fost alungat de domnul moldovean, retrăgându-se la mănăstirea Putna. În 1541, Petru Rareș l-a iertat, reluându-și scaunul vlădicesc. În 1546, tot Petru Rareș a numit un nou episcop la Vad, pe *Tarasie*, iar în 1550, fiul său Iliăș numea ca episcop pe *Gheorghe*. În 1557 apare un nou episcop, *Marcu*, iar mai târziu, *Spiridon și Ioan de la mănăstirea Cerna*, din județul Hunedoara. Despre acesta din urmă se crede că a murit într-o luptă la Satu Mare, în 1605, căci un cronicar maghiar scria: „Era un episcop român în cetate, de a cărui vitejie toți s-au minunat. Acesta a prins un paloș mare cu amândouă mâinile și încotro da, mulți cădeau de mâna lui, nici nu da în zadar, ci totdeauna nimerea; mai pe urmă l-au împușcat prin mijloc și așa a murit“.

Se întâlnesc episcopi la Vad până pe la mijlocul secolului al XVII-lea (*Teofil de la Prislop* ș.a.). De obicei, episcopii Vadului erau hirotoniți de mitropoliții de la Suceava, unii fiind moldoveni, iar alții transilvăneni călugăriți în Moldova.

Calvinismul în Transilvania. Pentru că noua doctrină a lui Calvin fusese primită de însuși principele Transilvaniei, Ioan Sigismund Zápolya, și de marea nobilime, s-a ajuns până acolo că Dieta țării, întrunită în 1556, a desființat Episcopia romano-catolică din Alba Iulia, secularizându-i averile, iar preoții și călugării catolici au fost expulzați din Transilvania. De acum, propaganda catolică printre români poate fi considerată încheiată pentru un secol și jumătate, locul ei fiind luat de propaganda calvină, care avea aceleași scopuri: înstrăinarea românilor de credința și de neamul lor.

Conducătorii calvini ai Transilvaniei au apreciat că pentru câștigarea românilor la noua confesiune era necesară numirea unor „episcopi“ (superintendenți) calvini dintre români. Se cunosc trei asemenea „episcopi“: *Gheorghe din Sângeorzul Trăscăului* (1566), *Pavel din Turdaș* (1569) și *Mihail din Turdaș* (1577). Dar toate aceste încercări prozelitiste, cărțile tipărite de calvini pentru români și „sinoadele“ calvine, care luau diferite măsuri pentru calvinizarea

Bisericii noastre Ortodoxe, au rămas fără urmări. Au fost prea puțini români care au aderat la calvinism, iar aceștia au făcut-o numai ca să-și păstreze proprietățile și titlurile nobiliare, înstrăinându-se, în același timp, și de neamul lor. Marea masă a credincioșilor români a rămas și pe mai departe în sânul Bisericii Ortodoxe strămoșești, dând ascultare mitropolțiilor Transilvaniei sau episcopilor de la Vad.

C o n c l u z i i . *Biserica Ortodoxă Română din Transilvania a putut să-și desfășoare activitatea, în secolul al XVI-lea, în primul rând datorită ajutorului acordat de domnii Țării Românești și ai Moldovei. Mitropolia Transilvaniei nu avea o reședință stabilă, ci ea s-a mutat, succesiv, de la Feleac la Geoagiu, Lančrăm și, în cele din urmă, la Alba Iulia. O efemeră stare de înflorire a cunoscut sub marea domnitor Mihai Viteazul. Încercările calvinilor de a atrage pe români la confesiunea lor s-au dovedit cu totul ineficiente, cum se întâmplase și cu ale catolicilor în secolele anterioare.*

BIBLIOGRAFIE:

N. Iorga, *Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Mitropolia Ardealului*, București, 1904, 35 p. (și în vol. *Studii asupra Evului Mediu românesc*, Ed. îngrijită de Șerban Papacostea, București, 1984, p. 368-399); Ștefan Metes, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania*, vol. I, ed. II, Sibiu, 1935, p. 68-182; Șt. Lupșa, *Mitropolia Ardealului în sec. XVI*, în M.A., an. V, nr. 7-8, 1960, p. 573-598; Alexandru Herlea, Valeriu Șotropa și Ioan Floca, *Vechile legislații transilvane. I. Approbatae Constitutiones*, 1653, în M.A., an. XXI, nr. 7-9, 1976, p. 425-615; Mircea Păcurariu, *Începuturile Mitropoliei Transilvaniei*, București, 1980, 152 p.

LECTURĂ

GHEORGHE ȘINCAI*

Despre starea Bisericii românești din Transilvania în secolul al XVI-lea

Neamul nostru cel românesc întreg, adică nu numai proștii, ci și nobilii din Ardeal și părțile ungurești, pentru că n-am primit rătăcirile protestanților, precum nu primisem și obiceiurile Bisericii Romei mai înainte, la atâta au agiuns

că numai suferiți¹ s-au ținut în Ardeal și părțile țerei ungurești, precum arată Approbatele Ardealului², ba proștii³ la atâta agiunsesse pe vremea mea de să vindea ca dobitoacele fără de loc, nu cu locul pe carele lăcuia împreună; afară de slujbele care le făcea domnilor pămânești, începând de luni până sâmbătă seara în toată săptămâna, preste tot anul, duminica, fiindcă alta nu se putea lucra, domnii cei pămânești pre iobagii săi îi trimitea cu cărți pre la alți domni.

Preoții românești trebuia să dea dădii domnilor pre an și să le crească și hrănească câini; pre feciorii lor îi răpea de la învățăture și făcându-i curteni, îi silea să-și mute legea și credința și altele mai multe făcea domnii cei pămânești cu bieții români, mai vârtos domnii aceia care se lepădase de neamul, legea și credința românilor, din care era prășiți, numai ca să-și poată tăgădui neamul și să arate a fi de neamul unguresc...

Reprodus după Gheorghe Șincai, *Hronica românilor*, II, ediție îngrijită de Florea Fugariu, București, 1969, p. 183.

* **Gheorghe Șincai** (1754-1816), istoric și lingvist, unul din iluminiștii ardeleni. A scris *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, apărută postum (3 vol.). A alcătuit cea dintâi colecție de documente privitoare la istoria românilor, în 26 de volume, rămasă în manuscris.

EPISCOPUL ANASTASIE AL VADULUI

Hrisov de danie pentru mănăstirea Putna

Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu împlinirea Sfântului Duh. Iată eu, robul stăpânului meu Iisus Hristos, episcopul Anastasie de Vad, iată am binevoit, cu bună voia noastră și inimă curată și luminată, din toată bună voia noastră, mai ales și cu ajutorul lui Dumnezeu și din dragostea cea pentru Dumnezeu către sfântul locaș al sfintei și slăvitei Uspenii a preasfintei, curatei și preabinecuvântatei stăpânei noastre, Născătoare de Dumnezeu și pururea Fecioară Maria, care este la Putna și am dat 100 (de galbeni) ungurești în vremea arhimandritului Siloan, ca să-mi facă pomenire o dată pe an, în vecii vecilor, în săptămâna lui Arțivuri, în orice zi, seara, parastas și a doua zi dimineață, liturghie.

Și iarăși m-am sculat și am dat alți 100 (de galbeni) ungurești pe vremea egumenului Arsenie și fiind de față toți frații în Hristos, ca să-mi facă în veci și

¹. Toleranți.

². Colecție de legi din Transilvania medievală intitulată „Approbatæ Constitutiones“.

³. Cei de jos, țărani iobagi.

altă pomenire, o dată pe an, seara, parastas, și a doua zi dimineață, liturghie, în orice zi din săptămâna Rusaliilor.

Și văzând la arhimandritul Siloan și apoi la egumenul Arsenie și la toți frații în Hristos, prietenie în Hristos și iubire fiiască, am făgăduit că atât cât va fi acest locaș să fie din partea noastră această bunăvoință.

Și cine după viața noastră, din nastavnicii¹ și din frații acestui sfânt locaș nu va ține această întocmire a noastră, acela să dea răspuns înaintea lui Dumnezeu, în ziua judecății, amin.

Scris în sfânta mănăstire, în anul 7047 (1539) luna iunie 13 zile. A scris monahul Spiridon.

Reprodus din *Documente privind Istoria României, A. Moldova, veacul XVI, vol. I (1501—1550)*, București, 1953, p. 392.

¹. Conducător sau administrator al unei mănăstiri.

XVIII

MĂNĂSTIRILE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA ÎN SECOLUL AL XVI-LEA. ARTA ȘI CULTURA BISERICESCĂ

În secolul de care ne ocupăm, arta românească, sub toate formele ei de manifestare, a cunoscut o înflorire deosebită. S-au construit mănăstiri și biserici noi, împodobite cu picturi interioare și exterioare, socotite printre capodoperele artei universale.

Mănăstirile și bisericile din Țara Românească. Șirul lor începe cu biserica mănăstirii *Dealul*, refăcută din temelie de Radu cel Mare. A fost una din cele mai reușite realizări arhitectonice a timpului, cu exteriorul din piatră fățuită, cu motive ornamentale geometrice și vegetale stilizate. A devenit locașul de veci al domnitorului ctitor.

A doua realizare de excepție a arhitecturii muntene a fost biserica mănăstirii lui Neagoe Basarab din *Curtea de Argeș*. Este lucrată din piatră și marmură. Naosul este în plan triconc, peste care se înalță o turlă octogonală, iar pronaosul este dreptunghiular, supralărgit, cu 12 coloane susținând o turlă și cu două încăperi laterale, peste care se ridică două turle mai mici. În exterior are o decorație sculptată deosebit de bogată, cu motive florale și geometrice de origine armeano-georgiană, persană, arabă și otomană. Este considerată cea mai desăvârșită expresie a artei medievale românești și una din capodoperele artei universale. A fost sfințită la 15 august 1517 de patriarhul Teolipt al Constantinopolului, înconjurat de un impunător sobor de ierarhi, egumeni și preoți, români și străini. Lucrările de zugrăvire s-au încheiat abia în

1526, de către Dobromir zugravul. Este gropnița (necropola) lui Neagoe Basarab și a familiei sale. Mănăstirea avea un spital și o casă pentru primirea străinilor, deci făcea și o însemnată operă de asistență socială.

Neagoe Basarab a început și construirea *bisericii mitropolitane din Târgoviște*, terminată mult mai târziu de domnitorul Radu Paisie. Tot el a ridicat o *biserică cu hramul Sf. Gheorghe la Târgoviște, schitul Ostrov din Călimănești* (jud. Vâlcea), a refăcut bisericile mănăstirilor *Snagov și Tismana*.

Alte biserici și mănăstiri au fost zidite de domnii de mai târziu. De pildă, Radu Paisie (1535–1545) a ctitorit *schitul Valea* (jud. Argeș), *mănăstirea Mislea* (jud. Prahova) și *bolnița Coziei* (1542), de o mare eleganță artistică.

În a doua jumătate a secolului, consemnăm *biserica Curtea Veche din București* a lui Mircea Ciobanul, *mănăstirea Gorgota* (jud. Prahova) și *biserica Cuvioasa Paraschiva din Râmnic*, ctitorite de Pătrașcu cel Bun, *biserica domnească din Târgoviște* de Petru Cercel și *biserica Mihai Vodă din București* de Mihai Viteazul.

Dintre ctitoriile marilor dregători, menționăm mănăstirile *Bistrița*, refăcută în jurul anului 1519 (cu bolniță), *Brâncoveni*, *Sadova*, *Strehaia*, toate ridicate de familia Craioveștilor, apoi mănăstirile *Căluș*, *Gura Motrului*, *Stănești*, *Bucovăț (Coșuna)*, toate în Oltenia.

Mănăstirile și bisericile din Moldova. Fiul și urmașul lui Ștefan cel Mare, Bogdan III (1504–1517), a început zidirea unei noi *catedrale mitropolitane la Suceava*, cu hramul Sf. Gheorghe, terminată numai de fiul său Ștefăniță, în 1522 (în 1589 au fost aduse aici moaștele Sf. Ioan cel Nou). Cel care a dezvoltat tradițiile constructive ale epocii lui Ștefan cel Mare a fost Petru Rareș (1527–1538 și 1541–1546). A ctitorit *mănăstirea Probota* sau *Pobrata* (jud. Iași), gropnița sa și a familiei, *catedrala episcopală din Roman*, *biserica mănăstirii Moldovița*, *bisericile Adormirea din Baia*, *Sf. Dumitru din Suceava*, *Sf. Dumitru din Hârlău*, *Sf. Paraschiva (domnească) din Târgu Frumos* ș.a. Soția sa, doamna Elena, a ridicat *bisericile Sf. Gheorghe și Uspenia din Botoșani*, a *Învierii din Suceava*. Numeroase biserici au fost ctitorite de sfetnicii săi: logofătul Toader Bubuiog — mănăstirea *Humor*, vistiernicul Mateiaș — mănăstirea *Coșula* (jud. Botoșani) și altele.

În a doua jumătate a secolului, Alexandru Lăpușneanu (1552-1561 și 1564-1568) a ctitorit *mănăstirea Slatina* devenită gropniță domnească, *biserica mănăstirii Bistrița*, *mănăstirea Pângărați*, în apropiere de Piatra Neamț și *o biserică în Lvov (Liov)* în Polonia, iar soția sa Ruxandra, fiica lui Petru Rareș, a ridicat *biserica Precista Mare din Roman*.

Spre sfârșitul secolului al XVI-lea, domnitorul Petru Șchiopul (1574-1579 și 1582-1591) a ctitorit *mănăstirea Galata din Iași*, iar familia Movileștilor *mănăstirea Sucevița*.

În primul deceniu al secolului al XVII-lea, mitropolitul Anastasie Crimca a ctitorit *mănăstirea Dragomirna*, iar marele vornic Nestor Ureche, tatăl cronicarului, *mănăstirea Secu*.

În genere, arhitectura moldovenească din acest secol a preluat și dezvoltat stilul bisericilor lui Ștefan cel Mare (planul triconc, gropnița). Ca element nou apare pridvorul, pe latura de apus, deschis (ca la Humor) sau închis (Probotă).

Pictura. În Țara Românească, pictura a cunoscut o epocă de maximă înflorire în timpul lui Neagoe Basarab și a urmașilor săi imediați. Cel mai iscusit meșter al timpului a fost Dobromir zugravul din Târgoviște, care a realizat frescele de la *Dealul, Bistrița* și mai ales cele din *biserica lui Neagoe de la Curtea de Argeș*. În cea din urmă se remarcă tabloul votiv, precum și chipurile altor domni munteni (păstrate în Muzeul de Artă și în Muzeul de Istorie al României din București). Ansambluri picturale remarcabile se păstrează în *bolnița Coziei*, în bisericile mănăstirilor *Snagov, Tismana* (pronaosul), *Călui* și altele.

În Moldova, pictura bisericească a atins apogeul în cursul domniei lui Petru Rareș, când s-au realizat cele mai reprezentative ansambluri picturale din întreaga artă medievală românească. Pe lângă picturile interioare ale unor biserici (*Dobrovăț*, ctitoria lui Ștefan cel Mare, *Probotă, Sf. Gheorghe din Suceava, Sf. Gheorghe din Hârlău*), acum s-au pictat câteva biserici și în exterior. Cele mai remarcabile picturi exterioare se găsesc la *Humor*, realizate de zugravul Toma (1535), la *Moldovița* (1537), la *Arbore*, ctitoria părcălabului Luca Arbore din 1502, realizate de meșterul zugrav Dragoș, fiul preotului Coman din Iași, unul din cei mai mari

artiști români din toate timpurile (în 1541) și la *Voroneț*, terminate în timpul păstoririi mitropolitului Grigorie Roșca (1547).

Dintre scenele mai reprezentative din aceste ansambluri picturale exterioare consemnăm: Imnul Acatist, cu asediul Constantinopolului (Humor, Moldovița, Arbore), Cinul, o procesiune de îngeri, prooroci, apostoli, ierarhi, mucenici și cuvioși în atitudine de rugăciune (Humor, Moldovița, Voroneț), Judecata de apoi (Moldovița, Arbore și mai ales la Voroneț). Aici, la Voroneț, scena Judecății de apoi constituie compoziția cea mai amplă și mai dramatică, unică în arta universală, cu mult superioară scenelor similare din celelalte biserici moldovene. Tot la Voroneț, pe fațada sudică, sunt zugrăviți Sf. Gheorghe, mitropolitul Grigorie Roșca, Daniil Sisastrul, 12 scene din Viața Sf. Ioan cel Nou de la Suceava. Desfășurate pe un fond albastru, viu, inspirat din strălucirea naturii înconjurătoare, frescele de la Voroneț încântă privirile prin farmecul de nedescris al culorilor, prin finețea desenului și prin frumusețea figurilor, redată cu talentul unui adevărat portretist. Interiorul pridvorului, zugrăvit tot atunci, cuprinde 365 de scene din viețile sfinților, după zilele anului (sinaxarul).

Prin 1595-1596 s-a realizat ultimul ansamblu de pictură exterioară din Moldova, la biserica mănăstirii *Sucevița*, de către doi moldoveni, frații Ioan și Sofronie (tot ei au zugrăvit și interiorul). Picturile lor se remarcă prin strălucirea coloritului, în care predomină verdele închis, prin introducerea de elemente din natură și mediul înconjurător. Între scenele reprezentative se numără Arborele lui Iesei, Imnul Acatist, Scara Sf. Ioan Sinaitul (necunoscută în alte părți).

Picturile exterioare din Moldova, adevărate muzee în aer liber, au intrat de mult în circuitul valorilor universale, fiind cele mai de seamă opere de artă medievală românească și mărturii grăitoare ale geniului creator al poporului român.

Alte ramuri ale artei. Sculptura în piatră a cunoscut o epocă de înflorire tot sub Neagoe Basarab și Petru Rareș. Din Moldova se păstrează o mare varietate de piese sculptate în lemn, mai ales din prima jumătate a secolului: iconostase, strane, jilțuri, tetrapoade, cruci, în care predomină motivele geometrice și vegetale stilizate.

Secolul al XVI-lea constituie o perioadă de înflorire a broderiei în ambele țări. Se păstrează numeroase epitrahile, dvere, epitafe etc., lucrate pentru marile ctitorii voievodale, acoperămintele de mormânt ale lui Ieremia și Simion Movilă la Sucevița etc.

Cultura. În cursul acestui secol se pot urmări mai multe aspecte ale culturii bisericești în limba slavonă din țările noastre: caligrafierea de manuscrise liturgice sau teologice (îndeosebi lucrări ale Sfinților Părinți), întocmirea de lucrări originale (teologice, istorice, juridice, muzicale), deschiderea de noi școli mănăstirești. Este adevărat că prin introducerea tiparului școlile de caligrafi din mănăstiri au pierdut strălucirea pe care o cunoscuseră în secolul anterior.

Dintre lucrările originale din Țara Românească menționăm *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, scrisă în slavonește. Era un manual de educație moral-politică și de pedagogie, menit să îndrume spre o viață aleasă și să pregătească pentru domnie pe tânărul Teodosie.

Tot în Țara Românească, Gavriil Protul, adică mai marele mănăstirilor din Muntele Athos, a scris *Viața patriarhului Nifon* în grecește. Era nu numai o biografie a marelui ierarh, ci o adevărată cronică a Țării Românești în primele două decenii ale secolului al XVI-lea, mai ales a domniei lui Neagoe Basarab.

În mănăstirile moldovene au continuat preocupările culturale, atât de rodnice în timpul lui Ștefan cel Mare. Se cunosc numeroși copiiști de manuscrise în limba slavonă. La mănăstirea Putna, de pildă, au activat călugărul *Eustatie*, „ritor, protopsalt și domesticos“ de muzică bisericească, de la care au rămas mai multe lucrări muzicale (1511), ieromonahul *Antonie*, autorul altui manuscris muzical (1545). Tot la Putna au funcționat, în acest secol, o școală elementară și o școală medie, în care se predau gramatica, retorica, logica, muzica, limbile greacă, slavonă și română.

Spre sfârșitul secolului, „ritorul și scolasticul *Lucaci*,” român de dincolo de Prut, a întocmit o *Pravilă*, în românește și slavonește, pentru fostul episcop Eustatie al Romanului, retras pe atunci la mănăstirea Putna.

În acest secol au fost alcătuite și cunoscute *Cronici* în limba slavonă: a episcopului *Macarie* al Romanului, scrisă din dispoziția lui Petru Rareș, care relatează faptele petrecute între anii 1504-1552, a episcopului *Eftimie* al Rădăuților, cronicarul lui Alexandru Lăpușneanu, care prezenta perioada 1541-1554 și a călugărului *Azarie*, care a continuat pe dascălul său Macarie (perioada 1551-1574), scriind din dispoziția lui Petru Șchiopul.

Un fapt de mare însemnătate, cu urmări binefăcătoare pentru întreaga cultură românească, îl constituie apariția primelor texte românești cunoscute, cu traduceri din cărțile Sfintei Scripturi, din lucrările Sfinților Părinți și ale scriitorilor post-patristici, din literatura „populară” bizantină, făcute după numeroasele manuscrise slavone care circulau în țările românești. Aceste traduceri s-au făcut din dorința permanentă a preoților și credincioșilor români de-a auzi și a citi cuvântul lui Dumnezeu în propria lor limbă. După părerea celor mai mulți cercetători, primele traduceri românești, rămase în manuscris, s-au făcut în Transilvania, firește, de cărturari rămași anonimi.

Cele mai vechi copii după traduceri românești ale Sfintei Scripturi sunt: *Codicele Voronețean* (cuprinde partea ultimă din Faptele Apostolilor și trei din epistolele sobornicești), *Psaltirea Voronețeană*, *Psaltirea Scheiană* și *Psaltirea Hurmuzaki* (toate se păstrează în Biblioteca Academiei Române.) Ele datează din prima jumătate a secolului al XVI-lea, ceea ce înseamnă că prototipul lor era mai vechi, deci din secolul al XV-lea.

În a doua jumătate a secolului, se cunosc traduceri românești ale unor cărți teologice, ale unor pravile și cărți populare. Unele din aceste traduceri au văzut tot acum lumina tiparului, cum vom constata în paginile următoare.

C o n c l u z i i . *Secolul al XVI-lea reprezintă o epocă de maximă afirmare culturală și artistică românească prin monumentele de artă realizate acum, prin picturile lor exterioare, prin primele traduceri românești ale cărților Sfintei Scripturi, ale unor lucrări teologice, juridice și populare.*

BIBLIOGRAFIE:

Arta. G. Balș, *Bisericile moldovenești din veacul al XVI-lea*, București, 1929, 397 p.; N. Ghica Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia. II. Vechiul stil românesc din veacul al XVI-lea*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXIII, fasc. 63-66, p. 1-63; *Monumente istorice bisericesti din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, 1974, 453 p.; Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din Țara Românească*, 2 vol., București, 1970-1971, 800 p.; Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, 984 p.

Cultura. Milan Șesan, *Originea și timpul primelor traduceri românești ale Sfintei Scripturi*, Cernăuți, 1939, 155 p.; P. P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965, 230 p.; Milan Șesan, *Despre limba liturgică la români*, în M.A., an. XX, nr. 1-2, 1975, p. 7-28; Ion Gheție și Alexandru Mares, *Originile scrisului în limba română*, București, 1985, 464 p.

Vol. *Literatura română veche (1402-1647)*. Introducere, ediție îngrijită și note de G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, vol. I, București, 1969, 309 p.; *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, ed. G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, București, 1970, 426 p.

LECTURĂ

PATRIARHUL IUSTIN MOISESCU

Despre vechile noastre monumente istorice-bisericești

Pe pământul Moldovei, în poieni învăluite de farmecul îmbietor al codrilor, în văi ocrotite de munți și dealuri, în locuri de taină și liniște odihnitoare, străjuiesc de veacuri biserici și mănăstiri înălțate prin osârdia voievozilor dregătorilor domnești sau dreptmăritorilor creștini. Învățul voievod moldovean Dimitrie Cantemir menționează, în opera sa *Descrierea Moldovei*, că în această țară se află sute de biserici și mănăstiri clădite din piatră.

Călători din apus și din răsărit, crainici și soli din țări îndepărtate, ierarhi din Constantinopol, Alexandria, Antiohia, Ierusalim și din alte vestite cetăți, vizitând aceste neprețuite comori bisericesti, au rămas adânc uimiți de măreția lor monumentală și de minunata lor frumusețe. Toți s-au înclinat în fața acestor monumente ale trecutului nostru național cu simțăminte de cinstire și de adâncă prețuire pentru poporul român care a adăugat la patrimoniuil culturii universale astfel de opere în care se văd spiritul și iscusința sa creatoare.

Alături de documentele vechi, de filele bătrânelor cronici, de cumpănitele predanii ale strămoșilor și de obiceiurile pământului, monumentele istorice bisericesti sunt izvoare nesecate care ne ajută să cunoaștem aspecte din istoria poporului nostru, să înțelegem moștenirea artistică și culturală a străbunilor.

În fiecare locaș de închinare, în fiecare piatră, în fiecare element decorativ, în fiecare frescă, păstrate până în zilele noastre, deslușim ideile și sentimentele adânci ale celor ce au trăit înainte de noi, suntem în legătură cu diferite laturi din viața culturală a poporului român.

Monumentele istorice-bisericești îndreaptă gândurile noastre la ctitorii din a căror conștiință românească și ortodoxă au odrăslit ele: voievozi însuflețiți de dragoste pentru glia strămoșească, de avânt în lucrarea cea bună pentru țara pe care „cu mila lui Dumnezeu“ o cărmuiau, vlădici cu bun chip, înaripați de osârdie neconținută pentru dreptmăritoarea credință a poporului, dregători dreptcredincioși legați de „moșia“ străbună.

Gândurile noastre se îndreaptă, apoi, la meșterii constructori și la zugravii care cu hărnicie pilduitoare au înălțat și înfrumusețat aceste sfinte locașuri renumite în toată lumea. Prin ingeniozitatea și iscusința lor artistică, prin spiritul lor de pătrundere și de sinteză, meșterii constructori au înscris în istoria arhitecturii bisericești, din acest colț de țară, procedee și metode originale privind spațiul interior al locașurilor de cult, boltirea naosului și pronaosului, decorația exterioară a bisericilor, forma acoperișului etc. Îmbinând cu simțul proporțiilor elemente de arhitectură populară și izvoade din afară cu ceea ce a născocit mintea și închipuirea lor, ei au statornicit stilul arhitectural moldovenesc cunoscut și apreciat pretutindeni.

Prin măiestria lor în schițarea liniilor, în combinarea și nuanțarea culorilor, în conturarea luminilor și umbrelor, zugravii moldoveni au realizat la multe biserici și mănăstiri picturi interioare și exterioare adăugând, astfel, pagini nepieritoare la istoria artei universale. Cu pricepere și devoțiune, ei au reprezentat plastic, după regulile ermineutice statornicite în Biserica Ortodoxă, idei dogmatice, principii morale, scene din istoria biblică, fapte și momente din viața Bisericii, portrete de sfinți adânc sugestive.

Gândurile celor ce se află lângă zidurile mănăstirilor moldovenești se îndreaptă negreșit și la rolul cultural pe care aceste așezăminte călugărești l-au îndeplinit în trecut. Unele din ele au fost puternice focare de cultură bisericească. În chiliile din jurul acestor sfinte locașuri au viețuit caligrafi și miniaturişti care, cu duh artistic, au copiat și decorat textele trebuitoare slujbelor bisericești. Manuscrise ca, de pildă, *Tetraevangelul*, copiat și decorat în anul 1429 de Gavriil Uric la Mănăstirea Neamț, este una din cele mai importante și mai apreciate piese ale Bibliotecii Bodleiene din Oxford.

În jurul unor ctitorii voievodale au viețuit meșteri ingenioși de la care au rămas valoroase obiecte de cult făurite din metale prețioase, meșteri renumiți în arta broderiei în fire de aur și argint, autorii epitafelor care constituie un adevărat tezaur artistic al patrimoniului nostru național, sculptorii în piatră și în lemn, de la care au rămas renumite pietre funerare și jilțuri, zugravi talentați ale căror nume trebuie căutate cu îndelungată zăbavă pe icoane și fresce.

La unele mănăstiri au fost așezate tiparnițe, în care s-au imprimat cărți de cult, pravile și cărți de îndrumare creștinească.

Încă din veacurile al XIV-lea și al XV-lea, pe lângă unele mănăstiri au ființat diferite școli în care se pregăteau dieci și slujitori bisericești; la aceste școli au ostenit dascăli vestiți care, în desfășurarea culturii bisericești a Moldovei, au adus bogate contribuții. Viețuitori din unele mănăstiri au înfiripat anale și cronici, care sunt astăzi prețioase izvoare pentru cercetătorii trecutului nostru național.

Reprodus din volumul *Monumente istorice-bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, 1974, p. 5-7.

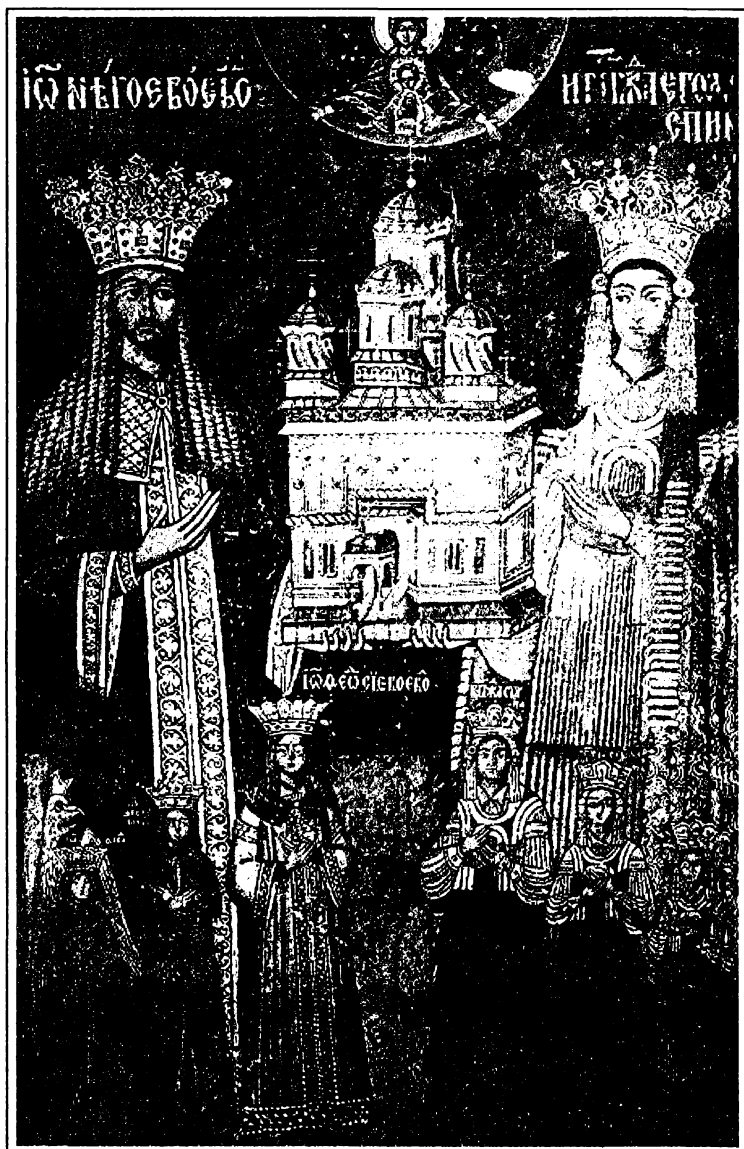
XIX

TIPARUL ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI TRANSILVANIA ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

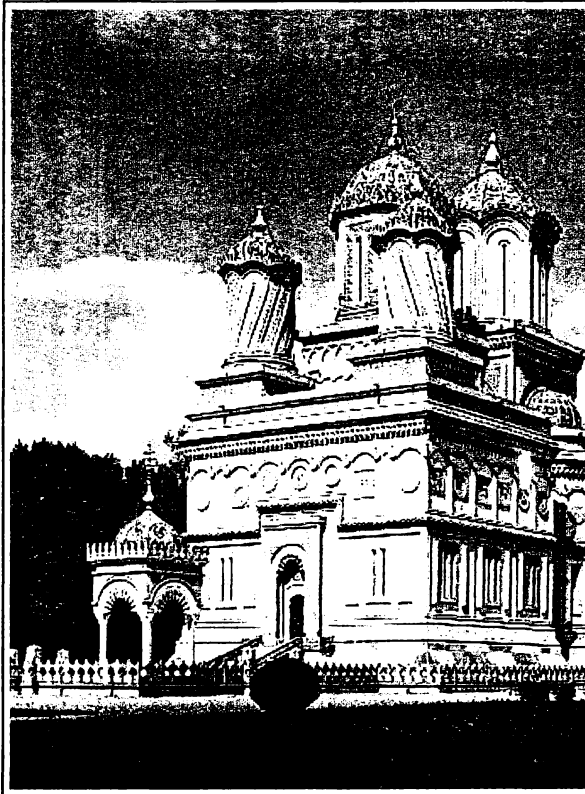
Un moment deosebit de însemnat în viața bisericească a Țărilor Române, la începutul secolul al XVI-lea, îl constituie introducerea tiparului.

Călugărul tipograf Macarie. Primele cărți liturgice ortodoxe în limba slavonă au fost tipărite la Cracovia, capitala de atunci a Poloniei, în anii 1491-1492, în atelierul lui Schweipolt Fiol. A doua tipografie slavă a fost întemeiată în orașul Cetinie din Muntenegru de principele Gheorghe Cernoevici, adusă de la Veneția, în anul 1493. Tipografia din Cetinie a lucrat sub conducerea unui călugăr cu numele *Macarie*, care a tipărit câteva cărți în limba slavonă. Activitatea tipografică a încetat în 1496, când Muntenegru a fost ocupat de oștile otomane.

După câțiva ani, ieromonahul Macarie a venit în Țara Românească, unde domnea Radu cel Mare (1495-1508), care, după cum am arătat, era un bun organizator al treburilor bisericești. Venirea lui în Țara Românească nu era întâmplătoare. Ea se datora în primul rând faptului că țările noastre erau singurele din sud-estul Europei care-și păstrasera autonomia internă și peste care nu se întinsese efectiv dominația otomană. Apoi, în fruntea Bisericii Ortodoxe din Țara Românească se afla acum mitropolitul Maxim Brancovici, rudă cu principele muntenegrean care înființase tipografia de la Cetinie, deci, fără îndoială că a sprijinit și el pe călugărul tipograf Macarie. Când acesta îi va fi vorbit de iscusitul meșteșug al tiparului și de urmările lui binefăcătoare, domnitorul

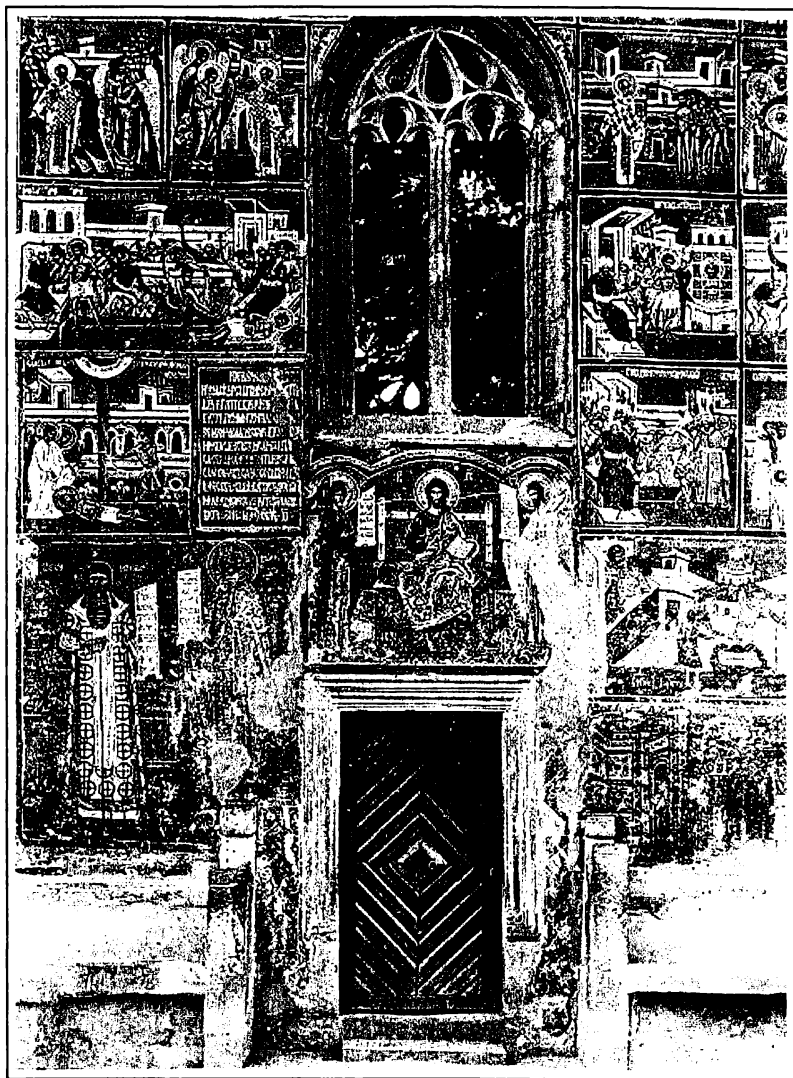

Neagoe Basarab cu doamna Despina Milița și copiii lor.
Frescă originală în biserica mănăstirii Argeș,
azi în Muzeul de Artă al României.

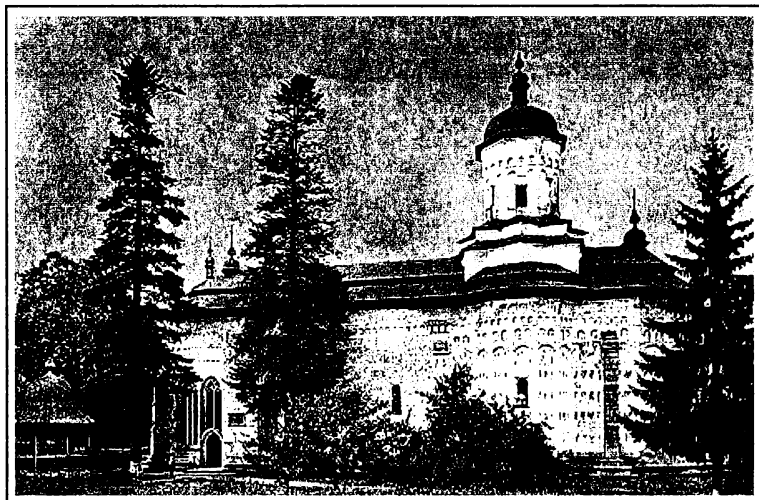

**Biserica
mănăstirii
Argeș,
ctitoria lui
Neagoe
Basarab,
sfințită la 15
august 1517.
Restaurată
între anii
1875-1886,
când s-au
construit
și actualele
clădiri
din incintă.**

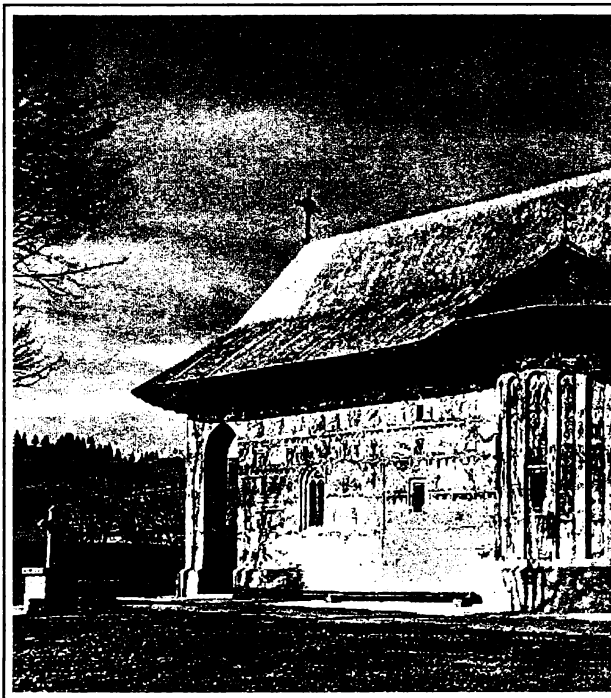
**Frescă exterioră de la Voroneț, pe latura de sud (1547).
Se văd chipurile mitropolitului Grigorie Roșca și al lui Daniil Sisastrul,
precum și scene din mucenicia Sf. Ioan cel Nou de la Suceava.**

Biserica mănăstirii Probota, ctitoria și necropola lui Petru Rareș (1530), în plan triconc, cu turlă pe naos. A fost împodobită cu picturi în interior și exterior (1532), din care se păstrează numai fragmente.

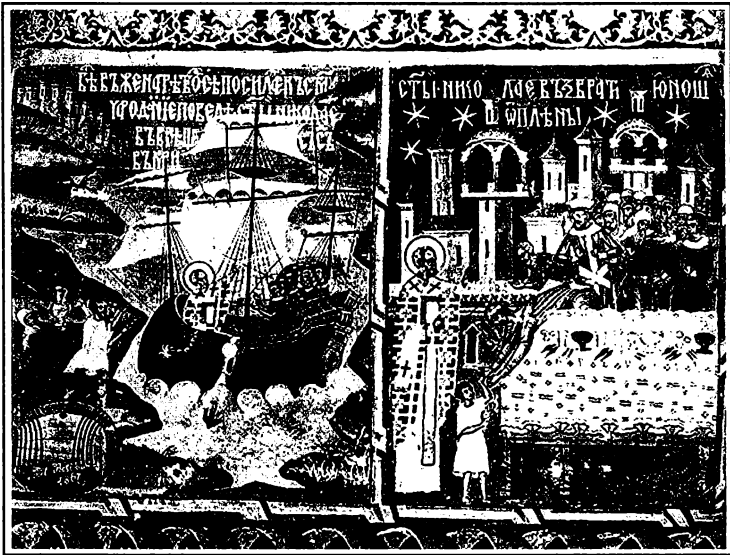

Biserica mănăstirii Snagov, ctitoria lui Vlad Țepeș (sec. XV) și Neagoe Basarab (sec. XVI).

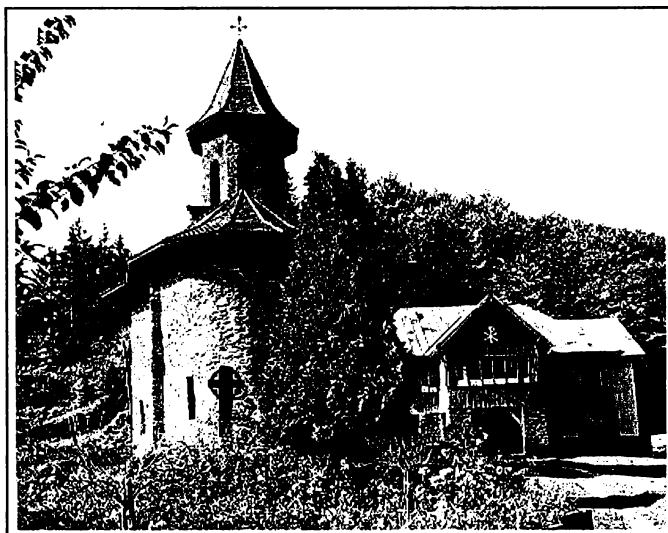
**Biserica
mănăstirii
Humor,
ctitoria
logofătului
Toader
Bubuiog
(1530),
Împodobită
cu fresce
în interior
și exterior
de zugravul
Toma
din
Suceava.**

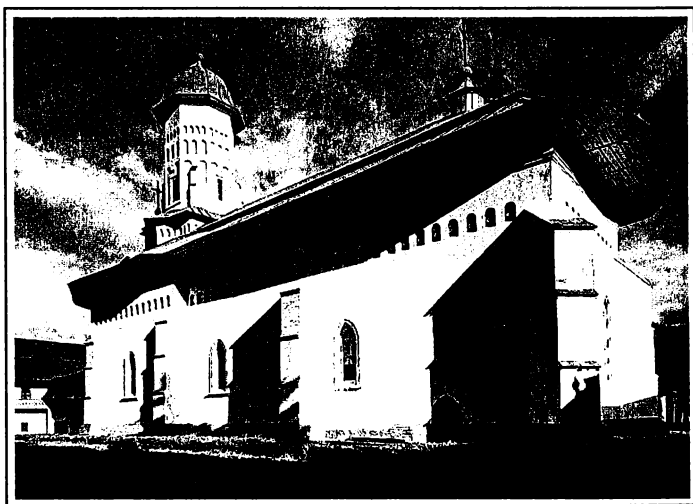
Frescă originală în catedrala episcopală din Roman
cu scene din viața Sfântului Nicolae.

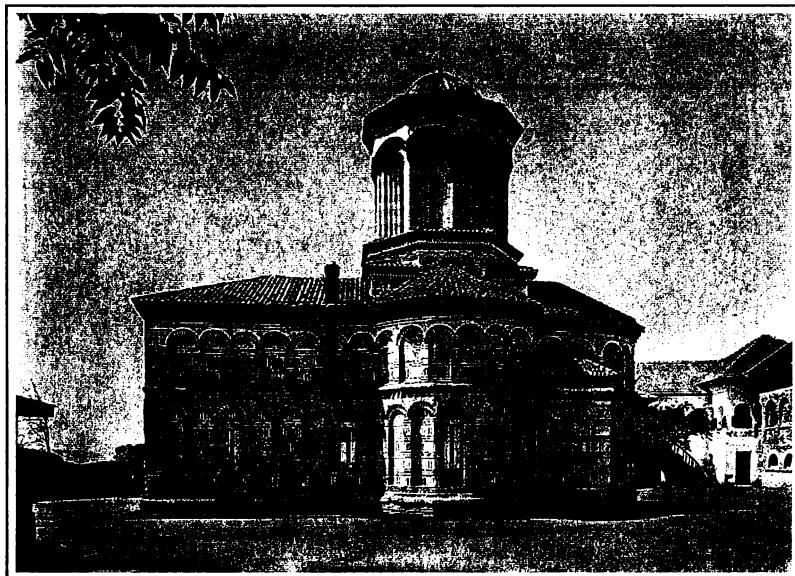
Tablou votiv din biserica mănăstirii Moldovița:
Petru Rareș cu familia (1537).

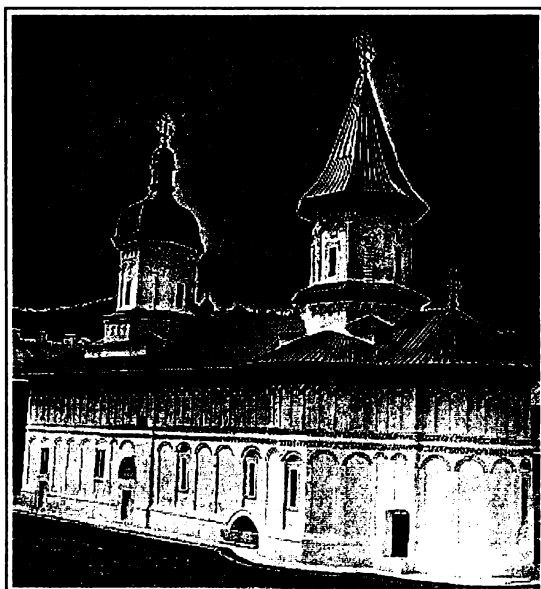
**Biserica mănăstirii Prislop - jud. Hunedoara,
refăcută de domnița Zamfira (a doua jumătate a sec. XVI).**

**Biserica mănăstirii Slatina,
ctitoria lui Alexandru Lăpușeanu (1554 - 1558).**

**Biserica mănăstirii Bucovățul Vechi,
lângă Craiova (a doua jumătate a sec. XVI).**

**Mănăstirea Secu,
ctitoria
marelui vornic
Nestor Ureche
și a soției sale
Mitrofana (1602).**

Radu cel Mare i-a acceptat propunerea de a începe tipărirea de cărți slavonești în țara sa.

Cei mai mulți cercetători consideră că atelierul tipografic al lui Macarie a fost instalat la *Târgoviște*, unde era reședința domnească sau mai degrabă la mănăstirea *Dealul*, marea ctitorie a lui Radu cel Mare, situată în apropiere. Se crede că însuși Macarie, ajutat de unii călugări români, a lucrat literele necesare tiparului. Frontispiciile, inițialele înflorate și podoabele cărților au fost lucrate la noi în țară, după izvodul unor manuscrise bisericești mai vechi din mănăstirile noastre. La fel și textul care a stat la baza tipăriturilor lui Macarie este după al unor manuscrise bisericești mai vechi din mănăstirile Țării Românești. Deci, meritul domnului Țării Românești constă în faptul că a pus bazele unei tipografii în țară, cât și în aceea că s-a străduit să caute prin mănăstiri manuscrisele care urmau să vadă lumina tiparului.

Tipăriturile lui Macarie. Ieromonahul Macarie a tipărit în Țara Românească trei cărți de slujbă bisericească în limba slavonă, între anii 1508-1512.

1. *Liturghierul* a fost dat la tipar în timpul lui Radu cel Mare și s-a terminat în 1508, când scaunul domnesc era ocupat de Mihnea cel Rău. Cuprindea cele trei Liturghii și alte câteva slujbe. Însemnătatea Liturghierului lui Macarie constă nu numai în faptul că reprezintă începutul tiparului în Țările Românești, ci și pentru că este *prima ediție a acestei cărți* în Bisericile Ortodoxe. Din acest motiv, el reprezintă prototipul unor ediții viitoare ale Liturghierului în limba slavonă.

2. *Octoihul* (în slavonește Osmoglasnic) s-a terminat de tipărit în 1510, în timpul domniei lui Vlad cel Tânăr. El reprezintă un tip interesant și rar al acestei cărți, căci nu este nici un Octoih mare (care cuprinde cântările Utreniei și Vecerniei pentru toate zilele săptămânii, pe toate cele 8 glasuri) și nu este nici un Octoih mic (care cuprinde aceleași cântări, pe cele 8 glasuri, dar numai pentru zilele de sâmbătă și duminică), ci este un tip mixt, cuprinzând glasul întâi pentru toate zilele săptămânii, iar glasurile 2-8 pentru zilele de sâmbătă și duminică.

3. *Tetraevanghelul* s-a tipărit în 1512, în primul an de domnie al lui Neagoe Basarab. Cuprindea cele patru Evanghelii așezate în ordinea lor din Noul Testament, adică: Matei, Marcu, Luca și Ioan, dar cu indicarea pe margine a pericopelor, astfel ca preoții să știe în ce duminică sau sărbătoare urmează să se citească pericopa respectivă. Abia din 1682, când s-a tipărit Evanghelia de la București a mitropolitului Teodosie, a început tipărirea pericopelor evanghelice în felul cunoscut până azi, adică după zilele anului, începând cu Duminica Învierii.

Însemnătatea acestei tipărituri a lui Macarie constă în faptul că este primul *Tetraevanghel* tipărit pentru toți ortodocșii care foloseau limba slavonă în cult. Prezintă un interes deosebit și prin aspectul său grafic, fiind cel mai reușit dintre tipăriturile macariene. Unele exemplare au fost tipărite pe pergament, cu minunate frontispicii și inițiale în culori, acestea lucrute cu mâna, încât tipărirea lasă impresia că e mai degrabă un manuscris. A slujit ca model pentru unele imprimări de mai târziu.

După tipărirea *Tetraevanghelului*, activitatea tipografiei din Țara Românească a încetat în împrejurări pe care nu le cunoaștem. S-a presupus că în urma alegerii lui Macarie ca mitropolit el nu s-a mai putut ocupa de tipografie, fiind ocupat cu activitatea de organizare a Bisericii în timpul domniei lui Neagoe Basarab, precum și cu supravegherea unor lucrări de construire a unor locașuri sfinte.

Dimitrie Liubavici. Activitatea tipografică s-a reluat în Țara Românească abia peste trei decenii, în timpul domniei lui Radu Paisie. Inițiatorul noii tipografii a fost tot un sârb, logofătul *Dimitrie Liubavici*. Acesta a învățat meșteșugul tiparului la Veneția, apoi a instalat o tipografie într-o mănăstire din Serbia. Din cauza împrejurărilor vitrege din această țară, aflată sub stăpânire otomană, a venit la noi cu tipografia sa. În timpul lui Radu Paisie — în fruntea Bisericii fiind mitropolitul Anania — în tipografia lui Liubavici a apărut un *Molitvelnic* slavon, terminat în ianuarie 1545, ceea ce înseamnă că lucrul începuse din 1544. Tipărirea s-a făcut „în cetatea de scaun Târgoviște“. Din prefață reiese că la tipărirea lui s-a ostenit călugărul Moise, venit la noi în țară o dată cu Liubavici. Ca un fel de anexă la acest *Molitvelnic*, a

apărut și o *Pravilă a sfinților apostoli și a sfinților preacuvioși părinții noștri și celui de-al șaptelea sobor despre preoți și despre mireni*, prima carte de legi tipărită în țara noastră.

Tot cu matritele și sub supravegherea lui Dimitrie Liubavici, cu ajutorul a doi ucenici români, Oprea și Petru, s-a tipărit la Târgoviște o altă carte slavonă, și anume un *Praxiu* sau *Apostol* (1546-1547). Din acest *Apostol* s-a tipărit un tiraj aparte pentru Moldova, înlocuindu-se foaia de titlu, în care apărea numele lui Mircea Ciobanul, cu alta, în care era trecut numele lui Iliș Rarăș, domnul Moldovei, și al mamei sale Elena, soția lui Petru Rarăș. Poate că îndemnul la tipărirea acestei ediții va fi pornit chiar de la curtea domnească, pentru că doamna Chiajna, soția lui Mircea Ciobanul, era sora lui Iliș Rarăș.

Tipografia lui Liubavici a continuat deci același program de înzestrare a Bisericii cu cărțile de cult necesare, cu alte cuvinte, a completat seria cărților lui Macarie cu alte două, absolut necesare pentru săvârșirea slujbelor. Cărțile lui Liubavici au aceeași înfățișare plăcută ca și ale lui Macarie: literă bine tăiată, citeață, inițiale frumos desenate, începuturile capitolelor împodobite cu frontispicii.

Filip Moldoveanul. Primele cărți în limba română s-au tipărit la *Sibiu*. Aici a existat o tipografie cu litere cirilice încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea, condusă de *Filip Moldoveanul* — deci originar din Moldova —, cunoscut și sub numele de *Filip Maler* sau *Pictor*. El era angajat al magistratului din Sibiu ca pisar (scrib) român, fiind trimis în mai multe rânduri în solii la domnia Țării Românești. Din tipografia sibiană a meșterului Filip au ieșit mai multe tipăriri cu litere cirilice, printre care și primele texte imprimate în limba română, precum și unele cărți în limba slavonă. Acest Filip a turnat material tipografic și xilografic nou, inspirându-se din cărțile tipărite de Macarie. A folosit pentru prima dată la noi gravura ilustrată în lemn, dovedindu-se a fi un tipograf priceput și un gravor de înaltă măiestrie artistică. În 1544 a tipărit un *Catehism românesc*, azi pierdut. El cuprindea principalele rugăciuni și învățături care apar și în Catehismele de mai târziu: Cele 10 porunci, Simbolul credinței, Tatăl nostru etc. În 1546 a tipărit un *Tetraevangheliar slavon*, o reeditare a celui imprimat de Macarie în 1512. Merită să fie reținut faptul că pe una

din pagini apare stema Moldovei. Este prima tipăritură de la noi împodobită cu xilogravuri, lucrate tot de Filip Moldoveanul. A treia carte tipărită de el a fost *Tetraevangheliarul slavo-român*, prin anii 1551-1553. Este prima carte bilingvă la noi, precum și *prima carte în limba română păstrată*.

Pe baza cercetărilor făcute până acum, Filip Moldoveanul poate fi considerat primul tipograf și gravor de neam român, cunoscător al limbilor slavonă, latină și germană, și unul dintre primii diplomați români din Transilvania, deci un remarcabil reprezentant al vechii culturi românești.

Cu Filip Moldoveanul încep deci tipărițile în limba română, care vor continua apoi, într-un ritm tot mai susținut, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Ieromonahul Lavrentie. În Țara Românească apare o nouă tipografie abia peste câteva decenii. De data aceasta a fost instalată în mănăstirea Sf. Ioan Botezătorul, numită mai târziu Plumbuita (București). Matrițele și clișeele necesare tipăririi unor cărți noi au fost lucrate de un ieromonah cu numele *Lavrentie*, ajutat de ucenicul său *Iovan (Ioan)*, fără îndoială români. Ei au tipărit un *Tetraevangheliar* în limba slavonă, în două ediții (1582), precum și o *Psaltire*, tot în limba slavonă.

C o n c l u z i i . *Prin strădanile lui Macarie, Dimitrie Liubavici, Filip Moldoveanul și Lavrentie, s-au pus bazele activității tipografice la noi. Cărțile tipărite de ei au îndeplinit un însemnat rol cultural și bisericesc, iar prin circulația lor în toate cele trei Țări Române au fost un factor important în întărirea conștiinței unității de neam a poporului nostru. Notăm și faptul că aceste tipărituri au circulat și în țările slave căzute sub dominație otomană (Bulgaria, Serbia), ajutând astfel pe slavii din sudul Dunării să-și păstreze limba și cultura.*

BIBLIOGRAFIE:

P. P. Panaitescu, *Octoihul lui Macarie (1510) și originile tipografiei în Țara Românească*, București, 1939, 28 p.+ 2 pl. (și în B.O.R., an. LVII, nr. 9-10, 1939, p. 528-550); Barbu Teodorescu, *Prima tipografie a Țării Românești*, în

B.O.R., an. LXXVI, nr. 10-11, 1958, p. 983-1004; Virgil Molin și Dan Simonescu, *Tipăriturile ieromonahului Macarie pentru Țara Românească*, în B.O.R., an. LXXVI, nr. 10-11, 1958, p. 1005-1034; P. P. Panaitescu, *Liturghierul lui Macarie (1508) și începuturile tipografiei în Țările Române*, studiu introductiv la ediția fotografică a *Liturghierului lui Macarie*, București, 1961 (reprodus și în vol. *Contribuții la istoria culturii românești*, București, 1971, p. 274-339); *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu 1551-1553*, Studiu introductiv filologic de Emil Petrovici; studiu introductiv istoric de L. Demény, București, 1971, 419 p.

Sigismund Jako, *Tipografia de la Sibiu și locul ei în istoria tiparului românesc din secolul al XVI-lea*, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, VII, 1964, p. 97-115; L. Demény și Dan Simonescu, *Un capitol important din vechea cultură românească (Tetraevanghelul, Sibiu, 1546)*. Supliment la rev. *Studii și cercetări de documentare și bibliologie*, nr.1, 1965, 18 p.+ 33 facs.; A. Huttmann și P. Binder, *Contribuții la biografia lui Filip Moldoveanul, primul tipograf român*, în rev. *Limbă și literatură*, XVI, 1968, p. 145-174; L. Demény, *Tipărița bucureșteană în secolul XVI-lea*, în *Studii*, revistă de istorie, t. 25, nr. 2, 1972, p. 203-224; Niculae Șerbănescu, *Tipografia ieromonahului Lavrentie de la mănăstirea Plumbuita din București (sec XVI)*, în B.O.R., an. XCIV, nr. 1-2, 1976, p. 20-39.

A se vedea și Dan Simonescu și Gheorghe Buluță, *Pagini din istoria cărții românești*, București 1981, 191 p.

LECTURĂ

IEROMONAHUL MACARIE

Epilogul Tetraevanghelului din 1512

Atotvăzătorului și preabunului Dumnezeu, slavă și mărire, celui ce face să se împlinescă orice faptă bună care este începută întru dânsul. Lui slavă și putere, în vecii vecilor, amin.

Pentru că Dumnezeu, Cel căruia întru Treime ne închinăm, a binevoit a umple Biserica Sa cu sfinte cărți pentru slăvirea și folosul cititorilor, drept aceea și eu, întru Hristos Dumnezeu binecredinciosul și de Dumnezeu păzitul și domn însuși stăpânitor Io Basarab, mare voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei și al Podunaviei, fiul preabunului și marelui domn Io Basarab voievod, am râvnit, cu ajutorul Sfântului Duh și cu dragostea către dumnezeieștile și sfințele biserici, de am scris această de suflet mântuitoare carte Tetrăevanghel, pe care Duhul Sfânt prin gura apostolilor a revărsat-o spre știință și împlinirea slăvirii dumnezeirii celei de trei ori strălucitoare, căreia în una ne închinăm. Rog deci pe cei tineri și pe cei vârstnici și pe cei bătrâni, care veți citi sau veți scrie, pentru dragostea lui Hristos, să îndreptați, iar pe noi, care cu osârdie ne-am trudit la această lucrare, să ne binecuvânteți, pentru ca împreună slăvind pe Tatăl, din care sunt toate, pe Fiul, prin care sunt toate, și pe Duhul Sfânt, întru care sunt

toate, să aflăm aici pace și milă, iar dincolo să ne bucurăm de lumină și fericire.

Din porunca domnului Io Basarab mare voievod, eu robul lui Hristos, ieromonahul Macarie, am ostenit pentru această carte în anul 7020 (1512), crugul soarelui 20, al lunii 9, indictionul 14, luna iunie, ziua 25.

Reprodus după G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, *Literatura română veche (1402-1647)*, vol. I, București, 1969, p. 58-59.

DIMITRIE LIUBAVICI

Epilogul Apostolului din 1547

Pentru că cel întru Treime închinat Dumnezeu a binevoit să umple Biserica Sa cu sfințele cărți spre lauda și folosul celor ce citesc, slavă Lui și putere în vecii vecilor, amin.

Scrisu-s-au aceste sfinte și dumnezeiești cărți, numite Praxe, în zilele credinciosului și de Dumnezeu păzitorului și singur stăpânitorului domn Io Mircea Voievod și domn al întregii țări a Ungrovlahiei și al Podunaviei, fiul marelui și preabunului Radu Voievod¹. Așa și eu păcătosul și mai micul dintre oameni Dimitrie Logofăt, nepotul lui Bojidar, văzând împrăștierea sfințelor și dumnezeieștilor cărți, am muncit, pe cât am putut, cu ajutorul lui Dumnezeu, am scris și am sfârșit aceste de suflet folositoare cărți pe care Sfinții Apostoli prin Sfântul Duh le învățaseră, le propovăduiseră și luminaseră toată lumea. Am muncit cu uceniciei mei Oprea și Petru. Rugăm pe toți cei care o vor citi sau o vor copia, dacă va fi ceva greșit, în numele iubirii către Hristos să îndrepteze, iar pe noi cei ce am muncit să ne binecuvinteze și să nu ne blesteme, pentru că n-a scris Duhul Sfânt, nici înger, ci mână păcătoasă și muritoare, spirit disperat, nefericit și păcătos.

S-au sfârșit aceste sfinte cărți de la facerea lumii în anul 7055, iar de la Hristos 1547, crugul soarelui 27, al luni 6, numărul de aur 9, indiction 9, temelia 19, epacta 5. S-au început a se scrie aceste sfinte cărți în luna august 18 zile și s-au isprăvit în martie 18 zile, în capitala Tîrgoviște.

Reprodus după I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, vol. I, București, 1903, p. 30 și Aurelian Sacerdoțeanu, *Predosloviile cărților românești*, București, 1938, p. 28-29.

¹ Mircea Ciobanul, fiul lui Radu cel Mare.

DIACONUL CORESI ȘI ACTIVITATEA SA TIPOGRAFICĂ

Activitatea tipografică a lui Macarie, Dimitrie Liubavici și Filip Moldoveanul a fost continuată de un alt tipograf și cărturar de seamă, diaconul Coresi.

Primele tipărituri coresiene. Originar din Târgoviște, a învățat arta tipografică de la Dimitrie Liubavici. Prima carte imprimată de Coresi a fost un *Octoih* slavon, tipărit la Brașov în 1556-1557. Împreună cu el a lucrat și Oprea logofătul, fostul ajutor al lui Dimitrie Liubavici la Târgoviște. Deși era tipărită în Transilvania, cartea avea pe frontispiciu stema Țării Românești și menționa pe domnitorii Alexandru Lăpușeanu al Moldovei, Pătrașcu cel Bun al Munteniei și pe principele Ioan Sigismund Zápolya al Transilvaniei, semn că era destinată românilor din toate cele trei „țări”. Coresi s-a reîntors apoi la Târgoviște, „în cetatea de scaun”. Acolo a tipărit, ajutat de 10 ucenici, un *Triod-Penticostar*, în slavonește (1557-1558), cu gravuri în lemn.

Tipăriturile românești de la Brașov. După aceasta a trecut iarăși în Brașov, stabilindu-se definitiv aici. Așezarea lui în acest oraș s-a datorat faptului că a găsit aici teren prielnic pentru continuarea activității sale de tipograf și mai ales pentru tipărirea de cărți în limba română. Se mai adaugă și interesul material al sașilor brașoveni — care aderaseră în acel timp la luteranism —, care puneau la îndemâna lui Coresi hârtia de care avea nevoie pentru tipar.

Prima carte tipărită după stabilirea definitivă la Braşov se intitula *Întrebare creştinească* (1560 sau 1561). Era un mic catehism în limba română — sub formă de întrebări şi răspunsuri —, care cuprindea: Cele 10 porunci, Crezul, Tatăl nostru şi câteva noţiuni sumare despre rugăciune, botez, împărtăşanie etc. În prefaţă se preciza că s-a tipărit cu aprobarea principelui Transilvaniei şi a „vlădicului“ Sava, fiind închinată mitropolitului Efrem al Ungrovlahiei. Tipăriturile au continuat apoi atât în limba română, cât şi în limba slavă. În anii 1560-1561, diaconul Coresi şi ucenicul său Tudor tipăreau un *Tetraevanghel românesc*. În anul 1563, Coresi tipărea un *Praxiu*, adică un *Apostol*, în româneşte.

Probabil în 1567 a apărut *Tâlcul Evangheliei*, un amestec bizar de învăţături protestante, cu păstrarea dogmei şi a ritului ortodox, având ca anexă un „*Molitvelnic*,” intitulat însă greşit aşa, pentru că în realitate era o carte de slujbe şi de cântece calvine. În *Tâlcul Evangheliei* se găsesc atacuri împotriva cultului sfinţilor şi a cinstirii icoanelor, a ierarhiei bisericeşti, dar, în acelaşi timp — în contradicere cu învăţătura calvină şi luterană — sunt citate din operele Sfinţilor Părinţi, precum şi cuvinte de apărare a postului, combătut de calvini şi luterani. În pretinsul *Molitvelnic* se găsesc numai trei taine: botezul, nunta şi împărtăşania.

În 1570 a tipărit o *Psaltire* şi un *Liturghier*, *primele în limba română*. Între cărţile româneşti menţionăm şi o *Pravilă a Sfinţilor Părinţi* (fără să cunoaştem anul apariţiei), păstrată fragmentar. Cuprindea diferite canoane (epitimii) pe care trebuia să le dea preoţii duhovnici în scaunul spovedaniei. Era o traducere după Nomocanonul atribuit lui Ioan Postitorul, patriarhul Constantinopolului (sec. VI-VII)

Tipărituri în slavoneşte. Deşi se stabilise în Braşov, Coresi a păstrat, totuşi, legăturile cu Ţara Românească. Multe din cărţile tipărite de el erau cerute de domnii de peste munţi şi de conducătorii Bisericii de acolo, acestea fiind tipărite în limba slavonă. În 1562 a tipărit un *Tetraevanghel*, în 1568-1569 un *Sbornic* (Minei), iar în 1574-1575 un *Octoih*, ultimele două purtând numele lui Alexandru II, domnul Ţării Româneşti şi al mitropolitului Eftimie. O *Psaltire* slavonă din 1577 se tipărise „cu porunca“ lui Alexandru

II, a fiului său Mihnea și a mitropolitului Serafim al Ungrovlahiei. În același an, Coresi tipărea o *Psaltire slavo-română*, apoi un *Triod slavon* în 1578, un *Tetraevanghel slavon* în 1578-1579 (acesta împreună cu meșterul tipograf Mănăilă din Țara Românească), un *Tetraevanghel slavo-român* în 1580. Tot în 1580 a ieșit de sub tipar un *Sbornic slavon*, în Sebeș (jud. Alba), tipărit din „porunca“ mitropolitului Ghenadie I al Transilvaniei; era un Minei prescurtat, care cuprindea slujbele de peste an, începând cu luna septembrie și terminând cu luna august.

În sfârșit, ultima carte tipărită de Coresi și, în același timp cea mai importantă din tipăriturile sale românești, este *Evanghelia cu învățătură* sau *Cazania*, tipărită la Brașov în 1581. Cuprindea tâlcuirea Evangheliilor din toate duminicile și sărbătorile de peste an, începând cu Duminica Vameșului și Fariseului. Este o carte pur ortodoxă, fiind o traducere de pe un text slavon a omiliilor grecești scrise de patriarhul ecumenic Ioan Calecas (1334-1347). S-a tipărit cu cheltuiala „judelui“ Brașovului Lucas Hirscher, care arăta, în prefață, că a găsit versiunea slavonă la mitropolitul Serafim al Ungrovlahiei, de la care „cu multă rugăciune cerșutu-am“. Primind cartea, s-a sfătuit cu mitropolitul Ghenadie și cu mulți preoți ortodocși transilvăneni, care simțeau nevoia unei astfel de cărți. Având acordul acestora și al mitropolitului Serafim, a dat-o diaconului Coresi, care a tradus-o în românește împreună cu învățații preoți *Iane și Mihai* de la biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului. Deci, această carte apare ca o operă de colaborare transilvano-munteană, în primul rând prin împreună-lucrarea diaconului Coresi cu cei doi preoți șcheieni, apoi prin binecuvântarea dată de cei doi mitropoliți, primul oferind chiar și exemplarul după care s-a făcut traducerea.

Importanța tipăriturilor lui Coresi. Se poate constata că primele cărți s-au tipărit în românește, apoi și în slavonește. În privința textelor românești care au stat la baza tipăriturilor coresiene, cei mai mulți cercetători consideră că este vorba de traduceri mai vechi. Au existat mai multe centre de traduceri în românește, căci se cunosc traduceri diferite ale Psaltirii, Evangheliei și Apostolului. Astfel de texte erau folosite și în timpul lui Coresi,

căci tipăriturile din prima jumătate a secolului al XVI-lea n-au putut înlătura nici pe departe manuscrisele. De aceea, Coresi are marele merit de a fi pus în circulație manuscrisele românești, pe care le-a îndreptat, corectat, schimbat, înlăturând adeseori arhaismele și provincialismele, înlocuindu-le cu expresii și cuvinte ale graiului din Țara Românească și din sud-estul Transilvaniei, regiuni în care și-a desfășurat activitatea. El are meritul necontestat de a fi contribuit la unificarea limbii literare românești, căci, răspândindu-se pe un larg spațiu geografic și etnic, cărțile sale au dus pretutindeni cu ele graiul autentic românesc.

Cărțile lui Coresi au avut o largă răspândire în toate ținuturile românești datorită legăturilor comerciale ale Brașovului cu Țara Românească și cu Moldova, datorită boierilor pribegi așezați la Brașov și, mai târziu, chiar datorită lui Mihai Viteazul. Prin aceste tipărituri se arăta tot mai limpede unitatea de limbă, de credință și de origine a românilor de pretutindeni.

Un alt merit al lui Coresi este acela că a fost primul nostru cărturar care a luptat în mod conștient pentru introducerea limbii române în slujbe, pentru răspândirea științei de carte în românește. Datorită tipăriturilor coresiene s-a răspândit tot mai mult scrisul românesc, înlocuind treptat limba slavonă din biserică și din cancelariile domnești.

În sfârșit, cărțile slavone ale diaconului Coresi erau tipărite nu numai pentru credincioșii ortodocși români, ci și pentru ortodocșii din alte țări, lucru dovedit prin numeroasele exemplare care se găsesc în mănăstiri și biblioteci de peste hotare. Așadar, întreg Răsăritul ortodox a beneficiat de roadele muncii lui Coresi și a ucenicilor săi.

Palia de la Orăștie. În 1582 a apărut o altă lucrare de o importanță deosebită și anume *Palia de la Orăștie*, tipărită în românește. Cuprindea primele două cărți ale Vechiului Testament: Facerea și Ieșirea (de aici denumirea $\pi\alpha\lambda\alpha\iota\omicron\varsigma$ = vechi). Tipărirea s-a făcut în orașul Orăștie (jud. Hunedoara), prin osteneala lui Șerban, fiul lui Coresi, și a lui Marian "diacul". Traducerea Paliei în românește s-a făcut sub înrăurirea propagandei pe care o

desfășurau calvinii printre românii ortodocși în vederea atragerii lor la calvinism. Inițiatorul traducerii și tipăririi acesteia a fost pretinsul „episcop“ româno-calvin Mihail din Turdaș (sat lângă Orăștie). Predoslovia cărții arăta că la traducerea ei în românește — în afară de acesta — au lucrat: „Herce Ștefan, propoveditorul Evangheliei lui Hristos în orașul Caransebeșului, Zacan Efrem, dascăl de dascălie și Peștișel Moisi, propoveditorul Evangheliei în orașul Lugojului și cu Archirie, protopopul varmeghiei (județului, n.n.) Hunedoarei“. Traducerea s-a făcut după un text maghiar al Vechiului Testament, tradus și tipărit în 1551 la Cluj de pastorul calvin Gașpar Heltai.

Cu Palia de la Orăștie se încheie șirul primelor tipărituri românești din Transilvania. Activitatea tipografică va fi reluată, la Alba Iulia, abia peste șase decenii.

C o n c l u z i i . *Reținem, din cele expuse mai sus, că diaconul Coresi a intrat în istoria poporului român ca unul din cei mai de seamă tipografi pe care i-a avut cultura noastră, contribuind la introducerea limbii românești în biserică și la crearea unei limbi literare unitare. El este un adevărat deschizător de epocă în istoria culturii și a literaturii noastre.*

BIBLIOGRAFIE:

Sextil Pușcariu și Al. Procopovici, *Diaconul Coresi. Cartea cu învățătură (1581)*. Textul, București, 1914, 8 + 566 p.; Alexandru Mares, *Liturghierul lui Coresi*. Text stabilit, studiu introductiv și indice de..., București, 1969, 186 p. + 84 facs.; Stela Toma, *Coresi, Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu Psaltirile coresiene din 1570 și 1589*. Text stabilit, introducere și indice de..., București, 1976, 780 p.; Viorica Pamfil, *Palia de la Orăștie (1581-1582)*. Text. Facsimile, Indice, București, 1968, 497 p.;

Barbu Teodorescu, *Personalitatea diaconului Coresi și rolul lui în cultura românească*, în B.O.R., an LXXVII, nr. 3-4, 1959, p. 287-306; Virgil Molin, *Coresi editor și tipograf*, în B.O.R., an LXXVII, nr. 3-4, 1959, p. 307-321; P.P.Panaiteșcu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965, 230 p.; Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*, București, 1968, 216 p. + 116 pl.; Silviu Hărăguș, *O carte de doctrină și pietate ortodoxă. Evanghelia cu învățătură (1581)*, în B.O.R., an LXXXVII, nr. 7-8, 1969,

p. 740-773; Ion Gheție și Alexandru Mareș, *Diaconul Coresi și izbânda scrisului în limba română*, București, 1994, 394 p. + 4 pl. + 46 fig.

LECTURĂ

Tatăl nostru, în cartea Întrebare creștinească, tipărită de diaconul Coresi (1560)

Tatăl nostru ce ești în ceri, sfințească-se numele tău, să vie împărăția ta, fie voia ta, cum în ceri, așa și pe pământ. Pita noastră sățioasă dă-ne noao astăzi, și iartă noao greșalele noastre, cum ertăm și noi greșiților noștri și nu ne duce în năpaste ce ne izbăvește pre noi de hitleanu. Că a ta e împărăția și puterea și slava în vecie, amin.

Reprodus după I. Bianu, *Texte de limbă din secolul XVI. I. Întrebare creștinească*, București, 1925, p. 16. Cu ușoare schimbări apare și în *Liturghierul lui Coresi* (vezi ed. Al. Mareș, București, 1969, p. 144).

Rugăciunile de pregătire pentru Sfânta Liturghie și Ectenia mare în Liturghierul lui Coresi

Să cădească oltariul tot și besearca, să meargă acia în sfântul oltariu și să cădească sfânta masă și preutul. Cădelnița amu să o puie la locul ei. Însuș să meargă cătră popa și să stea înpreună innaintea sfintei mease, să se închine de trei ori, întru ei să se roage și să grăiască: „Împăratul ceriului, mângâiatoriu de suflete adeverate, cela ce de pretutindenea toate împle, vistiiarul dulceților și viață-dătătoriu, vino, răpaușă-te întru noi și curățește-ne de toată spurcăciunea și spăsește, dulce, sufletele noastre. Măria de sus a Domnului și spre pământ pace, întru oameni cu bună vreaie,” de doao ori, și „Doamne, rostulu-mi deșchide,” de trei ori. Așjiderea, preutul să sărute sfânta evanghelie e diaconul sfânta masă. După aceaia să-ș pleace diaconul capul său preutului, să-ș ție urariul său cu trei deagete a mâinei dereapte, să grăiască: „Vreame e a face Domnului, doamne blagoslovește.” Preutul să semneze el, grăiască: „Blagoslovit e Domnul nostru pretutindenea, acmu și puterea și în veaci de veac”. Așjiderea diaconul: „Roagă-te de mine, despoietoare.”¹ Și popa aciaș: „Să derepteaze Dumnezeu talpele tale”. Și iară diaconul: „Pomenește-mă despuietoare sfinte.” Și popa: „Pomenească-te Domnul Dumnezeu în părăția

¹ Stăpâne.

lui.“ Și diaconul zică: „Amin“. Și să se închine, să iasă și să stea în loc de obicei, înaintea sfințelor uși, să se închine cu bună smerenie ori grăiască întru eluși: „Doamne, rostul-mi deschide să vestesc lauda ta.“

Și după aceea să înceapă diaconul: „Blagoslovește, doamne.“ Popa: „Blagoslovită împărăție, Tatăl și Fiul și Sfântul Duh acmu și pururea și veacii de veaci.“ Diaconul să zică diaconstvele²: „Lumiei³, Domnul să rugăm. De sus pace și de spăsenia sufletelor noastre, Domnului să ne rugăm. De pacele a toată lumea și de dulce-tocmeale sfințele Domnului besereci și de împreunarea tuturor, Domnului să ne rugăm. De sfânta casa aceasta și de ceia ce cu credință și cu dulce-smerenie și cu frica lu Dumnezeu, ceia ce împlă într-însă, Domnului să ne rugăm. De mai-marele episcopul nostru ime recu⁴ și de curata preuție ce sunt de Hristos slujbe, de toată încetirea și oamenii, Domnului să ne rugăm. De dulce-cinstiți și de Dumnezeu păziți împărații noștri, de toate curțile și de voinicii lor, Domnului să ne rugăm. De să se supuie și să se pleace tot vrăjmașul și nepieritoriul supt picioarele noastre, Domnului să ne rugăm. De sfântul locul acesta și de toate cetățile și înlaturile și de ceia ce cu credință întru eale lăcuiesc, Domnului să ne rugăm. De bună mestecarea a văzduhului, de mulțirea rodului pământului și de vream, Domnului să ne rugăm. De notătorii și cale-făcătorii, neputincioșii, ceia ce se chinuiesc, prădații, de spăsenia lor, Domnului să ne rugăm. A ne izbăvi noi de toată scârba, mânia și nevoia, Domnului să ne rugăm. Folosește, spăsește, miluiaște și ferește noi Doamne, cu a ta dulceață. Preasfântă, curată și preablagoslovită despuetoarea noastră și curată față Maria cu toți sfinții pomeniră și unul altuia și toată viața noastră lui Hristos Domnului să dăm.“ „Popa să strige: „Că cade-ți-se toată măriia, cinste și închinăciune, Tatăl și Fiul și Sfântul Duh, acmu și pururea și în veacii de veac“.

Reprodus după *Liturghierul lui Coresi*. Text stabilit, studiu introductiv și indice de Al. Mareș, București, 1969, p. 131-133.

Texte din Palia de la Orăștie (1582)

Bătia I, 26-28

26. Și zise Dumnezeu, să facem omul pre chipul ce să fie aseamino noo, ce să domnească pre peștii mării și dobitocului, pasirilor ceriului și jivinilor și a tot pământului și spre toți viermii ce se trag pre pământ.

27. Și Dumnezeu făcu pre om lui pre-obraz, pre obraz lui Dumnezeu făcu el; bărbat și muiare făcu el.

² Ecteniile.

³ Termenul slavon „mir“ tradus greșit cu „lume“, în loc de „pace.“

⁴ Zicând numele (slav.)

28. Și Domnezeu blagoslovi ei și zise lor: creșteți și vă înmulțiți și împleți pământul și biruiți el și domniți pre păsările ceriului și a tot fierelor ce se leagănă spre pământ.

Ishod, XX, 8-11.

8. Zua sâmbetei amintite să iai, cum să o sfințești pre ea.

9. În șase zile lucrează și tot lucrul obârșăște.

10. Iară a șaptea zi sâmbăta Domnului Domnedzeului tău iaste, atunci nemică lucru să nu faci, nice tu, nici feciorul tău, nice venitul tău, care întru porțile tale iaste.

11. Că în șase dzile au rodit Domnul ceriul și pământul, marea și toate acelea carece întru ea sânt și întru a șaptea dzi odihnit-se-au, pentru aceaia blagoslovitu-au Domnul dzua sâmbetei și o sfinți pre ea.

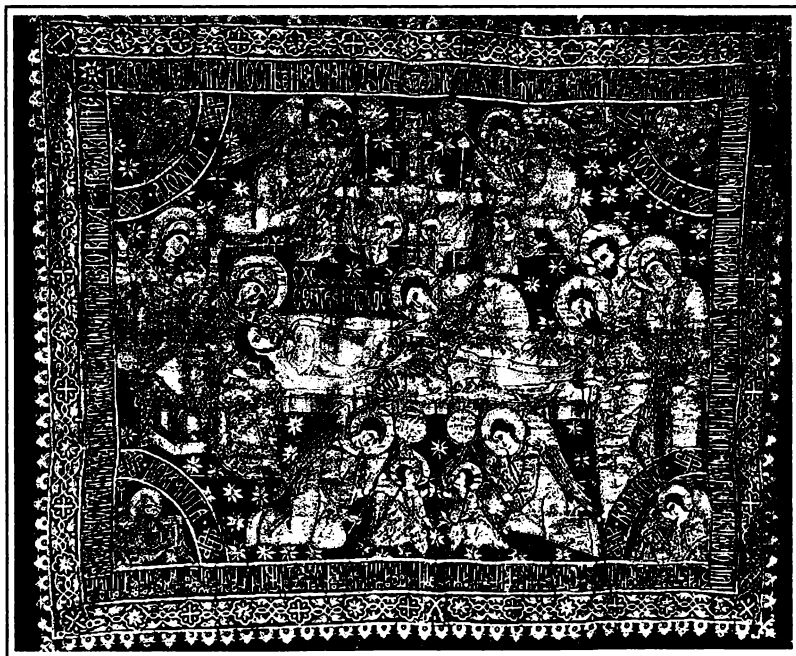
Reprodus după *Palia de la Orăștie*, ed. Viorica Pamfil,
București, 1968, p. 14 și 243.

**Mihai Viteazul, frescă în biserica mănăstirii Călui - jud. Olt,
Ctitoria boierilor Buzești.**

**Ieremia Vodă Movilă și familia,
frescă în naosul bisericii mănăstirii Sucevița.**

Epitaf de la Mănăstirea Secu, începutul secolului XVII.

КѸ МѢЛА ЛѸДОУМНЕЗЕУ Ѹ ДІА
 КШНЬ КШР ЕСН • ДѢКА ВЪЗЮ
 КЪ МАН ТОА ТЕ ЛНМБНЛЕ АУ КѸ
 ВЖНТѸЛЬ ЛѸДОУМНЕЗЕУ АЛНМБА
 ЛѸ • НУМАННОН РѸМЖНІН НАВЪМЬ •
 ШН ХС ЗНСЕ • МАФЕН • РѢ • ЧННЕ
 ЧЕТѢЩЕ СЪЩЕЛТГЖ • ШН ПАВЕЛЬ
 АПЛЬ АКА СКРНЕ ЛАВОРННФЬ • РНЕ
 КЪ АНТРУ БЕСЪРЕКА МАН ВРЪТШСЬ
 ЧННЧН КѸ ВНТЕ КѸ АЦЕЛЕСОЦЛЬ МІ
 ЕУ СЪГРЖЕСЬ КЪ ШНАЛАЦНСЪЖЕЗ
 ЦЬ ДЕКЪТЬ ОУНТѸНЪРЕКЪ ДЕКѸ ВНН
 ТЕНЕ АЦЕЛЪСЕ АНТРАЛТЕ ЛНМБН •
 АЧЕПѸТѸСѸ АСЕ СКРНЕ АЧѢТЕ СФ
 НТЕ УЗЛТНРН • АЛОУНА ЛѸ ФЕВРѸ
 АРІЕ , Ѹ • ЗНЛЕ • ШН СѸСФЪШН
 ТЬ АЛОУНА ЛѸ МАН • КЪЗ • ЗНЛЕ • А
 ЧЕТАТЕ АБРАШОВЬ • ВЪЛѢТО • ѸОН
 НѢ

**Acoperământul de mormânt al lui Ieremia Movilă (†1606),
înfățișat într-o mantie de brocart de aur, având sus, în dreapta,
stema Moldovei, iar în stânga biserica mănăstirii Sucevița.
Azi în muzeul mănăstirii.**

Acoperământul de mormânt al lui Simion Movilă (†1609), azi în muzeul mănăstirii Sucevița.

Prima
 pagină -
 remarcabilă
 prin
 eleganța
 ei -
 din
 Liturghierul tipărit
 de Macarie
 la 1508.

Pagină din
 Tetraevangelul
 slavon al lui Macarie
 (1512).

а́ль тѣхъ жрѣтъ еи нкѣ • шн а́мѣннѣи хъ
 трѣ ефтеншѣ гѣль тѣхъ • дѣ а́мѣнсѣ
 стрѣ грѣшалѣ • шн дѣ а́мѣннѣи хъ
 шн тѣхъ • прѣимѣще дѣ а́мѣннѣи хъ
 нѣ а́мѣннѣи хъ • фѣ нѣн дѣ а́мѣннѣи хъ
 а́мѣннѣи хъ цѣ роу гѣ хъ нѣннѣи хъ роу гѣ хъ
 шн жрѣтъ фѣ рѣ спѣу рѣ хъ нѣ дѣ то
 цн а́мѣннѣи хъ тѣхъ • шн дѣ а́мѣннѣи хъ
 нѣннѣи хъ пѣсѣ а́нтроу слоу жѣа тѣ а́мѣ
 ннѣи хъ • кѣ тѣ рѣ нѣ дѣ хъ лѣ нѣ тѣ хъ сѣ фѣ нѣ тѣ хъ
 нѣ прѣ рѣ тѣ сѣ нѣ шн фѣ рѣ потнѣ нѣ рѣ а́
 кѣ рѣ а́мѣннѣи хъ рѣ дѣ а́мѣннѣи хъ рѣ лѣ нѣ
 стрѣ • шн сѣ тѣ кѣ мѣ мѣ а́тѣ сѣ а́тѣ рѣ
 мѣ шн а́тѣ лѣ окѣ рѣ лѣ • сѣ а́мѣннѣи хъ
 нѣннѣи хъ мѣ нѣ стнѣ нѣ нѣ а́мѣннѣи хъ сѣ фѣ нѣ
 мѣ дѣ лѣ цѣ иѣ нѣ тѣ лѣ • ~

} оло стѣ спѣ хъ стѣ мѣ нѣ а́мѣннѣи хъ шн фѣ
 нѣ нѣннѣи хъ прѣ а́мѣннѣи хъ
 хъ кѣ дѣ цнѣ нѣ тѣ сѣ а́тѣ мѣ нѣ

XXI

BISERICA DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN TIMPUL LUI MATEI BASARAB. MITROPOLIȚII TEOFIL ȘI ȘTEFAN

După Mihai Viteazul au urmat mai multe domnii scurte și neînsemnate, până ce scaunul Țării Românești a fost ocupat de pașnicul și înțeleptul Matei Basarab (1632-1654). În timpul său Biserica a putut desfășura o activitate deosebit de rodnică, așa cum nu mai cunoscuse de mult.

Mitropolitul Luca din Cipru. După Eftimie, scaunul de mitropolit al Țării Românești a fost ocupat de *Luca din Cipru* (1602-1629), fost episcop de Buzău, omul de încredere al lui Mihai Viteazul, care l-a trimis în fruntea unor delegații la principele Transilvaniei și la țarul Rusiei. Era un caligraf iscusit, păstrându-se de la el câteva manuscrise grecești. A citorit mănăstirea *Izvorani* (jud. Buzău), căreia i-a făcut numeroase danii. În vremea arhipăstoririi sale s-a întărit mult elementul clerical grecesc din țară prin diferite închinări de mănăstiri la Locurile Sfinte și prin venirea la noi a numeroși ierarhi, egumeni și călugări greci, între care și renumitul patriarh de Alexandria și apoi de Constantinopol, Chiril Lucaris, fapte care au provocat o mișcare împotriva grecilor levantini, care s-a manifestat în mai multe rânduri.

Mitropolitul Teofil. Dintre urmașii săi consemnăm pe mitropolitul Teofil (1636-1648), omul de încredere al lui Matei Basarab. Acesta fusese egumen la mănăstirea Bistrița din Oltenia și apoi episcop al Râmnicului. A îndeplinit și un însemnat rol

politic, fiind trimis în 1640, în fruntea unei delegații, la principele Transilvaniei, Gheorghe Rákoczy I, la Alba Iulia.

Dar ceea ce a evidențiat mai mult personalitatea mitropolitului Teofil a fost munca sa culturală. Activitatea tipografică în Țara Românească s-a reluat abia acum, prin strădaniile lui Matei Basarab și ale mitropolitului său, Teofil. Trebuie remarcat și faptul că în timpul lor se tipăresc primele cărți în limba română în Muntenia.

Tipografiile lui Matei Basarab. Pentru că în acel timp în scaunul mitropolitan al Kievului păstorea Petru Movilă, fiul fostului domn Simion Movilă, Matei Basarab s-a adresat acestuia cerându-i o tipografie. Mitropolitul kievean i-a îndeplinit dorința trimițându-i o tiparniță completă, împreună cu câțiva tipografi, în frunte cu Timotei Verbițki, fostul conducător al tipografiei din Lavra Pecerska de la Kiev. Acesta a stat în Țara Românească până prin anul 1642, când în locul lui activa Ivan Kunotovici, fostul conducător al tipografiei Frăției Ortodoxe din Lvov, aflată tot sub îndrumarea lui Petru Movilă.

Tipografia a fost așezată în *mănăstirea de la Câmpulung*, în anul 1635. S-au tipărit acolo trei cărți slavone (*Molitvelnicul 1635*, *Antologhionul 1643* și *Psaltirea 1650*). Tot aici s-a tipărit, în anul 1642, lucrarea intitulată *Învățătură preste toate zilele*, în limba latină, tradusă din grecește. Aceste cărți au fost tipărite cu îndrumarea și cheltuiala ieromonahului Melchisedec, egumenul mănăstirii.

În 1637 funcționa o nouă tipografie, la *mănăstirea Govora*, în Oltenia, unde s-au imprimat mai multe cărți în românește și slavonește. După câteva cărți slavone, tipărite în 1637-1639, în 1640 a apărut *Pravila de la Govora* sau *Pravila cea mică*, numită astfel pentru formatul ei mic, prin osteneala lui Meletie Macedoneanul, egumenul mănăstirii. Era prima carte tipărită în românește în Muntenia. A fost tradusă din slavonește de călugărul Mihail Moxa sau Moxalie de la mănăstirea Bistrița, care prelucrase prin 1620 un *Cronograf*, adică o istorie a lumii. Pravila era o compilație de legiuiri bisericești și civile, făcută după o traducere slavă a unui nomocanon de origine bizantină. „Predoslovia“ era semnată de mitropolitul Teofil.

Cartea răspundea unei cerințe a preoților care, în îndeplinirea îndatoririlor lor de duhovnici, simțeau nevoia unor îndrumări clare pentru darea canonului. Necesitatea unei asemenea cărți se simțea și datorită faptului că în acele vremuri preotul avea dreptul de a judeca și pedepsi pe credincioșii lui pentru anumite abateri. O parte din tirajul cărții era destinat pentru Transilvania, având pe foaia de titlu, în locul numelui mitropolitului Teofil, pe cel al mitropolitului Ghenadie al Transilvaniei. Și din acest fapt se constată că exista o unitate sufletească între români, în pofida hotarelor care-i despărteau.

În 1640 a ieșit de sub tipar, tot la Govora, un *Ceaslov* românesc, prima carte de cult în limba română din Muntenia. În 1642 s-a început tipărirea cărții intitulată *Evanghelia învățătoare* sau *Cazania*, tradusă din limba rusă „cu osteneala și izvodirea” ieromonahului Silvestru, care a fost ajutat de logofătul Udriște Năsturel, cumnatul lui Matei Basarab.

De la Govora tipografia a fost mutată la *mănăstirea Dealu*, lângă Târgoviște, deci în apropiere de scaunul domnesc și de cel mitropolitan. Prima carte tipărită aici era tot o *Evangheliie învățătoare* (1644). Primele patru sute de pagini nu erau altceva decât o reeditare a celor de la Govora, apoi urmau alte cazanii. În 1646 s-a tipărit aici un *Slujebnic (Liturghier)* în slavonește. În 1647 a apărut cunoscuta lucrare a lui Thomas de Kempis *Urmarea lui Hristos*, tradusă din limba latină în slavonește de învățatul boier Udriște Năsturel. Prefața — semnată de el — era închinată mitropolitului Varlaam al Moldovei. Cartea s-a bucurat de o largă răspândire, mai ales la popoarele slave.

Acestea sunt lucrările tipărite sub mitropolitul Teofil, dintre care cinci erau în românește. Deci el poate fi socotit ca un adevărat deschizător de drum în cultura românească.

Sub el, Udriște Năsturel a înființat o școală slavonă pe lângă Mitropolie, iar după 1646 doi teologi greci au pus bazele unui colegiu umanist la Târgoviște, prima școală superioară din Țara Românească, limbile de predare fiind greaca veche și latina. Ambele școli au dăinuit până spre sfârșitul domniei lui Matei Basarab.

Mitropolitul Ștefan. În locul lui Teofil (1648) a fost ales ieromonahul Ștefan, egumenul mănăstirii Tismana, originar din

satul Râmnești (jud. Vâlcea). În 1653 a fost îndepărtat din scaun de Matei Basarab și înlocuit cu *Ignatie Sârbul*, episcopul Râmnicului. Peste doi ani mitropolitul Ștefan a fost reabilitat și reșezat în scaun, păstorind până la moarte, în 1668.

Tipăriturile românești de la Târgoviște. Ca mitropolit, Ștefan a desfășurat o frumoasă activitate culturală, militând pentru folosirea limbii române în locul celei slavone. Sub el tipografia a lucrat la Târgoviște. Pe lângă un *Triod-Penticostar* în slavonește (1649), a tipărit și câteva cărți slavo-române și românești. Astfel, în 1650 s-a tipărit *Pogribania (=slujba înmormântării) preoților mireni și a diaconilor*, sub îndrumarea unui diacon cu numele Mihai, având tipicul în românește și rugăciunile în slavonește. În 1651 a apărut cartea numită *Mistirio sau Sacrament*, tradusă de mitropolit, care cuprindea rânduiala și o învățătură despre primele două Taine: Botezul și Mirungerea; tipicul și învățătura erau în românește, iar slujba în slavonește. În 1652 s-a tipărit *Târnosania*, adică slujba sfințirii bisericii, lucrare absolut necesară, ținând seama de numărul mare de biserici ridicate în timpul lui Matei Basarab. Și aceasta avea tipicul în românește, iar slujba în slavonește.

Cea mai importantă lucrare tipărită sub mitropolitul Ștefan a fost *Îndreptarea Legii sau Pravila cea Mare*, care a apărut tot la Târgoviște, în 1652. Era o nouă carte de legi, cu aproape 800 de pagini, tradusă din grecește, la îndemnul mitropolitului Ștefan, de către monahul Daniil Andrean, originar din Transilvania, ajutat de doi dascăli greci. Cuprindea diferite prelucrări din legislația bizantină și cea bisericească (canoanele Sfinților Apostoli, ale Sinoadelor ecumenice și ale Sfinților Părinți, cu comentarii).

Din cele expuse, se poate constata că o parte din cărțile tipărite în timpul domniei lui Matei Basarab erau în slavonește, o parte în românește, altele bilingve. Lucrul este explicabil, căci în timpul său a fost o adevărată luptă între curentul slavon și cel românesc. Pe de o parte, cunoașterea limbii slavone devenea tot mai anevoioasă, încât nici preoții nu mai înțelegeau această limbă în care erau nevoiți să slujească datorită unei tradiții adânc înrădăcinate. Pe de altă parte, schimbarea limbii de cult nu era tocmai ușoară și nu se putea îndeplini deodată, pentru că nu erau nici cărți de slujbă traduse în românește, iar introducerea limbii

române în cult ar fi fost considerată de unii ca o alunecare în erezie, mai ales că în Transilvania vecină calvinismul ducea o propagandă activă printre români în acest sens. O asemenea situație îngrijorătoare a făcut pe mitropolitul Ștefan să tipărească acele cărți bilingve, voind să împace și tradiția, dar, în același timp să poată fi de folos și preoților, traducându-le rânduielele tipiconale în românește. Acesta a fost marele merit al mitropolitului Ștefan: a deschis larg poarta pentru pătrunderea limbii române în slujbele bisericești.

Notăm și faptul că între anii 1653-1654 și 1656-1658 Țara Românească și Moldova au fost vizitate de patriarhul Macarie III al Antiohiei, însoțit de fiul său, arhidiaconul Pavel din Alep, care a lăsat prețioase însemnări de călătorie în limba arabă.

În 1668, scaunul mitropolitan a fost mutat oficial de la Târgoviște la București, unde a rămas până azi.

C o n c l u z i i . *În timpul lui Matei Basarab viața bisericească a fost în plină dezvoltare. S-au tipărit cărți de cult, de învățătură și de legi, s-au zidit biserici și mănăstiri noi și s-au refăcut cele vechi. Merită să fie reținută strădania mitropoliților Teofil și Ștefan de a introduce treptat limba română în slujbele bisericești în locul celei slavone.*

BIBLIOGRAFIE:

Ioan Ionescu, *Mitropolitul Luca din Cipru, un reprezentant al culturii bizantino-cipriote în Țara Românească*, în G.B., an. XXXIX, nr. 1-2, 1980, p. 78-94.

Dan Simonescu și Damian P. Bogdan, *Începuturile culturale ale domniei lui Matei Basarab*, în B.O.R., an LVI, nr. 11-12, 1938, p. 866-880; Constantin C. Giurescu, *Matei Basarab, cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru*, în vol. *Prinos Patriarhului Nicodim*, București, 1946, p. 167-176; Ioan V. Dură, *Biserica din Țara Românească în epoca lui Matei Basarab*, în B.O.R., nr. 5-6, 1971, p. 577-592; G. Popescu-Vâlcea, *Slujebnicul mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei (1648-1688)*, București, 1974, 112 p.; Radu Crețeanu, *Mitropolitul Ștefan I al Ungrovlahiei*, în M.O., an. XXIX, nr. 1-3, 1977, p. 119-139; Nicolae Stoicescu, *Epoca lui Matei Basarab (1632-1654). La 350 de ani de la urcarea sa pe tron*, în G.B., an. XLI, nr. 7-8, 1982, p. 515-535.

LECTURĂ

MITROPOLITUL ȘTEFAN

Din prefața la cartea *Mistirio, Târgoviște, 1651*

Pentr-aceia, de întăria ce m-au întărit Dumnezeu împotriva puterii mele, gândii să iau înputarea batjocurilor de asupra aceștii țărișoare întărită cu mâna dreaptă a lui Dumnezeu și cu mila lui Dumnezeu de în cele șapte Taini ale Bisericii scos-am două la lumină, Botezul mic și Mirul, cu toate învățăturile, rânduielile și ținemoniile lor, cum vă rog, iubitorilor cetitori mai vârtos de Hristos iubitori, să citiți să vedeți cum sunt răsfirate, puse tot pre rând înaintea aceștii cărțulii cu aceste două Sfinte Taine de în cele șapte, că le arată vremile, obiceiurile, facerile amândurora pre tocmeala și pe rândul Bisericii Sfinte, Maica noastră a Răsăritului, carea cum au luat obiciai de la Domnul Hs., de la Sfinții Apostoli, de la sfințele săboară, nu cum au fost până acmu slovenește tipicurile, carele nu le pot ști cinstiții și cucernicii preoți pentru nesebuiala¹ lor, ce tot rumănește toate tot pre rând, carele lesne într-alte Molitvelnice nu le veți afla, căci că socotință și usărdie² când au scris atâta a pune n-au vrut întru Sfintele Taine. Ce multe au fost lăsate nescrise și ce n-au trebuit au mănjit, cum singuri veți vedea cinstiților cetitori cu proasta nevointă și osteneală a smereniei noastre adunate într-această cărțuie, dă pre Molitvelnicul grecesc și slavonesc amândouă înfățișate. Drept aceia acuma o sfinte clirosule să nu vă sfiți sau să vă leneviți a nu căuta și a nu citi și a nu învăța aceste două Taini ale Sfintei Biserici, scoase de în cele șapte, căci că sunt tocmită pentru spăsenia³ sufletului tău și a tuturor creștinilor, atâta de scumpe cât n-ai cu ce le prețui, după cuvântul Mântuitorului. Că ce schimb, zice, va da omul pentru sufletul lui, măcar de-ar dobândi și lumea toată? Drept aceia, de vreme ce se răsipește și se gonește dă se sparge întunerecul, cu înnoarea cetii și a păclei neștiinței mele, de am mai dres rânduielile și le-am prepus⁴ rumănește zic, pentr-aceia nu se cade voaă dreptilor miei fii ai Pravoslaviei⁵ să vă înponcișati⁶ și să vă scrăbiți împotriva păstoriului vostru. Ce vă aduceți aminte că învățatura arhierescă iaste în locul lui Hs, după cuvintele Sfintiei Sale: „Cine primește pre voi acela pre mine primește“, și întru altu locu: „Cine ascultă pre voi, acela pre mine ascultă, iară cine se leapădă de voi, acela de mine se leapădă“...

Dreptu aceia, voi, o iubitorilor clirici cetitori, mai vârtos de Hs. iubitori, primiți cu mulțămire această puțină osteneală a smereniei noastre și ședeți de

1. Nechibzuința, neînvățătura.

2. Osărdie = zel, râvnă, stăruință.

3. Mântuirea.

4. Tradus.

5. Ortodoxiei.

6. Împotriviți.

citiți și vă învățați **dă pre dânsa cu deadinsul**, să vă fie de folos izbăvirii sufletelor; iară pentru smerenia noastră rog, rugați pre Domnul Dumnezeu, ca să ne vrednicească **cu mila cea bogată a Sfinței Sale**, cu sănătate și cu pace într-această aripă de țărișoară umbrită supt puternica dreaptă a lui Dumnezeu, cu izbăvire de vrăjmașii văzuți și nevăzuți, ca să putem scoate la lumină și celelalte Taini ca și ceste două, să nu rămâie închise, și să fim îndemnători și nevoitori și mai la multe și mari lucrure.

Reprodus după I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, tomul I, București, 1903, p. 181-183.

ARHIDIACONUL PAVEL DE ALEP

Descrierea slujbelor săvârșite în Joia Patimilor și la Înviere în biserica domnească din Târgoviște (1654)

În Joia Mare, dis-de-dimineată, domnul a trimis o trăsură și ne-am dus la biserica Curții pentru a face slujba spălării picioarelor și liturghia. Ne-am înveșmântat noi și părintele nostru patriarh⁷ potrivit datinei. S-a tras clopotul cel mare. El s-a dus să șadă în jilțul său, având în fața lui pe mitropolitul țării.⁸ Au început prin a curăți vasul pentru spălarea picioarelor, apoi au așezat o laviță foarte mare și lungă în fața absidei dinspre miazănoapte, pentru ca să șadă preoții, și au așezat un alt scaun mai mic pentru Iuda, în fața sfesnicului cel mare din partea de miazănoapte.

În acest scop au adus un călugăr, preot bătrân foarte sărac, care, din cauza sărăciei, se invoie să joace acest rol, căci după aceea domnul a pus să i se dea o răsplată... L-au așezat pe scaunul amintit, apoi au pus la mijloc, în loc de tetrapod, o masă mare și pe deasupra un covor pe care au pus un lighean mare de argint și un ibric de argint cu capacul lui în formă de caliciu, într-o parte, iar un altul, la fel, de partea cealaltă și aceste vase erau pline cu apă pentru spălare.

Apoi, mitropolitul țării și doi parohi slujitori ai bisericii au primit binecuvântarea părintelui nostru patriarh pentru ca să se ducă să pregătească pe preoții cărora trebuia să li se spele picioarele. Toți preoții s-au înveșmântat în odăjdiile lor. Mitropolitul s-a dus să stea în picioare la jilțul sau în absida de miazănoapte. Apoi, cei doi parohi au adus din altar, între ei, doi preoți îmbrăcați în odăjdiile lor, toți la fel; s-au dus într-un singur șir către părintele patriarh, căruia i-au făcut o plecăciune; tot astfel au făcut și în fața mitropolitului.

⁷ Patriarhul Macarie III Zaim al Antiohiei (1647-1672), aflat atunci în Țara Românească, împreună cu fiul său, arhidiaconul Pavel de Alep.

⁸ Ignatie Sârbul (1653-1655).

După aceea i-au pus să șadă pe lavița cea lungă alături de așa-zisul Iuda. Apoi au intrat în altar, au adus de acolo pe alți doi și i-au pus să șadă acolo, până ce au împlinit cele cinci perechi, adică zece preoți. Egumenii mai de seamă s-au așezat la urmă. Apoi au adus pe episcopul de Buzău⁹ și i-au dat rolul lui Petru, l-au așezat la capătul întregului șir; apoi cântăreții au început să cânte imnurile spălării picioarelor, după rânduiala slujbei, până la sfârșit...

Apoi eu am început citirea Evangheliei în fața ușii altarului, unde se pusese un tetrapod înaintea sfeșnicilor, până ce am sfârșit. Patriarhul și-a scos atunci veșmintele, sacosul și s-a înveșmântat în „savanon”¹⁰, a fost îmbrăcat cu un veșmânt de in și a coborât din jilțul său. El a început să spele mai întâi picioarele lui Iuda, până ce a ajuns la Petru, iar după ce a sfârșit i-a spus ce scrie în Evanghelie. S-a isprăvit această parte a slujbei. S-a adus apoi ligheanul care a fost așezat pe tetrapod la locul lui. După ce și-a pus sacosul, părintele nostru patriarh a coborât din jilț, s-a apropiat de lighean, a făcut trei mătăanii după obicei, și-a înmuiat degetul în apă și și-a făcut semnul crucii între ochi. Apoi a venit mitropolitul țării și a făcut același lucru, apoi ceilalți preoți de față și toți boierii, doi câte doi, până ce au sfârșit. Iar eu am luat ligheanul și am urcat cu preotul pe scară până la domn pentru a-l binecuvânta, pentru că era foarte bătrân și nu mai avea putere să stea în picioare, nici să fie de față la slujbă. L-a binecuvântat; după aceea a dat o milostenie preotului. Toți cei care erau lângă el au primit, de asemenea, binecuvântarea. Ne-am coborât și a început Liturghia...

După ieșirea de la Liturghia din ziua aceea¹¹, copiii nu au încetat toată noaptea să bată toaca de lemn și de aramă, după obiceiul lor, pentru că oamenii nu dorm deloc în timpul acestei nopți de Paște. Copiii din fiecare mahala și din fiecare uliță se adunau la mănăstirea sau la biserica din mahalaua lor, aprindeau focuri în curte, se veseleau zgomotos și trăgeau clopotele până la al șaselea ceas din noapte¹².

S-au tras toate clopotele în biserici și în mănăstiri și lumea s-a dus la slujba „de Paști,” afară doar de biserica curții. Au săvârșit slujba Învierii ca de obicei și au ieșit dimineața... Domnul a trimis o trăsură care ne-a dus la curte, unde l-am înveșmântat pe patriarh cu odăjdiile sale. Domnul a venit în biserică și a stat în dreptul jilțului său unde i s-a dat binecuvântarea. Apoi mulțimea a ieșit înaintea noastră în curtea palatului din fața bisericii. La mijloc au așezat un jilț, pentru domn, apoi la stânga lui au pus un altul pentru părintele nostru patriarh și lângă el au așezat un altul pentru mitropolit.

Toți preoții și călugării stăteau în partea stângă; boierii țării s-au așezat de jur împrejur, alcătuiind un cerc mare. Apoi au pus la mijloc un tetrapod mare,

⁹ Serafim (c. 1648-1668).

¹⁰ Pânză cu care își acoperă arhierul odăjdiile, înaintea spălării picioarelor.

¹¹ Sâmbăta Patimilor.

¹² Ora 12 noaptea, când se face slujba Învierii.

acoperit cu un covor deasupra căruia se afla Evanghelia. Apoi au împărțit lumânări mari celor de față; mai întâi domnului o lumânare aurită, ținută de un spătar, apoi patriarhului și mitropolitului. În acest timp curtea era ticsită de ostași, toți înarmați cu lănci având mânerul în formă de cruce și cu muschete algeriene¹³.

Am luat atunci cădelnița și am tămâiat pe părintele nostru patriarh, spunând: „Binecuvântează, părinte.“ El a început să tămâieze în jurul acestui tetrapod și al Evangheliei, spunând de trei ori: „Hristos a înviat,“ apoi el a tămâiat pe domn, pe mitropolit, pe preoți și pe ceilalți de față și a venit să stea în picioare în dreptul jilțului său. Au început atunci cântăreții potrivit ritualului, apoi a urmat canonul, un cor pe grecește și celălalt cor pe românește. Părintele nostru patriarh a rostit primul ecfonis, apoi mitropolitul a tămâiat întocmai ca și el și s-a întors la locul său spunând al doilea ecfonis. Episcopii și marii egumeni au tămâiat în același fel până la sfârșitul canonului și fiecare rostea un ecfonis. Nu s-a deschis ușa bisericii cum este obiceiul la noi, căci biserica nu poate cuprinde atâta lume; de aceea au săvârșit slujba afară.

La sfârșitul canonului, părintele nostru patriarh a venit, a sărutat Evanghelia și a dus-o domnului, care, venind în mijloc a îngenuncheat, a sărutat Evanghelia și mâna dreaptă a patriarhului care i-a spus: „Hristos a înviat“ și l-a sărutat de trei ori pe cap. În această clipă, trupele și-au slobozit muschetele de s-a cutremurat pământul și ne-au asurzit urechile. După ce s-a sfârșit slujba, au adus jilțul patriarhului și l-au așezat la dreapta jilțului domnului, lângă el. Patriarhul s-a așezat ținând Evanghelia în mâna lui dreaptă, spunându-i: „Hristos a înviat,“ apoi a înaintat spre domn, a sărutat crucea de aur bătută cu mărgăritare, cu nestemate, pe care o ținea în mâna sa dreaptă, și a spus, același lucru: domnul l-a sărutat pe cap; după aceea s-a dus să se așeze în jilțul său la stânga domnului. Apoi au venit mai întâi episcopii, pe urmă egumenii și ceilalți preoți și călugări și au sărutat Evanghelia părintelui nostru patriarh și mâna lui dreaptă, spunând: „Hristos a înviat“, apoi s-au apropiat de domn, i-au sărutat crucea și pieptul, spunând același lucru. Ei s-au dus apoi lângă mitropolit și s-au așezat alături de el. Atunci toți boierii au înaintat, fiecare după rangul său, ca și ceilalți de față, și au făcut la fel. Am isprăvit dimineața târziu, și domnul s-a urcat în palatul său.

Noi am intrat în biserică spre a sluji Liturgia. Am rostit Evanghelia în trei limbi. Părintele nostru patriarh a citit-o în limba greacă, înlăuntrul altarului, mitropolitul în limba română și eu în limba arabă...În ziua aceea a fost o mare serbare. Vremea era minunată; primăvara era strălucitoare și răsărea iarba.

Atunci s-a tras de mai multe ori cu tunul, s-au slobozit muschetele și s-au deșertat pahare mari în sunetele muzicii, tobelor, fluielor, trompetelor, cântecelor, cu glume și altele de acest fel. S-au împărțit apoi veșminte. Am plecat cu trăsura spre mănăstire, înconjurați de seimeni și dărăbani¹⁴, care slobozeau muschetele, de paici și de cântăreți, care au plecat după ce și-au primit bacșișul.

¹³. Arme de foc, cu fitil, portative, folosite în evul mediu.

¹⁴. Ostași mercenari, pedestri, recrutați mai ales dintre străini, însărcinați cu paza curții domnești.

În timpul acestei săptămâni se slujea liturghia cu utrenia, se trăgeau clopotele cele mari în fiecare dimineață și în fiecare seară; negoțul lânzezea, dughenele nu se deschideau, afară de acelea ale vânzătorilor de unt, ale măcelarilor și ale negustorilor de alimente.

Să se știe că în această țară este obiceiul ca în fiecare joi, după Paște, să se săvârșească o litie, adică o mare procesiune afară din oraș, cu prapuri și icoane și cu preoți înveșmântați în odăjdiile lor; apoi vine domnul cu oastea sa. Se face atunci o sărbătoare măreață în cinstea Joiei Mari, de la care își iau rămas bun, așteptând Joia Înălțării.

Reprodus după descrierea călătoriei patriarhului Macarie III al Antiohiei în Țările Române, (1653-1654 și 1656-1668), făcută de fiul și însoțitorul său, arhidiaconul Pavel din Alep (1627-1669), în volumul *Călători străini despre Țările Române*, VI, București, 1976, p. 126-130.

BISERICA DIN MOLDOVA ÎN TIMPUL LUI VASILE LUPU MITROPOLITUL VARLAAM

Cea mai însemnată dintre domniile Moldovei în prima jumătate a secolului al XVII-lea a fost a lui Vasile Lupu (1634-1653), sprijinitor al culturii și al Bisericii. În cursul domniei lui, Biserica Ortodoxă a ajuns la o strălucire pe care n-o mai cunoscuse din timpul lui Ștefan cel Mare. Aceasta s-a datorat fără îndoială atât lui Vasile Lupu, cât și mitropolitului Varlaam, care a păstorit în tot cursul domniei sale (1632-1653).

Viața mitropolitului Varlaam. Era originar din părțile de sud ale Moldovei, din fostul ținut Putna, născut într-o familie de răzeși cu numele Moțoc. De tânăr și-a îndreptat pașii spre „schitul lui Zosin“ de pe Valea Secului, în preajma căruia marele vornic Nestor Ureche și soția sa Mitrofana, părinții cronicarului Grigore Ureche, au ridicat mănăstirea Secu. Acolo a învățat carte grecească și slavonească, sub îndrumarea unui călugăr cu numele Dositei. În curând a ajuns egumen al mănăstirii Secu. Pe lângă grijile economico-administrative, egumenul Varlaam a avut și frumoase preocupări culturale. Atunci a tradus în românește lucrarea ascetică *Leastvița (Scara) Sfântului Ioan Scărarul*. Începea acum șirul impresionant — sub raport numeric — al cărților traduse în românește, care vor îmbogăți literatura noastră teologică.

Datorită rodnicei sale activități de ordin cultural, cât și vieții sale curate, a fost cinstit cu rangul de arhimandrit, iar domnitorul Miron Barnovschi (1626-1629) l-a făcut duhovnic al său. A ajuns

în curând unul din sfetnicii apropiați ai acestui domn, care, în 1628, l-a trimis în fruntea unei solii la Moscova să cumpere icoane pentru ctitoriile sale. În drum spre Moscova s-a oprit la Kiev, unde era pe atunci egumen al vestitei Lavra Pecerska românul Petru Movilă. Ajunși la Moscova, trimișii Moldovei au fost primiți de țar, apoi Varlaam a comandat mai multe icoane la doi zugravi de acolo. A zăbovit mai mult timp în capitala Rusiei, căci abia în decembrie 1629 s-a întors acasă. Ajuns în Moldova a găsit lucrurile schimbate, căci Miron Barnovschi fusese înlăturat din scaun. Varlaam s-a retras atunci la Secu.

Dar frumoasele sale însușiri, cultura sa adâncă, strădania sa neobosită în slujba Bisericii l-au făcut vrednic de cinstea de a fi ales în scaunul de mitropolit al Moldovei. A fost ales deci mitropolit din slujba de egumen al mănăstirii Secu, trecându-se peste episcopii de Roman, Rădăuți și Huși. Hirotonia întru arhiereu a avut loc în ziua de 23 septembrie 1632. Primii ani de păstorire ai mitropolitului Varlaam s-au desfășurat în vremuri destul de tulburi, cauzate de unele schimbări de domnie. Ea a continuat apoi nestânjenită în tot cursul domniei lui Vasile Lupu.

Din multipla activitate a mitropolitului Varlaam reținem mai ales pe cea culturală. La îndemnul său, Vasile Lupu s-a îngrijit de înființarea unei tipografii, adresându-se în acest scop lui Petru Movilă, acum mitropolit al Kievului. Acesta i-a trimis o tipografie, care a fost instalată în chiliile mănăstirii Trei Ierarhi din Iași. Conducerea ei a fost încredințată ieromonahului kievean Sofronie Pociățchi, trimis de Petru Movilă. *Aceasta a fost prima tipografie din Moldova.* Aici a început mitropolitul Varlaam tipărirea de cărți în românește, toate cu alt cuprins decât al cărților de slujbă bisericească.

Cazania din 1643. Cea mai însemnată lucrare a mitropolitului Varlaam, dar în același timp una din cele mai de seamă din istoria vechii culturi românești, este intitulată *Carte românească de învățătură la dumenecele preste an și la praznice împărătești și la svânți mari* sau *Cazania*, apărută la Iași în 1643. Are 506 file, ilustrate cu numeroase gravuri reprezentând scene biblice, figuri de sfinți la care se adaugă inițiale înflorate, frontispicii,

viniete și podoabe finale. Cartea începe cu un „Cuvânt“ adresat de Vasile Lupu „la toată semenția românească pretutindenea ce să află pravoslavnici într-această limbă,“ arătând că oferă „acest dar limbii românești, carte pre limba românească, întâiu de laudă lui Dumnezeu, după aceia, de învățatură și de folos sufletelor pravoslavnici“. Urma apoi un „Cuvânt către cetitoriu“ al mitropolitului. Din aceste două prefețe se desprinde ideea unității de neam și de limbă a românilor din Moldova, Muntenia și Transilvania.

Cartea are două părți. Partea întâi cuprinde 54 de cazanii la duminici (13 ale Triodului, 9 ale Penticostarului și 32 în duminicile Octoihului), iar partea a doua cuprinde 21 de cazanii la diferite sărbători.

Mitropolitul moldovean și-a cules materialul „din multe scripturi din limba sloveniască“, arătând în prefață că este „adunată din toți tălcovnicii Sfintei Evanghelii, dascălii Bisericii noastre“. Izvorul principal al Cazaniei a fost cartea de predici a mitropolitului grec Damaschin Studitul (secolul XVI), intitulată „*Comoara*“, din care s-au tradus — integral sau parțial — vreo 20 de predici (cu peste 200 de pagini în Cazanie). Alte cazanii au fost preluate din manuscrise românești, traduse după versiuni slave, care circulau la noi încă din secolul al XVI-lea. Varlaam are însă meritul că a strâns într-o lucrare unitară vechile cazanii, care circulau în țările românești în manuscris, traduse din grecește sau din slavonește, le-a revizuit și le-a dat la tipar ca „dar“ întregului popor român. Cazania a adus un aport prețios la formarea limbii noastre literare, fiind scrisă într-un stil viu și plin de culoare, cu fraze bogate în comparații pitorești și expresii plastice. Prin conținutul ei, dar și prin frumusețea graiului, *Cartea românească de învățatură* a lui Varlaam a cunoscut o răspândire mult mai largă decât orice altă carte românească veche, ajungând nu numai în mâna ierarhilor și a preoților, ci chiar a credincioșilor de la sate. Cea mai largă răspândire a cunoscut-o în Transilvania, unde s-au făcut copii după ea și au avut loc procese pentru a intra în posesia ei. A fost retipărită — cu adăugiri sau cu omisiuni — în mai multe rânduri.

Șapte Taine. A doua carte de seamă a lui Varlaam este cea intitulată *Șapte Taine ale Bisericii*, apărută la Iași în 1644 (339

pagini). La traducerea ei a lucrat și logofătul Eustratie. Era o explicare, sub formă de întrebări și răspunsuri, a celor șapte Taine, cu rânduiala lor. Cartea era menită să apere temeierile credinței ortodoxe împotriva calvinilor din Transilvania, care nu recunoșteau cele șapte Taine.

Răspunsul la Catehismul calvinesc. A treia lucrare a mitropolitului Varlaam se intitula *Răspuns împotriva Catehismului calvinesc*. Se știe că în 1642 conducătorii calvini ai Transilvaniei au publicat un Catehism la Alba Iulia. Un exemplar din acesta a ajuns în mâna învățatului boier muntean Udriște Năsturel, la care l-a găsit mitropolitul Varlaam, când a fost în Țara Românească pentru a împăca pe Matei Basarab cu Vasile Lupu. Citindu-l și constatând că era „plin de otravă de moarte sufletească“, mitropolitul moldovean a socotit că este de datoria lui să convoace un sobor al ierarhilor din ambele țări pentru a lua atitudine împotriva Catehismului. Soborul s-a întrunit în 1644 sau 1645 la Iași sau la Suceava. Au participat ierarhii din Moldova, în frunte cu mitropolitul Varlaam, și cei din Țara Românească, în frunte cu mitropolitul Teofil. Soborul a avut misiunea de-a aproba Răspunsul întocmit de mitropolitul Varlaam la Catehismul din 1642. Răspunsul s-a tipărit în 1645, probabil la Iași (după unii, la Dealu). Deosebit de importantă este prefața sa, în care apare din nou ideea de unitate națională, căci se adresa, în primul rând, credincioșilor din Transilvania. Mitropolitul combătea apoi principalele învățături calvine expuse în Catehismul de la Alba Iulia, dezvoltând învățătura ortodoxă despre Sfânta Scriptură, credință și fapte bune, Biserică, Taine, cinstirea sfinților și a icoanelor etc.

Răspunsul are o mare importanță nu numai pentru că este o lucrare originală, ci și prin faptul că arată cum lucrau Bisericele Ortodoxe din Țara Românească și Moldova pentru menținerea unității naționale și spirituale a poporului român.

Școala superioară de la Iași. În 1640, Vasile Lupu, la îndemnul mitropolitului Varlaam, a pus bazele unui *Colegiu la Iași*. El s-a adresat mitropolitului Petru Movilă al Kievului cerând să-i trimită dascăli învățați, ceea ce acesta a și făcut. În fruntea lor se afla ieromonahul Sofronie Pociățchi, fost rector al Academiei

din Kiev, care la Iași îndeplinea și slujba de profesor de literatură latină și de egumen la Trei Ierarhi. Se predau limbile greacă, slavonă, latină, teologia, filosofia, retorica, poetica, dialectica, aritmetica, geometria, astronomia, gramatica și muzica. Colegiul a decăzut după ce Vasile Lupu a pierdut scaunul domnesc.

Din seria altor fapte petrecute în timpul lui Vasile Lupu și Varlaam trebuie să menționăm și *Sinodul de la Iași*, din 1642, care a aprobat *Mărturisirea de credință* a mitropolitului Petru Movilă.

În 1653, când Vasile Lupu a pierdut tronul, Varlaam s-a retras la metania sa de la Secu, de unde plecase cu 21 de ani în urmă. A trăit în liniștea acestei mănăstiri până la moartea sa, survenită în toamna anului 1657. A fost așezat în mormântul pregătit dinainte, lângă peretele din afară al bisericii mănăstirii, spre strana dreaptă.

C o n c l u z i i . *Mitropolitul Varlaam a fost unul din iluștrii cititori ai culturii noastre și unul din făuritorii limbii literare românești, pregătind drumul marilor prozatori moldoveni de mai târziu. A sprijinit cu stăruință pe românii ortodocși transilvăneni în lupta lor pentru apărarea Ortodoxiei, a întreținut legături cu Bisericile Ortodoxe de pretutindeni, a avut un rol însemnat în pregătirea Sinodului de la Iași, a contribuit la împăcarea dintre Matei Basarab și Vasile Lupu, a stăruit pentru înființarea școlii superioare de la Iași și a primei tipografii moldovene, unde s-au imprimat propriile sale osteneli cărturărești. În 1639 figura între cei trei candidați la scaunul de patriarh ecumenic. Toate acestea îl prezintă ca pe unul din cei mai străluciți ierarhi din trecutul Bisericii noastre.*

BIBLIOGRAFIE:

(J.Byck), *Cazania*, București, 1943; Florea Mureșan, *Cazania lui Varlaam 1643-1943*. Prezentare în imagini, Cluj, 1944, XVI+248 p.; Nicolae Chițescu, *Trei sute de ani de la „Răspunsul la Catehismul calvinesc“ al lui Varlaam al Moldovei*, în B.O.R., an. LIII, nr. 11-12, 1945, p. 618-638; Augustin Z.N. Pop, *Viața mitropolitului Varlaam al Moldovei*, în M.M.S. an. XXXIII, nr. 10-12, 1957, p. 742-774 (în același număr al revistei sunt și alte studii despre mitropolit, p.

775-861); Nicolae Șerbănescu, *La trei sute de ani de la moartea mitropolitului Varlaam al Moldovei*, în B.O.R., an LXXV, 10, 1957, p. 1012-1035; Pandelescu Olteanu, *Izvoare originale și modele bizantino-slave în operele mitropolitului Varlaam*, în B.O.R. an. LXXXVIII, nr. 1-2, 1970, p. 113-151; Pandelescu Olteanu, *Damaschin Studitul și mitropolitul Varlaam al Moldovei*, în M.M.S., an. LII, nr. 3-4, 1976, p. 211-224; Florian Dudaș, *Cazania lui Varlaam în Transilvania*, Cluj-Napoca, 1983, 505 p.+77 fig; Stela Toma, *Cazania lui Varlaam după 350 de ani, 1643-1993*, în ST, an XLV, 1993, nr. 1-2, p. 47-76.

LECTURĂ

MITROPOLITUL VARLAAM

Cazanie la slăvita și luminata zi a Învierii Domnului nostru Iisus Hristos.

Astăzi, fraților, să izbândi cuvântul acela ce-au grăit David pro(o)roc de această zi luminată de astăzi ș-au zis: „Aceasta iaste ziua ceia ce-au făcut Dumnezău ca să ne bucurăm și să ne veselim într-însa.“ Iară în ce chip iaste nouă această zi de bucurie și de veselie, hie cine poate să știe și să priceapă. Că de vine pre noi scârbă și frică, vicleșugul și nepriința vrăjmașilor noștri, pentru carea piardem și sănătatea și agonisita și slobozia¹ și cădem în robie și în sărăcie și în toată răutatea, dară cu cât mai vartos să ne vie bucurie și veselie, când vedem vrăjmașii noștri biruiți și călcați și pieriți. Într-aceia ceas ne aflăm veseli și slobozi de toată scârba și de toată frica, așa într-aceia chip ne bucurăm și ne veselim astăzi, căci că vrăjmașii noștri diavoli, care ne agonisiră nouă tot răul și pentru vicleșugul și nepriința lor pierdusăm raiul și viața de veci și căzusăm în sărăcie și în robia diavolului ș-a iadului, pentru care lucru era venită pre noi frică și scârbă mare, iară astăzi iarăș au venit pre noi veselie și voe bună, căci că vrăjmașii noștri aceia sămt călcați și biruiți astăzi de învierea Domnului nostru Iisus Hristos și ceia ce voia nouă rău astăzi-i vedem zdrobiți și perțiți. Pentr-aceia în loc de scârbă astăzi vene nouă bucurie și în loc de frică pace și netemere și în loc de robie slobozie, în locul întunerecului eșim în lumină și în locul iadului dobândim cerul.

Veselește-te ceriu, adecă ce sămt în ceriu și te bucură pământ, adecă oamenii ce sămt pre pământ. Căci și pentru ce? Pentru căci că astăzi trecu blăstămul cel de demult și veni blagoslovenia cea nouă, peri păcatul și veni svenția. Veseliți-vă morți și vă bucurați voi strămoși, căci pre voi vă izbăvi Hristos, vouă vă dede moșia cea dintăiu, raiul, vouă vă dărui viața cea de veci. Toate semențiile și toate limbile vă veseliți astăzi, că astăzi spăsenia² noastră să

¹. Libertatea.

². Mântuirea.

arată, astăzi Hristos înviase și puterea diavolului fu călcată. Astăzi Hristos înviase și vrăjmașul rodului³ nostru fu biruit. Astăzi Hristos înviase și morții cei din veci se sculară. Astăzi Hristos stătu împărat și diavolul stătu rob.

Reprodus din *Cazania lui Varlaam*, București, 1943, Chișinău, p. 91-92.

MITROPOLITUL VARLAAM

Din predoslovia la Răspuns împotriva Catehismului calvinesc

Varlaam cu mila lui Dumnedzău mitropolitul Suceavei și arhiepiscopul țării Moldovei, cătră creștinii din Ardeal: Credincioși pravoslavnici și adevărați fii svintei ai noastre besearci apostolești, iubiți creștini și cu noi și de un neam român, pretutindena tuturor ce se află în părțile Ardealului ce sunteți cu noi într-o credință, cu direptatea Dumnedzăului ș-a Mântuitorului nostru, lui Iisus Hristos, dar voao și pace, să să înmulțească întru cunoștința Domnului nostru lui Iisus Hristos, iară de la smereniia noastră, ca la nește fii iubiți întru Hristos, blagoslovenie, rugă și iertăciune, și de vecie de la Dumnedzău iertare de toate păcatele! Socotind eu diregătorii cea păstoreacă carea ni s-au dat de la Dumnezău și aducându-mi aminte de cuvintele vasului celui ales, fericitului Pavel, carele cu episcopii efesenilor poruncește noao tuturor de dzice: „Socotiți-vă pre sine și toată turma întru carea Duhul Svînt v-au pus episcopi ca să pașteți Besearca lui Dumnedzău, carea o au răscumpărat cu sângele său“; aducându-mi aminte, dzic, de datoriia cea nenumărată ce am să lupt și să propoveduiesc, să întăresc svânta Evanghelie și poruncile și tainele Besearcei noastre... Pentr-aceaea iubiții miei fii, tâmplându-mi-se estimp în părțile Țării Românești, cu treabe domnești și a norodului în Târgoviște, cu cei mai de frunte și mai de-a firea vorovind, mai vârtos cu oarecare boiarin cinstit și slovesnic⁴ și a toată destoinicia și înțelegerea harnic, drept pravoslavnic creștin, al doile logotet și frate Doamnei a bunului credincios și a luminatului Domn Io Matei Voevodă, cu mila lui Dumnedzău Domnul Țării Românești, dumnealui Udriște Năsturel, carele ca un iubitori de învățături și socotitoriu credinței cei direapte în mijlocul altor cărți noao ce mi-au arătat, adusu-mi-au și o cărțulie mică, în limba noastră românească tipărită. Și deac-am cetit, am vădzut sămnul ei scris *Catihizmus creștinesc*, carea o am aflat plină de otravă de moarte sufletească de care lucru, iubiții miei fii, mărturisesc înaintea lui Dumnedzău cu firea mea că mare grije și multă scârbă au cuprins sufletul și inima mea. Pentru care lucru îndată am chemat ș-am strâns săbor dintr-amândoao părțile, și din

³ Neam, omenire.

⁴ Învățat, bun vorbitor.

Țara Românească și din Țara Moldovei, cu („nu⁴) atâta că doară să poată ei clăti inima voastră ce-i întărită și rădăcinată pre temelii cea bună și tare a besearicei noastre pravoslavnice, cât cuget și socotesc, cândai cu aceste minciuni și amăgitori, cu carele cearcă și ispitesc în tot chipul să poată afla pre neștine prostac și neștiutori să-l sparie cu mărturia Svintei Scripturi, carile fără de cale le-au pus și rău le tâlcuiesc cătră a lor perire. Pentr-aceaea am socotit că am o datorie mare, să fac răspuns și să arăt strămbătura și tâlcul cel rău a lor, ce tâlcuiesc și strămbadză Scriptura Svântă.

Ș-aceasta nu că doară prepui ceva întru fapturile ceale pravoslavnice a creștinătății voastre, că știu foarte bine și sunt adeverit cum credința voastră ce-ați apucat dintâiu și dinceput nici unul de voi cărțile ceale ereticești și dascăliia și învățătura lor în număr nu le socotiți, ce numai pentru să arăt întunearecul și neînțelegerea lor ce au întru Scriptura Svântă, carea o tâlcuesc pre voia și pre volnicia lor cum vor... Pentr-aceaea, fiii miei întru Hristos iubiți, scris-am asupra acestui Catihizmus nou, cu carele cei den afară de pravoslavie⁵ au nedejduit să vă sparie cu mărturiile Scripturii Svinte, să vă înșeale întru eresia lor cea rătăcită, ce-am scris una: pentru să puteți sta împotriva când va fi vreame de nevoie; alta: pentru ca să vă aflați întru învățăturile pravoslaviei întăriți ca nește stâlpi neplecați și neclătiți...

Pentru-aceaea, fiii mei întru Hristos iubiți, să murim cu credința cea direaptă întru Hristos, pentru ea să fim vii întru el, și să ne aducem aminte de acela marele proroc Moisi, cum el a urât cinstea și mărirea împărăției de la Eghipt împreună cu bogăția și cu vistearile lui, socotind mai bine să pață rău cu frații săi ce era de un neam și de o credință, decât să aibă altă cinste și mrire. Că de vom răbda toate greutățile și nevoile pentru credința cea adevară și ne vom svârși⁶ într-însă cu pocăință, vom dzice și noi cu fericitul Pavel: Cu bună nevointă m-am nevoit, viața mi-am săvârșit, credința am ferit, de-acmu mi să cruță cununa dreptății, carea mi-o va da Domnul în dzua aceea a dreptului giudeț⁷. Aceasta și voi veți dobândi pentru credința voastră cea pravoslavnică a moșilor și a strămoșilor voștri, carea o ați ținut întru învățăturile ceale bătrine și de demult, a șapte svinte și a toată lumea săboară, cari de la apostoli au luat și noao le-au dat, aceaea dzic, cununa cea de Dumnedzău împletită a mării și a vieții cei de vecie și a fericeii, carea toți credincioșii o vor dobândi pentru Iisus Hristos, Domnul nostru a căruia iaste slava și ținearea și slujba și închinăciunea, împreună cu Părintele și cu Duhul svînt acmu și pururea și întru veaci de veaci, amin.

Reprodus după Varlaam, *Opere. Răspuns împotriva Catehismusului calvinesc*. Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mirela Teodorescu, București, 1984, p. 185-189.

5. Ortodoxie.

6. Săvârși, muri.

7. Judecată.

XXIII

MITROPOLITUL PETRU MOVILĂ. SINODUL DE LA IAȘI

În decursul veacurilor, s-au ridicat din rândurile credincioșilor noștri slujitori vrednici, care au strălucit în diferite scaune vlădicești, slujind cu râvnă Biserica și neamul. Dar poporul nostru a dat oameni de seamă care au stat și în slujba unor Biserici Ortodoxe surori, din alte țări, ajutând, prin munca și vrednicia lor, la propășirea acestora. Între ei, la loc de frunte se află Petru Movilă, mitropolitul Kievului.

Copilăria și tinerețea lui Petru Movilă. S-a născut la Suceava, în 1596, ca fiu al lui Simion Movilă, domn pentru scurtă vreme în Țara Românească și în Moldova, și al soției sale Melania-Marghita. Un frate al tatălui său, Ieremia, a fost domn în Moldova, un altul, Gheorghe, de care ne-am ocupat, a fost mitropolit al Moldovei. Dintre frații lui Petru, trei au ajuns domni în Țara Românească sau în Moldova. Întreaga familie a Movileștilor ctitorise mănăstirea Sucevița.

În 1600, Petru a trebuit să pibegească în Polonia din cauza ocupării Moldovei de către Mihai Viteazul. Câțiva ani mai târziu a părăsit Moldova pentru totdeauna, așezându-se în Polonia. Tânărul fiu de domn și-a continuat învățătura — pe care o începuse în casa părintească — la școala (sau colegiul) Frăției ortodoxe din orașul Lvov. Aici a studiat limbile slavă, greacă și latină, pe lângă gramatică, poetică, retorică, dialectică și teologie.

Egumen la mănăstirea Pecerska. Dumnezeu a îndreptat pașii fiului de domn moldovean spre cunoscuta mănăstire Pecerska

(Lavra Peșterilor) din Kiev, mai ales la hramul acesteia, la sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului. Sub înrăurirea starețului mănăstirii și a mitropolitului de atunci al Kievului, dar și datorită înclinărilor sale firești, s-a hotărât să se călugărească. După ce s-a pregătit duhovnicește la moșia sa Rubiejovka, unde a zidit și o biserică cu hramul Sf. Ioan cel Nou, în anul 1627 a fost tuns în monahism la Kiev. A ajuns tot atunci egumen al mănăstirii Pecerska, fiind hirotesit arhimandrit în luna decembrie din același an.

Trebuie menționat că în acele vremuri întregă Ucraina și Kievul erau sub dominația regatului polon catolic. Se înțelege că Biserica Ortodoxă ucraineană, aflată sub stăpânire polonă, era în grea strâmțorare. Propaganda catolică era în plină desfășurare în aceste teritorii, mai ales că în anul 1596 o parte din clerul și credincioșii ortodocși acceptaseră unirea cu Roma, semnând un act de unire la Brest, în Polonia. La începutul secolului al XVII-lea trecuseră la uniație numeroși episcopi și mulți nobili, ca să poată face parte și pe viitor din Seimul (dieta) Poloniei. Poporul a rămas însă statornic în credința strămoșească.

În astfel de împrejurări vitrege a ajuns Petru Movilă egumen al Lavrei Pecerska din Kiev. De îndată a început o luptă energică pentru apărarea și afirmarea Ortodoxiei în Ucraina, adică în regatul polon.

În anul 1631 a avut loc alegerea de rege în Polonia. Cu acest prilej, arhimandritul Petru Movilă a strâns în jurul său pe mai mulți nobili poloni ortodocși și protestanți care au ales pe regele Vladislav. În felul acesta a făcut pe noul rege să redea unele din libertățile și drepturile răpite ortodocșilor. Printre altele, au fost câștigate: libertatea de cult a Ortodoxiei în toată Polonia, dreptul pentru ortodocși de a avea biserici, spitale, tipografii și dreptul de a înființa altele; restituirea către ortodocși a tuturor bisericilor din Kiev și a câtorva episcopii luate abuziv de uniți.

Mitropolit al Kievului. Aceste mari biruințe ale Ortodoxiei din regatul polon, dobândite prin iscusința lui Petru Movilă, au dus la alegerea sa ca „arhiepiscop și mitropolit al Kievului, al Galiției și al întregii Rusii” în anul 1633. Alegerea a fost întărită întâi de regele Vladislav și recunoscută apoi de patriarhul ecumenic Chiril Lucaris. A fost hirotonit arhieru în aprilie 1633, în biserica

ortodoxă din Lvov — ctoria familiei Movileștilor — și instalat la Kiev în iulie 1633.

De acum înainte a început munca sa rodnică pentru proșirea Bisericii sale. Încă din 1631, pe când era numai arhimandrit, înființase la Kiev o școală înaltă, un colegiu, cu dascăli buni, cu bibliotecă bogată și cu limba de predare latină, sub directa sa conducere. La începutul secolului al XVIII-lea Colegiul a devenit Academie, deci o școală cu caracter universitar, întocmindu-se un program nou de învățământ, după modelul universităților apusene. Această școală, înființată la Kiev de românul Petru Movilă, este socotită *cea mai veche instituție de învățământ superior la slavii ortodocși*, din care a izvorât lumină pentru întreaga Ortodoxie. Diferite școli susținea și în alte orașe.

A înființat tipografii la Kiev, Lvov și în alte părți, tipărind o mulțime de cărți de slujbă, de învățătură, de evlavie creștină, de apărare a Ortodoxiei și traduceri din Sfinții Părinți. Se cunosc aproape 50 de tipărituri, îngrijite de mitropolitul Petru, unele fiind lucrate de el însuși, altele de ucenici sau colaboratori ai săi, la multe semnând el prefețele. Dintre lucrările care-i aparțin trebuie consemnată cea intitulată *Lithos* (= Piatra), în 1644, principala sa operă de polemică religioasă, cu aproape 900 de pagini. Dintre traduceri amintim *Evanghelia învățătoare* a patriarhului ecumenic Calist (1637).

Mărturisirea Ortodoxă. Dar cea mai importantă dintre lucrările sale, cartea de doctrină a întregii Ortodoxii, este *Mărturisirea Ortodoxă*. Nevoia unui Catehism se simțea atunci mai mult ca oricând, dată fiind propaganda catolică și protestantă ce se făcea în rândul popoarelor de credință ortodoxă, cât și pentru faptul că alte confesiuni creștine aveau asemenea cărți. Mai mult chiar, în 1629 a apărut, în latinește, o mărturisire de credință calvinizantă, pusă sub numele patriarhului Chiril Lucaris de la Constantinopol, care era bine cunoscut în Polonia, căci a fost profesor la Ostrog.

Mărturisirea lui Petru Movilă a fost scrisă în limba latină. Era împărțită după cele trei virtuți teologice, cuprinzând 261 de întrebări și răspunsuri, bazate pe Sf. Scriptură, Sf. Părinți și

canoanele bisericești. Partea întâi cuprindea învățătura despre credință, tâlcuind Simbolul credinței, partea a doua trata despre nădejde, explicând rugăciunea Tatăl nostru și fericirile, iar partea a treia expunea învățătura despre dragostea față de Dumnezeu și de aproapele. După întocmirea acestei cărți, mitropolitul Petru a convocat la Kiev, în 1640, un sinod de clerici și de mireni, care trebuia să-și exprime părerea asupra lucrării sale. Sinodul a cercetat lucrarea, dar nu s-a putut pronunța asupra a două puncte și de aceea a hotărât să ceară și părerea patriarhului ecumenic de la Constantinopol. S-a ajuns, în cele din urmă, la ideea convocării unui alt sinod, cu reprezentanți ai mai multor Biserici Ortodoxe.

Sinodul de la Iași. Pentru că sinodul nu se putea întruni la Constantinopol, unde stăpâneau sultanii turci, nici la Kiev, aflat sub stăpânirea regilor poloni catolici, Petru Movilă s-a gândit să fie convocat la Iași, în Moldova, țară ortodoxă și țara sa natală, în care domnea atunci Vasile Lupu, cunoscut sprijinitor al Bisericilor Ortodoxe de pretutindeni. Patriarhul ecumenic și-a dat acordul ca sinodul să se întrunească la Iași, trimițându-și doi delegați: Porfirie, fost mitropolit al Niceei, și ieromonahul Meletie Sirigul, cel mai învățat teolog grec din secolul al XVII-lea. Mitropolitul Petru a trimis trei delegați din Kiev. Din partea Bisericii moldovene participau mitropolitul Varlaam și episcopii Evloghie al Romanului, Anastasie al Rădăuților și Gheorghe al Hușilor, precum și ieromonahul Sofronie Pociățchi, egumenul mănăstirii Trei Ierarhi și rectorul școlii superioare înființate aici de Vasile Lupu. Din Țara Românească n-a participat nimeni, date fiind raporturile neprietenoase dintre Matei Basarab și Vasile Lupu în acea perioadă. Deci, pentru prima dată în istorie s-au întâlnit aici reprezentanții celor trei mari ramuri ale Ortodoxiei: greacă, slavă și română.

Sinodul s-a deschis în ziua de *15 septembrie 1642* în trapeza bisericii Sf. Trei Ierarhi din Iași și a ținut până la *27 octombrie 1642*, deci 43 de zile. Membrii săi au discutat punct cu punct întreaga Mărturisire de credință alcătuită de mitropolitul Petru Movilă. Pe măsura discutării ei, ieromonahul Meletie Sirigul o traducea în limba greacă vorbită. Discuții mai aprinse au fost numai asupra celor două puncte cu care n-au fost de acord nici

membrii Sinodului de la Kiev din 1640. Petru Movilă scrisese că pe lângă rai și iad mai este un loc curățitor, purgatoriul, și că prefacerea darurilor la Sf. Liturghie în Trupul și Sângele Domnului ar avea loc la rostirea cuvintelor: „Luați, mâncați...“, deci în amândouă se vădea o influență catolică. Sinodul, și în special Meletie Sirigul, au apărat vechile rânduieli ortodoxe, arătând că nu există purgatoriu și că prefacerea darurilor se face în timpul chemării Duhului Sfânt de către preotul slujitor.

La 27 octombrie s-au încheiat lucrările sinodului. La 30 octombrie Mărturisirea — îndreptată și tradusă acum în limba greacă — a fost trimisă Sinodului din Constantinopol. În martie 1643, Sinodul aproba Mărturisirea mitropolitului kievean. Mai târziu, actul de aprobare a fost semnat și de patriarhii Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului. Astfel, lucrarea învățatului mitropolit *primea aprobarea întregii Ortodoxii*, devenind, după *Simbolul credinței* (Crezul) și *Dogmatica Sfântului Ioan Damaschinul, a treia Mărturisire de credință a Bisericii Ortodoxe*. În felul acesta un teolog ortodox român a adus o contribuție de seamă la tezaurul de credință și de învățătură al Ortodoxiei. Cartea s-a tipărit, în versiunea latină, la Amsterdam, în 1643, iar în versiunea grecească, tot acolo, în 1667. De atunci, ea a fost tradusă în mai multe limbi și tipărită în numeroase ediții. În românește a fost tipărită pentru prima oară la Buzău, în 1691, în traducerea logofătului Radu Greceanu, ajutat de fratele său Șerban și de Constantin Cantacuzino Stolnicul.

Legăturile lui Petru Movilă cu țările românești. Încă în 1631, pe când era egumen al Lavrei Pecerska, fratele său Moise Movilă a ajuns domn în Moldova. Cu acest prilej, arhimandritul Petru i-a dedicat o carte bisericească, tipărită atunci la Kiev, *Triodul ales*. Prefața, semnată de el, cuprindea, pe câteva pagini, diferite sfaturi prin care-i arăta cum trebuie să se poarte un domn creștin.

Mai târziu, tipografiile înființate de Matei Basarab la Câmpulung, Govora și Târgoviște și a lui Vasile Lupu de la Trei Ierarhi din Iași au fost dăruite sau cumpărate de la Petru Movilă, care a trimis și meșteri tipografi. În 1640, Vasile Lupu a întemeiat școala superioară la Iași, după modelul celei kievene, cu patru profesori trimiși de Petru Movilă.

La începutul anului 1645 mitropolitul kievean a avut prilejul să viziteze Moldova, pe care n-a mai văzut-o din copilărie. A venit ca să binecuvânteze căsătoria fiicei lui Vasile Lupu, Maria, cu un nobil lituan, căsătorie pe care o mijlocise însuși mitropolitul. Cununia s-a făcut în biserica Sf. Trei Ierarhi din Iași și cu acest prilej mitropolitul Petru a rostit un „Cuvânt duhovnicesc“, în două limbi, o treime în limba poloneză, cunoscută de mire și două treimi în limba română, cunoscută de mireasă, de familia ei și de nuntași.

În lucrarea sa *Lithos*, menționată mai sus, consemna o seamă de datini și obiceiuri din Moldova (tăiatul moțului la copii, hramuri de mănăstiri, ridicarea catedralei mitropolitane din Alba Iulia de Mihai Viteazul etc.).

După o păstorire de 13 ani împliniți, mitropolitul Petru Movilă a închis ochii în ziua de 22 decembrie 1646, fiind îngropat în biserica mănăstirii Pecerska, mulțumit că lupta sa de o viață întregă a fost mult folositoare nu numai Bisericii Ortodoxe din Polonia de atunci, ci și Ortodoxiei întregi.

C o n c l u z i i . *Din cele expuse, rezultă că mitropolitul Petru Movilă a fost un mare dar duhovnicesc pe care l-a făcut Biserica Ortodoxă Română Bisericii Ortodoxe Ucrainene și întregii Ortodoxii. În 1996 — la 400 de ani de la naștere și 350 de la moartea sa —, Biserica Ortodoxă a Ucrainei a hotărât ca Petru Movilă să fie trecut în rândul sfinților, urmând a fi prăznuit în fiecare an la 22 decembrie. Această canonizare a fost acceptată și de Biserica Ortodoxă Română.*

BIBLIOGRAFIE:

Niculae M. Popescu, *Pomenirea de trei sute de ani a Sinodului de la Iași*, în B.O.R., an LX, nr. 9-10, 1942, p. 387-402 și în *An. Acad. Rom.*, M.S.I., s. III, t. XXV, nr. 8, București, 1943, 19 p.; P.P.Panaiteanu, *Petru Movilă și românii*, în B.O.R., an LX, 9-10, 1942, p. 403-420 și în vol. *Contribuții la istoria culturii românești*, București, 1971, p. 575-595; Niculae M. Popescu și Gheorghe I. Moisescu, *Mărturisirea Ortodoxă*, Ediția greacă din 1667 și cea română din 1691, București, 1942-1944, LXVII + 352 p. + VIII pl.; Teodor Bodogae, *Din istoria Bisericii Ortodoxe de acum 300 de ani. Sinodul de la Iași*. Sibiu, 1944, IV+163 p.; Niculae M. Popescu, *Petru Movilă*, în B.O.R., an LXV, nr. 1-3, 1947,

p. 9-29; Ștefan Gorovei, *Petru Movilă, Contribuții*, în M.M.S., an. LVII, nr. 10-12, 1981, p. 704-716; *Mărturisirea de credință a Bisericii Ortodoxe*, traducere de Alexandru Elian, București, 1981, 183 p.; Revista M.A., an. XXXII, 1987, nr. 6, p. 49-77 și an XXXIII, 1988, nr. 1, p. 7-36; Mitropolit Nestor Vornicescu, *Sfântul Ierarh Petru Movilă, mitropolitul Kievului, al Galiției și a toată Ucraina*, Craiova, 1999, 325 p.

LECTURĂ

MITROPOLITUL PETRU MOVILĂ

Din învățăturile către fratele său Moise, domnul Moldovei

La conducerea tronului tău întru cele politicești, să împlinești mai întâi pe acestea:

1. Să alegi și să numești în slujbe (officia) bărbați buni, evlavioși și vrednici a conduce, tot așa cum odinioară pe Moise, cel de-un nume cu tine, Ietro, socrul său, l-a sfătuit zicându-i (Ieșire, cap. 18): „Alegeți, din tot poporul oameni drepti și cu frică de Dumnezeu, oameni de credință, care urâsc lăcomia, și pune-i căpetenii peste mii, căpetenii peste sute și celelalte“. Și adăuga: „Dacă vei face lucrul acesta, și Dumnezeu te va întări.“

2. La judecări, vina să fie mai întâi cercetată și abia apoi hotărârea să fie luată, tot așa cum Dumnezeu a poruncit prin Moise lui Israil (Deuteronom, cap. 17): „La judecată, ascultând cele ce ți se spun, să cercetezi amănunțit, iar dacă va fi adevărat, atunci să moară vinovatul.“

3. Se cuvine să trăiești în pace cu toți cei dimprejur, așa cum a fost Abimeleon (Facere, 21) cu Avraam, David (I Paralipomena, 19) cu Hanun, Solomon cu împăratul Hiram și alții.

4. Pentru libertatea patriei și a supușilor tăi să lupți bărbătește, după cum poruncesc cei cinci regi din Sodoma (Facere, 14), Debora și Barac (Judecătorul, 4), Ghedeon și Eftae.

5. Să lupte împotriva dușmanilor, iar pe cei nevinovați să-i cruțe, este datoria oricărui conducător.

Dar toate acestea sunt politicești; mai însemnate sunt însă cele dumnezeiești. Care sunt acestea?

1. Se cuvine celui pus în fruntea celor creștinești, mai întâi, să se închine credinței pravoslavnice celei adevărate, să fie evlavios, să înmulțească și să răspândească această (credință).

2. Închinarea la idoli și la toate amăgirile Satanei, potrivnice dreptei credințe și virtuților, să fie stărpite din obiceiurile oamenilor și dezrădăcinate din toată țara, după cum regii israeliteni Asa, Iri, Ezechia și alții au făcut în vechime.

3. Să pui multă sânguință pentru ca învățătura curată și dreaptă a Bisericii sobornicești să fie cinstită și întărită.

4. "Ἐν τῇ ὀρθοδοξίᾳ καὶ εὐσεβείᾳ"¹ să urmezi pilda și purtarea părinților și strămoșilor tăi.

5. Să fii ctitor, ziditor și binefăcător al bisericii și al școlilor.

6. Să fii totdeauna pentru cei supuși un conducător drept, pildă a evlaviei, cinstei, dreptății și tuturor virtuților.

7. Pentru a ști cum să domnești și ce să faci în stăpânire, ca toate să fie cu noroc, să asculți buzele Domnului, care sunt sfătuitoii spirituali preaînțelepți...

8. Să zidești și să înnoiești clădiri și biserici, în care să se audă necontentit adevărata slăvire a lui Dumnezeu de pe buzele binecinstitorilor Lui, iar aceasta să ajungă până la scaunul Său ceresc și să facă auzită puterea stăpânului.

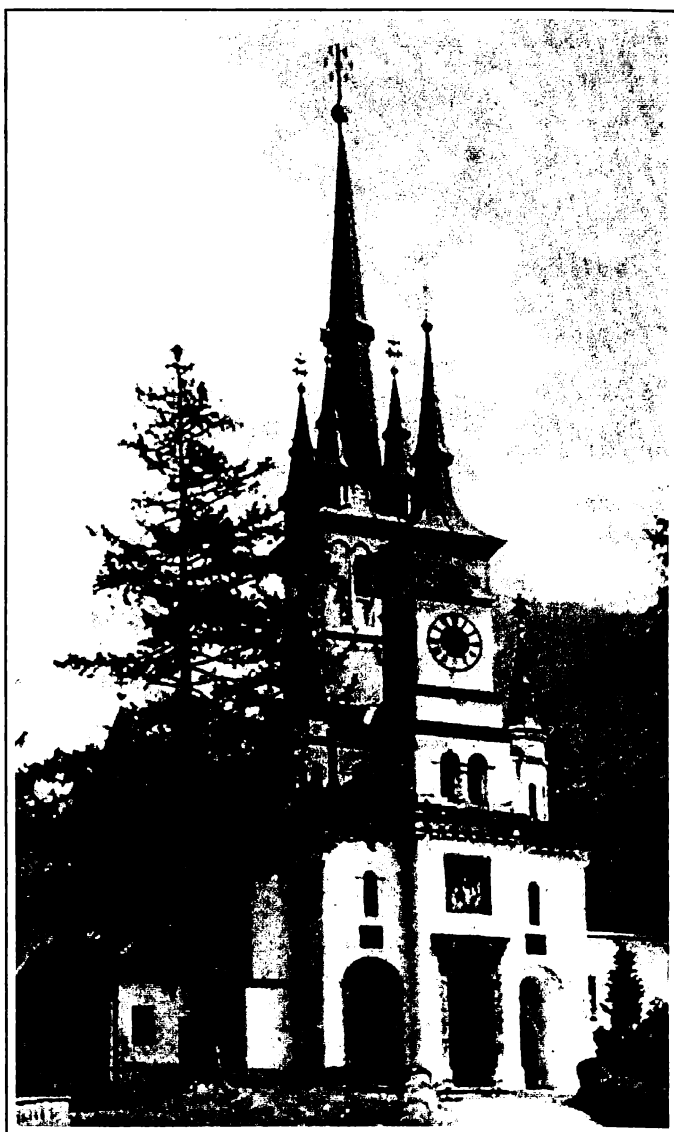
9. Să păzești cu sfințenie, împreună cu supușii tăi, ceremoniile legiuite de Dumnezeu și de întreaga Biserică și rânduite de pravilele Sfinților Părinți.

10. Tuturor supușilor tăi să le amintești cu osârdie de pocăință și de rugăciuni, să faci aceasta prin porunci scrise.

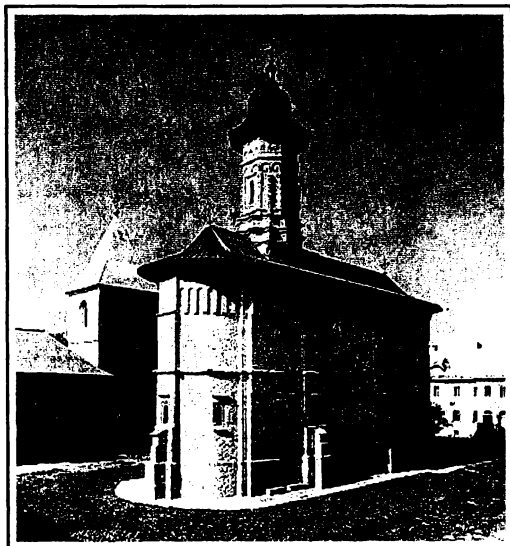
Aceste virtuți, o, prealuminate doamne, care cunoști și vezi cât sunt de trebuincioase Măriei tale, cu atât mai mult acum când ești în domnie, domnie asupra celor duhovnicești împreună cu cele lumești, ți le-am amintit pe scurt, pentru ca întru toate acestea să înflorești. Mulțumire dând lui Dumnezeu, îți doresc și mă rog să fii întru toate și nu numai să fii, ci să le și înmulțești...

Reproduse după G. Mihăilă, *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, 1972, p. 195-196.

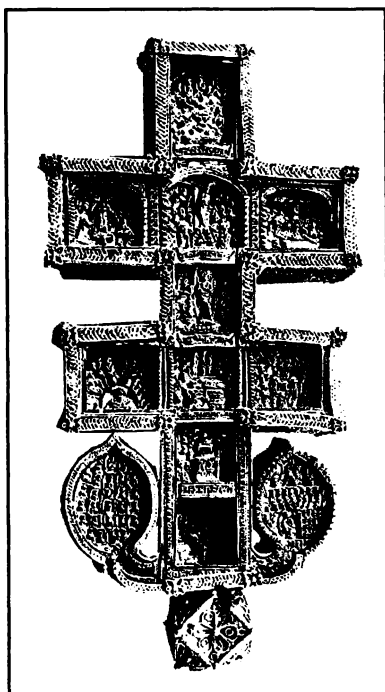
¹ În ortodoxie și evlavie.

Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, a cărei construcție a început în ultimele decenii ale secolului al XV-lea și a continuat în secolele următoare, ajutată în permanență de domni, ierarhi și credincioși din Țara Românească și Moldova.

**Mănăstirea
Dragomirna,
ctitoria
mitropolitului
Anastase Crimca
(1606 - 1609).**

**Cruce
ferecată
sculptată
de la
Mănăstirea
Dragomirna
(1624).**

Miniaturi de la mitropolitul Anastasie Crimca în Psaltirea din 1618.

**Mitropolitul
Varlaam
al
Moldovei,
frescă
în biserica
Trei Ierarhi
din Iași
(sec. XIX).**

КАРТЕ РОМЪНЪСКЪ

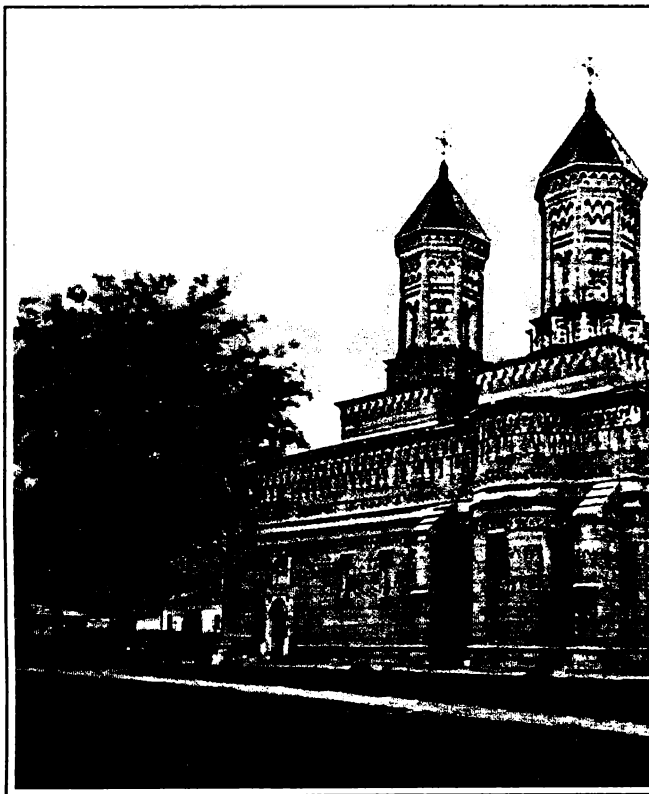
ДЕ ПЪВЪЦЪТЪЪ ДЪМЕНЕУЕ
 ПРОТЕ АШН АПЪЛЪНТЕ АПЪРЪТЪ-
 ЦИ . ШН А СВЪЦН МЪРН .

КЪОНСА ШН КЪТЪАТЪ НЪТУМАА
ЛЪН ВЪСНЛЕ ВОНВОДЪА

ШН ДОНДАЪ ЦЪРЪ МЪ. АНЪМЪТЕ
 ИКЪНТЪН ТЪМЪУНЪ АНЪАМЪА
 СЛОВЕНЪНЪ ПЪАКЕА РОМЪНЪСКЪ .
 ХЪВЪРА МЪ ШАТРОДОАТЪА
 Лицѣра Молдовѣн

↑ Тълѣрнаи Лоуцѣн . ↑ Мѣнѣтѣрѣ
 ѡт рѣн ѡтѣн ↑ Шѣн . Дѡла Хѣ АХѣн

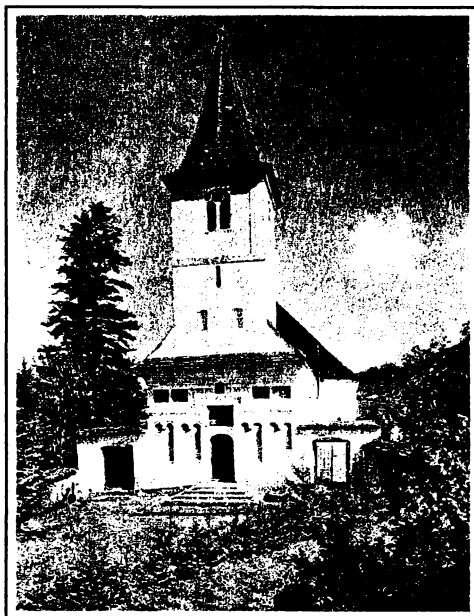
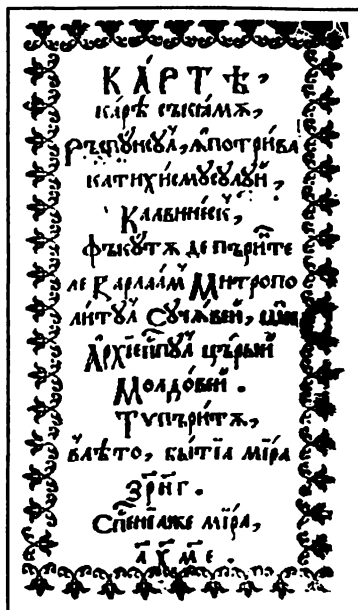
Foala
 de titlu
 a Cazaniei
 lui Varlaam
 (Carte
 românească
 de
 învățătură),
 Iași, 1643,
 care
 a cunoscut
 o largă
 difuzare
 în
 Transilvania
 (peste
 350 de
 Exemplare).

**Biserica
Sfinții
Trei Ierarhi
din Iași,
Ctitoria
lui Vasile
Lupu,
sfântită
la
6 mai 1639,
una din
capodoperele
Artei
Universale.
Impresionează
mai ales
prin bogata sa
ornamentație
în piatră
care acoperă
Exteriorul.**

Foia de titlu
a Răspunsului
la Catehismul
calvinesc (1645).

Biserica din
Turnu Roșu - jud.
Sibiu,
cătoria lui
Matei Basarab
(1653).

**Petru Movilă,
mitropolitul Kievului
(1633-1646).**

**Ierarh român
din Transilvania;
acuarelă
din secolul XVII.**

XXIV

BISERICA ORTODOXĂ DIN TRANSILVANIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA. MITROPOLIȚII ILIE IOREST ȘI SIMION ȘTEFAN

Am arătat în alte pagini că din a doua jumătate a secolului al XVI-lea apar știri referitoare la mitropoliții Transilvaniei, care-și aveau sediul în Alba Iulia (Bălgrad). Între aceștia se remarcă Ghenadie I și Ioan de la Prislop, cel din urmă păstorind în timpul lui Mihai Viteazul, domn care a ridicat în Alba Iulia o nouă biserică mitropolitană și o nouă reședință vlădicească.

Urmașii lui Ioan de la Prislop. Cel dintâi a fost mitropolitul *Teoctist*, al cărui nume este întâlnit într-un act din 1606 și pe o piatră funerară din 1622.

Acestuia i-a urmat mitropolitul *Dosoftei*, care se pare că a fost moldovean, lucru ce-l deducem din faptul că întreținea corespondență cu domnitorul Ștefan Tomșa al Moldovei și cu diferiți clerici moldoveni. Dosoftei se impune prin aceea că a convocat un sinod (sobor) la Alba Iulia, la 4 iulie 1627, care a luat mai multe măsuri disciplinare privitoare la preoți și credincioși. Printre altele, se stabilea numărul sărbătorilor, destul de ridicat de altfel. Se rânduiau apoi pedepse în bani pentru preoții care vor comite fapte nevrednice de misiunea preotească sau care nu vor săvârși slujbele potrivit tipicului și rânduielilor ortodoxe. De pildă, preotul care nu cunoștea slujbele era amendat cu 24 de florini, cel care nu avea cărți, veșminte, vase, antimis, cu 24 de florini, cel care

nu îngrijea biserica, cu 24 de florini, cel care nu respecta gradele de rudenie la cununie, cu 40 de florini; credincioșii care nu posteau de două ori pe săptămână plăteau 24 de florini, iar cei ce răpeau fete, 40 florini etc.

Mitropolitul Ghenadie II. La scurt timp după acest sinod, locul lui Dosoftei a fost luat de Gheorghe de Brad, numit în călugărie — și ca mitropolit — *Ghenadie*, atestat pentru prima dată într-un act din octombrie 1627. Se intitula: „Arhiepiscopul din scaunul Bălgradului, al Vadului, al Orăzii, al Sătmarului și a toată țara Ardealului“. A continuat și sub el propaganda calvină, patronată acum de principele Gabriel Bethlen. Constatând că ierarhii ortodocși din Transilvania nu-l sprijineau în îndeplinirea planurilor sale, Bethlen s-a adresat patriarhului ecumenic Chiril Lucaris, cerându-i acordul ca românii ortodocși din Transilvania să treacă la calvinism. Patriarhul i-a răspuns, la 2 septembrie 1629, arătându-i că nu-și poate da consimțământul la așa ceva, atrăgându-i atenția asupra zădărnicii planurilor sale. El îi scria, între altele, că, pentru îndeplinirea acestui plan, trebuia mai întâi „să se rupă legătura de sânge și de simțire, care zvâcnește în taină, dar cu multă putere, între românii din țara Transilvaniei și locuitorii din țările Munteniei și Moldovei. Negreșit, domnii vecini ai ziselor țări niciodată nu vor îngădui aceasta și foarte sigur vor pune piedici, dacă nu cu armele, cel puțin cu îndemnuri tainice“. Deci și străinii erau conștienți de originea comună, de unitatea de credință și de limbă, care exista între românii din Transilvania cu cei din Țara Românească și Moldova.

În 1640, domnul muntean Matei Basarab a trimis la Alba Iulia, la principele Gheorghe Rákoczy I, o delegație formată din ierarhi și dregători în frunte cu mitropolitul Teofil. Cu acest prilej, mitropolitul Teofil a cercetat și pe mitropolitul Ghenadie, care l-a rugat să-i trimită o tipografie și un meșter tipograf. Prin înțelegerea lor a apărut în același an o carte de legi, *Pravila de la Govora*, cu două tiraje: unul pentru Țara Românească, sub numele mitropolitului Teofil, altul pentru Transilvania, sub numele mitropolitului Ghenadie. La începutul lunii septembrie 1640 Ghenadie a trecut la cele veșnice.

Mitropolitul Ilie Iorest. În locul său au apărut mai mulți candidați pentru ocuparea scaunului mitropolitan. Dintre ei, principele Gheorghe Rákoczy I a ales pe ieromonahul putnean *Ilie Iorest*, recomandat de domnul Moldovei, Vasile Lupu. A fost apoi trimis în Țara Românească și hirotonit de mitropolitul Teofil. Ilie Iorest era originar din Transilvania, fiind călugărit în Moldova, la Putna, unde a primit și darul preoției.

La scurt timp după ce a ocupat scaunul mitropolitan a apărut la Alba Iulia o nouă ediție din *Evanghelia cu învățătură* a diaconului Coresi, a cărei tipărire începuse încă din timpul vieții lui Ghenadie. Păstoria lui Ilie Iorest s-a desfășurat în vremuri destul de vitrege, când acțiunile prozelitiste ale calvinilor, în frunte cu principele Gheorghe Rákoczy I, se intensificau. În 1642, s-a tipărit la Alba Iulia un *Catehism calvinesc*, care a fost apoi combătut de mitropolitul Varlaam al Moldovei prin cunoscuta sa lucrare *Răspuns la Catehismul calvinesc*. S-au făcut presiuni și asupra mitropolitului Iorest ca să-i ajute la răspândirea noii învățături calvine. În acest scop, încă la numirea ca mitropolit, i-au fixat un program în mai multe puncte, prin care-i cereau să lucreze pentru propagarea calvinismului. Mitropolitul n-a îndeplinit însă nici una din dorințele calvinilor, ci a rămas statornic în dreapta credință ortodoxă, împreună cu păstoriții săi. Din această cauză principele l-a aruncat în închisoare, unde a pătimit timp de nouă luni. A fost eliberat abia în noiembrie 1643, pe baza garanției a 24 de credincioși că va plăti 1.000 de taleri pentru vistieria principelui. S-a retras atunci în Moldova, la mănăstirea Putna. De acolo a plecat în Rusia, ca să strângă ajutoare în vederea răscumpărării garanților. Avea asupra sa un pașaport dat de Vasile Lupu și o scrisoare de recomandare dată de cei patru ierarhi din Moldova, în frunte cu mitropolitul Varlaam, în care îi descriau suferințele îndurate în Alba Iulia.

În august 1645, fostul mitropolit al românilor ortodocși din Transilvania era primit de țarul Rusiei, căruia i-a dăruit părțicele din moaștele Sf. Dumitru. În schimb, țarul i-a făcut daruri bogate în bani și obiecte, cu care a răscumpărat apoi pe cei 24 de garanți din Transilvania.

Mitropolitul Iorest și-a petrecut restul vieții în Moldova. A murit la Putna, la adânci bătrâneți, după cum aflăm dintr-o însemnare pe un Minei slavon în manuscris din acea mănăstire: „Să se știe când a murit vlădica. Iorest, în anul 7186 (=1678), luna martie 12“.

Pentru viața sa curată, cât și pentru pătimirea îndurată pentru dreapta credință, Sfântul Sinod al Bisericii noastre a hotărât, în 1950, ca mitropolitul Ilie Iorest să fie cinstit ca sfânt mărturisitor în întreaga Biserică Ortodoxă Română în ziua de 24 aprilie a fiecărui an.

Mitropolitul Simion Ștefan. După înlăturarea lui Iorest din scaun, încă din primele luni ale anului 1643 a fost ales un nou mitropolit la Alba Iulia. Era *Simion Ștefan*, hirotonit și el în Țara Românească. Principele calvin Gheorghe Rákoczy I și sfetnicii lui au încercat acum, din nou, să-și exercite influența asupra Bisericii Ortodoxe românești din Transilvania, impunând noului mitropolit 15 condiții, între care: să se predice în românește, dar numai după Sfânta Scriptură, înlăturând deci Sfânta Tradiție, să se catehizeze tineretul după Catehismul calvinesc, să fie împărtașiți numai cei vârstnici, să se desființeze obiceiurile ortodoxe-românești de la botez, cununii și înmormântări, să se înlătore cinstirea icoanelor și a crucii, să nu se pună piedici celor ce doreau să treacă la calvinism. Se prevedeau măsuri privind sinodul protopopilor și drepturile superintendentului calvin asupra Bisericii Ortodoxe românești. Nici aceste condiții n-au avut urmări.

Noul Testament de la Alba Iulia. Numele mitropolitului Simion Ștefan a rămas definitiv înscris în istoria culturii românești prin faptul că a tipărit *Noul Testament* de la Alba Iulia în 1648. Traducerea a început-o ieromonahul Silvestru, fost egumen la Govora, unde mai tipărise două lucrări. El n-a trăit ca să-și vadă rodul ostenețelor sale cărturărești ieșind de sub tipar, ci a murit în cursul lucrării de traducere. Opera sa a fost continuată de mitropolitul Simion Ștefan și alți cărturari care au fost nevoiți să-l corecteze și să-l întregească. Lucrul acesta îl mărturisea el însuși în prefață. Tot acolo, mitropolitul pune și problema unității limbii românești. El scria, printre altele: „Aciasta încă vă rugăm să

luați aminte că rumânii nu grăesc în toate țările într-un chip... pentru aceia cu nevoie poate să scrie cineva să înțeleagă toți, grăind un lucru unii într-un chip, alții într-alt chip. Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sunt buni carii umblă în toate țările, așa și cuvintele acelea sunt bune care le înțeleg toți. Noi drept aceia ne-am silit, de în cât am putut, să izvodim (traducem, n.a.) așa cum să înțeleagă toți, iar dacă nu vor înțelege toți nu-i de vina noastră, ce-i vina aceluia ce-au răsfirat rumânii printr-alte țări de ș-au mestecat cuvintele cu alte limbi, de nu grăesc toți într-un chip“.

Textul Noului Testament din 1648 era împărțit în capitole și versete. Pe spațiile marginale ale paginilor erau explicați unii termeni străini sau termeni românești cu circulație restrânsă, precum și unele versete. 23 de cărți aveau scurte „predoslovii“ (introduceri), cu date despre autori, timpul, locul, limba în care s-au scris cărțile respective și cuprinsul lor. În felul acesta, Noul Testament de la 1648 cuprinde zeci de pagini care pot fi socotite ca primul „manual“ de introducere și exegeză biblică din teologia românească.

Tot în cursul păstoririi mitropolitului Simion Ștefan s-a tipărit la Alba Iulia o *Psaltire* în românește, în 1651.

A murit în vara anului 1656, căci la 17 septembrie 1656 era hirotonit, la Târgoviște, noul mitropolit Sava Brancovici.

C o n c l u z i i . *În prima jumătate a secolului al XVII-lea ierarhii transilvăneni s-au confruntat cu acțiunea prozelitistă calvină, sprijinită de principii Transilvaniei. Cu toate vitregiile timpului, ei au reușit să mențină credința ortodoxă în rândul păstoriților lor. Din rândul lor s-a ridicat și un martir al credinței strămoșești, Sf. Ierarh și Mărturisitor Ilie Iorest.*

BIBLIOGRAFIE:

Silviu Dragomir, *Contribuții privitoare la relațiile Bisericii românești cu Rusia în veacul XVII, în An. Acad. Rom., M.S.I., s. II, t. XXXIV, București, 1912; 183 p.*; Mircea Păcurariu, *Mitropolitul Ilie Iorest al Transilvaniei*, în B.O.R., an XCVI, nr. 9-10, 1978, p. 1149-1163 (și în vol. său *Studii de istorie a Bisericii Ortodoxe Române*, București, 2005, p. 11-28).

Gabriel Țepelea, *Studii de istorie și limbă literară*, București, 1970, p. 7-75 (cap. „Noul Testament“ de la Bălgrad); G. Istrate, *Un moment important din istoria limbii române literare: Noul Testament de la Bălgrad (1648)*, în M.M.S., an. XLVIII, nr. 9-12, 1972, p. 749-774; Grigorie T. Marcu, *Considerații asupra Noului Testament din 1648*, în S.T., an. XXV, nr. 9-10, 1973, p. 605-618; Mircea Păcurariu, *325 de ani de la apariția „Noului Testament de la Bălgrad,”* în B.O.R., an. XCI, nr. 11-12, 1973, p. 1206-1215 (și în vol. său *Studii de istorie a Bisericii Ortodoxe Române*, București, 2005, p. 29-45); *Noul Testament din 1648...*; Reeditat... 1988 și 1998, 907 p. (cu mai multe studii introductive).

LECTURĂ

MITROPOLITUL GHENADIE II

Carte de numire a unui protopop

Milostiu Bojiu preoștina arhiepiscopu chir Ghenađie ot stol Belgradschii i Vadschii i Varadschii i Satmarschii i văsei zemli Ardealschi i proci.¹

Pace și blagoslovenie. Scriem tuturor domnilor și ispanilor² și vice ispanilor și birailor³ și sulgabirailor⁴ și tuturor deregătorilor, carii sunteți făcători de dreptate și purtători de cinste din varmeghie⁵ Hinedorii. Să fie domnie voastră sănătoși. Alta dăm știre domniilor voastre și altor tuturor preoților și birailor de pren toate satele împreună tuturor rumănilor, carii se țin de lege greciască și sârbească, cum văzând noi protop(op) Ianăș din Hinedoara la mâna lui cărțile și altor vlădici mai denainte vreame, într-acelaș chip dat-am vlădicia mea cartea noastră, cum să fie tare și puternic a socoti întru toate lucrurile legii, alegând sventele besearici de acoperiș, de țințirimuri⁶ și de siriul dinlăuntru cum isprăvescu preoții și cum învață sfânta evanghelia și toți oamenii cum postesc și cum ascultă de toate pedecările⁷ se socotească pân la al cincele văr și de cuscrii, de carii se mestecă cu știre și fără știre și de o(a)meni carii-ș lasă muerile,⁸ așijderea și muerile care-și lasă bărbații. Derept aceae și voi preoților și cu tot clirisul besearicilor, să aveți a asculta de toate de ce va da protopopul învățătură. Pentru că i-am dat putere cum unde va fi lege împreună cu giurații să poată despărți și birșăgălu⁹ cu dreptate. Iar cine

¹ Ghenađie, din mila lui Dumnezeu, prea sfințitul arhiepiscop al scaunului Balgradului și Vadului și Orășii și Sătmarului și întregii țări a Ardealului și celelalte.

² Fișpan — comite, conducătorul unui comitat (judet).

³ Birău — primar.

⁴ Solgăbirău — pretorul, conducătorul unei plase.

⁵ Județul.

⁶ Cimitire.

⁷ Impedimentele.

⁸ Soțiile

⁹ A amenda.

(nu) va asculta de cuvântul cărții noastre, să fie birșag 12 florinți. Iar de se va ținea într-alt chip cineva, acela se fie oprit de besecă...

(4 decembrie 1628)
Ghenadie Arhiepiscop

Reprodus după Timotei Cipariu, *Acte și fragmente*,
Blaj, 1855, p. 253-254.

Parabola fiului risipitor în Noul Testament de la Alba Iulia

Și zise: un om avea doi feciori și zise cel mai tânăr tătăne-su: tată, dă-mi partea ce mi se cade de avuție. Și împărți lor avuția. Și nu după multe zile, adună toate feciorul cel mai mic și să duse într-un ținut departe, și acolo răsipi toată avuția lui, viețuind cu răsipeală. Și amistuind el tot, fu foamete mare în acel ținut, și el începu a să lipsi fără bucate. Și mearse de să lipi de un lăcuioriu a celui ținut, și trimise pre el în câmpul său, să pască porcii. Și jăluia să împle pântecele său de mâncare ce mânca porcii și nime nu-i da lui. Deci, viindu-și în fire, zise: câți năimiți ai tătăie-mieu să satură de pâine? iară eu pieiu de foame? Scula-mă-voi de mă voi duce la tatăl meu și voi zice lui: Tată, greșit-am spre ceriu și înaintea ta. Și de-acum nu sunt harnic să mă chem fiul tău: fă-mă ca unul de în năimiții tăi. Și sculându-se veni cătră tatăl lui. Iară, încă fiind el departe, văzu pre el tatăl lui și i se fece milă. Și alergând căzu spre grumazii lui și-l sărută pre el. Zise, într-aceea, lui, feciorul: tată, greșit-am spre ceriu și înaintea ta și de-acum nu sunt harnic să mă chem fiul tău. Zise tatăl către slugile sale: aduceți veșmântul cel mai bun, și-l îmbrăcați pre el, și dați inelul în mâna lui și încălțăminte în picioare. Și aduceți vițelul cel îngrășat. Înjunghiați-l și mâncând, să ne veselim. Că acesta fiul meu era mort și înviit, și pierdut era și să află.

Reprodus din *Noul Testament de la Alba Iulia*, f. 90.

BISERICA ORTODOXĂ DIN
TRANSILVANIA ÎN A DOUA JUMĂTATE
A SECOLULUI AL XVII-LEA.
MITROPOLITUL SAVA BRANCOVICI
ȘI URMAȘII SĂI

În 1656, în locul lui Simion Ștefan, soborul protopopilor români din Transilvania a ales ca mitropolit pe protopopul văduv din Ineu, Simion Brancovici.

Copilăria și tinerețea lui Simion Brancovici. Noul ales s-a născut în Ineu, Aradului dintr-o veche familie sârbească, dar românizată, venită aici încă din secolul al XVI-lea. A învățat carte în casa părintească și poate de la un frate al tatălui său, cu numele Longhin, care fusese „mitropolit“ al Ineului. A ajuns apoi la mănăstirea Comana din Țara Românească, unde se retrăsese între timp vlădica Longhin. De aici s-a întors acasă, unde s-a căsătorit, având și copii, care i-au murit de mici. În acest timp era nevoit uneori să îmbrace haina ostășească, din cauza numeroaselor ciocniri pe care le aveau locuitorii aceluia ținut cu oștile otomane. Întâmplându-se să moară protopopul Ineului, Grigorie Brancovici, un alt frate al tatălui său, credincioșii l-au sfătuit să-și închine viața slujirii lui Dumnezeu, ca preot-pro-topop. Îndeplinindu-le dorința, a plecat în Țara Românească, la unchiul său Longhin, care a stăruit pe lângă mitropolitul Ștefan al Ungrovlahiei să-l hirotonească preot. Fiind săvârșit acest act în catedrala mitropolitană din Târgoviște, s-a întors acasă, în Ineu, unde a aflat cu durere că soția îi murise între timp.

Sava Brancovici, mitropolit al Ardealului. A îndeplinit slujba de preot și protopop timp de mai mulți ani, până în 1656. În acel an a fost ales mitropolit al Transilvaniei, în locul lui Simion Ștefan. A trecut din nou în Țara Românească, unde, după ce a fost călugărit sub numele de Sava, a fost hirotonit în catedrala din Târgoviște, a treia zi după praznicul Înălțării Sfintei Cruci din anul 1656, de către mitropolitul Ștefan, vlădica Longhin, episcopii țării și ierarhii străini aflați în Târgoviște. Încărcat cu daruri primite de la domnul țării, Constantin Șerban Basarab, și de la mitropolitul Ștefan, s-a reîntors apoi la credincioșii săi din Transilvania, fiind primit cu mare cinste la reședința vlădicească din Alba Iulia.

Păstoria sa, deși îndelungată, a fost mult tulburată de numeroasele războaie și schimbări de principii petrecute atunci, precum și de încercările acestora de-a atrage pe românii ortodocși la calvinism. După abia trei ani de păstorie, principele Acațiu Barcsay l-a înlocuit cu preotul rus Gheorghe din Putivlia, numit în călugărie și ca mitropolit *Ghenadie*, care a murit în vara anului 1660. În pomelnice apare ca mitropolit și un oarecare *Daniil*, pe care istoricii l-au identificat cu călugărul Daniil, traducătorul *Pravilei* de la Târgoviște din 1652, ajuns mai târziu episcop la Strehaia, în Oltenia. Abia în martie 1662 Sava Brancovici a fost reales mitropolit de soborul protopopilor, întrunit la Alba Iulia, și confirmat de noul principe calvin al Transilvaniei, Mihail Apafi.

Mitropolitul Sava în Rusia. Din 1662 până în 1680 și-a păstrat scaunul fără întrerupere. Pentru că Biserica Ortodoxă Română din Transilvania se zbătea în multe greutăți, mitropolitul Sava a cerut acordul principelui Apafi să meargă în Rusia, ca să strângă ajutoare, așa cum făcuse pe vremuri și mitropolitul Ilie Iorest. A făcut călătoria în Rusia în 1668, fiind însoțit de fratele său Gheorghe — un om învățat, care a scris și o cronică —, precum și de alte persoane. Ajuns la Moscova, a fost primit de însuși țarul Rusiei în două rânduri. Țarul i-a făcut numeroase daruri în bani și obiecte, dându-i și un hrisov prin care-i permitea să meargă în Rusia după ajutoare din șapte în șapte ani. În ziua de Sfinții Apostoli Petru și Pavel a slujit în biserica Uspenia din Moscova împreună cu patriarhii Alexandriei și Antiohiei și vlădicii ruși.

Mitropolitul Sava și calvinismul. După întoarcerea din Rusia a început o perioadă de asuprii din partea principelui Mihail Apafi și a altor conducători calvini, care și-au dat seama că prin călătoria în pravoslavnică Rusie i-a crescut încrederea în Ortodoxie și hotărârea de a rămâne statornic în credința strămoșească și în rânduielile ei. De aceea, în 1669 Apafi i-a impus noi îndatoriri, între care cea mai grea era aceea a subordonării față de superintendentul calvin maghiar din Alba Iulia; reînființarea tipografiei, înființarea de școli românești și săvârșirea slujbelor în românește. Cu toate că ultimele măsuri erau favorabile românilor, totuși, prin înființarea tipografiilor nu se urmărea altceva decât tipărirea de cărți calvinizante. Ca să împiedice acest lucru a ținut tiparnița ascunsă ani de zile.

În 1670, mitropolitul Sava a mers în Țara Românească, unde domnitorul Antonie Vodă din Popești cu ierarhii țării și boierii din divan i-au întărit, printr-un hrisov, o danie anuală de 6.000 de aspri, pe care o avuseseră și unii dintre înaintașii săi.

În anii următori, se cunosc câteva vizite canonice făcute în parohiile întinsei sale eparhii. Astfel, în 1672 sfințea mănăstirea din Moisei, în Maramureș, peste doi ani biserica din Vlădeni, lângă Brașov, în 1675 era în Brașov, pentru aplanarea unor neînțelegeri între preoții de la biserica Sf. Nicolae din Șchei.

„Sinodul“ mitropolitului Sava. În 1675 a convocat un sobor la Alba Iulia, luând mai multe măsuri pentru înviorarea vieții religioase-bisericești a clerului și a credincioșilor români din Transilvania. Dintre hotărârile luate în acest sobor menționăm: săvârșirea obligatorie de slujbe în duminici și sărbători, iar în timpul posturilor zilnic, înlăturarea sărbătorilor „băbești“ și a unor superstiții legate mai ales de cultul morților; respectarea gradelor de rudenie la căsătorie; credincioșii să se împărtășească de patru ori pe an, să cinstească pe preoți, să învețe Tatăl nostru, Crezul și cele 10 porunci; catehizarea copiilor să se facă în biserică; înlăturarea din preoție a celor ce se făceau nevrednici de această slujbă.

La rugămintea sa, principele Apafi a scutit pe preoții ortodocși români de dări în mai multe rânduri.

Sfârșitul mitropolitului. Cu toate că în aparență legăturile dintre mitropolit și Apafi erau bune, în realitate deveneau tot mai

încordate. Fiind acuzat atât el, cât și fratele său Gheorghe, că ar complota împotriva principelui, acesta a convocat, la 2 iulie 1680, un „scaun de judecată”. Aducându-i-se mai multe acuzații nedrepte, mitropolitul Sava a fost înlăturat din scaunul său, iar bunurile i-au fost confiscate de principe. Bătrânul mitropolit a fost aruncat în închisoare împreună cu fratele său. Adevărata cauză a înlăturării și întemnițării sale a fost însă statornicia sa în credința ortodoxă și refuzul de-a ajuta pe conducătorii de atunci ai Transilvaniei în acțiunea de calvinizare a Bisericii Ortodoxe Române. Gheorghe Brancovici a fost eliberat nu peste mult timp, reușind să se refugieze în Țara Românească, pentru a cere sprijinul domnitorului Șerban Cantacuzino în vederea eliberării mitropolitului. Acesta însă a rămas și pe mai departe în închisoare, unde a fost supus la tot felul de suferințe. În cele din urmă a fost eliberat, dar în aprilie 1683 a trecut la cele veșnice.

Ținând seama de viața sa curată și de statornicia lui în Ortodoxie, Sf. Sinod al Bisericii noastre a canonizat pe mitropolitul Sava în 1950, hotărând ca el să fie cinstit ca sfânt mărturisitor în întreaga Biserică Ortodoxă românească, împreună cu înaintașul său în scaun, Ilie Iorest. Pomenirea lor se face în fiecare an la 24 aprilie.

Urmașii lui Sava Brancovici. După înlăturarea lui Sava din scaun, soborul mare al protopopilor a ales în locul său pe ieromonahul *Iosif Budai* din Pișchinți (jud. Hunedoara), hirotonit la București de mitropolitul Teodosie în august 1680. Se pare că fusese călugărit în Moldova. A murit la începutul anului 1682.

Rămânând iar vacant scaunul mitropolitan, Șerban Cantacuzino a recomandat principelui Mihail Apafi pe un călugăr grec cu numele *Ioasaf*, fiind sigur că acesta nu va face nici o concesie calvinilor. De fapt, principele l-a și numit, fără să se mai convoace soborul protopopilor. Cu toate că unii protopopi încercaseră să-i însceneze un proces, nemulțumiți că a fost impus de principe, Ioasaf a păstorit până la moarte, spre sfârșitul anului 1683.

La începutul anului 1684, soborul a ales ca mitropolit pe preotul văduv *Sava* din Veștem, de lângă Sibiu. Păstoria lui a durat numai un an, căci a murit în vara anului 1685.

A fost ales apoi un preot Vasile, numit în călugărie — și ca mitropolit — *Varlaam*, care a păstorit până la moartea sa, în 1692. Sub el s-au editat câteva cărți în tipografia din Alba Iulia: *Ceaslovățul*, *Rânduiala diaconșvelor*, *Molitvelnicul* și altele. A făcut diferite vizite canonice în cuprinsul eparhiei sale.

În 1692, în locul său a fost ales preotul văduv Toma din Teiuș (jud. Alba), numit în călugărie și ca mitropolit *Teofil*. În cursul păstoriei sale a făcut mai multe vizite canonice, a sporit averea Mitropoliei, căreia îi lăsa prin testament întreaga agoniseală a vieții. A murit în vara anului 1697. Toți aceștia au fost hirotoniți la București de mitropolitul Teodosie.

Urmașul lui Teofil a fost *Atanasie Anghel*, originar din Ciugud (jud. Alba). În 1699, Atanasie a tipărit, la Alba Iulia, o *Bucoavnă* (o "carte de citire"), prima pe care o cunoaștem și un *Chiria-codromion* (o reeditare, cu unele neînsemnate schimbări, a Cazaniei lui Varlaam), cu ajutorul lui Constantin Brâncoveanu, care i-a trimis pe meșterul tipograf Mihail Ștefan. Tot Brâncoveanu i-a dăruit, în 1700, moșia Merișani în județul Argeș.

În anii 1687-1688 Transilvania a ajuns în stăpânirea Imperiului habsburgic (Austria), iar locul propagandei calvine a fost luat de cea catolică, mult mai puternică.

C o n c l u z i i . *În pofida vitregiilor vremurilor, mitropoliții ortodocși ai Transilvaniei din a doua jumătate a secolului al XVII-lea au avut marele merit de a fi rezistat oricăror încercări prozelitiste calvine, unul din ei ajungând să primească și moartea mucenicească pentru statornicia sa în dreapta credință.*

BIBLIOGRAFIE:

Vasile Mangra, *Mitropolitul Sava Brancovici (1656-1680)*, Arad, 1906, XV + 181 p.; Marina I. Lupaș, *Mitropolitul Sava Brancovici, 1656-1683*, Cluj, 1939, 126 p.; I. Lupaș, *Păstoria mitropolitului Sava Brancovici - Brâncoveanu și călătoria lui la Moscova*, în vol. *Studii istorice*, V, Sibiu-Cluj, 1945-1946, p. 71-95; Victor Cămpineanu, *Mitropolitul Sava Brancovici. Legăturile cu Rusia și lupta sa împotriva cotropitorilor turci*, în B.O.R., an LXXIII, nr. 6, 1955, p. 551-570; Mircea Păcurariu, *Mitropolitul Sava Brancovici al Transilvaniei*, în B.O.R., an. CI, nr. 3-4, 1983, p.

225-247 și în vol. *Studii de istoria Bisericii Ortodoxe Române*, București, 2005, p. 46-68; Gheorghe Cunescu, *Mitropolitul Iosif Budai*, în M.A., an. XXVII, nr. 1-3, 1982, p. 139-150.

LECTURĂ

Măsuri împotriva superstițiilor luate de Sinodul convocat de Sava Brancovici în 1675

3. Când chiamă creștinii pre popa la bolnavi să-i cuminece¹ și nu vor să iasă după popa din casă, acolo popa să nu meargă la morții casei.

4. Molitvă să nu facă nice oaselor, nici hainelor, nice oi sau vaci preste mort să nu dea, au găini, iară în laturi pot da, picioarele dobitoacelor să nu le spele nici să le arză cu lumina în frunte, și colac preste groapă să nu dea, bani în groapă să nu să arunce, muierile² să nu țipe pre uliță.

5. Carii nu vor să-și îngroape morții luna sau miercurea, la aceia popii să nu meargă.

6. Popii să nu facă molitve pe dobitoace.

7. Care oameni sau muieri vor face foc în curte la joi mari sau la blagoveștenii³ și vor pune masă și pâine și zic că vin morții să să încălzească și aruncă apă pe pajește să bea morții, pre acei (ii) vor da șpanilor⁴ să nu să vor lăsa.

8. Sărbătorile drăcești, marțe și miercure cine va ține, acela să se dea șpanilor să nu să vor lăsa.

9. Pruncii să nu toace pre păresimi.

10. Cu lopata la paști să nu bată.

11. În luna de paști în apă să nu se tragă.

12. Jocurile de duminica și din sărbători să să puie jos⁵, ce să meargă la beserică, iară care nu va ținea aceste, întâi popii vor fi fără popie, mirenii fără lege, iar alții se vor da șpanilor.

Reprodus după Timotei Cipariu, *Acte și fragmente*, Blaj, 1855, p. 147-148.

1. Împărtășească.

2. Femeile.

3. Bunavestire (slav.).

4. Dregători locali.

5. Să fie interzise, să se înlăture.

MITROPOLITUL SAVA BRANCOVICI

Carte de preoție

Sava Brancovici, Milostiuu Bojeiu Mitropolitu Belgradskii e Vadskii, Maramureșkii e Văsea Zemlea Ardealskiea i proci¹.

Pavel, marele apostol al lui Iisus Hristos, poruncește să se dea carte de mărturie preoților de la aceia ce-i hirotonesc. Deci și eu, fiind întru aceia dregătorie rânduit, venit-au la noi acest preot anume Paștiul, cu smerenie, fiind mărturisit de oameni buni credincioși așisderea și de duhovnicul lui, cum este vreadnic de rânduală sfântă ca aceasta. Drept aceia și noi, văzând smerenia lui și mărturie de la oameni buni, l-am preoțit pre rând citeț, ipodiacon, diacon și preot cum s-ar zice desăvârșit spre toată rânduală preoției. Deci ți se cade și ție, fătul meu cel sufletesc, să te nevoești să știi toate tainele Svintei Beseareci cum au poruncit Dumnezău și au rânduit și au tocmit Svinții Părinți. Și iară să te nevoești foarte tare ca să propovăduiești Svânta Evanghelie, curat și luminos creștinilor și să povestești Scriptura Svântă oamenilor în limba întru care grăesc, ca să înțeleagă tot creștinul, și mare și mic, cuvântul lui Dumnezău. Și când vei fi chemat la ospăț sau în vorba oamenilor, portul și cuvintele tale să fie spre învățatură creștinilor, să nu cumva să vie schizmă sau sminteală pren tine întru creștini. Și să te ții de celea cuvinte cum scrie Sf. Pavel apostol cătră Tit, glava 1, stih 7, 8, 9 zac 300 de te vei ținea de această tocmeală pre tine vei spăsi și pre cei ce te vor asculta. Timotei l-a Carte, glava 4, stih 16 zac 285.

Pisah meseța Martiia 12 dni vlt 1677²

Sava Brancoveanu m(anu) propria.

Reprodus după Marina I. Lupaș, *Mitropolitul Sava Brancovici*, Cluj, 1939, p. 91-92.

CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

Hrisov prin care acorda un ajutor anual Mitropoliei ortodoxe din Transilvania (25 mai 1698)

...Iată dară ne făgăduim den agoniseala ceia ce noao iaste dată de Dumnezeu Sfântii și marii biserici a Mitropoliei Bălgradului, Arhiepiscopii țarei Ardealului, unde se cinstește hramul al sfântei și de viață făcătoarei Troiței, care scaun al aceștii Mitropolii ce mai sus s-au zis dentru a sa temelie iaste făcută și înălțată de răposatul Mihai Voievod pă vremea când a fost craiu într-acea

¹ Sava Brancovici, din mila lui Dumnezeu mitropolit al Bălgradului, Vadului, Maramureșului și a întregii țări a Ardealului și celelalte.

² Scris în luna martie 12 zile, anul 1677.

parte de loc. Deci dară, dator ne rănduim ca în toți anii vieții noastre ca să avem a da viitorilor de acolo celor ce vor veni de la această sfântă Mitropolie de aici po banii șase mii. Care număr să hie neschimbat și nemutat, pentru că știind-o pre această Sfântă Mitropolie că se învăluiește ca o corabie în mijlocul valurilor mării, fiind întră multe feliuri deeretici necredincioși și se năpăstuieste de la dâșii în multe chipuri. Într-aceia și glasul nostru cel (cu) curată minte cu tot deadinsu pohtim, o credincioșilor domni, ca ori hiește care dintr-aleșii de Dumnezeu blagocestivi ar ajunge în vremea stăpânirii sale în urma domnii noastre domnind și stăpânind scaunul acesta, au den sângele neamului nostru au dintr-altul strein, dentru a sa avuție care de la Dumnezeu i-ar fi lui dată, să nu se îndoiască cu hirea ca (să) hie lipsită această sfântă Mitropolie de acest număr de bani, ci sau după numărul cel mai sus zis au și cu mai mare sumă precum îl va îndura Dumnezeu, ci așa urmați pohta noastră precum și noi am primit și am făgăduit primind urmarea altor răposați pravoslavnici domni. Ca și Domnul Dumnezeu ce iaste în Troiță slăvit pre acela să-l cinstească și să miluiască cu lină pace întru a sa domnie și în acela veac ce va să hie răpaos vecinic sufletesc lui să-i fie. Și iată că punem și vremea viitorilor de acolo pentru luarea aceștii mile însă la septemvrie zi întâi. Această milă am făcut și am întărit îndemnându-ne, văzând și hrisoave iscălite și pecetluite ale acelora ce mai nainte de noi au domnit întru Dumnezeu răposații strămoșului domniei mele, Io Matei Băsărab Voevod și a lui Costandin Vodă Șerban, și încă și hrisovul lui Antonie Vodă. Drept aceia și noi am voit și am pohtit de am voit mila aceasta și cu acest cinstit hrisov a domniei mele, ca să aibă a venire în toți anii trimișii de acolo, la vremea ce mai sus s-au zis, să ia mila aceasta suma deplin, ca să hie sfântii Mitropolii de-ntărire și de ajutoriu, iar domnii mele și răposaților părinților domnii mele vecinică pomenire...

Reprodus după I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, vol I (1599-1699), Cluj, 1940, p. 461-462.

XXVI

MITROPOLITUL DOSOFTEI AL MOLDOVEI

Dintre urmașii mitropolitului Varlaam cel mai de seamă a fost, fără îndoială, renumitul cărturar Dosoftei, care a păstorit, în împrejurări destul de vitrege, între anii 1671 și 1686.

Viața lui Dosoftei. S-a născut în jurul anului 1624 într-o familie românească, originară, se pare, din Suceava. Părinții săi se numeau Leonte (Leontari) și Misira. Tânărul Dimitrie Barilă, cum se numea din botez, va fi învățat carte la școală întemeiată de Vasile Vodă Lupu pe lângă mănăstirea Sf. Trei Ierarhi din Iași. Și-a continuat apoi învățătura la școala Frăției Ortodoxe din Lvov, pe atunci în Polonia, reorganizată de mitropolitul Petru Movilă. În 1649 era călugăr la mănăstirea Probota, ctitoria și necropola lui Petru Rareș.

În 1658, datorită învățaturii și vieții sale curate, a ajuns episcop al Hușilor, la începutul anului 1660 episcop al Romanului, iar în 1671 a fost ales mitropolit al Moldovei.

Vlădica Dosoftei a fost mereu preocupat de probleme culturale, alcătuiind sau traducând în românește o serie de cărți de slujbă și de învățătură. Încă pe când își petrecea viața în mănăstirea Probota a tradus — pentru prima oară în românește — *Istoriile* lui Herodot. Ca episcop de Roman a revizuit traducerea Vechiului Testament făcută de Nicolae Milescu la Constantinopol și care se va tipări apoi în *Biblia* de la București din 1688.

De aceea, cronicarul moldovean *Ion Neculce* scria despre el aceste frumoase cuvinte de apreciere: „Acest Dosofteiu mitropolit nu era om prost (simplu, de rând, n.n.) de felul lui. Și era neam de mazâl; pre(a) învățat, multe limbi știa: elinește, lătinește,

slovenește și altă adâncă carte și învățătură, deplin călugăr și cucernic și blând ca un miel. În țara noastră pe-ceasta vreme nu este om ca acela“.

Psaltirea în versuri. Pentru că vechea tipografie care exista în Moldova — la Iași — în timpul domnitorului Vasile Lupu și a mitropolitului Varlaam nu mai funcționa, Dosoftei a fost nevoit să-și tipărească primele lucrări în mănăstirea ucraineană de la Uniev din Polonia. Acolo a tipărit, în 1673, cea mai de seamă lucrare a sa, *Psaltirea în versuri*. Aceasta a fost rodul unei munci grele, lucrând, cum spunea el însuși, „cu multă trudă și vreme îndelungată, cinci ani cu foarte osârdie mare“. A fost prima încercare de versificare în limba noastră, Dosoftei alcătuind o lucrare cu peste 8.600 de versuri, care îl arată ca un poet foarte talentat. Deși a avut de luptat cu greutățile inerente începutului, când limba literară românească nu era încă mlădiată pentru a fi folosită în versuri, Dosoftei a dăruit culturii noastre o lucrare de mare valoare literară și artistică.

Psalmii versificați de mitropolitul moldovean au adus multă mângâiere în sufletele credincioșilor români de pretutindeni, unii din ei ajungând cu timpul să pătrundă în cântecele de stea și în colinde. Primul psalm a fost pus în versuri de către mitropolitul Dosoftei astfel:

„Ferice de omul ce n-a merge
În sfatul celor fără de lege
Și cu răii nu va sta-n cărare,
Nici a ședea-n scaun de pierzare;
Ci voia lui va fi tot cu Domnul
Și-n legea lui ș-a petrece somnul.“

Psalmul 136 (137) a fost versificat așa:

„La apa Vavilonului,
Jelind de țara Domnului,
Acolo șezum și plânsăm
La voroavă ce ne strânsăm,
Și cu inemă amară
Prin Sion și pentru țară,
Aducându-ne aminte,

Plânceam cu lacrimi herbinte
 Și bucline ferecate
 Lăsăm prin sălci aninate.“

Între psalmii 131 și 132 Dosoftei a adăugat 8 versuri proprii, în care arăta binefacerile păcii și ale buneii înțelegeri între oameni:

„Cine face zid de pace,
 Turnuri de frățae
 Duce viață fără greață
 N'tr-a sa bogăție.
 Că-i mai bună, denpreună,
 Viața cea frățască,
 Decât armă ce destramă
 Oaste vitejească.“

Alte lucrări. Tot în anul 1673, mitropolitul Dosoftei a tipărit la Uniev *Acatistul Născătoarei de Dumnezeu*, în limba română.

Războiul izbucnit în 1673 între turci și poloni a pus capăt pentru un timp activității sale culturale. În cursul războiului, Ștefan Petriceicu, domnul Moldovei, a trecut de partea polonilor. Dar aceștia fiind bătuți, a fost nevoit să se refugieze în Polonia de frica turcilor. O dată cu el a plecat și mitropolitul Dosoftei, care, de asemenea, era alături de poloni. S-a întors în țară în anul 1675, când a fost reșezat în scaunul mitropolitan. De acum înainte Dosoftei nu s-a mai amestecat în probleme politice, ci și-a continuat numai truda cărturărească.

În anul 1679 a încercat să refacă vechea tipografie a lui Vasile Lupu de la Iași, tipărind, în același an, *Dumnezeiasca Liturghie* în românește, a doua traducere după Coresi și prima făcută de un ierarh. Prin aceasta a pus la îndemâna preoților cea mai însemnată carte, care să-i ajute la săvârșirea slujbelor bisericești în românește. În 1680 a tipărit o *Psaltire de-nțeleș*, în slavonește și românește.

Nefiind mulțumit cu aspectul lor grafic, s-a adresat cărturarului român Nicolae Milescu, aflat în slujba țarului Rusiei, precum și patriarhului Ioachim al Moscovei, cerând sprijin pentru înființarea unei noi tipografii. Patriarhul i-a îndeplinit dorința, trimițându-i o tiparniță completă, pe care Dosoftei a instalat-o la biserica Sf. Nicolae domnesc din Iași.

Dosoftei a tipărit aici principalele cărți de slujbă în românește, el fiind primul ierarh din Moldova care a început munca grea pentru introducerea limbii românești în biserică în locul celei slavone. În 1681 a tipărit un *Molitvelnic de-nțeleș*, iar în 1683 o nouă ediție din *Sfânta Liturghie și Paremiile preste an*, toate în românește. În *Molitvelnic* și în *Paremiile* a adăugat și o lucrare istorică proprie, și anume un *Poem în 136 de versuri despre domnii Țării Moldovei*, începând cu Dragoș Vodă și mergând până la Duca Vodă, care domnea pe atunci. Între anii 1682-1686 a tipărit o altă mare și importantă lucrare, tradusă și prelucrată din grecește și slavonește, intitulată *Viața și petrecerea sfinților*, în 4 volume, la traducerea căreia a ostenit vreo 25 de ani, după cum mărturisea el însuși în predoslovია cărții.

Vitregia vremurilor a împiedicat de acum înainte pe mitropolit să mai tipărească alte lucrări. În 1686, regele Poloniei, Jan Sobieski, a pornit un nou război împotriva turcilor. El a intrat în Moldova, crezând că va putea să atragă de partea sa pe domnitorul Constantin Cantemir (1685-1693). Regele polon a fost însă nevoit să se retragă, fără să-și fi îndeplinit planurile. La retragere a luat în Polonia, ca ostatic, pe mitropolitul Dosoftei. Acesta a luat cu el moaștele Sf. Ioan cel Nou de la Suceava, odoarele de la racla sfântului, precum și documentele moșilor Mitropoliei.

Activitatea literară în Polonia. Mitropolitul Dosoftei și ceilalți ostatici au fost siliți să locuiască în cetatea Stryi, de lângă orașul Jolkiew. Pentru bătrânul mitropolit au început acum zile grele, de sărăcie, împreunate cu amărăciunile pribegiei. El avea aici grija duhovnicească a puștinilor credincioși ortodocși români care trăiau în Polonia. Din cauza lipsurilor în care se zbătea, a fost nevoit să ceară ajutor de la țării Rusiei Ioan și Petru și de la patriarhul Ioachim, care i-au trimis diferite ajutoare.

În timpul exilului a întocmit o nouă versiune a *Poemului despre domnii Moldovei*, continuând lista lor până la Constantin Cantemir. A tradus 154 de versuri din grecește în românește, care constituiau introducerea (prologul) dramei *Erofilii*, prelucrată de poetul cretan Gheorghe Chortatzis după o piesă italiană. Aceasta era prima încercare de traducere în românește a unei opere din dramaturgia universală.

La rugămintea mitropolitului Kievului și a patriarhului Moscovei, a tradus din grecește în slavo-rusă un număr de lucrări pentru lămurirea unor probleme teologice controversate: *Tâlcuirea Sf. Liturghii* a Sf. Gherman, patriarhul Constantinopolului, *Epistolele Sf. Ignatie Teoforul* al Antiohiei, *Constituțiile Sf. Apostoli*, *Dialog împotriva ereziilor și despre credința noastră* a lui Simion, arhiepiscopului Tesalonicului, „*Mărgăritare*“ din cuvântările unor Sfinți Părinți (40 de cuvântări, dintre care 34 din Sf. Ioan Gură de Aur) etc. A început să traducă în românește *Expunerea credinței ortodoxe (Dogmatica)* Sfântului Ioan Damaschin.

În mijlocul acestor strădanii cultural-teologice, cu dorul țării și al credincioșilor săi moldoveni în suflet, mitropolitul Dosoftei s-a stins din viață la 13 decembrie 1693.

C o n c l u z i i . *Primele lucrări în versuri în limba noastră, între care se impun Psaltirea și fragmentul de dramă, cărțile de slujbă în românește, cele patru volume din Viețile Sfinților și celelalte lucrări îl așază pe mitropolitul Dosoftei în rândul marilor cititori și făuritori ai limbii literare românești. La bogata sa activitate culturală se adaugă viața sa zbuciumată și moartea departe de pământul țării. Din aceste considerente, în iunie 2005, Sfântul Sinod al Bisericii noastre l-a trecut în rândul sfinților, urmând să fie prăznuit în fiecare an în ziua de 13 decembrie.*

BIBLIOGRAFIE:

Ștefan Ciobanu, *Dosoftei, mitropolitul Moldovei și activitatea lui literară*, trad. din rusește de Șt. Berechet, Iași, 1918, IV+220 p.; Dimitrie Dan, *Dosoftei, mitropolitul Moldovei. Schiță biografică*, Cernăuți, 1927, 60 p.; N.A. Ursu, *Dosoftei. Psaltirea în versuri*, 1673. Ediție critică, Iași, 1974, 1165 p.; Niculae Șerbănescu, *O sărbătoare a cărții românești: trei sute de ani de la apariția Psaltirii în versuri a mitropolitului Dosoftei al Moldovei*, în B.O.R., an. XCI, nr. 11-12, 1973, p. 1216-1237; I. D. Lăudat, *Dosoftei poetul*, în M.B., an. XXIII, nr. 7-9, 1973 p. 459-472; Alexandru Elian, *Mitropolitul Dosoftei și literatura patristică*, în B.O.R., an. XCII, nr. 11-12, 1974, p. 1350-1375; Mai multe studii în M.M.S., an. L, nr. 9-12, 1974, p. 729-837 și în M.O., an. XXVI, nr. 9-10, 1974, p. 715-787; *Dosoftei, Opere. I. Versuri*, Ediție critică de N.A. Ursu. Studiu introductiv de Al. Andriescu, București, 1978, CI+544 p.

LECTURĂ

CRONICARUL ION NECULCE

Despre mitropolitul Dosoftei

Atunce au luat craiul¹ și pe Dosofteiu mitropolitul din Iași, cu toate hainele și odoarale Mitropolii. S-au luat și moaștele lui Sfetei Ioan Novei de la Suceavă, care le-au fost adus acestea moaștii din Țara Turcească Alexandru-vodă cel Bun. Și le-au dus acele moaști împreună cu Dosoftei mitropolitul în Țara Leșască², la un târgu a craiului Sobetșhii, anume Jolfa³, de stau acolo pân-în dzuoa de astăzi. Și Dosoftei încă acolo au murit.

Acest Dosofteiu mitropolit nu era om prost de felul lui. Și era neam de mazâl; pre învățat, multe limbi știè: elinește, lătinește, slovenește și altă adâncă carte și-nvățătură, deplin călugăr și cucernic și blând ca un miel. În țara noastră pe-ceasta vreme nu este om ca acela.

După ce l-au dus la Jolfa, îl punea craiul Sobetșhie de s-înbrăca cu hainele cele scumpe și odoarale Mitropolii țării noastre, de făce leturghii la dzile mari și iordan la Bobotează, dup-obiceiul țării noastre, de să mira craiul și toți domnii leșești și lauda de frumoasă țărămonia ce are beserica țării noastre. Cantemir-vodă se mâniesse pe cel mitropolit și-i făcusă afurisănie de la patrierhii. Dar nemic de dânsul nu s-au atins, că dzic oamenii că-i sfânt.

Reprodus după Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*. Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 12-314.

MITROPOLITUL DOSOFTEI

Psalmul 46 versificat

Limbile să salte
Cu cântece nalte,
Să strige-n tărie
Glas de bucurie,
Lăudând pre Domnul,
Să cânte tot omul.

Domnul este tare,
Este-mpărat mare
Preste tot pământul
Și-și țâne cuvântul.
Supusu-ne-au gloate
Și limbile toate,

¹. Jan III Sobieski, regele Poloniei.

². Polonia.

³. Jolkiew.

De ni-s supt picioare
 Limbi de pre supt soare.
 Alesu-ș-au șie
 Parte de moșie
 Țara cea dorită
 Carea-i giuruită
 Lui Iacov iubitul
 Ce-i țâne cuvântul,
 Mila să-și arate
 Cea de bunătațe
 Spre noi, ticăloșii,
 Precum ne spun moșii.
 Pre vârvuri de munte
 S-aud glasuri multe
 De bucine mare,
 Cu naltă strigare,
 Că s-au suit Domnul
 Să-l vază tot omul.
 Cântați în laute
 În zicățuri multe,

Cântați pre-mpăratul,
 Că nu-i ca dâns altul,
 Să domnească-n lume,
 Cu sfântul său nume
 Cântați să-nțeleagă
 Preste lume largă.
 Că Dumnezeu poate
 Pre limbi preste toate
 De le împlânzește
 Și le-mpărățește
 Scaunul dă rază
 Unde va să șază
 Domnul din direapta,
 Să-mpărțască plata,
 Pre boieri, pre gloate,
 Pre limbile toate
 Și cine să-naltă
 Din hire sămață,
 I-a vedea tot omul
 Cum i-a certa Domnul.

Reprodus după Dosoftei, *Opere. I. Versuri*. Ediție critică de N. A. Ursu, București, 1978, p. 103-104.

MITROPOLITUL DOSOFTEI

Din prologul operei dramatice Erofilii (despre moarte)

Sălbatică-s, fieratică¹, întunecată-n față,
 Iar coasa care-m țin a mână, ciolane mi-s cu greață.
 Cu fulgere, cu tunete, din iad de la prăpaste
 Mă slobozără de-am ieșit să fac lumii năpaste.
 Și cine-s eu, fără de spus² a mă cunoaște poate,
 Că de pre chip știută sunt prin țările prin toate.
 Dară totuși îmi este-n gând să-m fac și eu pre vrere,
 Ca să v-arăt cine sunt eu și ce mi-i în putere:
 Eu sunt aceea, caut acmu, ce mă văd toți cu ură,
 Oarbă-s, nemilostivnică, surdă și fără gură.

¹ Crudă, feroce.

² Fără vorbe.

Că eu pre domnii, pe-mpărați, boieri și pre vlădicii,
 Bogații și puternicii, țărani și calicii,
 Și toți bătrânii, tinerii, mari și mici denpreună,
 Și pre-nțăleptii și-nvâtați și ceata cea nebună,
 Cu steje³-i tai în coasa mea și-i trag cu neagra moarte
 Și-n floarea tinereților, eu dintr-a vieții soarte
 Stricu-i și răsăpăscu-le nume, cinste și slavă,
 Pre frații și prietini despărț fără zăbavă.

Reprodus după Dosoftei, *Opere. I. Versuri*. Ediție critică de N. A. Ursu, București, 1978, p. 377.

MITROPOLITUL DOSOFTEI

Fragmente din Poemul cronologic despre domnii Moldovei

Domnii Țării Moldovei pus-au nevointă,
 De-au învățatu-ș țara direaptă-n credință,
 Pravoslavnică lege ferind necorcită⁴,
 Și-n ceri Hristos le cruță viață fericită.
 Descălecat-au țara domnul Dragoș-Vodă
 Fericită, buiacă⁵, cu tot felii de roadă,
 Când au adus într-însa româniasca limbă
 De bun neam și ferită de la calea strâmbă.

.....
 De-acia Bogdan-vodă domni mică vreme
 Și ș-au mutat odihna unde nu să teme...
 Ș-au lăsatu-ș pre urmă roadă bună în țară,
 De i să-naltă slava și preste hotară.
 Pentru Ștefan acel bun ci-au bătut războaie,
 De-au făcutu-ș de toate inimii pre voaie.
 Prin ținuturi, prin toate să văd a lui semne,
 Mănăstiri și beserici ce-au făcut fără lene,
 Că nu numai prin sate și pre la orașe,
 Ce și prin munți și-n codri lui Hristos sălaşe
 Ce-au fost zugrăvite de dau strălucire,
 Să-i trăiască-n bun nume pomana supt soare.

Reprodus după Dosoftei, *Opere. I. Versuri*. Ediție critică de N. A. Ursu, București, 1978, p. 4-5.

³ Grabă.

⁴ Curată, neschimbată, neamestecată.

⁵ Răsfațată, care trăiește bine.

XXVII

BISERICA DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA. MITROPOLIȚII VARLAAM ȘI TEODOSIE

După moartea lui Matei Basarab (1654) au urmat mai multe domnii scurte și fără însemnătate. Au avut loc acum lupte neconținute între principalele familii boierești, Cantacuzinii și Bălenii, cu intrigi, denunțuri la Istanbul, răpiri de averi, ucideri, pribegii peste hotare, care au adus mult rău țării. Lucrurile s-au potolit abia după ce scaunul domnesc a fost ocupat de Șerban Cantacuzino (1678-1688).

Mitropolitul Teodosie. Se-nțelege că în astfel de vremuri tulburi a avut de suferit și Biserica. După moartea mitropolitului Ștefan, soborul ierarhilor, egumenilor și marilor boieri a ales în scaunul de mitropolit al Ungrovlahiei pe egumenul *Teodosie* de la Argeș (20 mai 1668). Teodosie se născuse în jurul anului 1620, probabil în Râmnicu Vâlcea; n-ar fi exclus ca el să provină dintr-o familie de români transilvăneni stabiliți la Râmnic. S-a călugărit la mănăstirea Cozia, de unde a ajuns egumen al ctitoriei lui Neagoe Basarab de la Argeș.

La numai câteva zile după alegerea și hirotonia sa ca mitropolit, printr-un hrisov dat de domnitorul Radu Leon, s-a hotărât mutarea scaunului mitropolitan de la Târgoviște la București, iar biserica cu hramul Sf. Împărați Constantin și Elena, ctitoria domnitorului Constantin Șerban Basarab (1654-1658) era

declarată catedrală mitropolitană. Teodosie a păstorit până în 1672, amestecându-se și el în luptele dintre cele două partide politice amintite ca adept al familiei Cantacuzino. Acest amestec i-a adus multe necazuri, căci ajungând domn Grigorie Ghica, omul Bălenilor, a început prigoana împotriva Cantacuzinilor și a susținătorilor lor. Între cei loviți de urgie a fost și mitropolitul Teodosie, care a fost înlăturat din scaun „cu mare necinste“, după cuvintele unui cronicar, și trimis la mănăstirea Tismana.

Mitropolitul Varlaam. În locul lui Teodosie a fost ales ca mitropolit egumenul *Dionisie* de la mănăstirea Radu Vodă din București, un aromân. A păstorit abia câteva luni, în 1677, după care a trecut la cele veșnice. Atunci, Grigorie Ghica a promovat în scaunul mitropolitan pe episcopul *Varlaam* al Râmnicului, împotriva voinței lui.

Mitropolitul Varlaam, deși a păstorit numai până la 1679, și-a legat numele de o seamă de realizări. Astfel, el a înființat o *tipografie în București*, în anul 1678. Varlaam n-a avut timp să tipărească decât o singură lucrare, și anume o traducere a cărții de predici a arhimandritului ucrainean Ioanichie Galeatovschi, intitulată *Cheia înțeleșului*.

Varlaam a fost un mare ctitor de locașuri sfinte. Lui i se datoresc mănăstirile *Trivalea* (lângă Pitești) și *Turnu* (lângă Călimănești), precum și schitul *Fedeleşoiu* în județul Vâlcea.

Mitropolitul Teodosie a doua oară. În noiembrie 1678 tronul Țării Românești a fost ocupat de Șerban Cantacuzino, care a reușit să-l mențină până la moarte (1688). Printre măsurile luate de noul domn a fost și aceea de a da satisfacție celor ce suferiseră sub domnia anteriori din cauza atașamentului lor față de Cantacuzini. Între aceștia era și mitropolitul Teodosie. Șerban Cantacuzino a convocat un sobor de judecată, în aprilie 1679, care să cerceteze cazul lui Teodosie. Soborul l-a găsit nevinovat și i-a redat scaunul mitropolitan. Varlaam s-a retras din scaun, a pribegit un timp prin Transilvania și Moldova, apoi a călătorit la Ierusalim și Muntele Sinai. Întors în țară, s-a așezat la ctitoria sa de la Trivalea. A murit în 1702, fiind îngropat în biserica mănăstirii Cozia.

Cea de-a doua păstorire a mitropolitului Teodosie a căzut în timpul celor doi mari domni iubitori de cultură: Șerban

Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu (1688-1714). A păstorit până la moartea sa, survenită la 27 ianuarie 1708, fiind îngropat lângă altarul catedralei mitropolitane din București, unde există până azi un stâlp de piatră cu o inscripție românească.

Activitatea culturală. Datorită sprijinului celor doi domnitori sub care a păstorit, cât și al unor învățați români sau străini care se aflau atunci în Țara Românească, mitropolitul Teodosie a realizat multe lucruri vrednice de pomenire. Astfel, împreună cu Șerban Cantacuzino, au acordat o atenție deosebită tiparului, domnul suportând cheltuielile, iar mitropolitul supraveghind activitatea editorială. În tipografia întemeiată de Varlaam, prima carte tipărită de mitropolitul Teodosie a fost un *Liturghier slavo-român* în 1680. Ca și cărțile tipărite de înaintașul său Ștefan, Liturghierul avea numai tipicul în românește, iar slujba era în slavonește. Tradiția slavonă era atât de puternică, încât însuși mitropolitul Teodosie mărturisea în prefața acestei tipărituri că nu a îndrăznit să traducă întreg textul Liturghiei în românește. Din aceeași prefață se desprindea și iubirea curată a mitropolitului Teodosie față de neamul său: „jalnic și plânguros lucru iaste într-atâta micșorare și călcare rodului nostru cestui românesc, carele odată și el numărat între putearnicile neamuri și între tarii oameni să număra, iară acum atâta de supus și ocărăt iaste, cât nice învățătură, nice știință, nice arme, nici legi, nici nice un obicei întru tot rodul ce să pomenește astăzi rumân (între rumâni ce zicem cuprindem și pe moldoveni că tot dintr-o fântână cură)“.

În schimb, în anii următori s-au tipărit o *Evanghelie* (1682) și un *Apostol* (1683) în românește. Cu acestea se face un alt pas înainte în acțiunea de introducere a limbii române în slujbele bisericești. Deci, din timpul mitropolitului Ștefan exista tipicul, în timpul lui Teodosie se introduc citirile din Sfânta Scriptură, iar mai târziu, în timpul lui Antim Ivireanul, se traduc și slujbele.

Biblia de la București. Traducerea cărților Sfintei Scripturi în limba română a culminat cu tipărirea *Bibliei de la București* din 1688, numită și Biblia lui Șerban Cantacuzino, lucrare ce încununa activitatea tipografică de până atunci. Era prima ediție integrală a Sfintei Scripturi în românește.

Tipărirea a început sub îndrumarea fostului episcop Mitrofan de Huși în noiembrie 1687 și s-a sfârșit în toamna anului 1688, când era domn Constantin Brâncoveanu. S-au folosit mai multe traduceri anterioare, tipărite sau în manuscris, revizuite de frații Radu și Șerban Greceanu, logofeți la curtea domnească și distinși cărturari, ajutați de mai mulți cunoscători ai limbii grecești, ca mitropolitul Ghermano de Nissa, care se afla atunci în Țara Românească, probabil și de patriarhul Dositei al Ierusalimului, care semna și o prefață, stolnicul Constantin Cantacuzino și episcopul Mitrofan. Este sigur că frații Greceanu au folosit în munca lor și traduceri anterioare, printre care și traducerea Vechiului Testament în manuscris, făcută de învățatul moldovean *Nicolae Milescu Spătarul* (c. 1636-1708). Acesta era un distins diplomat, istoric, geograf, etnograf, filolog, memorialist și teolog; avusese diferite slujbe în Moldova și Țara Românească, călătorise prin mai multe țări europene și își va sfârși viața la curtea țarilor ruși, care l-au trimis într-o misiune în China. De la Milescu au rămas mai multe lucrări teologice, între care și una despre *Prefacerea Sfintelor Daruri*, scrisă la Stockholm și publicată la Paris, în 1669, în limba latină, precum și traducerea Vechiului Testament, făcută la Constantinopol prin anii 1661-1664. Traducerea lui Milescu a fost revizuită, pentru prima oară, de un alt mare cărturar moldovean, Dosoftei, pe când păstorea în scaunul episcopal de la Roman. În afară de traducerea lui Milescu, frații Greceanu au consultat și alte traduceri românești care văzuseră mai înainte lumina tiparului: Psaltirea lui Coresi, Palia de la Orăștie, Noul Testament al lui Simion Ștefan, Psaltirea și Paremiile lui Dosoftei, Evanghelia și Apostolul de la București, amintite mai sus.

Această folosire a izvoarelor mai vechi nu scade cu nimic din valoarea Bibliei lui Șerban, ci dimpotrivă i-o ridică, pentru că în felul acesta ea este o încununare a tuturor strădaniilor cărturarilor români de până atunci, din toate cele trei țări românești, de a traduce cuvântul lui Dumnezeu în limba poporului. Faptul că se folosesc traduceri parțiale făcute în diferite regiuni ale țării este deosebit de important pentru dezvoltarea limbii literare. Prin părțile reproduse din traduceri mai vechi se stabilea o continuitate, în

ce privește limba literară, între Biblia lui Șerban și întreaga literatură bisericească anterioară.

Astfel, prin Biblia de la București, care era o operă de mari proporții pentru acel timp (944 pagini mari, tipărite cu litere mărunte pe două coloane), se pune în circulație o limbă literară care reprezintă o sinteză a eforturilor scriitorilor bisericești de până atunci de a scrie într-o limbă curată și înțeleasă de toți românii și se deschide calea pe care se va dezvolta limba română literară de mai târziu. Este adevărat că în text există numeroase grecisme sau fraze traduse confuz, lucru explicabil pentru epoca de formare a limbii române literare.

Biblia lui Șerban a avut un rol important în menținerea unității poporului român. În însăși foaia de titlu se preciza că s-a tipărit „spre înțelegerea limbii românești“ și „pentru cea de obște priintă s-a dăruit neamului românesc“, iar patriarhul Dositei al Ierusalimului scria în prefață că rostul ei era „să lumineze celor din casă și Besearicii noroade: românilor, moldovenilor și ungrovlahilor“ (= transilvănenilor, n.n.). Într-adevăr, ea a cunoscut o largă circulație în toate ținuturile locuite de români. Principalele traduceri de mai târziu ale Sfintei Scripturi în românește au folosit — într-o măsură mai mare sau mai redusă — și Biblia lui Șerban Cantacuzino. Toate acestea fac din ea una din cărțile cele mai valoroase, sub raport istoric și lingvistic, din vechea cultură românească.

Eparhiile sufragane. Dintre episcopii care au păstorit la Râmnic în secolul al XVII-lea consemnăm pe *Ignatie Sârbul* (1636-1653), sub care s-au tipărit câteva cărți la mănăstirea Govora, ajuns pentru doi ani mitropolit al Ungrovlahiei și pe *Ștefan* (1673-1693), unul din ctitorii mănăstirii Sărăcinești (jud. Vâlcea).

Între episcopii de la Buzău s-au remarcat *Serafim* (1648-1668), ajuns pentru scurt timp episcop la Râmnic, ctitorul schitului Strihareț din Slatina, *Grigorie* (1668-1691), ctitorul schitului Golești, în apropiere de Câmpulung, și moldoveanul *Mitrofan* (1691-1702), fost episcop la Huși, unul din marii cărturari ai timpului. În 1691, el a întemeiat o tipografie la Buzău, în care a tipărit peste 20 de cărți, printre care *Pravoslavnica Mărturisire* a lui Petru Movilă,

prima ediție în limba română, tradusă din grecește de frații Radu și Șerban Greceanu (1691), cele 12 *Mineie* (1698), cu tipicul, paremiile și sinaxarul în românește și alte cărți de slujbă (*Molitelnicul, Octoiul, Triodul, Penticostarul, Liturghierul* etc.), toate cu tipicul în românește. Activitatea culturală i-a fost continuată de urmașul său, episcopul *Damaschin Dascălul* (1702-1708).

C o n c l u z i i . *După cum am relatat mai sus, domnia lui Șerban Cantacuzino și păstoria mitropolitului Teodosie au fost dintre cele mai rodnice pentru viața bisericească și culturală de la noi, culminând cu tipărirea Bibliei din 1688, monument de evlavie și cultură de o deosebită importanță.*

BIBLIOGRAFIE:

Niculae Șerbănescu, *Mitropolitul Teodosie al Țării Românești (1668-1672; 1679-1708)* în S.T., an. IV, nr. 5-6, p. 330-351; Niculae Șerbănescu, *Varlaam, mitropolitul Țării Românești (1672-1679)*, în B.O.R. an. LXXVI, nr. 12, 1958, p. 1120-1158; Petre V. Haneș, *Nicolae Milescu, traducătorul Bibliei de la 1688*, în G.B., an. XXI, nr. 9-10, 1692, p. 942-964 (vezi și vol. *Studii de istorie literară*, București, 1970, p. 74-131); Virgil Căndea, *Semnificația politică a unui act de cultură feudală*, în *Studii, revistă de istorie*, t. XVI, nr. 3, 1963, p. 651-671 (se ocupă de Biblia de la București); Nicolae C. Turcu, *Biserica din Țara Românească în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino*, în B.O.R., an. LXXXIV, nr. 1-2, 1966, p. 100-128; Gabriel Cocora, *Un mare tipograf român în circuitul european în secolul al XVII-lea: episcopul Mitrofan al Buzdului*, în vol. *Tipar și cărțurari*, București, 1977, p. 143-179; *Biblia, adecă dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament...* București, 1688-1988 (reeditare).

LECTURĂ

MITROPOLITUL TEODOSIE

**Mărturisire de credință la hirotonia întru arhieru
(21 mai 1668)**

Theodosie, cu mila lui Dumnezeu rânduit la această Sf. Mitropolie a Țării Muntenesti, cu gura mea făgăduiesc:

Crez întru unu Dumnezeu Tatăl carele ține toate, care au făcut ceriul și pământul și toate câte să văd și câte nu se văd. Și într-un Domn Is. Hs., Fiul lui

Dumnezeu, carele iaste unul născut, cela ce s-au născut de la Tatăl mai nainte de toți veacii. Lumină de în lumină, Dumnezeu adevărit de la Dumnezeu cel adevărit, carele se-au născut iar nu se-au făcut, într-o fire cu Tatăl de întru carele se-au pogorât de în ceriure, pentru noi oamenii și pentru a noastră spăsenie, carele s-au întrupat de în Duhul Sfânt și de în Maria curata Fecioară și se-au făcut om. Și se-au răstignit pentru noi, în vremea lui Pilat de în Pont, carele se-au muncit și se-au îngropat și au înviat a treia zi, cum au zis Scriptura și se-au suit la ceriure și șade diadreapta Tatălui și iar va să vie cu slavă să judece vii și morții și împărăția lui n-are sfârșenie. I întru Duhul Sfânt, Domnul carele face viața și iase de la Tatăl, carele se închină și să mărește împreună cu Tatăl și cu Fiul, carele au grăit cu prorocii. Într-o sfântă, adevărită și apostolească Besearică, mărturisescu un botez în loc de ertarea păcatelor, aștept învierea morților și viața veacurilor ce va să fie. Amin.

După aceasta, sufer și primesc și ceale șapte sfinte săboară, care se-au adunat și se-au făcut pentru întărirea tocmealelor creștinești, mărturisesc cu sufletul, cu inema, să sufer și să păzesc câte canoane și câte tocmeale au întărit acei sfinți părinți ce se-au aflat atuncea la aceale șapte săboară și toate sfintele tocmeale și învățături câte după bogate vremi se-au îndreptat de sfinții părinți, iar de câte se-au lepădat ei, lepădu-mă și eu, toate câte au priimit ei primesc și eu, și iară, încă mai mărturisesc să păzesc și pacea Besearicii și întru toată vremea vieții mele să nu gândesc asupra ei niscare lucrure împotriva, nici întru chip, ce cu totul să urmez și să mă plec învățăturilor celor bune preasfințitului meu stăpân și biruitoriu a toată lumea patriarh Kirio Kirio Methodie și mă făgăduiesc, cu minte, cu dragostea dumnezeiască și cu frica lui Dumnezeu pre sfintele canoane și învățături să pasc cuvântătoarea turmă carea mi să dă pre mâna mea și cu cătu-mi va fi puterea să mă păzesc curat de toate răotățile nedrepte și viclene. După aceasta, încă mai mărturisesc și de câte tocmeale ce are scaunul patriarșesc să le păzesc neschimbat întru toată eparhia mea. Mșa mai 21 dni, vâleat 7176 (1668).

Theodosie cu mila lui Dumnezeu rânduit la Sfânta Mitropolie a Țării Muntenești cu mâna mea supt aceasta am iscălit.

Reprodus după Ghenadie Enăceanu, *Condica Sfântă* (a Mitropoliei Ungrovlahiei), București, 1886, p. 25 urm. (și în B.O.R. an. VIII, nr. 3, 1884, p. 251-253).

Psalmul 50 în Biblia de la București din 1688

1. Miluiaște-mă Doamne după mare mila Ta.
2. Și după mulțimea îndurărilor tale stinge fără de legea mea.
3. Mai mult mă spală de fără de legile mele și de păcatul meu curățează-mă.

4. Căci fără de legea mea eu cunosc și păcatul meu înaintea mea iaste pururea.

5. Ție unuia greșiiu și răul înaintea ta am făcut, pentru ca să te îndireptezi întru cuvintele tale și ca să biruiești când vei judeca tu.

6. Pentrucă iată întru fără de legi mă zămisluiu și întru păcate mă născu maica mea.

7. Pentrucă iată adevăriul iubiși, ceale neivite și ceale ascunse ale înțelepciunii tale ai arătat mie.

8. Stropi-mă-vei cu isop și mă voiu curăți, spăla-mă-vei și mai vârtos de cât zăpada mă voi albi.

9. Îmi vei da auzului bucurie și veselie, bucura-se-vor oase(le) smerite.

10. Întoarce fața ta de cătră păcatele mele și toate fără de legile mele stinge.

11. Inimă curată zidește întru mine Doamne și duh drept înnoiaște întru ceale den lăuntru ale mele.

12. Nu mă lepăda de cătră fața ta și duhul tău cel sfânt să nu-l iai de la mine.

13. Dă-mi mie bucuria mântuirii tale și cu duh povățuitoriu întărește-mă.

14. Învăța-voiu pre cei fără de lege căile tale și cei necredincioși spre tine se vor întoarce.

15. Izbăvește-mă den sânziuri Dumnezăule, Dumnezăul mântuirii mele, bucura-se-va limba mea de dreptatea ta.

16. Doamne, buzele mele deschide-vei și gura mea vesti-va lauda ta.

17. Că de ai fi vrut, jărtvă aș fi dat, arderi de tot nu vei binevoi.

18. Jărtva lui Dumnezeu, duh zdrobit, inimă înfrântă și smerită Dumnezău nu o va defăima.

19. Înbunează Doamne cu bunăvoirea ta Sionului și zidească-se zidurile Ierusalimului.

20. Atuncea vei binevoi jărtva dreptății, aducere în sus și arderi de tot, atuncea vor aduce cătră jărtăvnicul tău viței.

CRONICARUL RADU GRECEANU*

Despre moartea mitropolitului Teodosie și alegerea lui Antim Ivireanul

Când au fost cursul anilor dă la Hristos 1708 ș-au dat obșteasca datorie și preasfințitul părinte mitropolitul țării chir Theodosie, carele mult bolind, atât

* Radu Greceanu, cronicar din Țara Românească. A scris o *Cronică* a domniei lui Constantin Brâncoveanu, a colaborat împreună cu fratele său Șerban la traducerea și tipărirea *Bibliei de la București* (1688) și au tradus în românește *Mărturisirea* lui Petru Movilă.

de slăbiciunea bătrâneților, cât și alta osibită a trupului boală și viind ceasul cel hotărât al zilelor, au adormit în Domnul la luna lui ghenarie 27, iar arhieru țării 40 de ani (au fost).

După ce deci au răposat, gătind toate cele ce au trebuit ale pogribanii, au mers a doao zi mării-sa prealuminatul domnu chemând și pre amândoi patriarșii: cel dă la Alixandria și cel dă la Ierusalim, de au fost la slujba pogribanii și toți arhieriei cât și s-au aflat aici, preoți, egumeni și altă mulțime de norod, atât bisericescu cât și mirenescu, l-au slujit în sfânta Mitropolie de cinste mare, luându-și toți creștinii iertăciunea cu sărutarea sfintei lui mâini.

După aceia deci s-au suit în casele vlădicești și împreună cu sfinții patriarși și arhieriei, cu toată boierimea, după ce deci mării-sa vodă în casă au intrat cu cei mai de sus pomeniți, au început a vorovi pentru alegere de vlădică, ca să să puie, pentru ca să să păstorească turma lui Hristos cea prevoslavneacă, fiind dar cu diiața răposatului părinte mitropolit chir Teodosie, ales ca să rămăie în urma lui păstoriu sfinția sa părintele Râmniceanul chir Anthim, care acea diiață înaintea tuturor scoțându-se de s-au citit, așa cu un cuvânt toți au zis cătră mării-sa vodă atât părinții patriarșii cât și alți arhieriei și boiari ca, precum bătrânul păstoriu răposatul părinte au hotărât și au ales pă acel pomenit episcop râmniceanu, el să fie arhieru și vlădică, iar nu altul, și așa văzând mării-sa că toți așa află și găsescu să fie, l-au chemat acolo în casa cea vlădicească și i-au dat cărja. După aceia au venit la curte mării-sa și gătind pre Gligorașco ciododariul, l-au trimis cu cărți la Biserica cea mare la Patriarșia Țarigradului, ca după orânduiala bisericească să-i trimită ecdosis¹ și metathesis² ca să poată fi arhieru vlădică și așa mergând și isprăvind treaba cu care s-au fost trimis s-au înțurnat, sosind aici la februarie 19 dni, făcând dă la Țarigrad părintele patriarhul exarh³ pre părintele proin odriian⁴ chir Climint, ca să-i facă metathesis și așa la februarie 21 dni, i s-au făcut metathesis dela episcopia Râmnecului la vlădicea țării. După aceasta deci, a doao zi februarie 22 dni, după ce mării-sa vodă de la liturghie au ieșit, slujind liturghia părintele patriarhul Alexandrias, fiind dumineca cea dintâi a postului care și τῆς ὀρθοδοξίας⁵ se numește, au trimis mării-sa pă dumnealui Ștefan Cantacuzino marele postelnic, cu carăta⁶, cea frumoasă domnească și cu alaiu frumos la sfânta Mitropolie, dă l-au proscalisit⁷ să vie la curte, pă carele aducându-l pă scara cea mare pen divan, s-au împreunat

1. Aprobare de înscăunare.

2. Strămutare, transferare.

3. Aici: reprezentant, delegat.

4. Fost al Adrianopolului.

5. A Ortodoxiei.

6. Trăsura.

7. Invitat.

cu măriia-sa vodă, sărutându-i măriia sa mâna și făcându-i frumoasă orăție dă păstoria ce i s-au dat, iproci.

După aceia, șazănd puțin la voroavă, au poruncit măriia-sa de au mersu toți boiarii în casă și bând vucă și sinharisindu-l⁸, au mers toți boiarii dă i-au sărutat mâna și așa iar mai sus pomenitul vel-postelnic au mersu cu sfinția-sa dă l-au dus iar la Mitropolie.

Reprodus din Radu logofătul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu Voievod* (1688-1714). Studiu introductiv și ediție critică întocmite de Aurora Ilieș, București, 1970, p. 167-168.

⁸ Felicitându-l.

XXVIII

MITROPOLITUL ANTIM IVIREANUL AL ȚĂRII ROMÂNEȘTI

Între ierarhii care au înscris pagini strălucite în istoria Bisericii și a culturii noastre se numără și mitropolitul Țării Românești *Antim Ivireanul*. S-a născut în Iviria (Georgia sau Gruzia de azi), în jurul anului 1650, din părinții Ioan și Maria, primind la botez numele Andrei. Încă din tinerețe a căzut rob la turci, care l-au dus la Istanbul. Se crede că după ce a fost eliberat din robie, a trăit în preajma Patriarhiei Ecumenice, unde a învățat sculptura în lemn, pictura și broderia, precum și limbile greacă, arabă și turcă. Probabil tot acolo s-a călugărit, sub numele de Antim.

Călugăr tipograf. În jurul anului 1690, evlaviosul domn Constantin Brâncoveanu l-a adus în Țara Românească. Aici a învățat meșteșugul tiparului de la fostul episcop Mitrofan al Hușilor, care conducea în acel timp tipografia domnească din București. În octombrie 1691 a tipărit el însuși o carte grecească, în care iscălea „Antim ieromonah“. După alegerea episcopului Mitrofan în scaunul de la Buzău, Antim a devenit conducător al tiparniței domnești de la București. Aici a lucrat până în 1694, tipărind alte trei cărți, între care și o *Psaltire* românească, cu versuri scrise de el în cinstea lui Constantin Brâncoveanu, semn că învățase bine limba noii sale patrii.

În 1696, ieromonahul Antim s-a mutat la mănăstirea Snagov, unde a întemeiat o nouă tipografie, fiind și egumen al mănăstirii. Aici a stat până în anul 1701, tipărind 15 cărți, dintre care 5 în românește. Acum a tipărit un *Liturghier greco-arab* (1701), pentru trebuințele credincioșilor ortodocși din îndepărtata Patriarhie a Antiohiei, cu sediul la Damasc. La Snagov, ieromonahul Antim a

deprins cu meșteșugul tiparului mai mulți ucenici, cel mai de seamă fiind Mihail Ștefan (Iștvanovici), care mai târziu a tipărit cărți în Alba Iulia și chiar în țara natală a lui Antim, în Iviria.

În anul 1701, Antim s-a reîntors în București. Din acel an și până în 1705 a continuat aici șirul tipăriturilor, imprimând un număr de 15 cărți, între care și un *Ceaslov greco-arab* (1702), tot pentru credincioșii din Patriarhia Antiohiei, *Noul Testament* în românește (1703) etc.

Ierarh. Calitățile deosebite cu care era înzestrat ieromonahul Antim, ca și munca rodnică și neobosită pe care a depus-o încă din clipa venirii sale în Țara Românească, l-au făcut vrednic de cinstea de a fi ales episcop al Râmnicului, la 16 martie 1705. O dată cu așezarea sa în scaunul vlădicesc, a dus acolo și tipografia de la Snagov, întemeind astfel prima tiparniță la Râmnic. În decurs de trei ani a tipărit 9 cărți, din care 3 românești și 3 slavo-române, toate cărți de slujbă, între care și *Liturghierul* cu *Molitvelnicul*, primele ediții românești din Muntenia (1706).

După o păstorire de abia trei ani la Râmnic, s-a petrecut o nouă schimbare în viața lui Antim Ivireanul. La 27 ianuarie 1708 a murit mitropolitul Teodosie, care păstorise pe credincioșii din Țara Românească aproape 40 de ani. El a recomandat ca episcopul Antim al Râmnicului să-i fie urmaș în scaun, socotind că este cel mai vrednic pentru această înaltă treaptă ierarhică, lucru de care s-a și ținut seama la alegere.

Înscăunarea i s-a făcut în ziua de 22 februarie 1708, în Duminica Ortodoxiei, fiind de față și patriarhii Alexandriei și Ierusalimului. Cu acest prilej, noul mitropolit a rostit o frumoasă cuvântare, arătând ce îndatoriri avea de îndeplinit în noua sa slujbă arhierască.

Noi tipografii. În activitatea sa de mitropolit al Ungrovlahiei n-a precupețit nici o osteneală pentru luminarea credincioșilor, dovedind frumoase calități de păstor, predicator și patriot. După așezarea sa în scaunul mitropolitan, a întemeiat o nouă tipografie, la Târgoviște. În această tipografie au apărut 18 cărți, dintre care 11 în românește. Cele mai importante dintre tipăriturile românești erau: *Psaltirea*, *Octoiul*, *Liturghierul*, *Molitvelnicul*, *Catavasierul*,

Ceaslovul, Pildele filozofesti și altele. Constatăm că numărul cărților tipărite în românește era într-o vădită creștere. Trebuie să reținem că *mitropolitului Antim îi revine meritul de a fi introdus pentru totdeauna limba română în slujba bisericească*, desăvârșind ceea ce se începuse sub Matei Basarab (tipicul în românește) și Șerban Cantacuzino (textele biblice). Prin tipărirea cărților de slujbă în românește Antim a contribuit la făurirea unei limbi liturgice românești, care dăinuiește până azi. De pildă, în Liturghierul din 1713 ectenia mare era tradusă astfel: „Pentru bună liniștea văzduhurilor și pentru înmulțirea roadelor pământului și pentru vremi cu pace, Domnului să ne rugăm; Pentru ceia ce umblă pre ape și călătoresc și pentru ceia ce să ostenesc și pentru cei robiți și mântuirea lor, Domnului să ne rugăm... Pre prea sfânta, curata, preablagoslovita, slăvita stăpâna noastră de Dumnezeu Născătoarea și pururea Fecioara Maria, cu toți sfinții pomenindu-o, pe noi înșine și unul pe altul și toată viața noastră lui Hristos Dumnezeu să o dăm“. Observăm că textul liturgic de azi nu se deosebește decât foarte puțin de cel tradus de Antim. După el au mai rămas netraduse numai Mineiele, Triodul și Penticostarul, care se vor tipări mai târziu.

În 1715, mitropolitul Antim a mutat tipografia de la Târgoviște la București. Tot în acest oraș a înființat o nouă tipografie, la mănăstirea ctitorită de el, a Tuturor Sfinților. În fiecare s-a tipărit, până la moartea sa, câte o carte. În total, în decursul activității sale în Țara Românească, s-au tipărit 63 de cărți, din care 38 de el însuși, iar celelalte de ucenicii săi; dintre ele, 21 erau în românește. Trebuie să notăm că patru cărți au fost scrise de el însuși și anume: *Învățătură pe scurt pentru taina pocăinței* (Râmnic, 1705), *Învățătură bisericească la cele trebuincioase și mai de folos pentru învățatura preoților* (Târgoviște, 1710), *Capete de poruncă la toată ceata bisericească* (Târgoviște, 1714) și *Sfătuirii creștine politice către domnitorul Ștefan Cantacuzino*, în grecește (București, 1715). Tot mitropolitului Antim i se datorește ilustrarea tipăriturilor sale cu gravuri, unele din ele fiind de o măiestrie deosebită.

A rămas de la el și o lucrare în manuscris, intitulată *Chipurile Vechiului și Noului Testament*, care cuprinde 503 portrete în medalion, cu diferite personaje biblice, 3 schițe și 8 desene (se păstrează la Kiev). Toate acestea demonstrează calitățile artistice deosebite cu care era înzestrat.

Didahiile. O altă latură de seamă din păstoria lui Antim a fost zidirea sufletească a credincioșilor săi prin cuvânt. Sunt prețuite până azi predicile sale, numite *Didahii*, în care osânda diferite păcate ale vremii sale, mai ales ale marii boierimi. Au rămas de la el 28 de predici la diferite duminici și sărbători și 7 cuvântări ocazionale, toate înfățișându-l pe Antim ca om de cultură deosebită. În predicile sale n-a fost influențat de alți predicatori, cum s-a susținut mult timp, ci ele sunt originale, bine gândite și legate de realitățile vieții.

O ctitorie bucureșteană. Antim Ivireanul este ctitorul mănăstirii cu hramul Toți Sfinții din București (numită azi mănăstirea Antim), zidită între anii 1713-1715, după planurile întocmite de el însuși. Pentru această mănăstire a întocmit un așa -numit *Așezământ*, care este, de fapt, un testament cu prevederi pentru ajutorarea copiilor săraci dornici să învețe carte, a oamenilor nevoiași, a fetelor sărace, a străinilor etc.

Ajutor pentru românii ortodocși din Transilvania și Răsăritul ortodox. Mitropolitul Antim Ivireanul s-a îngrijit îndeaproape și de românii ortodocși din Transilvania. Încă în 1699, pe când era numai tipograf, a trimis la Alba Iulia pe ucenicul său Mihail Ștefan, care a tipărit acolo două cărți pentru folosul sufletesc al credincioșilor transilvăneni. După dureroasa dezbinare petrecută sub Atanasie Anghel, mitropolitul Antim a trimis, în câteva rânduri, scrisori de încurajare către românii din Șcheii Brașovului, îndemnându-i să rămână statornici în dreapta credință, hirotonind preoți și diaconi pentru bisericile lor.

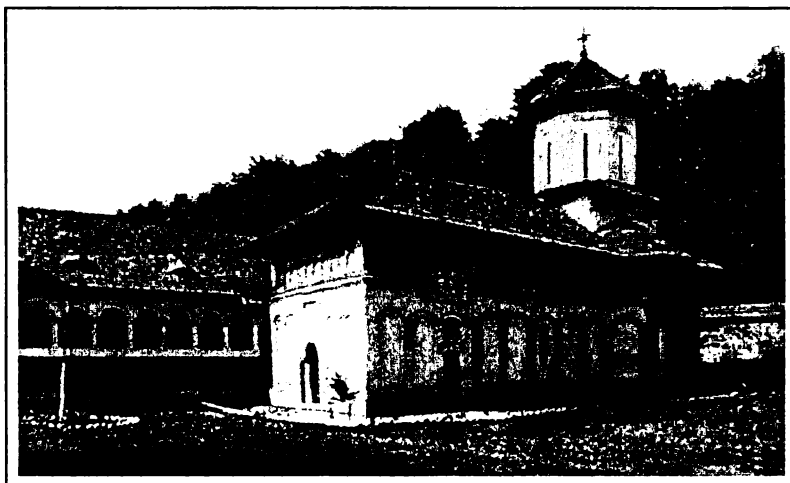
Am arătat că a tipărit cărți de slujbă și pentru credincioșii arabi din Patriarhia Antiohiei, precum și pentru credincioșii de limbă greacă. A stăruit pe lângă Constantin Brâncoveanu să ajute compatrioții săi din Iveria la tipărirea unor cărți de slujbă în limba

lor, trimitând acolo pe același ucenic al său Mihail Ștefan, care a tipărit la Tbilisi câteva cărți în limba georgiană.

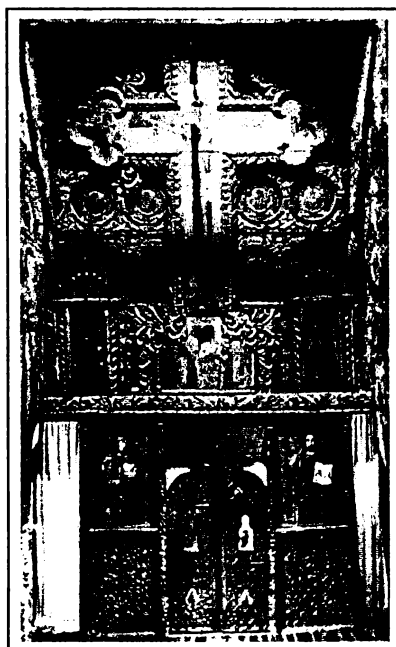
Patriot luminat. Mitropolitul Antim Ivireanul a fost un înflăcărat patriot și luptător împotriva asupra otomane. El considera că numai o alianță cu Rusia ar putea duce la înlăturarea jugului otoman. Din această cauză, dar și în urma unor intrigi ale adversarilor lui, s-au răcit raporturile cu Constantin Brâncoveanu. În 1712, domnul i-a cerut chiar să-și dea demisia din scaun, dar Antim a întocmit două apărări scrise, prin care își dovedea nevinovăția, arătând că acuzațiile aduse de dușmanii săi erau neîntemeiate. Și-a continuat apoi nestânjenit activitatea până la moartea lui Brâncoveanu (1714) și apoi sub urmașul său, Ștefan Cantacuzino (†1716).

Sfârșitul lui Antim. După numirea primului domn fanariot, Nicolae Mavrocordat, în 1716, au început zile grele pentru bătrânul mitropolit. Învinuit că a intrat în legătură cu austriecii și că ar fi uneltit împotriva turcilor și a domnului, a fost arestat din ordinul acestuia și închis în temnița palatului. A fost ținut acolo mai multe săptămâni, cerându-i-se demisia. Refuzând să o dea, Mavrocordat a cerut patriarhului ecumenic să-l caterisească, lucru pe care acesta l-a și făcut. În sentința de caterisire i s-au adus diferite acuzații nedrepte, pe baza cărora a fost scos din rândul arhierilor și călugărilor, urmând să fie închis pe viață în mănăstirea Sf. Ecaterina din Muntele Sinai. Această pedeapsă n-a mai ajuns să o execute, pentru că ostașii turci care îl însoțeau spre Muntele Sinai l-au ucis, aruncându-i trupul în râul Tundja, lângă Adrianopol. Uciderea lui a avut loc în toamna anului 1716. În felul acesta și-a sfârșit viața mucenicește, ca și binefăcătorul său, domnul Constantin Brâncoveanu. Cu prilejul prăznuirii a 250 de ani de la moartea sa mucenicească, Patriarhia Ecumenică a anulat nedreapta și grăbita sentință de caterisire. Iar în iunie 1992 Sf. Sinod al Bisericii noastre l-a trecut în rândul sfinților, pomenirea lui făcându-se în fiecare an la 27 septembrie.

Concluzii. *Mitropolitul Antim Ivireanul și-a pus toate cunoștințele, râvna și priceperea în slujba Bisericii și a credincioșilor care-l primiseră cu atâta dragoste. Tipograf, autor*

**Biserica
Schitului
Crasna - Gorj
ctitoria marelui
pitar Dumitru Filișanu
din 1636, una din cele
mai remarcabile realizări
arhitecturale ale epocii
Lui Matei Basarab**

**Tâmpla schitului
Crasna - Gorj
(sec.XVII).
Se văd chipurile
lui Matei Basarab
și al mitropolitului
Ștefan**

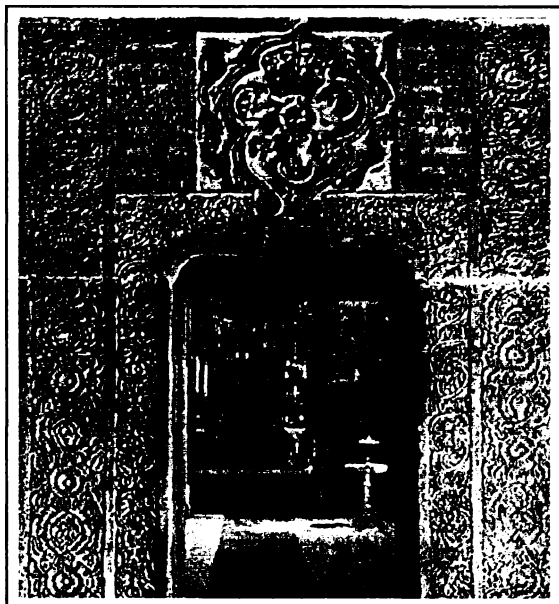

Matei Basarab și doamna Elina, miniatură contemporană.

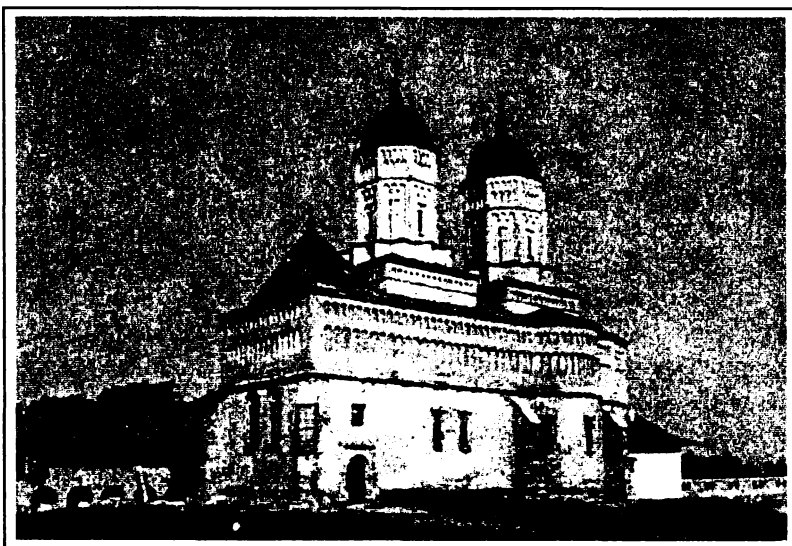

Biserica fortificată Precista din Galați (1647).

Ultimul nivel, deasupra bolților, este integral amenajat pentru apărare, cu meteze în zidurile podului, ca și turnul-clopotniță de pe pronaos.

**Interior din
Biserica
Golia
din Iași
(sec.XVII).**

**Biserica mănăstirii Cetățuia - Iași,
Ctitoria domnitorului Gheorghe Duca (1669 - 1672)**

Mitropolitul Dosoftei al Moldovei.

ВІАЦА ШИ ПЕТРА ЧЕРА СВІЦНАШРЬ
 А КМЪ ТИПЪРИТЕ.

† ПРЪ СІ АТЕ БЛАГА ПРЪАХИТАТЪАХІ ПРЪ ІС ХО

ІШАНЬ ДЪКА ВОЕВОДА,

ХЪ МІАЛА ДІАЧЪА ДІАКЪА ЦЕРКІА ШОАДІАІАШІА СУКРАІАІА

ХЪ ПОРЪИКА ШЕРІАІА ШІАХПОСАШІАІА

ЧІМІРІАІА НОІАТРЕ

ЧАІА ДОГОДІА ШІАПРОДАІАШІА СВІАІАІА.

† ТИПЪРИЦА СВІАІА ШІАТРЕПОІАІА А МІА, АА КАРІА ТИПЪРИЦА

ПІАХІ АІАТРОІАІА АІА ШІАІА СВІАІАІА ПІАТРИЦАІА АІАТРЕ

ПАТРІАРХАІА ШІАКІАІА.

ВЛІА ДІАА А ЧЕПЪТЪАІА АІАІА,

ЗІА: МІА ШІАКТОВІА, КЗ, ДІАІА.

ДІАА ІАІАІА ДІАМІАІА ШІА
 МІАТІАІАІАІАІАІАІАІАІА ІС ХО

АІАТ АІАІА:

Foia de titlu a cărții *Viața și petrecerea sfinților*
 a lui Dosoftei (1682).

НѢ ИЩЕ МОЛОСАЩЕ ИТРАДѢ СПРЕЖИНИЕЛА,
ДМИА АДИ ИМІОУ АА ЧА ДЕНЪ ВЛАХ.

НЛОІСМА, 3. У А СѠМЪЛ АДИ ДАВН АІС.
АЧІТА УЛОБ КЪ ГАЛ АПОСТОЛІКЪ П ДАМІАКЪ ПРИТОЧЪ ПРАМІА;
КАТРА КЪ ПОУЩІЦА КІАІАДИ АДИ ДАМІАКЪ КЪ АХІДІА АНТИ
А СЕВЕРІА П ТРІОІ АДИ ПРИМАНОТЪ АЛІЕРІАНОУ. ВІВІ АСІОУ.

ИММЕНІЕ СЪ САНТЕ,
НЪ КЪТЪЕ НАМТЕ.

СЪ СЪРІЦЕ НІТРАІС,
ІАА А СЕВЕРІС,
ДАДАРА ПІЕ АМІА,

СЪ КАНТЕ ПОУ ШЛО,
АМІА АСТЕ ПАМЕ,
АСТІА ПІАТЪ МАМЕ,

ПІРЕТІ ТО ПЪМЪРЪДІ,
ШІШЪ ЧЖНЕ ІСЪ ВЪРЪДІ,
СУНДІСЪ НІЕДЪ ГЛАВАТІ,
ШІ АНМЕБЕЛЕ ТРАТЕ.

ДЪА ПЪКА И ЧІА ІЧІ

НЛОІСМА, 4. У А СѠМЪЛ АДИ ДАВН АІС.
АЧІТА УЛОБ КЪ ГАЛ АПОСТОЛІКЪ П ДАМІАКЪ ПРИТОЧЪ ПРАМІА;
КАТРА КЪ ПОУЩІЦА КІАІАДИ АДИ ДАМІАКЪ КЪ АХІДІА АНТИ
А СЕВЕРІА П ТРІОІ АДИ ПРИМАНОТЪ АЛІЕРІАНОУ. ВІВІ АСІОУ.

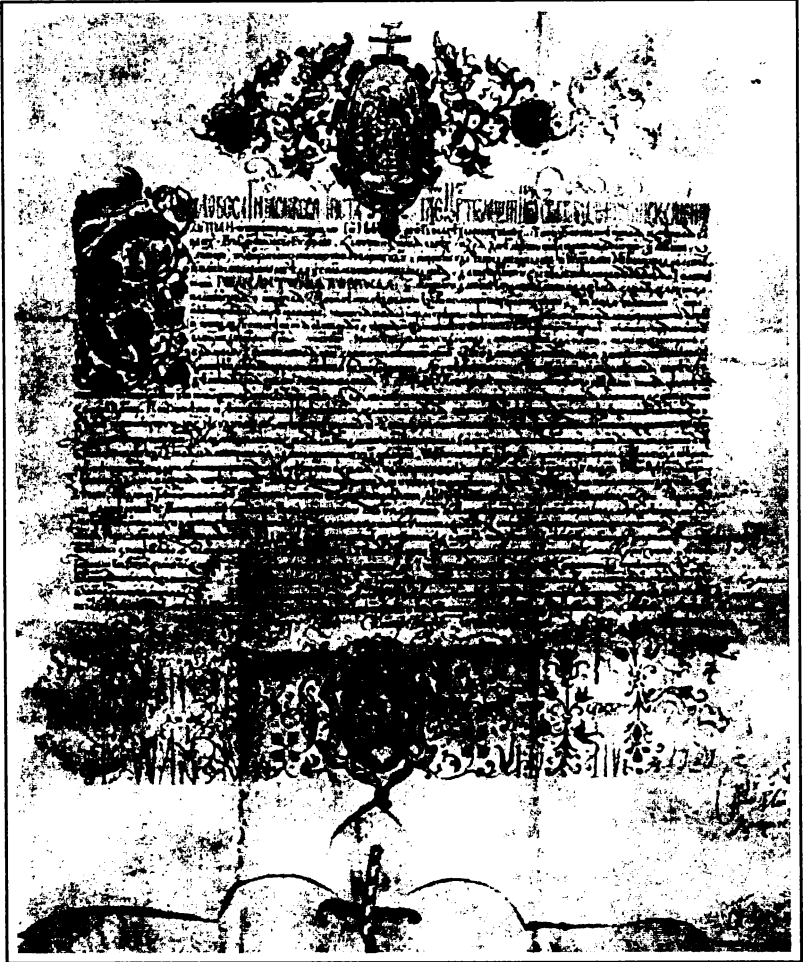
САНТЕ МАМО ПІА П ОДІ ПІ СЕВІТЪ ПІВІТІАНОУЧЕ;
РОАТІ СЕВІТІАНОУЧЕ.

СРІЦЕ ДЕ СѠМЪЛ ТІПЪ МАМЕ,
КЪ СЪРІЦЕ ТЕ АДИ ФЪРЪ ДІАМІА.

ШІ ІСЪ РАМІА ПЪВІАТА ПІКЪРЪМЕ,
НІ АНІАРА АНІАДЪ А СІІЕРІ СЪАІ.

ТІ СЕА АДИ ВАФІ ТО КЪ ДАМІА,
ШІ АНМЕБЕЛЕ ТРАТЕ.

Pagini
din
Psaltirea
in versuri
a lui
Dosoftei
(1673).

de lucrări originale, traducător al cărților de slujbă în românește, predicator și păstor de suflete, artist, ctitor de lăcașuri sfinte, sprijinitor al Ortodoxiei și al românilor transilvăneni, Antim Ivireanul este una din personalitățile cele mai luminoase din trecutul Bisericii și al țării noastre.

BIBLIOGRAFIE:

Antim Ivireanul, *Opere*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, 1972, LXIV + 474 p.; *Opere*. Ediție de Gabriel Ștrempel, București, 1997, XX + 466 p.

Nicolae Dobrescu, *Viața și faptele lui Antim Ivireanul, Mitropolitul Ungrovlahiei*, București, 1910, 120 p.; mai multe studii în B.O.R., an. LXXXIV, 8-9, 1956, p. 679-863, B.O.R., an. LXXXIV, nr. 9-10, 1966, p. 971-1006, M.O., an XVIII, nr. 9-10, 1966, p. 771-851 și M.B., an XVI, nr. 7-9, 1966, p. 454-515; M.O., an XXVII, nr. 11-12, 1975, p. 856-872; M.M.S. an LI, nr. 5-6, 1976, p. 360-382; Gabriel Popescu, *Mitropolitul Ungrovlahiei Antim Ivireanul, cărmuitor bisericesc și propovăduitor al Evangheliei*, în S.T., an. XX, nr. 1-2, 1969, p. 5-97; Fanny Djindjihașvili, *Antim Ivireanul cărturar umanist*, Iași, 1982, 132 p.

LECTURĂ

ANTIM IVIREANUL

Din predica rostită la instalarea ca mitropolit

Pentru aceia dară nu iaste minune, iubiții miei ascultători și cinstiți și de bun neam boiari de m-au rânduit și pre mine Dumnezeu și m-au pus, om mic fiind și smerit, păstor mic, la mică turmă, la dumneavoastră, pre carii eu nu vă am, nici vă țiu turmă mică, ci mare și înaltă; mare pentru buna închinăciunea și dreapta credință care o păziți curată și nespurcată, fiind încungiurați și îngrădiți între hotarale celor striini de fel și impresurați de atâtea nevoi și scârbe ce vin totdeauna, neîncetat de la cei ce stăpănesc pământul acesta, înaltă pentru buna ascultare și supunerea care arătați deapurerea cătră beserică și cătră arhiereu.

De vreme ce aceste doao întemeiază și întăresc biserica, credința la Dumnezeu și buna ascultare la biserică și măcar că eu am fost mai mic și mai netrebnic decât toți, precum au fost și David mai mic între frați în casa tătâne-su, dară Dumnezeu n-au căutat la micșorarea și netrebnicia mea, nu s-au uitat la sărăciia mea și streinătatea mea, n-au socotit prostiia și neștiința mea, ci au căutat la bogăția și noianul bunătății sale și au acoperit de către oameni toate spurcăciunile și făr-de legile mele, carele sunt mai multe decât perii capului meu

și decât năsipul mării și m-au înălțat, nevrednic fiind, la această stepenă și mare vrednicie a arhieriei. Și m-au trimis la dumneavoastră să vă fiu păstor, părinte sufletesc, rugător către Dumnezeu pentru buna sănătatea și spăseniia dumneavoastră și a cinstitelor dumneavoastră case purtător de grijă la cele ce ar fi spre folosul mântuirii și să fiu mângâiere la scârbele robiei cei vavilonesti a lumii aceștia, ca Ieremia norodului lui Dumnezeu și ca Iosif, al unsprăzecilea fecior al patriarhului Iacov, egiptenilor; și dimpreună cu dumneavoastră să pățimesc la toate câte va aduce ceasul și vremea, pentru care lucru am datorie să priveghez cu osârdie și fără de lene, zioa și noaptea și în tot ceasul, pentru folosul și spăseniia tuturor de obște învățându-vă și îndreptându-vă cu frica lui Dumnezeu pre calea cea dreaptă.

Și dumneavoastră încă aveți datorie, cele ce veți cunoaște că vă învăț, fără de fațărie și fără de viclesug, vă îndemn să le primiți și să le faceți pentru folosul cel sufletesc al dumneavoastră și să vă supuneți ascultării, că acea ascultare ce o faceți mie, o faceți lui Hristos.

Reprodus după Antim Ivireanul, *Opere*. Ed. critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempele, București, 1972, p. 6-7.

ANTIM IVIREANUL

Învățătura asupra pocăinței

„Întoarceți-vă către Mine, din toată inima voastră și cu post, și cu plângere și cu tânguire rumpeți inimile voastre și nu hainele voastre și Mă voi întoarce către voi“, zice Domnul, la Ioil, în 2 capete.

Cine au văzut vreodinioară între zidiri atâta dragoste câtă iaste aceia ce arată soarele spre pământ, că de și iaste luminătoriu mare al ceriului și împărat al tuturor stelelor, iar lăsând celialalte stihii, îndrăgește și iubește mai mult pre smeritul acesta de pământ și spre dânsul are închinată toată pohta lui, pre dânsul luminează cu razele sale, pre dânsul împodobeste cu de toate felurile de copaci, pre dânsul încununează cu florile, pre dânsul îmbogățește cu rodurile, pre dânsul hrănește cu lucrurile sale. Și, pentru ca să nu să depărteze de la el niciodată, face pururea o învântejire împrejurul lui, cu un umblet necontentit.

Asemenea ceștii pohte, sau, mai vârtos să zic, mai cu multă fără-de asemănare arată marele Dumnezeu, ziditoriul și făcătoriul a toate, spre sufletul cel smerit și păcătos al omului, măcar că are în mâinile lui cele dumnezeiești toate marginile pământului, măcar că bunătățile noastre nu-i trebuiesc, după cum zice David, iar spre acest suflet are pusă dragostea lui cea dumnezeiască; pentru dânsul poartă grijă să-l mântuiască, pre dânsul cearcă, pre dânsul iubește, și ca cum ar avea vreo trebuință, de la el pleacă dumnezeiasca lui mărire și pohtește dragostea lui, pohtește prieteșugul lui, pohtește să umble pururea împreună cu dânsul.

Drept aceia trimite cătră dânsul proroci, trimite dascăli, îl cearcă în toate părțile pământului, îl cearcă în toate unghiurile lumii. Și, pentru că pohtește să fie pururea împreunat cu el și nedespărțit de împărăția lui, îi arată calea, îi spune mijlocirea, pentru ca să se mântuiască de păcat și să se întoarcă spre dânsul.

Oare care iaste mijlocirea aceia? Iaste aceia a pocăinții, care nu are greșeală. „Întoarceți-vă — zice — către Mine și Mă voi întoarce cătră voi.“ Deci, pentru pocăința aceasta sunt gata astăzi să grăiesc puținele cuvinte, înaintea înțelepției voastre, feții miei. Ci vă pohtesc să ascultați cu dragoste, căci aceasta iaste mai trebuincioasă decât toate și mijlocire fără greșeală pentru mântuirea noastră.

Reprodus după Antim Ivireanul, *Opere*. Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, 1972, p. 211-212.

ANTIM IVIREANUL

Din hrisovul dat pentru mănăstirea sa

...Că dintru ostenelele mele cele multe, din tipăritul cărților și din milosteniile îndurătorilor creștini, ne-am învrednicit de am înălțat din temelie beserică frumoasă aici în București întru slava și mulțemita însuși celui ce întru Troiță să proslăvește Dumnezeu și întru cinstea și lauda tuturor sfinților denpreună, încât să fie și să se numească cinstita mănăstire a Tuturor Sfinților, cărora am și închinat-o și pe numele lor am zidit-o, ca să se prăznuiască întru ia cu mărire și să cinstească necontenit cu laude și cu cântări ca niște prieteni ai lui Dumnezeu și ajutători tuturor pravoslavnicilor creștini.

Zidit-am și împrejurul ei chilia destul și alte lăcașuri pentru odihna egumenului care va fi după vremi și a celor ce vor vrea să aleagă viața sihăstrească, adăogând întru ia și altele multe trebuincioase, la care am închinat multe de toate câștiguri mutătoare și nemutătoare pentru îndestularea celor ce vor lăcui întru ia, adecă moșii, vii, mori, stupi și dobitoace de tot felii.

Încă și beserica am împodobit-o și am înfrumusețat-o cu ajutorul lui Dumnezeu pe dinafară și pe dinăuntru cu multe odoară de argint și cu veșmânte scumpe, cu cărți de multe felii și cu altele ce să obicinuiască a să înzestra zidirile cele cuvioase.

Și pentru ca să se chivernisească toate nestrămutat, după cugetul meu și după socoteala cea bună și dreaptă am așezat 32 de capete în scris întru carele mai pre larg rânduiesc toată îndreptarea mănăstirii, precum să vede în condicuil cel iscălit al besericii. Adecă:

- să se afe de-a pururea la acea casă 14 oameni pentru slujba mănăstirii;
- doi preoți mireni să slujească besericii fieștecare cu plata lui;
- să se facă milostenie la săraci în toate duminicile;
- să aibă oarecare milă în toate sâmbetele de cei ce vor fi în temniță;

- să se îmbrace în zioa de Joi mari trei săraci și trei fete sărace;
- să se înzestreze pre an o fată săracă a dooa zi de s-ti Dimitrie;
- să se odihnească în trei zile streini nemernici cu mâncare și cu sălășuire pre toată vremea;
- să se îngroape cu cheltuiala casei săracii ce-i scot prin ulițe morți, cerșind milă pentru îngroparea lor;
- să se hrănească trei copii ce ar învăța carte și dascălul lor să-și ia plata osteneții din mănăstire;
- să arză trei candile neconținut în beserică peste toată vremea;
- să se prăznuiască pre an pomenirea a patru sfinți... și într-aceste zile să se facă milostenie la săraci, după cum s-au scris în condic;
- să se prăznuiască sărbătoarea Tuturor Sfinților pre an cu cinste cuviincioasă după obiceiul țării și într-această zi să dăruiască pre mitropolitul țării ca să săvârșească sfânta liturghie și în zioa aceia și a dooa zi;
- să se facă sărindare și liturghii în toți anii pentru sufletele celor ce au miluit sau vor milui sfânta mănăstire, după cum s-au mai însemnat chiar în condic;
- să se strângă într-o lăcriță osebită zeciuiala banilor din câți să vor agonisi de pe veniturile mănăstirii și de la milostenii, ca să se afle la vreme de mare păs al ei;
- să se ție doao tipografii, una grecească și alta rumânească, pentru folosul obștii și pentru agoniseala casei...

Reprodus după A. Sacerdoțeanu, *Antim Ivireanul arhivist, bibliotecar și topograf*, în *Glasul Bisericii*, an XXIII, nr. 3-4, 1964, p. 240-241.

БИБЛІА

ІДИК

ДУМНѢЗЪМСКА СКРИПТУРЪ

ІАКІН ВІКН ШІАКІН ПОЛЪ АФУ.
ТОВАТІ

КАРІ ІАВ ТХАМЧІТЪ ДІПРІАМЪА ЕІНІКІКІА СПРІ ДІАВІРЪ
АІМІКІН РІАКІЦІА КІПОРІАКА ПРЪ СЪНІАВІН ПРІАМІА
ШІА АІМІАТІАВІН ДОМІА

ІОАІН ШІКІАІНІА • КАТА КОЗИННО БОАДІАКІ БОСОБІАТ
ШІА КЪ ДІАМІАРЪ ДІАМІАВІН

КОСТАДІНІА БРІНКОКІНІАА ІАКІАА АЛОГОБІА

НІПОТІ ДІ ІОБІ АІА АІРІІА ІААІ • КІАІАА ДІАТІ ПРІАТІАВІРЪ АІВІАТІА АІА
ІАВІ ПОАІПІАТ ДОАІАВІА ПІАТІРІАІААА АІАКІАІА ДІА АІАТІАВІРЪ АІОАТІА
АІРІА РІАМІАІЦІА • ПРІА ДІАМІАВІН АІА КОРОАІАТ КЪ ДОМІАІА ШІА ІАТІА
ПІАРЪ АІОАТІА АІРІА ВІАГРОАІАХІАІА • ШІА АІТІА ДІААІА АІРІА ІААІ ІАВ
ІАВІАІАТІА АІВІАТІА АІАКІАІАА АІАІАІА • КІАІАА ШІА ТОВАТІ
КІАТІАА ІАВ АІАІАІАІАТІА СІАВ ІАІАІАТІА

ТІПІРІАТІАВІА АІТІА ІАІАІАІАА АІАТРОПОЛІАІА ЕІАІАІАІАІАІА •
ІАІАІАА ПІАТІОІАІА ПРІА ІАІАІАТІАІА ІАІАІАІА КІАІА АІОАІАІА
АІАТРОПОЛІАТІАА АІРІАІА • ШІА ЕІАІАІА АІАІАІАІАІА •

ШІА ПІАТІА ІАВ ДІА СІАІА ПРІАІАІА • ІАВ АІРІАІАТІА ПІАІАІАІА РІАМІАІАІА •

АІА ІАІАА ДІАА АІАІАІА АІАІАІА • 5145 •
ІАІА ДІАА СІАІАІА АІАІАІА • АІАІАІА •

ІАІАА АІАІА ПІАІАІАІА ІА ІОІАІА •

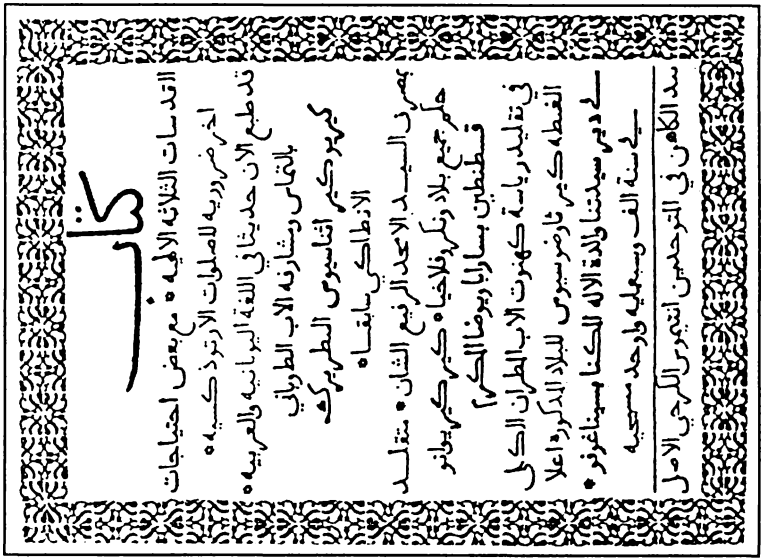
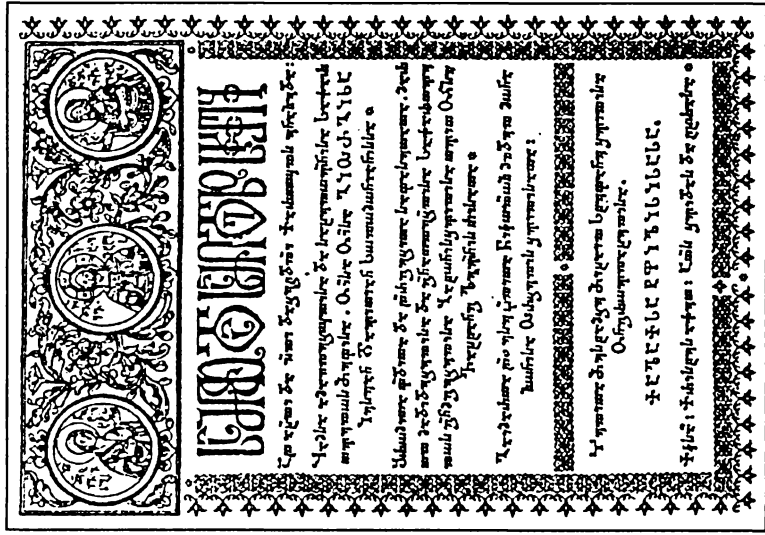
**Mitropolitul
Teodosie
al Ungrovlahiei,
frescă
în biserica
mănăstirii
Polovragi
(1703).**

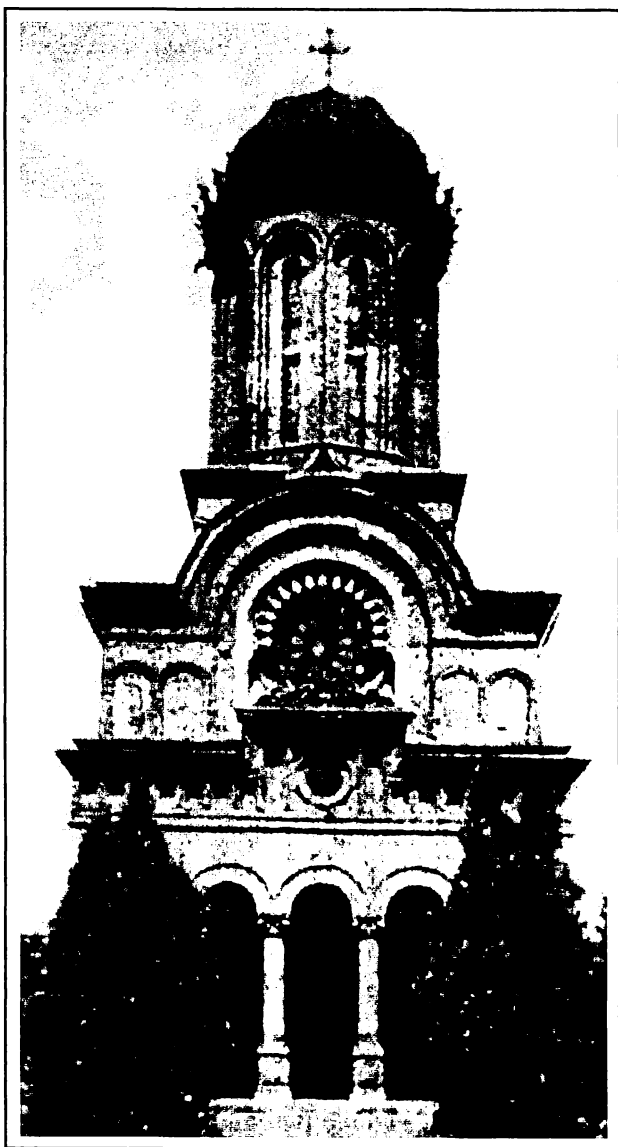

**Mitropolitul
Antim
Ivireanul,
frescă
în biserica
mănăstirii
Govora
(1711).**

Foaila
de titlu
a
Liturghierului
greco-arab
de la
Snagov
(1701).

Foaila
de titlu
a
Evanghellei
in limba
georgiana
tipărită
de Mihail
Ștefan
(Tbilisi,
1709).

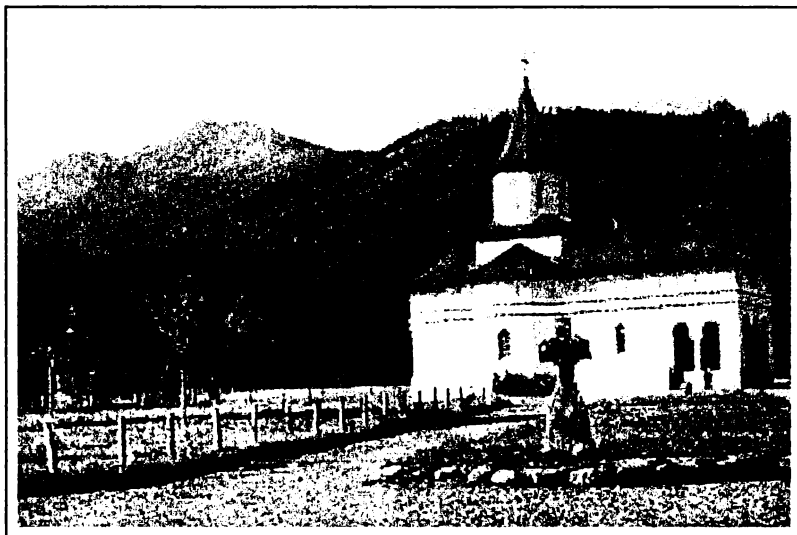
**Biserica mănăstirii Antim din București,
ctitoria mitropolitului Antim Ivreanul
(1713 - 1715).**

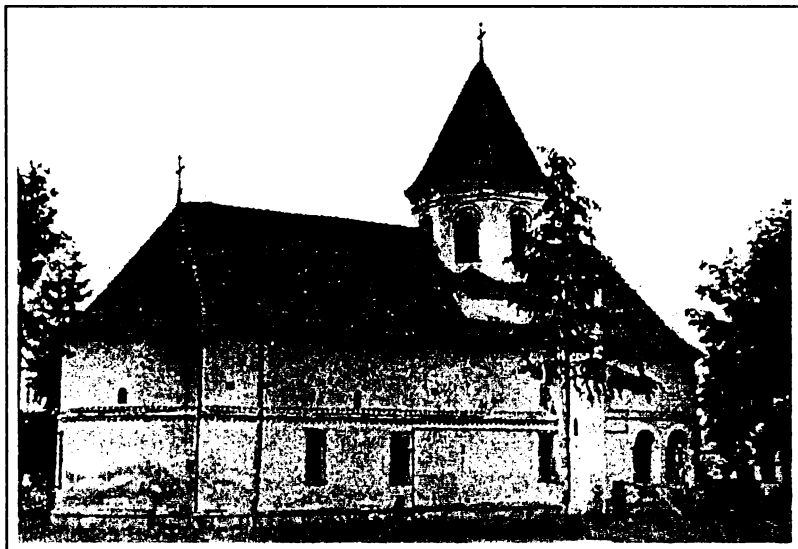
**Incinta mănăstirii Hurezi -
ctitoria lui Constantin Brâncoveanu (1693-1699).**

Frescă din pronaosul bisericii mari de la Hurezi.

**Biserica mănăstirii Sâmbăta de Sus,
ctitoria lui Constantin Brâncoveanu.**

**Biserica „Sf. Nicolae” din Făgăraș,
ctitoria lui Constantin Brâncoveanu (1697).**

**Antimis
de la
mitropolitul
Varlaam
al
Ungrovlahiei
(1672-1679).**

XXIX

MĂNĂSTIRILE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA ÎN SECOLUL AL XVII-LEA. ARTA ȘI CULTURA BISERICESCĂ

Secolul al XVII-lea este cel mai bogat sub raportul ctitoriilor. S-au construit pretutindeni biserici și mănăstiri de către domnii celor două țări, de mitropoliți și episcopi, de mari dregători, de călugări, preoți de mir și credincioși de rând. Pe lângă acestea, și-au continuat existența și mănăstirile ridicate în secolele anterioare, cărora li s-au făcut renovări ori li s-au adăugat noi clădiri.

În Transilvania, datorită condițiilor potrivnice de viață în care trăia poporul român, nu s-au ridicat decât biserici și schituri de lemn, din evlavia preoților și a credincioșilor de aici, din care prea puține au ajuns până la noi.

Ctitoriile lui Matei Basarab. Acest domnitor este considerat cel mai de seamă ctitor de locașuri sfinte din trecutul poporului nostru, alături de Ștefan cel Mare. Se cunosc aproape 40 de mănăstiri și biserici zidite sau refăcute de el din temelie. De aceea scria Radu Popescu în *Cronica* sa că „Matei, viind în scaun, altă grijă nu avea, ci făcea mănăstiri pretutindeni și biserici întru lauda lui Dumnezeu, cari să vadă până acum. Că până la acest domn puține zidiri au făcut domnii cei mai dinainte; iar Matei Vodă au înfrumusețat țara cu tot felul de zidiri: mănăstiri, beserici, case domnești, care să pomenesc și până astăzi.“

Astfel, el a ctitorit mănăstirile: *Arnota*, în munții Vâlcei, pe locul unei așezări mai vechi, în care a fost îngropat împreună cu soția sa, doamna Elina, *Căldărușani* (jud. Ilfov), una din cele mai

monumentale din țară, așezată într-o regiune foarte pitorească, *Plătărești* (jud. Ilfov), *Măxineni* (jud. Brăila, distrusă în 1917), *Brebu* (jud. Prahova), *Strehaia* (jud. Mehedinți), *catedrala episcopală din Buzău* etc. A refăcut mănăstirile *Negru Vodă* din Câmpulung, *Plumbuita* din București, *Brâncoveni* (jud. Olt) și altele.

La acestea se adaugă și câteva biserici de mir: *Sărindar* și *Sf. Apostoli Petru și Pavel* din București, *Sf. Împărați* și *Sf. Nicolae* din Târgoviște, *Sf. Dumitru* din Craiova, *Sf. Gheorghe* din Pitești și altele.

Tot el a ridicat mănăstirea *Soveja* (jud. Vrancea), în urma împăcării cu Vasile Lupu, biserica din *Turnu Roșu*, lângă Sibiu, bisericile din *Sviștov* și *Vidin* în Bulgaria, o biserică la una din mănăstirile Muntelui Athos. Toate ctitoriile sale au fost înzestrate cu moșii, odoare, veșminte, cărți.

Alte ctitorii muntene. Urmând pilda domnitorului, membrii familiei sale și unii dregători au ctitorit alte locașuri de închinare. Astfel, doamna Elina a ridicat biserica din *Herăști* (jud. Ilfov) și a refăcut mănăstirea *Slătioarele din Ocnele Mari* (jud. Vâlcea), iar fratele ei, Udriște Năsturel, o biserică în *Târgoviște*. Marele vornic Preda Brâncoveanu, bunicul viitorului domn Constantin, a zidit mănăstirea *Dintr-un lemn* (jud. Vâlcea) și a refăcut *Gura Motrului*, postelnicul Constantin Cantacuzino a zidit biserica din *Filipești Târg* și a refăcut mănăstirea *Mărgineni* (jud. Prahova) etc.

Urmașul lui Matei Basarab, Constantin Șerban Basarab (1654-1658), a ctitorit biserica *Sf. Împărați Constantin și Elena* din București, care în 1668 a devenit catedrala mitropolitană (în 1925 patriarhală).

Șerban Vodă Cantacuzino (1678-1688) a ctitorit mănăstirea *Cotroceni*, în care a fost înmormântat (demolată sub regimul comunist), iar soția sa, Maria, *biserica Doamnei*, amândouă în București.

Ctitoriile lui Constantin Brâncoveanu. Și acest domnitor a zidit din temelie sau a refăcut numeroase locașuri de închinare, atât în țara sa, cât și în afara hotarelor ei. Încă înainte de-a ajunge domn a ctitorit două biserici: una la *Potlogi* (1683) și alta la *Mogoșoaia*, lângă București (1688). În vara anului 1690 a pus temelia celei mai de seamă din ctitoriile sale, mănăstirea *Hurezi*

(jud. Vâlcea), cu hramul Sf. Împărați Constantin și Elena, având, pe lângă biserica principală, câteva schituri și paraclise, împodobite cu picturi de către cei mai iscusiți meșteri ai timpului, înconjurată cu ziduri și turnuri ca o cetate de apărare. Gândul evlaviosului ctitor a fost ca mănăstirea Hurezi să fie loc de îngropare pentru el și familia sa, dar, din nefericire, i-a fost înmormântată aici o singură fiică. I-a făcut numeroase danii: moșii, vii, diferite scutiri, veșminte și vase liturgice, încât a devenit una din cele mai înzestrate mănăstiri ale țării.

Tot în Oltenia a mai ridicat două locașuri de închinare pe locul altora, mai vechi: *Mamul și Brâncoveni*, în cea din urmă fiind îngropat tot neamul său. În București a ridicat trei biserici, tot pe locul altora mai vechi: *Sf. Ioan Grecesc* și la mănăstirile *Sf. Sava* și *Sf. Gheorghe Nou*. Împreună cu unchiul său, spătarul Mihai Cantacuzino, a ctitorit o mănăstire în *Rânnicu Sărat*.

În afară de aceste biserici, ridicate în întregime de evlaviosul domn, a mai făcut o seamă de îmbunătățiri, adaosuri sau prefaceri la numeroase altele: Cozia, Arnota, Bistrița, Strehăia, Sadova, Gura Motrului, Dintr-un lemn, Argeș, Dealu, bisericile Sf. Dumitru și Domnească din Târgoviște și altele.

În Transilvania a zidit o frumoasă biserică în *Făgăraș*, alta în *Ocna Sibiului*, precum și mănăstirea *Sâmbăta de Sus*, în Țara Făgărașului, iar bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului i-a făcut numeroase danii.

Soția sa, doamna Maria, a ridicat *biserica Dintr-o zi* din București, o biserică nouă la *mănăstirea Surpatele* și *bolnița de la Hurezi*, iar fiul lor Ștefan un *paraclis*, cu hramul Sf. Ștefan, la Hurezi.

Spătarul Mihai Cantacuzino a ctitorit mănăstirea *Sinaia* în Munții Bucegi și *Colțea* în București, iar spătarul Toma Cantacuzino mănăstirea *Poiana* și biserica din *Filipeștii de Pădure*, amândouă pe Valea Prahovei.

Mănăstirile și bisericile din Moldova. Mănăstirea *Dragomirna*, a mitropolitului Anastasie Crimca, a fost urmată de câteva ctitorii ale domnitorilor Ștefan Tomșa (*mănăstirea Solca*) și

Miron Barnovschi (*mănăstirea Bârnova și biserica Barnovschi* din Iași, *mănăstirea Buhalnița*, jud. Neamț).

Cel mai de seamă ctitor al secolului al XVII-lea în Moldova a fost însă Vasile Vodă Lupu (1634-1653). Spre deosebire de contemporanul său Matei Basarab, Vasile Lupu a zidit mai puțin, dar mai fastuos, mai scump și mai trainic.

Cea mai frumoasă dintre ctitoriile sale este *mănăstirea Sf. Trei Ierarhi din Iași*, începută prin 1635 și sfințită de mitropolitul Varlaam la 6 mai 1639 (zugrăvirea s-a făcut în anii următori). În această biserică au fost așezate *moaștele Cuvioasei Parascheva* (13 iunie 1641), dăruite domnului moldovean de Patriarhia Ecumenică pentru că plătitese datoriile acesteia. Aici au fost înmormântați membrii familiei ctitorului, iar mai târziu au fost depuse osemintele lui Dimitrie Cantemir și Alexandru Ioan Cuza. Biserica Sf. Trei Ierarhi impresionează până azi prin valoarea materialului (piatră și marmură), dar mai ales prin mulțimea și varietatea ornamentației exterioare, fiind acoperită în întregime cu sculpturi în piatră, dispuse în șiruri orizontale, fiecare deosebit de celălalt, de inspirație orientală (armeano-georgiană, arabă, turcă, persană). Este considerată nu numai o capodoperă a artei medievale românești, ci și una din operele reprezentative ale artei universale. Din nefericire, unele din părțile ei originale au dispărut cu ocazia refacerii de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Vasile Lupu a mai ctitorit o *biserică-mănăstire în cetatea Neamțului*, precum și câteva biserici de mir: *Sf. Dumitru* din Galați, *Sf. Atanasie și Chiril* din Iași, *Sf. Dumitru* din Orhei, *Sf. Nicolae* din Chilia Nouă. De asemenea, a zidit o biserică nouă la mănăstirea *Hlincea*, lângă Iași, și a început refacerea mănăstirii *Golia*, din Iași, dar amândouă au fost terminate de fiul său, Ștefăniță Vodă. De asemenea, a zidit biserica *Sf. Paraschiva* din Lvov și a rezidit biserica *Stelea* din Târgoviște, în urma împăcării cu Matei Basarab.

Urmându-i exemplul, fratele său Gavriil hatmanul și soția sa Liliana au ridicat actuala biserică a mănăstirii *Agapia*, iar un alt frate, Gheorghe paharnicul, a ctitorit mănăstirea *Lipovăț*, lângă Vaslui.

În a doua jumătate a secolului, domnitorul Gheorghe Ștefan (1653-1658) a ctitorit *mănăstirea Cașin*, lângă Târgu Ocna, Gheorghe Duca Vodă (1668-1672 și 1678-1683) *mănăstirea Cetățuia* de lângă Iași, iar familia Cantemireștilor *mănăstirea Mera* sau *Mira* în Vrancea.

Arta bisericească. Arhitectura. În genere, bisericile construite acum în Țara Românească urmează planul triconc, consacrat în secolele anterioare, având aceleași încăperi: pronaosul, naosul și absida altarului, cu două, trei sau patru turlle. Se impune acum și pridvorul deschis la intrare, susținut de stâlpi cu capiteluri înflorate, generalizat spre sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor, fiind astfel unul din elementele specifice ale „stilului brâncovenesc“.

Bisericile din Moldova urmează, în genere, planul triconc tradițional. Unele păstrează cele cinci încăperi cunoscute din secolul anterior: pridvorul, pronaosul, gropnița, naosul și altarul. La arhitectura tradițională se adaugă forme artistice noi, din stilul baroc (Sf. Trei Ierarhi) și chiar al Renașterii (Golia).

Pictura. În Țara Românească a cunoscut un progres remarcabil. O bună parte din ctitoriile lui Matei Basarab au fost împodobite cu fresce. Pictura a cunoscut o epocă de maximă înflorire în cursul domniilor lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu. Între reprezentanții ei de seamă notăm pe *Pârvu Mutu* (1657-1735), care a zugrăvit îndeosebi locașurile de închinare ale familiei Cantacuzinilor (de pildă, Filipeștii de Pădure, unde a zugrăvit tabloul votiv cu 55 de personaje, Cotroceni, Mărgineni, Sinaia, Râmnicu Sărat etc). Zugravul favorit al lui Brâncoveanu a fost grecul *Constantinos*, care a împodobit cele mai multe din ctitoriile sale: biserica mare de la Hurezi, a Doamnei, Mogoșoaia, Cozia și altele. La Hurezi impresionează pronaosul, unde este redat un impunător cortegiu de personaje: neamul Basarabilor, al Cantacuzinilor și al Brâncovenilor. Amândoi au format mai mulți „ucenici“ români, care le-au continuat strădaniile în prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

În Moldova, biserica Sf. Trei Ierarhi a fost zugrăvită de meșteri ruși, iar Cetățuia de Gheorghe din Ianina, probabil un aromân, la care se adaugă unii meșteri moldoveni.

Alte ramuri ale artei. Sculptura în piatră atinge apogeul în Moldova, prin biserica Sf. Trei Ierarhi din Iași. Sculptura în lemn se afirmă mai ales în Țara Românească, sub Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu, când s-au lucrat numeroase tâmple, uși, strane etc.

Broderia cunoaște o epocă de strălucire tot în timpul lui Constantin Brâncoveanu.

Cultura bisericească. O parte din acest bogat capitol a fost prezentat în paginile închinată marilor cărturari din secolul al XVII-lea. Reamintim că numărul tipografiilor a fost în continuă creștere. De sub teascurile lor au ieșit la lumină numeroase cărți de slujbă în românește și slavonește, la care se adaugă cele în limbile greacă și arabă, pentru credincioșii din Balcani și Orientul Apropiat. În acest secol s-a continuat acțiunea de introducere a limbii române în biserică, încheiată cu traducerea și tipărirea întregii slujbe în românește sub mitropolitul Antim.

Tot în acest secol s-a tipărit prima ediție integrală a *Noului Testament* în românește (Alba Iulia, 1648), apoi *Biblia* întreagă (București, 1688). S-au făcut numeroase traduceri din literatura teologică patristică și postpatristică (Dosoftei și alții), s-au întocmit lucrări teologice originale (*Mărturisirea Ortodoxă*, *Răspunsul la Catehismul calvinesc*, lucrarea despre *Prefacerea Sf. Daruri* a lui Nicolae Milescu etc.), s-au prelucrat lucrări omiletice (*Cazania* lui Varlaam și cea de la Govora-Dealul, *Chiriadromionul* de la Alba Iulia) și de zidire sufletească (*Viața și petrecerea sfinților*).

În afară de marii ierarhi cărturari, în acest secol au trăit și unii cărturari proveniți din clerul de mir sau monahal: *Mihail Moxa*, călugăr la Bistrița din Oltenia, care a tradus o *Istorie universală* (rămasă în manuscris) și *Pravila* de la Govora, călugărul *Mardarie Cozianul*, autorul unui *Lexicon slavo-român* (rămas în manuscris), protopopul *Vasile* de la biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, care a scris o *Cronică* a acestei biserici etc.

În acest secol s-au înființat câteva școli superioare, cum au fost Colegiul de la Sf. Trei Ierarhi din Iași (1640), Colegiul umanist de la Târgoviște, prima școală superioară din Țara Românească (1646), la care au predat doi dascăli greci, Academia domnească

de la Sf. Sava din București (1694), având în frunte un renumit dascăl grec, Sevastos Kimentis din Trapezunt. În afară de acestea, s-au înființat o serie de noi școli mănăstirești (Sf. Gheorghe Vechi, Colțea din București etc).

C o n c l u z i i . *Cultura și arta românească au cunoscut în acest secol o epocă de înflorire sub Matei Basarab și Vasile Lupu, iar spre sfârșitul secolului sub Șerban Cantacuzino, dar mai ales sub Constantin Brâncoveanu, care poate fi așezat printre cei mai mari sprijinitori ai culturii și artei din trecutul țării noastre. Mănăstirile ctitorite acum au îndeplinit aceiași rol cultural, social și spiritual pe care l-au avut și în secolele anterioare.*

BIBLIOGRAFIE:

Nicolae Stoicesu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din Țara Românească*, 2 vol., București, 1979-1971; Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, 984 p.; N. Ghica-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia. Veacul al XVII-lea*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXV, fasc. 71-74, București, 1932; G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenesti din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933, 655 p. + 1036 fig.; *Monumente istorice bisericesti din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, 1974, 453 p.; Veniamin Nicolae, *Ctitoriile lui Matei Basarab*, București, 1982, 244 p.

Nicolae Șerbănescu, *Constantin Brâncoveanu, ctitor de cultură românească*, în B.O.R., an. LXXXII, nr. 9-10, 1964, p. 876-900 (alte studii în același număr al revistei); Ion Barnea, *Ctitoriile bisericesti ale lui Constantin Brâncoveanu*, în B.O.R., an. CXV, nr. 1-6, 1997, p. 117-175; Mircea Păcurariu, *Cultura în timpul lui Constantin Brâncoveanu*, în B.O.R., an CXIV, 1996, nr. 7-12, p. 306-360.

LECTURĂ

Pisania bisericii din Turnu Roșu (fost Porcești), jud. Sibiu, ctitorită de Matei Basarab

Cu vrearea Părintelui și cu sporirea Fiului și cu săvârșirea Duhului Sfânt, făcutu-s-a această sfântă și dumnezeiască biserică din temelie de creștinul Domnul Țării Românești Mateiu Basarab Voevod, întru cinstea hramului Sfântului Nicolae al Miralichiei, ca să fie pomană desăvârșită în veci; drept aceia și noi

robii lui Dumnezeu și mai mici robi ai Măriei Sale creștinului Mateiu Voevod: jupân Tămaș Becierul, Ioan Logofătul și Radu Postelnicul, feciorii lui Tămaș și ispravnici de Măria Sa trimiși, nevoit-am de am văzut și începutul și svârșitul. Și s-a ridicat această biserică, cu cheltuiala Măriei Sale Voevodului și noi încă am dat ce am putut, ca să avem și noi pomană.

Și s-a început în luna lui april și s-a svârșit în luna lui septembrie, valeat 1653.

Reprodus după prot. dr. Andrei Gălea, *O ctitorie a lui Matei Basarab în Ardeal, biserica din comuna Porcești, jud. Sibiu*, în vol. "Omagiu Î.P.S. Sale dr. Nicolae Bălan la douăzeci de ani de arhipăstorie, Sibiu, 1940, p. 423.

VARLAAM AL UNGROVLAHIEI

Act prin care închina mănăstirii Cozia — schitul Trivalea (1702)

De vreme ce noi den tânără vârstă am poftit chipul călugăriei, care l-am și luat în sfânta mănăstire Cozia și după rânduiala sfintei mănăstiri ne-au ajuns rândul de am și egumenit; și la scaunul episcopii Râmnicului a fi ne-am învrednicit; de acii și la mai marele scaun al Sfintei Metropolii; și întâmplându-ni-se mazilire¹, după ce am făcut călătoria Sfântului Ierusalim, pentru închinăciunea Sfântului și dătătorului de viață Mormânt al Domnului nostru Is. Hs. și al Sfântului munte al Sinaii; și fiind iarăș în țară, den agonisita care am avut, am rădicat și am zidit den temelie mănăstire lângă orașul Piteștii, care se chiamă Trivale, în numele sfintei și nedespărțitei Troiță, câștigându-și moșii și vii, făcându-i și alte vase bisericesti și odăjdii. Și după câtăva vreme, după rânduială dumnezeiască, fiind omul zidit cu început și cu sfârșit și acel sfârșit sosind și la noi înșire, den durerea inemii și den pofta sufletului, fiind bolnav până la moarte, am poruncit călugărilor noștri, care s-au aflat pre lângă noi, de ne-au adus de la mănăstirea noastră de la Fedelesciori la această sfântă mănăstire Coziia, vrând cu tot sufletul unde ne-au fost începerea să ne fie și sfârșirea, să ni să îngroape oasele la această mănăstire. Și noi den toată voia noastră, am închinat mănăstirea care s-au zis mai sus, carea o am zidit noi lângă orașul Piteștii, ce să cheamă Trivalea, hramul Sfintei Troiță, cu toate vasele și odăjdiile bisericesti și ale noastre arhieresti, precum scrie și în diiața noastră și cu toate moșiile câte sânt de cumpărătoare și de închinăciune să fie metoh sfintei mănăstiri Cozii, să aibă a pune după vremi igumeni pe cine ar socoti cu obștea fraților și să aibă a o căota la toate păsurile care i s-ar

¹ Înălțurare din scaun.

întânpla. Și încă fiind și mănăstirea Seaca de pe Cungre², unde să prăznuiaște Adormirea Prea Sfintei Născătoarei de Dumnezeu și pururea Fecioarei Marii în seama noastră, dată de neamul ctitorilor care o au zidit, și noi o am fost închinat să fie supt stăpânirea mănăstirii noastre Trivalii cu cărți domnești, acum și aceasta o las să fie iar supt stăpânirea Cozii, că și mai denainte au fost supt această stăpânire încă de pe vremea când am igumenit noi, așa am lăsat noi la vremea noastră de petricaniie igumenului Vasilie ieromonahul și tot săborului sfintei mănăstiri. Iar oricarii, au den rudeniile noastre, au dentr-alții striini, ar sta împotrivă și ar vrea ca să strice această tocmire a noastră, unul ca acela să nu vază fața Domnului nostru Is.Hs. și de noi încă să fie legat și afurisit în veacul acest de acum și în cel ce va să fie, că pentru aceasta s-au făcut această scrisoare, întărindu-se cu iscălitura noastră, fiind de față și alți părinți și egumeni.

Noem(brie) 15 dni, leat 7211 (1702).

Reprodus după Preotul Nicolae Șerbănescu, *Varlaam, mitropolitul Țării Românești*, în *Biserica Ortodoxă Română*, an. LXXVI, nr. 12, 1958, p. 1157-58.

² Mănăstirea Seaca-Mușetești, jud. Olt.

XXX

LEGĂTURILE BISERICII ORTODOXE ROMÂNE CU ALTE BISERICI ORTODOXE PÂNĂ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVII-LEA

Legăturile Bisericii noastre cu alte Biserici Ortodoxe surori pot fi urmărite încă din primele secole creștine prin ierarhii de la Tomis, unii din ei participanți la lucrările primelor cinci Sinoade ecumenice sau prieteni cu marii Sfinți Părinți răsăriteni. Diferite obiecte cu caracter creștin de factură bizantină, descoperite pe întreg teritoriul țării, dovedesc că legăturile noastre bisericești cu Bizanțul au fost neîntrerupte. După întemeierea celor două state românești independente, Țara Românească și Moldova, legăturile cu Patriarhia Ecumenică, dar și cu alte așezăminte bisericești de limbă greacă, s-au întărit. Iar după 1453, anul cuceririi Constantinopolului de oștile otomane, țările românești extracarpătice au rămas singurele sprijinitoare ale celor patru Patriarhii „apostolice“ (Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim), precum și ale altor așezăminte bisericești și culturale din Balcani și Orientul Apropiat, căzute sub dominație otomană.

În secolul al XVII-lea s-a convocat Sinodul de la Iași (1642), la care au participat reprezentanții celor trei mari ramuri ale Ortodoxiei: greacă, slavă și română, care au aprobat cunoscuta *Mărturisire de credință* a mitropolitului Petru Movilă al Kievului.

Spre sfârșitul secolului al XVII-lea s-au tipărit pentru prima dată la noi cărți liturgice și teologice în limba greacă la Iași,

București și Snagov, iar la începutul secolului al XVIII-lea și la Râmnic și Târgoviște. Se înființează școli superioare la Târgoviște sub Matei Basarab, la Iași sub Vasile Lupu, iar mai târziu la mănăstirea Sf. Sava din București, în timpul lui Constantin Brâncoveanu (1694), la care au activat renumiți profesori greci, unii dintre ei oameni de înaltă cultură, cu elevi greci, dar și mulți români. Numeroși ierarhi, egumeni și călugări greci trăiau în țările noastre.

Legăturile cu Patriarhia Ecumenică. După căderea Constantinopolului mulți patriarhi de aici au venit în țările noastre după ajutoare materiale. Șirul lor începe cu *Nifon II*, în primul deceniu al secolului al XVI-lea, chemat de Radu cel Mare în Țara Românească. După el, țările românești au fost vizitate — între alții — de *Teolipt I*, care a slujit la sfințirea mănăstirii lui Neagoe Basarab de la Argeș, iar spre sfârșitul secolului de *Ieremia II*, cu o petrecere mai îndelungată în amândouă țările. Sub el, Mihnea Vodă al Țării Românești (1577-1583 și 1585-1591) a dăruit Patriarhiei metocul românesc din Constantinopol, numit Vlah Serai, cu hramul Maica Domnului Mângâietoarea, în care s-a stabilit reședința patriarhală pentru câțiva ani.

În ultimii ani ai secolului al XVI-lea, domnii și mitropoliții munteni și moldoveni întrețineau corespondență cu patriarhul *Meletie Pigas* al Alexandriei, care a fost un timp și locțiitor de patriarh ecumenic, trimițându-i diferite ajutoare.

În prima jumătate a secolului al XVII-lea, Vasile Lupu a plătit numeroasele datorii ale Patriarhiei Ecumenice, fapt pentru care a primit, din partea patriarhului Partenie I, moaștele Cuvioasei Parascheva, așezate în biserica Sf. Trei Ierarhi din Iași (1641). Tot el s-a implicat în alegerea unor patriarhi de Constantinopol. Fostul patriarh *Atanasie Patelaros* a trăit mai mulți ani la Iași și la Galați. Patriarhul *Dionisie Seroglanul* a stat mult timp la București, în timpul lui Șerban Cantacuzino, apoi al lui Constantin Brâncoveanu, sfârșindu-și viața la Târgoviște.

Legăturile cu Patriarhia Alexandriei. Primul patriarh alexandrin care a călătorit prin țările noastre a fost *Chiril Lucaris*, la începutul secolului al XVII-lea, fiind ales patriarh ecumenic (1620) în timp ce se afla la Târgoviște.

Unul din urmașii săi, învățatul *Mitrofan Critopol*, a venit în țările noastre ca însoțitor al lui Chiril, apoi ca patriarh, sfârșindu-și viața la Târgoviște. Doi dintre urmașii acestuia au ocupat scaunul cu ajutorul lui Vasile Vodă Lupu. Spre sfârșitul secolului, *Gherasim Paladas* a vizitat țările noastre de trei ori, întreținând strânse legături cu Constantin Brâncoveanu și cu Cantemireștii. În 1708 a slujit la înmormântarea mitropolitului Teodosie al Ungrovlahiei și a făcut — împreună cu Hrisant al Ierusalimului — înscăunarea lui Antim Ivireanul ca mitropolit. În secolul al XVII-lea, un singur patriarh de Alexandria n-a venit în țările noastre. Toți au beneficiat de ajutoare materiale din partea domnilor, a ierarhilor și a unor credincioși români.

Legăturile cu Patriarhia Ierusalimului. Din cauza nevoilor materiale, asupririi otomane și acțiunii pe care o desfășurau iezuiții în Țara Sfântă, numeroși patriarhi greci din Ierusalim au urmat exemplul colegilor lor din Constantinopol și Alexandria, venind după ajutoare în Țările Române. De pildă, patriarhul *Teofan* a călătorit în câteva rânduri în Moldova, rugând pe Vasile Lupu să plătească toate datoriile Patriarhiei, așa cum făcuse și cu ale celei din Constantinopol. După moartea sa, Vasile Lupu a reușit să impună alegerea ca patriarh a lui *Paisie*, egumen la Galata, hirotonit la Iași, care a făcut apoi lungi călătorii în Rusia și în țările noastre. Patriarhul *Nectarie* a fost ales tot la stăruințele lui Vasile Lupu – deși era atunci mazilit — și ale lui Grigorie Ghica al Țării Românești.

Cel mai de seamă cârmuitor al Patriarhiei de Ierusalim din tot trecutul acesteia a fost *Dositei* (1669-1707), care aproape patru decenii a fost îndrumătorul neobosit al activității cultural-teologice în limba greacă și apărătorul însufletit al Ortodoxiei în fața atacurilor catolice și protestante. Călătoriile lui în Țările Române au durat ani de zile, încât s-ar putea spune, fără exagerare, că adevărata sa reședință era la București și Iași și nicidecum la Ierusalim. A primit închinări de mănăstiri (*Cetățuia* și *Hlincea* din Iași, *Călu* în Oltenia etc.), a înființat o tipografie grecească la *Cetățuia*, în care a imprimat numeroase cărți de slujbă și de apărare a Ortodoxiei, a primit numeroase subvenții, cu care a refăcut o

serie de biserici din Țara Sfântă. Urmașul său, *Hrisant Notaras*, a fost ales patriarh cu sprijinul lui Constantin Brâncoveanu, în 1707. În același an, Hrisant a sfințit mănăstirea Sf. Gheorghe Nou din București, care a fost închinată Patriarhiei din Ierusalim.

Legăturile cu Patriarhia Antiohiei. Țările noastre au ajutat și această Patriarhie, cu reședința în Damasc, ai cărei cărmuitori și credincioși erau, în marea lor majoritate, arabi. Primul patriarh antiohian care a călătorit prin țările noastre a fost *Ioachim V*, la sfârșitul secolului al XVI-lea. Pe la mijlocul secolului al XVII-lea, a făcut o lungă călătorie în țările noastre, după ajutoare, patriarhul *Macarie III Zaim*, străbătând Țara Românească de la un capăt la altul, cercetând zeci de biserici și mănăstiri (1653-1654 și 1656-1658). Fiul și însoțitorul său, arhidiaconul Pavel din Alep, a lăsat o descriere amănunțită a călătoriei lor în țările noastre, în Ucraina și Rusia, în limba arabă, cu interesante amănunte asupra situației politice de la noi, cu descrieri de mănăstiri, cu aspecte din viața politică, socială, economică și bisericească.

Unul dintre urmașii lui Macarie, patriarhul *Atanasie III Dabbas*, după ce a pierdut scaunul, a petrecut vreo patru ani la București. În acest timp, la rugămintea sa, Constantin Brâncoveanu a rânduit să se tipărească două cărți în limba arabă pentru credincioșii din Siria. Și astfel au apărut, pe pământ românesc, cu cheltuiala lui Brâncoveanu și cu îndrumarea lui Antim Ivireanul, *Liturghierul greco-arab* (Snagov, 1701) și *Ceaslovul greco-arab* (București, 1702). Când patriarhul Atanasie a părăsit Țara Românească, Brâncoveanu i-a dăruit tipografia arabă, pe care a instalat-o la Alep, în Siria, imprimându-se acolo alte cărți de slujbă și de învățătură timp foarte îndelungat.

Țările române și mănăstirile din Muntele Athos. Menționat în izvoare bizantine încă din secolele VIII-IX ca loc de viețuire pentru sihaștri, Muntele Athos — în Peninsula Calcidică, din Grecia — a devenit cunoscut mai ales după anul 963, când un fost ofițer și demnitar bizantin, Athanasie, a întemeiat acolo *Lavra cea mare*. Cu timpul, numărul călugărilor și al așezărilor monahale a sporit mereu, încât Athosul a devenit cel mai important centru de viață monahală ortodoxă. Mănăstirile de aici au fost

ajutate efectiv aproximativ cinci sute de ani de domni și unii ierarhi, preoți și credincioși români, încât pe la mijlocul secolului al XIX-lea un cercetător rus Porfir Uspenski scria că „Nici un alt popor ortodox nu a făcut atât de mult bine pentru Athos cât au făcut românii“. Cu sprijin românesc s-au zidit din temelie ori s-au refăcut numeroase biserici, au fost zugrăvite biserici, paraclise și trapeze, s-au ridicat ziduri de apărare, turnuri de veghe și fântâni, la care se adaugă numeroase danii în bani, manuscrise și cărți, icoane, veșminte, vase liturgice, care se află până azi în patrimoniul Athosului.

Primii domni români care au acordat ajutoare mănăstirilor athonite au fost Nicolae Alexandru Basarab și fiul său Vlaicu (Vladislav), care au refăcut din temelie mănăstirea *Cutlumuș*, numită și „marea lavră a Țării Românești“. Spre sfârșitul secolului al XV-lea, Vlad Călugărul a făcut danii la mănăstirile *Sf. Pantelimon (Rusicon)*, *Hilandar* și *Dohiaru*, Ștefan cel Mare a ajutat mănăstirile *Zografu*, unde a ridicat o bolniță și un turn, iar spre sfârșitul domniei a refăcut-o în întregime, apoi *Grigoriu*, *Vatoped*, *Sf. Pavel* și altele.

La începutul secolului al XVI-lea, cel mai de seamă sprijinitor al Athosului a fost Neagoe Basarab, prin daniile făcute la *Cutlumuș*, *Dionisiu*, *Iviron*, *Pantocrator*, *Xiropotamu* etc. Danii substanțiale au primit și din partea urmașilor lui Neagoe Basarab, iar din Moldova, din partea lui Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu și Petru Șchiopul. De pildă, mănăstirea *Dohiaru* a fost rezidită din temelie și zugrăvită cu cheltuiala lui Alexandru Lăpușneanu și a doamnei Ruxandra.

Din secolul al XVI-lea au început așa-numitele *închinări* de mănăstiri românești către cele de la Athos sau către cele patru Patriarhii și alte așezăminte bisericesti grecești. Prin aceasta, o mănăstire românească — cu toate bunurile ei mobile și imobile — era scoasă de sub autoritatea ierarhului locului și pusă sub conducerea unei mănăstiri de la „Locurile Sfinte“ („închinată“), căreia îi trimitea o parte din venituri și care o conducea printr-un egumen grec. Închinările au continuat până la începutul secolului al XIX-lea, cauzând mult rău țărilor noastre.

Domnii români au acordat ajutoare în bani ori au închinat mănăstiri de la noi și altor așezăminte monahale grecești. Așa au

fost mănăstirea Sf. Ecaterina din *Muntele Sinai*, ctitoria împăratului Iustinian, mănăstirile de pe stâncile *Meteore*, la poalele Munților Pind, în Grecia centrală, bisericile din *Ianina*, unele mănăstiri și biserici din insulele grecești (*Patmos, Rodos, Cipru, Halchi* etc.).

Legăturile cu Bisericile slave sud-dunărene. În secolul al XIV-lea, mitropolitul Antim Critopol și Sf. Nicodim de la Tismana întrețineau corespondență cu învățatul patriarh Eftimie al Târnovei. Mănăstirea bulgară *Kremikovski*, în apropiere de Sofia, a fost rezidită de Radu cel Mare al Țării Românești, iar mănăstirea *Rila* a fost ajutată de numeroși domni români. În secolul al XVII-lea, Matei Basarab a zidit două biserici pentru credincioșii bulgari, la *Sviștov* și *Vidin*, iar Grigorie Ghica a zidit o catedrală pe seama Mitropoliei din *Dristra* (azi Silistra).

Din Serbia au venit la noi Maxim Brancovici, ajuns mitropolit al Țării Românești, ieromonahul-tipograf Macarie din Muntenegru, devenit și el mitropolit. Mai multe mănăstiri sârbești (*Cruședol, Lopusnia* ș.a.) au fost ajutate material de domnii români. Cărțile slave tipărite la noi au cunoscut o largă răspândire între slavii sud-dunăreni.

Legături cu Bisericile slave răsăritene. Domnii și ierarhii din Moldova au întreținut legături cu ucrainenii ortodocși din regatul polon catolic și din marele cnezat al Lituaniei, cărora le-au acordat și ajutoare materiale. De pildă, Alexandru Lăpușeanu a rezidit biserica ortodoxă cu hramul Adormirea Maicii Domnului din *Lvov*. Spre sfârșitul secolului al XVI-lea, a început construirea unei biserici în acest oraș, tot cu ajutor moldovenesc, încât era cunoscută sub numele de „biserica moldovenească”. Vasile Lupu a refăcut din temelie o biserică în același oraș, iar alți domni, dregători și credincioși au ajutat unele mănăstiri ucrainene. Așa a fost mănăstirea numită *Schitul Mare*, căreia Maria, fiica lui Ieremia Movilă, i-a închinat Sucevița cu toate moșiile și veniturile ei, fiind urmată de alți numeroși binefăcători moldoveni. Miron Vodă Barnovschi a sprijinit înființarea tipografiei din *Lvov* și a subvenționat editarea a două cărți slavone.

Legăturile cu Biserica Ortodoxă din Ucraina s-au întărit prin mijlocirea mitropolitului român Petru Movilă al Kievului, care a

trimis tipografii și meșteri la Câmpulung, Govora, Târgoviște și Iași și a sprijinit înființarea Colegiului de la Iași cu profesori de la Kiev.

În cursul secolului al XVII-lea se întăresc legăturile cu Biserica Ortodoxă Rusă, prin ierarhii, călugării și preoții români plecați în Rusia după ajutoare (Ilie Iorest, Sava Brancovici ș.a.), prin mitropolitul Dosoftei al Moldovei, prin cărțile slave tipărite la Moscova, Kiev, Cernigov și în alte centre, care au circulat la noi.

Legături cu Biserica Georgiei. Această țară (numită și Gruzia sau Iveria) a dat românilor pe marele cărturar Antim Ivireanul. La rugămintea sa, Constantin Brâncoveanu a trimis în Georgia pe meșterul tipograf Mihail Ștefan, ucenicul lui Antim. El a tipărit la Tbilisi mai multe cărți de slujbă în limba georgiană (*Evanghelia, Psaltirea, Apostolul, Liturghierul*, se pare, o *Biblie* etc.). În acest fel, ajutorul lui Brâncoveanu s-a revărsat asupra tuturor Bisericilor Ortodoxe din Răsărit.

C o n c l u z i i . *Din această expunere, destul de rezumativă de altfel, reiese că domnii români au fost sprijinitori statornici ai așezămintelor bisericesti și culturale ale grecilor și slavilor sud-dunăreni aflați sub dominație otomană. Cultura greacă a găsit largi posibilități de afirmare în țările noastre prin școlile și tipografiile înființate la noi, prin sprijinul acordat cărturarilor greci. Ajutoare materiale însemnate au fost acordate celor patru Patriarhii „apostolice”, mănăstirilor de la Muntele Athos, Muntele Sinai, Meteore, unor mănăstiri bulgare, sârbe și ucrainene. În felul acesta, Țările Române reprezentau cu adevărat „Bizanțul după Bizanț”, după cuvântul marelui nostru istoric Nicolae Iorga.*

BIBLIOGRAFIE:

N. Iorga, *Bizanț după Bizanț*, București, 1972, 300 p.; Nestor Vornicescu, *Legăturile Patriarhiei de Constantinopol cu Biserica românească în veacul al XVI-lea*, în M.O., an. X, nr. 3-4, 1958, p. 190-202; Marin Braniște, *Patriarhi de Constantinopol prin Țările Române în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în M.O., an. X, nr. 1-2, 1958, p. 45-61; Alexandru Elian, *Legăturile Mitropoliei Ungrovlahiei cu Patriarhia de Constantinopol și cu celelalte Biserici Ortodoxe de la*

întemeiere până azi, în B.O.R., an. LXXVII, nr. 7-10, 1959, p.904-935; Ioan Ivan, *Patriarhi ortodocși în Moldova*, în M.M.S., an. LI, nr. 9-12, 1975, p. 668-698.

Ioan Rămureanu, *Legăturile Patriarhiei de Alexandria cu Țările Române*, în S.T., an.VII, nr. 1-2, 1956, p. 59-80; Ilie Georgescu, *Legăturile Țărilor Române cu Ierusalimul. Patriarhii Ierusalimului în Țările Române (veac. XVII-XVIII)*, în S.T., an VIII, nr. 5-6, 1956, p. 349-362; Mircea Păcurariu, *Legăturile Țărilor Române cu Patriarhia Antiohiei*, în S.T., an XVI, nr. 9-10, 1964, p. 593-621 (și în vol. *Studii de istorie a Bisericii Ortodoxe Române*, București, 2005, p. 470-496).

Teodor Bodogae, *Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfântul Munte Athos*, Sibiu, 1940, LII+354 p.; Virgil Căndea și Constantin Simionescu, *Mont Athos, Présences roumaines*, Bucarest, 1979, 144 p.

Paul Mihailovici, *Legături culturale bisericesti între români și ruși în secolele XV-XX*, Chișinău, 1932, 78 p.; G. Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*, București, 1962, 347 p.

LECTURĂ

ȘTEFAN CEL MARE

Act de danie pentru mănăstirea Zografu (10 mai 1466)

În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, Treime Sfântă și nedespărțită. Iată, eu robul stăpânului meu Iisus Hristos, Io Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn a toată Țara Moldovlahiei. Facem cunoscut cu acest adevărat și luminat hrisov al nostru, fiecăruia care va citi și care va voi să înțeleagă, că eu, cu bunăvoința lui Dumnezeu Atotțiitorul, m-am gândit cu gândul bun al domniei mele și cu ajutorul lui Dumnezeu ca să fac pentru mântuirea mea sufletească și pentru sănătatea mea trupească și pentru sufletul părinților mei, și m-am legat și am făgăduit să întăresc sfânta mănăstire care este la Sfântul Munte, numită Zografu, unde este hramul sfântului mare mucenic și purtător de biruință Gheorghe, și am făgăduit să dau și să trimit în fiecare an câte o sută de ducați ungrești. Aceasta să fie obroc în fiecare an mănăstirii noastre Zografu.

Iar pentru această milă, pe care o dăm către Dumnezeu, cunoscătorul de inimi și ochiul atotvăzător, sfânta mănăstire și biserică a lui Dumnezeu, și egumenul și preoții și toți frații care viețuiesc acolo întru Hristos, să țină și să împlinească acest așezământ după așezământul Sfintei Biserici și, de asemenea, după dorința noastră, cum vom arăta mai înainte: înainte de toate să scrie pe domnia mea la sfânta proscomidie, după datina Sfinților Părinți și după așezământul Sfintei Biserici, și să scrie pe doamna mea lângă domnia mea și pe copiii noștri dăruiiți de Dumnezeu, Alexandru și Elena, și să stea în sfântul pomelnic cum este scris. Și iarăși, până când va fi asupra noastră mila atotțiitorului Dumnezeu și vom fi în viață pe lumea aceasta, sfânta biserică să

ne cânte sâmbăta seara Paraclis și duminica, la prânz, să se dea băutură, marțea să ni se cânte sfânta liturghie și la prânz să se dea băutură și să mă pomenească și în fiecare zi la vecernie, și la pavecerniță, și la miezul nopții, și la utrenie, și la liturghie, și la sfânta proscomidie, și unde este obiceiul sfintei și dumnezeiștii Biserici, după obiceiul Sfinților Părinți, iar la pomelnic să ne pomenească după așezământ. Aceasta să ni se cânte până când vom fi în viață. Iar după trecerea anilor noștri, după trecerea vieții noastre, în primul an să ni se facă și să ni se cânte sfântul prohod în sobor și apoi de a treia zi, și apoi de a noua zi, și de a douăzecea zi, și de a patruzecă zi, și de o jumătate de an și apoi un an. Iar după trecerea aceluia an, de atunci să ni se cânte în fiecare an într-o zi, în sobor, pentru pomenire, seara parastas și colivă și băutură, iar dimineața sfânta liturghie și colivă, și iarăși la prânz băutură, spre mângâierea fraților. Aceasta să rămâie așa până când va dăinui sfânta mănăstire.

Iar noi care ne-am scris să fim ctitori și să dăm în fiecare an o sută de ducați ungurești, să-i dăm până la moartea noastră. Iar după viața noastră, pe cine l-ar alege milostivul Dumnezeu să fie domn în țara noastră sau din copiii noștri sau din rudele noastre sau iarăși cel asupra cui ar fi mila lui Dumnezeu, el să dea și să împlinească sfântul obroc al mănăstirii în fiecare an, după așezământul meu.

Reprodus din *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, vol. II, București, 1976, p. 192-193.

DEZBINAREA BISERICII ORTODOXE DIN TRANSILVANIA ÎN 1698-1701

Schimbări politice și bisericești. În anul 1688, Transilvania, din principat autonom sub suzeranitate otomană, cum fusese timp de un secol și jumătate, a fost ocupată de trupele habsburgice și inclusă între granițele Imperiului austriac.

Împăratul de la Viena, Leopold I, a recunoscut de la început vechile rânduieli din Transilvania, inclusiv drepturile celor „trei națiuni“ (unguri, sași și secui) și ale celor „patru religii recepte“ (catolică, luterană, calvină și unitariană). Românii și Biserica lor Ortodoxă au rămas în starea de mai înainte, adică „tolerați“, lipsiți de drepturi și în afara legii în propria lor țară.

Acțiunea iezuiților și a Curții imperiale. Îndată după ocuparea Transilvaniei de trupele habsburgice a început o puternică acțiune în vederea întăririi stăpânirii acestora aici. Și pentru că împărații de la Viena erau catolici, au început să lucreze pentru atragerea românilor la Biserica Apuseană, ca în felul acesta să crească numărul catolicilor care scăzuse mult sub principii calvini. Prin „unirea“ românilor se urmărea însă și ruperea legăturilor cu ierarhii, domnitorii și credincioșii din Țara Românească și Moldova, care i-au întărit și ajutat în decursul veacurilor să-și păstreze credința ortodoxă strămoșească.

În acest scop, au venit în Transilvania preoți și călugări iezuiți, care urmau să îndemne pe cărmuitorii bisericești ai românilor ortodocși să accepte „unirea“ cu Biserica Romei. Încă din 1697 iezuitul Paul Bárányi, paroh în Alba Iulia, promitea

mitropolitului Teofil să-l scoată de sub dependența față de superintendentul calvin dacă se va uni cu Biserica Romei. Lucrurile au decurs însă încet, până ce, în vara aceluiași an, mitropolitul Teofil a trecut la cele veșnice.

În locul său a fost ales ieromonahul *Atanasie Anghel*, hirotonit la București de mitropolitul Teodosie la 22 ianuarie 1698. Cu această ocazie, mitropolitul Țării Românești și patriarhul Dositei al Ierusalimului l-au pus să semneze o mărturisire de credință ortodoxă, în 22 de puncte, prin care se obliga să respecte toate rânduielile dogmatice, cultice și canonice ale Bisericii Ortodoxe. I se atrăgea atenția îndeosebi asupra învățăturilor atacate de calvini sau de catolici. Ca și înaintașii săi, Atanasie a primit din partea lui Brâncoveanu numeroase daruri: cărți, odăjdii vlădicești, bani etc.

Cu toate acestea, noul mitropolit a căzut în curând în mrejele iezuiților și ale Curții imperiale din Viena. La 14 aprilie 1698, împăratul a dat o diplomă prin care preciza că românii ortodocși erau liberi să se unească cu una din confesiunile „recepte” sau să rămână în credința lor. Preoții care acceptau să se unească cu una din acele confesiuni urmau să beneficieze de toate drepturile confesiunii respective, subliniind în mod special că aceia care vor accepta unirea cu Biserica Romei, recunoscând pe papa drept cap al Bisericii, vor beneficia de privilegiile clerului catolic. Cei care nu-și părăseau credința ortodoxă rămăneau în situația apăsătoare de până atunci.

La 2 iunie 1698, arhiepiscopul de Esztergom din Ungaria, cardinalul *Leopold Kolonici*, a adresat un manifest către preoții români, prin care arăta că se vor bucura de privilegiile pe care le aveau preoții și bisericile catolice numai aceia care vor accepta patru puncte din învățătura Bisericii Romano-Catolice și anume: 1. Papa este capul întregii Biserici; 2. Sf. Împărtășanie se poate face cu pâine nedospită (azimă); 3. Duhul Sfânt purcede și de la Fiul (filioque); 4. În afară de rai și iad există un loc curățitor numit purgatoriu. Erau punctele stabilite la Sinodul de unire de la Florența, din 1439, fapt pentru care se și numesc „florentine”.

„Actul de unire”. Pe baza celor două manifeste, al împăratului și al lui Kolonici, iezuiții au pornit acțiunea de atragere

a românilor ortodocși la unirea cu Roma. Un rol de seamă au avut *Paul Bărânyi* din Alba Iulia, care a luat legătura cu mitropolitul și cu protopopii, precum și *Gabriel Hevenessi*, care a făcut legătura cu Viena. Astfel, 38 de protopopi au iscălit un act, scris în limba română, purtând data de 7 octombrie 1698. Acest act sau „manifest de unire” avea trei file (șase pagini). Pe pagina întâi era textul propriu-zis, prin care semnatarii declarau că se unesc cu „Biserica Romei cea catolicească”, precizând că doreau să beneficieze de privilegiile de care se împărțeau „mădulările și popii acestei Biserici sfinte”.

După ce s-a întocmit actul, s-a adăugat un „postscriptum”, în partea de jos a aceleiași pagini, prin care protopopii țineau să precizeze că se unesc cu condiția ca „pre noi și rămășițele noastre din obiceiul Bisericii noastre a Răsăritului să nu ne clătească, ci toate ceremoniile, sărbătorile, posturile, cum pân-acuma, așa și de acum înainte, să fim slobozi a le ține după carindariul vechiu și pe cinstitul vlădica nostru Atanasie nime pân-în moartea sfinției sale să n-aibă putere a-l clăti din scaunul sfinției sale”. Își exprimau apoi dorința ca urmașul lui Atanasie să fie ales tot de sobor, urmând să fie întărit de papa și de împărat, dar să fie hirotonit de „patriarhul de sub biruința înălții sale” (probabil, se gândeau la patriarhul sârb de la Carloviț).

Pagina a doua, rămasă liberă, a fost completată ulterior de Bărânyi și de iezuiți cu traducerea actului de unire în latinește. Au tradus însă numai partea întâi a actului, prin care se accepta unirea, adăugând câteva fraze, prin care se arăta că protopopii primesc întreaga învățătură romano-catolică și mai ales cele patru puncte pe care le-am amintit mai sus. Pe paginile a treia, a patra și a cincea erau semnăturile celor 38 de protopopi, încât se părea că acceptau și cele scrise pe pagina a doua în latinește, limbă pe care ei n-o cunoșteau. După semnături, pe pagina a cincea, jos, era un nou adaos, scris de însuși mitropolitul Atanasie: „Și așa ne unim acești ce-s scriși mai sus, cum toată legea noastră, slujba besericii, leturghia și posturile și carindariul nostru să stea pre loc, iară de n-ar sta pre loc aceale, nici aceste peceti să n-aibă nici

o tărie asupra noastră și vlădica nostru Atanasie să fie în cap și nime să nu-l hărbutuluiască (incomodeze, n.n.)“. S-ar putea spune că acest nou adaos anula cele cuprinse în traducerea latină, din moment ce se cerea să nu se facă nici o schimbare a „legii“. Pagina a șasea era nescrisă.

Trebuie remarcat îndeosebi faptul că actul propriu-zis — de pe pagina întâi — nu cuprindea nimic cu privire la cele patru puncte și că nu era semnat de Atanasie, ci numai de cei 38 de protoșopi. Ca să nu fie prinși cu falsul săvârșit, iezuiții au ascuns actul unirii, acesta fiind descoperit abia în anul 1879, în Biblioteca Universității din Budapesta. Împăratului i-au înaintat numai traducerea latinească a actului, care era falsificată.

Fapte noi. La scurt timp după aceasta, s-a întrunit Dieta Transilvaniei (formată din deputați maghiari, sași și secui), care trebuia să se pronunțe și asupra apelului unionist al împăratului din 14 aprilie 1698. Bárányi a prezentat Dietei traducerea latinească a actului unirii, dar nefiind crezut, Dieta a dispus să se facă o anchetă la sate, ca să se vadă ce răspund ele și preoții la apelul împăratului. În cursul lunii ianuarie 1699, Dieta a primit rezultatul cercetărilor, constatând că nici un sat nu dorea unirea, iar dintre preoți doar câțiva au declarat că se vor uni, dacă acceptă unirea și mitropolitul.

La sfârșitul lunii februarie 1699, s-a publicat așa-numita *Diplomă întâia leopoldină* (după numele împăratului Leopold), prin care se prevedea înființarea Bisericii unite, averile și preoții ei urmând să fie scutiți de impozite, în schimbul acceptării întregii învățături catolice.

Cu toate acestea, mitropolitul Atanasie a continuat să păstreze, pentru moment, toate rânduielele ortodoxe, menținând și legăturile cu Țara Românească. Astfel, în 1699 a tipărit la Alba Iulia două cărți: *Chiriadromionul*, care era în mare parte o reeditare a Cazaniei lui Varlaam și o *Bucoavnă*, meșter tipograf fiind Mihail Ștefan (Iștvanovici), trimis de Constantin Brâncoveanu. În iunie 1700, același domnitor dăruia Mitropoliei moșia *Merișani* din județul Argeș, care să-i fie „de întărire și de ajutor.“

În septembrie 1700, obișnuitul Sinod al Mitropoliei aproba 28 de „canoane“ care priveau viața morală a clerului și a

credincioșilor, precum și veniturile preoților. Nu era nimic unionist în toate aceste canoane.

Atanasie la Viena. Constatând că „unirea“ nu înregistra nici un succes, mitropolitul Atanasie a fost chemat la Viena, ca să se pronunțe deschis pentru unire ori să fie înlăturat din scaun, pe temeiul acuzațiilor formulate împotriva lui de iezuiți. A plecat din Alba Iulia pe la sfârșitul lunii ianuarie 1701.

Sosit la Viena, a fost pus în fața unei comisii de judecată pentru 22 de acuzații. Cardinalul Kolonici, care se număra între judecătorii săi, l-a sfătuit să accepte unirea, urmând ca în schimb să fie confirmat în scaun și să i se acorde tot ce va cere. La 19 martie 1701, împăratul a emis o nouă diplomă (numită *Diploma a doua leopoldină*), cu 15 articole, prin care se confirmau scutițiile preoților uniți, iar mirenilor care vor trece la unire li se promiteau drepturile pe care le aveau membrii altor „națiuni“. În schimb, se formulau anumite datorii pentru „episcopul“ unit. În primul rând se preciza că el era subordonat arhiepiscopului romano-catolic maghiar de Esztergom și că va fi controlat în toate actele, scrisorile și hotărârile sale de un teolog iezuit. Așadar, *Mitropolia ortodoxă independentă a Transilvaniei era desființată, creându-se în locul ei o Episcopie unită, dependentă de Arhiepiscopia romano-catolică maghiară de Esztergom.* La 24 martie 1701, cardinalul Kolonici l-a rehirotonit pe Atanasie preot, după ritul romano-catolic, iar a doua zi l-a hirotonit „episcop“. Constrâns în felul acesta, la 7 aprilie 1701 Atanasie a semnat un act în 16 puncte, jurând — printre altele — că va rupe orice legături cu mitropolitul Ungrovlahiei și cu domnul Țării Românești, că va obliga pe toți preoții și credincioșii lui să facă o mărturisire de credință unită și că va accepta un teolog catolic care-l va asista în toate problemele bisericești. În schimbul acestui jurământ, a primit titlul de consilier imperial și un lanț de aur cu chipul împăratului.

Proteste împotriva „unirii“. Întors de la Viena, Atanasie a fost instalat din nou ca „episcop unit“ în catedrala lui Mihai Viteazul din Alba Iulia în ziua de 14/25 iunie 1701. Cu acest prilej, s-a citit, în latinește, diploma de instalare, din care ascultătorii n-au înțeles nimic. Chiar în ziua instalării, reprezentanții brașovenilor și făgărășenilor au protestat împotriva înscăunării

unui episcop unit într-o biserică zidită de un domnitor ortodox. A doua zi au înaintat un memoriu în scris împotriva „unirii“.

Au fost atunci mulți alții care au protestat împotriva „unirii“. Între ei trebuie menționat negustorul *Pater Ianoș*, episcopul Mitropoliei, care i-a trimis o lungă scrisoare lui Atanasie, când era încă la Viena, muștrându-l pentru călcarea jurământului făcut la București, apoi nobilul român *Gavril* de Țagul Mare (Nagyczegi), care a protestat la Guvernul transilvan împotriva unirii, fapt pentru care a fost întemnițat cinci ani la Sibiu. O dată cu el au fost închiși și alți români ortodocși. Credincioșii din părțile Hațegului și Hunedoarei, de asemenea, au protestat împotriva „unirii“ și, de aceea, Atanasie a fost nevoit să roage pe protopopii lor ca „legea înălțatului împărat și cele patru puncturi să nu le hulească“.

Drama lui Atanasie. La scurt timp după abjurarea sa, a fost caterisit de patriarhii Calinic al Constantinopolului și Dositei al Ierusalimului, precum și de mitropolitul Teodosie al Ungrovlahiei. Constantin Brâncoveanu, ca și mitropolitul Teodosie de altfel, trimiteau scrisori de încurajare românilor ortodocși din Șcheii Brașovului, îndemnându-i să rămână statornici în dreapta credință. Brașovul și Țara Bârsei au și rămas sub oblăduirea duhovnicească a mitropoliților Ungrovlahiei, apoi, pentru un timp, sub a episcopilor de Râmnic. Marea majoritate a poporului n-a aflat însă nimic de vreo schimbare a „legii“, ci a rămas în credința și obiceiurile strămoșești. Iar dintre cei amăgiți mulți începeau să părăsească „unirea“, îndată ce-și dădeau seama că erau amenințați să-și schimbe „legea“. De pildă, în soborul ținut la Alba Iulia în iulie 1711, protopopii declarau deschis că au fost înșelați. De aceea, au semnat un act împreună cu Atanasie, prin care abjurau unirea. Peste scurt timp, Atanasie a fost constrâns să revină asupra celor scrise. Chinuit de remușcări pentru dezbinarea pe care o făcuse, Atanasie a murit în 1713, la înmormântarea sa rostindu-se două cuvântări de către iezuiți, una în latinește, alta în ungurește. Iată în ce situație tristă a ajuns atunci Biserica Ortodoxă românească!

C o n c l u z i i . *Acestea au fost împrejurările în care s-a ajuns la dureroasa dezbinare a fiilor aceluiași popor român și ai acestei Biserici, prin amăgiri, falsuri și făgăduințe deșarte. Din nefericire, urmările ei se mai resimt și astăzi.*

BIBLIOGRAFIE:

George Popovici, *Unirea românilor din Transilvania cu Biserica romano-catolică sub împăratul Leopold I*, Lugoj, 1901, VIII+263 p.; I. Lupaș, *Desbinarea bisericească a românilor ardeleni*, în vol. *Studii, conferințe și comunicări istorice*, I, București, 1928, p. 231-267; Ștefan Lupșa, *Biserica ardeleană și „unirea“ din anii 1697-1701*. București, 1949, 102 p. (extras din B.O.R., nr. 9-10/1948, 11-12/1948, 1-2/1949); Ștefan Lupșa, „Unirea“ ardeleană în 1701, după întoarcerea lui Atanasie din Viena, Sibiu, 1949, 32 p.; Silviu Dragomir, *Românii din Transilvania și unirea cu Biserica Romei*, în B.O.R., an. LXXX, nr. 9-10, 1962, p. 863-937 (și în extras: București, 1963, 99 p.); D. Stăniloae, *Uniatismul din Transilvania, opera unei întreite silnicii*, în B.O.R., an. LXXXIX, nr. 3-4, 1969, p. 355-390 (și în volumul *Uniatismul din Transilvania, încercare de dezmembrare a poporului român*, București, 1973, p. 11-48); Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, trad. rom., Cluj Napoca, 1994, 273 p.

LECTURĂ

Din „Instrucțiunea“ dată mitropolitului Atanasie
Anghel de patriarhul Dositei al Ierusalimului și
mitropolitul Teodosie al Ungrovlahiei.

1. Cade-se arhieria ta tocmealele sfinților apostoli și prorocilor, adecă s. scriptură veache și nouă și ceale spăsitoare¹ și părintești orânduiale, adecâte canoanele și hotărârile sfințelor săboare și ale s. părinți, să le primești cu brață desfăcute și să le cinstești ca niște table scrise de Dumnezeu și să le păzești pururea neclătite și nemișcate...

2. Trebuie arhieria ta să propovăduiești cuvântul lui Dumnezeu la sârbi și la ruși pre limba slovenească, eară la rumâni pre limba rumânească atâta duminecele și la celelalte sărbători, atâta la besereci, cât și la pogribanii² și mai pre scurt în toată vremea și în tot locul, când va trebui, după cum ți-e putința să propovăduiești cuvântul lui Dumnezeu.

7. Trebuie arhieria ta să grijești să se facă șapte taine ale săborniceștii Besereci, să se slujească și să se săvârșească după rânduiala s. Besereci și după învățătura și închipuirea sfinților părinți...

10. Trebuie arhieria ta, ca prea sfânta taină a dumnezeeshii liturghii, să nevești la slujba ei să se aducă pâne de grâu curat și dospită și vin cu apă amestecat și să socotești arhieria ta și să dai și în socotință și gândul tuturor

1. Mântuitoare.

2. Înformântări.

pravoslavnicilor ca săvârșirea ei, adecâte prefacerea se face cu cuvintele ceale domnești, prin rugăciunea și blagoslovenia preotului și cumcă și toți pravoslavnicii, atâta preoți cât și mireni, priceștuindu-se³ cu dumnezeestile taine, se pricestuesc dintru amândouă felurile, asemenea cum ar fi din pâne și din vin, adecâte din trup și din sînge.

16. Trebuie arhieria ta, la pogribaniile credincioșilor să grijești să se facă cântările, slujbele, cazaniile și altece sunt tocmite și orânduite de săbornicească Besereacă. Și asemenea, să se facă pomeanele și liturghiile și milele pentru ceia ce pre nădejde de viață veacinică au răposat părinții și frații noștri, precum apostolească Besereacă luând de la sfinții apostoli au păzit pân-acum.

17. Trebuie arhieria ta să socotești... cumcă s. icoane nu sunt pre la besereci numai spre podoabă, ci spre cinste, precum cel de a toată lumea s. al șaptelea săbor zice la hotărârea lui: și la aceastea sărutare și închinăciune cu cinste să se dea, nu cea după credința noastră adevărată închinăciune, care se cuvine numai la dumnezeiasca fire, ci în ce chip se dă cinstea la închipuirea cinstitei și de viață făcătoarei cruci și sfințelor evanghelii și la alte sf. podoabe...

18. ... Unul este ca un adevărat mijlociu⁴ lui Dumnezeu și oamenilor, Domnul nostru Is. Hs. și el ne-au mântuit pre noi și el șezând de-a dreapta lui Dumnezeu și Tatălui, este pentru noi. Deaci avem cătră aceștiași Domnul nostru Is. Hs. mijlocii și solitori pre s. apostoli, proroci, mucenici și pre alții, după învățătura sfintei Scripturi și a sfinților părinți.

19. Trebuie arhieria ta să dai învățatură că temeiul spăseniei⁵ noastre este pravoslavnică credință și făr de pravoslavnică credință, nici un om nu se poate spăsi. Însă la credință urmează viața cea creștinească, adecâte bunele fapte, făr'de care credința este moartă, precum scrie la poslania⁶ sa Iacov fratele lui Dumnezeu...

21. Ca să nu lungim vorba, poruncim arhieriei tale să păzești dogmele, tainele și năravurile⁷ Beserecii răsăritului neclintite, care se văd că fătășat⁸ și curat propovăduiește s. Scriptură și aieeva învață purtătorii de Dumnezeu părinți, iară încă mai pre scurt le dovedeaște aceastea cartea ce se chiamă Pravoslavnică Mărturie, care de curînd s-au scos pre limba rumânească și s-au tipărit rumânește⁹...

Reprodus după Timotei Cipariu, *Acte și fragmente*,
Blaj, 1855, p. 240-251.

³. Împărtășindu-se.

⁴. Mijlocitor.

⁵. Mântuirii.

⁶. Epistola, cartea.

⁷. Obiceiurile.

⁸. Limpede.

⁹. Ediția de Buzău, 1691.

PATER IANOS,
epitropul Mitropoliei din Alba Iulia

Din scrisoarea trimisă lui Atanasie Anghel la Viena (1701)

Dacă iubești sufletul sau cinstea, au de socotești cuvintele Evangheliei (și de ți-i voea să te avem după porunca Evangheliei) care zice: „Oricâte veți lega pe pământ legate vor fi și în ceru iproci,¹⁰ de socotești că acei sfinți părinți, ce au legat lucrurile și arătările credinții rău, strică; iară de socotești că și aceia au avut darul Duhului Sfânt, precum te ții că ai și Sfinția Ta, toți îți zicem: să nu te amiastici!...

Știu că Înălțatul Împărat și M. Gărdinariul¹¹ silă nimănuu nu face. Ci trebuie când nime nu face silă neci Sfinția Ta să nu silești, ca pentru oarece să te faci pildă. Adu-ți aminte de ai citit sinaxariul sfinților, câte bogății, câtă cinste li se făgăduia și sta până în vărsare de sânge. Adu-ți aminte ce ai făgăduit în mijlocul Mitropoliei Bucureștilor și socotește însuți ce-ți va veni de la 4 patriarși și de la toate Besearicile ce-s răschirate de legea grecească în lume; că de la toate îți vor veni blăstem și afurisanie. Și să nu socotești că vei trăi ani mulți de vei îndrăzni a rupe vreo pecete a legăturii. Adu-ți aminte că cu greu iaste a cădea în mâna viului Dumnezău. Nu te întări ca să iai slavă lumească! Nu socotești izbânda vrăjmașilor? În scurt, adu-ți aminte patimile sfinților și te îndestulești. Lesne iaste a strica, ci nevoie și greu iaste a drege în urmă. De pohtești cinste, stăi înarmat și vei vedea că o vei dobândi de la Dumnezău. Cinstea omenească iaste scurtă și cu grijă și mai ales că a Sfinției Tale va să fie cu ponos de toată lumea. Păcatelor străine nu te fă părtaș!

Aceștii scrisori aștept răspuns îndegrab, că nu aflând alte prilejuri, află-ne aici des; încă și acolo vei afla de ai noștri, de unde ai luat întâi blagoslovenie și întreabă. Nu căuta începutul, ci să cauți ce-i va fi săvârșitul; și nu peste 20 sau 30 de ani, ci peste 100, tot Sfinția Ta vei fi ocărăț... Las că mireni neci unul nu pohtește, măcar de-i va țarcăluu împăratul. Și apoi socotește că mai mulți-s mireni decât popi. Noi pentru nemișugul¹² a popilor, n-om primi mai mult de ce avem dat... Ce (de) va fi altă poruncă a Înălții Sale: să-i slujim cu trupurile, lut ne vom face supt talpele și supt biruința Înălții Sale. Iară leagea, au rea avem au bună, nemica nu vom mișca, nici (nu) avem a primi mai mult, până nu va fi cu voia și a tuturor mireanilor, nu numai a popilor. Iar de primești Sfinția Ta și popii, numai voi să fiți, iar noi nu vom fi!

Reprodus după Alex. Lapedatu, *Pater Ianos*, în *Prinos lui D.A. Sturdza*, București, 1903, p. 307-309.

¹⁰. Și celelalte (slav).

¹¹. Cardinalul (Kolonici).

¹². Înobilarea.

CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

**Scrisoarea prin care îndemna pe brașoveni să rămână
în vechea lor credință (5 iulie 1701).**

Molitvelor voastre preoților dela Brașov și altor bătrâni den Scheai sănătate vă poftim. Cartea ce ați trimis ne-au venit și toate câte ne scrieți am înțales. Cât pentru dumnealui piscupul de acii din Ardeal, în ce fealiu s-au purtat și ce au făcut, am cunoscut din scrisoare-vă, de care bună nădeajde am avut și încredințați sântem, că Dumnezeu unora ca acestora, carii ocărăsc și nu cinstesc leagea întru care s-au pomenit și înaintea lui Dumnezeu s-au făgăduit, cu degrab le va răsplăti, că de multe ori aciasta am văzut, că cel ce-și lasă leagea sa și poștește alta, iau plata dela dreptul judecător Dumnezeu, iar molitva voastră și dumneavoastră alalți pravoslavnici, cumcă nimic nu v-ați lunecat, nici ați umblat după aceia, ci ați păzit curată leagea cea pravoslavnică carea dela părinții și moșii voștri o aveți; de aciasta foarte ne-au părut bine și ne-am bucurat, căci cunoaștem că ați făcut lucru cinstit și cuvios, plăcut lui Dumnezeu și oamenilor celor înțelepți, de la care Dumnezeu rugăm să vă întărească și să vă păzească tot în cea strămoșească pravoslavnică leage, să o puteți ținea și păzi curată și nezmintită, căci noi vedem și de la curtea împărătească de la Beci¹³ avem știre, că dumnealui piscupul n-are voe împărătească, ca să facă silă oamenilor, fără că numai cei ce vor vrea de voia lor. Deci nu gândim, nici socotim că să va tinde dumnealui mai mult den cătu-i iaste porunca, și ales că în acea besereacă sântem și noi ctitori, de vreme ce iaste făcută de răpoșaii domni ai aceștii țări, ci trebuiaște să păzească și să urmeze leagea carea au ținut până acum și noi iarăș cu ceia ce va fi de pre partea noastră a vă păzi și a vă ajuta cu ceia ce să va putea, nu vom lipsi.

Înțeles-am că și părinții de la Făgăraș și alți creștini pravoslavnici, iarăș asemenea nimic nu s-au lunecat cu firea, ce ș-au păzit cinstea legii sale, care și de aceasta mult ne-am bucurat, măcar că așa li s-au căzut a și face, de vreme ce noi acea sfintă besereacă o am rădicat și o am făcut cu acea nădeajde că o închinăm preasfințitei săborniceștii a răsăritului Besereaci și cât va fi prân putință preoții și creștinii lăcuitoii, de acea pravoslavie să nu să lipsească și noi iar zicem, cu ceia ce ne va fi prin putință a-i căuta și a-i păzi nu vom lipsi. Aciasta acum și Dumnezeu pururea să vă fie într-ajutor.

Reprodus după dr. Sterie Stinghe, *Documente privitoare la trecutul românilor din Șchei (1700-1783)*, vol. I, Brașov, 1901, p. 15-16.

¹³. Viena.

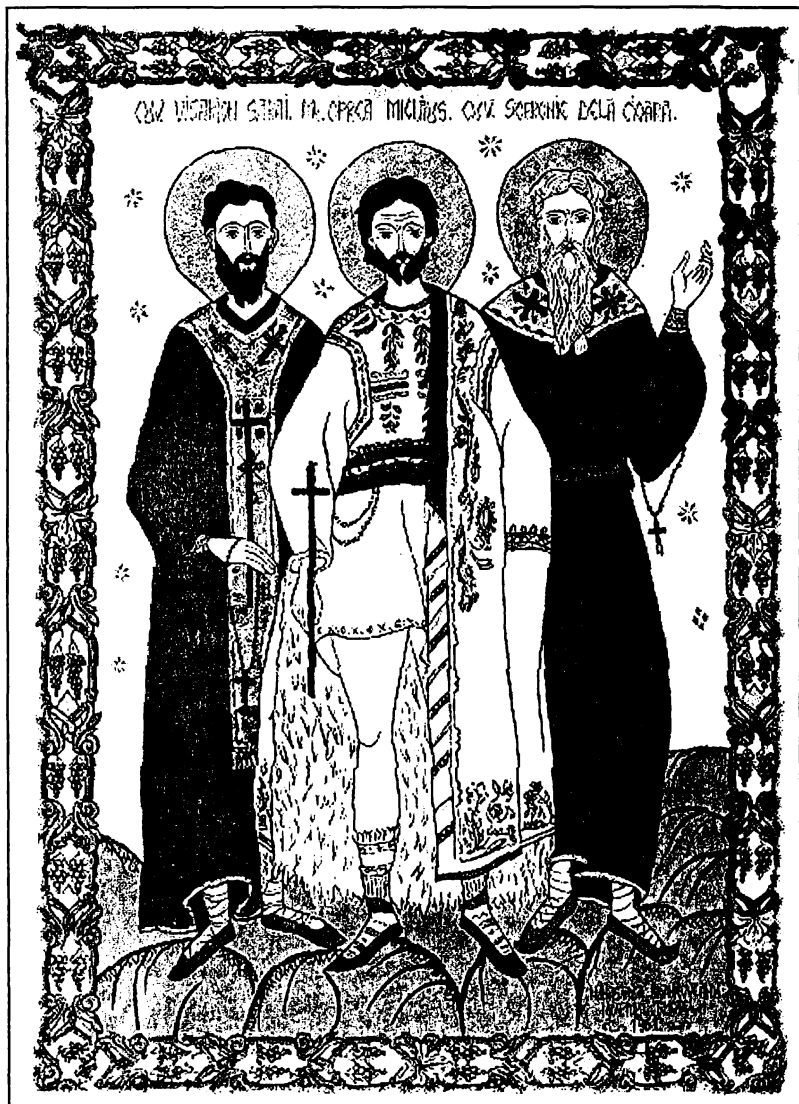
Mântuitorul înconjurat de Sfinții Apostoli.
Icoană lucrată de Teodor zugravul
(sfârșitul sec. XVII - începutul sec. XVIII);
azi în Muzeul Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului.

**Episcopul Inochentie
Micu de la Blaj,
pictură în ulei.**

**Catedrala din Blaj
(mijlocul sec. XVIII).**

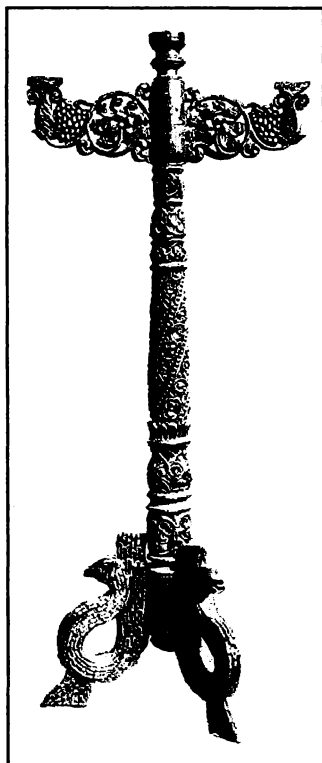

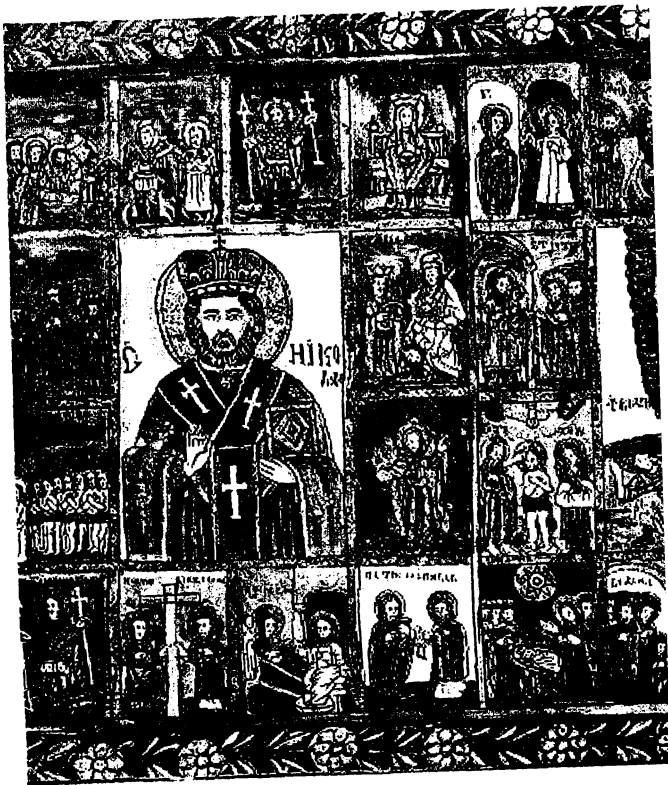
**Cuvioșii mărturisitori Visarion, Sofronie și Mucenicul Oprea;
pictură pe sticlă (1961).**

**Biserica
monument -
istoric "Sfânta
Treime"
din Sibiel -
jud. Sibiu
(1765).**

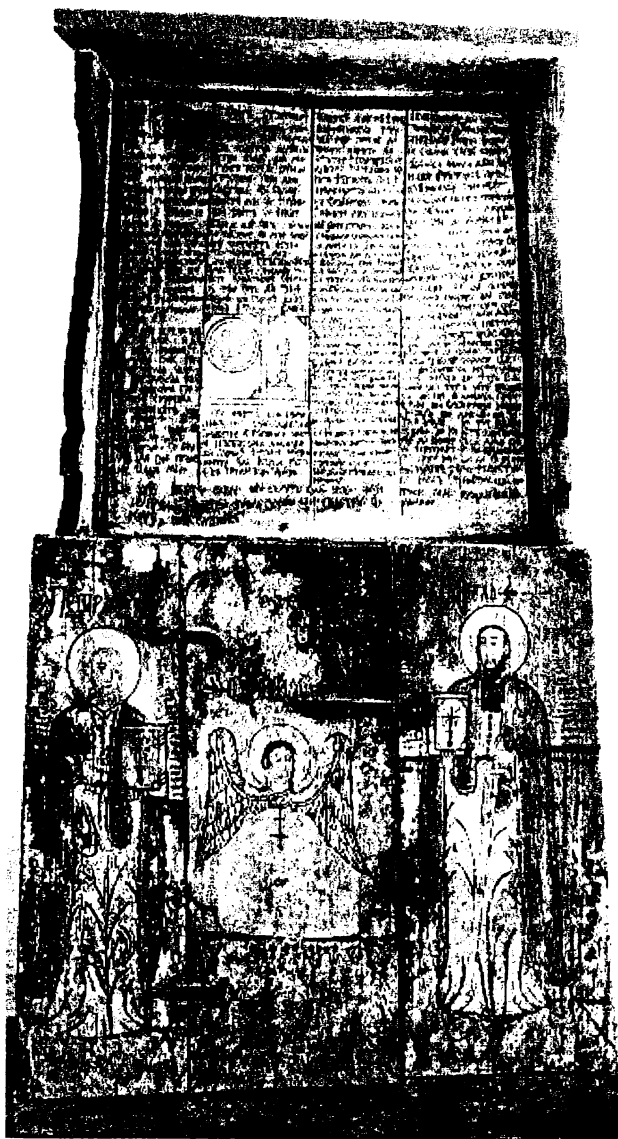

**Sfeșnic sculptat în lemn
(Gurasada - jud. Hunedoara).**

Icoană
pe
sticlă
din
Transilvania
(sec. XIX);
azi
în colecția
Mănăstirii din
Arad - Gai.

**Rânduiala Proscomidiei (sus) cu un triptic,
pictură pe lemn (jos).Țara Hațegului.**

Antimis sfințit de mitropolitul Moldovei Leon Gheucă în 1787.

Biserica din Valea Damului, ctitoria episcopului Iosif al Argeșului (1811).

Evanghelie,
 București
 (1760),
 cu stema
 Țării
 Românești
 și a
 Moldovei.

Foaia
 de titlu
 a Mineiului
 pe ianuarie
 (Buda,
 1805).

Κίρην ποδώντες ἰ. ἀέθρα στείλαι περ ἀκμινάτω
 ἀπὸ σαλευτάων, πρὸ βλαστονότητων ἰσο
 σκαλαῖα Γρηγόρι Γίκα βοσῶ .

Δόσω ἀκμινάτω περ πύργου τὰ ἀκμινάτω ,
 Δόμινάων σκαλαῖα ἀλλὰ ἰσοπύργου δάτω ,
 Εὐδύων στειλάων ἰσοπύργου ἀλλὰ ἀκμινάτω ,
 Κόρινθα ἀλλὰ βλαστονότητων ἰσοπύργου ,
 Ἀκμινάων στειλάων περ Δόμινου ἀκμινάτω .
 Πύργου ἀλλὰ ἀκμινάτω πύργου ἰσοπύργου .
 Πρὸ Δόμινου σκαλαῖα Γρηγόρι Γίκα .
 Πύργου ἀλλὰ ἀκμινάτω πύργου πύργου .
 ἰσοπύργου Δόμινου Πύργου ἰσοπύργου ,
 Δόμινου πύργου πύργου πύργου .

XXXII

BISERICA UNITĂ DIN TRANSILVANIA ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA. EPISCOPUL INOCHENTIE MICU

Frământările din Biserica unită. După moartea lui Atanasie Anghel treburile Bisericii unite au fost conduse de teologul iezuit Francisc Szunyogh. Protopopii l-au rugat apoi să accepte să le fie episcop. Refuzând, soborul protopopilor uniți, convocat la Alba Iulia în 1713, a hotărât să propună pentru numire pe mireanul ceh Wenceslaw Frantz, secretarul lui Atanasie. Nefiind confirmat, s-au convocat alte două sinoade electorale, propunând câte trei candidați, în frunte cu Frantz. Nici acum n-a fost confirmat, încât s-a convocat al patrulea sinod la Sibiu, în ianuarie 1715, la care s-a prezentat un singur protopop, care a adus votul a trei preoți uniți pentru preotul romano-catolic *Ioan Patachi*.

Declarat „ales“ de contele maghiar care prezida acel pretins „sinod“, Patachi a fost confirmat de împărat în decembrie 1715, iar de papa abia în 1721. Până la instalare, Biserica unită a fost condusă de teologul iezuit. În 1714, s-au dărâmat din temelie toate clădirile fostei Mitropolii românești din Alba Iulia. Împăratul din Viena a hotărât ca reședința noului episcop unit să fie la Făgăraș, iar papa a aprobat oficial, în 1721, înființarea noii Episcopii. Patachi a fost apoi instalat în biserica din Făgăraș, ctitorită de Constantin Brâncoveanu, pe care a luat-o cu forța de la ortodocși, declarând-o catedrală episcopală unită. În 1727 a murit pe neașteptate. În tot cursul păstoriei sale s-a străduit să consolideze pozițiile unirii, dar fără succes.

După moartea sa, treburile Episcopiei au fost conduse de șeful iezuiților din Cluj până la instalarea noului episcop *Inochentie Micu*, cel mai de seamă ierarh al Bisericii unite.

Inochentie Micu. Născut în 1700 în Sadu, lângă Sibiu, dintr-o familie de țărani liberi, tânărul Ioan a învățat carte la Colegiul academic din Cluj, iar în 1725 a fost trimis la Târnavia sau Sâmbăta Mare (azi în Slovacia) ca să studieze filosofia și teologia. În 1728, fiind abia în al treilea an de teologie, reprezentanții clerului unit, întruniți în sinod electoral, l-au ales episcop al Făgărașului.

Noul episcop și-a dat seama încă de atunci ce însemna să fii conducător spiritual al unor credincioși ajunși, prin vitregia vremurilor, să fie lipsiți de drepturi în propria lor țară. El își dădea seama că din toate promisiunile făcute în anii 1698-1701 celor ce au acceptat unirea nu s-a realizat nimic. Acest lucru a căutat să-l facă episcopul Inochentie.

Revendicări pentru poporul român. Îndată după alegere a plecat la Viena ca să obțină drepturi pe seama poporului român, cerând, printre altele, recunoașterea acestuia ca a patra „națiune” din Transilvania. A înaintat acum Curții imperiale opt memorii, în care revendica pe seama clerului privilegiile făgăduite cu ocazia unirii. El arăta starea de înapoiere în care era ținut poporul român și condițiile grele în care trăia: proprietarii opreau de la învățătură pe fiii iobagilor și chiar ai preoților; românii nu aveau dreptul să practice meseria și comerțul, nu erau primiți în funcții publice, nu aveau dreptul să cumpere sau să moștenească pământ. În schimb, erau încărcăți de biruri și obligați să dea zeciuială din produse chiar și preoților de altă confesiune. Prezenta, de asemenea, starea de inferioritate în care erau ținuți preoții români, care sufereau aceleași nedreptăți din partea dregătorilor și a proprietarilor de pământ ca și păstoriții lor.

După instalarea în scaunul vlădicesc (1732) a plecat din nou la Viena, înaintând alte memorii, prin care cerea drepturi pe seama românilor, care erau iobagi și numai „tolerați”. Ca membru al Dietei Transilvaniei, a luptat ani de-a rândul ca să obțină de la autoritățile de atunci ale Transilvaniei drepturi pentru poporul

său. El solicita, printre altele: înlăturarea iobăgiei, dreptul la învățătură, dreptul de a practica toate meșteșugurile și de a folosi liber pădurile, apele și munții, scutirea preoților de taxe și acordarea de „porțiuni de pământ“ și „venite stolare“ și, mai presus de toate, recunoașterea românilor ca a patra „națiune“ în stat, cu aceleași drepturi pe care le aveau „cele trei națiuni“ (unguri, sași și secui). Se înțelege că toate aceste cereri îndreptățite ale episcopului român (ca și cele solicitate în cursul altor călătorii pe care le-a făcut la Viena, în același scop), au rămas fără rezultat.

Lupta pentru „legea“ strămoșească. Paralel cu aceste revendicări pe seama „națiunii“ române, episcopul Inochentie a dus o luptă susținută și în interesul Bisericii românești. Este cunoscut faptul că el căuta ca prin unirea cu Roma să obțină anumite drepturi pe seama clerului său. De aceea îi adresa unui conte maghiar cuvintele: „Eu cu clerul meu cu adevărat suntem și vom rămânea uniți, numai să ni se dea și nouă acele beneficii și imunități de care se bucură clerul romano-catolic“. La replica acelui conte că în felul acesta „unirea nu este adevărată ci condiționată, iar clerul român mărturisește unirea numai pentru folos“, Inochentie a răspuns: „Eu și clerul meu ne-am unit sub condiția de a obține acele beneficii și foloase de care se bucură romano-catolicii, altminteri, dacă nu ni se dau, ne-am face orice“.

În același timp, Inochentie a luptat pentru obținerea unui domeniu la Blaj, unde și-a mutat reședința în 1737. În anul următor s-a început zidirea unei mănăstiri, a reședinței și a bisericii episcopale din Blaj, care au fost terminate sub urmașul său, Petru Pavel Aron. El s-a gândit apoi la refacerea vechii tipografii a Mitropoliei din Alba Iulia, conștient de foloasele pe care le-ar avea românii de pe urma ei. Împrejurările l-au împiedicat să-și vadă visul realizat. A reușit, în schimb, să înființeze o bibliotecă cu 350 de cărți și manuscrise.

În 1739 a prezidat un sinod la Blaj, în care s-au dezbătut diferite probleme referitoare la cler și credincioși. Sinodul a hotărât, printre altele, să nu se mai dea nimic din venitul domeniului episcopal teologului iezuit, care era impus episcopilor uniți, în

așa fel încât era de fapt adevăratul conducător al eparhiei. Inochentie era în conflict cu teologul iezuit, pentru că acesta voia să schimbe „legea strămoșească“ a românilor, să o catolicizeze, pe când el — împreună cu preoții și credincioșii — voiau să păstreze legea neschimbată.

Atitudinea sa față de unirea cu Roma reiese limpede din cuvintele adresate primatului romano-catolic al Ungariei, că, dacă nu va sprijini cauza poporului său, „*unirea se va prăbuși, încât nici urmele nu i se vor cunoaște*“.

La 6 iulie 1744, a convocat un nou sinod la Blaj, la care au participat toți protopopii, mai mulți preoți, nobili și țărani, ba chiar și ortodocși, încât sinodul, prin componența lui, părea un adevărat „sfat național românesc“. Sinodul a luat în discuție starea poporului român și refuzurile cu care au fost întâmpinate toate memoriile episcopului. La urmă, el a pus întrebarea: „Dacă toate câte s-au făgăduit românilor nu s-ar putea dovedi, mai voiesc ei să țină unirea sau se leapădă de ea?“ . Întrebarea a produs multă frământare, încât unii au declarat că sunt gata să o părăsească. Tot atunci, Inochentie a declarat celor prezenți că dacă împărăteasa Maria Tereza nu-i va face nici acum dreptate, se va pune în fruntea clerului și a poporului și va trece munții. Deci, după atâtea strădanii de a obține drepturi pentru poporul român și Biserica sa, Inochentie Micu și-a dat seama că unirea n-a adus nici un folos românilor. De aceea spunea pe bună dreptate: „Uniții văd că le-a mers mai bine până au fost ortodocși, decât le merge acum, căci aflau totdeauna scut la voievozii români... și cu sprijinul acestora tot mai erau băgați în seamă, atât la Curtea regească, cât și în Principat ori pe altă cale erau ajutați“.

Exilul la Roma. Chemat la Viena în 1744, din cauza multor denunțuri îndreptate împotriva sa, a fost pus în fața unei comisii de anchetă, cerându-i-se să răspundă la 82 de acuzații, între care și aceea că răzvrătește poporul și vrea să înlăture unirea. Refuzând să se prezinte înaintea comisiei, Inochentie a plecat pe ascuns la Roma, căci în Transilvania nu se putea întoarce, nădăjduind că papa îl va ajuta. Dar acesta a făcut pe placul Curtii imperiale de

la Viena și a nobililor catolici din Transilvania. De aceea nu i-a permis să părăsească Roma, ci a fost silit să renunțe la scaunul de episcop în 1751. La Roma a dus o viață de lipsuri și suferințe sufletești, căci i s-au interzis orice legături cu preoții și credincioșii săi din Transilvania, încât nu putea primi nici ajutoare materiale, nici scrisori, nici vești.

Deși departe de țara sa, Inochentie n-a fost uitat de ai săi. O dovedește faptul că la alegerea de episcop la Blaj, în 1764, i s-au acordat 72 de voturi. El scria atunci celor ce încercau să-l readucă în scaunul vlădicesc că, deși este „îngreuiat cu bătrânețele“, totuși „pentru binele de obște nu voi fugi de muncă și osteneală, ci iarăși voi încinge arma mea pe coapsa mea“. Cu dorul celor lăsați acasă în suflet, Inochentie a închis ochii pentru totdeauna la Roma în ziua de 23 septembrie 1768. N-a avut nici măcar fericirea de a fi îngropat în ctitoria sa de la Blaj, cum dorise, ci a fost îngropat la Roma. Sfârșitul său se aseamănă astfel cu al mitropolitului Dosoftei al Moldovei, care, de asemenea, a murit departe de țara sa.

Mucenicia și jertfa lui Inochentie au arătat tuturor că nici Roma papală, nici Viena, nici iezuiții și nobilii catolici n-au urmărit prin uniație binele românilor, ci numai propriile lor interese. De aceea, rândurile celor ce acceptaseră uniația se făceau tot mai rare, marea majoritate a credincioșilor transilvăneni rămânând statornici în credința strămoșească.

Urmașii lui Inochentie Micu. După ce a fost nevoit să renunțe la scaunul vlădicesc, i-a urmat fostul său vicar *Petru Pavel Aron*. Sub el, Biserica unită a putut progresa sub raport cultural, prin înființarea a trei școli la Blaj în 1754: una elementară, una medie, numită „latinească“ și seminarul. Cu câțiva ani mai înainte se înființase tipografia eparhială, în care s-au imprimat numeroase cărți de slujbă — de regulă, după ediții de la Râmnic —, precum și unele lucrări teologice. Dacă pentru Biserica sa episcopul Aron a lăsat o seamă de realizări, în schimb a fost un aprig prigonitor al Bisericii Ortodoxe, ajutând autoritățile de stat la aplicarea măsurilor luate împotriva ei. Aceeași atitudine au avut și urmașii săi: *Atanasie Rednic*, *Grigorie Maior* și *Ioan Bob*.

Concluzii. *La scurt timp după dezbinarea bisericească a românilor transilvăneni era limpede că „unirea” a adus numai ură și vrajbă între fiii aceleiași neam, de care au știut să profite asupritorii săi. Biserica unită a ajuns să fie condusă de teologi iezuiți străini, impuși episcopilor uniți sau de fostul preot romano-catolic Ioan Patachi. Cel mai de seamă episcop unit a fost Inochentie Micu, înflăcărat luptător pentru drepturile românilor transilvăneni și pentru păstrarea tradițiilor strămoșești.*

BIBLIOGRAFIE:

David Prodan, *Supplex Libellus Valahorum*, București, 1967, p. 137-199, ed. nouă, București, 1984, p. 151-198 (cap.: Deschizătorul luptei politice a românilor din Transilvania, Inochentie Micu); Dumitru Stăniloae, *Lupta și drama lui Inocențiu Micu Clain*, în B.O.R., an LXXXVIII, nr. 9-10, 1968, p. 1137-1185 (reprodus și în volumul *Uniatismul din Transilvania, încercare de dezmembrare a poporului român*, București, 1973, p. 49-105); Francisc Pall, *Formația școlară a lui Inochentie Micu*, în *Apulum*, Alba Iulia, XIX, 1981, p. 229-238; Francisc Pall, *Inochentie Micu-Klein, deschizător al luptei de emancipare națională a românilor transilvăneni*, în *Apulum*, an XX, 1982, p. 193-205; Francisc Pall, *Cele dintâi acțiuni ale lui Inochentie Micu-Klein în exilul său din Roma, din 1745*, în *Apulum*, XXI, 1983, p. 207-230; Francisc Pall, *Inochentie Micu Klein. Exilul la Roma (1745-1768)*. Ediție îngrijită de Ladislau Gyemant, București, 1997.

LECTURĂ

INOCHENTIE MICU

Fragmente din memoriul inaintat împărătesei Maria Tereza în anul 1744

...Deși locuim districte întregi... totuși noi nu putem avea, ca și celelalte națiuni zise recepte, slujbași din sânul nostru, ah! cu adevărat nenorocita noastră soartă!... puțin le pasă de suferințele noastre sau chiar deloc. De aici, constrângerea unora dintre ai noștri la îndoită decimă sau dare, aruncarea sarcinilor refuzate de oricare dintre celelalte națiuni pe seama națiunii noastre, ca una care e lipsită de apărător și în provincie și în guvern. De aici amânarea, în chip inexplicabil, a proceselor (cauzelor) noastre și câteodată, cu mai multe lacrimi, mai ales când procesul se judecă de persoane de altă națiune... respingerea de la judecată! de aici — pe de altă parte — cea mai violentă asuprire a clerului nostru (ca în Tg. Mures) și a națiunii (ca în Rășinari și în alte părți peste tot), luarea averilor și

mii de altele asemenea. De aici — în scaunele săsești — răpirea pământurilor, fânețurilor, pădurilor etc., a cârciumelor, a morilor și a altor locuri de folosință, folosite din vechime de ai noștri. De aici, oprirea totală de la meșteșuguri, de la plantări de vii, de la cultivarea grădinilor chiar și în satele românești. Și din acestea, pedepsele însemnate celor care nu se supun!

Nu s-a ajuns ca printr-o înțelegere chibzuită, naturală și binevoitoare, românul să plătească zeciuială (dijmă) preotului român, reformatul celui reformat etc., ci invers, ca noi românii, atât dijmele, cât și alte venituri, care se cuvin parohilor cu privire la serviciile spirituale, spre paguba evidentă a parohilor și bisericilor noastre, să nu le oferim parohilor noștri, ci (ceea ce constituie cea mai mare durere pentru noi) celor străini de religia noastră și nimic celor care sunt în slujba noastră; în unele locuri suntem siliți la repararea caselor parohiale și a altor clădiri bisericesti, de asemenea, la plata cântăreților, învățătorilor și prăznuirea sărbătorilor altor religii și cei care se împotrivesc sunt condamnați. Pe deasupra, fiii unora dintre ai noștri, nu numai ai laicilor, ci și ai preoților, sunt opriți de la frecventarea școlilor și așa mai departe...

Nu se vede nici o rațiune de ce, în baza articolului 3 din sus citata diplomă, n-ar putea fi primită (receptă) și națiunea noastră, ca și celelalte (națiuni) din acest principat, căci dacă se ia în considerare numărul și sporirea tezaurului împăratului, aceasta, după cum întrece cu numărul pe celelalte, așa și sporirea tezaurului, cu suportarea sarcinilor publice și a serviciilor către împărat, dacă nu depășește, cel puțin este egală cu celelalte națiuni recepte; de asemenea, chiar din timpul principilor, a contribuit atât la expedițiile armate (militare), cât și în celelalte acțiuni pentru apărarea Patriei... Prin urmare, dreptatea distributivă poruncește ca acela care simte povara (greutatea) să simtă și folosul și cei părtași la sarcini să fie părtași și la beneficii; nu militează nici o rațiune ca să nu fie așa. Moștenitoare (stăpână), înainte ca alte națiuni recepte să fi populat Transilvania, (națiunea) noastră a fost moștenitoare aici, și chiar din timpul lui Traian locuiește sate întregi, ba chiar și districte și orașe, deși lovită de fel de fel de nenorociri (suferințe), mai ales din timpul în care această Patrie a devenit protectoarea feluritelor religii; nici n-a fost după Traian vreun timp în care Transilvania să fi fost lipsită de locuitori de-ai noștri, totuși numărul alor noștri s-a micșorat prin reducerea unora din națiunea noastră la servitute sau iobăgie, pe baza unor articole și edicte făcute înainte cu vreo 84 de ani împotriva noastră, în mod prejudicios, fără știrea noastră. Așa dar, după ce această națiune a noastră a luat aminte că libertatea și podoaba ei romană este primejduită și că frunțașii ei sunt nimiciți, izgoniți prin puterea altora, s-a legat de clerul său, pe care îl cinstește până azi nu numai în cele ale credinței, ci și în alte treburi care privesc întreaga națiune română din această țară...

Reprodus din Aurel Decei, *Memoriul (Supplex Libellus) lui I. Inochentie Micu Klein către regina Maria Tereza, din anul 1744, în Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, X, 1967, p. 26 și 33.*

SAMUIL MICU

Despre episcopul Inochentie Micu

Acest episcop de s-au mai ostenit cineva cândva pentru neamul său, el foarte s-au ostenit, că foarte mare dragoste și râvnă avea, cât mai pre urmă și episcopia și țara și moșia pentru binele neamului românesc le-au pierdut, cât niciodată, după cuviință neamul românesc din Ardeal mulțămire nu poate să-i dea, că au lucrat ca nemeșii¹ și alți oameni vrednici din români să se primească la deregătoriile cele de obște ale țării și tot neamul românesc să fie primit între moșteni și între fiii țării, preoții să aibă ecleejii, moșii bisericești, fețele bisericești să fie scutite, ca și fețele bisericești celor de alte legi în țară primite, dijmele, zeciuialele, care românii le dau la popii altor legi, să le dea la preoții săi, și alte mai multe lucruri bune pentru neamul său au făcut. Pre theologul cel latinesc carele era lângă vlădici, și vlădicii trebuiau să-l ție să-i dea masă și hrană de cai și de sluji, și pre an câte trei sute de lei, mult s-au nevoit să-l scoată de la Episcopie, pentru care lucruri și patărul² theologul, și cei de alte neamuri domni și boiari ridicând pismă și ură asupra vlădicului, împreună l-au pârât la împărăție³ cu pări mincinoase și viclene, ca cum ar fi zis că împărăția numai cu cuvinte frumoase îmbucură pre români și cum că ar fi zis că dacă latinii nu plinesc ce au făgăduit românilor, când s-au unit, nici românii nu sunt detori să le ție credința, cum că în săbor au zis: au legea vă veți muta, au de altă mijlocire veți gândi, cum că lasă să se cetească în beserici cărți de la neuniți⁴ tipărite, cum că primește popi hirotoniți de la neuniți, și pre cei din țara aceasta îi lasă mai înapoi, cum că nu s-au pus împotriva unui pustnic⁵, carele din Bănat pre la anul 1743 au intrat și multe asupra unirei și asupra uniților au grăit, dezământând⁶ norodul și abătându-l de la unirea cu Beserica Romei.

Reprodus după I. Lupaș, *Cronicari și istorici români din Transilvania*, vol. I, Craiova, (1933), p. 103-104; *Școala ardeleană*, vol. I, ediție critică de Florea Fugariu, București, 1970, p. 180-181.

1. Nobilii.

2. Părintele.

3. Curtea Imperială din Viena.

4. Ortodocși.

5. Visarion Sarai.

6. Dezământind.

XXXIII

LUPTA CLERULUI ȘI A CREDINCIOȘILOR DIN TRANSILVANIA PENTRU APĂRAREA ORTODOXIEI

Am relatat împrejurările în care a avut loc dureroasa dezbinare bisericească a românilor ortodocși transilvăneni în jurul anului 1700. La scurt timp după producerea acestei dezbinări, clerul și credincioșii care acceptaseră uniația și-au dat seama că toate promisiunile făcute de împăratul din Viena în ce privește ameliorarea stării lor materiale nu erau decât vorbe goale. Își dădeau acum seama că prin „unire“, erau amenințați să-și piardă legea strămoșească. Drept aceea, după anul 1701 a început lupta împotriva uniației (cazul brașovenilor și făgărășenilor), deci și lupta pentru refacerea unității bisericești. Ea a durat timp foarte îndelungat, fiind purtată cu mult curaj și stăruință de preoți și credincioși deopotrivă, ei înfruntând închisoarea, bătăi și chiar moartea mucenicească, din dorința de a-și păstra credința ortodoxă.

Visarion Sarai. De fapt, marile frământări și lupte împotriva uniației au început abia în anul 1744, când a venit în Transilvania călugărul Visarion Sarai, căci până atunci cea mai mare parte a poporului român n-a observat nici o schimbare a „legii“. Visarion Sarai s-a născut în Bosnia (se pare, într-o familie de vlahi). Călugărit de patriarhul Ierusalimului, s-a așezat într-o mănăstire din Slovenia, unde a fost hirotonit preot. A călătorit apoi la Muntele Athos, Locurile Sfinte, Veneția și Viena. În 1744 a venit în Banat și în Transilvania ca să lupte împotriva uniației. El predica peste tot și îndemna pe românii ortodocși să-și păstreze

dreapta credință. A străbătut în felul acesta diferite localități de pe valea Mureșului, în părțile Lipovei, Deveii, Orăștiei, Alba Iuliei, până la Săliște (lângă Sibiu), reușind să întoarcă mai multe sate de la uniație. Între Săliște și Sibiu a fost arestat și dus la Sibiu. Anchetat de autoritățile austriece din Sibiu, a fost trimis de aici în închisoarea din Deva, ca în cele din urmă să fie aruncat în fioroasa închisoare din Kufstein, în Austria. Acolo se crede că a și murit ca sfânt mărturisitor pentru Ortodoxie.

Delegații ortodoxe la Viena. Lupta începută de Visarion a fost continuată apoi de numeroși preoți și credincioși, îndeosebi de cei din jurul Sibiului. Satele se împotriveau cu dârzenie unirii, alungau preoții uniți și trimiteau credincioși în Țara Românească, la București sau la Râmnic, pentru a fi hirotoniți preoți ortodocși. Toți refuzau slujbele preoților uniți, preferând să le trăiască copiii nebotezați și să moară nespovediți, neîmpărtașiți și fără prohod. Acum s-au ridicat din rândul clerului și poporului câteva figuri de mari luptători, care au înfruntat teroarea stăpânirii, făcând drumuri lungi la Viena sau suferind închisoarea și moartea pentru credința ortodoxă.

În 1748, un țăran din Săliște, *Nicolae Oprea (Miclăuș)*, a fost trimis de credincioșii din părțile Sibiului cu o plângere la Viena, prin care cereau să fie lăsați în vechea lor credință. O dată cu el a plecat și credinciosul *Ioan Oancea* din Făgăraș, care mai fusese trimis la Carloviț ca să ceară trecerea făgărășenilor sub oblăduirea mitropolitului sârb de acolo. În 1749, Nicolae Oprea, însoțit de alți patru credincioși, a plecat din nou la Viena.

Înainte de Paștile anului 1752, Nicolae Oprea și preotul *Moise Măcinic* din Sibiul (jud. Sibiu) erau iarăși la Viena cu un memoriu al credincioșilor transilvăneni. Au fost primiți de cancelarul Austriei și de împărăteasa Maria Tereza, dar îndată au fost arestați și condamnați la închisoare pe viață la Kufstein. În 1756, unul din cei închiși a reușit să evadeze, dar fără să mai ajungă acasă. Celălalt (se pare, Oprea) și-a sfârșit viața în această închisoare.

Delegații la Petersburg. În afară de acești preoți și credincioși care au făcut atâtea călătorii la Viena, alții s-au îndreptat

spre Curtea țarilor ruși din Petersburg pentru a ruga pe aceștia să intervină în favoarea lor la Curtea imperială din Viena. Între cei care au făcut călătorii lungi și obositoare până în capitala Rusiei îl menționăm pe protopopul *Nicolae Pop* din Balomir (lângă Orăștie). Acesta fusese vicar al episcopului unit Inochentie Micu, apoi a revenit la Ortodoxie și a trecut munții în Țara Românească. În 1748 a plecat în Rusia, unde a prezentat țarinei Elisabeta un memoriu în care relata suferințele credincioșilor transilvăneni pentru dreapta credință. Împărăteasa a și intervenit în acest sens la Viena, dar fără rezultat. Întors în Țara Românească s-a călugărit sub numele de Nichifor, ajungând egumen la mănăstirea Argeș.

Un alt luptător împotriva uniației a fost *ieromonahul Nicodim*, călugărit la Râmnic. În 1750 a fost la Viena, cu cei amintiți mai sus, apoi a plecat la Petersburg, fiind primit de țarina Elisabeta. S-a întors în Țara Românească, de unde a plecat pentru a doua oară la Petersburg. De data aceasta a rămas mai mulți ani în Rusia, apoi s-a reîntors în Țara Românească, ajungând egumen la mănăstirea Berislăvești, în părțile Argeșului.

Preotul *Ioan* din Aciliu (jud. Sibiu) a călătorit pe la Carloviț și Viena (în 1750, împreună cu cei amintiți mai sus), apoi a fost de două ori în Rusia, împreună cu ieromonahul Nicodim.

Alți preoți luptători pentru Ortodoxie. În afară de acești trimiși ai credincioșilor transilvăneni la Curțile imperiale din Viena și Petersburg mulți alți preoți au luptat în fruntea credincioșilor împotriva asupritorilor, îndeosebi în anii 1744-1759. Între aceștia s-a remarcat preotul *Cosma* din Deal, lângă Sebeș (jud. Alba), care, în jurul anului 1755, a cutreierat 42 de sate, înaintând o mulțime de plângeri ale credincioșilor. Pentru fapta sa a suferit 60 de săptămâni de detenție. Chiar și soția sa, cu copil mic în brațe, a fost aruncată în închisoare, unde i-a degerat copilul de frig.

Un alt preot, *Ioan* din Galeș (jud. Sibiu), lucra împotriva uniației în părțile Sibiului, Sebeșului, Orăștiei și Hunedoarei. Fiind arestat, a fost aruncat în închisoarea din Deva, iar de aici dus la Kufstein în 1757, unde a rămas până la moarte, alături de Moise

Măcinic sau Nicolae Oprea. O știre din 1780 arăta că el era încă acolo.

În sfârșit, notăm pe protopopul *Ioan Piuariu* din Sadu (jud. Sibiu). Pentru că fusese hirotonit în Țara Românească, episcopul unit Petru Pavel Aron l-a arestat cu ajutorul armatei austriece și a pus să-l tundă în piața Sibiului. Din această cauză i-a rămas numele de „Popa Tunsu“. În 1760 a desfășurat o acțiune puternică în satele din Câmpia Transilvaniei și din părțile Clujului. Prins de soldați și de preoții uniți, a fost dus sub escortă la Târgu Mureș, iar de aici la Viena. A fost eliberat cu condiția de a nu se mai reîntoarce în Transilvania. De aceea s-a stabilit în Sînnicolaul Mare, în Banat, unde a slujit ca preot până prin 1782.

Am consemnat numai câteva nume din șirul impresionant al celor care au fost închiși, bătuți, amendați, prădați de avutul lor, pentru că refuzau să accepte uniația. Era dureros că multe din aceste pedepse au fost date de Petru Pavel Aron, vicar și apoi episcop unit, precum și de protopopii și preoții săi.

Răscoala lui Sofronie de la Cioara. Dându-și seama că toate încercările și plângerile lor au rămas fără rezultat, credincioșii ortodocși au ales ultima cale în vederea dobândirii libertății religioase și anume răscoala împotriva uniației, precum și a iobăgiei. Ea a fost condusă de *ieromonahul Sofronie* din satul Cioara (jud. Alba). Acesta se trăgea dintr-o familie preotească din sat, numindu-se din botez Stan. A fost călugărit și hirotonit în Țara Românească. Reîntors în satul său, și-a făcut „o țâr de schit în mijlocul codrului...“. După ce autoritățile i-au distrus schitul, a început lupta împotriva uniației, îndemnând pe credincioși să alunge preoții uniți și să declare că doresc să fie „sub porunca Bisericii din Ierusalim“. La Crăciunul anului 1759 a fost arestat și închis în satul Bobâlna, lângă Orăștie. De acolo a fost eliberat de vreo 600 de țărani, conduși de preotul Ioan din Săliște. A plecat apoi în Munții Apuseni, îndemnând peste tot poporul să alunge pe preoții uniți și să se întoarcă la Ortodoxie. A fost arestat din nou în Abrud, dar a fost eliberat la scurt timp de autorități, care se temeau de o răzvrătire a moșilor. În august 1760, a convocat o adunare de preoți și credincioși, pe care el o numea „sinod“, la

Zlatna, în Munții Apuseni, întocmind memorii către împărăteasa Maria Tereza și către Guvernul Transilvaniei, prin care cereau episcop ortodox, înapoierea bisericilor și a sesiilor parohiale răpite de preoții uniți, eliberarea celor închiși pentru credință, scutirea preoților ortodocși de impozite și altele. Răscoala s-a extins în toată Transilvania, până în Maramureș. În august 1760, țaranii au intrat în Blaj, episcopul unit Petru Pavel Aron fiind nevoit să se refugieze la Sibiu. Pretutindeni, Sofronie convoca „sinoade” (adunări), îndemnând poporul să-și păstreze credința strămoșească. Cel mai important dintre ele a fost „sinodul” ținut la Alba Iulia între 14-18 februarie 1761, la care au participat numeroși preoți și mireni din toate părțile Transilvaniei. S-a adresat Guvernului Transilvaniei un nou memoriu, în 19 puncte, în care se cerea încetarea prigoanelor împotriva credincioșilor ortodocși și libertate deplină Bisericii Ortodoxe.

Răscoala lui Sofronie poate fi considerată ca o biruință deplină a Ortodoxiei în Transilvania, căci zeci, poate chiar sute de sate au părăsit uniația. Tot ce se lucrase timp de 60 de ani pentru înstrăinarea poporului nostru de credința strămoșească, era acum zdruncinat. Din această cauză, în 1761, împărăteasa Maria Tereza a trimis în Transilvania, pe generalul Nicolaus Adolf Buccow cu unități militare, având misiunea de a întări uniația și de a înăbuși orice mișcare împotriva ei. Acesta a trecut cu forța la uniație zeci de sate ortodoxe și a dat uniților peste cinci sute de biserici ortodoxe, chiar și în satele în care erau doar câteva familii unite. Cu toate acestea, recensământul care s-a făcut atunci din ordinul său a arătat că ortodocșii erau în număr mult mai mare decât credincioșii uniți. Tot Buccow a distrus cu tunurile sau prin foc zeci de mănăstiri ortodoxe, între care și Prislopul și Sâmbăta de Sus, alungând pe călugări din ele.

În aceste împrejurări, ieromonahul Sofronie a fost nevoit să treacă munții în Țara Românească, unde se pare că a ajuns egumen al schitului Robaia, poate și la mănăstirea Vieroș, din părțile Argeșului. Și-a încheiat zilele undeva în Țara Românească.

În schimb, au avut un câștig și credincioșii ortodocși din Transilvania, căci tot în 1761 li s-a trimis un episcop de neam

sârb, *Dionisie Novacovici*, care s-a stabilit în Rășinari, lângă Sibiu. Cu toate acestea, lupta a continuat pe alocuri, fie prin memorii, fie prin împotriviri fățișe. Dar acestea erau pedepsite și acum cu bătăi, închisoare sau chiar prin frângerea cu roata, cum a fost cazul credinciosului *Tănase Todoran* din Bichigiu, în părțile Năsăudului. Totul era însă zadarnic, căci credincioșii își păstrau și acum cu sfințenie legea ortodoxă, refuzând slujbele preoților uniți.

Mărturisitori ai dreptei credințe. În 1950, Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, ținând seama de viața și de lupta dusă pentru păstrarea Ortodoxiei de către cuvioșii ieromonahi *Visarion* și *Sofronie* și de credinciosul *Nicolae Oprea*, a hotărât ca ei să fie cinstiți ca mărturisitori ai dreptei credințe de către preoții și credincioșii Bisericii noastre, din rândul cărora s-au ridicat. Canonizarea lor solemnă s-a făcut la Alba Iulia în 1955. În 1992, au mai fost trecuți în rândul sfinților preoții *Moise Măcinic din Sibiel* și *Ioan din Galeș*. Toți cinci sunt prăznuiți după cuviință în fiecare an, la 21 octombrie, căci numai prin jertfe asemănătoare celor aduse de ei s-a putut păstra credința ortodoxă.

BIBLIOGRAFIE:

Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, 2 vol., Sibiu, 1920-1930, VIII+259+225 p. (I); VI+440 p. (II); Gh. Ciuhandu, *Călugării Visarion și Sofronie, mucenicii Ortodoxiei din Ardeal*, Sibiu, 1932, 36 p.; I. Ionașcu, *Ieromonahul transilvan Nicodim în Tara Românească*, București, 1941, 23 p.; I. Lupaș, *Contribuțiuni documentare la istoria satelor transilvane*, Sibiu, 1944, 148 p.; I. Lupaș, *Doi precursori ai lui Horia în audiență la Curtea împărătească din Viena*, în *An. Acad. Rom.*, M.S.I., s. III, t XXVI, 1944, 92 p. + 8 pl; Mircea Păcurariu, *Sfinți daco-romani și români*, Ediția a doua, Iași, 2000, p. 140-156.

LECTURĂ

Plângerea înaintată în 1750 mitropolitului sârb de reprezentanții românilor ortodocși, în care relatau suferințele și prigonirile la care erau expuși.

Cu fierbinți lacrimi cădem la picioarele Preasfinției tale și plângem și ne rugăm din adâncul sufletului, să te milostivești să ne cuprinzi subț arepile

Preasfinției tale, fiind P.S. Ta mai marele păstorilor, să te milostivești că perim și trupeaște și sufleteaște și n-avem unde să ne răzimăm, făr-numai la Hristos și la Preasfinția ta. Că ne-au scornit vină și ne silesc și zic că am fost uniți, și n-am fost, nice suntem. Că, când au venit unia bine știm, că au venit la o mie șapte sute în zilele lui Atanasie episcopul; cum au venit numai decât au strâns sobor la Bălgrad și acolo au vestit unirea. Și așa au vestit de pitulat¹, cu cât fiind popii noștri neînvățați, n-au priceput, iară noi mireanii am întrebat alte neamuri și ne-au spus că-i stricăciune și ne-am ales brașovenii și făgărășenii și noi ceștealalti am dat instanție cu protistație², cum că noi nu primim unia. Atunci s-au sculat paterul care era lângă vlădica, Bărăniaiu³, s-au sculat cu bătaie să ne bată, că ce nu primim unia. Atunci ne-am ales șasă oameni, doi din Brașov și doi de la Făgăraș și doi de la Săliște și am trimis la înălțatul împărat Leopoldu și ne-au dat preveleghiu foarte mare, cât nimenea să nu ne silească, nice nu ne-au silit. După aceia au venit al doilea episcop Ioan. Noi având dereptate nime să nu ne silească popii noștri la unie, nice nu i-au silit. Iară ducându-să la Beciu⁴ au venit țarcălașii⁵ prin sate și au zis: popii care vor fi uniți să nu dea porție⁶ împărătească, atunci popii au zis unii că sunt uniați, iară care au fost cu frica lui Dumnezeu, au zis că ei nu sunt uniați, mai bine or da porția și nu s-or uni.

După aceia s-au sculat popii cei uniți și s-au dus la domni. Și ne-au pârât și au mințit că noi am fost împreună cu dâșii și n-am fost, nice vom fi. Și ne-au pus sub birșag⁷ și ne-au prins pre noi mai mult decât trei sute de oameni, tot fruntea și noi am feleluit⁸ că nu ne vom uni, suntem gata să ne aduceți muierile și copiii, să le tăeți capetele, apoi nouă să știți măria voastră bine că omul nu-i slobod cu trupul, dară încă cu sufletul. Apoi ne-au slobozit și ne-au pus sub birșag mare cumplit și încă și supt bătaie. Iară noi văzând pedeapsa trupului, am trimis în trecutul an la înălțata crăiasă să să milostivească, să nu ne silească, ci să ne lasă în leagea noastră.

Văzând domnii porunca înălțatii crăiase, numai decât au prins omul nostru, aume Ion Oancea și l-au bătut în chiară⁹ și l-au băgat în temnița cea de pierzare. Și au oprit nime la dânsul să nu meargă, nice găzdoaia sa să nu meargă, nice bucate nime să nu-i dea, numai timnicerii câte puținea pâine și

1. În ascuns, în secret.

2. Acțiune de protest.

3. Iezuitul Paul Baranyi.

4. Viena.

5. Curieri.

6. Dare, impozit.

7. Amendă.

8. Am răspuns.

9. Fiare.

apă. Apoi au început a prinde popii și au prins popii, de sunt și-acuma prinși și au trimis în numitu sat în Galeș doi slujitori ai cetății ca să prinză un popă și n-au găsit pre popa acasă. Și era pe la miezul nopții, ci au găsit numai pre preutiasa sa, au început a o bate și s-o leage, iară ea au început a țipa. Vecinii au sărit să vază ce va să fie, slujitorii au tras cu un pistol și-au pușcat un om și numai decît au căzut; muiarea pușcatului au început a țipa, slujitorii s-au spăriet și-au fugit pre supt niște sălci și s-au lovit unul la obraz și au mers la domni și-au mințit, c-au sărit rumânii toți să ucigă și noi nice n-am știut nimica, până când ne-au chemat la domni și ne-au întreat domnii, di ce am sărit la slugi să-i ucidem. Noi am feleluit că noi n-am sărit fără noi am zis că ce n-au mers la casa birăului¹⁰, ci ne face nouă primejdie ca aciasta de au mințit ei că am sărit noi asupra poruncii domnești. Și domnii au ascultat vorbele lor, iară sufletele noastre nu le-au băgat în seamă și noi am mărturisit precum noi n-am sărit și au trimis de au adus pre omul cel împușcat cu carul și l-au băgat în timniță. Și ne-au trimis două compânii de nemți de ne chinuiesc și ne căznesc. Și de se betejește¹¹ un om, aduc nemții popii cei uniți de-l cuminecă, și de moare un om iară duc nemții popii cei uniți de-l îngroapă și pătîmim de frica nemților și de-a popilor, și de naște v-un prunc, aleargă popii cu nemții de-l botează cu de-a sila. Și care om nu va să meargă cu popii cei uniați la beserică îi traie întâi cîte cincizăci de bani, a doua oară cîte un florin și merg la cărcimă și-i beau. Și umblă pe ulițe tot beați nu ca preoții, ci ca ijucuii¹² cei răi și până acum ne chinuiesc împreună cu nemții și zic că-i porunca înălțatii crăieșe. Iară noi plângem din adâncul sufletelor noastre și ne rugăm să te milostivești Preasfinția ta să ne izbăvești sufletele noastre, fiind Preasfinția ta cap legii și al doilea Hristos. Ci ne rugăm Preasfinției tale și orice vei cheltui Preasfinția ta, cu mare iubire vom întoarce Preasfinției tale și cu mare mulțămîta numai să-ți rămânem fii ai Sfinției tale mici și plecați: noi scaunul Sibiului și al Făgărașului și scaunul Nocrich și scaunul Miercurei și scaunul Sebeșului și scaunul Orăștiei și ținutul Dobrii tot.

Reprodus după Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. I, Sibiu, 1920, p. 86-88 (anexe).

O scrisoare a credincioșilor din Hunedoara și Alba cătore autorități (1760)

Iată noi țărani din principat facem de știre Măriilor Voastre, anume din acest județ al Hunedoarei, al Albei, al Zarandului, împreună cu scaunele cele mai îndepărtate, despre acest lucru, că noi așa poftim de la cel mai mare, până la cel mai mic. Dacă vreți să scoateți de la noi ceva, sub cuvânt de contribuție ori altă trebuință a principatului, noi suntem gata la toate, dar religia nu ne-o

¹⁰ Primarului.

¹¹ Îmbolnăvește.

¹² Strângătorii de dări.

părăsim, până când trăim. Toate neamurile își au legea lor, și au pace în legea lor. Și proorocul Moise a dat lege jidovilor și ei o țin în pace, iar noi suntem prigonii neîncetate pentru legea noastră. De ce nu ne dați pace, ca să ne odihnim? De ce să dăm uniților bisericile, pe care bieții de noi le-am zidit cu cheltuiala și cu mâinile noastre? Nu, niciodată până ce suntem vii! Dar să fim scurți, cinstiți domni: când va sosi episcopul și stăpânul legii noastre și va face judecată și asupra bisericilor, care să se dea uniților, le vom da; până atunci însă nu. Căci e păcat mare să rămână bisericile închise în acest post. Nu-i cu cuviință, nici Dumnezeu nu vrea și nici românii n-o îngăduie. Căci prea de-ajuns ne-am rugat cu toată cuviința și n-am primit nici un răspuns, ca și când niciodată nu ne-am fi rugat. Nici noi nu suntem vite, cum cred Măriile Voastre, ci avem biserica noastră. Iar bisericile nu de aceea sunt clădite, ca să rămână goale, și nici noi nu ne vom mai închina în grajduri, ci ne vom duce la biserici, ca să ne rugăm acolo și ca să nu rămână goale. Căci postul fără rugăciune e un lucru mort. Până atunci protestăm înaintea Mărilor Voastre, oprindu-vă de a ne mai tulbura, până ce va veni vlădica. Vom face atunci cum ne va porunci el, căci e stăpânul legii noastre.

Reprodus după Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. II, Sibiu, 1930, p. 157-158.

PETRU MAIOR

Despre suferințele preotului Ioan Tunsu din Sadu

Prinzând cătanele¹ pre Tunsu, îl dederă în mâinile zișilor protopopi și ei se întoarseră la ale sale. Aceia punând pre Tunsu călare pe un cal, fiind și ei și toți carii mai erau cu ei preoți și diaci² călări, pentru ca nu pre întunec sărind de pre cal, să scape, îi legară picioarele pre sub foalele calului. Dede Dumnezeu în noaptea aceia o vreme cumplită cu fulgere și cu tunete și mergând uniții cu robul pre vale, se auzi vorbă înainte de oameni mulți; protopop Daniil, având prepus³ să nu fie oamenii aceia adunați asupra lor, carii ducea pre Tunsu, apucă singur înainte și întrebând: „ce oameni sânteți?“, răspunseră: „ne-au venit veste că uniții au prins pre Sfântul⁴ și îl aduc pe aicea.“ Atunci Daniil zise: „la deal, la deal frații miei! că pe deal îl duc;“ și apucând oamenii înșelați pre deal în sus, uniții se duseră cu robul pre vale fără primejdie, până în sat Apafia la baronul Husar fișpanul⁵, ca să-l bage acolo în temnița varmeghie⁶ Turzii. Ci

1. Soldații.

2. Cântăreți bisericești.

3. Bănuială.

4. Sofronie de la Cioara.

5. Prefectul.

6. Județului.

fișpanul nu vru să-l primească zicându-le: „duceți-vă cu el de la mine, să nu vină românii să mă omoare pentru el și să-mi risipească curtea“. De aci se duseră cu robul pre Murăș în jos până la orașul Moroș Vașarheiu⁷, ca să-l dea acolo în mâinile cătanelor din cetate. Ajungând cu dânsul la numitul oraș, descălecară cu robul la casa tătâne-meu, până vor merge în cetate să grăiască cu comandantu. Aci fiindu-i milă mamei mele de robul acela, vru să-i dea o sticlă de vinars⁸, ca să bea de osteneală; ci protopop Daniil apucând sticla din mâna mumei mele, o aruncă în ușă, cât și vinarsul s-au vărsat și sticla s-au spart.

Primit fiind robul aci în cetate, fu după aceia petrecut până la Beciu.⁹

Reprodus după Petru Maior, *Istoria Bisericeii românilor*, Buda, 1813, p. 112-113 (și Ediția îngrijită, cu studiu introductiv de Ioan Chindriș, București, 1995, p. 130); *Scoala ardeleană*, vol. II, ediție de Florea Fugariu, București, 1970, p. 333-334.

MITROPOLIA ȚĂRII ROMÂNEȘTI ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

Începând cu anul 1711 în Moldova și 1716 în Țara Românească autoritățile otomane au instaurat un regim nou, pe care istoricii l-au numit „fanariot” sau „turco-fanariot”. La conducerea celor două țări n-au mai fost numiți domni „pământeni”, descendenți din vechile familii ale Basarabilor și Mușatinilor, în care turcii nu mai aveau încredere, ci trimiteau greci din cartierul „Fanar” din Constantinopol (Istanbul). După numele acestui cartier s-au numit și domnii Țărilor Române fanarioți, iar epoca în care au domnit ei a fost denumită fanariotă. Această epocă a durat în ambele țări românești până în 1821, la mișcarea revoluționară cu caracter național și social condusă de Tudor Vladimirescu. Sub raport social, țările noastre au fost într-o continuă decădere și secătuire din cauza domnilor fanarioți, care se străduiau ca în cursul pușinilor ani de domnie – uneori chiar și câteva luni – să strângă cât mai multă avere printr-o exploatare nemiloasă a țărănimii. Se adăugau la acestea și frecventele războaie dintre ruși și turci sau dintre austrieci și turci pe pământ românesc, care aduceau alte nenorociri.

Viața bisericească în epoca fanariotă. În privința vieții bisericești, constatăm că scaunele vlădicești au fost ocupate în câteva rânduri de ierarhi greci, e adevărat, în multe cazuri, cu dragoste față de poporul român. De pildă, în toată epoca fanariotă (1716-1821), scaunul Ungrovlahiei a fost ocupat de 12 mitropolii, dintre care 6 de origine greacă și 6 români, la Râmnic au fost 2 greci, iar la Buzău, din 11 episcopi, 5 au fost greci. Mulți clerici greci au ajuns acum în diferite slujbe la mitropolii sau episcopii,

la curțile domnești, fără să mai vorbim de slujbele de egumeni și iconomi (administratori) și de mănăstirile închinat la Locurile Sfinte, al căror număr era foarte ridicat.

Numeroși patriarhi, mitropoliți, episcopi și călugări din Răsărit vin și acum în țările noastre după ajutoare. Menționăm între ei pe patriarhii *Hrisant Notaras* al Ierusalimului, în primele trei decenii ale secolului al XVIII-lea, *Silvestru Cipriotul* al Antiohiei, care a tipărit mai multe cărți de apărare a Ortodoxiei la Iași și două cărți de slujbă la București, toate în limba arabă, *Matei Psaltul* al Alexandriei, înscăunat în demnitatea sa la București, în biserica Zlătari (1746), *Efrem* al Ierusalimului, care a tipărit mai multe cărți grecești la București în a doua jumătate a secolului. Toți au primit numeroase ajutoare din partea domnilor Țării Românești și ai Moldovei, a ierarhilor și a credincioșilor. De aceleași ajutoare au beneficiat mănăstirile de la Muntele Athos — cărora li s-au închinat noi mănăstiri — de la Muntele Sinai, din Grecia și din insulele grecești (Cipru, Rodos, Patmos etc.), zeci de școli grecești din Balcani și Orientul Apropiat. Numeroși cărturari greci și-au putut desfășura activitatea la noi, îndeosebi la București și Iași.

Dintre urmașii lui Antim Ivireanul notăm pe mitropoliții *Daniil* (1719-1731) și *Ștefan* (1732-1738), sub care s-a continuat activitatea culturală, tipărindu-se la București numeroase cărți de slujbă în românește.

Mitropolitul Neofit Cretanul. O atenție deosebită merită mitropolitul *Neofit Cretanul* (1738-1753). Acesta era grec de neam, originar din insula Creta, venit la noi în țară ca dascăl al copiilor domnitorului Constantin Mavrocordat. În 1737 a fost numit mitropolit „titular“ (onorific) de Mira Lichiei, iar în 1738 al Ungrovlahiei, păstorind până la moarte, în 1753.

În anul 1746, mitropolitul Neofit a luat parte la Divanul domnesc care a hotărât — în cadrul reformelor inițiate de Constantin Mavrocordat — dezlegarea țăranilor de glie, prin desființarea rumâniei, dar cu despăgubirea boierilor prin plata unor sume de bani. Prin aceasta se încerca înlăturarea unei vechi

nedreptăți sociale. El a premers cu exemplul, dezrobind rumânii de pe moșiile Mitropoliei. Pentru ca să nu poată fi învinuit de nimeni că Mitropolia ar fi păgubită prin această măsură, a cumpărat din banii săi o moșie pe seama ei, la Pătroaia (azi jud. Dâmbovița).

În 1753, mitropolitul Neofit a luat parte la mișcarea îndreptată împotriva domnitorului Matei Ghica, detestat în rândul maselor largi populare din cauza impozitelor și abuzurilor sale.

Mitropolitul Neofit a rămas în istoria Bisericii noastre și prin două vizite canonice pe care le-a făcut în eparhia sa și într-o parte a eparhiei Râmnicului, prima în 1746, a doua în 1747. El a cercetat atunci o mulțime de sate, biserici și mănăstiri din mai multe județe. Cu acest prilej, pretutindeni a predicat și a dat îndrumări preoților și credincioșilor. Important este că a lăsat o seamă de însemnări istorice asupra bisericilor și mănăstirilor vizitate, a cules inscripții care sunt și azi de mare folos cercetătorilor.

O grijă deosebită a arătat școlii de la Sf. Gheorghe Vechi din București și Academiei de la Sf. Sava. El însuși a întemeiat o școală la Pătroaia, pe moșia Mitropoliei, în care învățau carte în mod gratuit copiii țăranilor. Întreținerea ei urma să se facă din venitul vămii de la târgul anual de 10 zile de la Pătroaia, înființat de Mitropolie cu acordul domnitorului. Școala întemeiată de el a funcționat peste trei decenii.

O activitate și mai rodnică a desfășurat mitropolitul Neofit pe tărâm editorial, tipărind la București peste 30 de cărți românești, fie de slujbă, fie de învățătură bisericească, între care ediții noi din *Învățătura bisericească* a lui Antim Ivireanul și *Mărturisirea Ortodoxă* a lui Petru Movilă, *Cazaniile* predicatorului grec Ilie Miniati, *Mărgăritarele* Sf. Ioan Gură de Aur etc. El însuși a scris, în grecește, o lucrare despre *Miruit*, care a rămas în manuscris.

Deci, mitropolitul Neofit apare ca unul din cei mai de seamă mitropoliți ai Țării Românești din secolul al XVIII-lea. Deși era de alt neam, el a slujit năzuințele poporului nostru, deoarece a militat pentru desființarea rumâniei, eliberând el însuși pe țăranii de pe moșiile Mitropoliei și a contribuit la luminarea poporului, prin înființarea unei școli în mediul rural.

Mitropolitul Grigorie II (1760-1787). Era român de neam, fost egumen la mănăstirea Colțea din București, apoi eclesiarh al Mitropoliei și mitropolit titular al Mirelor. Ca și înaintașii săi, a acordat o atenție deosebită activității editoriale, suportând cheltuielile de tipar la foarte multe cărți și ajutând chiar la traducerea unora dintre ele. S-au tipărit în cursul păstoriei sale aproximativ 40 de cărți de slujbă în românește, la care se adaugă și câteva lucrări în grecește. A ctitorit două biserici în București: *Oborul Vechi* și *Sf. Nicolae Vlădica*.

Ca mitropolit a îndeplinit și un însemnat rol politic în cursul războaielor ruso-turcești, fiind trimis la Petersburg în 1770, în fruntea unei delegații formată din clerici și boieri din amândouă Principatele, ca să ceară sprijinul țarinei Ecaterina a II-a în vederea eliberării Țărilor Române de sub jugul otoman.

În 1774, mitropolitul Grigorie a primit de la generalul Petru Saltâkov (comandantul trupelor rusești intrate în Țările Române în războiul contra Porții otomane) moaștele Sfântului Dimitrie Basarabov, pe care le-a așezat în catedrala mitropolitană din București; prăznuirea lui se face (în fiecare an), în ziua de 27 octombrie.

În 1776, patriarhul ecumenic Sofronie a acordat mitropolitului Grigorie și urmașilor săi titlul de „locțiitor al scaunului de Cezareea Capadochiei“, care îl situa, în sinodul patriarhal din Constantinopol, pe locul al doilea, după patriarh.

După moartea sa (1787) a urmat în scaunul mitropolitan *Cosma Popescu* (1787-1792), fost episcop la Buzău.

Mitropolitul Dositei Filitti. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor scaunul Mitropoliei Ungrovlahiei a fost ocupat de *Dositei Filitti* (1793-1810), grec de neam, fost episcop al Buzăului. Acesta a încercat să ușureze greutatea materiale ale preoților, reducând la jumătate „ploconul cârjei,“ care se plătea la venirea în scaun a unui nou episcop sau mitropolit. S-a străduit să înlăture abuzurile care se făceau la numirea preoților și protopopilor. Sub el s-a continuat și activitatea

culturală din trecut, tipărindu-se foarte multe cărți de slujbă și de învățătură. În 1797, s-a înființat o școală pentru pregătirea preoților la mănăstirea Antim din București, dar cu un nivel destul de redus.

Păstoria lui a căzut în timpuri foarte grele, cu dese năvăliri de oști turcești și războaie între ruși și turci, purtate pe teritoriul țării noastre. În 1806, a reușit să salveze Bucureștiul de un grup de ostași turci care voiau să-i dea foc. În câteva rânduri a fost nevoit să se refugieze la Brașov, până ce, în 1810, a fost înlăturat din scaun din ordinul țarului Rusiei. Stabilit la Brașov, și-a dat aici obștescul sfârșit în 1826. A lăsat fonduri însemnate din care s-au distribuit burse timp de peste o sută de ani unor tineri care făceau studii superioare în Apusul Europei.

Episcopia Argeșului. O faptă de seamă a mitropolitului Dositei Filitti a fost înființarea Episcopiei Argeșului, la 18 octombrie 1793, cu jurisdicție peste județele Argeș și Olt. Primul și poate cel mai de seamă episcop al Argeșului a fost *Iosif* (1793-1820), originar din satul Malaia-Vâlcea. Era un cărturar apreciat, care a tradus și s-a îngrijit de tipărirea a numeroase cărți de slujbă și teologice în diferite centre tipografice: București, Râmnic, Sibiu, Neamț, deci în toate țările locuite de români. Printre acestea se numără și cele *12 Mineie*, îndreptate de el și tipărite la Buda (azi Budapesta), în anii 1804-1805, sub îngrijirea medicului sibian Ioan Piuaru Molnar. Episcopul Iosif a fost unul dintre cei mai buni îndrumători ai treburilor economico-administrative din eparhia sa, îngrijindu-se de refacerea unor locașuri de închinare (biserica episcopală de la Argeș, ctitoria lui Neagoe Basarab), ctitorind el însuși câteva biserici (*Valea Danului*, lângă Argeș, *Malaia - Vâlcea*, *Brezoi - Vâlcea* etc.).

Alte eparhii. Episcopia Râmnicului a fost păstorită în timpul regimului fanariot de ierarhi de seamă, cu alese preocupări culturale, a căror activitate va fi prezentată în paginile următoare. La Buzău, între cei șase episcopi români consemnăm pe *Daniil* (1716-1719), *Ștefan* (1719-1732) și *Cosma Popescu* (1763-1787), aleși apoi mitropoliți, iar dintre greci, pe *Costandie Filitti* (1793-1819).

Credincioșii din *Dobrogea* au continuat să fie cărmuiți de mitropoliții greci de la *Dristra*, care stăteau mai mult în *București*, primind numeroase ajutoare din partea domnilor țării.

Românii din raiaua *Brăila* și cei din sudul *Basarabiei* de mai târziu erau cărmuiți de mitropoliții *Proilaviei*, cu reședința în *Brăila* (uneori în *Ismail* sau *Căușeni*, dincolo de *Prut*). Și această eparhie și-a putut desfășura activitatea numai datorită sprijinului material oferit de domnii Țării Românești și ai *Moldovei*.

În 1813, eparhiile *Dristrei* și *Proilaviei* s-au contopit, reședința lor rămânând la *Brăila*. În 1828, eparhia *Distro-Proilaviei* și-a încetat existența, ca urmare a desființării raialelor turcești de la *Dunăre*. Teritoriile fostei eparhii au intrat în componența *Episcopiei Buzăului* și a *Mitropoliei din București*. Pentru credincioșii din *Dobrogea* s-a creat, în anii următori, o nouă eparhie, cu sediul la *Tulcea*, cu o existență de câteva decenii.

C o n c l u z i i . *Din toate acestea reiese că Mitropolia Ungrovlahiei și cele trei episcopii sufragane au cunoscut și în cursul perioadei fanariote un anumit progres, în pofida vitregiilor prin care au trecut.*

BIBLIOGRAFIE:

D. Furtună, *Preoțimea românească din sec. al XVIII-lea, Starea ei culturală și materială*, Valenii de Munte, 1915, 262 p. Ioan F. Stănculescu, *Reforme, rânduieli și stări bisericești în epoca fanariotă*, în B.O.R., an. LXXXI, nr. 5-6, 1963, p. 522-545; V. Mihordea, *Un colaborator al lui Constantin Mavrocordat la desființarea rumâniei: mitropolitul Neofit (1738-1753)*, în B.O.R., an. LXXXIII, nr. 7-8, 1965, p. 715-734; Nicolae Turcu, *Activitatea mitropolitului Neofit I al Ungrovlahiei (1738-1753)* în B.O.R., an. LXXXIV, nr. 5-6, 1966, p. 533-551; Mihail Caratașu, Paul Cernovodeanu și Nicolae Stoicescu, *Jurnalul călătoriilor canonice ale mitropolitului Ungrovlahiei Neofit I Cretanul*, în B.O.R., nr. 1-2, 1980, p. 243-315.

Lucian Florea, *Activitatea culturală a mitropolitului Grigorie al II-lea*, în S.T., an. XV, nr. 3-4, 1963, p. 220-231; *Așezământul cultural al mitropolitului Dositei Filitti...* București, 1910, 200 p.; Iancu Anastasescu, *Date noi despre fericitul întru pomenire marele Dositei Filitti mitropolit al Ungrovlahiei (1793-1810)*, în G.B., an. XXVII, nr. 9-10, 1968, p. 1019-1028; Niculae Șerbănescu, *Episcopii Argeșului*, în M.O., nr. 7-8, 1965, p. 602-630.

LECTURĂ**MITROPOLITUL DANIL****Din scrisoarea trimisă credincioșilor din Șcheii
Brașovului la 20 august 1720**

Pentru aceea am socotit a fi cu cuviință să vă scriem puține cuvinte în loc de blagoslovenie, pentru mântuire și învățatură, măcar că cu depărtarea locului trupește nu suntem aci, iar duhovnicește suntem de față și deapănarea ne rugăm lui Dumnezeu, pentru ca să vă trimită putere de sus și să vă mângâie, căci avem a dare răspunsul și pentru voi păstorului celui mare, lui Hs. Deci feții miei, doao lucruri de la voi cer și pohtesc, ca să le păziți fără-de tulburare și fără-de nici o amestecare, adică: credința cea dreaptă, precum ține Biserica răsăritului și fapte(le) bune, căci fără-de acestea doao nu va vedea fața Domnului, că credința fără-de fapte bune iaste moartă și faptele fără-de credință sunt fără-de roadă și fără-de folos. Cunosc că aci să află mulți lupi a multor eresuri și dăjghinări¹, îmbrăcați în piei de oaie și pentru aceasta mă tem, ca nu cumva prin nepriceperea minții voastre și prin neînvățătura răspunsului Sfințelor Scripturi, să vă arătați luptători neputincioși și străini ostași ai lui Hs., și veți fi biruiți de împotrivirii mântuirii voastre și împotriva lui Hs. învățatori, că după cuvântul Evangheliei, mulți Hristoși mincinoși și dascăli s-au arătat în lume, carii prin cuvintele lor cele căptușite și deșarte silesc să înșale de a va fi cu puțință și pre cei aleși. Iar voi, iubiiții mei fii, vedeți să nu vă înșelați, ca fiii periciunii, nici să vă asemănați lor, nici să umblați pe căile lor, că sunt aducătoare de rău și surpăcioase în prăpastiile iadului, ci umblați pe calea Domnului cea dreaptă, care duce la viața cea de veci. Aduce-vă-ți aminte pururea de cuvântul fericitului Pavel, care zice că măcar și voi sau înger din cer va binevesti vouă, afară dăn ce am vestit voao anathema să fie. Nu ascultareți glasul streinilor, ci al maicii voastre, a sfinței lui Hs. Biserici a răsăritului, glasul cel dulce și mântuitoriu, carele v-au născut și v-au hrănit cu hrana cerească a dumnezeieștilor așezământuri.

Reprodus după Sterie Stinghe, *Documente privitoare la trecutul românilor din Șchei*, vol. I, Brașov, 1901, p. 58-59.

MITROPOLITUL NEOFIT**Din însemnările de călătorie din 1746**

Iar noi, după ce am plecat de acolo marți, în cea de a 22-a zi a lui iulie, și mergând în sus spre miazănoapte, având la dreapta râul Olt, am ajuns seara la

¹. Dezbinări

mănăstirea numită Cozia. Mănăstirea se cheamă Cozia, după muntele cel mai înalt ce se află pe malul stâng al râului Olt...

Și mănăstirea este așezată pe malul drept al râului Olt, care curge spre miazăzi și este așa de aproape (de el), încât apele râului ating temeliele mănăstirii.

Iar mănăstirea este așezată între doi munți, într-un loc atât de strâmt, încât abia cuprinde mănăstirea și râul Olt din povârnișul unui munte până în al celuilalt.

Mănăstirea este ctitorită de prea fericitul întru pomenire Mircea voevod din temelie, iar mai târziu a fost înfrumusețată cu zugrăveală și cu altele de către pururea amintitul domn Constantin voevod Brâncoveanu, după cum stă scris în pisania românească de deasupra ușii bisericii...

Acolo se află îngropat însuși prea fericitul întru pomenire Mircea voevod, precum și doamna și copiii și chiar mama lui Mihai Vodă, a învingătorului, care pe românește se numește Viteazul...

Mănăstirea Cozia are și un cimitir, care se află în afara mănăstirii și a cărui biserică are hramul Sfinților Apostoli Petru și Pavel și este zidită de Petru voevod¹.

Mănăstirea Cozia are înăuntru și două paraclise, unul cu hramul Tuturor Sfinților și altul în cinstea Adormirii Maicii Domnului. Mănăstirea, în afara nartexului bisericii, are și un șadârvan², cu patru guri, care este acoperit și zugrăvit; apa de la șadârvan curge într-un bazin de piatră, în mijlocul căruia se află șadârvanul. Bazinul are o adâncime de o jumătate de stângen și în el se pun pești vii, pe care i-am văzut și noi.

Mănăstirea mai are și un foișor foarte frumos așezat pe malul Oltului, în care se află o masă mare și părinții (călugării) stau acolo de mănâncă. În afară de șadârvan, mai este la mănăstire și o fântână prin care apa curge neîntrerupt pe două guri și slujește și la nevoile mănăstirii. Lăcașul mai are o clopotniță înaltă și trainică, cu clopote frumoase.

Mănăstirea este înconjurată de chilii cu două caturi. Are împrejur și o mică grădină unde se află sădit și revenț³. Are și odoare bune și frumoase. Pe scurt, putem spune că este un loc cinstit și vrednic de toată evlavia, în care merită să locuiască călugării. Mănăstirea este înzestrată de fericții întru pomenire ctitori cu moșii, vii, foarte mulți țigani și cu toate cele trebuincioase și de folos părinților ce se îndeletnicesc pe acolo. Iar locul unde este zidită mănăstirea este plin de tot felul de arbori și sălbatici și roditori.

Mai sus de Cozia, pe malul drept al Oltului, ce curge în jos, departe de mănăstire ca la un sfert de ceas, se află o peșteră într-un loc răpos și greu de

¹ Bolnița, ctitorită de Radu Paisie (1535-1545).

² Fântâna lui Neagoe Basarab din curtea bisericii.

³ Plantă erbacee, cu frunze mari și flori mici, cu rădăcină cu gust amar.

urcat. La această peșteră, pe vremea tulburărilor, stătea o strajă a nemților. În creștetul peșterii este o piatră pe care stau scrise cuvintele latinești care arată că împăratul Carol⁴ a deschis acest drum pe malul drept al Oltului care curge spre miazăzi... Iar dincolo de malul stâng al Oltului, ce curge în jos, este un drum făcut tot de mâna omului, care, după datină, se spune că ar fi fost făcut de împăratul Traian, ceea ce este adevărit și de o inscripție a nemților, aflată la Căineni, după cum am auzit, căci noi n-am ajuns până acolo.

Tot pe malul stâng al Oltului se spune că ar fi fost și o cetate pe care a dărâmat-o amintitul Traian împăratul; urme ale zidurilor le-am văzut și noi acolo.

În acest loc se află și oameni vrednici de toată cinstea; mai ales pe cea mai înaltă creastă a muntelui Cozia se află vreo doi-trei pustnici, dintre care am chemat pe unul cu numele de Nichifor ieromonahul, în vârstă de 40 de ani. La acesta ne-am spovedit și noi, văzând că este cu adevărat un om (cu frica) lui Dumnezeu și plin de smerenie. Și acestea despre mănăstirea Cozia.

Iar noi, șezând acolo două zile, am slujit liturgia, pomenind pe pururea fericiții ctitori. Au venit mulți creștini, bărbați și femei, pe care i-am învățat (de bine). Am plecat de acolo vineri, în cea de 25-a zi a lui iulie, și ne-am întors iarăși la Episcopia Râmnicului.

Reprodus după Mihai Caratașu, Paul Cernovodeanu și Nicolae Stoicescu, *Jurnalul călătoriilor canonice ale mitropolitului Ungrovlahiei Neofit I Cretanul*, în *Biserica Ortodoxă Română*, an. XCVIII, nr. 1-2, 1980, p. 281-284.

⁴ Carol VI al Austriei (1711-1740).

EPISCOPIA RÂMNICULUI
ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

Spre deosebire de secolele anterioare și de celelalte eparhii românești din secolul al XVIII-lea, Râmnicul a avut mai mulți ierarhi vrednici, care au cinstit după cuviință scaunul pe care l-au ocupat.

Trebuie notat apoi că în urma unui război victorios dus împotriva Turciei, Austria a ocupat Oltenia, fapt recunoscut și prin tratatul de pace încheiat cu Imperiul otoman la Pasaroviț, în 1718. Această ocupație a durat până în 1739, când, în urma unui nou război cu turcii, încheiat prin pacea de la Belgrad, austriecii au fost nevoiți să părăsească Oltenia, care a fost realipită la Țara Românească.

În timpul ocupației Olteniei de austrieci, Biserica a fost supusă unui regim cu totul deosebit de cel din trecut. Astfel, Episcopia Râmnicului a fost dezlipită de sub vechea autoritate a Mitropoliei Ungrovlahiei și pusă sub dependența Mitropoliei Ortodoxe Sârbe din Belgrad. Numirea episcopului o făcea împăratul din Viena dintre trei candidați propuși de o adunare electivă formată din boieri și egumeni. Mănăstirile erau subordonate în problemele materiale Guvernului austriac, care confirma și alegerile de egumeni. S-au suprimat tot atunci închinările de mănăstiri la Locurile Sfinte și s-au interzis legăturile cu acestea.

În această perioadă, episcopii de Râmnic au avut, pentru un timp, și cârmuirea duhovnicească a credincioșilor ortodocși români din Brașov și Țara Bârsei, aflați și ei între granițele Imperiului

austriac și care n-au voit să recunoască pe episcopii uniți din Transilvania.

Episcopul Damaschin. Din 1708 scaunul de la Râmnic a fost ocupat de episcopul *Damaschin*, numit și Dascălul. Acesta era originar din familia românească Voinescu din Voinești - Dâmbovița. Avea o frumoasă pregătire, fiind un bun cunoscător al limbilor latină, greacă și slavonă. Fusese ucenic al episcopului Mitrofan (fost la Huși și apoi la Buzău), pe care l-a ajutat la tipărirea unor cărți. A ocupat și slujba de dascăl la școala de slavonie din București. Din 1702 până în 1708 a fost episcop al Buzăului. După alegerea lui Antim Ivireanul ca mitropolit, a trecut în locul său ca episcop la Râmnic. Aici a purtat o grijă deosebită de averea Episcopiei, fapt dovedit de numeroase acte din acel timp. În 1717, când încă nu se încheiase pacea între turci și austrieci, dar aceștia din urmă ocupaseră Oltenia, Damaschin a plecat la Viena în fruntea unei delegații, înaintând Curții un memoriu prin care cerea, între altele, ca Biserica din Oltenia să-și păstreze drepturile de până atunci, iar mănăstirile să fie scutite de încartiruirii de soldați.

În noiembrie 1719, episcopul Damaschin, împreună cu egumenii mănăstirilor Hurezi, Bistrița, Arnota și Govora, au cerut împăratului ridicarea Episcopiei Râmnicului la rangul de Mitropolie, dependentă de Patriarhia din Constantinopol, înființarea de școli în Râmnic și Craiova, precum și o mai bună organizare a mănăstirilor. Împăratul a amânat mereu răspunsul la aceste cereri, încât nu s-a realizat nici una dintre ele.

Deși era ocupat cu administrația eparhiei, mai ales în împrejurările survenite, episcopul Damaschin nu și-a uitat preocupările culturale. Încă de la Buzău începuse traducerea în românește a cărților de slujbă, muncă pe care a continuat-o cu râvnă și la Râmnic. În felul acesta și-a adus o contribuție importantă la românizarea slujbelor și la dezvoltarea limbii literare românești. Se pare că această muncă de traducător l-a preocupat în așa măsură, încât numai spre sfârșitul vieții a dat la tipar rodul ostanelilor sale. Abia în 1724 a obținut aprobarea pentru înființarea unei tiparnițe noi la Râmnic, tipărind în același an un *Ceaslov* și o

Învățătură despre cele șapte Taine, iar în anul următor o *Psaltire*. Atât a putut tipări, căci la 5 decembrie 1725 a trecut la cele veșnice. Manuscrisele rămase de la el au fost tipărite de urmașii săi.

Urmașii lui Damaschin. După el, alegerea episcopului de Râmnic a fost încredințată unei adunări electivă, formată din egumeni și din boieri, care propuneau trei candidați, dintre care autoritățile recomandau pe unul împăratului pentru numire, hirotonia fiind făcută de mitropolitul sârb al Belgradului. Așa au fost aleși egumenii: *Ștefan* de la Govora (1726-1727), mort înainte de a fi fost hirotonit, deși i se făcuse înscăunarea, *Inochentie* de la Brâncoveni (1727-1735), care a tipărit câteva din manuscrisele rămase de la Damaschin, apoi *Climent* de la Bistrița.

Episcopul Climent. A păstorit în împrejurări deosebit de grele, fiind ales în 1735 și hirotonit abia în 1737, an în care a izbucnit un nou război între turci și austrieci. Nenorocirile războiului au cuprins întreaga Oltenie, care, după încheierea păcii de la Belgrad, a fost realipită la Țara Românească. Abia din acest an a putut episcopul Climent să-și continue păstoria în condiții mai bune.

El este unul din cei mai seamă ierarhi — ctitori de locașuri sfinte. De pildă, a ridicat la Râmnic o nouă *catedrală episcopală*, reședință, clopotniță și chilii, căci cele vechi fuseseră arse și distruse în cursul războiului amintit. A ridicat din temelie o *bolniță la Episcopie*, un schit în satul său natal *Pietrarii de Jos*, apoi schiturile *Pătrunsa* și *Colnic*, bisericile din *Bodești*, *Bărbătești* și *Goranu*, toate în părțile Vâlcei.

Episcopul Climent n-a neglijat nici activitatea culturală, tipărind aproape 20 de cărți, fie de slujbă, fie de învățătură. Este adevărat că multe din aceste tipăriri erau rămase — în manuscris — de la marele său înaintaș Damaschin, la care se mai adaugă o retipărire a *Cazaniei lui Varlaam* (cu unele completări). Climent are însă meritul că a luat inițiativa, a supravegheat tipărirea și a suportat cheltuielile de tipar. El este și autorul a două broșuri originale. Prima se intitula *Capete de poruncă* (1743), cu 12 dispoziții adresate preoților privitoare la îndeplinirea slujbei lor (unele luate după broșura cu același titlu a lui Antim Ivireanul) și

cu o pastorală la începutul Postului Mare. A doua era intitulată *Întrebări și răspunsuri pentru șapte Taine* (1747), un mic catehism pentru folosul preoților.

Episcopul Climent s-a retras din scaun la 8 mai 1748, datorită bătrâneții, trecând la cele veșnice la 31 ianuarie 1753.

Episcopul Chesarie. Cel mai de seamă episcop de Râmnic din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a fost *Chesarie* (1773-1780). Acesta făcea parte dintr-o familie cu numele Halepliu, ceea ce ne duce la presupunerea că strămoșii săi ar fi fost originari din Alepul Siriei. A învățat carte la școala domnească din București, unde și-a însușit limbile greacă, latină, rusă și franceză. A devenit mai târziu ucenic al mitropolitului Grigorie II, care l-a călugărit și l-a luat în slujba Mitropoliei ca protosinghel și eclesiarh, lucrând și la traducerea și tipărirea unor cărți teologice. În 1770 a făcut parte din delegația Țării Românești care a plecat la Petersburg pentru a exprima omagiul de credință și a expune doleanțele țării în fața împărătesei Ecaterina a II-a.

Spre sfârșitul anului 1771 i s-a încredințat conducerea eparhiei Râmnicului în calitate de vicar. Felul în care a condus-o i-au atras dragostea și încrederea tuturor, încât în decembrie 1773 a fost ales episcop eparhial, fiind hirotonit și înscăunat în ianuarie 1774. Ca episcop, Chesarie s-a remarcat și prin activitatea administrativ-economică, dar mai ales prin cea cultural-tipografică. Astfel, a înființat două școli la metocurile Episcopiei Râmnicului din București și Craiova, prima cu dascăli de limbile greacă și slavonă, iar a doua cu dascăli de limba română. S-a îngrijit de refacerea unor schituri și mănăstiri din eparhie.

În tipografia refăcută de el la Râmnic, cu materiale aduse de la Sibiu, în răstimp de numai patru ani au apărut vreo 10 cărți de slujbă, ceea ce dovedește o muncă neîntreruptă și încordată. Între acestea se remarcă *Mineiele* pe lunile octombrie-martie, tipărite pentru prima oară în românește, între anii 1776-1780, care constituie lucrarea cea mai importantă a lui Chesarie. Prin *Mineiele* lui s-a desăvârșit pentru totdeauna românizarea slujbelor bisericești. El s-a folosit și de manuscrisele lui Damaschin, dar a fost ajutat și de colaboratori harnici și pricepuți din jurul său (mitropolitul

Grigorie II, Filaret, urmașul său în scaun, ierodiaconul Anatolie, monahul Rafail de la Hurezi, „gramaticul“ Iordan Capadocianul). Ei au îndreptat mult limba și au dat o traducere nouă aproape în întregime în graiul viu, înțeles de toți românii, fapt care a contribuit la răspândirea Mineiilor în toate teritoriile locuite de români. Din punct de vedere grafic ele au fost tipărite foarte îngrijit, cu chenare și frontispicii de o mare frumusețe, unele având și diferite gravuri.

Ceea ce trebuie remarcat la cele șase Mineie tipărite de Chesarie sunt prefetele — la fiecare volum — scrise de el însuși, în care arăta însemnătatea lunilor respective, pe temeuri istorice și mitologice, precum și datinile religioase de origine romană păstrate de români, expunea întâmplările biblice mai de seamă și explica sărbătorile bisericești din fiecare lună. Apoi, în unele prefete făcea scurte incursiuni în istoria poporului român, cu dovezi asupra originii latine a poporului și a limbii, precum și asupra continuității noastre neîntrerupte în Dacia. De exemplu, în prefața Mineiului pe noiembrie făcea o scurtă istorie a Țării Românești, pe care o împărțea în trei epoci: 1. epoca războaielor (ale dacilor cu romanii și faptele ce au urmat până la întemeierea țării); 2. epoca zidirii mănăstirilor (de la Negru Vodă la Matei Basarab) și 3. epoca culturii sau a traducerii cărților de slujbă în românește (de la Matei Basarab încoace). În prefața Mineiului pe ianuarie făcea o scurtă istorie a întregului popor român, stăruind asupra originii sale daco-romane, scriind: „Aflu linia neamului românesc din vechi trăgându-să, din slăvit neam al romanilor.“

Chesarie a murit pe neașteptate la București în ziua de 9 ianuarie 1780, după o păstorie de numai 6 ani.

Episcopul Filaret. Norocul a fost că restul de șase *Minei* (aprilie-septembrie), pregătite pentru tipar de Chesarie, au fost publicate de urmașul său în scaun, *Filaret* (1780-1792), toate în anul 1780. El a continuat activitatea editorială a înaintașilor săi, tipărind, pe lângă Mineie, peste 20 de cărți de slujbă în românește. În felul acesta a desăvârșit munca acestora de traducere și tipărire a cărților de slujbă și de învățătură creștinească în limba română. În 1792, Filaret a fost ales mitropolit al Ungrovlahiei, dar a păstorit abia un an, apoi s-a retras. A murit în 1794.

C o n c l u z i i . Rezultă că Episcopia Râmnicului a fost condusă în secolul al XVIII-lea numai de ierarhi vrednici, cu frumoase preocupări culturale. Prin strădaniile lor, episcopii Damaschin, Climent, Chesarie și Filaret și-au înscris numele pentru totdeauna în istoria vechii culturi românești, desăvârșind procesul introducerii limbii române în biserică, fapt care a folosit atât vieții spirituale, cât și limbii noastre literare.

BIBLIOGRAFIE:

Nicolae Dobrescu, *Istoria Bisericii române din Oltenia în timpul ocupațiunii austriace (1716-1739)*, București, 1906, 385 p.; Alexandru Duțu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700-1821)*, București, 1968, p. 117-212; Barbu Teodorescu, *Episcopul Damaschin și contribuția sa la crearea limbii literare*, în M.O., an. XII, nr. 9-12, 1960, p. 627-645; Mircea Păcurariu, *Episcopul Climent al Râmnicului (1735-1748)*, în M.O., an. XVII, nr. 1-2, 1965, p. 22-49 (și în vol. *Studii de istorie a Bisericii Ortodoxe Române*, București, 2005, p. 69-94); Mihai Manolache, *Viața și activitatea episcopului Chesarie al Râmnicului (1773-1780)*, în B.O.R., an LXXXIV, nr. 1-2, 1966, p. 129-151; G.F. Țepelea, *Mineiele de la Râmnic. Contribuția lor la dezvoltarea limbii române literare și la biruința ei definitivă ca limbă de cult*, în B.O.R., an, LXXXIV, nr. 3-4, 1966, p. 369-387 (și în vol. *Studii de istorie și limbă literară*, București, 1970, p. 76-102); Nicolae Șerbănescu, *Un cărturar iluminist muntean din secolul al XVIII-lea: episcopul Chesarie al Râmnicului*, în B.O.R., an XCIX, nr. 1-2, 1981, p. 87-106.

LECTURĂ

CLIMENT AL RÂMNICULUI

Paretisisul (retragerea din scaun) din 8 mai 1748

Văzându-mă că am ajuns la multă slăbiciune din pricina bătrânețelor și a dese boale ce m-au cuprins și văzându-mă că nu mai pociu să săvârșesc adesea ale arhieriei slujbe și să păstoresc și să port grijă după cum se cade de eparhia mea, am venit după cum am putut aici la scaunul domnesc în București și m-am rugat de stăpânul meu Prea Sfinția Sa părintele mitropolitului țării, chirie chir Neofit și de Măria Sa prealuminatul nostru domn Io Grigorie Ghica Voievod ca să facă milă cu slăbiciunea mea și să rânduiască pe alt frate să fie episcop la eparhia mea pe care vor alege după pravilă, fiindcă eu înaintea Prea Sfinței Sale și a Măriei Sale prea luminatul nostru domn și a tuturor boiarilor divanului Măriei Sale în divan, din bună voia mea, nefiind silită nimenea,

m-am părăsit de eparhia mea, iar nu și de slujba arhierescă și pentru aceasta am scris această a mea părăsire de eparhie într-această condică a sfintei Mitropolii, iscălitura-mă cu iscălitura mea înaintea și a altor frați arhieriei.

7256 (1748), mai dni (= ziua) 8.

Reprodus după Ghenadie Enăceanu, *Condica Sfântă*, București, 1886, p. 149-150.

CHESARIE AL RÂMNICULUI

Prefața la Mineiul pe noiembrie, 1778

Trei epohas¹ adecă veacuri însemnate au avut Țara Românească: un veac a fost întru carele s-au luptat cu războaie; altul întru carele s-au început zidirea mănăstirilor celor domnești; altul întru carele s-au început tălmăcirea cărților duple slovenie pre limba rumânească. Țara Rumânească, când avea războaie, să numia Dachia, și lăcitorii ei dachi și gheți, cari au avut războaie cu împărați râmieni²; însă de la Avgust Chesarul, prelungindu-se războaiele până la Traian și Sevir³, fiind Dicheval⁴ pre acele vremi voevod dachilor, după cum Dion și Zonara⁵, cei ce istorisesc de Traian, anume arată pre Dicheval cum că au avut război cu Dometian și cu Traian împăratul. Iară zidirea mănăstirilor s-au început de la Radul voievod ce-i zice Negrul⁶ întâiul domn al țării, carele au zidit mănăstirea din Câmpulung și biserica din Târgu Argeșului, unde se află sfintele moaște ale Muceniței Filothia. Iară tălmăcirea s-a început în zilele lui Matei Voievod Basarab și s-au adăogit în zilele lui Șarban Voievod Basarab. Iară la cea desăvârșită podoabă a venit în zilele lui Constantin Voievod Basarab Brâncoveanul, prin osârdia lui chir Damaschin, episcopul de Râmnic. Din veacul războiului avem înștiințări: ne-au rămas semne pline de întristăciune, că Dicheval s-a săvârșit în robie în Beligrad; iară lui Traian și Sevir pomenire se săvârșește cu picioarele podului de piatră și cu sfărâmarea turnului care până acum stau în marginile Dunării lângă orașul Cerneți. Iară din zidirea mănăstirilor, se slăvește Dumnezeu cu bună orânduială; să pomenește numele și să laudă râvna ctitorilor domni; își regăsesc răpaos într-însele cei ce fug din politie, precum și mulți din politie ajung la ajutoriul lor. Toate aceste folosuri se socotesc mici și vremelnici, când

1. Epoci.

2. Romani.

3. Septimiu Sever.

4. Decebal.

5. Istoricii antichi Dio Cassius și Zonaras.

6. Radu Negru, considerat întemeietor al Țării Românești.

să potrivesc cu folosul tălmăcirii cărților. Slavosloviile cele către Dumnezeu nu se fac numai cu gura, ci aduc și rod minții cei pricepătoare, precum Apostolul zice: numele nu rămâne închis numai în zidurile mănăstirilor, ci fiind scris la începutul cărților, precum al lui Matei Voevod în pravilă și în alte cărți, al lui Șarban Voevod în Biblie, al lui Constantin Voevod în alte multe cărți, ca cu niște aripi aleargă pe la marginile pământului; să cunosc după moarte de cei ce nu-i știa în viață. Și aciastă slavă nu să supune vremii, precum zidurile mănăstirești stricăciunii, ci aduce vreme și stă împreună cu curgerea soarelui înnoindu-se cu tipariul, carele stricăcios fiind din fire, și după alcătuire, dă nestricăciune la lucrurile lumii cele stricăcioase.

Reprodus după I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, tomul II, București, 1910, p. 227 și Alexandru Duțu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII*, București, 1968, p. 175-176.

MITROPOLIA MOLDOVEI
ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

Viața bisericească sub domniile fanariote. Ca și în Țara Românească, în perioada 1711-1821, scaunul domnesc al Moldovei a fost ocupat numai de fanarioți. Biserica a cunoscut în această perioadă o stare relativ bună, în pofida greutăților prin care a trebuit să treacă. În toată perioada fanariotă în Moldova n-a fost decât un mitropolit grec, destul de activ de altfel, și un episcop la Roman, care a activat mai puțin de un an. Împotriva acestora au avut loc proteste generale, așa încât scaunele de ierarhi au rămas pe seama românilor, împiedicându-se astfel tendința de infiltrare grecească în Biserica noastră.

În ce privește activitatea editorială din acest secol, trebuie precizat că ea s-a reluat — la Iași — abia în 1714, tipărindu-se până în 1736 doar 8 cărți. Ea a continuat, începând cu anul 1741, într-un ritm foarte intens, tipărindu-se zeci de cărți la Iași, marea majoritate în românește, câteva în grecește și două în limba arabă. O a doua tipografie a funcționat pe lângă Episcopia din Rădăuți, între anii 1744-1746, iar între 1743-1752 a funcționat la Iași — în afară de tipografia Mitropoliei — și una particulară, a lui Duca Sotiriovici.

Trebuie remarcat apoi faptul că domnitorul Constantin Mavrocordat a acordat o atenție deosebită pregătirii clerului. În 1741 a dat așa-numitul *așezământ*, care cerea — între altele — o mai bună pregătire a viitorilor preoți. Ierarhii erau îndatorați să

nu hirotonească decât candidați cu pregătire corespunzătoare. Preoții în funcțiune erau obligați să stea 40 de zile la „vlădicie“ pentru practică liturgică și învățatură. Iar isprăvnicii ținuturilor erau îndatorați să inspecteze pe preoți și diaconi, urmând ca aceia care nu aveau cunoștințele de carte necesare să fie puși la bir în rând cu țaranii. La Mitropolie, la Episcopii și în mănăstiri urmau să funcționeze școli. În privința mănăstirilor, „așezământul” lui Constantin Mavrocordat prevedea anumite reguli pentru cei care erau primiți în monahism, îndatorând pe egumeni să răspundă de buna administrare a averilor mănăstirești. În schimbul acestor răspunderi, domnul a scutit întregul cler și toate așezămintele bisericesti de orice fel de impozite.

Opera sa a fost continuată de domnitorul Grigorie II Ghica. Acesta a dat un hrisov, în 1747, în care rânduia ca, pe lângă vechea școală din Iași, să se înființeze câte o școală la fiecare Episcopie, cu câte un profesor de limbile slavonă și română. Școlile erau întreținute dintr-o contribuție de un galben plătită anual de toți preoții și diaconii din țară.

Mitropolitul Iacob Putneanul. Cel mai de seamă mitropolit al Moldovei în acest secol a fost *Iacob Putneanul* (1750-1760). Era originar din Rădăuți, călugărit la Putna. În 1744 a fost ales egumen al mănăstirii, pentru ca în anul următor să ajungă episcop la Rădăuți. În această calitate a continuat activitatea înaintașului său Varlaam, care înființase aici o tipografie în 1744. Aceasta a funcționat numai până în 1746, tipărind cinci cărți. În 1747 a înființat la Episcopie o școală pentru învățarea limbilor slavonă și greacă.

În anul 1750 s-a format un fel de coaliție a boierilor, episcopilor și egumenilor mănăstirilor neînchinat, care a reușit să impună demisia mitropolitului grec *Nichifor* (1740-1750). În locul său a fost ales, în noiembrie 1750, Iacob Putneanul.

Deși a păstorit numai 10 ani, el a desfășurat o intensă activitate culturală, socială, politică și economică. După alegerea sa ca mitropolit a mutat la Iași tipografia Episcopiei de Rădăuți împreună cu personalul ei, fiind sigur că va fi mai de folos să lucreze aici, sub directa sa îndrumare. Datorită lui s-a înlăturat primejdia adusă de domnii fanarioți și clericii lor de a introduce

limba greacă în școală și chiar în biserică, punându-se bazele unei direcții noi în dezvoltarea limbii și culturii naționale. S-au tipărit acum peste 15 cărți în limba română, necesare bisericilor și școlilor.

Cea mai mare parte a cărților erau traduse sau scrise de mitropolit, cu prefețe cuprinzătoare, pline de idei și sfaturi folositoare. În afară de numeroase cărți de slujbă, a tipărit și câteva cărți de învățătură: *Alfavita sufletească pentru folosul de obște* (1755), *Sinopsis, adică adunare de multe învățături pentru preoți* (1757), *Despre lemnul sfintei cruci* (1759) și altele. Majoritatea acestor cărți au fost tipărite cu cheltuiala sa.

Mitropolitul Iacob a fost preocupat și de educarea copiilor prin școală. De aceea, în 1755 a tipărit un *Bucvar* (carte de citire), care a umplut un gol de mult simțit în literatura didactică din Moldova. Atât în prefața acestui *Bucvar*, cât și cu alte ocazii, mitropolitul Iacob îndemna neconținut părinții să-și dea copiii la învățătură.

S-a dovedit și un apărător energic al poporului împotriva exploatării turco-fanariote. În februarie 1759, impresionat de această exploatare nemiloasă a administrației străine, s-a pus în fruntea câtorva mii de țărani și orășeni, îndreptându-se spre curtea domnească, unde au cerut înlăturarea jafurilor grecilor fanarioți.

A ajuns apoi la neînțelegeri cu domnii fanarioți din cauza dării pentru vitele mari, numită văcărit, care era una din sarcinile cele mai grele pentru țărani. Mitropolitul Iacob a sfătuit pe domnul de atunci să desființeze pentru totdeauna văcăritul. Domnul l-a ascultat și la 1 martie 1757 un sobor de ierarhi și preoți a aruncat blestem asupra celui ce ar reintroduce darea. Totuși, domnii care au urmat au încercat să-l convingă pe mitropolit să ridice blestemul, ca să o poată încasa din nou. Mitropolitul s-a opus timp îndelungat acestei cereri, până ce, la începutul anului 1760, a fost nevoit să se retragă din scaun.

S-a așezat atunci la mănăstirea Putna, unde a continuat lucrările de restaurare a ctitoriei lui Ștefan cel Mare, pe care le începuse încă în cursul arhipăstoririi sale. A înființat aici o școală duhovnicească după modelul Academiei movilene de la Kiev. La

aceasta a funcționat ca profesor un învățat teolog al vremii, arhimandritul Vartolomei Măzăreanu. Mitropolitul Iacob a murit la Putna în 1778, fiind îngropat în pridvorul bisericii de acolo, alături de părinții săi, călugăriți la bătrânețe.

Prin faptele sale, mitropolitul Iacob Putneanul s-a dovedit un arhipăstor energic, un călugăr cu aleasă viață duhovnicească, un om cu o morală superioară, plin de râvnă pentru propășirea Bisericii și al țării sale. În plină dominație turco-fanariotă el a avut curajul să se ridice împotriva măsurilor abuzive, ducând o muncă susținută de împiedicare a influenței grecești în viața bisericească. A fost preocupat de tipărirea de cărți, de educarea prin școală a copiilor celor de jos, precum și de școlile de la reședințele eparhiale, ca apoi să înființeze o școală superioară la Putna, fapte care au dus la revigorarea activității culturale în Moldova în limba română.

Mitropolitul Gavriil Calimachi. După retragerea lui Iacob, domnitorul Ioan Teodor Calimachi, român de neam, a transferat în scaunul mitropolitan pe fratele său *Gavriil Calimachi*, până atunci mitropolit al Tesalonicului. Acesta a continuat opera culturală a lui Iacob Putneanul, tipărind peste 20 de cărți de slujbă și de învățătură. S-a ocupat și de învățământ, întemeind școli noi. Sub îndrumarea lui, s-a zidit o nouă catedrală mitropolitană în Iași, cu hramul Sf. Gheorghe (numită azi „Mitropolia veche“). Deși înaintașul său a fost înlăturat din scaun din cauza văcăritului, nu l-a acceptat nici Gavriil. O dată a sprijinit chiar mulțimea răzvrătită împotriva dărilor grele impuse de Grigorie III Ghica. A păstorit până la moarte, în 1786.

I-a urmat *Leon Gheucă* (1786-1788), unul din marii cărturari ai timpului, fost episcop al Romanului, care a încurajat acțiunea de traducere a unor lucrări din literatura europeană a vremii.

Mitropolitul Iacob Stamati. În ultimii ani ai secolului al XVIII-lea a păstorit *Iacob Stamati* (1792-1803). Era originar din Transilvania, călugărit la mănăstirea Neamț. Având frumoase înclinări practice, a ajuns econom al mănăstirii, apoi „dichiu“ (administrator) la Mitropolie. În 1782 a fost ales episcop la Huși, unde a zidit o nouă reședință și a refăcut toate clădirile din incinta Episcopiei. În 1792 a fost ales mitropolit al Moldovei,

unde s-a dovedit a fi același spirit practic, reclădind reședința mitropolitană, înzestrând Mitropolia cu odoare și redobândindu-i unele moșii. A fost ctitor de locașuri sfinte, zidind, din piatră și cărămidă, biserica Banu din Iași, în locul uneia mai vechi, din lemn. S-a arătat și un bun organizator al asistenței sociale prin faptul că a înființat o farmacie în Iași. A fost un sprijinitor al orfanilor, săracilor și văduvelor.

A îndrumat și activitatea editorială, tipărind vreo 10 cărți de slujbă, la care se adăugau câteva cărți de învățătură și trei manuale didactice: *Gramatica teologhicească* după Platon al Moscovei, *De obște gheografie* și *Elemente aritmetice*, toate prelucrate de învățatul episcop *Amfilohie al Hotinului* și tipărite în 1795. A luat măsuri pentru o mai bună funcționare a Academiei din Iași. A murit în 1803.

Eparhiile sufragane. La *Roman*, cel mai de seamă episcop din această perioadă a fost *Pahomie* (1707-1713), de origine transilvăneană, călugărit la Neamț, ucenic al Sf. Dimitrie al Rostovului. El a dat un nou impuls vieții monahale din mănăstirile moldovene, întemeind schitul Pocrov, lângă Neamț. A murit la Kiev, în 1724, fiind îngropat în Lavra Pecerska. Dintre urmașii lui consemnăm pe *Ghedeon* (1734-1743), fost și la Huși, ctitorul mănăstirii Sihăstria, iar în a doua jumătate a secolului pe *Leon Gheucă* (1769-1786), viitorul mitropolit.

La *Huși*, menționăm pe episcopul *Inochentie* (1752-1782), care în 1770 a condus delegația moldoveană la Curtea țarinei Ecaterina a II-a, la Petersburg.

La *Rădăuți*, după Iacob Putneanul a fost ales episcop *Dosoftei Herescu* (1750-1789), în timpul căruia partea de nord a Moldovei (Bucovina) a fost ocupată de Imperiul habsburgic (1775). Episcopia — a cărei reședință a fost mutată la Cernăuți — a fost pusă sub jurisdicția Mitropoliei ortodoxe sârbe de la Carloviț (1783). Dintre numeroasele mănăstiri de aici autoritățile austriece au lăsat numai patru: Putna, Sucevița, Dragomirna și Sf. Gheorghe din Suceava. Celelalte mănăstiri și schituri au fost prefăcute în biserici de mir. La mănăstirea Sf. Gheorghe din Suceava au fost aduse moaștele Sf. Ioan cel Nou (duse în Polonia de mitropolitul Dosoftei, în 1686). Curtea din Viena dirija aproape întreaga viață bisericească de aici (administrarea bunurilor bisericești, numirea de episcopi și preoți etc.).

C o n c l u z i i . *Se poate afirma că Biserica din Moldova și-a continuat activitatea, mai ales cea cultural-editorială, în tot cursul secolului al XVIII-lea, prin strădaniile unor ierarhi vrednici ca Iacob Putneanul și Iacob Stamati, în pofida măsurilor abuzive luate de regimul turco-fanariot, iar mai târziu de autoritățile habsburgice în Bucovina.*

BIBLIOGRAFIE:

Teoctist (Arăpașu), *În slujba Ortodoxiei românești, a năzuințelor de unitate națională și de afirmare a culturii române: mitropolitul Iacob Putneanul*, Neamț, 1978, 128 p.; Scarlat Calimachi și Vlad Georgescu, *Mitropolitul Gavriil Calimachi și Rusia*, în B.O.R., an. LXXIX, nr. 9-10, 1961, p. 791-813; Constantin Mosor, *Aspecte principale din viața și activitatea mitropolitului Moldovei Gavriil Calimachi*, în B.O.R., an. LXXXVIII, nr. 7-8, 1970, p. 764-777; Al. I. Ciurea, *Figuri de ierarhi moldoveni: Leon Gheucă*, Iași, 1942, 48 p.; Alexandru Ciurea, *Figuri de ierarhi moldoveni: Iacov Stamati (1740-1803)*, Iași, 1946, XXIV+256 p.; Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, București, 1984, 415 p.; Scarlat Porcescu, *Episcopia Hușilor. Pagini de istorie*. Roman, 1990, 183 p.

LECTURĂ

MITROPOLITUL IACOB PUTNEANUL

Din așezământul împotriva alegerii de ierarhi de neam străin în Moldova (1 ianuarie 1752)

În știință dăm tuturor cui să cade a ști, de vreme ce fieștecare țară are osebite obiceiuri și să țin și să păzesc cu obiceiurile sale, după cum și sfânta pravilă poruncește și întărește asupra obiceiului țării a se urma și a se păzi. Cuvine-se dar nu numai a păzi oricine obiceiul țării și al patriei sale, ca să stea nemutat și necălcat, ce încă și apărătoriu cu toată tăria sa să fie asupra protivnicilor, ce să ispitesc a călca obiceiul cel bun și de folosul țării. Fiind dar obiceiul și întru această de Dumnezeu păzită țară, mitropoliți și episcopi din străini să nu se facă, fără numai din pământeni, care obiceiul din descălicătura țării și până acum așa s-au urmat și s-au păzit și niciodată altul străin nu s-au întâmplat să fi fost primit la păstoria vreunui scaun, fără numai la veleat 1739... Atuncea pentru multă răvnă și vrednică de toată cinstea și podoaba arhierescă ce s-au găsit la un mitropolit străin, grec, care s-au aflat aicea în țară, anume chir Nichifor, care au priimit călugărie de la Mănăstirea Neamțul, cu tot soborul bisericesc și politicesc l-au pofțit, primindu-l să le fie păstoriu, însă cu această tocmeală (ca) după dânsul altul străin să nu mai fie....

...Ci dar noi, care Dumnezeu ne-au adunat cu darul Său la vremea aceasta, am cercetat de cele ce ni s-au căzut de folosul sfintei Mitropolii, făcând datoria noastră ce ni se cade a păzi hotarele obiceiului țării și a dreptății și cu județul sfintei pravili, cu puterea darului ce ni s-au dat de la Sfinția Sa cu sobor; și după cum însuși Sfântul Dumnezeu au povățuit cu darul Său pentru sfânta Mitropolie, așezând cele ce să clătise preste obicei, din întâmplarea mai sus arătată. Hotărâm și legăm ca fieștecând, atât în vremile cele ce vom trăi noi, cât și în cele viitoare ale urmașilor noștri, ca nici decum obiceiul țării și al sfintelor scaune a eparhiilor țării, altă dată să nu se mai calce, nici să se strămute, ci oricând va avea trebuință țara de păstoriu la vreo eparhie, să urmeze obiceiul țării și din pământeni să se aleagă mitropolit sau episcop. Iar străin nici o dată să nu se priimească, nici să mai intre altul străin la păstoria vreunui scaun cu mijlocire de bani sau măcar și fără bani sau măcar cu prieteni să-și isprăvească împotriva pravilei și obiceiului pământesc. Datori să fie atât soborul bisericesc, cât și cel politic, de la mare la mic, ca să stea cu toții ajutoriu dreptății și obiceiului țării și sfânta pravilă a se călca nici de cum să nu îngăduiască, nici să priimească pre un călcătoriu ca acela, nici să aibă sfânta Mitropolie o strâmbătate ca aceasta cât va trăi această de Dumnezeu păzită țară...

Reprodus după Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei*, București, 1888, p. 24-25.

LOGOFĂTUL GHEORGACHI

Ce obicei iaste când face mitropolitul sau episcopul paretisis

Dând mitropolitul sau episcopul paretisis¹ în scris la mâna lui treti logofăt ori la alt obraz mai mare, acela o dă în mâna domnului; și domnul, când sunt toți boerii adunați în spătărie², le spune cum că mitropolitul sau episcopul au făcut paretisis de eparhiia sa; și acea paretisis o dă domnul în mâna logofătului a treilea de o citește într-azul tuturor și după ce să citește poruncește domnul lui (treti) logofăt de o pune în condica mitropoliei (care condică mai nainte vreme nu era, ce de la Constantin Voevod Racovița s-au făcut și s-au așezat acea rânduială).

Însă acea paretisis să pune în condică și, pentru ca să stea neștrămutată de acolo, o pecetăluște domnul în patru cornuri cu a sa pecete cu ciară tare și împotriva acei pecetluite paretisis, să scrie văduvia mitropoliei sau a episcopiei

¹ Demisie, retragere.

² O parte din palatul domnesc unde aveau loc diferite ceremonii.

(adecă) cum că iaste trebuință a să aşaza scaonulu cu alt păstor. Şi atunci domnul dă poruncă să să facă alegire. Şi de iaste să să facă mitropolit, cu sobor bisericesc şi politicesc, să face alegire din episcopii țării. Iar de iaste să să facă episcop, asemenea iarăşi cu sobor să alege din egumenii mănăstirilor de țară şi cel ales din egumeni, i să poronceşte întâi de mitropolitul ca să slujască liturghie în biserică cea mare, fiind şi domnul la biserică. Apoi iaste chemat de trei logofăt şi el îl duce de-l împreună cu domnul, închinându-să cu oarecare plocoane, care s-au arătat mai sus. Şi domnul atunci îi zice cum că: „(cutare) episcopie rămâind văduvă de păstorul ei, Svințtia-ta te-ai ales a fi păstor acelu scaon.“

După aciasta, la zioa ce hotărăşte domnul ca să să hirotonească episcop, vel vistier are purtare de grijă, ca să poronciască logofătului de visterie, să să facă trei scaone, două mai mari şi unul mai mic, care scaone 'ducându-le în biserică cea mare, le îmbracă cu postav roşu, nici prea bun, nici prea rău, de mijloc şi le pun în mijlocul bisericii pe care şade mitropolitul şi domnul şi pe scaunul cel mai de sus, şad iar pe cel de al doilea razimă picioarele lor; şi mitropolitul fiind îmbrăcat în toată podoaba arhierescă şede din-a-dreapta şi domnul din-a-stânga. Şi pe al treilea scaon, mai gios, şad 2 din episcopii țării, sau dintr-alți arhierii îmbrăcați în toate veşmintele lor. Deci, după doxologie, aduc pe ipopsifios³ din oltariu, scoțindu-l pe uşile ceale împărăteşti protopopul sau alt obraz cinstit din cei mai aleşi igumeni, îl aduc cătră mitropolitul, chelevsindu-l⁴. Şi după povelire⁵ fiind pajoră⁶ gătită, o pune în mijlocul bisericii cu capul spre apus şi cu coada spre răsărit şi călcând pe coada pajorii cel ce iaste ales, stă cu fața cătră mitropolitul şi zice: „(cutarele) din mila lui Dumnezeu ipopsifios prea sfintei şi dumnezeştii episcopii (cutare) cu o mea mână am scris pravoslavnică mărturisire“. Şi după aciasta să săvârşeşte şi ceilaltă orânduială a povelirii, după canoanele sfintei bisericii. Şi îndată să începe sfânta liturghie şi la liturghie să hirotoniseşte desăvârşit. Deci, după liturghie, eşind domnul din biserică cu mitropolitul, cu ceilaltă arhierii şi cu toată boerimea merge în spătărie pe obicei; şi mai pe urmă de toți iase şi acel nou hirotonit episcop din biserică, îmbrăcat în mantie şi cu cărja a-mână şi intrând în spătărie, toți se scoală în picioare şi apoi şade la cafea, la rânduiala sa. Şi când va ca să iasă din curte, era cel vechiu obicei, din purtarea de grijă a lui vel visternic, i se gătiia un cal domnesc îmbrăcat piste tot cu astar⁷ alb şi cusut astariul pe cal. Şi

³ Candidat de episcop.

⁴ Confirmându-l.

⁵ Împuternicire.

⁶ Vulturul lucrat din mătase sau din alt material, întrebuintat la hirotonirea arhierilor.

⁷ Pânză groasă.

rânduia domnul pe treti logofăt, pe vtori postelnic cu postelniciei, vtori comis, treti comis și cu alți boernași și cu ciohodari îl ducea pe episcop petrecându-l prin tot târgul, blagoslovind norodul, trăgând clopote mari și mici, la toate bisericile și pe urmă îl descălica la mitropolie, poruncind domnul de mergea mai pe urmă și mehterhaneaoa⁸, făcându-i obicinuită și politicească cinste.

Dar de la Ioan Voevod Mavrocordat încoace, s-au rădicat acel obicei de a să purta episcopii ce să făcea, pe cal îmbrăcat în astar (socotindu-se ca un lucru anosto⁹ și foarte făr de cale), rânduindu-să de atuncea ca ori când și ori la ce domn să va întâmpla a să face episcop, să-l aducă de la curte cu carăta domnească cu șase telegari¹⁰ și cu tot alaiul arătat mai sus și cu ciohodari; și de atuncea așa s-au urmat...

Reprodus după Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi, 1762*, Studiu și text de... București, 1939, p. 302-304.

⁸. Muzică militară.

⁹. Neplăcut.

¹⁰. Cai.

XXXVII

MĂNĂSTIRILE ROMÂNEȘTI DIN SECOLUL AL XVIII-LEA. ARTA ȘI CULTURA BISERICEAȘĂ

Pe lângă vechile așezări monahale existente din secolele anterioare, s-au ridicat acum o serie de alte mănăstiri și schituri. Se cunosc foarte puține ctitorii voievodale, căci domnii fanarioți nu erau legați cu nimic de țările pe care le conduceau, iar domniile lor erau nesigure și de scurtă durată.

Mănăstirile din Țara Românească. Între ctitoriile domnești, consemnăm mănăstirile *Văcărești*, construită de Nicolae Mavrocordat (demolată în timpul regimului comunist), *Sf. Spiridon Vechi*, de fiul său Constantin, *Pantelimon* de Grigorie II Ghica, biserica *Sf. Spiridon Nou* de Scarlat Ghica, toate în București.

Alte mănăstiri, schituri și biserici au fost ridicate de ierarhii țării (mitropolitul Grigorie II, episcopii Climent al Râmnicului și Iosif al Argeșului), pe care le-am consemnat în alt loc.

Numeroase așezări monahale au fost ctitorite de mari dregători, egumeni, călugări și călugărițe. Așa au fost mănăstirile *Suzana*, *Zamfira* și *Cheia*, pe Valea Teleajenului, și o serie de schituri în a doua jumătate a secolului.

Mănăstirile din Moldova. Între mănăstirile mari de aici se numără *Precista* din Focșani, ctitorită de Nicolae Mavrocordat, *Frumoasa* din Iași, refăcută de Grigorie II Ghica, *Văratecul* de stareța Olimpiada și duhovnicul Iosif.

S-au ridicat apoi numeroase schituri de către egumeni și călugări cu ajutorul unor credincioși: *Pocrov*, *Vovidenia* și *Sihăstria*, în apropiere de mănăstirea Neamț, *Hârbovăț*, *Hârjauca*, *Dobrușa*, dincolo de Prut etc.

Mănăstirile mari au îndeplinit și acum o însemnată operă de asistență socială, prin spitalele înființate în incinta lor: Colțea și Pantelimon din București, Neamț, Sf. Spiridon din Iași, Precista Mare din Roman, Proorocul Samuil din Focșani etc. De asemenea, în multe mănăstiri s-a continuat lucrarea de copiere a unor manuscrise liturgice și teologice.

Mănăstirile din Transilvania. O bună parte din mănăstirile românești din teritoriile intracarpătice existente în secolele XIV-XV și-au continuat existența până în perioada de care ne ocupăm (Prislop, Râmeț, Feleac, Geoagiu). La acestea s-au adăugat mănăstirile *Toplița* și *Moisei* (sec. XVII), *Sâmbata de Sus*, ctitoria lui Constantin Brâncoveanu. În afară de acestea, în Transilvania au existat peste 180 de schituri din lemn, ridicate din evlavia și dărnicia credincioșilor de aici. În hotarul unor sate existau câte două sau chiar trei schituri. Cea mai mare parte din ele au fost distruse cu tunurile sau incendiate din ordinul generalului austriac Buccow, prin anii 1761-1762. Altele au fost mutate în satele învecinate, slujind în viitor ca biserici de mir. Prin acest act, practic viața monahală ortodoxă din Transilvania a încetat. Credincioșii care doreau să se călugărească treceau în mănăstirile din Țara Românească și Moldova; mulți din ei au ajuns egumeni și chiar ierarhi (Pahomie al Romanului, Iacob Stamati și alții).

În Banat și-au continuat existența vechile mănăstiri din secolele XII-XV, de la *Hodoș-Bodrog*, *Mrăcunea*, *Srediștea Mică*, *Sângeorge*, *Mesici*, *Călugăra*, *Cebza*, *Partoș*, *Săraca* sau *Șemlac*, *Bezdin*, ctitorite de cneji, preoți și credincioși ortodocși din acele părți. Unele din ele au fost desființate din ordinul împăratului Iosif II al Austriei, dar s-au refăcut ulterior.

Bisericile de mir din secolul al XVIII-lea, de pe tot cuprinsul țării, au fost ridicate de ierarhi, egumeni, călugări, preoți de mir, negustori, meseriași, dar mai ales de credincioși-țărani.

Arhitectura. Una din cele mai însemnate realizări ale arhitecturii Țării Românești în acest secol era mănăstirea *Văcărești*, care relua planul mănăstirii Argeș, impunătoare prin dimensiuni și prin bogăția decorației sculptate. Biserica *Stavropoleos* din București are o decorație picturală și sculpturală excepțională, în interior și exterior, impresionând mai ales pridvorul cu coloane de piatră și bogate sculpturi. În genere, bisericile de acum continuă tradițiile stilului brâncovenesc, adaptat și dezvoltat.

În Moldova, la stilul tradițional s-au adăugat anumite elemente de decor baroc și neoclasic.

În Transilvania, arhitectura bisericească a cunoscut un progres mai ales în a doua jumătate a secolului. Predomină stilul arhitectonic autohton, cu planul dreptunghiular și un turn-clopotniță la fațada apuseană. Se cunosc și biserici cu plan triconc, de tradiție bizantină, ceea ce denotă o influență a artei muntenești asupra celei din Transilvania.

În părțile de vest ale țării, mai ales în Banat, se observă influența stilului baroc, venită din Apus.

În toate zonele țării, dar mai ales în Transilvania (Maramureș, Sălaj, Bihor, Hunedoara), s-au construit biserici din lemn. De regulă erau concepute într-un plan simplu, cu încăperile dispuse în lungime: pronaos, naos și altar. Cele din Maramureș se remarcă prin turnurile lor înalte, pe latura de apus.

Pictura bisericească. Secolul al XVIII-lea și începutul celui următor reprezintă ultima fază a picturii medievale românești. În Țara Românească s-au continuat mult timp tradițiile școlii brâncovenești de pictură bisericească de la Hurezi sau din alte părți. Se cunosc mai multe nume de zugravi (Grigorie Hranite ș.a.).

În a doua jumătate a secolului s-au deschis „școli“ de zugravi, cum au fost cele de la Căldărușani, condusă de Ivan Rusul (1778), de la Episcopia Râmnicului, condusă de Ioan „dascăl de zugravi.“

Numeroși meșteri zugravi din Țara Românească au lucrat în părțile de sud ale Transilvaniei, în Banat și în Bihor, făcând cunoscut și aici stilul picturilor brâncovenești (Simion din Craiova, preotul Simion din Pitești etc.). În Banat au desfășurat o activitate

remarcabilă Nedelcu Popovici și diaconul oltean Vasile Alexievici, stabilit în Srediștea Mică, unde a format numeroși ucenici.

În toate „țările“ românești s-a dezvoltat acum o artă cu caractere populare, care constituie unul din fenomenele cele mai originale ale creației picturale românești de la sfârșitul evului mediu. Meșteri zugravi proveniți din rândul călugărilor și preoților de mir, al târgoveților și țăranilor au împodobit cu zugrăveli, uneori naive, numeroase biserici de mir din mediul rural. Ei au folosit numeroase elemente din viața de atunci. De pildă, au redat portrete de ctitori-țărani, de preoți, de târgoveți, unelte de muncă, teme din legendele românești etc.

Consemnăm și apariția icoanelor pe sticlă, cu centre mai însemnate la *Nicula*, lângă Gherla, în *Laz* și *Răhău* lângă Sebeș-Alba și în câteva sate din jurul Sibiului. Celelalte ramuri ale artelor decorative (broderia, argintăria, sculptura) au fost în vădit declin.

Cultura bisericească. În paginile precedente, în care s-a prezentat viața unor ierarhi, au fost consemnate și câteva din lucrările lor tipărite. În tot cursul secolului al XVIII-lea tipografiile de la București, Râmnic și Iași au funcționat fără întrerupere, iar altele numai sporadic. În Transilvania, Biserica Ortodoxă a rămas fără o tipografie proprie, încât a fost nevoită să-și imprime cărțile necesare la Viena, Buda și Sibiu, în tipografii particulare.

S-au tipărit traduceri din Sfinții Părinți (Sf. Ioan Gură de Aur și alții), din teologi greci moderni (Ilie Miniat, Nichifor Theochis etc.), din teologi ruși (Sf. Dimitrie mitropolitul Rostovului, mitropolitul Platon al Moscovei etc.).

În Transilvania, *Samuil Micu* a făcut mai multe traduceri din Sfinții Părinți răsăriteni, a tipărit o nouă ediție a *Bibliei* la Blaj (1795). La începutul secolului al XIX-lea *Petru Maior* a publicat volume de *Predici* și *Istoria bisericească a românilor*, iar preotul bănățean *Dimitrie Tichindeal* câteva lucrări literare.

Dintre cărturarii care au lăsat lucrări în manuscris notăm pe protopopul brașovean *Radu Tempea II*, cu o *Istorie a bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului*, arhimandritul *Vartolomei Măzăreanu* de la Putna, ale cărui lucrări le vom consemna în alt loc, iar în Țara Românească *Dionisie Ecclesiarhul*, apreciat caligraf, traducător

și cronicar, protosinghelul *Naum Râmniceanu*, cu lucrări teologice, istorice și literare. În Banat, protopopul *Nicolae Stoica* din Mehadia a scris lucrări istorice în limbile română, germană și sârbă, între care și o *Cronică a Banatului* (editată în 1969).

În cele mai multe mănăstiri și schituri activau copişti de manuscrise (cu lucrări teologice, istorice, cărți populare etc.). Ele nu mai erau însă împodobite cu miniaturi ca în trecut.

Școlile Bisericii. În acest secol se cunosc tot mai multe știri în legătură cu școlile înființate pe lângă centrele eparhiale, pe lângă diferite mănăstiri și biserici parohiale, numărul lor fiind în continuă creștere. Se cunosc acum și câteva școli speciale pentru pregătirea preoților: la Putna, înființată de mitropolitul Iacob Putneanul și arhimandritul Vartolomei Măzăreanu, la mănăstirea Obedeanu din Craiova (1775), la mănăstirea Antim din București (1797), care a funcționat o jumătate de secol.

În Transilvania, pe lângă vechea școală românească de la biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului (sec. XV) funcționau și altele, în incinta mănăstirilor (Prislop, Râmeț, Sâmbăta de Sus etc.) sau în diferite parohii. Spre sfârșitul secolului existau în toată Transilvania, Banat, Bihor și Maramureș câteva sute de școli românești, toate sub îndrumarea Bisericii.

În această perioadă s-a înființat un seminar teologic la Blaj în 1754, apoi un curs pentru pregătirea viitorilor preoți și învățători la Sibiu, în 1786, condus de Dimitrie Eustatievici. La Timișoara, s-a deschis un curs de pedagogie în 1779, urmat de unul de teologie în 1790, ambele conduse de Mihail Roșu.

Manualele folosite în aceste școli erau tipărite tot sub îndrumarea Bisericii (*Bucoavna* lui Iacob Putneanul, *Geografia* și *Aritmetica* lui Amfilohie episcopul Hotinului etc.).

C o n c l u z i i . *În acest secol nu s-au mai construit mănăstiri mari, voievodale, ca în secolele anterioare, ci mai mult mănăstiri mici și schituri, ridicate din evlavie și dărnicia credincioșilor. Totuși, în ele s-a desfășurat o neobosită activitate culturală și artistică.*

Arta medievală — cu toate formele ei de manifestare — a cunoscut o perioadă de declin. Se impune însă arta populară, cu biserici din lemn, înfrumusețate de oameni din popor, cu sculpturi în lemn și icoane pe sticlă.

Pe lângă lucrările tipărite, numeroase altele — fie traduceri, fie originale — au circulat în manuscris. În mănăstiri funcționau și acum școli și așezăminte de asistență socială.

BIBLIOGRAFIE:

Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din Tara Românească*, 2 vol., București, 1970, 800 p.; Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, 984 p.; G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea*. București, 1933, 655 p. + 1036 fig. în text; N. Ghica-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, fasc. 87-91, București, 1936; Ștefan Meteș, *Din istoria artei religioase române. Zugravii bisericilor române*, Cluj, 1929, VIII + 168, p. + 48 ilustr.; Ștefan Meteș, *Mănăstirile românești din Transilvania*, Sibiu, 1936, CXXVIII + 364 p.; Ioan B. Mureșianu, *Mănăstiri din Banat*, Timișoara, 1976. 174 p.; Marius Porumb, *Dicționar de pictură veche din Transilvania, sec. XIII-XVIII*, București, 1998, 468 p.

Alexandru Dușu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700-1821)*, București, 1968, 398 p.

LECTURĂ

Actul prin care Alexandru Ipsilanti încredința mănăstirea Antim din București episcopului Iosif al Argeșului (22 martie 1797)

...După iscusința zidirii bisericii ce se vede și dupe urzeala curții împrejur, din care poate cunoaște fieștecare câtă osârdie și dragoste fierbinte au avut răposatul Kir Antim Mitropolitul Ungrovlahiei, ctitorul aceștii mănăstiri. Însă fiindcă au apucat sfârșitul vieții sale mai nainte până a o isprăvi și a o pune în buna orânduiala ce să găsește făcută în scris, au ajuns ca un lucru de arendă de către cei ce după vremi au stătut igumeni orânduieți, ori de către Domnie, ori de către Mitropolie, a cărora fiindu-le schimbarea adesea, de ar fi și avut gând a drege sau a adăoga ceva și din agoniseala mănăstirii n-au putut, ci încă au și risipit din cele găsite gata, însărcinând-o și cu datorie, nefiind nici venit de ajuns, ca să poată chivernisi, precum să cuvine unii mănăstiri. Pentru care proastă

stare și dărăpănare de tot a aceștii sfinte case, acum după ce Domnul Dumnezeu ne-au miluit cu a doua domnie a Țării Românești, Prea Sfinția Sa părintele Mitropolitul Ungrovlahiei Kir Dositei, după netăgăduita datorie ce are pentru sfintele lăcașuri, ne-au făcut arătare prin anafora¹, cu copriinderea aceasta, că au ajuns mănăstirea la dărăpănare și grea datorie, și cum că măcar că în zilele răposatului Constantin Vodă Cehan, după arătarea răposatului Mitropolit Kir Grigorie, s-au fost orânduit ca să fie conac igumenilor țării, când vor veni aici cu trebuințe; și fieștecare să-și poarte grija de conacul său a-l acoperi și a-l griji. Dar din întâmplările vremilor și nestatorniciile ce au fost nu s-au urmat. Precum și în domnia noastră dintăiu măcar că s-au orânduit a fi orfanotrofie²; dar și aceasta s-au urmat numai cât am stătut noi în domnie și apoi au ajuns iarăși la starea dintăiu cu schimbarea adese a igumenilor. Și cum că într-alt chip nu să poate a-și veni la vreo stare laudată, fără numai să lipsească orânduieală dă igumenat și să dea supt purtarea de grijă a Sfintei Episcopii ce s-au făcut de curând la mănăstirea Argeșului, unde acum episcopește iubitorul de Dumnezeu Kir Iosif a căruia osărdie iaste cunoscută Prea Sfinții Sale din meremeturile³ ce au făcut și face acolo la Episcopie, fiindcă și aceea au fost dărăpănată din vremea trecutei răzmerițe; ca să-i fie această mănăstire metoh ne având nici alt conac aici. *Și să fie școală de învățatură pentru cei ce vor fi ca să între în treapta preoții din toate Eparhiile țării.* Care problemă a Prea Sfinții Sale primind-o Domnia mea, ca pe una ce este și pentru întemeierea mănăstirii și pentru buna cuviința a sfintelor biserici, cu învățatura celor ce vor veni la hirotonie prin slobozenia ce să va da de la Domnia mea.

Iată printr-acest cinstit și bineinchipuit hrisov, dăm numita mănăstire cu toate ale sale mișcătoare și nemișcătoare, ca să fie metoh Sfintei Episcopii de la Argeș, și întru nimic să nu fie supărată de ori ce cereri să vor face dela celelalte mănăstiri ale țării și a nu o face nimenea conac de a lăcui oameni căsătorii cu fămeile lor, nici a o face magazie pentru orice, ci numai oamenii cei trebuincioși să-și aibă lăcuința înăuntru în mănăstire. Și Sfinția Sa părintele Episcop Kir Iosif să aibă datorie a iconomisi toate cu bună orânduieală: mai întâiu să plătească datoria, după aceea să meremetisească cele stricate după puțină. Să fie preoți cuvioși și alți oameni căți vor fi trebuincioși Bisericii, spre săvârșirea sfintelor slujbe neîncetat după orânduieala ctitorului. Însă atât părintele Episcop cât și alții ce vor fi după Sfinția Sa, să aibă adică conac această mănăstire și să iconomisească ale ei. Iar zestrea ei să nu o înstrăineze sau să o strămute la Episcopie sau la alte părți ci dăosebi de a Episcopii să să chivernisească după orânduieala ctitorului. Iar pentru orânduieala celor ce vor veni la hirotonie, să fie dascăl orânduit, ca să-i cerceteze și să-i învețe, carele să dea adeverință că s-au cercetat, s-au deprins la cele bisericesti și s-au ales vrednic dă hirotonie. Și

1. Raport.

2. Orfelinat.

3. Refacerile.

atuncea părintele Mitropolit sau iubitorii de Dumnezeu Episcopi, să facă Domnii mele anaforate după cuprinderea domneștilor noastre porunci ce am dat pentru aceasta. Deci, fiindcă această sfântă mănăstire au avut milă atât dela Domniea mea din cealaltă domnie, de lua pă fieșcare an dela ocnă bolovani sare una sută și liode⁴ zece streini, și acum după rugăciunea ce au făcut Domnii mele iubitorul de Dumnezeu episcop Argeșău, pentru ajutorul meremetului ce are să facă la acest sfânt lăcaș ca să dăm acești liode zece dintre dajnicii vistieriei, ne având putință a găsi oameni streini, ne-am milostivit și în locul acelor liode zece streini, dăm Domnia mea liode zece dintre dajnicii vistieriei.

Reprodus după T. G. Bulat, *Din trecutul Episcopiei Argeș*, în *Glasul Bisericii*, an. XXI, nr. 5-6, 1962, p. 503-504.

⁴ Suflete, persoane.

XXXVIII

VIAȚA MONAHALĂ ÎN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA. STAREȚUL PAISIE

Această perioadă, care cunoaște o decădere în multe laturi ale vieții de stat a însemnat un regres și în viața monahală. Am arătat că în veacurile trecute mănăstirile noastre erau centre de cultură și artă. Aici se scriau cronicile, se caligrafiau manuscrise, se lucrau veșminte și vase liturgice, se pregăteau tineri pentru slujba de dieci la curtea domnească, de copiiști sau de preoți. Această viață cultural-artistică înfloritoare a început cu timpul să decadă, mai ales în mănăstirile pe care domnii români le închinaseră la Locurile Sfinte din Răsărit (Patriarhiile din Constantinopol, Alexandria, Antiohia, Ierusalim, Muntele Athos, Muntele Sinai, Meteore etc). La aceste mănăstiri au început să vină egumeni și călugări greci, care nu aveau nici o dragoste față de pământul românesc care-i adăpostea și-i hrănea, nu aveau nici un interes să continue vechile tradiții culturale ale mănăstirilor noastre. Dorința egumenilor, ca și a ierarhilor greci de altfel, era numai aceea de a trimite cât mai multe din roadele moșiilor acestor mănăstiri la Locurile cărora le erau închinare și mai ales aceea de a se îmbogăți ei înșiși prin munca robilor țigani și a țăranilor români care osteneau pe moșiile mănăstirești. Dar nici în mănăstirile neînchinare situația nu era mai bună. De cele mai multe ori domnii fanarioți pretindeau sume mari de bani la numirea de noi egumeni.

Se înțelege că în astfel de împrejurări egumenii nu puteau să fie la înălțimea chemării lor, ci, dimpotrivă, erau o piedică în dezvoltarea culturală și duhovnicească a mănăstirii respective.

Au fost, totuși, mulți călugări în mănăstirile muntene și moldovene, rămași necunoscuți, care au dus o viață superioară, potrivit rânduielilor monahale date de Sfinții Părinți și mării asceți, cum a fost *Pahomie* al Romanului, ctitorul Pocrovului.

Arhimandritul Vartolomei Măzăreanu. O înviore a vieții monahale a avut loc în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când mitropolitul Iacob Putneanu a reușit să redea mănăstirii Putna strălucirea din timpul marelui ei ctitor. Aici a întemeiat o școală superioară, după modelul Academiei movilene din Kiev, pusă sub conducerea învățatului arhimandrit *Vartolomei Măzăreanu*, membru de onoare al acelei Academii. Bun cunoscător al limbilor rusă și greacă, Vartolomei a lăsat o serie de traduceri și de lucrări originale, cu care a îmbogățit literatura noastră bisericească și istorică: *Leavșița Sf. Ioan Scărarul*, *Învățăturile starețului Dorotei*, *Orânduiala chipului celui mare îngeresc*, *Învățătura dulce sau Livada înflorită*, la care se adaugă și unele cărți de slujbă traduse din rusește. Din grecește a tradus unele cărți de literatură profană: *Fabulele lui Esop*, *Calendarul mare pe 112 ani*, *Letopisețul de la zidirea lumii*. La acestea se adaugă și câteva lucrări originale de istorie: *Condica tuturor documentelor și odăjdiilor mănăstirii Solca*, cu interesante notițe istorice, *Tablou despre Mitropoliile și Episcopiile Moldovei*, *Tablou despre domnii Moldovei*, *Tablou despre moartea domnilor Moldovei* și altele.

Arhimandritul Vartolomei, ca și mitropolitul Iacob, au creat un adevărat curent cultural în mănăstirea Putna, vădit prin mulțimea traducerilor făcute în aceste timp de diferiți călugări și dascăli.

Starețul Paisie. În curând a venit la noi un alt înnoitor al vieții monahale, de data aceasta pe plan mult mai larg, nu numai într-o singură mănăstire, cum făcuse Vartolomei Măzăreanu. Acesta a fost starețul *Paisie*, supranumit *Velicicovschi*. S-a născut în 1722 într-o veche familie preotească, în orașul Poltava din Ucraina, primind din botez numele Petru. Rămas orfan de tată, a fost

crescut de mama sa, care la 13 ani l-a dat la învățătură în Academia duhovnicească din Kiev. După patru ani s-a retras din școală și a intrat în mănăstirea Liubețchi de pe malul Niprului, de unde s-a mutat în curând la mănăstirea Medvedovschi. Acolo a fost tuns ca rasofoar, în ziua Schimbării la Față din anul 1741, primind numele Platon. Din cauza uniației a fost silit să părăsească mănăstirea, îndreptându-se spre Lavra Pecerska din Kiev, unde a fost rânduit să învețe meșteșugul de a săpa icoane în aramă. Dar dorul său nestins de a trăi o viață pustnicească l-a făcut să părăsească în curând Kievul, îndreptându-se spre Țările Române. Timp de aproape patru ani a trăit în schiturile Dălhăuți, Trăisteni și Cârnel, în părțile Buzăului, pe lângă pustnicii și nevoitorii de aici. O mare influență a avut asupra lui schimonahul Vasile, starețul de la Poiana Mărului, în părțile Vrancei.

În 1746 a plecat spre Muntele Athos nădăjduind să-și găsească un povățuitor care să-l îndrume pe căile unei vieți duhovnicești și mai alese. S-a așezat într-o chilie în jurul mănăstirii Pantocrator, unde, pe la începutul anului 1750, a venit și starețul Vasile de la Poiana Mărului, care l-a îmbrăcat în mantie sub numele de Paisie. Treptat, au început să se strângă ucenici în jurul său. La stăruințele ucenicilor, dar și ale altor călugări de la Athos, care cunoșteau viața sa aleasă, Paisie a acceptat să fie hirotonit preot-duhovnic. Cu ajutorul ucenicilor a ridicat schitul Sfântul Ilie.

Paisie în Moldova. Înmulțindu-se numărul fraților care doreau să ducă viață de obște sub îndrumarea sa, din cauza inexistenței unei mănăstiri mai mari la Athos, Paisie a fost nevoit să vină undeva în Țările Române, pline de mănăstiri mari, vechi ctitorii ale evlavioșilor noștri domni. Cu binecuvântarea mitropolitului Gavriil Calimachi și cu aprobarea domnitorului Grigorie Calimachi, s-a oferit lui Paisie și celor 64 de ucenici ai săi *mănăstirea Dragomirna*, ctitoria mitropolitului Anastasie Crimca. Acestea s-au petrecut în anul 1763.

La Dragomirna a început de îndată o viață nouă, venind aici numeroși monahi români, ruși și ucraineni. Starețul Paisie a introdus viața de obște, cerând respectarea cu sfințenie a pravilei

călugărești. Au început apoi să se facă traduceri din scrierile Sfinților Părinți în limbile slavonă și română, corectându-se și unele din vechile traduceri.

În 1775, Paisie și toată obștea sa au fost nevoiți să părăsească Dragomirna, în urma ocupării Moldovei de nord de austrieci. Cu aprobarea mitropolitului Gavriil, starețul cu cei 350 de frați s-au așezat la *mănăstirea Secu*. S-a continuat și aici pravila de la Dragomirna timp de patru ani.

În 1779 i s-a încredințat stăreția *mănăstirii Neamț*, însemnat centru de cultură și viață duhovnicească. A continuat și aici traducerea din scrierile Sfinților Părinți în limbile română și slavonă. Numărul manuscriselor păstrate din timpul lui Paisie este de aproape 300, dintre care vreo 40 scrise de el însuși. A introdus viața de obște, cu slujbe zilnice și predici, cu grijă pentru bolnavi, pentru bătrâni și călători. S-au construit noi chilii, o casă de oaspeți și un spital. În curând, numărul călugărilor a ajuns la 700, între ei numărându-se moldoveni, transilvăneni, munteni, ruși, ucraineni, greci, bulgari și chiar foști necreștini trecuți la Ortodoxie. Cei mai de seamă ucenici paisieni de la Neamț au fost călugării *Gheorghe*, viitor stareț la Cernica și Căldărușani, *Gherontie* și *Grigorie*, cunoscuți traducători de cărți teologice din grecește în românește; Grigorie a ajuns mai târziu mitropolit al Ungrovlahiei. În duhul lui Paisie a trăit și viitorul mare mitropolit al Moldovei, *Veniamin Costachi*. Astfel, prin strădaniile starețului Paisie (căruia în 1790 un arhiepiscop rus i-a acordat rangul de arhimandrit), mănăstirea Neamț a ajuns un însemnat centru de cultură teologică-ascetică.

Starețul Paisie a trecut la cele veșnice în ziua de 15 noiembrie 1794, în al 72-lea an al vieții sale. A fost îngropat în biserica mare a mănăstirii Neamț, unde i se vede și azi mormântul.

Rânduiețile introduse de starețul Paisie în cele trei mănăstiri moldovene pe care le-a condus au avut o influență binefăcătoare asupra vieții altor mănăstiri și schituri nu numai din țările românești, ci și din Rusia și Muntele Athos. Ucenici ai săi, pregătiți de el pentru îndrumarea vieții duhovnicești, s-au răspândit în multe mănăstiri românești și în peste o sută de mănăstiri rusești, ducând pretutindeni un nou duh de viață călugărească.

Starețul Gheorghe. Dintre ucenicii săi din Țara Românească cel mai de seamă a fost starețul *Gheorghe* de la mănăstirile Cernica și Căldărușani. Acesta era originar din Transilvania, ucenic al lui Paisie încă din timpul șederii sale la Athos, apoi în mănăstirile moldovene amintite. În 1781, mitropolitul Grigorie II al Ungrovlahiei i-a încredințat refacerea vieții monahale din mănăstirea Cernica — părăsită de vreo 30 de ani — după rânduielele paisiene. I s-a încredințat apoi și stăreția mănăstirii Căldărușani, unde a dus o parte dintre călugării de la Cernica. Starețul Gheorghe a reușit să introducă în amândouă mănăstirile o trăire duhovnicească superioară, cu viață de obște, slujbe zilnice, citiri și traduceri de cărți. Trebuie remarcat faptul că dintre ucenicii lui s-au format numeroși copiiști, care au fost conduși în munca lor nu de spiritul grecesc sau slavon, ci de cel românesc. Cel mai de seamă dintre călugării de aici a fost, fără îndoială, *Calinic Cernicanul*, ajuns stareț al mănăstirii (1818-1850) și episcop al Râmnicului (1850-1868), trecut mai târziu în rândul sfinților.

Mulți dintre ucenicii paisieni erau transilvăneni, încât în prima jumătate a secolului al XIX-lea călugării transilvăneni erau în număr mult mai ridicat decât ceilalți, atât la Neamț, cât și la Cernica și Căldărușani. Astfel, monahismul românesc a contribuit și la afirmarea conștiinței unității de neam a românilor de pretutindeni.

C o n c l u z i i . *Călugăr cu viață aleasă, bun organizator al vieții de obște, bun călăuzitor al numeroșilor săi ucenici, pe care i-a îndemnat mereu la rugăciune, muncă și traduceri din Sfinții Părinți, starețul Paisie poate fi socotit ca al doilea înnoitor al monahismului românesc, după Sf. Nicodim de la Tismana. Biserica Ortodoxă Rusă (1988), apoi cea Română (1992) l-au trecut în rândul sfinților, fiind prăznuit în fiecare an la 15 noiembrie.*

BIBLIOGRAFIE:

- D. Dan, *Arhimandritul Vartolomei Măzăreanu. Schiță biografică și bibliografică*, în An. Acad. Rom. M.S.L. t. XXXIII, București, 1911, p. 243-347;
D. Furtună, *Ucenicii starețului Paisie în mănăstirile Cernica și Căldărușani*,

București, 1927, 175 p.; Serghie Cetfericov, *Paisie, starețul Mănăstirii Neamț din Moldova*, trad. din rusește de patriarhul Nicodim, ed. I, Neamț, 1933, 431 p., ed. II Neamț, 1943; Petre I. David, *Cuviosul Paisie cel Mare (Velicovski), un desăvârșit monah român. Noi cercetări și ipoteze*, în B.O.R., an XCIII, nr. 1-2, 1975, p. 162-193 (și în extras 32 p.); Paul Mihail, *Cuviosul stareț Paisie de la Neamț*, în vol. *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, București, 1987, p. 484-495 (despre starețul Gheorghe, la p. 500-510); Anthony-Emil T. Tachiaos, *The revival of byzantine mysticism among Slava and Romanians in the XVIII-th century*, Tessaloniki, 1986, LV + 296 p; *Viața Cuviosului Paisie de la Neamț*. Ediție îngrijită de diac. prof. Ioan Ivan, Iași, 1997, 153 p. + ilustrații.

LECTURĂ

VARTOLOMEI MĂZĂREANU

Descrierea călătoriei delegației Moldovei în Rusia

În anul 1769, dechemvrii 26, am purces din sfânta mănăstire Solca și în anul 1770, mart în 9 cu agiutoriuul lui Dumnăzău am intrat în Sanctpeterburg, și iarăși mart în 28 ni-am învrednicit a fi duși cu mare cinste înaintea Măriei sale imperatriții.¹ Cinci luni am petrecut acolo în Sanctpeterburg, fiindcă și sfânta mănăstire Moldovița era și mai lipsită cât de vasă sfinte, de cărți, așa și de veșminte, sfătuindu-ne cu fratele Venedict², ni-am unit amândoi spre o cerere, cerșind agiutoriu de la sfântul Dumnăzău, și având și un prieten vechiu al nostru, anume pre părintele chir Ioan Tatiștiev, întâiul preot din înălțata curtea măriei sale imperatriții, toată lipsa acestor doao mănăstiri Solca și Moldovița am arătat-o sfinții sale, și spre aceasta am cerșut părintesc sfat. Iar sfinția sa ca un părinte bun și milostiv și făcătoriu de bine al nostru, văzând osârdia noastră cea bună, ni-au răspuns cum că acest lucru iaste cu puțință și măria sa imperatrița, ca o maică milostivă ce iaste cătră toți, încă s-a și bucura pentru cea întru tot plecată a noastră cerere, însă întâiu să cercăm prin preacuviosul chir Ioan duhovnicul măriei sale imperatriții. Deci mergând noi la precuvioșia sa, cu părintească dragoste ni-au primit, făgăduindu-să că vrând Dumnăzău, ne va isprăvi și această smerită rugăciune a noastră au arătat-o preacuvioșia sa dumisale grafului³ Nichitili Ivanovici Panin, și dumnealui cu milă s-au făgăduit.

Iunii 28 — fiind măria sa imperatrița în biserică, numitul graf au arătat măriei sale imperatriții, cea întru tot plecată a noastră rugăciune. Iar măria sa ca o maică milostivă, bine au voit și cu bucurie au primit cea întru tot plecată

¹. Împărătesei Ecaterina a II-a.

². Egumenul Moldoviței.

³. Contelui.

a noastră rugăciune și au poroncit numitului graf Panin, să dea la amândouă mănăstirile cărți, vase sfinte și veșminte câte trei părechi.

Iulii — ni-au chemat pe amândoi la preainălțata curte a măriei sale imperatrii și ni-au dat câte un rând de vase bisericești de argint și câte o Evanghelie ferecată cu argint și câte o cruce de argint și veșminte și alte de agiuns, și ni s-au poruncit de ni-am și iscălit cum că am luat aceste toate. Și luându-le noi toate acestea, cu mare bucurie ni-am gătit de drum.

Iulii — cu agiutorii lui Dumnăzău am purces din Sanctpeterburg, petrecându-ne mai sus-numitul părintele Ioan Tatișiev cu lacrimi pentru despărțire și cu bucurie că prin sfatul lui am câștigat mila împărătească. Și fiindcă preasfinția sa chir Inochenti episcopul de Huși purcesese mai înainte cu puțină cheltuială ne lăsase, cu mare cheltuială și cu mare frică de oameni răi și de ciumă am călătorit că pentru păcatele noastre să înmulțisă ciuma și tocmai din târgul Pavlovici, ce iaste în țara leșască⁴ și până aproape de mănăstirea Solca, mai mult prin ciumași decât prin oameni sănătoși, am trecut. Însă sfântul Dumnăzău cu rușele Preacuratei sale Maici și a sfinților săi apostoli, despre toate acele ni-au acoperit și ni-au păzit, cu a cărui agiutoriu, cum noi așa și toate odoarile acelea am venit în sfânta mănăstire Solca, aici în Moldova, și nu puțină bucurie am adus tuturor părinților a amânduror mănăstirilor, câștigând o milă împărătească ca aceasta.

Reprodus după Dimitrie Dan, *Arhimandritul Vartolomei Măzdreanu*, în *Analele Academiei Române*, seria II, tom. XXXIII, 1910-1911, București, 1911, p. 278-279.

Din biografia starețului Paisie, tipărită la mănăstirea Neamț, în 1836

Și fericitul însuși adesea ori ieșea cu frații la ascultările cele de obște și lucra cu toții, cu toată smerita cugetare, cu tăcere și cu rugăciune, el fiind tuturor chip de smerenie și dragoste. Și spunea fraților să nu șează nici unul fără de lucrare, afară de cel lovit de neputință și bătrânețe desăvârșită, fiindcă nelucrarea naște tot răul. În chilii, în singurătate, să se citească de purtătorii de Dumnezeu părinți și rugăciunea cea cu mintea în inimă, prin meșteșug să se lucreze după sporirea fiecăruia; și metanii adesea cu lacrimi să se facă iar mai mult decât toate mărturisirea tuturor și a celor tineri mai cu seamă, să se facă toată seara la părinții duhovnici. Că mărturisirea este temeiul adevăratei pocăinți și iertarea păcatelor și nădejdea mântuirii sufletului celui ce cu adevărat se căiește.

Iară fericitul își cheltuia zilele și nopțile cu frații cei din limba moldovenească, Macarie și Ilarion dascălii și cu cei ce știau bine limba

⁴ Polonia.

elena-grecescă, ostenindu-se cu tălmăcirea de cărți părintești¹ și blagoslovești² pe limba moldovenească și slavonească. Din care cărți când se adunau toți frații din ascultările cele din afară și sosea postul Nașterii lui Hristos, începea a face învățătură sobornicească în toate zilele, afară de dumineci și sărbători, de la săptămâna întâia a postului până în sâmbăta lui Lazăr. Că adunându-se seara toți frații în trapeză și lumânările fiind aprinse, venea fericitul și șezând la locul său cel obișnuit de a studia cartea cea părintească a Sf. Vasile cel Mare sau a Sf. Ioan Scărariul sau a Sf. Dorotei sau a lui Teodor Studitul sau a Sf. Simeon noul Teolog sau altă carte de a purtătorilor de Dumnezeu părinți. Și într-o seară se făcea învățătură pe limba slavonească, iar într-alta pe limba moldovenească. Iar fericitul făcând învățătură le și tâlcuia și tâlcuindu-le aducea mărturie din Sfânta Scriptură, din cea veche și din cea nouă și din învățăturile Sf. Părinți.

Reprodus din *Viața și nevoințele fericitului Paisie*,
retipărită de Gh. Racoveanu, Râmnicu Vâlcea, 1935, p.
55, 57-58.

PREOȚIMEA ROMÂNEASCĂ PÂNĂ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

Preoția este veche și neîntreruptă în Biserica noastră, de la începuturile propovăduirii învățaturii creștine pe teritoriul țării noastre și până azi. Se cunosc nume de preoți daco-romani în timpul cruntelor persecuții ale împăratului Dioclețian, în primii ani ai secolului IV (preoții Montanus, Epictet etc.). În numeroasele bazine descoperite pe teritoriul Dobrogei de azi, apoi la Sucidava și Morisena, desigur că au slujit preoți daco-romani. Preoții de mir sunt atestați în izvoarele documentare ale evului mediu pe tot teritoriul țării noastre. Cele mai vechi știri se referă la preoții din Țara Hațegului, unde s-a menținut până târziu o puternică organizare românească, având în frunte cneji, juzi, protopopi și preoți (de pildă, preotul Naneș din Streisângeorgiu în 1313-1314, protopopul Petru din Ostrov și alți patru preoți în 1360, protopopul Dobrotă din Râu-Bărbat în 1411, protopopul Petru din Hunedoara etc.) În secolele XIV-XV sunt atestați documentar alți protopopi și preoți români în Bihor, Maramureș, Țara Românească și Moldova, dar și în Polonia și în sudul Dunării. Știrile despre ei devin tot mai numeroase în secolele XVI-XVII, dar mai ales în al XVIII-lea. Vom urmări aici doar câteva aspecte din viața preoțimii ortodoxe românești de altădată.

Starea culturală a preoțimii de mir. În cele mai multe cazuri ea se reducea la strictul necesar pentru un smerit slujitor al altarului: scrisul, cititul, cântările bisericești, rânduielile tipiconale,

unele rugăciuni și învățături. Cei proveniți din familii preotești primeau puține cunoștințe de carte de la părinții lor, alții de la preoți mai în vârstă, de la anumiți călugări, în mănăstiri sau la reședințele vlădicești, în școlile înființate pe lângă biserici. Școli speciale pentru pregătirea clerului se înființează abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Unii dintre preoți aveau diferite preocupări culturale. Se cunosc nume de preoți copişti în diferite sate ale țării. Așa au fost preoții *Grigorie* din satul Măhaci (azi Măhăceni lângă Aiud), care a copiat mai multe povestiri populare-legendare (manuscrisul său este cunoscut sub numele de *Codex Sturdzanus*), *Petru* din Tinăud - Bihor, *Urs* din Cotiglet - Bihor și alții.

Preoții români din Șcheii Brașovului erau folosiți ca „scriitori la cetate,” interpreți pentru limba română și soli ai Sfatului orășenesc (Primăria) din Brașov la domnii din Țara Românească și Moldova. Aceleași misiuni le îndeplineau și preoții din Rășinari la Sfatul orășenesc din Sibiu.

Din rândul preoților brașoveni s-au impus câțiva cărturari de seamă, ca preoții *Iane și Mihai*, colaboratori ai lui *Coresi* în opera de traducere și tipărire de cărți românești, protopopii *Vasile* (†1659), autorul unei *Cronici*, și *Radu Tempea II* (†1742), autorul unei *Istории a bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului*, *Radu Tempea V*, autorul unei *Gramatici românești* și alții.

Alți preoți erau tipografi (diaconul *Coresi* în sec. XVI, preotul *Chiriac Moldoveanul* în sec. XVII, preotul *Stoica Iacovici* din București, în sec. XVIII), zugravi de biserici și de icoane (preoții *Luca din Iclod* în sec. XVII, *Simion din Pitești* în sec. XVIII etc.).

Deși cu puțină învățatură, preoții erau cei mai buni îndrumători ai credincioșilor în toate nevoile acestora. De pildă, ei redactau diferite acte juridice (testamente, foi de zestre, acte de vânzare-cumpărare, acte de donație etc). Neînțelegerile mai mărunte dintre săteni erau de multe ori cercetate și judecate de preoți. De multe ori preotul era dascălul copiilor din sat, școala fiind în casa lui sau în tinda bisericii.

Din rândul preoților de mir s-au ridicat marii apărători ai Ortodoxiei din Transilvania în secolul al XVIII-lea: *Moise Măcinic* din Sibiel și *Ioan* din Galeș, morți în închisoarea de la Kufstein,

Cosma din Deal, *Ioan* din Aciliu, *Nicolae Pop* din Balomir, *Ioan Piuariu* din Sadu și alții. Se cunosc mulți preoți și protopopi — mai ales în secolul al XVIII-lea — ctitori de biserici de mir.

Starea materială și socială a preoțimii. În toate „țările“ românești preoții munceau la câmp alături de păstoriții lor, purtau aceeași îmbrăcăminte, formată din cămașă albă, ȋtari, cojoc și opinci, deosebindu-se de ei doar prin barbă și plete. Ei duceau o viață grea, ca și credincioșii lor, fiind expuși la aceleași împilări din partea dregătorilor sau a proprietarilor de pământ.

De obicei, preoția „se moștenea“ din tată în fiu, încât o parohie era păstorită uneori sute de ani de preoți din aceeași familie (se cunosc adevărate „dinastii preoțești“ în secolele XVIII și XIX).

În Țara Românească și Moldova, toți preoții și diaconii plăteau anumite dări către vistieria domnească pentru slujba lor. În mai multe rânduri au fost însă scutiți de acestea. Pentru averea personală plăteau impozite ca și ceilalți locuitori. Existau și preoți hirotoniți dintre „rumâni“, adică dintre oamenii legați de pământ și aserviți intereselor marilor proprietari, dar aceștia erau obligați să plătească un preț de răscumpărare sau să ofere, în schimb, alți rumâni.

În Transilvania, cu toate că regii Ungariei, iar mai târziu principii din Alba Iulia, au acordat preoților români scutiri de robotă, mulți dintre ei au ajuns în stare de iobăgie. Din această cauză, Mihai Viteazul, îndată după cucerirea Transilvaniei, a cerut Dietei să hotărască scutirea tuturor preoților români de iobăgie. Hotărârea domnului român n-a mai fost însă respectată după suprimarea sa.

În afara dărilor către domnitor, preoții plăteau anumite taxe către chiriarhul locului. De pildă, în Transilvania, în secolul al XVII-lea, fiecare preot plătea mitropolitului câte un florin pe an. În afară de aceasta, fiecare parohie îi plătea — anual — câte 24 de bani, 4 piei de miel și 22 de lumânări, iar pentru sfințirea unei biserici un florin. Cu ocazia vizitelor canonice în parohii primeau diferite daruri din partea preoților și a credincioșilor (pânză, țesături, cereale, miere, lumânări, bani, oi etc.)

În Țara Românească și Moldova se plăteau taxe pentru hirotonie, la înscăunarea unui nou mitropolit sau episcop („darea sau ploconul cârjei“), darea anuală către chiriarh („ploconul

obișnuit sau canonicesc“), la hramul catedralei mitropolitane sau a celor episcopale.

Preoții primeau, din partea credincioșilor, anumite ofrande pentru slujbele săvârșite, la care se adăugau taxele sau „stolele“ anuale plătite de fiecare familie: bani, cereale sau câte o zi-două de „clacă“. Aceste venituri erau însă insuficiente, căci satele erau mici, cu credincioși săraci, iar în multe din ele slujeau mai mulți preoți. De aceea, de multe ori, preoții se plâneau chiriarhului sau chiar autorităților civile că nu-și puteau încasa veniturile.

În afară de slujba la altar și de munca în gospodăria lor țărănească, mulți preoți și diaconi aveau și alte îndeletniciri. De exemplu, în Țara Românească și Moldova se întâlnesc preoți „pogonași“, adică aceia care lucrau viile eparhiilor, „postăvari“, care lucrau postav pentru confecționarea veșmintelor preotești, „călărași“, un fel de curieri care transmiteau ordinele mitropoliilor sau episcopiilor, „vătășei sau zapcii“, care strângeau dările preotești către centrele eparhiale.

Abaterile clerului, de orice natură, erau judecate de chiriarhul locului și nu de dregătorii domnești. El judeca, de regulă, în sobor, împreună cu alți arhieri sau călugări și preoți din serviciul catedralei eparhiale respective (acest for de judecată apare în secolele XVIII-XIX și sub numele de „dicasterie“ sau „consistoriu“). Abaterile mai grave erau pedepsite cu caterisirea, altele cu canonicisire („opreală“) pe diferite termene la centrul eparhial sau la mănăstiri. Cei caterisiți erau trecuți în rândul țăranilor și puși la plata birului, uneori li se tundeau părul și barba.

Un rol însemnat în viața bisericească din trecut aveau *protopopii*, câte unul în fiecare „plai“. În Transilvania erau aproape 50. Ei supravegheau și îndrumau pe preoți, recomandau candidați la hirotonie, cereau dispense pentru căsătorii în grade de rudenie, făceau anchete în parohii, judecau abaterile preoților și diaconilor din subordine în numele chiriarhului lor. Pentru toate acestea percepeau anumite taxe. Ei primeau câte o dare anuală de la fiecare preot și diacon (în Țara Românească și Moldova se numea „darea bastonului“).

Preoții de mir au fost întotdeauna sprijinitori energici ai luptei poporului român pentru *independență națională și dreptate*

**Mitropolitul
Gavriil Callimachi
al Moldovei
(1760-1761),
gravură în lemn.**

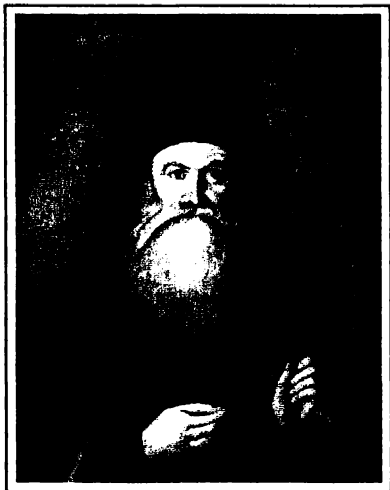
**Biserica "Sf. Gheorghe" (catedrala veche) din Iași,
ctitoria mitropolitului Gavriil Callimachi (1761-1768).**

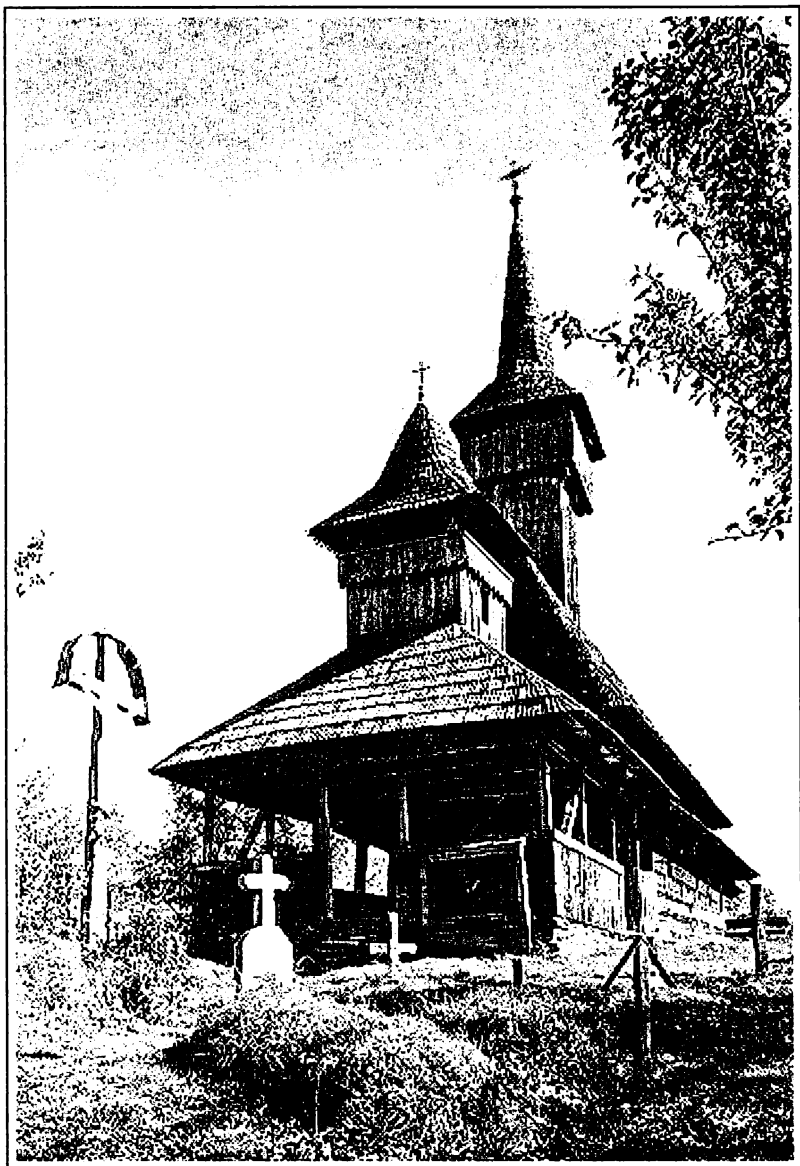
**Mitropolitul
Iacob Stamati
al Moldovei
(1792-1803);
pictură în ulei
în biserica
Banu din Iași.**

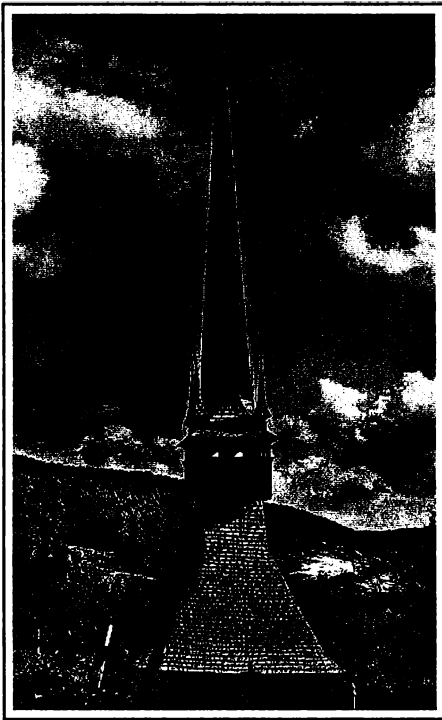
**Starețul Paisie de la Neamț
(1722 - 1794),
gravură în lemn (1817).**

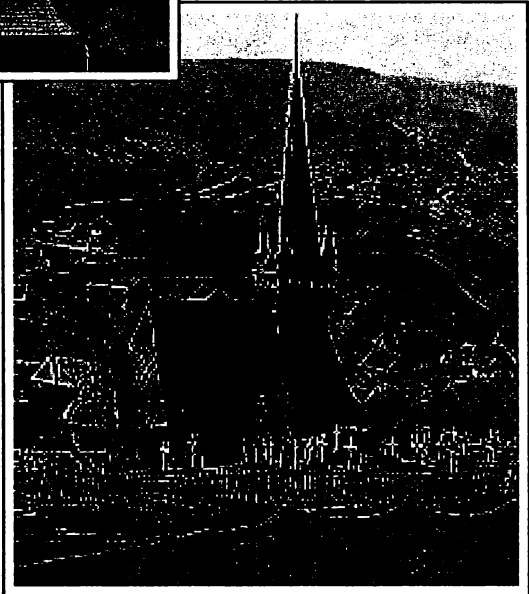
**Starețul Gheorghe
de la Cernica (†1806),
tablou în ulei în muzeul
mănăstirii Căldărușani.**

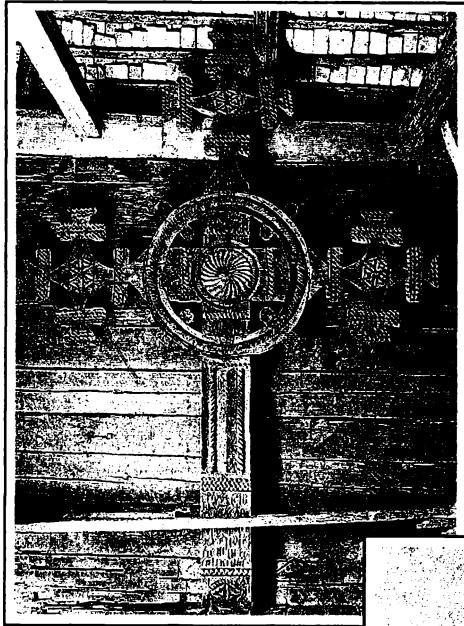
**Biserica de lemn din Săliștea de Sus, jud. Maramureș,
cu un pridvor larg la intrare (sec. XIX).**

**Biserica de lemn
din Fildu de Sus,
jud. Sălaj,
cu un impunător
turn clopotniță
cu foișor, având
la bază
patru turnulețe
(sec. XVIII).**

**Biserica
de lemn
din Agırbleni,
jud. Cluj
sec. XVII - XVIII.**

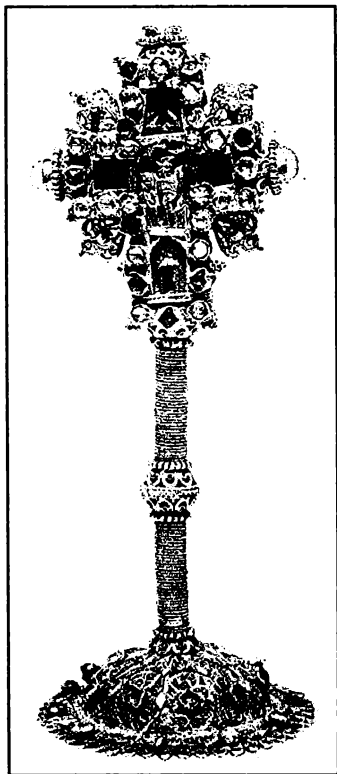
**Cruce sculptată
în lemn
(Alun -
Jud.
Hunedoara).**

**Cruce
de mormânt
din Maramureș.**

**Biserica
de lemn din
Rozavlea -
jud. Maramureș,
în plan
dreptunghiular,
având un turn
clopotniță
cu foișor și coif,
iar la intrare
un pridvor
(1760).**

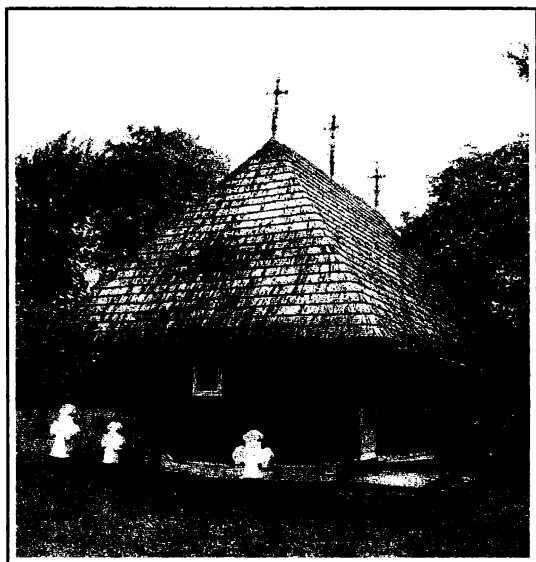
Cruce filigran din 1797.

**Biserica
Mănăstirii
Dintr-un
lemn
(1814).**

**Biserica
Bistricioara -
jud. Neamț.**

**Biserica
"Sf. Dumitru" din
Luncavița, lângă
Cernăuți, 1757.**

socială. Identificându-se întru totul cu năzuințele păstoritorilor lor, preoții români au fost alături de popor în toate acțiunile revendicative și răscoalele lui pentru o soartă mai bună și pentru independență națională.

De pildă, în oastea lui Mihai Viteazul au slujit preoții *Teodor* din Sângeorzul Bistriței și *Stoica* din Fărcaș (jud. Dolj). Un episcop cu numele *Teodor* din Vârșeț s-a răsculat cu românii bănățeni împotriva turcilor în 1594, iar episcopul *Sava* din Ineu a cucerit Lipova de la aceștia, în 1606. Preotul *Simion Brancovici* din Ineu (viitorul mitropolit Sava) s-a ridicat adeseori tot împotriva turcilor, împreună cu credincioșii săi. Câțiva ani mai târziu, prin 1659-1660, un preot cu numele *Gheorghe*, din satul Ciurila din Munții Apuseni, conducea șase sute de români împotriva turcilor, fiind apoi prins de aceștia și tras în țeapă. În 1717, preotul *Lupu Șandru* din Borșa — în fruntea românilor maramureșeni — a învins o hoardă de tătari care prădaseră țara, reușind să elibereze din mâinile lor vreo zece mii de robi din satele învecinate.

Unii dintre preoții din Munții Apuseni și zonele învecinate au luat parte la răscoala condusă de Horia, Cloșca și Crișan din 1784, ridicându-se împotriva asupritorilor. Consemnăm între ei pe *Dumitru Marcu* din Certege (jud. Alba), care a însoțit pe Horia în cea de-a treia călătorie la Viena, *Ianăș Cazan* din Mesteacăn (jud. Hunedoara), care a făcut rugăciuni pentru izbânda țăranilor în momentul izbucnirii răscoalei, *Constantin Turciu sau Costan* din Crișcior (jud. Hunedoara), *Gheorghită Nicula* din Albac, *Petru Iancu* din Lupșa, *Gavriil* din Mogoș, *Ioan Cocan* din Pâclișa, *Ioan Crișănuț* din Bistra (sate din jud. Alba), *Vasile* din Pintic (jud. Cluj) și mulți alții. După înăbușirea răscoalei unii dintre ei au fost închiși, anchetați, bătuți sau alungați din parohiile lor.

C o n c l u z i i . *Preoții de mir s-au identificat întru totul cu viața și cu năzuințele credincioșilor pe care-i păstoreau. Ridicați din mijlocul lor, ducând aceeași viață grea ca și ei, preoții erau cei mai apropiați îndrumători ai poporului, nu numai în probleme spirituale, ci și culturale, sociale și economice. Preoții au fost alături de popor în lupta sa pentru înlăturarea nedreptăților sociale și pentru păstrarea independenței naționale.*

BIBLIOGRAFIE:

C. Bobulescu, *Fete bisericești în războaie, răzvrătiri și revoluții*, Chișinău, 1930, VI+118 p.; Niculae M. Popescu, *Preoți de mir adormiți în Domnul*, București, 1942, 224 p.; Ștefan Lupșa, *Clerici români meșteșugari*, în S.T., an. II, nr. 7-8, 1950, p. 395-426; Niculae Șerbănescu, *Atitudinea preoțimii față de dreptele năzuințe ale poporului*, în B.O.R., an LXXV, nr. 3-4, 1957, p. 220-242; Stelian Marinescu, *Competența și atribuțiile judiciare ale clericilor în secolele XIV-XVIII*, în B.O.R., an. LXXXVIII, nr. 7-8, 1970, p. 796-811; Nicolae Stoicescu, *Regimul fiscal al preoților din Țara Românească și Moldova până la Regulamentul organic*, în B.O.R., an LXXXIX, nr. 3-4, 1971, p. 335-354.

LECTURĂ

PREOTUL PROFESOR NICULAE M. POPESCU*

Despre viața preoților români de altădată

Au fost vremuri când au lipsit vlădici din scaunele lor, când de sinoade, de consistorii și de protopopi nu era vorba, când școli de preoție nu se pomeneau. Dar n-au fost niciodată vremuri în care, de când se ține minte, satul să nu-și aibă preotul lui; numai legiuitorii din 1893 au crezut că un preot poate păstori mai multe sate. Când, după groaznicul război din urmă (1914-1918), se răriseră șirurile preoților și sate întregi urcau dealul Mitropoliei să ceară preot și să amenințe că ele, la urma urmei, or îmbrăca pe unul cu haine preoțești și i-or zice: tu să ne fii preot, aceasta nu era una din cererile pretențioase, obișnuite după mari tulburări sociale, ci înfățișa tradiția puternică, făurită de veacuri, că „sat fără popă“ nu se poate închipui.

Căci iarăși adevăr este. Preotul a fost cu totul legat de sat. În vechime, îmbrăcămintea preotului nu se deosebea de a sătenilor. Doar pletele și barba (azi aproape nici acestea) au făcut cunoscut pe preotul îmbrăcat în aceeași cămașă albă și cu același cojoc ca și săteanul. Mâna lui care da binecuvântarea a știut să mânuiască, după regiuni, barda dulgherului sau coarnele plugului, căci viața e grea, copiii sunt numeroși, gospodăria lui se cade să fie pildă în sat, iar de leafă cu gradații și adaose nu putea fi vorba.

Durerea săteanului era și a preotului. Când se pustia satul, nu putea rămâne în urmă preotul; și el umplea pădurile. Când birurile apăseau satele, nu era scutit nici preotul: și el se vindea cu ocina lui, ajungând legat de brazdă

* Niculae M. Popescu (1881-1963), preot, profesor la Facultatea de Teologie din București, membru titular al Academiei Române, autorul unor lucrări privitoare la trecutul Bisericii noastre.

„sărac lipit pământului“. În bocetul sătencei la mormântul soțului sau al flăcăiandrului s-a amestecat de atâtea ori lacrima curată a preotului văduv cu copii de crescut sau cu flăcăi duși în patru scânduri; el nu-i cuc în sat.

Dacă poți încropi cât de cât cronică bisericii și a satului, este meritul preotului. Pe foile albe ale cărților de slujbă, pe margini și la sfârșit de capitole, însemnat-a preotul fărâme din viața satului: la leatul cutare s-a zidit sfânta noastră biserică, din pajiște, de cutare; iar la leatu cutare, în ziua cutare după sfânta liturghie s-a cutremurat tare pământul și a căzut turla și bolta sfintei biserici și s-a tras clopotul singur; pomenește-mă, frate preot, și pe mine nevrednicul preot cutare că m-am ostenit de am adus în dāsagi aceste cărți tocmai de la București; să se știe de când a fost ciuma cea cumplită, că mi-a răposat preoteasa și copiii și mai tot satul s-a stins: mare durere; ne-au ajuns păcatele noastre cele multe. La proscomidie, pe chenarul ferestrei, să nu se strice zugrăveala, fiecare preot și-a însemnat numele ca să-l pomenească urmașii la sfânta liturghie; și așa poți întregi șirul preoților satului; iar din pomelnicul bisericii poți alcătui genealogii sătești și poți studia onomastica românească.

Ne lăudăm cu colindele noastre, curate ca zăpada Crăciunului și mângâioase ca un glas de copil nevinovat. Iată, învățații au arătat că aceste colinde sunt create de preoți. Cunoștințele de Scriptură, de vieți de sfinți și de dogmă aflate în colinde nu puteau să se găsească în vremea creării lor decât în mintea preoților. Adaosul poporului, inspirat din zugrăveala bisericii, din săvârșirea tainelor și din alte credințe vechi, se cunoaște ușor.

La începuturile lui, învățământul românesc, tot cu banul preoților s-a ținut. Birul școlilor strâns numai de la preoți — era de zece lei pe an —, sub numele dulceag de plocon, se strângea cu catastive în regulă de protopopi, și prin logofeția bisericească se întrețineau cu el școlile. Dacă Seminarul Central a trecut sută de ani, să nu se uite că banul preoțesc l-a sprijinit atâta vreme.

Vorbirea aleasă a săteanului a fost apărută de cartea preotului. Din ușile împărătești a sunat cuvântul ales al Evangheliei; iar din strana dascălului a răsunat troparul artistic alcătuit de Mineiele lui Chesarie...

Din gospodăria mai înstărită a preotului, din aerul mai curat al casei lui, s-au ridicat, o dată cu înființarea școlilor pentru săteni, mai ales a seminariilor, șiruri numeroase de feciori de preoți trebuincioși pentru viața tot mai complicată a neamului nostru. În învățământ, în administrație, în artă, în politică, ei au adus stăruința la muncă, cumpănirea în gând și în vorbă...

Reprodus după Nicolae M. Popescu, *Preoți de mir adormiți în Domnul*, București, 1942, p. 3-5.

BISERICA ORTODOXĂ DIN TRANSILVANIA ÎN TRE ANII 1761-1845

Am relatat în alt loc că în urma multelor disensiuni confesionale ale românilor din Transilvania împărăteasa Maria Tereza a trimis aici pe generalul austriac Nicolaus Adolf Buccow, în calitate de comandant militar, pentru a consolida uniția.

Acesta avea și misiunea de-a întocmi o statistică a preoților și credincioșilor români ortodocși și uniți și de-a aplană neînțelegerile dintre ei. Statistica s-a făcut în cursul anilor 1761-1762. Cu acest prilej s-au comis numeroase abuzuri, multe biserici ortodoxe fiind date uniților, iar unele parohii au fost trecute cu forța la uniție. Potrivit acestei statistici, erau atunci în Transilvania 2.253 preoți uniți, cu 515 biserici și 25.174 familii și 1.380 preoți ortodocși cu 1.362 biserici și 126.712 familii. Din aceste simple date se poate constata că uniții erau în număr mult mai mic față de ortodocși, deși preoții uniți întreceau cu mult numărul celor ortodocși.

Același general a luat măsuri ca toate mănăstirile ortodoxe din lemn să fie arse, iar cele din piatră dărâmate. În urma aplicării acestui ordin au căzut jertfă zeci de locașuri de închinare ortodoxe: Prislopul, Sâmbata de Sus, Geoagiul de Sus și multe altele.

Episcopii ortodocși sârbi de la Sibiu. În cursul anului 1761 credincioșii ortodocși au avut și o bucurie și anume că, după ce timp de 60 de ani n-au mai avut nici un ierarh, Curtea habsburgică de la Viena, în urma numeroaselor memorii, le-a dat un episcop ortodox, dar de neam sârb, *Dionisie Novacovici*. Deși a

fost instalat în biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, n-a rămas în acest oraș, ci s-a mutat în curând la Sibiu, apoi la Rășinari, unde a locuit într-o modestă casă țărănească. Noului episcop i s-au impus 11 restricții, între care și aceea de a nu împiedica propagarea uniției. După 1763 generalul Buccow a înființat două regimente, zise de graniță, unul cu sediul la Orlat, lângă Sibiu, altul la Năsăud. Erau formate din grăniceri români din satele de la poalele Carpaților, la granița cu Țara Românească și Moldova. Mulți țărani s-au înscris să slujească în aceste regimente, căci li s-a promis acordarea unor drepturi, între care și scutirea de iobăgie. Dar în curând au aflat că toți grănicerii erau declarați uniți, împreună cu întreaga familie. În astfel de condiții, numeroase sate s-au răsculat, altele au trecut munții în Țara Românească și în Moldova. Unele sate au acceptat însă „unirea” o dată cu slujba de grăniceri, astfel că numărul uniților a crescut și pe această cale. Din timpul lui Dionisie se cunoaște o statistică a preoților ortodocși din eparhia sa; 200 din ei erau hirotoniți de el însuși, alții de ierarhi din Țara Românească și Moldova. A împărțit eparhia în 44 de protopopiate.

După retragerea lui Dionisie (1767), scaunul a rămas un timp vacant, apoi a fost ocupat de alți episcopi sârbi. Urmașul său a fost *Sofronie Chirilovici* (1770-1774), care și-a stabilit reședința în Sibiu, unde a rămas și sub urmașii săi. El a fost numit apoi episcop de Buda, în Ungaria, dar cu îndatorirea de a hirotoni preoți și pentru românii ortodocși din Transilvania, care au fost lăsați din nou fără episcop.

O oarecare revigorare a vieții bisericești ortodoxe s-a înregistrat după 1781, când noul împărat Iosif II a dat așa-numitul „*Edict de toleranță*”. Prin acesta se interzicea asupra cetățenilor pe motive de credință, se permitea oricărei confesiuni, dacă avea 100 de familii, să-și zidească biserică și școală, iar necatolicii nu erau obligați să ia parte la slujbele romano-catolicilor sau să le plătească taxe. La scurt timp după publicarea edictului, multe sate din Transilvania, îndeosebi din Țara Hațegului și Țara Făgărașului, au început să revină la vechea lor credință. Din această cauză, împăratul a adus, în anul următor, unele completări edictului,

printre care notăm catehizarea timp de șase săptămâni a celor care voiau să părăsească uniția, plătind câte un zlot pe zi celor care îi catehizau, încât revenirea la Ortodoxie era foarte anevoioasă. De altfel, autoritățile locale au știut întotdeauna să împiedice această acțiune prin represiuni, temnițe, bătăi, alungări din sate etc.

În 1783, o dată cu numirea episcopului *Ghedeon Nichitici* la Sibiu, Biserica Ortodoxă Română din Transilvania a fost subordonată, în problemele spirituale și dogmatice, Mitropoliei ortodoxe sârbești din Carloviț, iar în 1786 această subordonare s-a extins și asupra problemelor administrative. În felul acesta, Episcopia ortodoxă din Sibiu a ajuns sufragana a Mitropoliei sârbe din Carloviț, amândouă găsimdu-se între granițele aceluiași Imperiu al Habsburgilor.

Episcopul Ghedeon Nichitici, deși era sârb, s-a arătat cu multă dragoste față de păstoriții săi ortodocși români. Astfel, intenționa să deschidă un seminar în Sibiu pentru pregătirea preoților, dar nu i-a permis Curtea imperială din Viena. În schimb, s-a deschis la Sibiu, în 1786, o școală pentru pregătirea învățătorilor români, având ca profesor pe cărturarul brașovean *Dimitrie Eustatievici*, directorul școlilor ortodoxe din Transilvania. Dar acesta pregătea și pe viitorii preoți, lucru ce reiese din anumite știri contemporane și certificate școlare.

Tot episcopul Ghedeon Nichitici a făcut o vizită canonică în părțile de sud ale Transilvaniei, în 1787. A luat măsuri ca să nu mai fie acceptați la hirotonie decât tineri care aveau cunoștințele de carte necesare unui preot. S-a ocupat și de arondarea eparhiei sale, pe care a împărțit-o în 31 de protopopiate, cu 981 de parohii. A murit la Sibiu, în 1788, în vârstă de numai 52 de ani. Întreaga avere și-a lăsat-o pentru zidirea unei biserici în acest oraș.

Ultimul episcop sârb, *Gherasim Adamovici* (1789-1796), de asemenea, s-a arătat cu dragoste față de păstoriții săi români. Cu prilejul sărbătorilor mari de peste an, obișnuia să trimită pastorale fiilor săi duhovnicești, pe care preoții le citeau în biserică. În 1791, s-a înaintat Curții din Viena cunoscutul memoriu al românilor din Transilvania, numit *Supplex Libellus Valachorum*, prin care se cereau drepturi pe seama națiunii române și

recunoașterea ei ca a patra națiune în stat. Memoriul a rămas fără rezultat. S-a acordat doar libertate cultului ortodox, dar sub controlul autorităților habsburgice. În 1792, ambii episcopi români din Transilvania, Gherasim de la Sibiu și Ioan Bob de la Blaj, au plecat la Viena pentru a cere drepturi pe seama românilor, dar tot fără rezultat. Sub Gherasim Adamovici s-a zidit o biserică în Sibiu, existentă și azi, în care a fost înmormântat.

Pentru că în prima jumătate a secolului al XVIII-lea și chiar după numirea episcopilor sârbi, românii ortodocși își aduceau cărțile de slujbă de peste munți, continuând astfel legăturile cu frații lor de acolo, Curtea din Viena a încercat să împiedice aceste legături. De aceea, în 1770 s-a dat dreptul unui tipograf din Viena să tipărească și cărți de slujbă pentru românii ortodocși. În anul 1795, tipografia a fost mutată la Buda (azi Budapesta), unde au continuat să apară cărți de slujbă, de istorie și de literatură în românește. Acolo au apărut, de pildă, în 1804-1805, cele *12 Mineie*, îndreptate de episcopul Iosif al Argeșului, sub supravegherea medicului oculist Ioan Piuariu-Molnar, fiul protopopului Ioan Piuariu zis Tunsu din Sadu. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, a primit și tipograful sas Petru Barth din Sibiu dreptul de a tipări cărți în limba română. Unele din ele au apărut cu binecuvântarea episcopului Gherasim Adamovici.

După moartea acestuia, Curtea din Viena a lăsat scaunul episcopal vacant timp de 14 ani (1796-1810). În acest timp, treburile Episcopiei au fost conduse de protopopii vicari Ioan Popovici din Hondol (jud. Hunedoara), apoi de Nicolae Huțovici din Hunedoara.

Episcopul Vasile Moga. Abia în 1810 autoritățile au permis protopopilor ortodocși din Transilvania să se întrunească la Turda, pentru a-și alege un episcop, de data aceasta de neam român. A fost ales preotul *Vasile Moga* din Sebeș (jud. Alba), călugărit și hirotonit arhieru de mitropolitul sârb din Carloviț și apoi instalat în 1811. Cu prilejul numirii, Curtea din Viena i-a impus 19 restricții, care au împiedicat mult bunul mers al vieții bisericesti în cursul păstoririi sale. Printre altele, i se cerea să nu oprească trecerea credincioșilor săi la uniație, să reducă numărul parohiilor și al preoților, să facă vizite canonice numai însoțit de doi comisari ai Guvernului etc. Și-a avut reședința în Sibiu, unde

a locuit la început în diferite case cu chirie, până când a putut să cumpere o casă ca reședință.

Chiar în primul an al păstoririi sale, în 1811, s-a deschis la Sibiu un curs de teologie, de șase luni, pentru pregătirea viitorilor preoți. Primul dascăl a fost cunoscutul cărturar *Gheorghe Lazăr*, care făcuse studii de teologie la Viena. El a funcționat până în 1815, când a părăsit Sibiul din cauza unor neînțelegeri cu episcopul Vasile. Paralel cu acest curs de teologie, s-a deschis și un curs pentru pregătirea învățătorilor, care dura șase săptămâni.

Episcopul Vasile a trimis diferite circulare credincioșilor săi cu îndemnuri de tot felul și a făcut numeroase vizite canonice. În 1834, a înaintat, împreună cu episcopul unit Ioan Lemeni, un memoriu către Curtea din Viena, cerând drepturi pe seama românilor. În 1837 a înaintat un nou memoriu Dietei Transilvaniei, cerând drepturi pentru românii din ținuturile în care locuiau și sași, iar în 1842 a cerut, împreună cu episcopul Ioan Lemeni, să se permită și românilor să învețe meșteșuguri. Nici unul din memoriile acestea n-a avut rezultatele dorite.

Vasile Moga a murit în octombrie 1845, în vârstă de 71 de ani, după o păstorie îndelungată, care n-a dat roade bogate din cauza împrejurărilor vitrege în care s-a desfășurat.

Biserica unită. Aceasta și-a desfășurat activitatea tot în împrejurări grele, mai mult din cauza propriilor ei cărmuitori. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor în sânul Bisericii unite a început lupta pentru păstrarea neschimbată a legii strămoșești, întrucât episcopul *Ioan Bob* (1784-1830) s-a străduit să introducă unele schimbări în doctrina, organizarea și cultul acestei Biserici. Lupta împotriva încercărilor de catolicizare era dusă, printre alții, de cei trei învățați reprezentanți ai iluminismului ardelean: *Samuil Micu*, *Gheorghe Șincai* și *Petru Maior*. În scrierile lor ei au relatat corect împrejurările în care s-a făcut unirea, au combătut primatul papal, au cerut păstrarea soborului mare pentru conducerea treburilor Episcopiei, au criticat înnoirile introduse de unii ierarhi în Biserica lor. Cu alte cuvinte, ei au luptat pentru păstrarea neschimbată a credinței strămoșești. Samuil Micu a tradus numeroase lucrări ale Sfinților Părinți răsăriteni, a revizuit traducerea *Bibliei*, care a fost tipărită la Blaj în 1795. Pentru

atitudinea lor au fost prigonii de episcopul Ioan Bob și de cei din jurul său, fiind nevoiți, în cele din urmă, să părăsească Blajul.

În 1798 s-a făcut o încercare de reunire a celor două Biserici românești. Ea a fost inițiată de vicarul ortodox Ioan Popovici, de unitul Aron Budai, care era secretarul Episcopiei ortodoxe din Sibiu, de Radu Tempea V, directorul școlilor naționale ortodoxe, fiind sprijinită de protopopii uniți Ioan Para și Petru Maior. Ei au adresat un memoriu Curții din Viena, dar a rămas fără răspuns.

Concluzii. Din cele expuse se desprind condițiile grele în care și-a desfășurat activitatea Biserica Ortodoxă Română din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a celui de-al XIX-lea. Ea s-a confruntat cu asupriri ce veneau din partea Curții imperiale din Viena, dar și din partea Bisericii unite, care avea sprijinul autorităților de stat tocmai în scopul dezbinării românilor.

BIBLIOGRAFIE:

Virgil Ciobanu, *Statistica românilor din Ardeal făcută de administrația austriacă la anul 1760-1762*, Cluj, 1926, 87 p.; Ștefan Meteș, *Episcopul Dionisie Novacovici*, în M.A., an. XVIII, nr. 3-6, 1973, p. 553-571; Keith Hitchins și Ioan Beju, *Documente privitoare la trecutul Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania după 1761*, în M.A., an XIX, nr. 1-3, 1974, p. 13-46.

Ioan Lupaș, *Misiunea episcopilor Gherasim Adamovici și Ioan Bob la Curtea din Viena în anul 1792*, în vol. *Studii, conferințe și comunicări istorice*, IV, Sibiu, 1943, p. 318-352; Sebastian Stanca, *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga, 1774-1845*, Cluj, 1938, 125 p.

LECTURĂ

Învățații uniți despre dezbinarea Țe la 1698-1701

1. Samuil Micu despre teologul iezuit

Tot pre aceia vreme s-au ivit supt numele lui Colonic arhiepiscopul de la Strigon, o instrucție cu care se da învățatură theologului și se spunea ce deregătorie are. După această instrucție, vlădicul numai numele îl avea, iară deregătoria episcopească o purta theologul, întru atâta cât vlădicul se putea

zice vicariu theologului. Altă instrucție era care se zicea că de la Roma au venit, care de tot strângea puterea și autoritatea vlădicului și pre iezuvitul theolog îl punea cap mai mare și vlădicului, și clerului, că vlădicul, cum rânduia acela, nici a face visitație, nici a hirotoni, nici a pedepsi pe cei răi, nici vro judecată a face, nici vro rânduială în cler a face, nici slujitori a-și băga sau a-i lăsa și muta (nu) îi era slobod fără de voia theologului, încă nici cărți a scrie și a le trimite mai nainte de a le arăta theologului și nici un sobor sau sfat a face, întru care să nu fie îndreptător theologul și alte mai multe.

Reprodus după Gheorghe Șincai, *Opere III. Hronica românilor*, tom. III, Ediție îngrijită de Florea Fugaru, București, 1969, p. 263.

2. Gheorghe Șincai despre uniație

Unirea, mai pe urmă numai popilor au folosit, că aceștia au dobândit puțină scutință, cam anevoie, dară nobili au rămas cu buzele drâmboiate până astăzi, căci lătinilor destul le iaste că înșălând pre românul în partea lor, au putut învinge cu numărul pre calvini, carii în sine erau cei mai tari în timpul acela.

Unirea n-au stat nici stă din alta, fără numai să nu clevetim pre cei ce să țin de Beserica Romei, pentru obiceiurile lor, iar noi românii să ținem obiceiurile Besericei Răsăritului și lătinii încă să nu se clevetească pe noi, căci cele patru puncturi care sunt între uniți și neuniți (cu iertare să fie zis de mine), necum să le știe românii cei proști și neînvățați, dară dintre cărturarii românești încă mulți nu le înțeleg, ci numai pleave vorbesc, neînțelegând unul pre altul.

Reprodus după Gheorghe Șincai, *Opere II. Hronica românilor*, tomul II. Ediție îngrijită de Florea Fugaru, București, 1969, p. 184.

3. Petru Maior despre conviețuirea frățească a ortodocșilor cu uniții

Pre urmă, aceia să cade să dăm protopopilor celor uniți carii toți sunt învățați și întru știința theologhicească procopsiți, că ei, cu hârnicia și cu cumpătul lor, sunt stins urgia aceia întră uniți și întră neuniți, carea mai nainte se vedea a fi neînvinsă, cât acum nu numai (că) nu se gonesc, nu se batjocoresc unii pre alții, ci încă cu prietenie frățească petrec laolaltă; ba și la îngropăciunea morților și la maslu și întru alte tocmele duhovnicești și bisericesti se adună

laolaltă, cântă, slujesc împreună, fără a se sfii unii de alții și poporeni¹ și cei uniți și cei neuniți, fără deosebire chiamă la unele ca aceste preoți și neuniți și uniți, numai cât preoții nu slujesc la liturghie unul în biserica altuia, măcar că și aceasta am văzut făcându-se câte o dată. Iară când merge vreun protopop unit, carii precum am spus mai sus, toți sunt bărbați învățați, la vreo biserică sau la îngropăciune de a neuniților și vrea să spună învățătură de rost, prea bucuroși îl ascultă, nu numai mireni, ci și preoții cei neuniți și vârtos² îi mulțămesc. Asemene, la îngropăciunea celor uniți, de va fi mai îndemănat întru propoveduire vrun preot neunit, decât cei uniți ce se află acolo față, bucuroși îl ascultă uniții și întocma ca pre preoții cei uniți îl cinstesc. Ce e mai mult, fără osebite se ispoveduesc uniții mireni la preoții neuniți și neuniții la preoții uniți, ba și însuși preoții fac aceiași. Pre multe locuri nici nu mai auzi acum vorbă de unire și de neunire numai cât pre unii îi chiamă uniți și pre alții neuniți, după felul arhierului căruia sunt supuși...

Reprodus după Petru Maior, *Istoria Bisericeii românilor*, Buda, 1813, p. 118 și *Școala ardeleană*, vol. II. Ediție critică de Florea Fugariu, București, 1970, p. 336-337.

¹ Credincioși.

² Mult.

XLI

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN MARAMUREȘ ȘI BIHOR PÂNĂ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

Maramureșul, teritoriu din nordul țării, locuit de români, având cnejii și voievozii lor, a avut o istorie proprie. Din această regiune au pornit, în secolul al XIV-lea, voievozii Dragoș și apoi Bogdan, primul domn independent al Moldovei.

Mănăstirea Sf. Mihail din Peri. Maramureșul a avut și o viață bisericească deosebită de a celorlalte teritorii românești. Aici exista una din cele mai vechi mănăstiri despre care se cunosc date sigure, și anume mănăstirea Sf. Mihail din Peri. Ctitorită de Sas Vodă, fiul lui Dragoș, mănăstirea a fost închinată de voievozii Balc (Baliță) și Drag Patriarhiei din Constantinopol în 1391, care o declară stavropighie. Egumenul Pahomie a fost numit exarh patriarhal, având toate drepturile care intrau în atribuțiile unui episcop, cu excepția hirotoniilor de preoți, pe care urmau să le facă „arhiereii locali“. Această mănăstire a îndeplinit un rol însemnat în viața bisericească și culturală a românilor din nordul Transilvaniei.

În 1494, egumenul Ilarie de la mănăstirea din Peri a ajuns la neînțelegeri cu episcopul ortodox din Muncaci, care începuse să sfințească biserici în aceste părți. Egumenul a fost reșezat în vechile sale drepturi, fiind însă obligat să se supună „arhiepiscopului de Transilvania“, ca mai marelui său.

În secolul al XVI-lea, românii ortodocși din Maramureș au ajuns sub ascultarea episcopilor ruteni din Muncaci, alături și

întindeau jurisdicția asupra Maramureșului episcopii Vadului sau chiar mitropoliei din Bălgrad (Alba Iulia).

Episcopii Maramureșului. În cursul secolelor XVI-XVIII se cunosc și episcopi ortodocși români în Maramureș. Între ei menționăm pe episcopul *Serghie*, cu reședința în mănăstirea Peri sau în Muncaci. El fusese egumen la Tismana, din Oltenia, de unde a fost recomandat de Mihai Viteazul ca episcop de Muncaci și Maramureș în 1600. A păstorit până prin 1616, când a pribegit în Polonia și Moldova, ca apoi să ajungă din nou la mănăstirea Tismana.

În 1608, domnul Moldovei, Constantin Movilă, recomanda pe episcopul *Silovon*, trimis la „rugămintea creștinilor de legea noastră în Maramureș“. Prin 1634-1639 era episcop în Maramureș *Dosoftei*, probabil cu reședința în mănăstirea Moisei, prin 1645-1646 episcopul *Silvestru*.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea s-a încredințat mitropolitului *Sava Brancovici* din Alba Iulia și cărmuirea duhovnicească a credincioșilor ortodocși români din Maramureș. El a sfințit aici mănăstirea Moisei, existentă și azi, devenită metoc al mănăstirii Putna.

În 1690 era episcop în Maramureș *Iosif Stoica*. Se pare că a fost hirotonit în Polonia de mitropolitul Dosoftei al Moldovei, aflat acolo în pribegie. A fost unul dintre cei mai activi episcopi de aici: a convocat mai multe soboare preoțești și s-a împotrivit încercărilor de atragere a românilor ortodocși la uniație, încât nici unul dintre preoții săi n-a iscălit „manifestul de unire“ din 1698. După 1705 autoritățile de stat habsburgice i-au intentat un proces, care s-a terminat cu înlăturarea și întemnițarea sa în cetatea Hust.

În locul său, principele Francisc Rákoczy, care ridicase armele împotriva dominației Habsburgilor în Transilvania, a numit episcop pe *Iov Țirca*, hirotonit în Moldova. După înăbușirea mișcării lui Rákoczy a fost nevoit să părăsească Maramureșul. În 1711 a fost ales ca episcop protopopul Ștefan din Petrova, călugărit și hirotonit în Moldova sub numele de *Serafim*. El a păstorit în condiții foarte grele, având de luptat cu conducătorii confesiunii calvine, dar și cu cei romano-catolici, până în 1714, când a fost înlăturat din scaun și întemnițat.

În 1718 și-a început păstoria episcopul *Dosoftei Teodorovici*, hirotonit, potrivit tradiției, în Moldova, avându-și reședința în mănăstirea Uglea. Acesta a sfințit biserici și preoți nu numai în Maramureș, ci chiar și în Transilvania propriu-zisă, care acum nu mai avea nici un ierarh ortodox. A avut o păstorie îndelungată, până prin 1739, când era amintit ca episcop în Maramureș *Gavriil din Bârsana*.

Uniația în Maramureș. Această „țară“ românească a avut de înfruntat încă de pe la începutul secolului al XVII-lea încercările romano-catolicilor și ale administrației habsburgice de a atrage pe românii ortodocși de aici la uniație. Acest lucru a fost posibil și din cauză că, în 1596, o parte din ucrainenii și ortodocșii din Polonia au acceptat unirea religioasă cu Roma la Brest. În 1646 s-a făcut o unire similară și la Muncaci. În urma acestui act, mulți ruteni ortodocși din regiunile subcarpatice au trecut la uniație. În orașul Muncaci, locul episcopilor ortodocși de altădată a fost luat de episcopi uniți, care căutau să atragă la uniație și pe românii ortodocși din Maramureșul învecinat. Încercările de atragere a românilor de aici la uniație s-au înăsprit, cum era și firesc, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, când Transilvania se găsea în stăpânirea Habsburgilor. În 1732, comitatele (județele) Maramureș, Ugocea, Sălaj, Sătmar și Bihor au fost dezlipite de Transilvania și alipite, din punct de vedere administrativ, la Ungaria. Tot atunci, bisericile unite din Maramureș au fost puse sub jurisdicția Episcopiei rutene unite din Muncaci. În aceste împrejurări uniația a făcut progrese în Maramureș, încât s-a redus numărul credincioșilor ortodocși. După 1739 nu mai întâlnim nici un episcop ortodox. Credincioșii români uniți de aici au rămas sub jurisdicția episcopilor ruteni uniți din Muncaci, apoi sub aceea a episcopilor români uniți din Gherla (din 1853).

Arta bisericească. Trebuie remarcat faptul că în Maramureș s-a dezvoltat o artă bisericească specific românească, în lemn. Până azi, bisericile maramureșene din lemn, lucrate și zugrăvite de meșteri locali, stârnesc admirația tuturor. O mare valoare istorică și artistică prezintă bisericile din *Cuhea* (azi *Bogdan Vodă*), *Ieud*, *Rozavlea*, *Șieu*, *Poienile Izei*, *Oncești*, *Bârsana*, *Călinești*, *Budești*,

Sârbi și altele. Probabil unele din aceste biserici au slujit la început ca mănăstiri. În zona învecinată a Lăpușului menționăm bisericile din *Șurdești, Plopiș, Văleni, Rogoz* și altele.

Legăturile cu Țara Românească și Moldova. În ciuda vitregiilor prin care au trecut, credincioșii ortodocși români din Maramureș au păstrat legături neîntrerupte cu frații lor din Moldova și chiar cu cei din Țara Românească mai îndepărtată. Am arătat că ierarhii lor erau hirotoniți de obicei în Moldova. Acolo erau hirotoniți și mulți preoți, când nu exista episcop ortodox în Maramureș. Tot de peste munți își aduceau cărțile de slujbă bisericească. Bisericile maramureșene păstrează până azi cărți tipărite la Râmnic, București, Iași sau în alte centre tipografice din Moldova și Țara Românească. Din Moldova au venit în Maramureș și unii dascăli, care au copiat felurite cărți de slujbă sau de învățătură. Mulți credincioși ortodocși maramureșeni s-au călugărit ori au învățat carte în mănăstirile din Moldova.

Viața bisericească în Bihor. În părțile de vest ale țării se întâlnesc mărturiile de viață românească încă din timpul lui Menu-morut (sec. X). Urme de biserici vechi românești s-au descoperit la *Seghiște* și *Voievozi* (sec. XIV), iar biserica din *Tărcăița* are picturi din secolul al XIV-lea. S-a dezvoltat și aici o arhitectură bisericească în lemn, opera unor meșteri populari anonimi. Prezintă un interes deosebit bisericile de lemn din *Rieni, Brădet, Stănțești, Tilecuș* (secolele XVII-XVIII) etc. Biserica românilor ortodocși din părțile bihorene a întreținut, înainte de 1701, strânse legături cu ierarhia bisericească din Transilvania, respectiv cu mitropoliții din Alba Iulia, care își întindeau jurisdicția și asupra Bihorului.

Și în aceste părți ale Transilvaniei s-a desfășurat o largă acțiune de atragere a credincioșilor români la calvinism, care a rămas însă fără rezultat. Principele Gheorghe Rákoczy I a numit chiar un „episcop“ româno-calvin în Bihor, în persoana preotului Avram din satul Burda.

La începutul secolului al XVIII-lea este atestat documentar, în părțile bihorene, și un episcop ortodox, cu numele *Petru Hristofor*. Cu toate acestea, a început încă de atunci o intensă acțiune pentru atragerea românilor ortodocși la uniație, sprijinită de episcopii

romano-catolici din Oradea și de autoritățile de stat. În 1777 s-a înființat la Oradea o *Episcopie română unită*, care a continuat acțiunea prozelitistă, deși cu slabe rezultate.

În aceste împrejurări, credincioșii ortodocși au ajuns sub oblăduirea duhovnicească a episcopilor de la Arad, care numeau aici vicari. În 1792 s-a înființat la Oradea un *Consistoriu ortodox*, care avea în frunte un vicar dependent de Episcopia Aradului. Abia în 1920, în locul Consistoriului, s-a înființat aici o Episcopie.

Legăturile cu Țara Românească și Moldova. Deși mult îndepărtați de restul românilor, credincioșii ortodocși din Bihor au întreținut strânse legături cu frații lor din Moldova și Țara Românească. De acolo își aduceau cărți de slujbă și antimise, acolo le erau hirotoniți preoții și de acolo veneau diferiți dascăli și copişti de manuscrise. Între aceștia trebuie menționat dascălul *Vasile Sturze Moldoveanul*, care a copiat zeci de manuscrise în diferite sate din Bihor, în ultimii ani ai secolului al XVII-lea și în primele decenii ale celui de-al XVIII-lea. De altfel, neexistând aici o tipografie au rămas foarte multe manuscrise de cărți de slujbă sau de învățătură.

C o n c l u z i i . *Rezultă că Biserica Ortodoxă din Maramureș și Bihor și-a desfășurat activitatea în împrejurări deosebit de grele, având de luptat cu autoritățile de stat habsburgice, cu propaganda calvină maghiară și apoi cu cea unită, care a reușit să producă și aici dezbinare între credincioșii Bisericii noastre.*

BIBLIOGRAFIE:

Maramureș: Alexandru Cziple, *Documente privitoare la Episcopia din Maramureș*, București, 1916, 128 p.; Simeon Reli, *Biserica Ortodoxă Română din Maramureș în vremurile trecute*, 1938, 255 p.; Victor Brătulescu, *Biserici din Maramureș*, București, 1941, 165 p.; I. D. Ștefănescu, *Arta veche a Maramureșului*, București, 1968, 160 p.+73 pl.

Bihor: Nicolae Firu, *Biserica Ortodoxă Română din Bihor în luptă cu unirea*, Caransebeș, 1913, 74 p.; Nicolae Firu, *Urme vechi de cultură românească în Bihor*, Oradea, 1922, 63 p.; Ștefan Lupșa, *Istoria bisericească a românilor bihoreni*,

I, Oradea, 1935, 144 p.; Gheorghe Lițiu, *Eșecul „uniației” și reacția românilor ortodocși din Bihor în secolul al XVIII-lea*, în B.O.R., an. XCIII, nr. 9-10, 1975, p. 1114-1123.

LECTURĂ

EGUMENUL CALISTRAT AL PUTNEI

Scrisoare către clerul și credincioșii din Maramureș prin care îi anunța că a numit egumen la Moisei pe ieromonahul Teofan (1759)

Pentru aceasta dară pe toți de obște înștiințăm, întâi pe preasfințiiile voastre arhiepiscopi și episcopi și pe cuvioșii lor vicari și protopopi și molitvele voastre preoți, care sunteți slujitori întru eparhia țării Maramureșului de la Domnul Dumnezeu Atotputernicul și de la a sa Preacurată Maică pace, sănătate și mântuire sufletească, vă rugăm și cu aceasta vă înștiințăm pentru sfântul cinstitor de la Moisei, care este închinat la mai sus numita mănăstire de vechi ctitori, care dintru început au zidit-o și din toată râvna inimii lor au dat și scrisoare la mâna egumenului și soborului, ce era întru acea vreme, să fie în veci a sfintei mănăstiri Putna; pe care au și stăpânit-o până acum... Așîderea înștiințăm, fiindcă sunt mănăstiri și schituri în Moldova închinată printr-alte țări, așa și de aicea sunt închinată în Moldova și sunt căutate de mai marii lor, de la care se și folosesc. Așa și sfânta mănăstire Putna are mănăstiri și schituri sub stăpânirea ei, cum este și acest schit de la Moisei, și datori suntem a cerceta — cum pentru altele așa și pentru acesta — aci dar fiind cu știrea și cu blagoslovenia preasfințitului arhiepiscopului și mitropolitului al țării Moldovei și stăpânitorul nostru Kirio Kir Iacob¹ și din buna socotință a noastră și a tot soborului sfintei mănăstiri și cu îndemnarea ctitorilor, la schit am ales pe cuviosul întru ieromonahi Teofan și l-am pus egumen, adică socotitor și purtător de grijă la acel schit din Moisei, pentru care vă poftesc pe sfințiiile voastre arhieriei și pe cuvioșiiile voastre vicari și protopopi și dumneavoastră cinstiților de mare neam boieri dumneavoastră nemiși care sunteți în părțile locurilor de acolo, pentru acest frate egumen și alți călugărași ce s-ar afla din porunca noastră acolo, să nu se supere de nime întru nimica; ce să aibă bună pace, liniște, odihnă, să slujească atât în cele de afară trebuințe cât și la cele dinlountru ale sfintei liturghii, urmând bună rânduiala sfintei, sobornicești și apostolicești Biserici a Răsăritului; să nu fie de nime întru nimica smintit² afară din dogmele Răsăritului; — pentru că și aici în țara noastră a Moldovei sunt mănăstiri și biserici și au pace, deși țin toată rânduiala și dogmele Apusului, de nimene întru nimica schimbate sau

1. Mitropolitul Iacob Putneanul.

2. Împiedicat.

strămutate, atât de preaosfințirii arhieriei cât și tot cinul bisericesc, încă le dau toți mare cinste și laudă după cuviință și de la făcători de milă boieri și neguțatori sunt căutați și miluiți, cărora câți le dau buna milă și îndurările lor.

Pentru aceasta dară vă poftim și cu duhul blândetelor vă rugăm și pe voi să nu fie supărați întru nimica, ci să-i primiți și să-i miluiți, ca și milostivul Dumnezeu să vă miluiască și să vă primească întru împărăția lui cea cerească împreună cu aleșii săi.

Reprodus după Pr. dr. Alexandru Cziplé, *Documente privitoare la Episcopia din Maramureș*, în *An. Acad. Rom. M.S.I.*, seria II, tom. 38, București, 1914, p. 375-376.

Din plângerea credincioșilor bihoreni împotriva uniației din 1727

Fiind noi ca o turmă ce nu are mamă dulce, batjocorindu-ne pe noi un timp și unii și alții, străini de sfânta noastră Biserică și de legea noastră, văzând noi și știind că fiecare națiune are episcop de legea ei, numai noi sârmanii români din Comitatul Bihorului suntem fără păstor sufletesc; drept aceea știind că odată trebuie să murim și văzând că nu trebuie să ne îngrijim numai de lumea aceasta ci și de cealaltă, mai știind că în timpuri fericite și noi am avut episcop de legea noastră, și fiindcă în mai multe locuri sunt biserici nesfințite, iar cei care voesc să meargă la preoție ori să ceară mir sfințit nu au de la cine să ceară, din care cauză, văzând multele scăderi dintre noi și văzând amânarea lucrurilor, drept aceea am căzut înaintea Maiestății Sale și l-am rugat să ne dea și nouă aici episcop de legea noastră, căci cu ceea ce datorăm... toate le dăm după puterile noastre, pe domnii de pământ îi servim și vedem că în lumea aceasta toate trebuie să le dăm, numai sufletul nostru nu voim să-l dăm. Drept aceea: după ce pe noi ne-a oprit de la episcopul nostru, după ce am umblat și l-am cerut de la Maiestatea Sa și care numai cu confirmarea Maiestății Sale a venit între noi, în contra acestei opreliști protestăm o dată, de două ori și de trei ori înaintea lui Dumnezeu și a Maiestății Sale Împăratului, a supușilor săi prinți, generali și înaintea nobilului comitat, că noi de la legea noastră și de la domnul episcop al nostru nu ne lăsăm până trăim în lumea aceasta, suntem hotărâți mai bine a muri decât să trăim și pe mai departe în starea de până acum. Într-aceia nimenea să nu se amăgească, pentru că plângerile și necazul nostru îl vom spune Maiestății Sale, căruia îi vom arăta că în împărăția Maiestății Sale nu suntem lăsați în pace, când noi bine știm că Maiestatea Sa a câștigat pace în țara ungurească și că sub stăpânirea Maiestății Sale toate națiunile pot rămâne în credința și legea lor, numai între sârmanii locuitori români ai comitatului Bihor fac confuziuni și nu ne lasă în credința și legea noastră, căci noi afară de episcopul nostru, pe nimeni altul nu-l cunoaștem și nu-l cerem. Cu aceste recomandându-vă în grația dumnezeiască suntem supuși servi:

¹. Birău = primar.

Eu protopopu Mihai de la Luncă cu toți preoții și cu toate biraele¹ din toate satele împreună.

Eu protopop Gavra de la vidicul Beiușului cu toți preoții și cu toate biraele vidicului Beiușului.

Eu protopop Ioan de la Cefa cu toți preoții din Câmpia Orășii cu biraele din toate satele din Câmpia Orășii.

Eu protopop Gavrilă de la Popmezău împreună cu toții preoții dimpreună cu biraele.

Eu protopop Giurge din Peșteș de pe Crișul Repede dimpreună cu toți preoții și cu toți jurații.

Tot poporul român și preoțimea română de la Luncă, Bistra, Bărcău și de pe Crișul Repede, dimpreună cu cei de la Oradea Mare, Popmezău, Câmpie și din tot ținutul Beiușului.

Reprodus din Nicolae Firu, *Biserica Ortodoxă Română din Bihor în luptă cu unirea, 1700-1750*, Caransebeș, 1913, p. 20-22.

XLII

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN BANAT ȘI ARAD PÂNĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA

În regiunile din sud-vestul țării noastre, în provincia istorică Banat, a existat o viață bisericească din cele mai vechi timpuri. Dar izvoarele documentare sunt atât de lacunare și confuze, încât cu greu se poate face lumină în istoria Bisericii Ortodoxe românești din acest colț de țară. Unele descoperiri arheologice (inele cu simboluri creștine, opaite creștine etc.) atestă existența creștinilor în aceste părți încă din secolul al IV-lea.

Din trecutul românilor bănățeni. La sfârșitul secolului al IX-lea și începutul celui următor, exista în Banat un voievodat condus de Glad. În primele două decenii ale secolului al XI-lea, un conducător politic cu numele Ohtum (sau Achtum, Optum), din cetatea Morisena, pe malul stâng al Mureșului (în comuna Cenad de astăzi), s-a botezat în cetatea Vidin, dincolo de Dunăre, după ritul ortodox. După botez, a zidit în Morisena o mănăstire cu hramul Sf. Ioan Botezătorul, ducând acolo călugări de la Muntele Athos și un egumen de la Vidin. În curând, Ohtum a fost ucis de Cianadinus, nepot al regelui maghiar Ștefan cel Sfânt, care l-a numit apoi comite al ținutului înconjurător (comitatul Cenad, după numele său). Cianadinus a adus călugări catolici, în frunte cu episcopul Gerard, pe care i-a așezat în mănăstirea Sf. Ioan Botezătorul, iar pe călugării ortodocși de aici i-a dus în mănăstirea ortodoxă Sf. Gheorghe din Orosłanoș (azi Maidan), întemeiată de un strămoș al său.

Deși Banatul a fost copleșit de regii catolici maghiari, au continuat să existe așa-numitele districte românești în locul vechilor cnezate și voievodate din acele părți. Se cunosc mai multe districte românești în Banat, din care cel mai de seamă era al Caransebeșului, fiecare cu mai multe sate, conduse după obiceiul lor străvechi („legea românilor“). Cu timpul, regii maghiari înăsprind dominația în teritoriile românești copleșite au început să ia măsuri împotriva românilor ortodocși din Banat, așa cum făcuseră și în Transilvania.

În 1552, orașul Timișoara și Banatul vestic (numit timișan) au căzut sub stăpânire otomană sub numele de „pașalâcul Timișoarei“. Banatul Caransebeșului și Banatul Lugojului au rămas (între 1541-1658 și 1688-1699) sub stăpânirea principilor Transilvaniei, aflați și ei sub suzeranitate otomană. Spre sfârșitul secolului al XVII-lea, părțile Crișanei și Banatului încep să se elibereze treptat de sub stăpânirea otomană, dar sunt ocupate de Austria (complet din 1718). Au rămas sub stăpânirea Imperiului austriac al Habsburgilor până în 1918.

În urma copleșirilor otomane din Balcani, o mare parte din sârbi au fost nevoiți să emigreze și să se așeze în părțile Banatului și Aradului, locuite de români (Serbia a fost subjucată de turci în 1459). Se cunosc mai multe emigrări de sârbi, organizate fie de conducătorii lor politici, fie de cei bisericești. Așezându-se în teritorii românești au ajuns în contact cu românii, care aveau aceeași credință ortodoxă și foloseau aceeași limbă slavonă în cult.

Sf. Iosif, mitropolitul Timișoarei. Pentru credincioșii ortodocși români din Banat, precum și pentru sârbii așezați aici în decursul veacurilor, au activat mai mulți episcopi și mitropoliți. Dovezile documentare sigure despre „mitropoliții“ și episcopii din Banat sunt destul de târzii. Unii dintre aceștia au fost români, alții sârbi. De pildă, la Timișoara a păstorit, între 1650-1653, mitropolitul *Iosif, supranumit cel Nou*. Originar din insula Lemnos (Lemnos), născut din mamă grecoaică și tată negustor venețian, s-a călugărit la mănăstirea Pantocrator din Muntele Athos (un timp a fost egumen la o mănăstire din Adrianopol). Patriarhul ecumenic Partenie II l-a hirotonit ca mitropolit pentru credincioșii

ortodocși din pașalâcul Timișoarei. Deși a păstorit numai trei ani, prin străduințele sale s-a refăcut viața bisericească din eparhia sa, făcând multe fapte de milostenie și predicând cuvântul lui Dumnezeu. În 1653 s-a retras în mănăstirea Partoș, lângă Timișoara, unde a trăit până în 1656. Rămas în amintirea credincioșilor ortodocși bănățeni ca sfânt făcător de minuni, printr-o hotărâre sinodală din 1950 a fost trecut în rândul sfinților, canonizarea solemnă făcându-se în zilele de 6-8 octombrie 1956 în catedrala mitropolitană din Timișoara, unde i s-au așezat moaștele. Pomenirea lui se face în ziua de 15 septembrie.

Au mai fost și după el mitropoliți care și-au avut reședința în Timișoara. În secolul al XVIII-lea, Mitropolia a fost redusă la rangul de Episcopie ortodoxă sârbă. Între ierarhii din acest secol reținem pe *Gheorghe Popovici* (1745-1757), român de neam, care a ridicat o nouă catedrală și o nouă reședință la Timișoara.

Episcopia Caransebeșului. În același timp au păstorit episcopi ortodocși la Caransebeș, atestați la sfârșitul secolului al XVII-lea și în secolul al XVIII-lea. În ce privește neamul din care făceau parte, unii din ei au fost români, alții sârbi. În 1775 scaunul episcopal de la Caransebeș a fost mutat la Vârșeț.

Episcopia Caransebeșului a fost restaurată, ca eparhie românească, abia în anul 1865. Până atunci, credincioșii ortodocși români din Banat au rămas în grija duhovnicească a episcopilor sârbi de la Timișoara și Caransebeș - Vârșeț.

Eparhia Inelui - Lipovei. În părțile Aradului se întâlnesc, de asemenea, ierarhi ortodocși în orașele Lipova și Ienopole (azi Ineu).

Astfel, în 1563 apare la Lipova un episcop cu numele *Daniil*. Prin 1606-1627 era episcop în Lipova - Ineu *Sava*, care a dobândit cetatea Lipova de la turci. După 1628 a păstorit la Ineu - Lipova „mitropolitul“ *Longhin Brancovici*, unchiul viitorului mitropolit Sava al Transilvaniei, care a fost hirotont arhieru de patriarhul Chiril Lucaris. În 1629 a făcut o călătorie în Rusia pentru a solicita ajutoare. Nu se știe cât a păstorit, căci prin 1643 era în mănăstirea Comana din Țara Românească, unde l-a vizitat apoi și nepotul său, Simion - Sava Brancovici. Prin 1651 era „mitropolit“ al Lipovei

Sofronie, care în acel an făcea o călătorie în Rusia după ajutoare. El își avea reședința în mănăstirea Hodoș - Bodrog (la 15 km de Arad).

Nu știm cărui neam i-au aparținut acești vlădici. Dar chiar dacă unii dintre ei au fost sârbi, este sigur că au păstorit peste credincioși ortodocși români, căci sârbii erau destul de puțini în raport cu românii, care formau marea majoritate a populației din aceste părți de țară.

Episcopia Aradului. Despre o organizare și jurisdicție a unei eparhii ortodoxe sârbești în aceste părți se poate vorbi numai după 1690, când patriarhul Arsenie III Cernoevici a adus aici un număr de sârbi. În 1706, episcopul *Isaia Diacovici* a mutat sediul Episcopiei de la Ineu la Arad, unde a rămas până azi. A păstorit puțin la Arad, căci în 1708 a fost ales mitropolit al ortodocșilor sârbi (a murit însă în același an).

Lui Isaia i-au urmat în scaun alți episcopi sârbi, până în 1815. Aceștia își întindeau jurisdicția și asupra credincioșilor ortodocși români din părțile Bihorului, care nu aveau nici un conducător bisericesc. Abia în 1792 s-a organizat în Oradea un Consistoriu ortodox român, dependent de Episcopia Aradului. Cel mai însemnat episcop de la Arad a fost *Sinesie Jivanovici* (1751-1768). A fost un luptător energic împotriva uniației în părțile Aradului, făcând numeroase vizite canonice în Arad și Bihor. A zidit o mănăstire în Gai (azi cartier al Aradului), care a devenit gropniță pentru episcopii de aici.

Marea majoritate a credincioșilor păstoriți de acești episcopi erau de neam român. Dacă la început episcopii sârbi au fost un sprijin pentru românii ortodocși din aceste părți, cu timpul păstoria lor s-a schimbat într-o dureroasă oprinare, fiind mai mult în folosul dominației Imperiului habsburgic, spre paguba vieții politico-naționale și bisericesti a românilor. Din aceste motive, a început o mișcare puternică printre românii din Banat și Arad pentru alegerea unui episcop din neamul lor la Arad, mișcare încununată de izbândă. În 1812 s-a deschis o școală pedagogică la Arad, căreia i s-a adăugat, în 1822, și un institut teologic. La școala pedagogică au activat profesori distinși, ca Dimitrie

Țichindeal, Constantin Diaconovici-Loga și Iosif Iorgovici, inițiatorii acțiunilor pentru românizarea scaunului episcopal de la Arad.

În 1814, reprezentanții românilor arădeni au adresat Curții habsburgice de la Viena un memoriu prin care arătau starea de plâns în care au ajuns credincioșii ortodocși români sub păstoria episcopilor sârbi, cerând un episcop din neamul lor. Memoriile și delegațiile la Viena au continuat și în anii următori, mai ales că în 1815 murise ultimul episcop sârb. Între cei care au militat mai mult trebuie pomenit învățatul *Moise Nicoară*, care a stat ani de zile la Viena pentru realizarea revendicărilor românești.

Episcopi români la Arad. Curtea din Viena a amânat mereu lucrurile, încât abia în 1829 a fost numit ca episcop arhimandritul *Nestor Ioanovici*, egumenul mănăstirii Bezdin de lângă Arad. Era originar din Făgăraș și făcuse studii de teologie la Carloviț. Și-a început activitatea la Arad în februarie 1829, dar n-a păstorit decât până în februarie 1830, când a murit.

A urmat o noua vacanță a scaunului episcopal, până în 1835, când a fost numit protosinghelul *Gherasim Raț*. Era originar din părțile Bihorului, a studiat teologia la Viena, apoi a fost preot, profesor de teologie la Arad și protopop al Peșteșului în Bihor.

În cursul păstoriei sale a reușit să întoarcă la Biserica Ortodoxă aproape toate parohiile atrase la uniație în timpul când scaunul episcopal fusese vacant. Treptat, a îndepărtat pe clericii sârbi de la centrul eparhial și Institutul teologic-pedagogic. Tot el a înlocuit limba slavonă cu limba română în catedrala episcopală.

A încercat să colaboreze cu noul episcop al Ardealului, Andrei Șaguna, pentru separarea ierarhică de Biserica Ortodoxă Sârbă. În acest scop, a convocat un sinod eparhial la Arad în 1850. A murit însă în august 1850, după 15 ani de păstorie.

În 1864 a avut loc reînființarea vechii Mitropolii Ortodoxe române a Transilvaniei, desființată în 1701. În aceste împrejurări, Episcopia Aradului a fost scoasă de sub jurisdicția Mitropoliei sârbe din Carloviț, devenind — împreună cu nou înființata Episcopie a Caransebeșului — sufragane ale Mitropoliei Ardealului.

C o n c l u z i i . *Viața bisericească a credincioșilor ortodocși români din zonele vestice ale țării s-a desfășurat în condiții destul de grele, ei având de luptat atât cu încercările prozelitiste ale altor confesiuni, cât și cu ierarhi de aceeași credință cu ei. Spre deosebire de Biserica Ortodoxă Română din Transilvania, Biserica din Banat și chiar cea din Arad au avut de înfruntat mai puțin asalturile uniației, putând să-și mențină fiii duhovnicești în vechea credință ortodoxă.*

BIBLIOGRAFIE:

Banat: Gh. Cotoșman, *Episcopia Caransebeșului până la pragul secolului al XIX-lea*, Caransebeș, 1941, 201 p.; Gh. Cotoșman, *Sfântul Iosif cel Nou, mitropolitul Timișorii și a toată țara Banatului*, Timișoara, 1956, 44 p.; Gh. Cotoșman, *Contribuții la trecutul Mitropoliei Morisenei și Timișorii*, în M.B., an. VIII, nr. 7-9, 1958, p. 137-156; Ion B. Mureșianu, *Mănăstiri din Banat*, Timișoara, 1976, 174 p.; I.D. Suciș, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, 318 p.; I. D. Suciș și Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, 2 vol., Timișoara, 1980, 1148 p.

Arad: Gh. Ciuhandu, *Din viața lui Nestor Ioanovici, episcopul Aradului*, Arad, 1929, 57 p.; Gh. Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, Arad, 1935, XXX+702 p.; Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său în lupta pentru emanciparea național-religioasă a românilor din Banat și Crișana*, I, Arad, 1943, 450 p.; Mircea Păcurariu, Gheorghe Lițiu ș.a., *Episcopia Aradului. Istorie, viață culturală, monumente de artă*, Arad, 1989, 319 p.

LECTURĂ

Jurământ preoțesc introdus de episcopul Gherasim Raț (1835)

Eu preotul N.N. mă jor cu atotputernicul Dumnezeu și mă făgăduiesc înaintea sfintei lui cruci, și a sfintei lui Evanghelii, cum că eu, în toată vremea, ori bună, ori ră, ori silită, Înalt Prea Sfinției Sale Domnului Episcopului meu eparhialnic, carele se numește Gherasim Raț, sau altui carele va fi următoriu, credincios voi fi și legea mea cea pravoslavnică a Bisericii Răsăritului neunită, întru care m-am născut, botezat și crescut, o voi ținea, până la cel mai de pre urmă ceas al vieții mele și nu mă voi lepăda den ia, ci într-înșă am a trăi au a muri.

Încă mă jor, cum că eu, după hirotonia mea întru preot, chemarea mea cea preotească, cu toată cinstea, curăţenia, o voi păzi, şi pre oamenii cei ce-m(i) vor fi mie încredinţaţi, în legea lui Dumnezeu şi în credinţa pravoslavnică a Bisericii Răsăritului neunită, îi voi învăţa, întări, creşte şi îi voi păzi până la moarte; nici pentru oriceva câştig sau dobândă (sau bani) sau cinste, sau ori ce fel de făgădaşuri¹ nu-i voi vinde ca Iuda, nici îi voi îndemna spre lăsarea legii lor cei pravoslavnice, ci în toată vremea îi voi întări întru aceeaşi.

Mai departe, de cumva eu, acestea de mine mai sus zise cuvinte nu le voi ţinea sau numai decât voi gândi a mă lepăda de iele: fie-mi pârâş însuşi Atotputernicul Dumnezeu; nu-mi dee nici o ţară² de odihnă, ci pre tot locul, în toată vremea, urgia, mânia şi osânda lui şi în viaţa aceasta şi în cealaltă să mă cuprindă şi să mă gonească, şi încă viu fiind să mă mance viermii; şi la sfârşitul vieţii mele aşa să fie, cât să nu mi se ştie mormântul nici să-mi rebde pământul oasele mele, ci să le verse, şi să fie hiarelor celor răpitoare spre roadere, neamul meu şi tot genunchele familiei mele să fie blestemat, afurisit şi nenorocos.

Mai pe urmă, pentru mai mare întărire, sărut slovele acestui jurământ, crucea şi sfântă Evanghelia Mântuitorului meu Iisus Hristos, Amin.

Reprodus după Pr. dr. Gheorghe Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan şi Gherasim Raţ*, Arad, 1935, p. 560-561.

¹ Făgăduinţe, promisiuni.

² Puţină.

XLIII

MITROPOLITUL VENIAMIN COSTACHI AL MOLDOVEI

În primele patru decenii ale secolului al XIX-lea scaunul mitropolitan al Moldovei a fost ocupat de unul din cei mai de seamă ierarhi pe care i-a avut Biserica noastră: *Veniamin Costachi*.

Viața mitropolitului Veniamin. S-a născut la 20 decembrie 1768, în satul Roșiești (jud. Vaslui), primind din botez numele Vasile. Tatăl său, Grigorie Costache zis Negel, provenea dintr-o veche familie din Moldova, un strămoș al său fiind vornicul Boldur, sfetnic al lui Ștefan cel Mare. Alți strămoși au fost ctitori de locașuri sfinte, sfetnici domnești, eroi în luptele duse de domnii lor. Mama sa, Maria, se trăgea din vechea familie Cantacuzino, care, de asemenea, a dat oameni cu rosturi de seamă în viața politică și culturală a Țării Românești și a Moldovei.

A dobândit primele cunoștințe de carte în casa părintească de la un dascăl grec, apoi a urmat, pentru scurt timp, cursurile școlii de la Trei Ierarhi din Iași. În 1784, la vârsta de 15 ani, a fost călugărit la Huși de către episcopul (mai târziu mitropolit) Iacob Stamati, primind numele de Veniamin. A fost hirotonit diacon și în curând a trecut în slujba Mitropoliei, ca ieromonah și mare eclesiarh, apoi ca egumen al mănăstirii Sf. Spiridon din Iași. Paralel cu îndeplinirea acestor slujbe, tânărul Veniamin și-a îmbogățit mereu cunoștințele de carte, dobândind o aleasă pregătire intelectuală.

În 1792, când episcopul Iacob Stamati de la Huși a fost ales mitropolit al Moldovei, în scaunul vacant a fost ales egumenul Veniamin de la Sf. Spiridon, în vârstă de numai 23 de ani și jumătate. La Huși a păstorit până în 1796, când a fost ales episcop

la Roman. Aici a păstorit șapte ani, până în 1803, când a fost ales mitropolit al Moldovei, în locul părintelui său sufletesc Iacob Stamati, trecut la cele veșnice. Ca mitropolit a păstorit aproape 40 de ani, cu două întreruperi (1808-1812 și 1821-1822). Din nefericire, în 1812, rușii au răpit Moldova din stânga Prutului (Basarabia), încât Mitropolia de la Iași și Episcopia Hușilor au pierdut sute de parohii, care, în anul următor s-au constituit într-o Arhiepiscopie cu sediul la Chișinău, dar dependentă de Sfântul Sinod al Bisericii ruse din Petersburg.

Se pot urmări mai multe aspecte din activitatea sa ca întâistătător al Bisericii moldovene.

Ctitor și îndrumător al școlilor bisericești și laice din Moldova. Pentru instruirea și luminarea clerului moldovean mitropolitul Veniamin a înființat *un seminar la mănăstirea Socola* de lângă Iași, în 1803. Acestui seminar i-a purtat o grijă deosebită în tot cursul păstoririi sale, încât în curând a devenit o școală superioară, cu opt ani de studii, în care se predau cunoștințe teologice și laice la un nivel ridicat.

A înființat apoi o școală pentru călugărițele de la *mănăstirea Agapia*, unde era stareță sora sa, Ecaterina. Pe lângă aceasta, maicile de la Agapia și Văratec erau îndatorate să se ocupe și cu lucrul de mână, rânduindu-se ca fetele „de toată starea“ să poată fi primite aici „pentru învățătura cărților sau lucrul mâinilor“.

În octombrie 1805, mitropolitul Veniamin a organizat și o *școală de cântări bisericești* la Iași, aducând la conducerea ei un renumit dascăl de psaltichie din Constantinopol.

La îndemnul mitropolitului, unul din bursierii săi, cărturarul Gheorghe Asachi, a predat, între anii 1814-1818, un *curs de inginerie* în limba română la Academia domnească din Iași, punându-se astfel bazele învățământului politehnic la noi. Prin aceasta, mitropolitul Veniamin a dovedit profesorilor greci și boierilor moldoveni retrograzi că se pot preda științe exacte și în limba română, nu numai în cea greacă, cum pretindeau aceștia.

După înlăturarea regimului fanariot, în 1821, s-au deschis noi perspective pentru dezvoltarea culturii și a învățământului de toate gradele în limba română. În toamna anului 1824, mitropolitul Veniamin a deschis la mănăstirea Sf. Trei Ierarhi din Iași o *școală „începătoare“ (elementară)*, cu limba de predare română. În 1828,

prin strădaniile mitropolitului și ale lui Gheorghe Asachi, pe lângă școala „începătoare”, s-a organizat o școală „normală”, cu doi ani de studii și un gimnaziu, cu patru ani de studii. Școala de la Trei Ierarhi s-a numit și „vasiliană”, după numele lui Vasile Lupu, primul organizator al școlii de aici.

În noiembrie 1834, prin strădaniile aceluiași doi mari ctitori ai învățământului românesc, s-au deschis cursurile unei Academii la Iași, numită *Academia Mihăileană*, după numele domnitorului de atunci, Mihail Sturza. Academia avea o facultate de filosofie, cu doi ani de studii, o facultate juridică, cu trei ani de studii, cursuri extraordinare de inginerie, economie, filologie, arte frumoase. A fost înzestrată cu bibliotecă, laboratoare, muzeu de științe naturale, internat pentru copiii săraci și unul pentru cei înstăriți.

Mitropolitul Veniamin și Gheorghe Asachi au reușit să înființeze la Iași, în 1834, *prima școală publică pentru „fetele orășenilor”*. Au fost preocupați și de deschiderea unor „școli ținutale” în diferite orașe ale Moldovei (Roman, Huși, Botoșani, Bârlad, Galați, Focșani, Bacău, Piatra Neamț etc). La îndemnul mitropolitului, unii boieri și unele mănăstiri au întemeiat școli sătești pe moșiile lor. Profesorii tuturor acestor școli se recrutau dintre absolvenții Gimnaziului și ai Academiei din Iași sau ai Seminarului de la Socola.

În 1841, în urma demersurilor lui Veniamin Costachi și Gheorghe Asachi, s-a deschis la Iași *prima școală de arte și meserii* din Moldova, cu specialiști din Transilvania și Moravia, care au pregătit primii tehnicieni români.

În tot cursul arhipăstoririi sale, mitropolitul Veniamin a trimis numeroși tineri la studii în Apus, în Grecia, în Rusia sau la Academia de la Sf. Sava din București. Între ei trebuie notat însuși Gheorghe Asachi, cu studii la Viena și Roma, apoi Filaret Scriban, cu studii la Kiev, mai târziu rector al Seminarului de la Socola și alții.

În tot acest timp, mitropolitul Veniamin a dus o luptă dârză pentru păstrarea și promovarea limbii române în școlile întemeiate de el, împotriva unor boieri care voiau păstrarea limbii grecești sau a celei franceze.

Activitatea editorială. Mitropolitul Veniamin a organizat și înzestrat două tipografii: una la Mitropolie și alta la mănăstirea

Neamț (1807). În acestea s-au tipărit zeci de lucrări, fie traduse de el, fie lucrări ale altora, tipărite sub îndrumarea sau cu cheltuiala sa.

În ce privește literatura teologică, mitropolitul Veniamin a acordat o atenție deosebită traducerilor din limba greacă. Astfel, prin osteneala marelui ierarh cărturar au fost traduse și au văzut lumina tiparului: *Tâlcuirea celor șapte Taine* (Iași, 1807), *Chiriacodromionul lui Nichifor Theotochis* (Neamț, 1811), *Adoleshia Filotheos, adecă îndeletnicirile iubitoare de Dumnezeu* de Evghenie Vulgaris, 5 vol. (Iași, 1815-1819), *Istoria Vechiului și Noului Testament*, 3 vol. (Iași, 1824), *Istoria bisericească a arhiepiscopului Meletie al Atenei*, 4 vol. (Iași, 1841-1843), *Pidalionul* (Neamț, 1844), care era o colecție de canoane, *Piatra scandelei* de Ilie Miniati (Iași, 1844) și altele. Dintre multele traduceri rămase de la el în manuscris câteva au văzut lumina tiparului după moartea sa: *Tâlcuirea Psaltirii* de Euthimie Zigaben, 2 vol. (Iași, 1850-1862), *Istoria bisericească a lui Teodoret al Cirului* (București, 1894), *Cele 14 trimeri ale Sf. Apostol Pavel* de Teofilact al Ohridei, 3 vol. (București, 1904-1906).

Dintre cele peste 130 de cărți tipărite cu cheltuiala sau la îndemnul mitropolitului Veniamin, multe cu prefete scrise de el, consemnăm: *Dogmatica* Sf. Ioan Damaschin (Iași, 1806) și *Viețile Sfinților* în 12 volume, traduse de un ierodiacon Ștefan după Sf. Dimitrie al Rostovului (Neamț, 1807-1815), apoi numeroase manuale didactice pentru elevii școlilor înființate de el, cărți de slujbă etc. Pentru a realiza această măreață operă editorială, mitropolitul Veniamin a avut întotdeauna lângă el numeroși colaboratori, mai ales dintre călugării de la mănăstirea Neamț.

Așadar, prin tipăriturile sale, mitropolitul Veniamin a adus o contribuție importantă atât la dezvoltarea teologiei noastre, cât și la îmbogățirea limbii literare românești.

Activitatea socială-pastorală. Această operă culturală era însoțită de o credință puternică în Dumnezeu și de o nemărginită dragoste față de oameni. Întreaga sa avere, atât cea moștenită de la părinți, cât și cea câștigată de pe urma ostenețelor sale arhieriești, a dat-o celor lipsiți. Încă din tinerețe, ca egumen la Sf. Spiridon, a venit în ajutorul celor bolnavi, căci mănăstirea avea și un spital. Ca episcop de Roman, a înființat în acest oraș un spital cu o

„spițerie“ (farmacie), lângă biserica Precista Mare. Pentru întreținerea acestora a fost nevoit să se împrumute cu 80 de pungi de bani, pe care s-a obligat să-i plătească din veniturile sale viitoare. Dintr-o condică de cheltuieli a Mitropoliei, se constată că erau plătiți medici din oraș pentru îngrijirea multor oameni săraci. De altfel, el însuși mărturisea: „chemarea mea este să fiu părintele tuturor și mai cu seamă al văduvelor, al orfanilor și săracilor“.

Aceeași grijă părintească a arătat față de preoții din Moldova, pe care i-a păstorit ca episcop și apoi ca mitropolit. În mai multe rânduri a trimis preoților săi diferite pastorale, prin care le dădea îndrumări privitoare la purtarea lor și la felul cum trebuie să-și îndrume credincioșii. Adeseori cerea Divanului domnesc să ia măsuri pentru ameliorarea stării materiale a clerului său.

Pentru credincioșii săi din Iași, dar și pentru prestigiul Mitropoliei Moldovei, în 1833 a pus temelie actualei catedrale mitropolitane, terminată abia în 1887. Pentru numeroasele sale danii, mai multe biserici și mănăstiri l-au trecut în rândul ctitorilor.

Mitropolitul Veniamin a avut și un important rol politic, fiind, în 1821, după plecarea ultimului domn fanariot, locțiitor de domn (caimacam). Ca președinte al Divanului țării sau al Adunării obștești, și-a spus cuvântul în cele mai însemnate probleme ale țării, îndemnând pe toți să fie uniți, pentru binele și fericirea patriei. A participat și la alcătuirea Regulamentului organic al Moldovei. Din cauza evenimentelor politice a fost nevoit să-și părăsească scaunul mitropolitan în două rânduri: în 1808-1812, când s-a retras la mănăstirea Neamț, și în 1821, la intrarea turcilor în Moldova, când s-a retras la Colincăuți, dincolo de Prut, de unde a continuat să urmărească mișcarea românească din țară.

Sfârșitul mitropolitului. După o activitate atât de îndelungată și rodnică în slujba Bisericii și a neamului său, în urma unor neînțelegeri cu domnitorul Mihail Sturza, marele cărturar Veniamin s-a retras din scaunul mitropolitan, în ianuarie 1842. S-a stabilit la mănăstirea Slatina, unde și-a petrecut ultimii ani, continuându-și munca de o viață întreagă, adică traducerea de cărți din grecește. A închis ochii pentru vecie la 18 decembrie 1846, în vârstă de 78 de ani. Îngropat lângă biserica mănăstirii, rămășițele sale

pământești au fost așezate în 1886 în catedrala mitropolitană din Iași, începută de el.

C o n c l u z i i . *Cercetând viața și strădaniile mitropolitului Veniamin Costachi, ne dăm seama cât de îndreptățite erau cuvintele scrise de el în testamentul său: „Totul ce mi-a stat în putință am făcut, și cu sfatul și cu fapta, ca să sporesc și sufletește și materialicește înflorirea Bisericii și a Patriei“. Într-adevăr, prin lupta sa pentru redeșteptarea țării, prin curăția și sfințenia vieții sale, prin iubirea sa sinceră față de țara și poporul pe care l-a păstorit, mitropolitul Veniamin a făcut din cei 50 de ani de arhipăstorire o epocă de mari realizări în viața Bisericii și a Moldovei însăși.*

BIBLIOGRAFIE:

N. Iorga, *Viața și faptele mitropolitului Moldovei Veniamin Costachi*, București, 1904, 78 p.; C. Bobulescu, *Din viața mitropolitului Veniamin Costachi*, 1933, 162 p.; Vasile Vasilache, *Mitropolitul Veniamin Costachi*, Mănăstirea Neamț, 1941, 327 p.; Ilie Gheorghită, *Un veac de la moartea mitropolitului Veniamin Costachi*, Mănăstirea Neamț, 1946, 272 p.; Teodor N. Manolache, *Bibliografia mitropolitului Veniamin Costachi*, București, 1946, 64 p.; diferite studii în B.O.R., an LXIV, nr. 10-12, 1946, p. 481-600 și M.M.S., an XLIII, nr. 1-2, 1967, p. 7-174; Mihai Mănuță, *Mitropolitul Veniamin Costachi*, în B.O.R., an LXXXVI, nr. 1-2, 1968, p. 165-181; Nicolae Dură, *Preocupările canonice ale mitropolitului Veniamin Costachi*, în M.M.S., an XLVII, nr. 7-8, 1971, p. 471-493 și an XLVIII, nr. 1-2, 1972, p. 49-66.

LECTURĂ

MITROPOLITUL VENIAMIN COSTACHI

Părerii despre limba română, expuse în prefața Liturghierului de la Iași, 1834

Precum limba grecească este fiica limbii elinești, de asemenea limba noastră românească este fiica limbii latinești, care au fost limba romanilor strămoșilor noștri, cei ce la 105, după Mântuitorul Hs., ne-au adus din Italia, vechea patrie, și ne-au lăcuit aici în Moldova, Țara Românească, Ardeal și Banat, care țeri se numea atuncea Dachia, fiindcă să lăcuia de o gintă numită dachi...

Aruncată dară limba românească și învățătura precum s-au văzut prin două sute ani, când pe urmă începu a se tâlmăci în ea cărțile bisericești din ceale sârbești¹, tâlmăcitorii au aflat-o ajunsă la atâta sărăcie și stricăciune, uitându-se multe cuvinte ale ei românești și în locul lor intrând altele streine, mai vartos sârbești sau slavinești, cu prilejul întrebuițării acelor limbi, încât numiții neavând gramatică, neavând lecsicon românesc, neavând de unde să învețe regulat limba s-au văzut nevoiți a amesteca o mulțime de cuvinte slavinești, cu care au stricat foarte mult curățeniia graiului românesc, ce avea mai înainte de a se lepăda scrisoarea și cartea latinească. Asemenea fel de stricăciune limbii românești fac până și astăzi cărturarii neînvățați, încât dacă nu să va pune stavilă întrebuițării cuvintelor streine neromane, precum sunt cele sârbești sau slavinești, ungurești, turcești și altele asemenea, și dacă în locul acestora nu se vor lua înapoi cuvintele ceale adevărate românești, părăsitate și uitate, care se păstrează parte prin cărțile și documentele vechi, parte prin gura poporului, și dacă nu vom întrebuița pe aceste în locul celor streine, precum au făcut toate națiile, ce au voit a să cultivi, apoi să va împresura graiul național din an în an, până ce va lipsi cu totul și prin aceasta va peri nația noastră românească, precum au perit toate națiile ce și-au părăsit limba lor. Drept aceia tuturor carii să înpotrivesc cuvintelor adevărate românești ce acum au început învățații nației iarăși a le întrebuița, știut să fie că să fac dușmanii nației lor românești.

Vechilor tâlmăciri de cărțile bisericești nefiind cunoscute cuvintele românești potrivite cu Kiriiolesia² celor elinești sau slavinești de pe carele făcea tâlmăcirea, în multe locuri au stricat și noima³ Sfințelor Scripturi.

De amândouă aceste adevăruri încredințați, după a doua noastră suire în tronul arhipăstoriei, cu prilejul preatipării cărților bisericești începute la 1814, și-am sârguit a face nu puțină îndreptare și în noimile tâlmăcite cu sminteală...⁴

Asemenea îndreptare ne-am sârguit a face și în cuvinte introducând adevărate românești, în locul celor streine precum: în loc de blagoslovenie să poată zice binecuvântare, tresfstoe — trisfințită cântare, pravoslavnic — dreptmăritoriu, blagocestiv — binecinstitoriu, ograșenie — chemat, predfestelnă — înainte sfințită, pogrebanie — înmormântare, îngropăciune și petrecanie, dveră — ușă, prestol — sfânta masă, cădelniță — tămâitoare, cădește — tămâiază, zvesdă — stea, copie — lance, poias — brâu sau cingătoare, rucavițe — mânecare, polonoșniță — mezonoptică rugăciune, utrenia — rugăciunea mănecării, vecernia — rugăciunea sărei, jertva să zicea din vechi sfară, arsură, tămâiere, norodul — popor și altele.

Iară cuvintele ce nu se pot rosti în graiul românesc, mai decuviință este a se ține așa pre cum le au întâii alcătuitori, adecă grecii, precum zicem: polieleu, litie, panahidă, liturghie, proscomidie, antifoane, potiriu, catapiteazmă, icoană,

1. Slavone.

2. Sensul propriu.

3. Înțelesul, sensul.

4. Greșeala.

tetrapod, analoghiu, evanghelie, felon, epitrahil, stihariu și altele asemenea, pre care feliu de cuvinte numite ofițiale, le întrebuițează și muma limbii noastre, latina. Și pururea pe aceale care nu vom putea a le tălmăci românește, mai bine este a le lua de la cei întâi alcătuitori, adecă de la greci, de cât de la tălmăcitorii acelora, pre cum au fost sârbii, carii ni-au fost recomenduit limba lor. Deci: mai bine este a zice doxologie decât slavoslovie, ortodox decât pravoslavnic, euharistie în loc de pricistanii, misterii de cât taine, ce ar avea o mai mică înțelegere decât cuvântul misterie, sinod decât sobor, evhologhiu în loc de molitvelnic, care va să zică rugăciuneri, chinonic în loc de priceasnă, vohod — ieșire, văzduh — aer, vozglas — ecfonimă.

Reprodus după Pr. dr. Ilie Gheorghită, *Un veac de la moartea mitropolitului Veniamin Costachi*, Mănăstirea Neamț, 1946, p. 185-188.

MITROPOLITUL VENIAMIN COSTACHI

Despre iubirea de Patrie

Să lăsăm dar, iubiților, toată vrajba și prigonirea în zilele aceste crime¹, când este nevoie a fi uniți și a socoti pentru binele de obște a Patriei noastre, și să înbrătoșăm dragostea cea nefățarnică și fără viclesug, să lăsăm interesul cel din parte care urmează din vătămarea cea de obște și să înbrătoșăm toți pre cel de obște, că atuncea și acel particularnic să înplineaște, căci într-alt chip cu neputință este a să face ceva bun. Temistoclis era vrăjmaș de moarte lui Aristid, dar când s-au rânduit ei să meargă deputați pentru Patrie, la un loc depărtat, ajungând la hotarul Patriei lor, au zis Aristid: Temistocli, ia să lăsăm vrajba ce avem între noi pre piatra aceasta, căci călătorim pentru folosul maicei noastre a Patriei, și întorcându-ne iarăși pe aicea, vrând o vom lua atuncea, precum au și urmat.

Să lăsăm dar și noi în ceasul acesta, ori-ce avem unul asupra altuia, să ne înbrătoșăm ca niște fii a unei maice, căci trebuie a ne sfătui pentru folosul Patriei noastre, ca să vorbim fără sfială, neavând între noi pre vânzătoriu și ceale de aicea vorovite, nu vor fi pre uliță auzite...

Fiește-carele dar cu slobodă limbă și cu suflet duios de Patrie, nerăpindu-se de iubirea de sine, sau de a interesului particulariu, vorovească fără sfială cele ce socotește pentru obștescul folos și pentru fericirea Patriei, și darul cel dumnezeesc să întărească sfaturile noastre la un cuget și să ne învrednicească a vedea fericirea ei și scăparea de realele ce o au cuprins.

Reprodus după Pr. dr. Ilie Gheorghită, *Un veac de la moartea mitropolitului Veniamin Costachi*, Mănăstirea Neamț, 1946, p. 231-232.

¹ De criză.

NICOLAE IORGA

Despre mitropolitul Veniamin Costachi

Însă dacă ai fi întrebat acum șazeci-șaptezeci de ani¹, în Iașii lui Mihai Sturza Voievod, în care trăiau însă, pe lângă mulți tembeli și svăpăiați, și atâția oameni cu frumos caracter și cu multă râvnă pentru cele bune, atâția bătrâni cumiști și atâția tineri gata de multe jertfe, dacă ai fi întrebat pe boierul de modă veche ca și pe studentul din Paris, pe creștinul dreptcredincios, ca și pe evreu chiar, cine e omul cel mai bun din Moldova, ei ar fi răspuns într-un glas: „părintele Veniamin“. Dacă ai fi cercetat pe lângă aceiași oameni care e omul cel mai harnic din țară, acel care nu lasă nici o clipă fără o întrebuintare folositoare altora, și s-ar fi arătat în căsuța săracă a vechii Mitropolii dărăpănate un bătrân călugăr de aproape optzeci de ani, care-și aprindea candela vegherilor pentru a câștiga și a împărtăși învățătura Scripturilor, care i se părea lui călăuza cea mai sigură pe grelele drumuri ale vieții. Dacă ai fi vrut să știi care e cel mai sărac, cel mai lipsit, cel mai vândut de dator dintre făcătorii binelui care se vede și ai multului bine pe care nu-l știe nimeni, și s-ar șoptit același nume venerat al octogenarului mitropolit. Într-atâta lume amestecată și împărțită în ceea ce privește judecățile, era înțelegere deplină în această singură privință.

Pentru că avea o altă părere — sau poate tocmai pentru că împărtășea părerea tuturor — deșteptul, dar egoistul și lacomul voievod goni pe arhipăstorul Moldovei din scaunul său, și într-o aspră zi de iarnă, în ianuar 1842, ieșenii vedeau pe atât de bătrânul mitropolit luând drumul munților, unde, la Slatina, în vechea mănăstire a lui Alexandru Lăpușeanul, îl aștepta chilia simplă în care sufletul său putea porni în liniște către „veșnicile lăcașuri“ la care râvnea el de mult. Și, adunând și cerând aici cu mintea toate câte le făcuse și le îndurase, el scria cu o mână tremurătoare, în voința sa de pe urmă, această mărturisire, smulsă din cea mai deplină și curată conștiință a vieții sale: „Totul ce mi-a stat prin putință am făcut, și cu sfatul și cu fapta, ca să sporesc și sufletește și materialicește, înflorirea sfintei Biserici și a Patriei“. Acolo a și murit în 1846, și oasele sale obosite s-au așezat după datina smerită a celor mai mari înaintași ai săi, afară din biserica unde se rugase în cei de la sfârșit ani ai vieții sale, la dreapta, lângă zid, unde se vede și acum simpla piatră cu inițialele numelui și dregătoriei lui bisericești.

Reprodus după N. Iorga, *O icoană curată: Mitropolitul Veniamin Costachi*, în *Oameni cari au fost*, București, 1934, p. 73-78 și vol. *Oameni cari au fost*, I (București), 1967, p. 75-76 (Biblioteca pentru toți, nr. 368).

¹ N. Iorga scria aceste rânduri în 1904.

XLIV

MITROPOLIA UNGROVLAHIEI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA. MITROPOLITUL GRIGORIE DASCĂLUL

Mitropolitul Dionisie Lupu. La sfârșitul domniilor fanariote scaunul Ungrovlahiei era ocupat de mitropolitul *Dionisie Lupu* (1819-1821), fost mult timp egumen al mănăstirilor Dealu și Tismana. Ca mitropolit, a fost un sincer și entuziast sprijinitor al școlii lui Gheorghe Lazăr de la mănăstirea Sf. Sava din București și al activității tipografice. În 1821 s-a retras.

Scaunul vacant a fost ocupat abia în ianuarie 1823, când Divanul domnesc a propus lui Grigorie Ghica, primul domn „pământean“ după 1821, trei candidați. Acesta s-a oprit asupra unuia din ei, ierodiaconul Grigorie din mănăstirea Căldărușani. Ca mitropolit este cunoscut mai mult sub numele de *Grigorie Dascălul*.

Viața și activitatea călugărului Grigorie. Noul mitropolit s-a născut în București în anul 1765, fiind numit din botez Gheorghe. A urmat cursurile vestitei Academii de la Sf. Sava, unde a învățat temeinic limbile latină și greacă, dar mai ales teologia. În timpul studiilor a făcut cunoștință cu doi călugări nemțeni, Gherontie și Dorotei, trimiși aici de starețul Paisie. Împrietenindu-se cu călugărul Gherontie, tânărul elev Gheorghe a aflat de la el de viața duhovnicească ce se ducea la Neamț sub iscusita călăuzire a starețului Paisie. În jurul anului 1790 a părăsit școala de la Sf. Sava, împreună cu cei doi ucenici paisieni, plecând la mănăstirea Neamț. Acolo, tânărul Gheorghe a fost tuns în

monahism de însuși starețul Paisie, schimbându-i-se numele, potrivit pravilei călugărești, în Grigorie, fiind dat în ascultarea duhovnicească a prietenului său Gherontie. Iar când a venit un arhieru la mănăstire a fost hirotonit ierodiacon.

Cei doi călugări, Gherontie și Grigorie, au început de îndată să traducă diferite cărți de învățătură din grecește în românește. În curând, mitropolitul Ungrovlahiei, Dositei Filitti, a cerut starețului mănăstirii Neamț să-i trimită „doi părinți procopsiți la tâlcuirea sfintelor cărți după elinie“. Au fost trimiși cei doi prieteni, care au reușit să-și tipărească la București două din traduceri lor și anume: *Carte folositoare de suflet* (1799) și *Chiriadromionul* învățatului arhiepiscop grec Nichifor Teotochis (1801)

În 1802, cei doi călugări cărturari se aflau din nou la Neamț. În anul următor scaunul mitropolitan al Moldovei a fost ocupat de Veniamin Costachi. Acesta a îndemnat pe cei doi să traducă alte lucrări, care au apărut apoi în tipografia Mitropoliei de la Iași. Așa au fost lucrările: *Întrebări și răspunsuri oarecare bogoslovești* ale Sf. Atanasie (1803), *Tâlcuire la cele patru Evanghelii* a lui Teofilact al Ohridei (1805), *Descoperire cu amănuntul a pravoslavniciei credințe* (*Dogmatica*) a Sf. Ioan Damaschinul (1806). Probabil, aceste cărți au fost folosite ca manuale didactice în Seminarul înființat în 1803 la Socola.

Spre sfârșitul anului 1812, cei doi călugări au pornit într-o călătorie la Muntele Athos. La întoarcere, au fost jefuiți și chinuiți de tâlhari, în apropierea orașului Filipopol (azi Plovdiv, în Bulgaria), fapt ce a cauzat moartea lui Gherontie. Grigorie i-a îngropat trupul într-o mănăstire din apropiere, de unde, după șapte ani, l-a adus în țară, pentru a-l îngropa aici.

Rămânând singur, ierodiaconul Grigorie și-a continuat ostenele la mănăstirea Neamț, traducând și tipărind diferite cărți. Acum a publicat, în tipografia înființată de mitropolitul Veniamin, trei din traduceri rămase de la Gherontie. Tot acum a tipărit o traducere proprie, *Adunare pe scurt a dumnezeieștilor dogme ale credinței*, a teologului grec Atanasie din Paros, cu alte câteva lucrări (1816). Traducerea a făcut-o la îndemnul episcopului Iosif al Argeșului, care semna prefața.

După acestea, Grigorie a venit la București, așezându-se la mănăstirea Antim, iar de aici s-a retras la Căldărușani, trăind în rugăciune și traducând cărți folositoare de suflet. La îndemnul mitropolitului Dionisie Lupu, a tradus și tipărit la București *Cele șase cuvinte despre preoție* ale Sf. Ioan Gură de Aur (1820) și *Cuvântul despre preoție* al Sf. Grigorie de Nazianz (1821).

Activitatea lui Grigorie ca mitropolit. Alegerea ca mitropolit al Ungrovlahiei a avut loc în ianuarie 1823. Deși o viață întreagă se ocupase numai cu rugăciunea și cu traducerea cărților, mitropolitul Grigorie s-a dovedit destoinic întru purtarea cărjei vlădicești, realizând multe lucruri vrednice de pomenire.

Astfel, în primii ani de arhipăstorire a completat scaunele vacante ale celor trei eparhii sufragane cu ierarhi români. A plătit o mare parte din datoriile Mitropoliei lăsate de înaintașii săi în scaun. A purtat o grijă deosebită preoților, oprind abuzurile protopopilor care încasau de la ei fel de fel de dări. Întrucât mulți preoți erau hirotoniți pe bani de ierarhi de peste Dunăre, a cerut atât sprijinul patriarhului ecumenic, cât și al domnului țării pentru oprirea acestor abuzuri.

A acordat o atenție deosebită învățământului, în calitatea sa de prim efor al școlilor din Țara Românească. S-a ocupat de trimiterea unor bursieri la studii în străinătate. Tot el a stăruit ca fiecare eparhie să înființeze câte un seminar teologic.

Mitropolitul Grigorie a căutat să pună rânduială și în viața mănăstirilor închinată Locurilor Sfinte, care ajunseseră în paragină și pline de datorii. Cu aprobarea domnului, în 1823 a numit egumeni români, a întocmit catagrafii cu averile mănăstirilor, le-a rânduit case de venituri și a oprit în parte trimiterea de bani la Locurile Sfinte până ce se vor plăti datoriile acelor mănăstiri. Îndată după ce s-au luat aceste măsuri, călugării greci au început o luptă violentă pentru redobândirea situației pierdute. Cu sprijinul diplomatic al Rusiei țariste, egumenii greci au fost repuși în drepturile lor în 1827.

Mitropolitul Grigorie și-a continuat cu aceeași râvnă activitatea de traducător din Sfinții Părinți. În 1827 a tipărit o *Învățătură pre scurt pentru nunți*, cu explicarea gradelor de rudenie, foarte necesară preoților. În 1828, cu ajutorul mitropolitului

Grigorie, s-a tipărit la București prima traducere a *Tetraevan-ghelului* în limba bulgară.

Izbucnirea unui război între Rusia și Turcia, în anul 1828, a întrerupt această frumoasă activitate pastorală și culturală a mitropolitului Grigorie. Din acest an și până în 1834 cele două Principate Române au stat sub ocupație rusească. Mitropolitul Grigorie a ajuns, în aprilie 1828, locțiitor de domn (caimacam) în locul lui Grigorie Ghica, plecat din țară. În curând, el a ajuns în conflict cu noua stăpânire, poate și din cauza mănăstirilor închinatelor, dar mai ales pentru că nu a fost de acord cu instituirea de noi dări, angarale și podvezi asupra preoților și a poporului. Din aceste motive, în februarie 1829, autoritățile ruse l-au înlăturat din scaun și l-au trimis în exil la Chișinău.

După încheierea păcii între ruși și turci (Adrianopol, 1829), mitropolitul și Divanul au cerut în mai multe rânduri întoarcerea sa în țară, lucru acceptat de ruși abia în ianuarie 1832. Ajuns la Buzău a trebuit să rămână acolo aproape un an și jumătate, căci administrația țaristă din țară a încercat acum să-l determine să-și dea demisia din scaunul mitropolitan, lucru pe care l-a refuzat. Rămânând la Buzău într-un al doilea exil, mitropolitul cărturar n-a irosit timpul. A înființat aici o tipografie, în care a dat la lumină câteva din traducerile făcute în timpul exilului, între care și două lucrări ale Sf. Ioan Gură de Aur, toate fiind împărțite „în dar.“ În aprilie 1833 i s-a permis să se așeze la mănăstirea Căldărușani, unde a rămas vreo patru luni. Abia în august 1833, după un exil de patru ani și jumătate, s-a reîntors la București, reocupându-și scaunul mitropolitan.

Cu toate că era bolnav și în vârstă, a început din nou să poarte grijă de buna desfășurare a vieții bisericești. Astfel, a rânduit ca prisosul veniturilor mănăstirilor să se strângă în „casa facerilor de bine“ și în folosul școlilor. A început repararea catedralei mitropolitane, pe care n-a putut-o însă termina. A continuat și activitatea culturală. În tipografia înființată de el la mănăstirea Căldărușani a pus sub tipar primul volum din *Viețile Sfinților*, dar n-a mai apucat să-l vadă tipărit.

Bătrân și obosit de truda cărturărească, dar și de necazurile surghiunului, mitropolitul Grigorie a murit la 22 iunie 1834.

Ca și contemporanul său Veniamin Costachi, mitropolitul Grigorie a adus un aport de seamă la traducerea unor lucrări ale Sfinților Părinți în românește, a avut grijă de școli și de preoțime, a arătat o dragoste adâncă față de păstoriți și a luptat cu râvnă împotriva amestecului clerului grec în treburile Bisericii Ortodoxe românești. Pentru lupta dârză dusă pentru Biserica și neamul lor, amândoi au fost nevoiți să-și părăsească pentru un timp scaunul.

În anul 2005, Sf. Sinod al Bisericii noastre a trecut pe Grigorie în rândul sfinților, cu prăznuire la 22 iunie. Moaștele lui se află în biserica mare a mănăstirii Căldărușani.

Urmașii și sufraganii mitropolitului Grigorie. În urma morții sale, conducerea Mitropoliei a fost încredințată celor trei episcopi: *Neofit al Râmnicului*, *Chesarie al Buzăului și Ilarion al Argeșului*. *Neofit* condusese treburile Mitropoliei și în timpul exilului lui Grigorie. El a fost ales apoi mitropolit în 1840, păstorind până în 1849. Acum s-a înființat Seminarul din București, în 1836, numit mai târziu „Central“, iar în anul următor, cel din Râmnic.

Chesarie a fost unul din cei mai de seamă episcopi ai Buzăului (1825-1846). El a înființat aici un Seminar, în 1836, o școală de zugravi-iconari, alta de muzică bisericească și una de sculptură. A reînființat vechea tiparniță a Episcopiei, tipărind în jur de 50 de cărți de slujbă, de învățătură sau de literatură. S-a îngrijit de ridicarea sau refacerea multor biserici și mănăstiri din eparhie (catedrala episcopală, biserici noi la mănăstirile Ciolanu, Rătești, Vintilă Vodă etc). Aproape toate acestea au fost împodobite cu picturi de Nicolae Teodorescu, unul din marii zugravi de biserici din acel timp. Sub conducerea profesorilor Gavriil Munteanu, directorul Seminarului, și Dionisie Romano, amândoi transilvăneni, a apărut la Buzău primul ziar bisericesc din țara noastră, *Vestitorul bisericesc* (1839-1840).

Urmașul său, transilvăneanul *Filotei* (1850-1859), a tipărit mai multe cărți, între care o nouă ediție a *Bibliei*, în 5 volume (1854-1856). A fost un sprijinitor entuziast al Unirii Principatelor.

Episcopul *Ilarion* al Argeșului (1820-1821 și 1828-1845) a fost un ierarh cu aleasă pregătire, sprijinitor al revoluției lui Tudor Vladimirescu din 1821. Sub el s-a deschis Seminarul din Curtea de Argeș (1836).

Episcopul *Grigorie Râmniceanul*, care a păstorit tot la Argeș (1823-1828), se numără între marii ierarhi cărturari din trecut; a tradus și a tipărit *Logica* Sf. Ioan Damaschin (1826).

C o n c l u z i i . *În pofida situațiilor dificile de ordin politic, prin care au trecut țările noastre după anul 1821, activitatea culturală-bisericească a continuat în Țara Românească și în acest răstimp, datorită în primul rând marelui cărturar Grigorie Dascălul. Prin înființarea celor patru seminarii eparhiale, s-a făcut un însemnat pas înainte spre o mai bună pregătire a viitorilor preoți din Mitropolia Ungrovlahiei.*

BIBLIOGRAFIE:

Mihail Regleanu, *Mitropolitul Dionisie Lupu*, în M.O., an. X, nr. 5-6, 1959, p. 255-285; Constantin N. Tomescu, *Mitropolitul Grigorie IV al Ungrovlahiei (1823-1834)*, Chișinău, 1927, 308 p.; Nicolae M. Popescu, *Viața și faptele părintelui Grigorie Dascălul, mitropolitul Țării Românești*, în B.O.R., nr. 5-6, 1934, p. 289-305 (și extras, 1934, ed. II, 1942 p.; alte studii în același număr al revistei).

Pamfil G. Georgian, *Chesarie, episcopul Buzăului (1825-1846)*, Buzău, 1946, 118 p.; Gabriel Cocora, *O sută de ani de la moartea episcopului Filotei al Buzăului*, în G.B., an. XX, nr. 1-2, 1961, p. 136-156; Gabriel Cocora, *Episcopul Ilarion al Argeșului* în M.O., an. XIV, nr. 5-6, 1962, p. 302-333; † Nestor Vornicescu, *Episcopul Ilarion al Argeșului, sfetnic al lui Tudor Vladimirescu*, în M.O., an. XXXIII, nr. 1-3, 1981, p. 7-77 (și în vol. *Descătușarea*, Craiova, 1981, p. 71-202); D. Alexandru, *O luminoasă figură de monah cărturar: Grigorie Râmniceanul*, în M.O., an. IX, nr. 9-10, 1957, p. 615-633.

LECTURĂ

MITROPOLITUL GRIGORIE DASCĂLUL

**Scrisoare către episcopul Chesarie al Buzăului
prin care îi cerea să înființeze două școli (18 mai 1826)**

Cu cea întru Hristos dragoste frățească,

Între alte datorii păstorești, iaste una și îngrijirea școalelor dă unde să pricinuieste luminarea oamenilor la științele dogmelor pravoslavniciei noastre credințe. Dă aici făcându-să îngrijire s-au și rânduit pe la toate orașile de prin județe câte doi dascăli, însă unul de musichi și altul dă gramatichi, din care

judete fiind și în eparhia frăției tale două orașe dă frunte, adică Buzău și Focșani, unde urmează trebuința a să așaza câte un dascăl spre învățatura cărții românești după sistema școalelor dă aici. Dar fiindcă deocamdată încă nu sunt ieșiți din școala ot Sfântul Sava ucenici cu așa deplină știință spre a putea paradosi¹ la ucenici, de aceea scriem frății tale să chibzuiești câte un obraz a să orândui atât în Buzău cât și în Focșani ca să învețe copiii carte românească, grafi² și socoteli și găsindu-să, pă deoparte să-i și sistisești³ a-și deschide școale și să înceapă a învăța și copiii, hotărându-li-să dă frăția ta și leafă po tl.⁴ trei sute pă anu, carii au a urma cu această învățatură a copiilor până când să vor orândui din ucenici ce vor ieși de la Sfântul Sava. Iar pă dă altă parte să-i faci cunoscuți pe acești dascăli Eforii școalelor ca să să știe de când au a le urma leafa. Asemenea să îngrijești o orândui dascăl și la județu Săcuenilor⁵ spre învățatura cărții rumânești, ori la Bucov, sau la Urlați, unde veți chibzui mai dă trebuință și tot cu aceiași leafă.

Al frății tale duhovnicesc părinte

† Grigorie al Ungrovlahiei

Reprodus după Constantin N. Tomescu, *Mitropolitul Grigorie IV al Ungrovlahiei*, Chișinău, 1927, p. 199.

EPISCOPUL CHESARIE AL BUZĂULUI

Din scrisoarea adresată elevilor la deschiderea Seminarului din Buzău (15 august 1836)

...Iubiții noștri fii! Iată alergarea s-a deschis, vremea a sosit, lupta stă de față, începeți de vă luptați, și nu perdeți vremea, prețuiți-o pre aceasta și nu o păgubiți; căci trece anul, trece luna, trece săptămâna, trece ziua, trece ceasul, trece minutul, și nu se mai întoarce înapoi; folosiți-vă de toate acestea. Iată vremea bine primită, iată vremea pocăinței, zice marele apostol, fericitul Pavel; această vreme, o iubiții noștri fii, este cea mai scumpă și mai folositoare pentru voi; această vreme este potrivită ca să lepădați toate lucrurile copilăriei și să uitați tinerețele voastre; acum este vremea ca să lepădați deșertăciunea tinerețelor și să luați simțiri bărbătești; simțiri nobile, simțiri iubitoare de Dumnezeu și de aproapele, simțiri sfinte și dumnezeiești, simțiri de slujitori îndumnezeiți. Să nu

1. Preda.

2. Scrierea.

3. Îndemni.

4. Taleri.

5. Fost județ, situat în partea de nord a actualelor județe Buzău și Prahova.

puneți în inimile voastre, o iubiiții noștri fii, întrebarea: oare ce va fi nouă după ce ne vom strădui atâtea ani? După ce vom câștiga aceste învățături, ce au a se preda într-acest Seminar? Noi, iată, vedem în ziua de astăzi că preoția este defăimată și necăutată, preoția este neprețuită și nebagată în seamă. Nu, și iară nu, o iubiiților noștri fii! Să nu treacă prin inimile voastre cugetele acestea, ci mai vârtos să căutați împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui, și apoi toate celelalte se vor adoaage vouă, adică să îngrijiți din toată inima a vă face preoți buni, preoți îmbunătățiți, preoți învățați, preoți cu frica lui Dumnezeu, folositori poporului, folositori Patriei, și atunci negreșit toate celelalte se vor adăoga vouă, zice Sf. Evanghelie; căci vrednic este lucrătorul de plata sa, după zisa fericitului Pavel. Atunci cu adevărat veți vedea, că casele voastre se vor umplea de grâu, de vin și de untdelemn, căci poporul cu nerăbdare așteaptă numai să vază între dânșii preoți învățați, preoți îmbunătățiți, preoți vrednici, preoți iscușiți, doftori ai sufletelor lor, și apoi îndată gata sunt a jertfi cea mai multă parte din avutul lor spre hrana, încălzirea și mângâierea acelora. Iubiiții noștri fii! Nu vă trebuie decât să îngrijiți a vă face buni, a vă face vrednici miniștri⁶ ai lui Dumnezeu, și o! ce bucurie va fi poporului, părinților voștri, rudeniilor voastre, și în cele după urmă Nouă duhovnicesului vostru părinte, carele poate, cu lacrimi ale dorinței părințești în ochi, așteaptă cu nerăbdare procopseala⁷ voastră, și carele nu încetează a ruga pre Dumnezeu milelor ca să trimită darul Său din înălțime și să ogorască pământul cel bun al inimelor voastre, ca căzând sămânța cuvântului lui Dumnezeu pre acest pământ să-l facă să rodească și să dea una treizeci, alta șasezeci și alta o sută. Iubiiții noștri fii! Să nu fiți nebagători de seamă ai dragostei lui Dumnezeu, nici să suferiți a se defăima tinerețele voastre din pricina vreunor neorânduiei și răzvrătiri ce din neluare aminte-vă ar putea urma între voi; socotiți pururea care este chemarea voastră; socotiți unde vă aflați astăzi; ați venit aici cu adevărat ca să învățați carte bisericească, să vă faceți mădulare folositoare la toată plinirea poporului celui bine credincios. Grăbiți dar, o iubiiții noștri fii, de lepădați somnul lenevirei, curățați-vă simțirile voastre și vă aruncați ochii cei gânditori ai sufletelor voastre la munții faptelor celor bune. Faceți-vă alt Ilie râvnitorul și, lepădând toată deșertăciunea, căutați cu mare luare aminte și înălțându-vă mintea vedeți, vă rugăm, de ce dar mare aveți să vă învredniciți, de darul preoției, zic!...

Reprodus după I. Ionașcu, *Material documentar privitor la istoria Seminarului din Buzău*, București, 1937, p. 19-20.

⁶ Slujitori.

⁷ Învățătura.

MITROPOLITUL ANDREI ȘAGUNA

După moartea episcopului Vasile Moga, în 1846 a fost numit ca vicar general al Episcopiei ortodoxe române din Transilvania arhimandritul *Andrei Șaguna*, aflat pe atunci în slujba Mitropoliei ortodoxe sârbe din Carloviț.

Viața și activitatea lui Șaguna până în 1848. S-a născut în orașul Mișcolț din Ungaria, la 20 decembrie 1808, ca fiu al negustorului de origine aromână Naum Șaguna și al soției sale Anastasia. A primit din botez numele de Anastasie, după cel al bunicului și al mamei sale. A început învățătura la școala elementară „greco-valahă“ din Mișcolț, apoi a continuat la gimnaziile din Mișcolț și Pesta (azi Budapesta). În 1826 s-a înscris la Universitatea din Pesta, studiind Filosofia și Dreptul. În 1829 a plecat la Vârșeț, unde a făcut studii de teologie ortodoxă. În octombrie 1833 a fost tuns în monahism, cu numele Andrei, în mănăstirea sârbească Hopovo. Datorită însușirilor sale alese, după terminarea studiilor, mitropolitul Ștefan Stratimirovici l-a numit profesor de teologie (1834) și secretar al Consistoriului Mitropoliei sârbe din Carloviț (1835), fiind hirotonit diacon (1834) și preot (1837). A fost un timp profesor la secția românească a Seminarului teologic din Vârșeț, asesor (consilier) al Episcopiei de acolo, arhimandrit și egumen la mănăstirile sârbești Hopovo și Covil.

Anul 1846 a însemnat o piatră de hotar în viața tânărului arhimandrit Andrei, căci de atunci și-a început activitatea în mijlocul românilor transilvăneni. După ce a lucrat aproape doi ani ca „vicar general“ al Episcopiei Sibiului, în decembrie 1847, un sinod electoral format din protopopii ortodocși ai eparhiei,

întrunit la Turda, a ales pe vicarul Șaguna între cei trei candidați, dintre care împăratul de la Viena urma să confirme pe unul ca episcop. Fiind recunoscut Șaguna, a fost hirotonit arhiepiscop la Carloviț, în aprilie 1848, de către mitropolitul sârb Iosif Raiacici.

Activitatea organizatorică-bisericească. După înăbușirea revoluției din 1848, Andrei Șaguna a început demersurile pentru restaurarea vechii Mitropolii ortodoxe a Transilvaniei, desființată în 1701. În acest scop, a redactat trei memorii (broșuri), în care arăta necesitatea restaurării Mitropoliei ortodoxe. În 1850 a convocat la Sibiu primul Sinod al eparhiei sale, la care au luat parte 24 de preoți și 20 de mireni, între care și Avram Iancu, în care s-a cerut, de asemenea, restaurarea Mitropoliei. Lucrurile nu s-au aranjat însă așa de ușor, căci a fost nevoie de noi memorii și discuții, prin care să convingă pe mitropolitul sârb Iosif Raiacici să-și dea consimțământul pentru ieșirea Bisericii noastre de sub jurisdicția Carlovițului, ca apoi să se obțină din partea Curții imperiale din Viena aprobarea pentru reînființarea Mitropoliei. Între timp, Șaguna a convocat alte două Sinoade (1860 și 1864), care au exprimat din nou această dorință. În sfârșit, după o luptă purtată timp de 15 ani, la 24 decembrie 1864, împăratul Francisc Iosif a aprobat reînființarea vechii Mitropolii Ortodoxe a Transilvaniei, cu reședința la Sibiu, și numirea lui Andrei Șaguna ca arhiepiscop și mitropolit. Noua Mitropolie avea ca eparhii sufragane Episcopiile Aradului și Caransebeșului, cea din urmă fiind înființată acum.

După realizarea acestui nobil ideal al vieții sale, era necesară întocmirea unei legi după care să se conducă Biserica autonomă Ortodoxă Română a Transilvaniei. De aceea, mitropolitul Andrei a convocat la Sibiu, în toamna anului 1868, un Congres Național-Bisericesc al românilor ortodocși din întreaga Mitropolie. Congresul a discutat un proiect prezentat de Șaguna, pe care l-a aprobat, cu ușoare modificări, sub denumirea de *Statutul organic al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania*. Ideea de bază a Statutului era sinodalitatea sau colaborarea dintre clerici (1/3) și mireni (2/3) în toate cele trei sectoare ale administrației bisericești: parohie, protopopiat și eparhie, pe plan bisericesc, școlar și economic. Treburile parohiei erau conduse de o adunare parohială (sinod), condusă de preot, iar bunurile bisericii parohiale și ale

școlii confesionale erau administrate de o epitropie. Mai multe parohii formau un protopopiat, în fruntea căruia se afla protopopul cu comitetul și adunarea protopopească (sinod). Afacerile eparhiei erau conduse de episcop (sau arhiepiscop la Sibiu), de adunarea eparhială (numită sinod); formată din 20 de clerici și 40 de mireni, și de consiliul eparhial (consistor), care avea trei secții: bisericească, școlară și economică. Conducerea treburilor întregii Mitropolii era încredințată Congresului Național-Bisericesc, convocat o dată la trei ani, format din 90 de membri, câte 10 clerici și 20 de mireni din fiecare eparhie. Alegerea episcopilor se făcea de către Adunarea eparhială a Episcopiei vacante, iar alegerea mitropolitului de către Congresul Național-Bisericesc. Problemele dogmatice erau rezolvate de Sinodul episcopesc, format din toți ierarhii ortodocși români din Transilvania.

Din acest Statut, care a stat apoi la baza altor legiuiri ale Bisericii noastre, se desprinde limpede spiritul de organizator al lui Șaguna. El a reușit să facă din Biserică o instituție democratică, atât pentru promovarea vieții religios-morale, cât și de slujire a aspirațiilor naționale românești, adunând în jurul ei pe toți credincioșii. Prin Statutul organic s-a recunoscut autonomia Bisericii Ortodoxe a Transilvaniei, înlăturându-se astfel amestecul statului habsburgic în problemele ei interne.

Activitatea culturală. Mitropolitul Andrei Șaguna a dus o muncă neobosită pentru slujirea poporului român prin cultură, mai ales prin școlile elementare („poporale“). Aceste școli erau sub conducerea Bisericii, învățătorii lor fiind absolvenți ai Institutului pedagogic din Sibiu, condus de Biserică. Preoții parohi funcționau ca directori ai acestor școli, iar protopopii ca inspecții ai școlilor din protopopiatul respectiv. La sfârșitul arhipăstoririi sale funcționau numai în Arhiepiscopia Sibiului aproape 800 de școli elementare confesionale, mai mult de jumătate fiind înființate de el. S-a îngrijit îndeaproape de toate cele necesare acestor școli: clădiri, manuale, material didactic, programe analitice, conferințe cu învățătorii etc. Numărul manualelor didactice scrise la îndemnul lui Șaguna a ajuns la aproape 25.

Atenția marelui mitropolit s-a îndreptat și spre alte tipuri de școli. De exemplu, în 1870 cerea ca în fiecare parohie preoții și

învățătorii să țină *cursuri serale* pentru țărani neștitutori de carte, în care să le predea scrisul, cititul și aritmetica.

În ce privește școlile secundare, mitropolitul Andrei proiectase să înființeze șase gimnazii superioare (licee), șase gimnazii inferioare (cu 4 clase) și șase școli zise reale (tehnice) în diferite orașe ale Transilvaniei, toate cu limba de predare română. Din nefericire, n-a putut să înființeze decât un *gimnaziu la Brașov*, în 1850, și un *gimnaziu inferior la Brad*, în 1868, căci autoritățile habsburgice de stat n-au acceptat mai mult. Gimnaziului din Brașov i-a purtat o grijă deosebită, asistând aproape an de an la examene, ajutând profesorii, cumpărând din banii săi o casă pentru a servi ca locuință directorului.

S-a îngrijit apoi de soarta elevilor lipsiți de mijloace materiale, dându-le posibilitatea să-și continue studiile, prin acordarea de burse, fie din veniturile sale proprii, fie din fundațiile anume întemeiate în acest scop. Cea mai însemnată din acestea a fost „Fundația Emanuil Gojdu“, un avocat de origine aromână din Budapesta, născut însă în Oradea.

Aceeași grijă statornică a arătat și cursurilor de teologie și pedagogie de la Sibiu. Chiar în anul numirii sale ca vicar a ridicat cursurile de teologie la un an, hotărând să nu mai fie primiți decât absolvenți de gimnaziu. În Sinodul din 1850 s-a hotărât crearea unui *Institut teologic-pedagogic*, urmând ca absolvenții de teologie, înainte de hirotonie, să funcționeze ca învățători. În 1853 a înființat o secție separată de pedagogie, în care se primeau absolvenți ai gimnaziului inferior și care a ajuns cu timpul la patru ani de studii. În 1852, cursurile de teologie s-au ridicat la doi ani de studii, iar în 1861 la trei ani, cum au rămas până în 1921. Astfel, în condițiile asupririi străine, formarea preoților și a învățătorilor confesionali a rămas în permanență în grija Bisericii. Șaguna a cumpărat apoi din banii săi o casă, în care s-au așezat sălile de cursuri, apoi alte patru case în apropiere, care au servit ca internat.

Pentru pregătirea cadrelor didactice necesare, mitropolitul Andrei a trimis aproape an de an pe cel mai bun absolvent al Institutului la studii de specializare în alte țări europene. Între ei se numără *Nicolae Popea*, mai târziu vicar al său, apoi episcop al Caransebeșului, *Ioan Popescu*, pedagog de prestigiu, *Zaharia Boiu*,

cunoscut predicator, *Nicolae Cristea*, redactor la „Telegraful român”, *Ilarion Pușcariu*, mai târziu vicar arhiepiscopesc și alții.

Pentru studenții Institutului teologic, dar și pentru preoți, mitropolitul Andrei a scris câteva *manuale didactice*. Între acestea se pot menționa: *Elementele Dreptului canonic* (1854), *Istoria Bisericii universale* (2 vol., 1860, tradusă parțial și în limba germană), *Compendiu de Drept canonic* (1868, tradus și în germană), *Enhiridion de canoane* (1871), *Manual de studiu pastoral* (1872) și altele. În 1856-1858 a tipărit o nouă ediție a *Bibliei*, cu ilustrații, prima de acest fel la noi. Pentru nevoile bisericilor parohiale a reeditat aproape toate *cărțile de slujbă*. Aceste lucrări au apărut în tipografia fondată de el la Sibiu în 1850.

O altă faptă de seamă a lui Șaguna pe plan cultural o constituie apariția ziarului *Telegraful român*, la Sibiu, ca organ de luptă pentru apărarea intereselor naționale, culturale și bisericești ale românilor ortodocși, cu apariție neîntreruptă din 3 ianuarie 1853 până azi.

Mitropolitul Andrei a avut o contribuție însemnată la înființarea *Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român (Astra)*. Cu ocazia primei adunări, în 1861, a fost ales președinte. În această calitate, a condus trei adunări generale anuale, la Sibiu, Brașov și Alba Iulia. Din fondurile Asociațiunii s-au împărțit numeroase ajutoare studenților, elevilor și meseriașilor săraci.

Activitatea politico-națională. Îndată după hirotonia întru arhieru a condus, împreună cu episcopul unit de la Blaj, lucrările Marii Adunări Naționale a românilor de pe Câmpia Libertății de la Blaj, din 3/15 mai 1848. Adunarea, după ce a formulat un program de revendicări, a ales pe Șaguna în fruntea unei delegații de 30 de membri — între care și mulți preoți — care să prezinte Curții imperiale din Viena hotărârile și doleanțele națiunii române din Transilvania. A stat aproape un an la Viena, Pesta și în alte orașe din Imperiu, ca să susțină aceste doleanțe. S-a întors acasă abia după înăbușirea revoluției de trupele habsburgice, găsind totul distrus și risipit.

În numeroasele pastorale pe care le trimitea la Paști, la Crăciun sau cu alte ocazii, împărțea clerului și credincioșilor diferite îndrumări sau știri despre luptele pe care le purta pentru Biserica și poporul său.

A închis ochii pentru totdeauna în ziua de 16/28 iunie 1873, fiind înmormântat lângă „biserica mare“ din Rășinari (jud. Sibiu). Întreaga sa avere a lăsat-o Arhiepiscopiei Sibiului „spre scopuri bisericești, școlare și filantropice“.

C o n c l u z i i . *Cercetând bogata activitate a mitropolitului Andrei, constatăm că, deși a lucrat într-un climat politic nefavorabil, a reușit să ridice Biserica Ortodoxă din Transilvania din umilința în care se găsea la o strălucire pe care n-a cunoscut-o până atunci. Om de cultură superioară, organizator neîntrecut al Bisericii, îndrumător al învățământului școlar de toate gradele, diplomat iscusit, păstor cu dragoste adâncă față de fiii săi sufletești, mitropolitul Andrei Șaguna poate fi considerat drept cel mai de seamă ierarh pe care l-a avut Biserica Ortodoxă din Transilvania în tot trecutul ei.*

BIBLIOGRAFIE:

Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, Monografie istorică, ed. II, Sibiu, 1911, 338 p.; G. Tulbure, *Mitropolitul Șaguna. Opera literară. Scrisori pastorale. Circulări școlare. Diverse*. Sibiu, 1938, X+457 p.; Florea Mureșan, *Andrei Șaguna. Predici*. Cu studiu introductiv..., Cluj, 1945, CX+219 p.; Mircea Păcurariu, *100 de ani de la reînființarea Mitropoliei Ardealului*, în M.A., an. IX, nr. 11-12, 1964, p. 814-840; Keith Hitchins, *Andrei Șaguna și românii din Transilvania în timpul decadei absolutiste 1849-1859*, în vol. *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Cluj, 1970, p. 13-58; Keith Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania, 1846-1873*. Traducere din limba engleză de pr. prof. Aurel Jivi, București, 1995, 343 p.; vol. *In memoriam: Mitropolitul Andrei Șaguna, 1873-2003*, Cluj-Napoca, 2003, p. 7-280.

LECTURĂ

ANDREI ȘAGUNA

Circulară în legătură cu școlile profesionale ortodoxe din Transilvania (7 septembrie 1853).

Prea Cinstiților Părinți Protopopi și Cinstiților Preoți!

Prin Circularul din 24 aprilie nr. 530 v-am fost făcut cunoscută calea pe care aveți să pășiți în privința înființării, organizării și a ocârmuirii școalelor noastre populare. Această îndreptare vă am fost dat-o în înțelesul și pe temeiul

principiilor enunțiate de înalta noastră stăpânire în privința școalelor și având înaintea ochilor adevăratul interes al Bisericii și al creștinilor noștri, adecă propășirea acestora în cultura cea sănătoasă, răzimată pe principiile religios-morale. Amăsurat acestora dară v-am dat de știre, că școalele au să fie confesionale, adecă: că creștinii noștri trebuie să aibă școalele proprii fără de amestec cu cei de altă religie și că inspecțiunea școalelor este încredințată nemijlocit respectivilor parohi, iar mijlocit părinților protopopi, ca inspectorilor preste școalele din tractele sale protopopești, carii iarăși sunt în lucrul acesta subordinați diecesanului lor episcop. De atunci încoace, am băgat de seamă spre nespusa mea bucurie și mângâiere, că mulți dintre părinții protopopi și preoți în curgerea aceasta asupra școalelor, pe care li-au dat legile înaltei stăpâniri, o au întrebuițat așa, încât despre dânșii n-am ce zice, căci n-au îngropat talantul încredințat lor. Căci se străduiră a îndupleca pe comunitățile noastre bisericești la ridicarea, dotarea și susținerea școalelor, înzestrară pe acestea cu învățători harnici, vizitară adeseori școalele, animară pe creștini, ca să-și dea copiii săi la școală, însuflețiră pe învățători, ca să fie cu râvnă pentru purtarea dregătoriei lor sfinte. Unii asemenea părinți protopopi și preoți nu lipsiră prin zelul lor pentru aceasta întru înaintarea trebei școlare arătate, a secera atât recunoștința creștinilor săi, cât și lauda organelor înaltei stăpâniri, în sfârșit își agonisiră și mulțămirea din partea acestui scaun episcopesc. De aceea mă simt îndatorat a le descoperi unora ca acestora și cu prilejul acesta a mea îndestulare și totodată a-i pofți, ca și de aici încolo să se nevoiască a stăruii cu neobosită râvnă pentru înmulțirea școalelor noastre, pentru înzestrarea lor, precum și pentru prevederea lor cu învățători vrednici și harnici, carii-și cunosc și pricep chemarea lor cea sfântă și nu cruță nici o osteneală pentru luminarea tinerimei noastre.

Dară totdeodată mă văd silit a-mi renoi glasul și către aceia, carii până acum nu arătară doritele rezultate. Dacă nu altecelea, cel puțin influința și puterea ce o au dat părinților protopopi și preoți legile înaltei stăpâniri asupra școalelor, trebuie să fie pentru dânșii un îndemn puternic pentru înaintarea trebei școlare, căci numai așa-și vor putea păstra și asigura și pe viitor această frumoasă influință și putere, dacă prin faptă se vor arăta vrednici de dansa, adecă să vor nevoi a îndupleca pe creștini spre ridicarea școalelor, spre cuviincioasa lor dotare și susținere, dacă vor așeza în ele învățători harnici, dacă vor îndemna pe fiii lor sufletești, ca să-și trimită copiii la școală, dacă vor vizita adeseori școalele și vor anima pe copii spre ascultare și strădanie, iară pe învățători spre o împlinire acurată a datoriilor sale. Adevărat, că de multe ori părinții protopopi și preoți pre lângă toată bunăvoința și strădania ce o au pentru treaba școlară, nu pot spori din pricină că creștinii aduc înaintea sărăcia, care-i împiedică a putea ridica și înzestra cu cele trebuincioase o școală; însă pe lângă toată sărăcia, totuși, va aduce oricine jertfă pentru școală, numai dacă P.P. protopopi și preoți se vor nevoi a capacita pe creștini despre lipsa cea mare a școalelor, precum și despre foloasele cele mari, care le aduc cu sine școalele, atât pentru singuraticile persoane, cât și pentru întreaga națiune — dacă le vor pune înaintea, cum alte

popoare conlocuitoare aduc însemnate jertfe pentru școale, pătrunse fiind despre aceia, că numai școalelor au să mulțumească bună starea lor, de care se bucură. Și așa jertfind fiecare din sărăcia sa puțin, să poate aduna cât se cere pentru înființarea și susținerea unei școale.

Reprodus după Gh. Tulbure, *Mitropolitul Șaguna — Opera literară. Scrisori pastorale. Circulări școlare. Diverse*, Sibiu, 1938, p. 263-265.

ANDREI ȘAGUNA

Din cuvântarea la ședința de constituire a Astrei (9 martie 1861)

Monumentele materiale ale unui period cult se pot nimici prin mâini barbare și o nație liberă se poate lipsi de libertate și prin niște legi draconice: însă monumentele spirituale și moravurile cele morale, precum și valoarea lor rămân pentru toți timpii de nerăsturnat, căci acestea sunt mai presus de orice putere silnică și fizică; de ele nu se poate atinge mâna barbarului; furul nu le poate fura, moliile nu le poate mânca. Fiind așa dar problema noastră a înainta literatura, cultura, industria și agricultura națiunii noastre, adică a înainta starea spirituală și materială a poporului nostru, vrem a deștepta prin mijloace naționale facultățile, va să zică cugetările cele senine și serioase în poporul nostru, ca să cunoască ființa și destinația sa și să o știe întrebuinta spre tot binele, precum și alte nații fac astăzi aceasta și precum este spiritul cel civilizator al secolului nostru; darurile lui vor garanta viitorul cel mai ferice al mult cercatei noastre națiuni și o vor feri de niște lovituri ucigătoare de religia și limba ei. Aceste convingeri mari să ne însuflețească, domnilor, pre noi toți, și atuncea tare cred că cerul va încorona cu flori de mângâiere întreprinderea¹ noastră și va asculta rugăciunea mea, prin care cucerindu-ne², îl rog ca să reverse binecuvântarea sa asupra Asociațiunii noastre, căci tot darul desăvârșit vine de sus, de la Părintele luminilor.

În sfârșit, din parte-mi mă oblig că voi sprijini scopul Asociațiunii noastre încât va sta în puterile mele, căci așa fi norocos a auzi sunetele cele dulci ale limbii mele materne, care de străini nu s-au învrednicit de atențiune, însă acelea cu atât mai scumpe sunt inimii mele.

Reprodus din *Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, Sibiu, 1862, p. 47-48.

¹ Acțiunea, lucrarea.

² Smerindu-ne.

XLVI

BISERICA DIN ROMÂNIA ÎN TIMPUL LUI ALEXANDRU IOAN CUZA

După Revoluția din 1848, un eveniment de seamă în istoria țării noastre a fost Unirea celor două Principate, Moldova și Țara Românească, într-un singur stat, sub numele de România, punându-se astfel bazele statului român modern (1859). Acest act a fost o urmare firească a luptei duse de poporul român pentru unirea într-un stat liber și suveran. La realizarea unirii din 1859 și-au adus aportul și unii dintre slujitorii Bisericii Ortodoxe din Țara Românească și Moldova.

Primele schimbări în viața bisericească sub Al. I. Cuza. După realizarea Unirii Principatelor Române, deci după alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn în ambele țări, în Biserică au avut loc o serie de reforme, care au dus la schimbări profunde în viața ei. Primele schimbări s-au produs în însăși ierarhia bisericească. Până la unire existau în România două scaune mitropolitane: la București și Iași, fiecare cu vechile eparhii sufragane: Râmnic, Buzău și Argeș în Muntenia, Roman și Huși în Moldova. Până în 1865 majoritatea scaunelor ierarhice erau ocupate de „loctiitori“, excepție făcând numai Mitropolia din București și Episcopia de la Râmnic.

La 19 iunie 1859, Guvernul a numit pe arhimandritul Dionisie Romano ca loctiitor al episcopului Filotei de la Buzău. În același an Guvernul a hotărât trecerea în administrarea Ministerului

Cultelor a averii unor mănăstiri neînchinat (Neamț, Secu, Agapia, Văratec, Adam, Vorona, Bogdana). În 1863 s-a petrecut același lucru și în Țara Românească. În 1860, pe baza unui decret domnesc, au fost transformate în biserici parohiale două mănăstiri și 31 de schituri din Moldova.

În noiembrie 1864, printr-un decret domnesc, s-a înființat Episcopia Dunării de Jos, cu sediul în Ismail (din 1878 la Galați), pentru teritoriile din sudul Basarabiei, realipite la România între anii 1856-1878, încredințată arhierelui Melchisedec Ștefănescu, cu titlul de locțiitor.

În cursul domniei lui Cuza s-a încercat și o reorganizare a învățământului teologic. Astfel, în 1860 s-a înființat o Facultate de Teologie în cadrul Universității din Iași, având ca profesori pe arhierii Filaret Scriban și Vladimir Suhopan. A fost desființată însă în 1864. Prin „Legea instrucțiunii publice“ din 1864, se prevedea trecerea seminariilor în grija statului. În fiecare eparhie funcționa câte un seminar de gradul I, cu 4 clase, iar la București și Iași câte un seminar de gradul II, cu 7 clase.

Tot în 1864, prin „Legea comunală“, întocmirea și evidența actelor de stare civilă au fost trecute în sarcina primăriilor. Divorțurile au fost luate din competența tribunalelor bisericești (dicasterii) și trecute pe seama tribunalelor civile.

Spre sfârșitul anului 1864 s-a dat un decret prin care se reglementa problema monahismului, în sensul că nu mai puteau fi călugăriți decât cei cu studii teologice și cu vocație, ca din rândul lor să se poată recruta membrii clerului înalt. Din restul credincioșilor, puteau fi călugăriți bărbații la vârsta de cel puțin 60 de ani și femeile la cel puțin 50 de ani, dar și aceștia numai cu anumite formalități.

„**Sinoadele**“ lui Cuza. La 3 decembrie 1864 s-a promulgat o altă lege și anume „Decretul organic pentru înființarea unei autorități sinodale centrale“. Prin această lege se urmărea realizarea unificării bisericești în noul stat, căci până atunci cele două Biserici Ortodoxe, din Țara Românească și Moldova, erau lipsite de o autoritate sinodală, neexistând o recunoaștere formală a autocefaliei

din partea Patriarhiei de Constantinopol. De aceea, prin primul articol al acestei legi se proclama „independența“ Bisericii Ortodoxe românești. *Aceasta a fost prima legiferare oficială a autocefaliei Bisericii noastre* față de Patriarhia din Constantinopol. Existând deci o Biserică independentă sau autocefală, în mod firesc ea avea nevoie de un sinod. Ca atare, al doilea articol al legii prevedea formarea unui sinod general al Bisericii Ortodoxe Române, precum și câte un sinod eparhial pentru fiecare eparhie. Sinodul general era format din mitropoliții și episcopii eparhioți, din arhierii titulari români, din câte trei deputați din fiecare eparhie, aleși de clerul de mir dintre preoții de mir sau din laicii cu studii teologice și din decanii Facultăților de Teologie care urmau să se înființeze la București și Iași. Sinoadele eparhiale erau formate din chiriarhul locului, din cei trei membri aleși pentru sinodul general și din rectorul seminarului eparhial respectiv.

În atribuțiile sinodului general intrau probleme legislative, administrative și judecătorești, multe din ele fiind, după canoane și rânduielile bisericești, numai de competența ierarhiei și nicidecum a preoților de mir sau a laicilor. Sinodul s-a întrunit în trei rânduri (1865, 1867 și 1869), fără să-și poată impune autoritatea, fiind de la început contestat chiar de către unii din membrii săi. Se înțelege că hotărârile luate de acest sinod nu s-au aplicat, iar proclamarea „independenței“ Bisericii noastre a dus la neînțelegeri cu Patriarhia Ecumenică.

La începutul anului 1865 Alexandru Ioan Cuza a acordat mitropolitului Nifon al Ungrovlahiei titlul de *primat al României*, lucru absolut necesar pentru întărirea unificării administrației bisericești din noul stat. La 11 mai 1865 s-a promulgat „Legea pentru numirea de mitropoliți și episcopi eparhioți în România“, prin care s-a prevăzut ca aceștia să fie numiți direct de domn, la recomandarea Consiliului de Miniștri, măsură care s-a pus în aplicare în aceeași zi, când au fost numiți mai mulți ierarhi în scaunele vacante. Înlocuirea vechilor rânduieli canonice de *alegere* a ierarhilor cu *numirea* lor de către conducătorul statului, ca și celelalte legi pe care le-am menționat, au produs multe nemulțumiri

și proteste în rândurile clerului și credincioșilor, cunoscute sub numele de „lupta pentru canonicitate“.

Situația Bisericii Ortodoxe din România și a episcopilor numiți prin decret s-a rezolvat definitiv abia în 1872, când s-au pus bazele canonice ale Sfântului Sinod, existent și azi în Biserica noastră.

Secularizarea averilor mănăstirești. Dacă aceste măsuri ale Guvernului lui Alexandru Ioan Cuza au dat naștere la unele nemulțumiri și tulburări, în schimb, o altă lege a sa a fost de mare folos țării. Este vorba de secularizarea averilor mănăstirești. Se știe că din cauza situației grele în care se aflau Bisericile Ortodoxe de limbă greacă din Imperiul otoman, domnii români au început, încă din secolul al XVI-lea, să închine unele din locașurile ridicate și înzestrate de ei mănăstirilor din Muntele Athos și Muntele Sinai sau Patriarhiilor din Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim, precum și altor așezăminte ortodoxe din Răsărit. O parte din veniturile acestor mănăstiri era deci oferită pentru întreținerea și ajutorarea clerului grec din Răsărit. Cu timpul, din cauza nepăsării și lăcomiei călugărilor greci, dar mai ales a egumenilor, care aveau în administrare mănăstirile închinete, acestea au ajuns într-o stare deplorabilă.

Din aceste motive, în cursul secolului al XIX-lea s-au încercat, în mai multe rânduri, măsuri de îndreptare, dar fără succes. Problema a putut fi rezolvată definitiv abia în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Astfel, în cursul anului 1863 s-au luat diferite măsuri împotriva egumenilor și călugărilor greci: interzicerea săvârșirii slujbelor în grecește, cu excepția a trei biserici în toată țara, destituiri de egumeni acuzați de felurite abateri, interzicerea tăierii pădurilor mănăstirești, dispoziția ca încasarea veniturilor mănăstirilor să o facă statul și altele. Se înțelege că în fața atâtor măsuri energice, care loveau grav în interesele materiale ale Locurilor Sfinte, acestea nu puteau rămâne nepăsătoare. Dar toate protestele lor au rămas fără nici o urmare. La 13/25 decembrie 1863, Guvernul lui Cuza, condus de Mihail Kogălniceanu, ministru al Cultelor fiind scriitorul Dimitrie Bolintineanu, a depus în

Camera Deputaților un proiect, prin care se hotăra secularizarea tuturor averilor mănăstirești, fie închinată, fie neînchinată. Proiectul a fost admis cu mare entuziasm în aceeași zi. Prin aceeași lege egumenii greci mai erau îndatorați să restituie statului toate obiectele de artă și documentele mănăstirilor.

În felul acesta, a intrat în patrimoniul statului un sfert din întreg teritoriul țării, stăpânit până atunci în cea mai mare parte de străini. Legea secularizării a produs o mulțumire generală în întreaga țară, înlăturându-se stăpânirea și abuzurile unor străini, reușindu-se ca în anul următor să se facă împroprietărirea țăranilor clăcași. Trebuie amintit că prin reforma agrară din 1864 s-au dat și bisericilor parohiale câte 8,5 ha de pământ, acolo unde era posibil.

C o n c l u z i i . *Analizând legile care reglementau problemele bisericesti date de Cuza Vodă, constatăm că ele erau foarte progresiste pentru acel timp, fiind cerute de schimbările adânci petrecute în viața țării. Numirea ierarhilor prin decret nu era ceva nou, căci și în trecut au fost cazuri când domnii țării puneau în scaunele ierarhice pe cei care îi considerau vrednici. Legea pentru obligativitatea limbii române în toate bisericile țării, grija pentru seminarii și pentru starea materială a clerului, înființarea noii Episcopii a Dunării de Jos, arată că domnul Unirii avea bune sentimente față de Biserică. În ce privește secularizarea averilor mănăstirești, aceasta se înscrie printre marile realizări ale domniei lui Alexandru Ioan Cuza, cu urmări binefăcătoare mai ales pentru țară și cetățenii ei.*

BIBLIOGRAFIE:

Marin Popescu-Spineni, *Procesul mănăstirilor închinatăe. Contribuții la istoria socială românească*, București, 1936, 160 p.; C. Drăgușin, *Legile bisericesti ale lui Cuza Vodă și lupta pentru canonicitate*, în S.T., an. IX, nr. 1-2, 1957, p. 86-103; Stelian Izvoranu, *Sinoadele de sub regimul legilor lui Cuza*, în B.O.R., an. LXXVIII, nr. 7-8, 1960, p. 658-682; Nicolae Șerbănescu, *150 de ani de la nașterea lui Alexandru Ioan Cuza*, în B.O.R., an. LXXXVIII, nr. 3-4, 1970, p. 351-407.

LECTURĂ

ARHIMANDRITUL MELCHISEDEC ȘTEFĂNESCU

Îndemnuri la Unire

Ce voiești, sfințite clerule român, urmașule al apostolilor, înaintea cărora Hristos s-a rugat pentru unire? Voiești oare ca să rămâi în ignoranță și dispreț de-a pururea și să privești cu întristare corupția și pierderea sufletelor din neștiința legii lui Dumnezeu, pe care ești dator a o predica oamenilor? Dacă vrei să scapi de răspunderea cea înfricoșată, apoi dă mâna cu celălalt cler frate din Valahia și prin întrunite puteri să ne silim a merge pe urmele staturilor creștine, să înavuțim Biserica lui Dumnezeu și a patriei noastre.

Ce voiți voi, sătenilor? Voiți oare să fiți robi totdeauna, sclavi în rând cu dobitoacele, să robiți brațele voastre și să vărsați sudoarea voastră?... Dacă nu voiți a lăsa aceste dureri și fiilor voștri ca moștenire și ca ei să vă blesteme în loc să vă pomenească pentru că i-ați născut, apoi strigați și voi unire cu frații voștri din Valahia și „unirea“ aceasta vă va aduce și vouă o cale luminoasă și vă va face să gustați din roadele dreptății și a libertății, pe care voi încă poate nu le-ați gustat demult... Strămoșii noștri și-au vărsat sângele de multe ori, și-au pus sufletele ca să ne păstreze nouă patria aceasta. Oare ce ar zice ei când ar vedea că strănepoții lor sunt așa de mici la suflet întrucât nu voiesc a jertfi pentru viitorul ferice al nației măcar o deșartă ambiție, un netrebnic egoism, un orb interes, mai ales când chiar acesta numai în părere este o jertfă?

Ce ar zice Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul și alții care cu sute de ani în urmă au cunoscut că mântuirea patriei noastre este în unire și o au căutat cu jertfe mari; ce ar zice când ne-ar vedea pe noi că având ocazie de unire, fugim de ea, ne temem de ea, când ea, chiar ni se propune? Eroii cei mari ai nației noastre au dorit să vadă zilele care noi le-am ajuns și nu s-au învrednicit de dânsule. Noi care am ajuns asemenea zile, să ne folosim de ele! Să ne jertfim niște pagube pârute pentru niște foloase reale și glorioase pentru viitorul nostru!

Reprodus din predica *Jertfă pentru Unirea Principatelor*, din vol. *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, sub red. lui D.A. Sturdza, vol. III, București, 1889, p. 624.

ARHIMANDRITUL NEOFIT SCRIBAN*

Un cuvânt la alegerea lui Alexandru Ioan Cuza

Te salutez, sfântă Românie! Te salutez, o țară, o pământule, ce porți comori de virtute și de adevăr! Românie! scumpă Românie! mărit a fost numele tău între popoare și între națiunile lumii și mărit are să fie.

Frumoasă ai fost și frumoasă ești, scumpă Românie, și strălucită vei să fii. Soarele tău nu va apune, zilele tale nu se vor pleca și tu mai tânără decât aurora vei sta în orizontul lumii, ca să desfătezi, ca să luminezi și ca să susții pe frații tăi...

Când în 1859, aleșii tăi fii, fiii luminii, fiii libertății, ai legalității și ai adevărului, când fiii fraternității ți-au proclamat Unirea ta, ți-au proclamat cu o voce unanimă pe mirele tău, atuncea ei te-au încununat cu o cunună minunată de împărăție. Mândră ești și frumoasă, și scumpă, Românie, căci cununa ta aceasta este făcută din virtutea fiilor tăi și este frământată și suflată cu sângele martirilor tăi. Prin vinele mirelui tău¹ celui frumos și tânăr ca și tine, curge sânge sfințit de al martirilor tăi. El va purta cununa ta, căci ea este nepieritoare, ea este împletită din un material nesticăcios. Virtutea și martirii dreptății sunt mai tari decât chiar lumea. Ei au rămas totdeauna vii în luptele ce au avut cu dânsa. Cine se îndoiește, întrebe-se cu istoria lumii.

Mândră ești și frumoasă și mândră și frumoasă să fii, scumpă Românie! Că porți pe capul tău cel înalt, cu plete și cosițe aurite, neveștejita și minunata cunună a împărăției mirelui tău ce l-ai chemat la tine. Strânge-l dar în brațele tale de amoare, ține-l cu puterea ta și cu credința ce strămută munții și inimile mărilor... Căci el este mirele tău, mângăetorul tău și apărătorul tău. El este lumina ta, dreptatea ta, fericirea ta și mântuirea ta.

Saltă dar și dănuiește, scumpă Românie, îmbracă-ți veșmintele domnești ale părinților tăi, cheamă, adună pe fiii tăi din toate laturile pământului, încununază-ți fetele tale cu flori vii de ale Carpaților și să se desfăteze cu toții de fericirea ta și a mirelui tău. Să asiste cu toții la ospățul tău. Munții toți să-și plece trufașele lor frunți, înaintea marșului tău și a mirelui tău; pasărilor și zefirii, natura întregă să-ți intoneze melodioasa și sublima cântare triumfală a marșului mirelui tău; să fugă din fața puterii sale toată invidia și toată pisma frumuseților tale, a mănoșiei tale și a avuțiilor tale.

Suie-te pe tronul cel înalt, pe tronul glorioșilor tăi străbuni și vorbește din înălțimea ta, ca să te audă toți fiii tăi și fiicele tale, să te audă frații tăi de la apus și de la răsărit, de la miază-zi și de la miază-noapte, că astăzi soarele tău a răsărit și mirele tău a venit.

Reprodus după Neofit Scriban, *O salutare României în 1859, ianuarie 24*, în vol. *Mărturii despre Unire*, București, 1959, p. 492 și 495.

* **Neofit Scriban** (1808-1884), profesor și rector al Seminarului de la Socola, arhiereu titular și locțiitor de episcop la Argeș (1862-1865 și 1868-1873), luptător pentru Unirea Principatelor.

¹ Aluzie la domnitorul Alexandru Ioan Cuza.

XLVII

BISERICA DIN ROMÂNIA ÎNTRE ANII 1866-1918. RECUNOAȘTEREA AUTOCEFALIEI

Viața bisericească după 1866. Situația grea din Biserica noastră a continuat și după înlăturarea lui Alexandru Ioan Cuza (1866) și aducerea pe tronul țării a lui Carol I (1866-1914). În anul 1872, conducerea de stat a adoptat „Legea pentru alegerea mitropoliților și episcopilor eparhioți, cum și a constituirii Sfântului Sinod al Sfintei Biserici autocefale Ortodoxe Române“. Ultimul articol al acestei legi prevedea că însăși votarea ei trebuie să fie considerată ca un vot de alegere dat episcopilor decretați anterior.

Prin această „Lege sinodală“ s-au pus bazele Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. El era format din cei doi mitropoliți, din cei șase episcopi (Râmnic, Buzău, Argeș, sufragani ai Mitropoliei din București, Roman, Huși, Galați, sufragani ai Mitropoliei din Iași), la care se adăugau opt arhierii titulari, câte unul la fiecare eparhie, pe numele unui oraș din cuprinsul eparhiei respective. În fruntea Sinodului se afla mitropolitul Ungrovlahiei, care, din 1865, avea titlul de „primat“. Sinodul se întrunea la București, în două sesiuni pe an, primăvara și toamna, având în atribuții probleme spirituale, disciplinare și judecătorești. Mitropolitul Nifon a informat pe patriahul ecumenic despre această lege, alăturându-i un exemplar, dar n-a primit nici un răspuns, ceea ce s-a interpretat ca o aprobare tacită a ei.

Legea avea însă o mare scădere, care a dăinuit în Biserica Ortodoxă Română până după 1918, și anume că alegerea mitropoliților și episcopilor era încredințată unui colegiu alcătuit din membrii Sfântului Sinod și din toți deputații și senatorii ortodocși în funcțiune, adesea necunoscători ai problemelor bisericești. Preoțimea de mir, și cu atât mai puțin clerul monahal, nu aveau nici un reprezentant în colegiu. Se înțelege că în astfel de condiții alegerea ierarhilor a stat sub influența intereselor politice ale timpului. Doar arhieriei titulari erau aleși de Sinod și întăriți de Guvern. În anii care au urmat s-au întocmit numeroase regulamente care urmăreau să pună rânduială în diferite sectoare din viața bisericească.

O realizare notabilă a mitropolitului Nifon a fost întemeierea *Seminarului Nifon* din București, în 1872. Seminarul s-a înființat din banii săi, fiind administrat de el cât timp a trăit, iar după moartea sa de o epitropie, pusă sub conducerea mitropolitului primat.

De la 1 octombrie 1874 a început apariția la București a revistei *Biserica Ortodoxă Română*, organul oficial al Sfântului Sinod, care apare până azi.

După moartea mitropolitului Nifon (1875), în scaunul rămas vacant a fost ales mitropolitul *Calinic Miclescu* al Moldovei. În timpul păstoriei acestuia s-au petrecut alte fapte de seamă în istoria Bisericii noastre. Astfel, la 9 mai 1877 Adunarea deputaților a proclamat *Independența de Stat a României*, act consfințit apoi prin jertfele de sânge ale ostașilor noștri în războiul dus alături de Rusia împotriva Imperiului otoman în 1877-1878. Biserica și-a dat deplina adevărată și obolul său la acest război.

Recunoașterea autocefaliei. După cucerirea Independenței de Stat a României a crescut și prestigiul ei în afara hotarelor. A crescut însă și autoritatea Bisericii noastre, încât era necesară acum recunoașterea independenței sau autocefaliei sale de către Patriarhia Ecumenică. A urmat un schimb de scrisori între mitropolitul Calinic și patriarhul ecumenic de la Constantinopol în această problemă. Lucrurile mergeau însă anevoios din cauza opoziției patriarhului, nemulțumit de unele măsuri luate în Biserica noastră fără consimțământul său.

De pildă, la 9 martie 1882 s-a depus în Parlamentul României un proiect pentru reforma Legii sinodale, prin care se exprima dorința ca mitropolitul primat să fie ridicat la treapta de patriarh al României, iar Episcopia Râmnicului să fie ridicată la rangul de Mitropolie, cu reședința la Craiova, sub titlul de „Mitropolia Olteniei și Noului Severin“. La 25 martie 1882 s-a sfințit pentru prima dată la noi Sfântul Mir în catedrala Mitropoliei din București.

În urma acestor lucruri, patriarhul ecumenic a trimis ierarhilor români o scrisoare plină de mustrări și învinuiri, stăruind asupra drepturilor sale de jurisdicție față de Biserica românească. Sfântul Sinod a încredințat pe învățatul episcop Melchisedec al Romanului să întocmească un memoriu, în care să se sublinieze din nou dreptul Bisericii Ortodoxe Române la autocefalie. Memoriul a fost acceptat de Sfântul Sinod ca act oficial, sub titlul de *Act sinodal care cuprinde autocefalia Bisericii Ortodoxe Române*.

Lucrurile au rămas însă în vechea stare până la alegerea unui nou patriarh ecumenic, Ioachim IV (1884-1886). În aprilie 1885, mitropolitul primat Calinic Miclescu a trimis o scrisoare patriarhului, prin care îi aducea la cunoștință proclamarea autocefaliei Bisericii noastre, cerând doar recunoașterea ei, potrivit rânduielilor canonice ale Bisericii Răsăritului.

Patriarhul Ioachim a răspuns mitropolitului primat și ministrului Cultelor la 25 aprilie 1885, arătând că a luat în considerare, împreună cu membrii Sinodului său, cererea Bisericii Ortodoxe Române, pe care o recunoștea ca autocefală. S-a dat, în aceeași zi, *Tomosul de autocefalie*, semnat de patriarh și de 10 membri ai Sinodului patriarhal. Tot atunci s-a comunicat tuturor Bisericilor Ortodoxe surori recunoașterea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române. În felul acesta, după lupte și frământări care au durat aproape un sfert de veac, Biserica noastră a intrat oficial în rândul Bisericilor autocefale, cu care păstra unitatea dogmatică și canonică, aducându-și contribuția la ridicarea prestigiului întregii Ortodoxii.

În timpul păstoririi mitropolitului Calinic s-a realizat o altă veche dorință a clerului din România: înființarea Facultății de

Teologie din București, în 1881. Peste doi ani însă, din lipsă de fonduri, ea s-a închis. Cursurile s-au reluat în noiembrie 1884, cu un număr redus de profesori și studenți. În 1890, Facultatea a fost recunoscută de Stat, în cadrul Universității din București.

La stăruințele mitropolitului Calinic, în 1882 a luat ființă Tipografia Cărilor Bisericești din București, care își continuă activitatea până azi (sub numele de Tipografia Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă).

După moartea mitropolitului Calinic, în locul său a fost ales episcopul Dunării de Jos, *Iosif Gheorghian* (1886-1893 și 1896-1909). În 1893-1896, scaunul de mitropolit primat a fost ocupat de *Ghenadie Petrescu*, fost episcop al Argeșului († 1918), iar după moartea lui Iosif de *Athanasie Mironescu* (1909-1911, † 1931), fost profesor la Facultatea de Teologie din București, apoi episcop al Râmnicului, și de *Conon Arămescu* (1912-1918, † 1922), fost episcop la Huși, sub care s-a tipărit *Biblia* sinodală din 1914. Din cauza amestecului partidelor politice, toți acești ierarhi au fost nevoiți să-și părăsească scaunul mitropolitan și să se retragă la Cernica sau la Căldărușani.

Legea clerului mirean. Sub acești patru mitropoliți primați s-au dat noi legi privind viața bisericească. Între acestea, cea mai importantă a fost *Legea clerului mirean și a seminarilor* din 1893. Prin această lege se făcea și mai simțit amestecul statului în treburile bisericești. Este adevărat că legea a contribuit la ameliorarea stării materiale a clerului și la lichidarea unor abuzuri. Se știe că din timpuri îndepărtate preoțimea noastră trăia numai din munca pe ogoare, alături de credincioși, precum și din ofrandele acestora. Prin așa-numita Lege comunală a lui Alexandru Cuza, din 1864, întreținerea clerului a fost dată în sarcina comunelor. Dar primăriile ori nu plăteau nimic, ori plăteau sume derizorii, încât preoții se întrețineau doar din slujbe și din pământul bisericilor, acolo unde era. Prin Legea din 1893 se prevedeau anumite salarii pentru preoți împărțiți, pe baza studiilor, în două categorii, „urbani“ și „rurali“. Ele se plăteau din bugetul Statului, în parohiile rurale, și

de primării, în comunele urbane. La țară se lăsa în folosința preoților pământul bisericii, dându-se un sfert din el cântăreților, iar pentru parohiile fără pământ se prevedea un spor de salariu de 25%. Se prevedea ca la parohiile de oraș să fie numiți numai licențiați în teologie, iar la țară cei cu seminarul complet de 8 clase.

Legea a reorganizat și învățământul seminarial, dar fără să-l treacă sub îndrumarea Bisericii. Au rămas doar două seminarii zise superioare, cu 8 clase, la București și Iași, la care se adăuga Seminarul Nifon, întreținut din veniturile lăsate de întemeietorul său, apoi trei seminarii inferioare, cu 3 clase, la Râmnic, Argeș și Roman. Cu timpul ele s-au reînființat și s-au întemeiat și altele, astfel că, în preajma primului război mondial, aproape fiecare eparhie își avea seminarul său, dar tot sub îndrumarea Statului.

C o n c l u z i i . *Cercetând evoluția vieții bisericești în perioada dintre detronarea lui Alexandru Ioan Cuza și sfârșitul primului război mondial, constatăm că ea a fost o epocă de mari frământări și neajunsuri pentru Biserică. La această situație s-a ajuns din cauza amestecului neconținut al partidelor politice și al regelui de confesiune catolică în problemele Bisericii. În astfel de condiții, nici membrii Sf. Sinod, aleși de partidele politice de la putere, nu mai aveau autoritatea morală a ierarhilor de altădată. Toate acestea s-au răsfrânt în mod dureros și asupra credincioșilor, care așteptau mereu schimbarea lucrurilor în bine.*

BIBLIOGRAFIE:

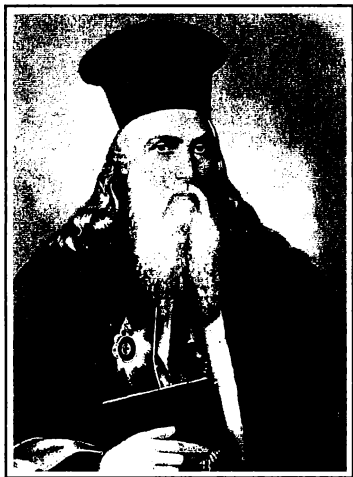
Nicolae Dobrescu, *Istoria Bisericii din România 1850-1895*, București, 1905, 206 p.; T.G. Bulat și Al.I. Ciurea, *75 de ani de la întemeierea Facultății de Teologie și a Institutului Teologic Universitar din București*, în B.O.R., an. LXXV, nr. 11-12, 1957, p. 1070-1215; Mircea Păcurariu, *Câteva considerații privind vechimea „autocefaliei” Bisericii Ortodoxe Române*, în M.A., an XXX, 1985, nr. 5-6, p. 275-287; Vol. *Centenarul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1987; Vol. *Autocefalie, Patriarhie, Slujire sfântă. Momente aniversare în Biserica Ortodoxă Română*, 1995, București, 1995, p. 5-242.

*LECTURĂ***Fragmente din Actul sinodal privitor la autocefalia
Bisericii Ortodoxe Române (23 noiembrie 1882)**

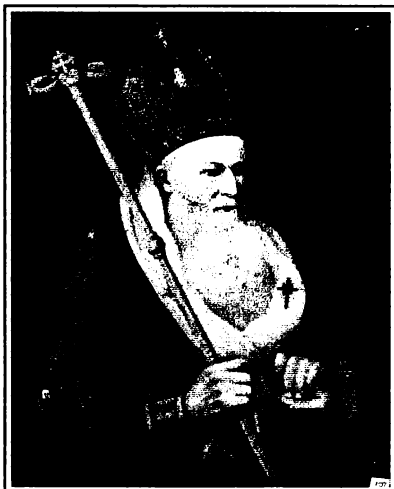
Pe temeiul istoriei noastre române, pe temeiul legislației noastre moderne, pe temeiul demnității statului român și al demnității națiunii române, (Sfântul Sinod) declară sus și tare că Biserica Ortodoxă Română a fost și este autocefală în cuprinsul teritoriului României și nici o autoritate bisericească streină nu are drept a ne impune ceva. Nu avem nevoie a fi din nou recunoscută de cineva autocefalia noastră bisericească; ea este un fapt istoric îndestulător pentru noi și pentru cei ce ne iubesc și voiesc a fi cu Biserica și cu Statul nostru în relațiuni amicale. Astfel stăm și astfel vom sta cât va fi o suflare și nimic nu ne va urni din această pozițiune.

Declarăm, totodată, că noi, apărând autocefalia Bisericii noastre de orice presiune din afară, nu voim a ne despărți de întregimea Bisericii Ortodoxe. Noi păstrăm aceleași doctrine bisericești, aceeași disciplină, același cult divin, care le-am moștenit de la părinții noștri și care sunt comune Bisericii Ortodoxe din toate țările. Noi recunoaștem în Patriarhia de Constantinopole un centru moral, de unde trebuie să porceadă direcțiunea în chestiunile de interes general ale întregii Biserici Ortodoxe, în privința dogmelor, a disciplinei, a cultului. Patriarhia poate, la trebuință, a ne consulta și pe noi în asemenea materii și noi în asemenea cazuri să o consultăm. Patriarhul este socotit de noi ca primul ierarh al Bisericii Ortodoxe și mitropoliții noștri îl pomenesc la sfintele slujbe, implorându-i de la Dumnezeu pace, sănătate, onoare, viață îndelungată și povățuire a Bisericii pe calea cea dreaptă. Vom primi de la acest centru bisericesc, cu dragoste chiar, povățuiri spirituale de folos națiunii și Bisericii noastre. Dorim însă ca corespondența noastră bisericească să fie în formele obișnuite la noi și cerute de demnitatea reciprocă.

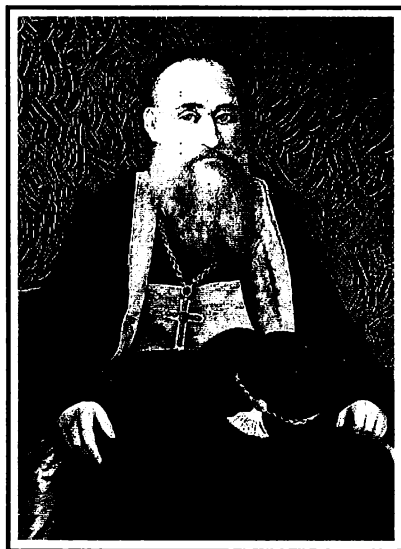
Reprodus din rev. *Biserica Ortodoxă Română*, an. VI,
1882, p. 752.

**Mitropolitul
Veniamin Costachi al Moldovei
(1803-1808 și 1812-1842),
pictură în ulei.**

**Mitropolitul
Grigorie Dascălul al Ungrovlahiei
(1823-1834),
înmormântat șezând în scaun
și îmbrăcat în veșminte arhieresti,
gravură în lemn.**

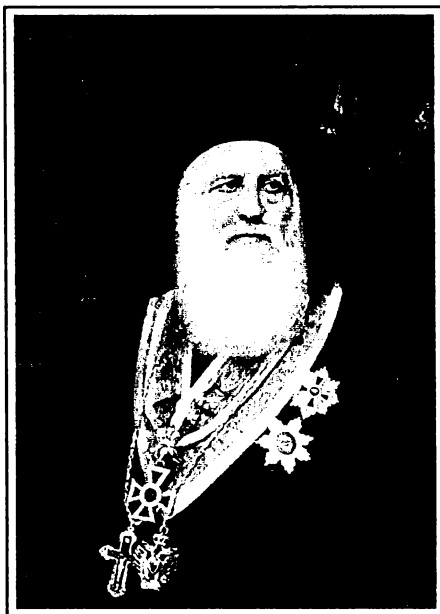

**Episcopul
Vasile Moga al Transilvaniei
(1811-1845), tablou în ulei.**

**Episcopul
Isaia Baloșescu
al Bucovinei
(1823-1834).**

**Andrei Șaguna,
episcop
(1848-1864),
apoi mitropolit
al Ardealului
(1864-1873),
tablou în ulei
la Arhiepiscopia
Sibiului.**

**Mitropolitul
primat
Nifon
(Pictură
de Tătărescu,
neterminată).**

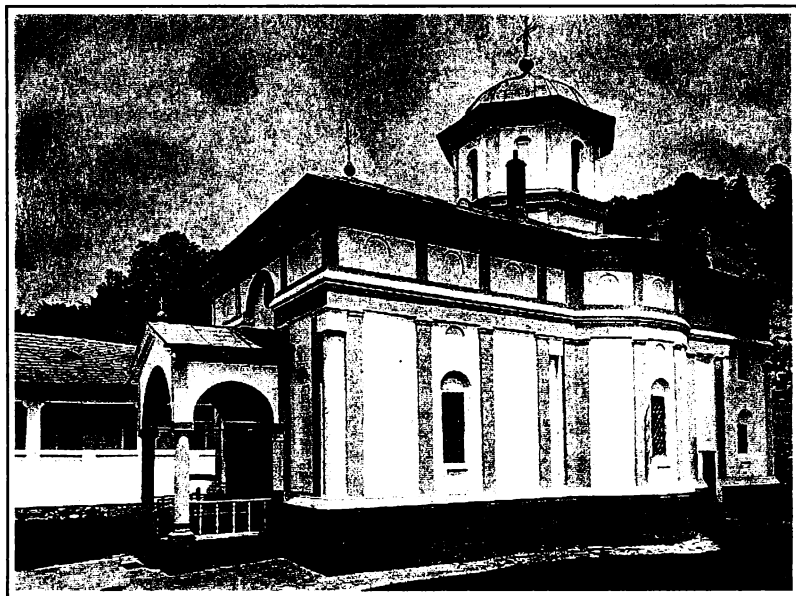

**Mitropolitul
Sofronie Miclescu
al Moldovei
(1851-1860),
tablou în ulei
de Nicolae Grigorescu.
Azi în Muzeul
Mănăstirii Agapia.**

**Episcopul Calinic
cel Sfânt
al Râmnicului
(1850-1868),
tablou în ulei
la Episcopie.**

**Biserica
mănăstirii
Frăsinei,
ctitoria
episcopului
Calinic cel
Sfânt
al Râmnicului
(1859-1864).**

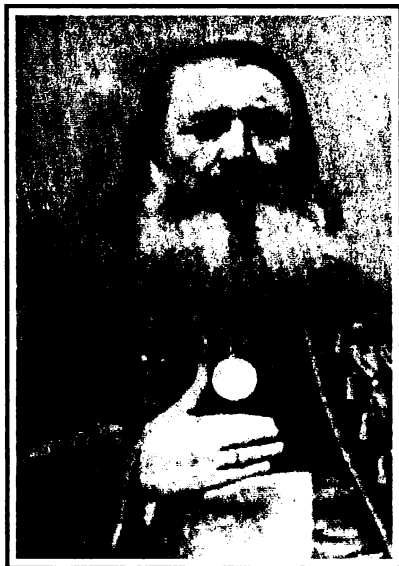

**Preotul
Neagu Benescu din
Domnița - Râmnicu
Sărat, participant
la Revoluția
din 1848.
Desen de
Nicolae Grigorescu,
azi în Muzeul
de Artă
al României.**

**Episcopul
Melchisedec
Ștefănescu
al Dunării
de Jos
(1864 - 1879)
și al
Romanului
(1879 - 1892),
Tablou în ulei
la Episcopia
Romanului.**

**Preotul bănăţean
Gheorghe Petcu,
participant
la Revoluţia
din 1848-1849,
condamnat
la închisoare.
Portretul i-a fost făcut
la închisoarea din
Olmütz, fiind redat în
uniformă
de deţinut.**

**Preotul Simion Balint din
Roşia Montană -
jud. Alba
(1810-1880),
fost prefect de legiune
în Revoluţia
românilor
Transilvăneni
din 1848-1849.**

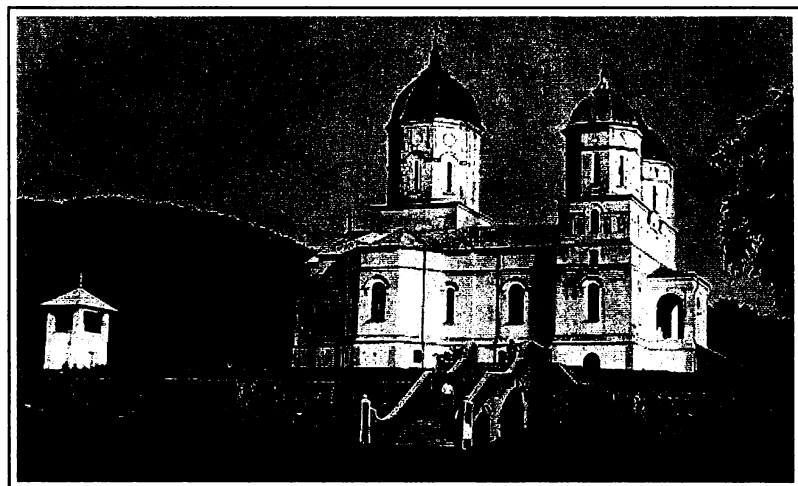
**Mitropolitul
Silvestru Moraru
Andrievici
al Bucovinei
(1880-1895).**

**Preotul profesor
Eusebiu Popovici de
la Facultatea
de Teologie
din Cernăuți
(1838 - 1922).**

Biserica mănăstirii Sihăstria (sec. XIX).

Biserica mănăstirii Celic Dere-jud. Tulcea (prima jumătate a secolului XIX).

XLVIII

IERARHI DE SEAMĂ AI BISERICII ORTODOXE ROMÂNE ÎNTRE ANII 1866-1918

În perioada de care ne ocupăm scaunele ierarhice au fost deținute de mai mulți mitropoliți și episcopi, dintre care vom consemna pe cei cu realizări deosebite.

Episcopul Calinic cel Sfânt. Dintre episcopii Râmnicului, ne reține atenția *Calinic „de la Cernica“ sau „cel Sfânt“* (1850-1868). Acesta era originar din București, născut la 7 octombrie 1787. În 1808 s-a călugărit la Cernica, unde se mai respectau rânduielele paisiene introduse de starețul Gheorghe. În curând a fost hirotonit diacon și apoi ieromonah, pentru ca în 1818 să fie ales stareț al mănăstirii. A condus Cernica, potrivit rânduielilor paisiene, 32 de ani. În acest timp, a ridicat o biserică nouă cu hramul Sf. Gheorghe la Cernica, biserica cu hramul Sf. Treime la mănăstirea *Pasărea*, lângă București și câteva biserici parohiale, a administrat cu grijă avutul mănăstirii, dar în același timp a impus și o aleasă viață duhovnicească.

Pentru vrednicia și viața sa îmbunătățită, arhimandritul Calinic a fost ales, în septembrie 1850, episcop al Râmnicului. A fost hirotonit în biserica Mitropoliei din București, apoi înscăunat la Craiova, căci reședința din Râmnic era arsă. Deși era destul de înaintat în vârstă când i s-a dat cărja vlădicească, totuși a realizat lucruri de seamă în eparhia sa. Încă în timp ce era la Craiova a redeschis seminarul, desființat în 1848, pe care l-a mutat apoi la Râmnic. După ce s-a stabilit la Râmnic, a refăcut reședința,

catedrala, chiliile din jur și seminarul. Iubitor de carte, a înființat aici și o tipografie, în care a editat numeroase cărți de slujbă și de învățătură. Cu puțin timp înainte de moarte a donat tipografia orașului Râmnic.

A fost un susținător convins al Unirii Principatelor, fiind membru al Divanului Ad-Hoc din 1857, al Adunării Elective din 1859, dând și câteva pastorale prin care îndemna pe preoți și credincioși să sprijine acest act. În schimb, nu s-a amestecat în așa-numita „luptă pentru canonicitate“.

Paisian convins, episcopul Calinic a rezidit din temelie schitul *Frăsinei* din Munții Vâlcei, dându-i rânduielile de viață monahală din Muntele Athos. În 1864 a obținut de la domnitorul Cuza scoaterea schitului de la secularizare. A contribuit la ridicarea sau la refacerea a numeroase biserici și mănăstiri. Dar ceea ce este vrednic de subliniat la episcopul Calinic este viața sa duhovnicească, trăită în post, rugăciune și milostenie, fapte pentru care credincioșii îl socoteau sfânt.

Bătrân și bolnav, a părăsit Râmnicul în 1867, retrăgându-se la metania sa, la Cernica. Acolo a mai trăit aproape un an, dându-și obștescul sfârșit în ziua de 11 aprilie 1868. A fost îngropat în pridvorul bisericii Sf. Gheorghe, ctitoria sa.

Pentru sfințenia vieții și pentru faptele sale de milostenie, în 1950 Sf. Sinod al Bisericii noastre l-a trecut în rândul sfinților, fiind prăznuit în fiecare an la 11 aprilie.

Dintre urmașii săi la Episcopia Râmnicului consemnăm pe *Ghenadie Enăceanu* (1886-1898) și *Athanasie Mironescu* (1898-1909), amândoi oameni de carte, autori ai unor lucrări de istorie și teologie.

Episcopul Dionisie Romano. La Buzău a păstorit în această perioadă vrednicul *Dionisie Romano*. Era originar din Săliștea Sibiului, s-a călugărit de tânăr la mănăstirea Neamț, apoi a ajuns la București, unde a urmat cursurile școlii de la Sf. Sava. A fost „profesor național“ la Buzău, apoi director al Seminarului din București. Participând la mișcarea revoluționară din 1848, a fost închis, apoi exilat în Transilvania. Reîntors în Țara Românească, a fost egumen la mănăstirea Sadova, iar în 1855 i

s-a încredințat egumenia mănăstirii Neamț. Aici și-a făcut un plan îndrăzneț de înființare a unor școli teologice cu o durată de studii de 16 ani, făcând începutul cu o școală primară cu internat și un gimnaziu la Târgu Neamț, precum și un seminar în mănăstire. Din cauza intrigilor țesute în jurul lui, a fost îndepărtat de la conducerea mănăstirii.

În 1859, Alexandru Ioan Cuza l-a numit locțiitor de episcop la Buzău, iar în mai 1865 a fost decretat episcop eparhial. A păstorit aici până la moartea sa, la 18 ianuarie 1873.

Episcopul Dionisie a fost, în primul rând, un om de carte și de școală. În 1839-1840, împreună cu un alt profesor transilvănean, Gavriil Munteanu, a publicat la Buzău primul ziar bisericesc de la noi, *Vestitorul bisericesc*. În 1850-1853 a editat singur, la București, ziarul *Eho eclesiastic*, care avea ca supliment *Biblioteca religios-morală*, în care tipărea diferite broșuri, mai ales cu caracter moralizator. A tipărit apoi numeroase manuale didactice, fie pentru învățământul elementar, fie pentru cel teologic: *Ermineutica*, *Geografia sfântă*, *Principii de retorică*, apoi *Aritmetica*, *Abecedarul*, *Biblioteca tinerilor începători*, *Imnuri în proză* și altele. La acestea se adaugă și diferite traduceri din limba franceză, cărți de rugăciuni sau cu conținut moralizator, cărți de ritual, numărul lor ridicându-se la aproape 50.

Ca episcop, a luat diferite măsuri pentru bunul mers al Seminarului din Buzău, a reorganizat tipografia eparhială, a ajutat multe biserici și instituții. Ca să facă din mănăstiri așezăminte folositoare vieții bisericești, a înființat în ele diferite ateliere și școli monahale. Era un patriot luminat și progresist, sprijinind Unirea Principatelor, secularizarea și celelalte reforme ale lui Alexandru Ioan Cuza. A fost ales membru onorar al Academiei Române, căreia i-a donat bogata sa bibliotecă, formată din peste 150 de manuscrise (românești, slave, orientale) și peste 7.000 de cărți în diferite limbi. Toate aceste fapte îl situează printre marii ierarhi din trecutul nostru.

Mitropolitul Iosif Naniescu. În Moldova, după alegerea lui Calinic Miclescu ca mitropolit primat, locul său a fost ocupat de *Iosif Naniescu* (1875-1902), originar din Basarabia. A fost

călugarit de episcopul Chesarie al Buzăului, apoi a urmat cursurile Seminarului din Buzău și ale Colegiului Național Sf. Sava din București. A fost egumen la trei mănăstiri din Muntenia, apoi profesor de Religie în București și episcop al Argeșului (1873-1875). De numele său ca mitropolit al Moldovei se leagă terminarea *catedralei mitropolitane* din Iași, în 1887, care fusese începută de Veniamin Costachi (folosită azi de Facultatea de Teologie). A cumpărat în Iași o clădire pentru Seminar, adus aici de la Socola. Sub îndrumarea sa, a apărut la Iași *Revista teologică*, între anii 1883-1887. A fost un ierarh cu multă dragoste față de păstoriții săi, săvârșind fapte de milostenie și ajutând mulți tineri la studii.

Episcopul Melchisedec Ștefănescu. Cel mai de seamă ierarh care a păstorit la Episcopia Romanului a fost *Melchisedec Ștefănescu* (1879-1892). S-a născut în 1823 în satul Gârcina (jud. Neamț), în familie de preot, primind la botez numele de Mihail. A învățat carte în satul natal, apoi în Piatra Neamț și la Seminarul de la Socola. Călugarit sub numele de Melchisedec, a fost trimis la studii la Academia duhovnicească din Kiev, care i-a conferit titlul de magistru în teologie. Reîntors în țară, a fost profesor la Seminarul de la Socola, apoi rector al Seminarului din Huși. Ca profesor a scris mai multe manuale didactice pentru seminariile teologice: *Dogmatica, Introducerea în științele teologice, Introducerea în Vechiul și Noul Testament* (2 vol.), *Liturgica, Tipicul, Pastorală* și altele.

Ales deputat din partea preoților din Huși în Divanul Ad-Hoc, și-a spus aici cuvântul cu tărie, cerând unirea Principatelor. Apreciat de Alexandru Ioan Cuza, a fost numit ministru al Cultelor în 1860, în Guvernul lui Mihail Kogălniceanu. După câteva zile însă, a fost nevoit să demisioneze din cauza opoziției pe care i-au făcut-o reprezentanții boierimii și ai clerului înalt, care nu puteau admite ca un simplu arhimandrit să facă parte din Guvernul țării. În anul 1861 și-a încheiat activitatea didactică, fiind numit locțiitor de episcop la Huși. În 1864 a fost numit locțiitor de episcop la nou-înființata Episcopie a Dunării de Jos, inițial cu sediul în Ismail, în 1865 fiind decretat episcop eparhiot. A sprijinit cu căldură toate reformele lui Cuza, printre care și secularizarea. În 1868 a fost trimis într-o misiune diplomatică la Petersburg, la țarul

Alexandru al II-lea. În 1875, Sf. Sinod l-a trimis într-o nouă misiune peste hotare și anume la conferința vechilor catolici, la Bonn. În februarie 1879 a fost ales episcop al Romanului, unde a păstorit până la moarte (16 mai 1892).

Episcopul Melchisedec a fost unul din cei mai de seamă cărturari din secolul său, scriind îndeosebi studii de istorie, care își păstrează valoarea până azi. Dintre acestea consemnăm: *Cronica Hușilor și a Episcopiei* (București, 1869), *Cronica Romanului și a Episcopiei*, 2 vol. (1874-75), *Papismul și starea actuală a Bisericii Ortodoxe din România* (1883), *O vizită la câteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina* (1883), *Notițe istorice și arheologice de la 48 de mănăstiri antice din Moldova* (1885), *Biserica Ortodoxă în luptă cu protestantismul* (1890) etc. A studiat, de asemenea, viața unor ierarhi de seamă din trecut: *Viața și scrierile lui Grigorie Țamblac*, *Biografia episcopului Dionisie Romano*, *Din viața mitropolitului Filaret II al Ungrovlahiei*, *Viața mitropolitului Antim Ivireanul* etc. Alte lucrări, au rămas în manuscris. Pentru bogata sa activitate științifică, Academia Română l-a ales membru activ al ei.

Ca episcop, s-a dovedit un bun organizator și păstor de suflete. În incinta Episcopiei de Roman a ridicat case noi, precum și o frumoasă clopotniță la intrare. În fața Episcopiei a construit o grădiniță de copii. Averea sa a lăsat-o în grija unei epitropii, urmând ca din veniturile ei să se trimită anual câte un student la Academia din Kiev, să se înființeze în Roman o grădiniță de copii, precum și o școală de cântări bisericești, în care să se primească numai copii orfani, cu întreținere gratuită. Bogata sa bibliotecă, precum și o colecție numismatică, le-a lăsat Academiei Române. Deci și prin testamentul său și-a arătat marea sa dragoste pentru Biserică și dorința de propășire a poporului.

La *Huși* consemnăm pe episcopul *Silvestru Bălănescu* (1886-1900), absolvent al Academiei duhovnicești din Kiev, fost profesor la Seminarul și Facultatea de Teologie din București, traducătorul câtorva lucrări teologice de valoare din rusește.

C o n c l u z i i . În perioada aceasta de mari frământări și înnoiri, Biserica a avut câțiva cărmuitori vrednici, care au continuat tradiția marilor lor înaintași, de a-și pune toate puterile în slujba Bisericii și a credincioșilor ortodocși.

BIBLIOGRAFIE:

Nicolae Dobrescu, *Istoria Bisericii din România 1850-1895*, București, 1905, 206 p.; Alexandru I. Ciurea, *Sfântul Calinic de la Cernica, episcop al Râmnicului-Noului Severin*, în M.O., an. XV, nr. 9-10, 1963, p. 667-685; Nicolae Șerbănescu, *Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica, episcopul Râmnicului*, în B.O.R., an. XXXVI, nr. 3-5, 1968, p. 363-395; Natalia Dinu, *Viața și activitatea Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica*, în G.B., an. XXVII, nr. 3-4, 1968, p. 297-336.

Gabriel Cocora, *Episcopul Dionisie Romano. La 150 de ani de la nașterea sa*, în B.O.R., an. LXXV, nr. 3-4, 1957, p. 327-350.

Vasile Vasilache, *Iosif Naniescu strălucit mitropolit al Moldovei*, Mănăstirea Neamț, 1940, 204 p.

Constantin C. Diculescu, *Episcopul Melchisedec. Studiu asupra vieții și activității lui*, București, 1908, 188 p.; Paul Mihail, *Din corespondența episcopului Melchisedec*, în B.O.R., an. LXXVII, nr. 5-6, 1959, p. 493-612; N. Georgescu-Tistu, *Preocupările de carte ale episcopului Melchisedec și biblioteca sa*, în B.O.R., an. LXXXI, nr. 11-12, 1963, p. 1146-1203; Eftimie (Luca), *Episcopul Melchisedec Ștefănescu, Viața și înfăptuirile sale*, Roman, 1982, 112 p.; pr. Eugen Drăgoi, *Ierarhi și preoți de seamă la Dunărea de Jos*, Galați, 1989, 354 p.; Alexandru Ioniță, *Episcopul Melchisedec Ștefănescu al Romanului. Viața și activitatea*, București, 1992, 200 p. și Constanța, 1999, 404 + 51 p.

LECTURĂ

EPISCOPUL MELCHISEDEC ȘTEFĂNESCU

Fragmente din testamentul său

1.000 (una mie) lei se va da anual unui student român, ce va avea dorința să studieze teologia în Academia din Kiev, și pe carele îl vor alege epitropii dintre cei mai buni seminariști români din țară. După ce întâiul student va termina cursul, epitropia va trimite tot acolo un altul, și așa va urma în perpetuitate, cu aceeași rânduială, ca cu modul acesta să nu lipsească niciodată în țara noastră bărbați instruiți în cunoștințele teologice și bisericești și cunoscători de limbă slavonă... Tinerii ce se vor trimite spre învățatură la Kiev, doresc să fie așezați în internatul Academiei și epitropia va plăti costul internatului. Restul din 1000 lei se va da studentului în două rate...

Biblioteca mea este așezată în 8 dulapuri și se compune din cărți în diferite limbi, o hărăzesc Academiei Române. Pentru aceea epitropii mei testamentari, după moartea mea, vor trimite Academiei un inventariu de acele cărți, cu poftire de a reglementa transportul lor la București și așezarea lor în localul Academiei.

Colecțiunea mea de monede vechi, care se compune din 95 bucăți de aramă, de argint, de aur, de asemenea le las Academiei Române, pentru care la

inventarul bibliotecii, epitropia va adăugi și un inventar de acele monede și-l va înainta Academiei o dată cu inventarul bibliotecii.

Materialul adunat de mine pentru istoria Bisericii române ortodoxe, precum și corespondențele mele particulare, care sunt cuprinse în mai multe volume, împărțite pe ani, precum și manuscrisele lucrărilor mele literare, le las în păstrarea epitropiei, până când se va ivi un bărbat învățat, cu iubire de religie, de biserică și de trecutul țării noastre și va voi și va ști să le utilizeze spre binele comun. Ele se vor păstra pentru totdeauna într-un dulap încuiat, sub pecetea epitropiei.

Dorința mea este ca pe proprietatea mea din Roman, menționată mai sus, după ce capitalul lăsat de mine se va spori îndeajuns, să se înființeze o instituțiune de educarea copiilor mici ai poporului romașcan, cu alte cuvinte o grădina de copii.

Spre acest sfârșit, chiar epitropii actuali — dacă Dumnezeu le va prelungi viața și capitalul va fi produs mijloacele necesare — vor construi o casă pentru grădina de copii, într-o parte a locului, unde vor crede nimerit sau vor cumpăra un local în vecinătate cu proprietatea mea.

Cu timpul, sporindu-se capitalul îndeajuns, epitropii vor înființa pe proprietatea mea și o școală de cântări bisericești, pentru formarea cântăreților trebuitori pe la bisericile din comunele urbane și rurale. Copiii ce se vor primi în această școală vor fi dintre săraci și orfani, mai ales de la țară. Condițiunile de admitere vor fi: atestat de finirea claselor primare și dispoziție naturală de a deveni buni cântăreți. Ei vor fi interni, având hrană, îmbrăcăminte, locuință, încălzire și luminare de la epitropia casei. Se înțelege că, spre acest sfârșit, epitropia va pregăti mai întâi încăperile necesare acestei instituțiuni...

Reprodus din broșura: *Testamentul P. S. Melchisedec, episcop de Roman*, București, 1892.

XLIX

BISERICA ORTODOXĂ DIN TRANSILVANIA DE LA MOARTEA LUI ANDREI ȘAGUNA PÂNĂ ÎN 1918

După moartea lui Andrei Șaguna până în 1918, anul desăvârșirii unității statale a poporului român, Biserica Ortodoxă din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș și-a desfășurat activitatea potrivit prevederilor Statutului organic. Condițiile politice erau acum schimbate, căci în 1867 s-a constituit o monarhie dualistă, Austro-Ungaria, împăratul Austriei fiind, în același timp, și rege al Ungariei. Fiecare din cele două state își avea Guvernul său, cu excepția a trei ministere. Marele Principat al Transilvaniei a fost anexat la Ungaria. În astfel de împrejurări, viața Bisericii Ortodoxe din Transilvania s-a desfășurat în condiții foarte vitrege, simțindu-se în repetate rânduri amestecul Guvernului din Budapesta în alegerile de mitropoliți și de episcopi sufragani sau în problema școlilor confesionale.

Primul urmaș al lui Șaguna a fost episcopul Aradului, *Procopie Ivașcovi*, care a păstorit Biserica Ortodoxă a Transilvaniei abia un an, căci în 1874 a fost ales patriarh al sârbilor, la Carloviț († 1881).

Mitropolitul Miron Romanul. În locul său a fost ales, în 1874, *Miron Romanul* de la Arad. Acesta era originar din Bihor, făcuse studii la Beiuș și Oradea, apoi la Institutul teologic din Arad. A fost profesor la acest Institut, apoi vicar al Consistoriului din Oradea și episcop al Aradului (1873-1874). Păstoria lui ca mitropolit al Transilvaniei s-a desfășurat în împrejurări destul de grele. A încercat, totuși, să apere principiul autonomiei bisericești

precum și școlile confesionale ortodoxe românești. De pildă, în 1879 a condus la Viena o delegație de ierarhi și membri ai Congresului Național Bisericesc, ca să prezinte împăratului un protest împotriva legii prin care se introducea studiul limbii maghiare în școlile românești ortodoxe și unite. A vorbit și în Parlamentul din Budapesta împotriva acestei legi. A rămas memorabilă pastorală sa din 10 aprilie 1896, dată cu ocazia serbărilor prilejuite de împlinirea a o mie de ani de la așezarea ungarilor în Câmpia Panonică (mileniul), în care arăta că românii din Transilvania nu pot participa la această sărbătorire.

Pe plan bisericesc, arhipăstoria lui nu a înregistrat succese prea mari. Se remarcă doar numirea unor profesori de valoare la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu, care au continuat munca rodnică începută sub Șaguna. În 1896 s-a ridicat o clădire nouă pentru internat, iar în 1897 o clădire pentru tipografia și birourile Arhiepiscopiei, folosite până azi. A murit în 1898.

Mitropolitul Ioan Mețianu. În scaunul vacant de la Sibiu, a fost ales episcopul *Ioan Mețianu* de la Arad. Acesta fusese înainte protopop la Zărnești, lângă Brașov, apoi vicar al Consistoriului din Oradea și episcop la Arad (1875-1898). În decembrie 1898 a fost ales mitropolit, înscăunat la Sibiu în martie 1899, unde a păstorit până la moarte (3 februarie 1916).

De numele său ca mitropolit se leagă zidirea catedralei mitropolitane din Sibiu, cu hramul Sfânta Treime. Lucrările de construcție au durat patru ani (1902-1906), cheltuielile fiind suportate dintr-un fond creat în acest scop încă din timpul lui Șaguna și din daniile tuturor preoților și a multor credincioși din Arhiepiscopie. Pictura iconostasului și a cupolei a făcut-o Octavian Smigelschi, iar restul s-a terminat mai târziu. Institutul teologic-pedagogic și-a înnoit acum cadrele cu o serie de profesori destoinici, care au deținut mai târziu funcții importante în viața bisericească sau în învățământul universitar: Nicolae Bălan, Ioan Lupaș, Silviu Dragomir și alții, care au publicat numeroase studii istorice și teologice. În 1907, profesorul Nicolae Bălan a inițiat *Revista teologică* de la Sibiu. În 1913-1914 s-a construit o nouă clădire pe seama Institutului teologic, folosită până azi.

După moartea lui Ioan Mețianu, Congresul Național Bisericesc a ales ca mitropolit pe arhimandritul *Vasile Mangra*, vicarul Consistoriului din Oradea. El a păstorit numai doi ani (1916-1918), în condițiile cu totul potrivnice ale primului Război mondial.

Episcopia Aradului. În această perioadă menționăm aici pe *Ioan Mețianu* (1875-1898), viitorul mitropolit. Ca episcop s-a remarcat printr-o frumoasă activitate constructivă și economico-administrativă. Astfel, a pus bazele unei tipografii eparhiale, a ridicat o nouă clădire pentru Institutul teologic-pedagogic din Arad (întemeiat în 1812), a înființat un așa numit „fond preoțesc“, din care făceau împrumuturi preoții și învățătorii confesionali și se acordau pensii preoteselor văduve, s-au reparat și construit zeci de biserici în toată eparhia. În 1877 a pus bazele buletinului eparhial *Biserica și Școala*, care a apărut timp de peste 70 de ani.

Episcopia Caransebeșului. Primul cârmuitor al acestei eparhii, înființată în 1865, a fost *Ioan Popasu* (1865-1889). Era originar din Brașov, a făcut studii la Brașov, Sibiu și Cluj, iar teologia la Viena. A fost protopop la Brașov și colaborator apropiat al lui Șaguna în numeroase probleme bisericesti, culturale și naționale. Ca episcop la Caransebeș, deși a avut de luptat cu greutățile inerente începutului, a reușit să înființeze un Institut teologic-pedagogic, a cumpărat o reședință, a înființat o tipografie eparhială, precum și *Foaia diecezană*, organul de publicitate al eparhiei (1886). În 1874 a fost ales mitropolit al Ardealului, dar împăratul din Viena și Guvernul din Budapesta au refuzat să-l recunoască. A murit în 1889.

În locul său a fost ales arhimandritul *Nicolae Popea*, vicarul Arhiepiscopiei Sibiului (1889-1908). Făcea parte dintr-o familie preoțească din părțile Brașovului. A învățat la Brașov, Blaj, Cluj și Viena. Remarcat de Andrei Șaguna, a fost chemat la Sibiu și numit profesor la Institut, secretar, apoi asesor (consilier) al Arhiepiscopiei. Din 1870 a funcționat ca vicar al lui Șaguna și al urmașilor săi. Fiind ales episcop la Caransebeș, a continuat munca rodnică începută de Popasu, îngrijindu-se de Institutul teologic, de tipografie, de starea materială a eparhiei. Mulți ar fi dorit să-l vadă mitropolit, în urma alegerilor din 1873, 1874 și 1898, dar conjunctura politică a împiedicat acest lucru.

Episcopul Nicolae Popea a scris câteva lucrări de istorie: *Vechea Mitropolie a Transilvaniei* (1870), *Arhiepiscopul și mitropolitul Andrei Șaguna* (Sibiu, 1873), *Memorialul arhiepiscopului și mitropolitului Andrei Șaguna sau luptele naționale politice ale românilor* (1846-1873), vol. I (1889) și altele. Pe baza acestor lucrări, Academia Română l-a ales membru activ în 1900, fiind astfel al doilea episcop — după Melchisedec de la Roman — care s-a învrednicit de această înaltă cinstire.

Ca episcop, s-a îngrijit de școlile primare din eparhie și a ridicat o nouă clădire pentru Institutul teologic-pedagogic din Caransebeș. Întreaga agoniseală a vieții a lăsat-o Episcopiei, în vederea acordării de burse tinerilor lipsiți de mijloace materiale.

După moartea lui (8 august 1908), s-au făcut două alegeri de episcop la Caransebeș, pe care împăratul Austro-Ungariei, la cererea Guvernului din Budapesta, a refuzat să le recunoască. Abia cel de-al treilea ales, consilierul sibian *Miron Cristea*, a primit recunoașterea. A păstorit din 1910 până în 1919, când a fost ales mitropolit primat al României, pentru ca în 1925 să devină primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

Biserica unită. În ce privește Biserica unită din Transilvania, ea a trecut în această perioadă prin situații destul de dificile. Episcopia Blajului a fost ridicată în 1853 la rangul de Mitropolie, cu trei Episcopii sufragane: la Oradea, înființată în 1777, Gherla și Lugoj, înființate în 1853.

Mitropolia Blajului a fost condusă de *Alexandru Sterca Șuluțiu* (1851-1867), *Ioan Vancea* (1869-1892) și *Victor Mihali* (1895-1918).

Din Biserica unită s-au impus câțiva cărturari de prestigiu ca *Timotei Cipariu*, *Ioan Micu Moldovan*, *Augustin Bunea*, toți membri titulari ai Academiei Române și alții.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Biserica unită a avut de luptat cu cei care încercau să introducă practici catolice în cultul ei, care nu se deosebea până atunci de cel ortodox. Teologii și mireni uniți au militat mult timp pentru introducerea „sinoadelor“ ca organe de conducere în Biserica unită, ca și la ortodocși, precum și pentru păstrarea autonomiei (independenței) ei. De asemenea, au avut de înfruntat încercările crescânde ale Guvernului din Budapesta de maghiarizare a credincioșilor români.

Astfel, în 1912 s-a înființat o Episcopie greco-catolică, cu limba de cult maghiară, la *Hajdudorog*, în Ungaria, în care au fost înglobate 83 de parohii românești unite, cu 382 de filii, din nord-vestul Transilvaniei. Împotriva acestei încercări vădite de maghiarizare s-au înaintat numeroase proteste, dar ele au rămas fără rezultat.

Cele peste 2.500 de școli românești confesionale — ortodoxe și unite — au trecut, de asemenea, prin situații dificile, multe din ele trebuind să fie desființate din lipsă de fonduri, căci parohiile sărace suportau cu greu cheltuielile necesare pentru întreținerea școlilor și a învățătorilor. Cele mai multe s-au desființat în cursul primului Război mondial, când cercurile conducătoare din Budapesta nu mai aveau nici o încredere în Biserica și școala românească. În cadrele Astrei, la a cărei înființare au contribuit Andrei Șaguna, Timotei Cipariu, George Barițiu și alții, au avut roluri de conducere și mulți reprezentanți ai clerului român.

În cursul primului Război mondial, mulți preoți au avut de suferit prigoana statului austro-ungar, din cauza sentimentelor lor naționale. Dar și până atunci, atitudinea patriotică a preoților români a fost pedepsită cu asprime de autoritățile maghiare. Biserica, prin slujitorii ei, a adus o contribuție prețioasă la realizarea unirii Transilvaniei cu vechea Românie, proclamată la Alba Iulia, la 1 decembrie 1918.

C o n c l u z i i . *Biserica Ortodoxă Română din Transilvania a reușit să-și desfășoare activitatea și în condițiile politice, sociale și naționale dificile create după 1867, până în 1918, anul constituirii statului național român unitar.*

BIBLIOGRAFIE:

Sofron Vlad, *Din viața Mitropoliei Ardealului în cei 100 de ani de existență*, în M.A., an. IX, nr. 11-12, 1964, p. 841-863; Vasile Coman, *Mitropolitul Ioan Mețianu — la 50 de ani de la moarte*, în M.A., an. XI, nr. 1-3, 1966, p. 23-37.

Antonie Plămădeală, *Lupta împotriva deznaționalizării românilor din Transilvania în timpul dualismului austro-ungar sub Miron Romanul (1874-1898)*, Sibiu, 1986, 358 p.

Nicolae Cornean, *Ioan Popasu, episcopul Caransebeşului*, Caransebeş, 1935, 28 p.; Cornel Cornean, *Episcopul Ioan Popasu*, în rev. *Altarul Banatului*, Caransebeş, an. I-III, 1944-1946 (mai multe numere); Constantin Brătescu, *Episcopul Ioan Popasu și cultura bândăreană*, Timișoara, 1995, 198 p.

Ioan Lupaș, *Episcopul Nicolae Popea, membru activ al Academiei Române*, Cluj, 1933, 16 p.; Ioan Lupaș, *Nicolae Popea și Ioan Micu Moldovan*, în *Studii istorice*, vol. V, Sibiu - Cluj, 1945-1946, p. 429-486.

Alexandru I. Ciurea, *Clerici și personalități ale Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania și Banat, membri ai Academiei Române înainte de 1 decembrie 1918*, în M.O., an XXI, nr. 1-2, 1969, p. 13-35. Pentru Biserica Unită: Nicolae (Mladin), *Biserica Ortodoxă Română una și aceeași în toate timpurile*, Sibiu, 1968, 309 p.

LECTURĂ

EPISCOPUL ROMAN CIOROGARIU AL ORADIEI

Despre sprijinirea luptei naționale în Transilvania de către slujitorii Bisericii

În anul 1791, Gherasim Adamovici, episcopul ortodox al Sibiului, cu Ioan Bob, episcopul unit al Blajului, cuprind revendicările naționale în „Supplex Libellus Valachorum” adresat dietei Transilvaniei. După aceea, la anul 1842, Vasile Moga, episcopul ortodox din Sibiu, cu Ioan Lemeni, episcopul unit din Blaj, prezintă dietei din Cluj petiția pentru recunoașterea drepturilor politice și religioase ale românilor din „fondul regiu,” iar la 1848, episcopul ortodox Șaguna prezidează, asistat de episcopul unit Lemeni, adunarea națională de pe Câmpul Libertății...

Tradițiile acestea de solidaritate națională între cele două Biserici s-au manifestat mai târziu în acțiunea comună a celor două episcopate în toate chestiile naționale, prin memorii și deputății la împărat. Solidaritatea națională întrunește pe toți românii în cele două organizații mari, în „Asociația culturală” din Sibiu și în Partidul național, înființat tot în Sibiu, sub puternica influență a mitropolitului Șaguna. Tot în Sibiu dascălul ortodox Visarion Roman înființează „Albina”, centrul economic al tuturor românilor din Ardeal. Toate lucrurile mari câte s-au făcut au la baza lor solidaritatea națională.

La sărbătorile culturale ale „Astrei” eram toți; la conferințele naționale, — dieta noastră din Sibiu, — eram toți; în pelerinagiul Memorandului la Viena eram toți; și toți eram și în temnițele de stat din Seghedin și Vaț — solidari în lupta și suferințele pentru neam, cu preoții ambelor Biserici în frunte — și la sărbători și la temniți.

„Astra”, pentru simbolizarea solidarității naționale a celor două Biserici la 1848, și-a serbat semicentenarul la 1911, pe Câmpul Libertății din Blaj. Au fost de față toți episcopii ortodocși și uniți. Când trecură din reședința mitropolitană

cei doi mitropoliți români, Ioan Mețianu al Sibiului și Victor Mihali al Blajului, însoțiți de cei cinci episcopi ortodocși și uniți la catedrala unită, zecile de mii de români aclamau într-un delir această măreață clipă a solidarității naționale dintre cele două Biserici. „Și lui Dumnezeu trebuie să-i placă această înfrățire,“ oftă un țăran de lângă mine în biserică. Altul zicea: „asta-i ca în 1848,“ iar altul că „așa trebuie să fie aceasta totdeauna“ și toți simțeau fiorii zilei mari de înfrățire a celor două Biserici.

Pe lângă toate controversele de „unit“ și „neunit,“ în general preoții ortodocși și uniți se substituiau unii pe alții la funcțiuni, când lipsea unul ori altul din comună și slujeau împreună la anumite ocazii. Aceste raporturi amicale din partea Bisericii unite erau proprii mai ales clerului din Arhiepiscopia Blajului, unde s-au susținut tradițiile vechi de solidaritate națională. Ultimul reprezentant al acelor tradiții era canonicul Ioan Moldovan, „Moldovănuț“ cel iubit de toată lumea, care trăia încă la 1911, ca un simbol al Blajului istoric.

Reprodus după Roman Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, p. 50-51.

EPISCOPUL MIRON CRISTEA AL CARANSEBEȘULUI

Din cuvântarea rostită la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918.

V-aș amări prea tare sufletele și aș prea întuneca seninătatea acestui frumos praznic național dacă v-aș înfățișa icoana amănunțită a lungilor noastre suferințe din cursul acestor 10 veacuri.

Amintesc numai:

Cum am zăcut veacuri întregi în cea mai neagră iobăgie,

cum am fost proscrși de legile nu numai aspre, ci și draconice ale lui

Verböczy,

cum în atâtea rânduri ne-am pierdut pe toți conducătorii,

cum ne-au sfâșiat chiar credința strămoșească,

cum au rupt legăturile canonice și firești ale Bisericii noastre cu Biserica mamă a fraților de dincolo,

cum ne-au bătut păstorii, ca să risipească ușor turma...

În fața asupririlor și a nedreptăților, pe cari nu le puteam opri, ne-am retras resignați la vetrele familiilor și la altarele bisericuțelor noastre...

Dar asupririle acestea... ne-au ținut în neștiință, împiedicând aproape orice progres; — totuși, nu ne-au putut istovi, ci ne-au făcut mai rezistenți, ne-au întărit, ne-au încheat. Iar țara fraților din regatul liber a devenit pentru noi steaua strălucitoare a nădejdelor noastre de mai bine.

Prinzând curaj, am înțetit tot mai mult lupta noastră politică, pornită în contra opresorilor noștri, cristalizând tot mai clar ținta aspirațiilor noastre naționale.

În anul 1866 scria Papiu Ilarian unui deputat român din Parlamentul ungar: *„Românii să pretindă curat și simplu, ca să fie națiune politică egală... Numai înainte cu curaj și cauza voastră va ajunge la cunoștința Europei — și atunci ați câștigat totul.“*

Bărbăteștile lupte politice ale episcopilor și frunțașilor noștri conducători, pecetluite cu însemnate jertfe de mucenici naționali, formează pagini strălucite ale trecutului nostru întreg.

Ele au convins pe marile popoare, care conduc destinele lumii, despre sfințenia cauzei noastre spre libertate...

Dar chiar de s-ar fi șters din sufletul nostru orice amintire a muceniecii noastre de veacuri și încă nu ne putem gândi la altceva decât la *Unirea cu scumpa noastră Românie*, alipindu-i întreg pământul strămoșesc.

Aceasta trebuie să fie singura noastră tendință firească; doar idealul suprem al fiecărui popor ce locuiește pe un teritoriu compact trebuie să fie *unitatea sa națională și politică*. Am fi niște ignoranți, vrednici de disprețul și răsul lumii, dacă în situația de azi am avea altă dorință. Numai din unirea tuturor românilor de pretutindeni, vor putea răsări astfel de produse și manifestațiuni ale geniului nostru național, cari prin însușirile lor specific românești să contribuie la progresul omenimei...

Simțesc că astăzi, prin glasul nostru unanim, vom deschide larg și pentru totdeauna porțile Carpaților, ca să poată pulsa prin arterele lor cea mai caldă viață românească și ca prin aceasta să ni se înfăptuiască:

*„acel vis neîmplinit, copil al suferinții
de-a cărui dor au adormit și moșii și părinții.“*

Reprodus din vol. *Cuvântări ținute de Înalt Prea Sfinția
Sa D. D. Dr. Miron Cristea, II, București, 1923, p. 3-8.*

L

BISERICA ROMÂNEASCĂ DIN BUCOVINA ȘI BASARABIA SUB STĂPÂNIRI STRĂINE

Am arătat în alte pagini că în 1775 partea de nord a Moldovei (numită de acum Bucovina) a fost anexată arbitrar la Imperiul habsburgic, rămânând în această situație până în 1918.

Viața bisericească în Bucovina. În momentul anexării, Episcopia Rădăuților (care corespundea, în mare, cu teritoriul anexat) era păstorită de episcopul *Dosoftei Herescu* (1750-1789), care a fost obligat să-și mute sediul la Cernăuți, în 1781. În 1783-1786, Episcopia a fost subordonată Mitropoliei ortodoxe sârbe din Carloviț. Dintre numeroasele schituri și mănăstiri existente au rămas numai patru: Putna, Sucevița, Dragomirna și Sf. Ioan din Suceava.

Urmașul lui Dosoftei a fost sârbul *Daniil Vlahovici* (1789-1822), numit direct de Curtea imperială din Viena, care a favorizat mult pe rutenii veniți în Bucovina. *Isaia Baloșescu* (1823-1834) a înființat un Institut teologic la Cernăuți (1827), cu trei ani de studii, în care se primeau numai absolvenți de gimnaziu (liceu) și s-a îngrijit de salarizarea clerului din „fondul religiosar“ (mai aveau și „sesii parohiale“ de câte 44 jugăre). Sub *Eugenie (Evghenie) Hacman* (1835-1873), lipsit de calitățile de care trebuia să dea dovadă un ierarh, elementul rutean s-a întărit tot mai mult, amestecul statului în viața eparhiei s-a făcut și mai simțit, școlile românești au fost trecute sub autoritatea statului. Sub el s-a ridicat monumentală catedrală din Cernăuți (1844-1864). Deși clerul și

reprezentanții credincioșilor săi au cerut de mai multe ori ca eparhia Bucovinei să devină sufragana a noii Mitropolii a Transilvaniei, episcopul Eugenie s-a opus, stăruind pe lângă autoritățile de stat să se creeze două Mitropolii ortodoxe românești în Imperiul habsburgic: una a Transilvaniei și alta a Bucovinei. Era favorizat de conjunctura politică de atunci, căci în 1867, la crearea statului dualist Austro-Ungaria, Serbia și Transilvania — respectiv Mitropoliile din Carloviț și Sibiu — au rămas în cadrul statului ungar (cu capitala la Budapesta), pe când Bucovina a rămas și pe mai departe subordonată direct Guvernului din Viena. Așa se face că la 23 ianuarie 1873 s-a aprobat înființarea „Mitropoliei Bucovinei și Dalmației“, cu sediul la Cernăuți, având ca sufragane două eparhii sârbești din Dalmația: la Zara și Cattaro. Prin crearea acestei noi Mitropolii, a treia din Imperiu, cu credincioși români, ruteni și sârbi, nu se urmărea altceva decât divizarea ortodocșilor din Imperiul habsburgic. Evghenie a murit la Viena înainte de a fi instalat în noua demnitate.

O Mitropolie nouă. Urmașii săi au fost *Teofil Bendela* (1874-1875) și *Teoctist Blajevici* (1877-1879), autorul mai multor lucrări de îndrumare duhovnicească și manuale școlare. În 1875, vechiul Institut teologic a devenit Facultate, în cadrul noii Universități austriece din Cernăuți.

Mitropolitul *Silvestru Morariu Andrievici* (1880-1895) a fost preot de mir, autorul unor manuale pentru școlile românești și a unor lucrări teologice. Ca mitropolit a luptat mult pentru apărarea drepturilor Bisericii românești din Bucovina, a sprijinit toate mișcările național-culturale românești, a înființat Tipografia arhidiecezană. În 1882, profesorii Facultății de Teologie au pus bazele revistei *Candela*, care a apărut până în 1946. Tot în 1882 a fost terminat monumentalul palat mitropolitan din Cernăuți, conceput după planurile arhitectului ceh Josef Hlavka (azi Universitatea ucraineană).

Un alt mitropolit de seamă a fost *Vladimir Repta* (1902-1924, †1926), până la alegere profesor la Facultatea de Teologie și rector al Universității. Sub el, Facultatea a dobândit noi profesori de valoare, care au publicat numeroase lucrări de specialitate, s-au

restaurat câteva ctitorii voievodale (Putna, Mirăuți), s-a continuat lupta împotriva rutenilor care încercau să preia conducerea vieții bisericești din Bucovina.

După unirea Bucovinei cu România, hotărâtă la 15/28 noiembrie 1918 în palatul mitropolitan și în urma schimbărilor teritoriale survenite, Mitropolia Bucovinei a revenit la Biserica românească.

O altă țară românească înstrăinată: Basarabia. Prin tratatul de pace dintre ruși și turci, încheiat la București la 16 mai 1812, teritoriul dintre Prut și Nistru, cu o suprafață de 45.630 km², a fost anexat de Rusia țaristă. Teritoriul respectiv a fost numit *Basarabia*, denumire care a fost preluată apoi și de români, devenind mai târziu o simplă gubernie, parte integrantă a Imperiului țarist. În 1828, printr-un ucaz al țarului Nicolae I, limba română a fost înlăturată din instituțiile oficiale, inaugurându-se o *politică de rusificare prin administrație, școală și Biserică*. În timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, la chemarea autorităților ruse s-au stabilit în părțile de sud ale Basarabiei numeroși bulgari și găgăuzi (populație de origine turcă, dar de credință ortodoxă, ai căror strămoși s-au așezat în sudul Dunării încă din secolul XI). După trecerea Basarabiei în stăpânirea Rusiei au mai fost colonizați ruși, ucraineni, germani, greci, polonezi, care au fost înzestrați cu întinse suprafețe de pământ; în târguri s-au stabilit armeni și evrei. Încă din secolul al XVI-lea se refugiaseră aici, din Rusia, așa-numiții „lipoveni“ sau „rascolnici“, care nu acceptaseră reformele liturgice ale patriarhului Nikon. Un recensământ din 1817 constata că românii erau în număr de 419.240, reprezentând 86% din populație (6,5% ruteni, 4,2% evrei și alții).

Viața Bisericii basarabene. Era firesc ca Basarabia să primească și o nouă organizare bisericească după 1812. Între anii 1808-1812 — în timpul ocupației rusești a Principatelor — țarul Alexandru I numise ca „exarh“ al Bisericilor din Țara Românească și Moldova pe mitropolitul *Gavriil Bănulescu-Bodoni*, conducând efectiv, în acești ani, Mitropolia Moldovei. Acesta era român de neam, cu studii în Transilvania, apoi la Kiev, insula Patmos, Smirna, Muntele Athos și Constantinopol (unde s-a călugărit), a

fost profesor la Iași și la Poltava, hirotonit arhiepiscop pentru Moldova în 1791, în timpul unei ocupații rusești, după care a ajuns mitropolit al Poltavei, apoi al Kievului. Între anii 1808-1812, pe când Moldova era ocupată de ruși, a fost numit mitropolit la Iași.

După pacea de la București s-a stabilit la Chișinău, considerându-se, în continuare, ca întâistătător al Bisericii din teritoriul anexat la Rusia. În urma propunerilor pe care le-a făcut către Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse din Petersburg, la 21 august 1813, țarul Alexandru I a aprobat înființarea „Arhiepiscopiei Chișinăului și Hotinului“, în frunte cu Gavriil, cu jurisdicția peste teritoriile de dincolo de Prut (până în 1837 avea și unele teritorii situate între Nistru și Bug, cu orașele Tiraspol, Dubăsari, Ovidiopol și Odessa). Noua eparhie era subordonată Sinodului Bisericii Ruse. Mitropolitul Gavriil a organizat noua eparhie în forme specific rusești. În ianuarie 1813 s-au deschis cursurile unui Seminar în Chișinău, care a ajuns cu timpul la șase clase, cum a rămas până după 1918, dar cu profesori ruși și ucraineni. În 1814, Sinodul din Petersburg a aprobat înființarea unei tipografii în Chișinău, dar cu foarte multe restricții (tipărirea cărților de slujbă după edițiile de la Moscova, „cu litere civile rusești“ etc.). Sub Gavriil s-au tipărit mai multe cărți de slujbă în românește. În 1817 Societatea Biblică rusească a tipărit la Petersburg *Noul Testament*, iar în 1819 *Biblia* întregă, în românește, difuzate în Basarabia, dar și în Moldova din dreapta Prutului și în Țara Românească.

După moartea lui Gavriil († 30 martie 1821, înmormântat la Căpriană), scaunul arhiepiscopal de la Chișinău a fost ocupat numai de ierarhi ruși, numiți direct de Sf. Sinod din Petersburg. Necunoscând limba română, tradițiile și obiceiurile credincioșilor români de aici, *ierarhii ruși de la Chișinău au fost un sprijin real al autorităților în acțiunea de rusificare a Basarabiei*. De pildă, sub *Dimitrie Sulima* (1821-1844) limba română a fost eliminată din Seminar, încât cursurile se vor preda numai în rusește. De altfel, în 1828, rusa a fost declarată limbă oficială în Basarabia. Totuși, s-au mai tipărit câteva cărți de slujbă și de învățătură în românește. O realizare deosebită a sa a fost ridicarea catedralei din Chișinău (soborul), sfințită în 1836, precum și alte biserici în diferite târguri și sate.

În 1856, potrivit prevederilor tratatului de pace de la Paris, trei județe din sudul Basarabiei (Cahul, Bolgrad și Ismail) au fost retrocedate României. Acum s-a înființat un „Consistoriu duhovnicesc“ la Ismail, iar în 1864 Episcopia Dunării de Jos, cu sediul în aceeași localitate, condusă de marele cărturar *Melchisedec Ștefănescu*. Dar în 1878, prin tratatul de pace de la Berlin, cele trei județe au fost reanexate la Rusia, iar Episcopia Dunării de Jos și-a stabilit sediul la Galați.

Procesul de rusificare s-a accentuat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, îndeosebi sub arhiepiscopul *Pavel Lebedev* (1871-1882), reprezentant tipic al naționalismului rusesc, din dispoziția căruia au fost distruse multe din cărțile de cult românești, iar tipografia și-a încetat activitatea. Toți cântăreții bisericești au fost obligați să dea un examen special de limba rusă. Rusificarea se făcea mai ales prin școlile îndrumate de Biserică. După 1861 se înființează aproximativ 400 de școli primare parohiale, care în curând au trecut în seama statului; limba de predare era rusa. Din 1884 se înființează, în toată Rusia, un nou tip de școală primară, numită „bisericească-parohială“, în spirit ortodox și rusesc. S-au înființat astfel de școli și în Basarabia; pe la începutul secolului al XX-lea numărul lor se ridică la aproape 600. Pe lângă acestea, mai existau și câteva „școli mănăstirești“, iar în unele târguri s-au înființat „școli spirituale“, un fel de gimnazii (la Chișinău, Ismail și Edineți de băieți, și una de fete la Chișinău), toate îndrumate de Biserică, cu limba de predare rusa.

În ce privește preoțimea, notăm că în multe parohii au fost numiți preoți ruși sau ucraineni care slujeau în slavonește. Toate parohiile aveau o situație materială foarte bună, cu zeci de hectare de pământ, folosite de preoți, diaconi și cântăreți. Ca fapt pozitiv, trebuie notat că fiind o eparhie bogată s-a putut desfășura aici și o frumoasă acțiune socială-filantropică. Așa-numitele „frățimi“ de preoți și mireni (din Chișinău, Tighina ș.a.) întrețineau azile și cantine pentru săraci. N-a fost neglijată nici acțiunea de apărare a Ortodoxiei, dat fiind faptul că ea se confrunța aici cu o serie de alte culte și secte care s-au desprins de Biserica Ortodoxă. Din 1868 până în 1916 s-au convocat congrese anuale ale preoților

din eparhie, în cadrul cărora se discutau probleme de interes cultural, misionar sau economic.

Candidații la preoție se pregăteau în Seminarul din Chișinău; cei mai buni absolvenți ai Seminarului își continuau studiile la Academia teologică din Kiev. Între aceștia s-au numărat câțiva teologi de prestigiu, ca *Arsenie Stadnițchi*, fiu de preot din Comarova - Hotin, fost rector al Academiei teologice din Moscova, arhiepiscop al Pscovului, apoi mitropolit al Novgorodului († 1936 în deportare), arhimandritul *Anatolie Tihai* din Tărăsăuți - Hotin, cunoscut misionar în Japonia († 1893), *Nicolae Grosu* care a fost profesor la Academia Teologică din Kiev († după 1944 în România).

Mănăstirile basarabene — cele mai multe întemeiate în secolul al XVIII-lea — și-au continuat lucrarea lor duhovnicească și românească în mijlocul credincioșilor: *Căpriansa, Hâncu, Hârbovăț, Hârjauca, Rughi, Curchi, Călărășauca, Saharna, Condrîța, Japca, Dobrușa, Suruceni*. S-a înființat o mănăstire nouă la *Chițcani*, pe Nistru, numită *Noul Neamț*, pentru că primii ei monahi veniseră de la mănăstirea Neamț, în frunte cu egumenul Teofan Cristea, ardelean de origine și duhovnicul Andronic Popovici, fiu de preot de lângă Iași.

În primul deceniu al secolului al XX-lea se înregistrează o mișcare de reînnoire națională în rândul clerului și al credincioșilor români din Basarabia. În 1905 s-a cerut introducerea limbii române în biserică și școală, în Seminarul din Chișinău, publicații proprii, reînființarea tipografiei eparhiale și altele. Arhiepiscopul *Serafim Ciciagov* (1908-1914), alt reprezentant al absolutismului ierarhic rusesc, a împiedicat însă satisfacerea celor mai multe revendicări românești. S-a reînființat doar tipografia, în 1906, care a imprimat mai multe cărți de slujbă și *Viețile sfinților* în românește în tiraje foarte mari.

În 1908 și-a început apariția revista *Luminătorul*, în românește, care a continuat până în timpul celui de al doilea război mondial, la care se adaugă și alte periodice românești, cu o existență mai scurtă, precum și un număr însemnat de broșuri numite „filișoare”, cu vieți de sfinți, învățături religio-morale și altele. O serie de

clerici (preoții profesori *Constantin Popovici* și *Alexie Mateevici*, ieromonahii *Gurie Grosu* și *Dionisie Erhan*, viitorii ierarhi, preoți din familia *Baltaga* etc.), precum și câțiva cărturari mireni, au sprijinit din plin această mișcare de renaștere națională.

Lupta lor a fost încununată prin unirea Basarabiei cu România, proclamată de „Sfatul țării” din Chișinău la 27 martie / 9 aprilie 1918. După Unirea din 1918 Biserica din Basarabia a întrerupt legăturile cu Biserica rusă și a intrat sub jurisdicția canonică a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române de la București.

C o n c l u z i i . *Viața bisericească a românilor din Basarabia și Bucovina s-a desfășurat în condiții cu totul diferite, sub stăpâniri străine, asupritoare. Situația Bisericii basarabene era și mai dramatică, deoarece ierarhii erau ruși de neam, subordonați Sinodului din Petersburg. Lucrurile s-au schimbat numai după realizarea unității noastre de stat în 1918.*

BIBLIOGRAFIE:

Bucovina: Ion I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina*, București, 1916, XX+295 p.; Simeon Reli, *Din suferințele Bisericii noastre ortodoxe sub stăpânirea austriacă*, în *Candela*, an. XXXVI, 1925, nr. 3-7, p. 212-236; Simeon Reli, *Politica religioasă a Habsburgilor față de Biserica Ortodoxă Română în secolul al XIX-lea, în lumina unor acte și documente din Arhiva Curții imperiale din Viena*, Cernăuți, 1925, 118 p.; Vasile Găina, *Arhiepiscopul și mitropolitul Silvestru Morariu Andrievici*, în *Candela*, an. XXVI, 1907, p. 389-421; Vasile Găina, *Arhiepiscopul și mitropolitul dr. Vladimir de Repta*, în *Candela*, an. XXVI, 1907, p. 423-437.

Basarabia: Ion I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923, XLVIII+456+2h (și ediția București, 1991, XXXVIII+351 p.); Nicolae Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*, Chișinău, 1931, 512 p. (reeditată la Chișinău, 2000, 319 p.; Paul Mihail, *Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 la 1918*, București, 1941, 380 p. + 20 pl.; Paul Mihail, *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*, Chișinău, 1993, 408 p.; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române din Basarabia*, în rev. *M.M.B. Teologie și viață*, serie nouă, an. I (LXVII), 1991, nr. 9-12, p. 15-49; Mircea Păcurariu, *Basarabia. Aspecte din istoria Bisericii și a neamului românesc*, Iași, 1993, 151 p.; Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia*, București, 1996, 376 p.; Luminița Ilvițchi, *Măndăstirile și schiturile din Basarabia*, Chișinău, 1999, 148 p.; Vlad Ghimpu, *Biserici și mândăstiri medievale în Basarabia*, Chișinău, 2000, 220 p.

LECTURĂ

O SCRISOARE
A LUI AVXENTIE (ARSENIE) STADNIȚHI,
PROFESOR LA SEMINARUL DIN CHIȘINĂU¹, CĂTRE
EPISCOPUL MELCHISEDEC AL ROMANULUI26 aprilie 1890
ChișinăuÎnalt Prea Sfinția Voastră,
Înalt Prea Sfințite Stăpâne!

Îndrăznesc a mă adresa cu o rugămintă respectuoasă către voi, închinându-mă înaintea lucrărilor științifice ale voastre, care sunt mult prețuite și în Rusia.

Ocupându-mă cu prelucrarea arhivei Consistoriului, m-am interesat de personalitatea mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, fostul exarh al Moldovlahiei, despre care am găsit aici știri destul de interesante. Odată cu aceasta mi s-a trezit interesul și a face cunoștință cu exarhatul moldovlah.

Pentru aceasta, mă și adresez pentru explicație către Înalt Prea Sfinția Voastră. Ce trebuie să se înțeleagă prin exarhatul moldovlah? Care eparhii intrau în componerea lui? Golubinski deosebește Ungrovlahia — sub care înțelege actuala Valahie — de Moldovlahia, sub care se înțelege actuala Moldovă.

Intrau oare în componența exarhatului moldovlah eparhii ale Ungrovlahiei și Moldovlahiei? Au oare toate aceste eparhii istoria lor sau nu? Știu că există lucrările voastre: *Cronica eparhiilor Huși și Roman*, dar relativ la altele, unde se poate afla? În limba rusă privitor la această chestiune și despre mitropolitul Gavriil nu există nimic.

Cu ajutorul lui Dumnezeu, aș avea intenția să mă ocup cu cercetarea, pentru dizertația de magistru, pe tema: *Exarhatul moldovlah și activitatea mitropolitului Gavriil la conducerea lui*. Mi-e teamă că subiectul îmi va fi peste puteri și dorința va rămâne doar ca dorință.

¹ Axentie — în călugărie Arsenie — Stadnițchi (1862-1936), fiu de preot din Comarova-Hotin, era absolvent al Seminarului din Chișinău și magistru al Academiei duhovnicești din Kiev, cu lucrarea despre care scria aici. A fost profesor la Seminarul din Chișinău, profesor și rector al Academiei duhovnicești din Moscova, care i-a conferit titlul de doctor, episcop, apoi arhiepiscop de Pscov, mitropolit al Novgorodului, candidat la scaunul de patriarh al Rusiei, în 1917, autor a numeroase lucrări privind istoria Bisericii românești. A murit în deportare, la Tașkent, în 1936.

Respectuos v-aș ruga să-mi arătați opinia voastră privitor la aceasta și a-mi da indicații despre aceasta, vă rog stăruitor.

Vă trimit cu aceasta lucrările mele: „Jurnalul studentului-pelerin la Athos”² și broșura „Despre clerul român”³.

Broșura este scrisă pe baza izvoarelor române și mai cu seamă pe baza lucrărilor Înalt Prea Sfinției Voastre. Adevărat, am luat lucrul puțin cam unilateral, dar credeți-mă, Stăpâne, nu cu vreun scop rău premeditat. Iubesc România, asemenea provinciei mele natale.

În Vedomostele⁴ redactate de mine, intenționez, în curând, să scriu despre românii care au primit educație în Rusia în general și în Chișinău, în special⁵.

Vă rog respectuos, Înalt Prea Sfinția Voastră, să nu mă lipsiți de sfaturile și indicațiile privitoare la rugămintea mea.

De asemenea, vă rog stăruitor, învredniciți-mă cu trimiterea lucrărilor voastre, îndeosebi *Cronicile eparhiilor Huși și Roman*.

Vă cer sfințitoarea voastră binecuvântare.

Cu adânc respect, rămân al Înalt Prea Sfinției Voastre supus, profesorul Seminarului din Chișinău.

Avxentie Stadnițchi

Reprodus după Preotul Paul Mihail, *Legăturile culturale- bisericești ale episcopului Melchisedec cu Rusia, în Mitropolia Moldovei și Sucevei*, an. XXXVII, 1961, nr. 3-4, p. 292-293.

² Kiev, 1886

³ *Polojenie pravoslavnago duhovenstva v Rumânii* (Situația clerului ortodox din România), Chișinău, 1889.

⁴ *Buletinele Eparhiei Chișinău*.

⁵ A apărut sub titlul *Români polucivșie obrazovanie v ruschih duhovno-ucebnâh zavedeniah* (Români care au primit educația în așezămintele duhovnicești din Rusia), Chișinău, 1891.

LI

PREOȚIMEA ORTODOXĂ ROMÂNĂ ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

În cursul acestui secol, preoții români de pretutindeni au continuat să fie aceiași buni îndrumători ai păstoriților lor nu numai în probleme spirituale, ci și culturale, sociale, economice, iar în Transilvania și Banat chiar și în cele național-politice.

Nivelul lor de pregătire a început să fie mai ridicat în urma înființării seminariilor teologice eparhiale. Totuși, în prima jumătate a secolului al XIX-lea au mai fost hirotoniți și preoți fără pregătire seminarială, absolvenți ai așa-numitelor cursuri de „grămățici” din Țara Românească sau ai școlilor „catehetice” din Moldova.

Starea materială a preoților a continuat să fie nesatisfăcătoare. Ei trăiau din munca în gospodăria lor și din ofrandele credincioșilor. Abia în timpul lui Alexandru Ioan Cuza și apoi prin Legea clerului mirean din 1893 s-au făcut încercări de salarizare a lor din bugetul statului sau al primăriilor. În Transilvania, o bună parte dintre preoți au început să primească salarii de stat în ultimul deceniu al secolului.

În cursul acestui secol, se constată cea mai largă participare a clerului ortodox la mișcările cu caracter național și social ale poporului român. De pildă, în mișcarea cu caracter național și social condusă de Tudor Vladimirescu din 1821 au participat și câțiva preoți, iar episcopul Ilarion al Argeșului era unul din sfătuitoarii săi.

Revoluția din 1848 în Moldova. De fapt, în Moldova se poate vorbi mai degrabă de o „încercare” de revoluție, limitată la o

adunare ținută la Iași, în ziua de 27 martie 1848, în care s-a redactat un memoriu către domn, semnat și de mitropolitul *Meletie* (urmașul lui Veniamin Costachi). Se cereau — în 35 de puncte — diferite reforme constituționale și administrative în organizarea justiției, a învățământului și a Bisericii, cedarea averilor mănăstirilor închinată către stat și mai ales împrumutarea țăranilor clăcași. Domnitorul Mihail Sturza n-a primit aceste cereri, ci dimpotrivă, a ordonat ca unii din conducătorii mișcării să fie arestați, iar alții trimiși în surghiun.

Întrucât mișcarea revendicativă a fost înăbușită în aceeași zi, n-a putut nici preoțimea să-și spună cuvântul în problemele ce interesau viitorul țării și al Bisericii. Cunoaștem însă o predică a preotului *Gheorghe Bodescu* din Bârlad, rostită în ziua Pogorării Duhului Sfânt în biserica „domnească” din oraș, prin care protesta împotriva abuzurilor administrative ale lui Mihail Sturza. În aceeași zi a fost arestat.

Revoluția din 1848 în Muntenia. În dimineața zilei de 9 iunie 1848 s-a dat semnalul începerii revoluției în satul Islaz pe Dunăre, unde garnizoana era câștigată de partea revoluționarilor. Preotul *Radu Șapcă* din satul Celei (azi înglobat în orașul Corabia), împreună cu preoții *Oprea* și *Gheorghe*, au săvârșit o slujbă și au sfântit steagurile revoluționarilor. Preotul Radu a rostit aici o impresionantă rugăciune, întocmită anume pentru acest prilej. Ion Heliade Rădulescu a citit apoi o proclamație, în 22 de puncte. În aceasta se cerea, între altele, independența administrativă și legislativă a țării, fără nici un amestec al vreunei puteri din afară, egalitatea în drepturi a tuturor cetățenilor, adunare obștească aleasă dintre reprezentanții tuturor păturilor societății, desființarea titlurilor boierești, dezrobirea țăganilor, instrucție egală pentru toți românii și emanciparea țăranilor clăcași. S-a constituit apoi un guvern provizoriu cu cinci membri, din care făcea parte și preotul Radu Șapcă.

La 11 iunie a izbucnit revoluția și în București. Populația s-a îndreptat spre palat, silind pe domnitorul *Gheorghe Bibescu* să semneze noua „constituție”, cum i se spunea programului revoluționar aprobat de popor la Islaz. După ce a semnat-o, domnitorul a abdicat și s-a refugiat la Brașov. La 14 iunie s-a

format un guvern provizoriu, din care preotul Radu Șapcă n-a mai făcut parte. Noul guvern a început să pună în aplicare cele stabilite în Proclamația de la Islaz.

În ziua de 19 iunie au avut loc ciocniri între populația Bucureștiului și o parte a armatei, instigată de boierimea conservatoare, care încercase să aresteze guvernul provizoriu. În cursul lor, un călugăr cu numele *Ambrozie* s-a aruncat spre tunurile îndreptate asupra mulțimii, pentru ca să împiedice vărsările de sânge. Populația l-a urmat, unii dintre soldați, uimiți de curajul lui, s-au retras, alții au trecut de partea mulțimii. Pentru această faptă a rămas în amintirea urmașilor sub numele de „popa Tun“.

În același timp, la propunerea lui Nicolae Bălcescu, guvernul a trimis în toate județele câte unul sau doi comisari, care să explice poporului principiile noi „constituții“. Între acești comisari, propovăduitori ai principiilor dreptății, egalității și libertății, erau și unii preoți și călugări. Din numeroase localități veneau delegații în capitală, unele având în frunte preoți, pentru a-și exprima adeziunea la programul guvernului. În multe sate și orașe preoții au săvârșit slujbe pentru cauza revoluției, vorbind poporului și sfînșind steagurile tricolore. Alți preoți participau la întruniri, se duceau la clubul revoluționarilor, prezidau ședințele și luau parte la discuții, îndemneau pe locuitori să îndeparteze autoritățile administrative ale vechiului regim.

Trebuie notat și faptul că guvernul provizoriu instituisese o așa-numită comisie a proprietății, formată din reprezentanți ai boierilor și clăcașilor, câte unul de fiecare județ, care urma să întocmească un proiect de lege pentru împrăștierea țăranilor. Din partea județului Râmnicu Sărat a făcut parte din acea comisie și preotul clăcaș *Neagu Benescu* din Domnița, care și-a ridicat glasul cu hotărâre împotriva boierilor asupritori.

Un alt cleric, arhimandritul *Iosafat Snagoveanu*, lucrase în fruntea unei comisii pentru dezrobirea țiganilor.

În curând însă revoluția a fost înăbușită prin intrarea oștilor otomane în țară, iar în septembrie au intrat și trupele rusești. Înăbușirea revoluției a adus multe prigoane împotriva conducătorilor și partizanilor ei, cei mai însemnați fiind expulzați peste graniță,

iar ceilalți urmăriți și arestați. Zeci de preoți au fost ținuți în arest la Mitropolie, la Episcopii, la isprăvnicii sau la închisoarea de la mănăstirea Văcărești. Mulți profesori de la seminariile teologice au fost înlăturați din învățământ. Iosafat Snagoveanu a fost nevoit să se exileze, trăind tot restul vieții la Paris, unde a înființat o capelă pentru românii de acolo. Preotul Radu Șapcă a fost surghinuit la Muntele Athos, apoi la Brusa, în Turcia, unde erau mai mulți revoluționari români, ulterior fiind întâlnit prin Bulgaria, ca în vara anului 1855 să se întoarcă în țară († 1876).

Revoluția din 1848 în Transilvania. Se știe că de un secol și jumătate Imperiul habsburgic ocupase Ungaria și Transilvania. Izbucnind revoluția în imperiu, Ungaria s-a proclamat independentă, hotărându-se totodată anexarea Transilvaniei la noul stat ungar. Se înțelege că românii de aici nu puteau admite acest lucru, mai ales că fruntașii revoluției maghiare refuzau să acorde românilor drepturi egale cu ale celorlalte națiuni conlocuitoare din Transilvania. Comitetul revoluționar român a hotărât atunci să meargă pe o cale revoluționară proprie, convocând o mare adunare națională, în care să discute toate problemele sociale și naționale care-i priveau. Adunarea s-a ținut în 3/15 mai 1848 pe Câmpia Libertății din Blaj, la ea participând și cei doi episcopi români din Transilvania: *Andrei Șaguna* de la Sibiu și *Ioan Lemeni* de la Blaj. Adunarea a formulat un program care urmărea libertatea și independența poporului român; s-a cerut, printre altele, și reînființarea vechii Mitropolii a Transilvaniei pentru toți românii. S-a ales o delegație de 30 de membri, care să prezinte Curții imperiale din Viena hotărârile și doleanțele națiunii române din Transilvania. Era condusă de *Andrei Șaguna* și din ea făceau parte — pe lângă alți fruntași revoluționari — și câțiva preoți, ca *Timotei Cipariu* de la Blaj, *Ioan Popasu* din Brașov și alții.

Conducătorii de la Budapesta ai revoluției maghiare au refuzat și acum să țină seama de voința exprimată de poporul român pe Câmpia Libertății. Dimpotrivă, Dieta de la Cluj, formată mai ales din reprezentanții nobilimii maghiare, a hotărât anexarea Transilvaniei la Ungaria. Din această cauză, la care se adăuga și oprimarea românilor de către moșierii maghiari, s-a ajuns la

confruntări armate. Marele revoluționar Avram Iancu a organizat cetele moșilor, transformându-le într-o oaste țărănească revoluționară, care a apărat cu eroism Munții Apuseni împotriva trupelor maghiare. În oastea lui Avram Iancu au luptat mulți preoți, unii având și roluri de prefecti, tribuni, centurioni și decurioni. Între ei se numărau preoții *Simion Balint* din Roșia Montană, prefect, *Simion Groza* din Rovina, lângă Brad, viceprefect, *Nicolae Vlăduțiu* din Bogata de Mureș, prefect, *Simion Prodan* din Măgina și alții. Mulți dintre preoți au suferit chinuri, bătăi și chiar moarte în cursul acestor încleștări. Între cei uciși trebuie pomeniți: *Iosif Cazan* din Mesteacăn (jud. Hunedoara), *Mihai Oprîșa* din Țebea (jud. Hunedoara), *Vasile Moraru* din Bicălatu (jud. Cluj), șapte preoți din părțile Hălmagiului și alții.

În restul Transilvaniei, unde nu s-au dus lupte, de asemenea, au fost uciși de către unguri și secui mai mulți preoți români, între care: *Vasile Turcu* din Cătina (jud. Cluj), *Ioan Papiu* din Budiu de Câmpie (jud. Mureș), tatăl marelui cărturar Al. Papiu-Ilarian, *Isac Oprea* din Crăciunelu de Sus, lângă Blaj, *Toader Lupu* din Hodac (jud. Mureș) și mulți alții. Zeci de biserici au fost arse și jefuite tot atunci.

În Banat, numeroși preoți și protopopi au participat la Adunarea națională de la Lugoj din 4/16 mai 1848, în cadrul căreia s-au cerut drepturi pe seama națiunii române, emanciparea Bisericii Ortodoxe Române de sub jurisdicția Mitropoliei de la Carloviț și înființarea unei Mitropolii la Timișoara. După înăbușirea revoluției, peste 70 de preoți au fost aruncați în închisori, unii au fost caterisiți, alții nevoiți să se refugieze. De pildă, protopopul *Dimitrie Stoicescu Petrovici* din Lipova a fost condamnat la 12 ani închisoare, protopopul *Ignatie Vuia* al Oraviței a trebuit să părăsească Banatul, murind departe de locurile natale.

Preoțimea și Unirea Principatelor. Mulți slujitori ai Bisericii noastre au sprijinit, prin cuvânt și faptă, realizarea marelui act al Unirii Moldovei cu Țara Românească. De pildă, cei doi mitropoliți, *Nifon* al Ungrovlahiei și *Sofronie Miclescu* al Moldovei, au fost președinți ai Divanurilor Ad-Hoc, precum și ai Adunării Elective, care au ales pe Alexandru Ioan Cuza ca domn al Moldovei (5 ianuarie 1859) și apoi al Țării Românești (24 ianuarie 1859).

Episcopii au adresat pastorale clerului și credincioșilor prin care-i îndemneau să sprijine unirea. Toți episcopii eparhioți, dar și alți reprezentanți ai clerului de mir și monahal, au fost membri ai aceluiași Divanuri, propovăduind cu însuflețire unirea celor două țări. Consemnăm între ei pe episcopii *Calinic* al Râmnicului și *Filotei* al Buzăului, arhiereul *Filaret Scriban*, rectorul Seminarului de la Socola și fratele său, arhimandritul *Neofit*, arhimandritul *Melchisedec Ștefănescu*, rectorul Seminarului din Huși, preotul *Dimitrie Matcaș* din Roman și alții.

Clerul și Războiul de Independență din 1877-1878. Slujitorii Bisericii Ortodoxe Române au fost alături de popor și în momentele de înălțare sufletească aduse de actul epocal al proclamării Independenței de Stat a României, la 9 mai 1877, și de luptele victorioase purtate de ostașii români și ruși împotriva turcilor pentru cucerirea independenței. La îndemnul ierarhilor, numeroși călugări (de la Căldărușani, Cernica, Neamț, Secu) și călugărițe (de la Țigănești, Pasărea, Hurezi, Agapia, Adam) s-au înrolat ca voluntari în serviciile sanitare ale armatei, fie pe front, fie în spitalele din țară. Câțiva preoți militari au însoțit oștile noastre pe câmpurile de luptă în Bulgaria.

Ierarhii au adresat pastorale clerului și credincioșilor pentru sprijinirea războiului. Preoții din toate eparhiile țării au organizat comitete, care se ocupau cu strângerea de ajutoare pe seama răniților, a orfanilor și a văduvelor de război. Colecte asemănătoare au organizat și preoții români din Transilvania.

În bisericile din țară s-au făcut slujbe pentru biruința oștilor româno-ruse și pentru pomenirea celor căzuți în lupte.

Preoțimea din Transilvania și mișcarea memorandistă. Câțiva preoți și profesori de teologie s-au numărat printre inițiatorii Memorandumului, în 1892. Numeroși alții au făcut parte din delegația care a plecat la Viena pentru a-l prezenta împăratului Francisc Iosif. Iar în 1894, când a avut loc la Cluj procesul memorandiștilor, între cei condamnați la închisoare se numărau și preoții *Vasile Lucaciu*, *Gherasim Domide*, *Nicolae Cristea* și profesorii de teologie *Daniil Popovici-Barcianu* și *Dimitrie Comșa* de la Sibiu.

Preoțimea și răscoala din 1907. Deși Legea clerului mirean din 1893 a ușurat puțin traiul preoților de mir, totuși mare parte din ei au continuat să ducă o viață grea, alături de credincioșii lor. De aceea, în 1907, când a izbucnit marea răscoală țărănească, printre cei care au luat parte la ea s-au numărat mulți slujitori ai altarului. Preoții *Nicolae Crăineanu, Alexandru Popescu și Ioan Podeanu*, toți din județul Mehedinți, au fost împușcați fără nici o cercetare, iar alții au fost arestați și trimiși în judecată. În favoarea țăranilor năpăstuiți s-au pronunțat și elevii de la Seminariile „Central“ din București și „Veniamin“ din Iași, prin două anchete făcute de profesori, atrăgându-și ostilitatea oficialității.

Preoțimea și realizarea statului român unitar. În timpul primului Război mondial (1916-1918), în vechea Românie au slujit în armată aproximativ 300 de preoți militari; câțiva din ei au murit pe câmpurile de luptă. În teritoriile ocupate de armatele germane și bulgare (Oltenia, Muntenia, Dobrogea) și-au pierdut viața aproximativ 40 de preoți, fie împușcați, fie morți în urma schingiuirilor îndurate ori în lagărele din Germania.

În Transilvania și Banat, peste 130 de preoți au fost aruncați în închisorile din Cluj, Târgu Mureș, Odorhei, Timișoara, Seghedin, Vaț, unii fără judecată, dar cei mai mulți condamnați la ani îndelungați de închisoare, acuzați de „spionaj în favoarea României“ ori „trădare de patrie“. Alți peste 200 de preoți — unii cu familiile —, considerați „periculoși“ pentru statul austro-ungar, au fost deportați în județul Sopron, regiunea cea mai îndepărtată a Ungariei de vest, sau în alte părți. Peste o sută de preoți — mai ales din părțile Sibiului, Făgărașului și Brașovului — au fost nevoiți să se refugieze în vechea Românie. Mulți din ei au murit în închisoare, în deportare și în refugiu, ori curând după eliberare, din cauza suferințelor îndurate. Opt preoți au fost uciși în iarna anilor 1918/19 de ostași maghiari bolșevizați în perioada de destrămare a Imperiului austro-ungar.

Unii slujitori ai Bisericii românești din Transilvania au contribuit efectiv la realizarea actului Unirii de la 1 Decembrie 1918, cum a fost *Vasile Lucaciu* din Șișești, lângă Baia Mare, căruia Guvernul României i-a încredințat misiuni politice în Statele

Unite, Franța și Italia. Nenumărați slujitori ai Bisericii au fost prezenți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918, unii fiind delegați oficiali. Doi ierarhi au fost copreședinți ai Adunării (*Ioan Papp* de la Arad și *Dimitrie Radu* de la Oradea), alți doi au făcut parte din delegația trimisă la București pentru a prezenta actul unirii Transilvaniei cu România (*Miron Cristea* de la Caransebeș și *Iuliu Hossu* de la Gherla).

C o n c l u z i i . *Preoțimea românească a fost alături de poporul nostru în momentele de răscruce din istoria sa, sprijinind realizarea idealurilor sale de dreptate socială, independență și unitate națională.*

BIBLIOGRAFIE:

Niculae Șerbănescu, *Atitudinea preoțimii ortodoxe față de dreptele năzuințe ale poporului*, în B.O.R., an. LXXV, nr. 3-4, 1957, p. 200-242; Nestor Vornicescu, *Descătușarea*, 1821, Craiova, 1981, 217 p.; Alexandru Ciurea, *Tudor Vladimirescu ctitor și ajutător de lăcașuri străbune*, în M.O., an. XXXIII, 7-9, 1981, p. 186-196 (alte studii în nr. 7-9, 1981, p. 354-419).

N. Corivan, *Clerici ortodocși din Moldova și Muntenia care au luat parte la Revoluția din 1848*, în M.M.S., an. XXXIV, nr. 7-8, 1958, p. 624-647; Mircea Păcurariu, *Revoluția românească din Transilvania și Banat din anii 1848-1849. Contribuția Bisericii*, Sibiu, 1995, 230 p.

Mircea Păcurariu, *Atitudinea slujitorilor Bisericii Ortodoxe Române față de actul Unirii Principatelor*, în B.O.R., an. LXXXV, nr.1-2, 1967, p. 73-94; Mircea Păcurariu, *Atitudinea Bisericii Ortodoxe Române față de Războiul de Independență*, în B.O.R., an. LXXXV, nr. 5-6, 1967, p. 602-617; Nestor Vornicescu Severineanul, *O cronică a Războiului pentru Independență*, București, 1976, 50 p. + ilustr. (extras din B.O.R., an. XCIV, nr. 5-6, 1976); Gherasim Cristea Piteșteanul, *Războiul de Independență în documentele Episcopiei Râmnicului și Argeșului*, Rm. Vâlcei, 1977, 105 p. + ilustr.; B.O.R., an. XCV, nr. 4-6, 1977, p. 361-530 și 535-550; M.M.S., an. LIII, nr. 5-6, 1977, p. 289-449; M.A., an. XXII, nr. 4-6, 1977, p. 237-390; M.O., an. XXIX, nr. 4-6, 1977, p. 254-421; M.B., an. XXVII, nr. 4-6, 1977, p. 258-402; S.T., an. XXIX, nr. 5-8, 1977, p. 387-414.

Grigore N. Popescu, Al. A. Botez și Al. C. Rădulescu, *Preoțimea ortodoxă și Răscoala din 1907*, în B.O.R., an. LXXV, nr. 3-4, 1957, p. 243-275; Al. I. Ciurea, *Atitudinea elevilor seminariști față de răscoala din 1907*, în B.O.R., an. LXXV, nr. 3-4, 1957, p. 275-296; B.O.R., an. XCV, nr. 1-3, 1977, p. 27-97; M.M.S., an. LIII, nr. 1-3, 1977, p. 14-124; M.O., an. XXIX, nr. 1-3, 1977, p. 3-109.

Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului*, 2 vol., București, 1940, 143+381 p.; Mircea Păcurariu, *Contribuția Bisericii la realizarea Unirii de la 1 Decembrie 1918*, în B.O.R., nr. 11-12, 1978, p. 1250-1263 (alte studii la p. 1264-1313); M.M.S., an. LIV, nr. 9-12, 1978, p. 655-725; M.O., an XXX, nr. 10-12, 1978, p. 748-822; M.A., an. XXIII, nr. 10-12, 1978, p. 700-797 și M.B., an. XXVIII, nr. 10-12, 1978, p. 577-657; Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, 1986, 303 p.

LECTURĂ

PREOTUL RADU ȘAPCĂ

Din „Rugăciunea” rostită la Islaz (1848)

Doamne! Fiul tău unic a fost trimis de tine ca să se jertfească pentru mântuirea oamenilor. În iubirea ta el a ajuns anatema, pentru ca să sfințească munca săracului; ajuns prada morții pentru ca să dea viață și libertate oamenilor. Tu ești același Dumnezeu; biruința și libertatea sunt în mâinile tale; izbăvește și mântuie pe tot omul care suferă; ridică și însuflețește pe acest popor care moare, ca să facă să trăiască pe apăsătorii săi. Scapă-l de abuzurile care se fac cu așezămintele și chiar cu virtuțile sale; izbăvește-l de abuzul clăcii, de ticăloasa iobăgie, pe care n-au cunoscut-o părinții noștri, de podvada¹ drumurilor și a șoselelor, de aceste munci ale faraonilor, de orice prigonire, de orice silnicie și de toată nedreptatea. Redă-i timpul și locul cu care tu ai înzestrat pe om; fă-l să se bucure de roadele muncii sale.

Mângâie, Doamne, pe acest popor zdrobit de suferință, scoală-te și fă știut lumii că ești Dumnezeul celor harnici și al oricărui om ce se apropie de tine prin muncă, singura rugăciune pe care tu o binecuvintezi și o ascuți. Arată că ești tatăl sărmanilor, al orfanilor și al văduvelor, mângâietorul celor asupriți. Noi numai numele tău îl chemăm și nu cerem ca lege decât numai Evanghelia ta. Fiul tău a făgăduit celor asupriți dreptate, celor flămânzi pâine, celor deznădăjduiți mângâere. Redă copiilor tăi bunurile și pâinea lor, după dreptatea ta. Spiritul tău de mângâere și de dreptate să le lumineze sufletele.

Bucurându-ne de lumina ta, de iubirea ta, de dreptatea ta și de puterea ta, te vom slăvi de trei ori sfinte; căci ale tale sunt stăpânirea și puterea și slava, ale tale Tatăl și Fiul și Sfântul Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Reprodusă din vol. *Anul 1848 în Principatele Române*, I, București, 1902, p. 489-490.

¹ Cărașie obligatorie la care erau supuși țaranii, mai ales în timp de război.

PREOTUL NEAGU BENESCU

**Din cuvântarea rostită în Comisia proprietății
(1848)**

Apoi dar, de ce acest proprietar de pământ, pe care pământ nu l-a făcut el, să nu se mulțumească cu zeciuiala rodului ce va ieși dintr-însul?

Vrea să zică, deși nu l-am făcut eu, dar l-am cumpărat cu bani. Însă eu am arătat cu ce fel de bani l-a cumpărat; căci pământul d-tale ar putea mult să stea și bani nu ți-ar mai da, dacă noi n-am fi umplut magaziiile d-tale de produse și casele d-tale de aur și de argint.

Sau vrei să zici că l-ai luat cu sabia din veacuri uitate, dar noi oare unde am fost? nu vom fi fost cu dumneata? ba încă mi se pare și alta, oare de când l-ai luat cu sabia păzitu-l-ai cu sabia, ca să nu calce picior străin pe dânsul? mie mi se pare că mai mult ai vrut să-ți păzești proprietatea vieții, și îndată ai socotit că venirea acestora oare nu va da sfârșit proprietății vieții d-tale?

Ai lăsat pământul cel luat cu sabia să se calce de sabie, și ai ieșit dintr-însul spre scăparea proprietății vieții, pe care o avem toți de sfântă.

Iar proprietatea d-tale, pământul, cine ți l-a păzit de nu s-a pus altul în locul d-tale stăpânitor pe el?

L-a păzit plugarul, vierul și toți locuitorii pe pământ cu sabia smereniei sale și cu sudoarea feței sale; cu smerenia au îmblânzit sabia vrăjmașului, cu sudoarea au hrănit atât pe vrăjmași, la cari mulți s-au și jertfit, cât și trecerea unei puteri asupra alteia. Iar d-ta, domnule proprietar de pământ, nimic nu-ți păsa de cele descrise, ci-ți păzeai viața, ți-ai scăpat-o, o ai, fii cu ea; de ce dar acum, nu te mulțumești cu zeciuiala ce va ieși din rostul proprietății d-tale, ce ai lăsat în prazare?

Reprodusă din vol. *Anul 1848 în Principatele Române*, III, București, 1902, p. 323.

**Îndemnuri adresate clerului pentru sprijinirea
Războiului de Independență**

Împrejurările grele prin care trece astăzi România, Patria noastră comună, sunt cunoscute tuturor. În asemenea împrejurări Patria are nevoie de ajutorul tuturor fiilor ei fără osebire; prin urmare, toți cei ce iubim binele și prosperitatea țării, suntem datori să-i venim în ajutor cu toate mijloacele de care dispunem. Afară de cei ce sunt chemați a lupta cu armele în mână pe câmpul de război, afară de ajutoarele de război, afară de ajutoarele de bani și alte obiecte necesare la armată și mai cu seamă pentru ostașii români răniți, ce se oferă din partea tuturor claselor societății noastre române de către toate vârstele fără deosebire de sex, pe lângă medicii oștirea, mulți bărbați și femei au alergat la apelul ce li s-a făcut, pentru a servi la ambulanțele de pe câmpul de război.

Deci, fiindcă clerul în genere și mai ales partea monahică, a căror viață era consacrată pentru lucrarea faptelor bune ce le învață și pronunțește sfânta noastră

religiune creștină, suntem datori a da exemplu nu numai cu cuvântul, dar și cu fapta, urmează să fim gata la apelul ce ni s-ar face din partea Guvernului țării. Astfel, atât monahii, cât și monahiele ce sunt mai în vârstă și nu pot suporta greutatea ostenelelor, sunt datori, stând în monastire, a se ruga lui Dumnezeu ne-ncetat ziua și noaptea pentru ajutorul armatei române și a toată armata creștină, iar cei ce sunt în putere de a lupta cu ostenelele, să meargă în mijlocul ostașilor Patriei ce se luptă cu armele și cad răniți, a le îndulci suferințele și durerile ranelor prin serviciul ce se face la ambulanță.

Reprodus din apelul mitropolitului Iosif Naniescu al Moldovei, publicat în *Biserica Ortodoxă Română*, an. III, 1876-77, p. 540.

Preoți români! Cugetați un minut la împrejurările grele în care se află țara noastră; cugetați cu multă maturitate și în urmă faceți tot ce (vă) dictează inima de român, de creștin, în fine tot ce vă dictează misiunea voastră de păstori și părinți sufletești ai confracțiilor voștri săteni. Voi știți, și trebuie să știți, că mulți dintre confracții săteni sunt duși la hotarele țării și chiar dincolo de hotare spre a o apăra, spre a o salva cu brațul, cu sângele lor. Pe aceștia i-a chemat țara, mama noastră a tuturor, ca să lupte pentru cauza cea mai sfântă a românismului, pentru sfânta independență, pentru lege și drepturile naționale... Confracții noștri au răspuns cu bucurie la chemare și îndată au lăsat căminul, soție și copii, spre a veni încununați cu cununile victoriei, cu care în urmă să înfrumusețeze altarul independenței române.

Ei s-au dus să lucreze pentru țară și lucrează cu vitejie pentru binele nostru al tuturor, pentru binele românismului. Ei nu mai lucrează țarina fiecăruia în parte ci cultivă țarina cea mare și frumoasă a Independenței române.

Dar oare țarinile lor particulare, țarinile fiecărui viteaz luptător, cine le lucrează, cine le cultivă? Cine are să semene grâul, cine are să culeagă porumbul luptătorilor noștri?...

Luată dară inițiativa și îndemnați pe confracți spre a-și împlini această datorie către frații trimiși la luptă. Faceți ca toți să poarte sarcinile unul pentru altul, căci numai așa vom putea fi creștini adevărați și numai așa se va putea înțelege scopul pentru care sunt adunați oameni în sate și în orașe. Numai prin acest ajutor pe care-l va da unul altuia și mai cu seamă celor ce luptă pentru țară, se va dezvolta simțământul național și numai așa luptătorii români vor iubi patria și pe confracții lor cu mai mare ardoare, formând între dânșii o legătură tare pe care să nu o poată rupe nimic.

Reprodus după apelul diaconului Ștefan Călinescu, publicat în *Biserica Ortodoxă Română*, an. III, 1876-77, p. 502.

LII

CULTURA ȘI ARTA BISERICESCĂ ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Cultura teologică. Pe lângă lucrările ierarhilor cărturari menționate în alte pagini (*Veniamin Costachi, Grigorie Dascălul, Andrei Șaguna, Dionisie Romano, Melchisedec Ștefănescu* etc.) o serie de profesori de teologie și preoți s-au remarcat prin alesele lor preocupări culturale. Apariția unor lucrări teologice — în special a manualelor didactice — era determinată de nevoia noilor școli teologice de a da o cât mai bună pregătire viitorilor preoți.

În prima jumătate a secolului a activat ca profesor la Colegiul Sf. Sava din București arhimandritul *Eufrosin Poteca*, autor de lucrări de teologie și filosofie. O activitate remarcabilă a desfășurat călugărul *Nifon Bălășescu*, originar din părțile Sibiului, profesor la Seminarul din București, autorul multor manuale de teologie, unele tipărite, altele rămase în manuscris. În Moldova au publicat manuale didactice frații arhieriei *Neofit* și *Filaret Scriban*, profesori la Seminarul de la Socola. Majoritatea manuscriselor publicate de ei erau prelucrate după cele rusești sau grecești.

După înființarea Facultății de Teologie din București s-au tradus în românește câteva cursuri folosite în Academiile duhovnicești din Rusia (*Dogmatica* mitropolitului Macarie Bulgakov, 3 vol., *Dogmatica* episcopului Silvestru de Canev, 5 vol., *Apologetica* lui Nicolae Rojdestvenski, 2 vol. etc.).

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea au apărut și unele lucrări teologice originale, scrise de episcopii *Melchisedec Ștefănescu* de la Roman, *Ghenadie Endăceanu* de la

Râmnic, *Gherasim Timuș* de la Argeș, de unii profesori de teologie, ca *Simeon Popescu*.

În *Transilvania*, pe lângă lucrările lui *Andrei Șaguna* și ale episcopului *Nicolae Popea*, câțiva profesori au publicat lucrări teologice și manuale didactice: *Zaharia Boiu*, *Ioan Popescu* și *Ilarion Pușcariu* la Sibiu, *Iosif Olariu* la Caransebeș și alții.

Consemnăm apoi numele unor profesori de la Facultatea de Teologie din Cernăuți, care au lăsat cursuri universitare deosebit de valoroase, folosite mult timp în învățământul teologic sau chiar traduse în alte limbi: *Eusebiu Popovici* (*Istoria bisericească universală*, în 4 vol.), fratele său *Constantin Clement Popovici* (lucrări de Drept bisericesc), *Isidor Onciul* (*Arheologia biblică și Introducerea în Vechiul Testament*), *Alexie Comoroșan* (*Dogmatica*, în 2 vol.), *Vasile Găina* (lucrări de Apologetică), *Emilian Voiutschi* (*Morala*, în 3 vol., lucrări de Vechiul Testament, *Predici*, 3 vol.), *Ioan Iuvenal Ștefaneli* (*Catehetica și Cateheze*, 3 vol.), *Vasile Mitrofanovici* și *Teodor Tarnavski* (*Liturgica*). Preotul sucevean *Simion Florea Marian* (1847-1907), membru activ al Academiei Române, a publicat zeci de lucrări consacrate folclorului românesc de pretutindeni.

Presa bisericească. Am arătat și în altă parte că primul ziar bisericesc la noi a fost *Vestitorul bisericesc* de la Buzău (1839-1840), editat de profesorii Gavriil Munteanu și Dionisie Romano. Cel din urmă a editat mai târziu, la București, *Eho ecclesiastic* (1850-1853). În 1874 a văzut lumina tiparului prima revistă teologică la noi, *Biserica Ortodoxă Română*, care apare și azi, urmată de *Ortodoxul* la București (1880-1886) și *Revista teologică* la Iași (1883-1887). Alte reviste și gazete bisericești, cu o durată scurtă, au apărut la sfârșitul secolului al XIX-lea și primele două decenii ale celui următor. La Cernăuți apărea revista *Candela*, cu studii publicate mai ales de profesorii Facultății de Teologie. La Chișinău a apărut revista bisericească *Luminătorul*, începând cu anul 1908.

În *Transilvania*, fiecare eparhie își avea organul ei de publicitate: *Telegraful român* la Sibiu (1853), *Biserica și Școala* la Arad (1877) și *Foaia diecezană* la Caransebeș (1886). Din 1907 profesorul Nicolae Bălan a redactat *Revista teologică*, la Sibiu. Alți

teologi ai Bisericii au editat ziare și reviste literare, istorice, pedagogice, economice și chiar politice. Ele au avut un rol însemnat în susținerea drepturilor poporului român din Transilvania și în pregătirea marelui act al unirii Transilvaniei cu România în decembrie 1918.

Arhitectura bisericească. În perioada de care ne ocupăm s-au construit puține mănăstiri și biserici monumentale, majoritatea fiind de proporții reduse, ridicate din jertfele călugărilor, ale preoțimii de mir, ale negustorilor și meseriașilor din mediul urban și ale credincioșilor țărani.

Dintre mănăstiri menționăm: *Pasărea*, *Țigănești* și *Ciorogârla*, în apropiere de București, *Ghighiu*, lângă Ploiești, *Lainici*, în trecătoarea cu același nume, *Stânișoara*, în apropiere de Călimănești, *Cocoș*, în nordul Dobrogei, la care se adaugă unele schituri, toate din prima jumătate a secolului. După secularizare nu se mai întemeiază schituri și mănăstiri. Reținem doar biserice noi de la mănăstirile *Horaița* (1867), *Sinaia* (1897-1903) și *Cocoș* (1911).

În această perioadă se dezvoltă un stil nou, cel neoclasic. Printre monumentele construite în acest stil se numără bisericile din *Lețcani* - Iași (1795), în formă complet circulară, unica în țară în acest gen, *Sf. Haralambie*, *Sf. Spiridon*, *Banu*, iar mai târziu, *Frumoasa* și *catedrala mitropolitană*, toate din Iași, biserica „*Tei*“ din București și altele.

Spre sfârșitul secolului se constată o revenire la stilul românesc tradițional, prin bisericile *Sfinții Apostoli Petru și Pavel* din Constanța, *Domnița Bălașa* din București, iar la începutul secolului al XX-lea *catedrala episcopală* din Galați.

În ce privește bisericile din mediul rural, acestea erau construite în stilul tradițional românesc, cu reminiscențe ale stilului lui Ștefan cel Mare în Moldova (turle, contraforți) sau ale stilului brâncovenesc în Țara Românească (pridvorul deschis pe latura de apus). În Basarabia, multe biserici — din mediul urban și cele mănăstirești — adoptă stilul specific al bisericilor rusești, cu turle în forma unor bulbi de ceapă. În Transilvania s-a urmat planul obișnuit de biserică-sală, cu un turn-clopotniță deasupra

pridvorului, pe latura apuseană. Bisericile de lemn aveau, de regulă, același plan. La bisericile din Banat, Arad și Bihor se observă o influență a stilului baroc, mai ales în forma turlilor și în ornamentația exterioară. Stilul bizantin, nefolosit aici, se face cunoscut prin *catedrala mitropolitană din Sibiu* (1902-1906), care imită planul bisericii Sf. Sofia din Constantinopol, dar cu două turnuri, de factură gotică, la intrare.

Restaurarea monumentelor istorice. Pe la mijlocul secolului al XX-lea a început o acțiune de restaurare a unor vechi mănăstiri din Țara Românească (Tismana, Bistrița, Dealu). Din nefericire, lucrările au fost încredințate unor arhitecți străini, necunoscători ai artei noastre tradiționale, care au denaturat — total sau parțial — aspectul lor inițial.

Același lucru s-a petrecut și spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, când s-a încredințat arhitectului francez André Lecomte du Nouy restaurarea bisericii mănăstirii Argeș, a bisericilor Sf. Trei Ierarhi și Sf. Nicolae Domnesc din Iași, Sf. Dumitru din Craiova și a fostei catedrale mitropolitane din Târgoviște. Trei din acestea („Mitropolia“ din Târgoviște, Sf. Nicolae Domnesc din Iași și Sf. Dumitru din Craiova) au fost demolate în întregime, construindu-se monumente noi, inspirate din formele vechi arhitectonice și din motivele lor decorative. Au fost înlăturate zidurile înconjurătoare și clopotnițele, acolo unde existau. Împodobirea lor a fost încredințată unor străini, de asemenea, necunoscători ai picturii românești tradiționale, bizantine.

În același mod s-a făcut și restaurarea unor vechi monumente din Bucovina de către arhitectul vienez Karl Romstorfer (Putna, Mirăuți, Sf. Ioan din Suceava).

Împotriva acestor metode prea radicale de restaurare au luat atitudine numeroși istorici și arhitecți români (episcopul Melchisedec, Al. Odobescu, B. P. Hasdeu, Gr. Tocilescu, Al. Xenopol, iar mai târziu N. Iorga). În 1880 s-a înființat *Comisia Arheologică*, sub conducerea lui Al. Odobescu, iar în anii următori au intrat în vigoare anumite legi pentru conservarea monumentelor istorice. În 1913 s-a creat *Comisiunea Monumentelor Istorice*, care

a publicat diferite studii despre vechile noastre biserici și mănăstiri și s-a ocupat de restaurarea lor timp de peste trei decenii.

Pictura. În secolul al XIX-lea au existat două curente în pictura bisericească: cel bizantino-român tradițional, în frescă, gen cultivat de zugravii și iconarii din mediul rural și din orașele de provincie, și cel apusean, inspirat de arta Renașterii italiene, practicat de pictorii cu studii făcute în Apusul Europei, predominant în a doua jumătate a secolului.

Primul gen a fost reprezentat de *Nicolae Polcovnicul* (†1842), zugrav de biserici și de icoane, cu o bogată activitate în București și împrejurimi. *Nicolae Teodorescu* (†1880) a împodobit cu picturi numeroase biserici din cuprinsul eparhiei Buzăului (catedrala episcopală, Ciolanu, Rătești etc.) și a deschis o școală de zugravi la Buzău, cu sprijinul episcopului Chesarie, în care a format mai mulți ucenici. Numeroși alți zugravi au activat în Oltenia și Moldova.

Pictura în ulei, influențată de Renașterea italiană, a pătruns la noi prin *Eustatie Altini* (†1815), cu studii la Viena, care a pictat mai multe biserici în Moldova (Banu și Sf. Spiridon din Iași, catedrala episcopală din Roman ș.a.). Printre reprezentanții acesteia se numără și brașovenii *Constantin Lecca* (biserici din Craiova) și *Mișu Popp* (biserica schitului Frăsinei și câteva în jurul Brașovului).

Nicolae Grigorescu (1838-1907) a pictat în tinerețe biserica mănăstirii Zamfira, iar în 1858-1861 biserica mare de la Agapia. Locul sutelor de scene și personaje din arta veche moldovenească a fost luat de compoziții mari, cu un număr redus de personaje. Unele scene și personaje i-au fost inspirate de diferite opere ale Renașterii italiene, dar pentru cele mai multe Grigorescu s-a folosit de modele vii (călugări, călugărițe, țărânci, copii), pe care le-a redat în mărime naturală, cu mișcări pline de grație. Prin execuția tehnică, armonizarea cromatică, expresivitatea personajelor, Grigorescu a lăsat la Agapia cea mai remarcabilă realizare picturală în stil neoclasic din toată arta noastră bisericească.

Gheorghe Tattarescu (1820-1894), elevul lui Nicolae Teodorescu, cu studii la Roma, considerat cel mai de seamă pictor bisericesc neoclasic de la noi, a pictat peste 60 de biserici, între

care: catedralele episcopale din Râmnic și Huși, bisericile Zlătari, Sf. Spiridon, Crețulescu, Oțetari, Negustori, toate în București etc. Cea mai impresionantă realizare a lui este catedrala mitropolitană din Iași (1884-1886), cu peste 250 de scene și icoane, legate mai ales de viața și activitatea Mântuitorului, îngeri, motive ornamentale, în stil neoclasic.

La aceștia se adaugă numeroși alți pictori români cu studii în Apus sau străini aduși pentru împodobirea bisericilor restaurate de André Lecomte du Nouy.

În curentul general neoclasicist care predomina atunci, preotul *Vasile Damian* (1857-1915) s-a reîntors la vechile zugrăveli în frescă, în stil bizantin tradițional, nefiind însă înțeles de contemporanii săi.

În Transilvania, Banat și Maramureș, au activat numeroși zugravi proveniți din mediul rural. Ei și-au format un stil propriu, din îmbinarea celui bizantin cu elemente decorative locale. În a doua jumătate a secolului au lucrat, în jurul Brașovului, pictorii „academici” *Constantin Lecca și Mișu Popp*, activi și în Țara Românească. În primul deceniu al secolului al XX-lea, *Octavian Smigelschi* a pictat cupola, pandantivii și iconostasul catedralei mitropolitane din Sibiu. El a creat un nou gen de pictură, numit neobizantin, căci la fondul bizantin tradițional a adăugat elemente ale Renașterii și felurite motive ale artei populare românești.

Între pictorii „academici” din Banat reținem pe *Mihail Velceleanu, Constantin Daniel și Nicolae Popescu*, care au pictat mai multe biserici de acolo.

Muzica bisericească. Muzica psaltică a avut câțiva reprezentanți de seamă, între care ieromonahul Macarie (1770-1836), Anton Pann (1797-1854), Dimitrie Suceveanu (1816-1898), Ion Popescu-Pasărea (1871-1943) și alții.

Muzica corală a intrat în slujba bisericească abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fiind cultivată de renumiți dirijori și compozitori ca Alexandru Podoleanu, Eusebiu Mandicevski (1857-1929), Ciprian Porumbescu (1853-1883), Gavriil Musicescu (1847-1903), Dimitrie Kiriac (1866-1928), Ioan D. Chirescu (1889-1980), iar în Transilvania de Dimitrie Cunțan (1837-1910),

Gheorghe Dima (1847-1925), Timotei Popovici (1870-1950), în Banat de Ioan Vidu (1863-1931) etc.

C o n c l u z i i . *Literatura și presa bisericească au cunoscut o dezvoltare continuă, pregătind drumul marilor lucrări teologice din secolul al XX-lea. Artă românească a cunoscut în acest secol transformări profunde, determinate de schimbările care au survenit în viața politică, social-economică și culturală a țării. În arhitectura și pictura bisericească s-a impus stilul neoclasicist, mai ales în a doua jumătate a secolului.*

BIBLIOGRAFIE:

Pentru cultura bisericească să se vadă studiile din S.T., an. XXIII, nr. 1-2, 1971, p. 14-30; nr. 3-4, 1971, p. 149-173; nr. 5-6, 1971, p. 309-339; B.O.R., an. LXXXIX, nr. 1-2, 1971, p. 96-134; nr. 3-4, 1971, p. 355-394; Ortodoxia, an. XXIII, nr. 3, 1971, p. 309-365 (strânse în vol. *De la théologie orthodoxe roumaine des origines à nos jours*, Bucurest, 1974, 528 p.); Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996, 501 p. (ed. II, București, 2002, 550 p.).

Gabriel Cocora, *Școala de zugrăvi de la Buzău*, în B.O.R., an. LXXXII, nr. 3-4, 1964, p. 336-371; I. D. Ștefănescu, *Școala de pictură din mănăstirile Cernica și Căldărușani. Ucenicia lui N. Grigorescu*, în G.B., an. XXVIII, nr. 3-4, 1969, p. 364-392; I. D. Ștefănescu, *Opera lui Grigorescu din Mănăstirea Agapia*, în M.M.S., an. XXVII, nr. 7-8, 1961, p. 538-559; I. L. Georgescu și Roman Stanciu, *Gh. Tattarescu și N. Grigorescu în arta bisericească românească*, în B.O.R., an. XCIII, nr. 5-6, 1975, p. 712-728.

LECTURĂ

ALEXANDRU VLAHUȚĂ

Despre picturile lui Nicolae Grigorescu de la Agapia

Pentru istoricul picturii noastre bisericești — când se va scrie odată această istorie — biserica Sfinții Voievozi de la Agapia va fi ca un larg și luminos limpezis de câmpie, după o îndelungată rătăcire prin codru. Un curent de aer sănătos străbate și în arta noastră religioasă.

Sfinții lui Grigorescu sunt vii, și destul de sfinți prin expresia de bunătate, de îndurare și de evlavie pe care pictorul a știut să le-o dea, fără să-i desfigureze, fără să-i bizantinizeze prea mult, înțelegând instinctiv că un sentiment creștin nu poate decât înfrumuseța o figură omenească. De altfel, încă de pe atunci el nu

lucra decât având înaintea lui un model viu, care să-i dea figura și atitudinea cerută. Pentru Sfântul Gheorghe de pe una din dverele altarului i-a pozat profesorul de la Iași Miltiade Țoni — un tip de frumusețe; pentru Maica Domnului, cutare femeie din Filioara; băiețușul unui dulgher — pentru copilul Iisus...

Pictura de la Agapia — pictură murală în ulei — amintește prin moliciunea liniei și prin căldura coloritului, factura maiștrilor italieni ai Renașterii, despre ale căror opere Grigorescu doar din auzite și din palide reproduceri de va fi știut ceva la vremea aceea. Dar cu siguranță că era înrudit cu ei. Da, între Grigorescu al nostru și între Tiziano, Leonardo da Vinci sau Andrea del Sarto erau legături de suflet, cari sunt mai puternice decât cele de sânge. Prin sentimentul adevărului, care trebuie să fie același în toate timpurile și la toate popoarele, prin farmecul spontaneității, prin revelația pe care o dă împărtășirea directă cu natura, prin credința adâncă, aproape mistică, în puterea darului ce vine mai de departe și merge mai departe decât hotarele unei biete vieți omenești, prin acestea și prin multe alte neștiute legături, Grigorescu era frate cu uriașii aceia fără de asemănare din veacul de aur al artei creștine.

Cum intri în biserică, e în dreapta un sfânt Vlășie, în picioare, așteptând parcă un cuvânt, un semn, o minune de la Dumnezeu, gânditor, senin gânditor, în atitudinea lui cuvioasă de schivnic, pe care nici o bucurie lumească nu-l mai ispitește și nici o suferință nu-l mai tulbură. E atâtă viață cucernică în figura și în toată ființa acestui bătrân, de-o uimitoare putere de adevăr, de armonie și de unitate în cele mai mici amănunte, încât, dacă n-ai ști, dacă nu ți-ar spune pisania bisericii de cine și când e zugrăvită, greu ți-ar veni să crezi că e opera unui tânăr de douăzeci de ani, care nu făcuse nici o școală, care n-a văzut un muzeu, care, în afară de vechea carte a zugrăvilor, nici un fel de dumerire n-a avut de la nimeni. Și în toată pictura acelei biserici se vede aceeași deplină înțelegere a lucrului, aceeași hotărâtă personalitate în factură. Partea omenească a sfinților i-au dat-o țăranii din sat — adevărate documente de figuri ale neamului nostru — iar partea divină i-a dat-o sufletul lui. Întocmai ca maiștrii cei vechi a muncit el acolo, în biserică aceea, închinându-se fiecărei clipe, punând o rugăciune în fiecare urmă de pensulă — șoapta de foc a neliniștii, a frigurilor, a tuturor îndoielilor și-a tuturor speranțelor tinereții lui, neștiutoare de ce-i pe lume.

O călugăriță i-a pozat pentru mucenica Varvara. Recunoscător, pictorul i-a făcut o icoană. În mijlocul unei lumini de foc — un fel de vânt-auriu, care ar fi culoarea eternității — stă Maica Domnului în nori, cu mâna dreaptă pe glob, cu stânga ținând în brațe pe pruncul Iisus, care, sprijinindu-și cotul pe glob, ridică mână dreaptă în semn de binecuvântare; și ea și copilul privesc în infinit; deoparte și de alta doi serafimi, în adorare, cu brațele încrucișate pe piept; de jur împrejur, o ghirlandă de heruvimi, blonde capete întraripate, ce se pierd, cu cât se ridică mai sus, în zările înălțimii; jos, în margine, câteva pete albastre ne spun că ceea ce vedem acolo e cu adevărat „în împărăția cerului“. Dar ce studiate sunt toate în cele mai migăloase amănunte, figuri, mâini, stofe... și ce sărbătoare de

colori, roșu-vioriu în bogata draperie, care, după ce încadrează ca o maramă chipul duios al Preacuratei, se revarsă în falduri largi peste tunica de un albastru de smalt, întinzându-se luminos pe genunchiul stâng și căzând întunecat în cute adunate la picioare. Dar verdele-sclipitor de pe tunica serafimului din dreapta! Dar albastrul-stins de pe haina serafimului din stânga!... Și reflexul tuturor acestor colori, cad jucând, ca bătaia unei flăcări, pe cămeșuța încrețită la gât a pruncului divin... Un prodigios cântec de colori. Ce pot vorbele să spuie despre frumusețea unui cântec?

După trei ani, Agapia, în sărbătoare, își sfințea podoaba de care cu drept cuvânt se poate mândri. Din câte biserici avem în țară, nici una nu închide o așa de aleasă comoară artistică, atâta bogăție de viață cerească, exprimată așa de frumos, așa de curat și cu atâta putere... „Parcă nu mai e de mână omenească!“. Așa se minunau maicile clătinând din cap. Acolo rămâne un muzeu și o școală de pictură bisericească. Lucrarea de la Agapia, sfârșită în anul 1861, încheie prima perioadă din uriașa activitate artistică a lui Grigorescu — primul capitol din istoria vieții lui, care ar putea fi intitulat: „Meșterul Nicu“. Un sfânt și el — intrase în artă pe poarta cea sfântă.

Reprodus după Al. Vlahuță, *România pitorească*.
Pictorul N. Grigorescu, București, 1965, p. 150-154.

LIII

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ ÎNTRE ANII 1918-1948. Înființarea Patriarhiei

Actul Unirii Transilvaniei cu România de la 1 Decembrie 1918, care a dus la constituirea Statului național român unitar, a impus o serie de schimbări și în viața bisericească. Mulți se așteptau ca în 1918, o dată cu unitatea politică, să se realizeze și unificarea bisericească a românilor transilvăneni, prin reîntoarcerea uniților în sânul Bisericii Ortodoxe strămoșești. S-au ridicat atunci multe glasuri care au cerut acest lucru, apoi, pe parcurs, zeci de parohii unite, în frunte cu preoții lor, au revenit la Ortodoxie. Mișcarea de revenire a fost însă împiedicată mereu de conducătorii Bisericii unite și de anumiți politicieni uniți.

La 31 decembrie st.n. 1919 în scaunul de mitropolit primat al Bisericii Ortodoxe autocefale a României a fost ales episcopul Caransebeșului, *Miron Cristea*, fiind înscăunat la 1 ianuarie 1920. Mitropolitul Miron (1868-1939), originar din Toplița (jud. Harghita), fusese mult timp secretar și consilier al Arhiepiscopiei Sibiului, iar din 1910 episcop de Caransebeș. Alegerea unui transilvănean ca mitropolit primat al României era o urmare a desăvârșirii unității de stat a poporului român, mai ales că Miron Cristea făcuse parte din delegația trimisă de românii transilvăneni la București ca să prezinte Actul Unirii din 1 Decembrie 1918.

Unificarea bisericească. Cea dintâi îndatorire ce revenea Bisericii Ortodoxe în noua situație politică era unificarea ei, adică organizarea ei unitară, sub conducerea Sfântului Sinod din București.

Încă din 23 aprilie 1919 Sinodul ierarhilor ortodocși din Mitropolia Ardealului s-a declarat desființat, cerând includerea membrilor săi în Sf. Sinod din București. S-au început apoi lucrările de unificare bisericească, instituindu-se o comisie care a lucrat la Sinaia în cursul anului 1919. S-a hotărât ca la baza viitoarei legi de organizare bisericească să stea Statutul organic al lui Andrei Șaguna, după care s-a condus Biserica Ortodoxă din Transilvania timp de 50 de ani, cu roadele cele mai benefice.

În septembrie 1920 s-a format o „Constituantă bisericească“, cu membrii Sf. Sinod, profesori de teologie, delegați ai preoțimii și foștii miniștri ai Cultelor. Aceasta a ales din sânul ei o comisie de 15 membri, care urma să întocmească un proiect de Statut de organizare și funcționare a Bisericii Ortodoxe Române. Comisia a lucrat foarte încet, până în 1925, din cauza neînțelegerilor iscate între membri, a diverselor schimbări și înnoiri survenite în viața de stat și în viața Bisericii, a amestecului partidelor politice în treburile bisericești. Abia în martie-aprilie 1925 Parlamentul a votat *Legea și Statutul de organizare a Bisericii Ortodoxe Române*, promulgate la 6 mai 1925.

Patriarhia Ortodoxă Română. După realizarea unității de stat a crescut mult prestigiul României pe plan extern, dar și prestigiul Bisericii noastre. De aceea s-a apreciat că era necesară ridicarea ei la rangul de Patriarhie, mai ales că acum număra aproape 14 milioane de credincioși. Sf. Sinod, în ședința din 4 februarie 1925, în urma numeroaselor propuneri ce s-au făcut, a hotărât să înființeze *Patriarhia Ortodoxă Română* prin ridicarea mitropolitului primat la rangul de patriarh. Parlamentul a votat apoi *Legea pentru înființarea Patriarhiei*, publicată în Monitorul oficial la 25 februarie 1925. Potrivit vechiului obicei, s-a trimis o scrisoare tuturor Bisericilor Ortodoxe surori, vestindu-se înființarea Patriarhiei Române. S-au primit scrisori de răspuns, cu binecuvântări și urări frățești din partea tuturor acestor Biserici, în frunte cu patriarhul ecumenic Vasile III. La 1 noiembrie 1925 s-a făcut, cu ceremonia îndătinată, investitura și înscăunarea primului patriarh al Bisericii noastre, *Miron Cristea*, în prezența

a numeroși reprezentanți ai Bisericilor Ortodoxe surori și ai Statului. La 3 noiembrie a avut loc, la București, o consfătuire a membrilor Sf. Sinod și a ierarhilor ortodocși prezenți, hotărându-se să fie convocat un sinod panortodox. Astfel, Biserica noastră a dobândit o cinste deosebită și un mare prestigiu între celelalte Biserici Ortodoxe.

Organizarea noii Patriarhii. Prin Legea și Statutul de organizare din 1925 se consfințează autocefalia Bisericii noastre, organizată ca Patriarhie. În fruntea ei se afla Sfântul Sinod, format din patriarh ca președinte, din mitropoliții, episcopii și arhieriei vicari în funcție. În atribuțiile Sinodului intrau probleme de ordin spiritual, canonic și dogmatic. Ca organ deliberativ pentru întreaga Patriarhie funcționa Congresul Național Bisericesc, format din câte 6 reprezentanți (doi clerici și patru mireni) de fiecare eparhie, aleși pe 6 ani. În atribuțiile sale intrau probleme administrative, culturale și economice. El se întrunea în mod ordinar o dată la trei ani. Avea ca organe executive: Consiliul Central Bisericesc, format din 15 membri (5 clerici și 10 mireni) pentru problemele administrativ-culturale, și Eforia Bisericii, compusă din trei membri (un cleric și doi mireni), pentru cele economice. La fiecare eparhie funcționa, ca organ deliberativ, câte o Adunare eparhială, formată din 45 sau 60 de membri, după întinderea eparhiei, o treime clerici și două treimi mireni. Se întrunea o dată pe an. Ca organ executiv funcționa Consiliul eparhial. La protopopiate exista, de asemenea, o Adunare protopopească (în aceeași proporție de clerici și mireni). Parohia avea ca organ deliberativ Adunarea parohială, iar ca organ executiv Consiliul parohial și Epitropia. Episcopii și mitropoliții erau aleși de către Congresul Național Bisericesc, împreună cu Adunarea eparhială a eparhiei vacante. Preoții din Transilvania se alegeau de către Adunarea parohială, iar în restul țării au continuat să fie numiți de chiriarhul locului.

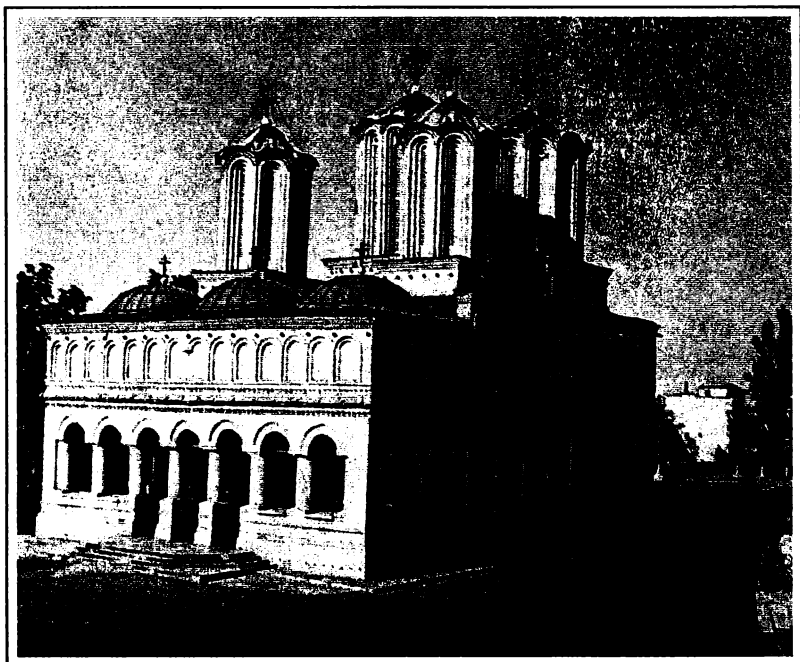
Concordatul cu Vaticanul. Biserica Ortodoxă Română a primit în această perioadă o grea lovitură prin Concordatul încheiat de România cu Vaticanul în 1927 și prin Legea pentru regimul general al cultelor din 1928. Amândouă puneau Biserica Ortodoxă

într-o vădită stare de inferioritate față de cultul catolic. Concordatul s-a încheiat la stăruințele regelui catolic Ferdinand, la 10 mai 1927, la Vatican. În țară nu s-a aflat decât târziu de semnarea lui. În pofida tuturor protestelor ridicate în întreaga țară, a fost votat de Parlament în 1929 și apoi ratificat de Guvern. Între cei care au combătut cu multă energie Concordatul se număra mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului, printr-un magistral discurs rostit în Senatul țării, în care declara că acest Concordat era „privilegiator exclusiv pentru cultul catolic și cu totul nedrept față de Biserica Ortodoxă, anticonstituțional, antipatriotic și tulburător al păcii confesionale“.

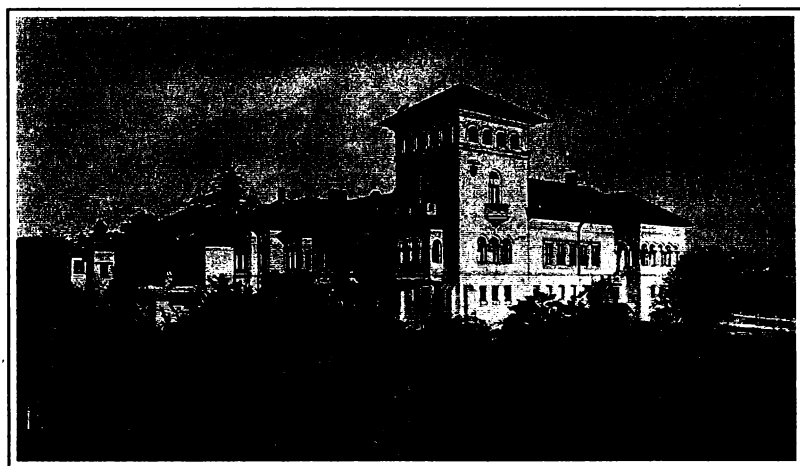
Într-adevăr, prin acest Concordat se garanta Bisericii Romano-Catolice din România deplină libertate de a comunica direct cu Vaticanul, fără controlul Statului. Numirea episcopilor era rezervată scaunului papal. Episcopii aveau deplină libertate să-și exercite toate drepturile și prerogativele oficiului lor pastoral, potrivit rânduielilor Bisericii catolice, să numească preoți, urmând ca numirea să o comunice Ministerului Cultelor pentru plata salariilor. Episcopii erau îndatorați să depună jurământ de credință, dar nu către Statul român, ci către rege. Puteau fi numiți episcopi, canonici și preoți, chiar și cetățeni străini.

În ce privește regimul școlar, Bisericii Romano-Catolice i se creau situații și mai privilegiate. Fiecare eparhie avea dreptul la un seminar pentru pregătirea clerului, sub controlul direct al episcopului respectiv, fără nici un amestec din partea Statului. Biserica Romano-Catolică avea, de asemenea, dreptul de a înființa și întreține pe cheltuiala ei școli primare și secundare puse sub dependența episcopului respectiv. Școlile ordinilor călugărești și ale congregațiilor religioase depindeau de episcopul locului, având dreptul să-și fixeze singure limba de predare. Toate aceste școli au făcut nu numai educație religioasă, ci și una șovină.

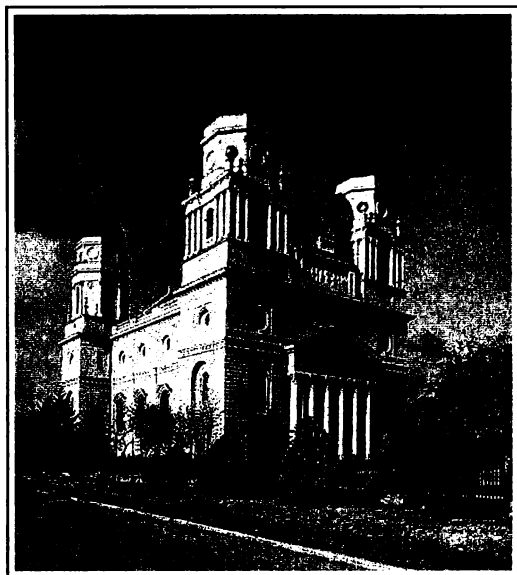
În ce privește situația materială, Biserica Romano-Catolică a obținut prin Concordat averi imense, pe care nu le-a avut nici în Austro-Ungaria catolică. Zeci de mii de hectare de pământ, sute de imobile și alte proprietăți intrau în așa-numitul „patrimoniu

Biserica Sf. Împărați Constantin și Elena din București, ctitoria lui Constantin Șerban Basarab (1656-1658), actuala Catedrală patriarhală.

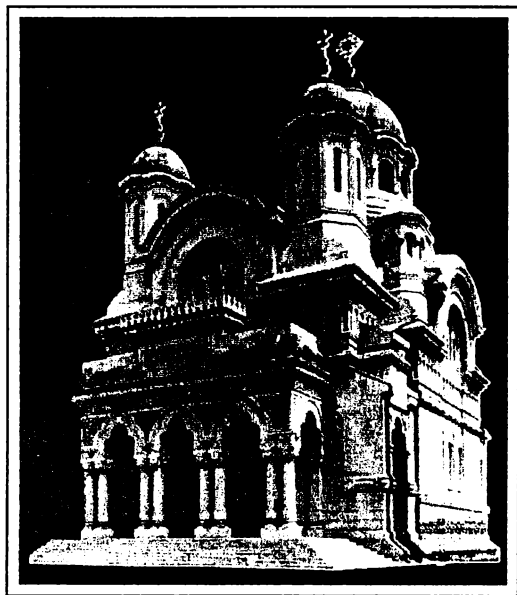
Palatul patriarhal din București (1932 - 1935).

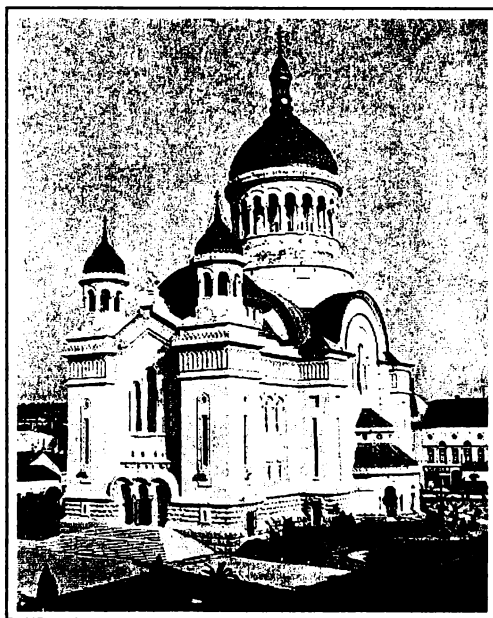
**Catedrala
mitropolitană
din Iași, începută
sub mitropolitul
Veniamin Costachi
(1833-1841), terminată
sub Iosif Naniescu
(1880-1887).
Planul este inspirat
de formele târzii
ale Renașterii italiene,
cu patru turle,
înconjurate
la bazele lor
de coloane înalte
și elemente antice.
În catedrală
se găsesc moaștele
Cuvioasei Paraschiva.**

**Catedrala
mitropolitană
din Sibiu, construită
între anii
1902-1906,
în timpul păstoririi
mitropolitului
Ioan Meșianu.
Planul ei a fost luat -
la scară redusă -
după cel al bisericii
Sf. Sofia
din Constantinopol,
cu excepția celor
două turnuri
de la intrare.**

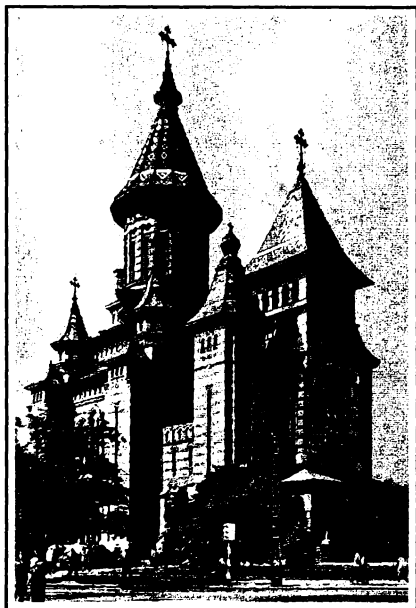
**Catedrala
episcopală
din Galați
(1906-1917).**

**Catedrala
arhiepiscopală
din Cluj
(1923-1933).**

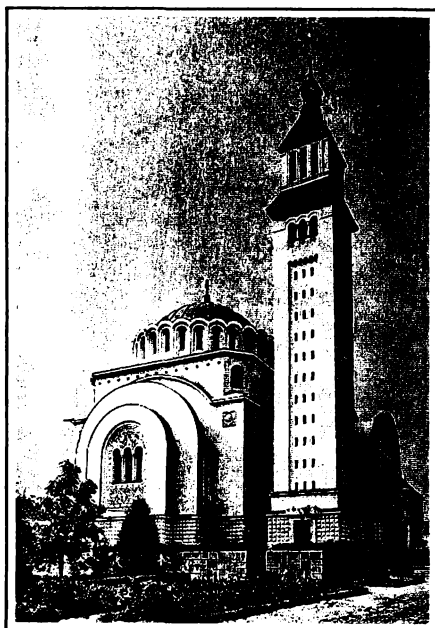
**Catedrala
Arhiepiscopiei
din
Alba - Iulia.**

**Catedrala
mitropolitană
din Timișoara,
cu elemente
de arhitectură
bizantină
și de gotic
moldovenesc,
sfințită în 1946.**

**Biserica
Sf. Împărați
Constantin și Elena
din Hunedoara,
în stil bizantin
(1938-1946).**

**Biserica din Orăștie
(1939 - 1945),
în stil bizantin,
cu un turn gotic
pe latura de apus.**

**Patriarhul
Miron Cristea
(1925-1939).**

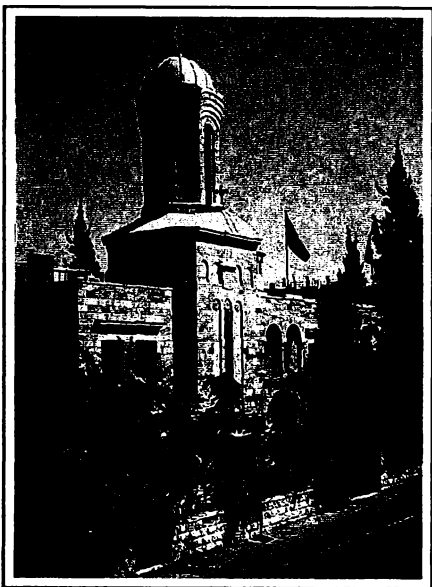

**Mitropolitul Nicolae
Bălan al Ardealului
(1920-1955).**

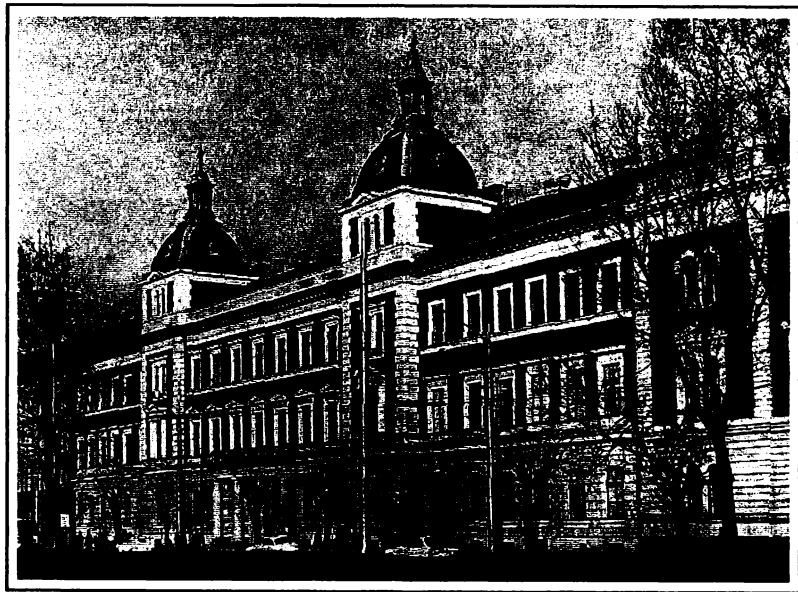
**Episcopul
Nicolae Ivan
al Clujului
(1921 - 1936).**

Delegați români la Congresul ecumenic de la Stockholm din 1925.

**Reprezentanța
Patriarhiei
Ortodoxe
Române
în Ierusalim.**

**Reședința Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Vadului,
Feleacului și Clujului (din 1934).**

sacru“ al Bisericii Romano-Catolice, necesar pentru întreținerea instituțiilor ei, a episcopilor și a personalului bisericesc.

Însăși Biserica Greco-Catolică (unită) din Transilvania a fost nedreptățită prin Concordat, căci din Biserică autonomă românească; așa cum fusese până atunci, acum devenea un rit oarecare al Bisericii Catolice. În schimb, s-a prevăzut înființarea unei noi Episcopii unite în Maramureș, cu reședința la Baia Mare și mutarea scaunului episcopal de la Gherla la Cluj.

În felul acesta s-a creat Bisericii Romano-Catolice din România o situație de stat în stat, care știrbea suveranitatea Statului nostru și punea Biserica Ortodoxă Română într-o stare de inferioritate, ceea ce leza grav libertatea și egalitatea cultelor, care erau prevăzute în Constituția țării din 1923.

Legea generală a cultelor. Un nou prilej de nedreptățire a Bisericii Ortodoxe a apărut în 1928, când Parlamentul a votat *Legea generală a cultelor*. Și aceasta crea un regim de favoare pentru celelalte culte din țară, îndeosebi pentru cel catolic. Ierarhii români au protestat împotriva Legii prin clasicul discurs rostit de mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului în Senatul țării, publicat sub titlul *Biserica neamului și drepturile ei*. Guvernul liberal de atunci n-a ținut seama de îndreptățitele proteste ale clerului și credincioșilor ortodocși români.

În această situație dureroasă a rămas Biserica Ortodoxă Română încă douăzeci de ani. În anii celui de-al doilea Război mondial, când o parte din Transilvania a fost cedată Ungariei, prin Diktatul de la Viena, a rămas un singur episcop ortodox între credincioșii ajunși vremelnice sub ocupație străină, Nicolae Colan de la Cluj. Cei de la Oradea și Sighet au fost expulzați. Au fost dărâmate până la temelie 17 biserici românești din actualele județe Covasna și Harghita, altele profanate și devastate. Numeroși credincioși români au fost siliți să treacă la confesiunile catolică și reformată, urmărindu-se maghiarizarea lor. Trei preoți (Aurel Munteanu din Huedin, Traian Costea din Treznea - Sălaj și Andrei Bujor din Mureșenii de Câmpie - Cluj) au fost uciși, în mod bestial, alături de mulți alți români de toate vârstele și categoriile sociale.

C o n c l u z i i . *Biserica Ortodoxă Română a trecut, în perioada interbelică și în timpul celui de-al doilea Război mondial, prin frământări destul de mari, generate de situația nedreaptă în care fusese așezată prin Concordat și prin Legea cultelor, cât și prin amestecul partidelor politice de atunci în problemele ei interne.*

BIBLIOGRAFIE:

Tit Simedrea, *Patriarhia românească. Acte și documente*, București, 1926, 226 p.; Milan Șesan, *Unificarea bisericească din 1918 ca act de întărire a unității politice a statului român*, în M.A., an. XIII, nr. 11-12, 1968, p. 830-843; Niculae Șerbănescu, *Înființarea Patriarhiei Române*, în B.O.R., an. XCIII, nr. 11-12, 1975, p. 1384-1400 (alte studii în același număr, p. 1222-1472); Mircea Păcurariu, *Câteva considerații cu privire la înființarea Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române*, în M.B., an. XXV, nr. 10-12, 1975, p. 502-527; Antonie Plămădeală, *Pagini dintr-o arhivă inedită (Miron Cristea)*, București, 1984, XLVII+435 p.; Ilie Șandru și Valentin Borda, *Patriarhul Miron Cristea*, Târgu Mureș, 1998, 293 p. + ilustrații.

Ioan Mateiu, *Valoarea Concordatului cu Vaticanul*, Sibiu, 1929, 105 p.; Onisifor Ghibu, *Nulitatea Concordatului dintre România și Sf. Scaun*, Cluj, 1935, LIV+88 p.; Valeriu Anania, *Pro memoria, Acțiunea catolicismului în România interbelică*, București, 1992, 125 p.; Nicolae Corneanu, *Biserica românească din nord-vestul țării în timpul prigoanei horthyste*, București, 1986, 152 p. + ilustr.

LECTURĂ

Fragment din Actul de înființare a Patriarhiei Ortodoxe Române (4 februarie 1925)

Cu vrerea lui Dumnezeu și prin propriile lui puteri, poporul român a ajuns să-și arate în hotarele străbune întregite și în libertățile lui: maturitatea desăvârșită și puternicia națională la care s-a ridicat. Maturitatea și puternicia aceasta sunt în mâinile lui izbânzi, sunt în mâinile lui podoabe, sunt în mâinile lui zăcăminte de vlagă și de înălțare; dar mai presus de orice, sunt drepturi și datorii, care îl leagă, de astăzi înainte, în modul cel mai firesc, de trupul și de soarta națiunilor mari, adică de răspunderile și de îndatoririle acelor popoare și state care au creat și continuă să creeze progresul în civilizația întregii omeniri.

Poporul român de astăzi, prin urmare, s-a ridicat în văzul lui și în văzul omenirii, prin însuși meritul său, nu numai peste robia și neisprăvile lui de ieri, care l-au împiedicat să-și reverse în opera de înaintare a lumii, întreaga valoare a propriei sale firi, dar s-a ridicat la rangul superior și demn de cooperador și de garant al acestei opere de progres general și de civilizație infinită.

Rangul acesta însă, întemeiat, cum văzurăm, pe puternicia și pe maturitatea lui de azi, îi pune poporului român obligația de a-și crea și de a-și însuși toate mijloacele și instituțiunile, nu numai culturale, politice și economice, de ordin civil și laic, dar și pe cele bisericesti, prin care să-și poată pune în valoare, pentru rolul civilizator la care e chemat, sufletul, capacitățile și însușirile lui lăuntrice și să-și asigure, pentru binele comun, fructificarea trudelor și a izbânzilor sale. Ca o urmare firească deci, a acestui rang și rol civilizator, poporul român își înființează, de astăzi înainte, prin propria lui suveranitate, politică și bisericască, Patriarhatul pentru Biserica Ortodoxă Română, recunoscându-i mitropolitului de București al țării, titlul de patriarh al României, în locul titlului de până aici de primat al României...

La înființarea Patriarhatului acesta românesc, Biserica și Statul nostru au fost îndemnate și îndreptățite, pe lângă motivele de mai sus, și de sporirea, atât ca număr, cât și ca populație ortodoxă a eparhiilor țării.

Din opt, câte au fost până la războiul întregirii neamului, eparhiile s-au ridicat astăzi la 18, adică s-au sporit cu 10, avându-și între ele 5 mitropolii și numărând toate la un loc o populațiune ortodoxă românească de peste 14 milioane.

Prin sporirea aceasta, România de azi a devenit o putere ortodoxă de mâna întâi în Orientul creștin.

Se știe însă că, pe lângă însemnătatea de azi a Bisericii românești, se cuvine să se mai țină seamă, pentru crearea Patriarhatului de azi, și de însemnătatea ei din trecut, adică de rolul filantropic și ocrotitor pe care l-a jucat în susținerea Orientului creștin de sub turci, cu mijloacele bănești ale poporului român și cu mângâierile ei, cum și de rolul de apărătoare a credinței ortodoxe în Orient, pe care Biserica română și le-a împlinit în secolul al XVII-lea împotriva protestantismului, prin Sinodul de la Iași, și prin lucrarea intitulată *Mărturisirea Credinței Ortodoxe* a mitropolitului român Petru Movilă, aprobată și folosită, după revizuirea ei de către patriarhii orientali, de toate Bisericile Ortodoxe.

Pe baza acestei considerațiuni, era firesc, desigur, să i se recunoască Bisericii Statului român, nu numai dreptul, ci chiar și datoria de a-și crea, în situația lui de acum, un Patriarhat românesc, ca cel pe care-l înființează astăzi Sfântul Sinod.

În vederea, deci, a maturității și a puterniciei neamului românesc, devenit astăzi, prin vrerea lui Dumnezeu și prin puterile lui, liber și întregit, în vederea obligațiunii acestui popor de a-și pune în valoare, pentru progresul și civilizația

omenirii, maturitatea și puternicia lui și de azi și de mâine, prin toate instituțiunile și mijloacele pe care le-ar crede el necesare acestui scop, și pe baza, mai ales, a autocefaliei noastre bisericești, adică a dreptului Bisericii Ortodoxe Române de a dispune liber de sine, cum va găsi cu cale, în afară, bine înțeles, de dogme, de morală, de cult și de canoanele în legătură cu acest depozit comun și obligator pentru toate Bisericile naționale, ortodoxe — Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române hotărăște în ședința de astăzi, 4 februarie 1925, înființarea Patriarhatului românesc, întâiul stătător al colegiului episcopal românesc având a se intitula pe viitor „Arhiepiscop și Mitropolit al Ungrovlahiei și Patriarh al României.“

Reprodus din revista *Biserica Ortodoxă Română*, an. XLIII, nr. 2, 1925, p. 101-102.

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ ÎNTRE ANII 1918-1948. Activitatea culturală și ecumenică

În privința organizării Bisericii Ortodoxe Române în această perioadă au survenit schimbări curând după anul 1918.

Eparhii noi. S-au reînființat în această perioadă unele vechi Episcopii ortodoxe românești dispărute în decursul veacurilor: a Clujului, în locul fostelor eparhii ale Vadului și Feleacului (1921), a Oradiei, în locul vechiului Consistoriu ortodox (1920), a Tomisului, cu reședința în Constanța (1923), la care se adăuga o Episcopie a Armatei, cu reședința în Alba Iulia (1921), alte două în Basarabia, la Bălți și Ismail (1923).

Așadar, în 1925, când s-a creat Patriarhia și a intrat în vigoare Legea și Statutul de organizare a Bisericii noastre, existau următoarele eparhii: I. Mitropolia Ungrovlahiei cu Arhiepiscopia Bucureștilor și Episcopiile Râmnicului, Buzăului, Argeșului și Tomisului (Constanței); II. Mitropolia Moldovei și Sucevei cu Arhiepiscopia Iașilor și Episcopiile Romanului, Hușilor și Dunării de Jos (Galați); III. Mitropolia Ardealului cu Arhiepiscopia Sibiului și Episcopiile Aradului, Caransebeșului, Clujului și Oradiei; IV. Mitropolia Bucovinei, cu Arhiepiscopia Cernăuților și Episcopia Hotinului (Bălți); V. Mitropolia Basarabiei cu Arhiepiscopia Chișinăului și Episcopia Cetății Albe - Ismailului. Mai târziu, în 1934, s-a înființat Episcopia misionară pentru românii ortodocși din America, cu reședința la „Vatra Românească”, lângă orașul

Jackson, în statul Michigan, în 1937 Episcopia Maramureșului (cu reședința la Sighet), iar în 1939 Episcopia Timișoarei (din 1947 Mitropolie).

Ierarhi de seamă. Am arătat că la 31 decembrie 1919 a fost ales, iar la 1 ianuarie 1920 înscăunat, noul mitropolit primat *Miron Cristea*, devenit patriarh în 1925. După moartea sa († 6 martie 1939), scaunul de întâistătător al Bisericii Ortodoxe Române a fost ocupat de patriarhul *Nicodim Munteanu* (1864-1948). Născut în satul Pipirig, jud. Neamț, a învățat la Seminarul Veniamin din Iași, apoi la Academia Teologică din Kiev. Întors de la studii, a fost, rând pe rând, director de seminar și vicar la Galați, arhieru-vicar al Mitropoliei Moldovei, episcop la Huși (1912-1923), de unde s-a retras ca stareț la mănăstirea Neamț (1924-1935), apoi a fost ales mitropolit al Moldovei (1935-1939). A condus Biserica Ortodoxă Română, în calitate de patriarh, din 1939 până la moarte (27 februarie 1948). A fost un bun teolog, rămânând de la el zeci de lucrări de teologie și broșuri originale sau traduceri din limba rusă. Tot el a tipărit o nouă traducere a *Bibliei* (1944).

Dintre ierarhii din această perioadă consemnăm pe mitropoliții *Nicolae Bălan* al Ardealului (1920-1955), *Irineu Mihălcescu* al Moldovei (1939-1947), amândoi cărturari de seamă, foști profesori de teologie, *Gurie Grosu* al Basarabiei (1920-1936) și *Nectarie Cotlarciuc* al Bucovinei (1925-1935), episcopii *Roman Ciorogariu* al Oradiei (1920-1936) și *Nicolae Ivan* al Clujului (1921-1936), amândoi militanți pentru drepturile românilor înainte de 1918, *Nicolae Colan* al Clujului (1936-1957), mai târziu mitropolit al Ardealului (1957-1967), membru activ al Academiei Române și alții.

Activitatea culturală. În toată această perioadă, Biserica noastră a desfășurat o intensă activitate culturală și pastorală. În ce privește *învățământul teologic*, s-au făcut acum repetate propuneri și s-au întrunit numeroase comisii care să studieze problema uniformizării învățământului teologic, dar nu s-a ajuns la nici un rezultat. Vechile Institute Teologice din Transilvania și Banat (Sibiu, Arad și Caransebeș) au fost ridicate la rangul de Academii

teologice cu 4 ani de studii, înființându-se Academii noi la Cluj și Oradea, toate sub conducerea și îndrumarea nemijlocită a Bisericii, prin chiriarhul locului. La acestea se adăugau Facultățile de Teologie din București și Cernăuți-Suceava, iar din 1927 și cea de la Chișinău. Pe lângă fiecare eparhie din vechea Românie funcționa câte un seminar teologic cu 8 clase.

Din rândurile profesorilor de teologie s-au ridicat câțiva cărturari de prestigiu, care au făcut cunoscută teologia ortodoxă română și peste hotarele țării. De la Facultatea de Teologie din București, consemnăm pe profesorul Ioan Mihălcescu, devenit apoi mitropolit al Moldovei, sub numele Irineu, autorul unor lucrări de Teologie dogmatică, Simbolică, Istoria religiilor și a numeroase manuale de Religie. Tot la București au activat: preotul profesor Niculae M. Popescu, autorul unor lucrări de Istoria Bisericii Române, Nichifor Crainic (Istoria literaturii religioase moderne), amândoi membri titulari al Academiei Române, Haralambie Roventă (Noul Testament), Șerban Ionescu (Morală), Vasile Ispir (Îndrumări misionare), Teodor M. Popescu (Istoria bisericească universală) și alții.

La Facultatea de Teologie din Cernăuți au funcționat Vasile Tarnavschi (Vechiul Testament), Vasile Gheorghiu (Noul Testament), Valerian Șesan (Dreptul bisericesc). La Facultatea de Teologie din Chișinău s-au remarcat profesorii Vasile Radu (Vechiul Testament) și Gala Galaction (Noul Testament), traducătorii Sfintei Scripturi în românește (editată în 1936 și 1939), arhimandritul Iuliu Scriban, autorul a numeroase lucrări de teologie și manuale didactice, Ioan G. Savin etc.

La Sibiu, s-a format un corp profesoral dintre bursierii trimiși la studii de mitropolitul Nicolae Bălan în diferite centre teologice de peste hotare și care au tipărit aici zeci de lucrări în vechea tiparniță a lui Andrei Șaguna.

În ce privește periodicele bisericesti, ele au cunoscut acum o stare de înflorire. Dintre numeroasele reviste și ziare editate de eparhii, de diferitele școli teologice, de asociații preotești sau chiar de persoane particulare, menționăm doar câteva. La București a reapărut, în 1921, vechea revistă a Sf. Sinod, *Biserica Ortodoxă*

Română. Facultatea de Teologie din București a publicat, din 1929, revista *Studii teologice*, Facultatea de Teologie din Cernăuți revista *Candela*, iar profesorii de la Sibiu *Revista teologică*, inițiată în 1907 de profesorul Nicolae Bălan. Diferite alte reviste erau editate de centrele eparhiale: *Apostolul* (București), *Renașterea* (Râmnic), *Îngerul* (Buzău), *Tomis* (Constanța), *Mitropolia Moldovei* (Iași), *Cronica Romanului* (Roman), *Cronica Hușilor* (Huși), *Telegraful român* (Sibiu), *Biserica și Școala* (Arad), *Foaia diecezană* (Caransebeș), *Renașterea* (Cluj), *Legea românească* (Oradea), *Luminătorul și Misionarul* (Chișinău) și altele.

Cărțile de slujbă bisericească s-au tipărit acum numai în Tipografia cărților bisericești din București, în scopul uniformizării cultului divin în întreaga Biserică Ortodoxă Română. Aproape toate eparhiile și-au înființat muzee bisericești și biblioteci. În unele mănăstiri s-au înființat tipografii (Neamț, Cernica), un seminar monahal (Cernica), ateliere de țesătorie, sculptură etc.

Arta bisericească. S-au construit acum o serie de locașuri de închinare în stil bizantin tradițional: catedralele episcopale din Alba Iulia și Cluj, cea mitropolitană din Timișoara, bisericile Madona Dudu din Craiova, Sf. Silvestru din București, Sf. Gheorghe din Buzău, Precista din Piatra Neamț, Sf. Nicolae din Pipirig (jud. Neamț), Mediaș, Târgu Mureș, Miercurea Ciuc, Sighișoara, Hunedoara, Orăștie, Reșița, Baia Mare, Satu Mare, Sibiu-Lazaret etc., la care se adaugă numeroase altele în parohiile rurale.

În Transilvania și Banat s-au înființat câteva așezări monahale ori s-au reactivat unele din cele distruse în secolul al XVIII-lea. Așa au fost mănăstirile: Sâmbăta de Sus în Țara Făgărașului, Rohia în Țara Lăpușului, Toplița (jud. Harghita), Izbuc (jud. Bihor), Partoș (jud. Timiș) și altele.

Dintre pictorii vremii notăm pe Costin Petrescu, Dimitrie Belizarie, Virgil Simionescu, Anastasie Demian, frații Eremia și Eugen Profeta și alții. S-au restaurat unele biserici și mănăstiri, prin Comisia Monumentelor Istorice.

Legături cu celelalte Biserici Ortodoxe. Având atâția ierarhi și profesori de teologie cu o aleasă pregătire intelectuală, Biserica noastră a fost reprezentată la câteva consfătuiri sau congrese

interortodoxe și intercreștine. Astfel, în 1923, câțiva teologi români au participat la o *Conferință panortodoxă la Constantinopol*, când s-a hotărât introducerea calendarului iulian îndreptat (Biserica noastră l-a introdus de la 1 octombrie 1924). În iunie 1930 a avut loc o nouă *Conferință interortodoxă la mănăstirea Vatoped* din Muntele Athos, la care au luat parte ierarhi din aproape toate Bisericile Ortodoxe. Avea rostul de a pregăti lucrările pentru un Sinod panortodox. S-au fixat anumite teme care urmau să fie puse în discuția viitorului sinod: pregătirea candidaților la preoție, re-înviorarea vieții monahale, primirea ereticilor în Biserică, modificări de canoane, impedimente la căsătorie, organizarea tribunalelor spirituale bisericești, uniformizarea tipicului și a slujbelor, întărirea artei bizantine tradiționale, problema calendarului și altele. Din cauza evenimentelor politice internaționale care au urmat, sinodul proiectat nu a mai putut fi convocat.

Întruniri asemănătoare au avut și profesorii de la Facultățile de teologie ortodoxă. Astfel, în 1924 s-a întrunit la Sinaia prima *Conferință a profesorilor de teologie ortodoxă din Balcani*, la care au participat teologi români, greci, sârbi și bulgari. În 1936 a avut loc la Atena primul *Congres al profesorilor de teologie ortodoxă*, la care au participat și delegați ai Facultăților noastre de Teologie. Al doilea Congres urma să se întrunească la București în 1939, dar evenimentele politice de atunci au zădărnicit acest plan.

Biserica noastră a avut un rol însemnat și în aplanarea neînțelegerilor dintre unele Biserici Ortodoxe. De pildă, a mijlocit împăcarea Bisericii Ortodoxe Bulgare cu Patriarhia Ecumenică, a ajutat cu bunăvoință la recunoașterea autocefaliei Bisericilor Ortodoxe din Polonia, Finlanda, Cehoslovacia și Albania.

Au avut loc vizite ale unor ierarhi ortodocși la noi, precum și vizite ale unor ierarhi români în țările și Bisericile din Orientul Apropiat. De pildă, în septembrie 1924 ne-a vizitat patriarhul Damian al Ierusalimului, iar în noiembrie 1925 la înscăunarea patriarhului Miron, au participat reprezentanți a șapte Biserici Ortodoxe surori. În 1925, mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului a condus un pelerinaj la Locurile Sfinte, cu scurte vizite la Patriarhiile

din Constantinopol, Alexandria și Ierusalim, iar peste doi ani, patriarhul Miron, cu câțiva însoțitori, a vizitat aceleași așezăminte bisericești răsăritene. În 1937, patriarhul Miron a vizitat pe mitropolitul Dionisie al Poloniei, care i-a întors vizita în anul următor.

S-au construit câteva locașuri de închinare ortodoxe române peste hotarele țării: o biserică la Sofia, o capelă și un cămin la Ierusalim, la care se adaugă bisericile comunităților ortodoxe române din Banatul iugoslav, Statele Unite și Canada.

Legăturile interortodoxe s-au întărit apoi prin schimburi de scrisori irenice între patriarhii Bisericii Ortodoxe Române și ceilalți întâistătători ai Bisericilor autocefale, prin schimburi de profesori de teologie și de studenți. La Facultățile noastre de Teologie au studiat tineri din aproape toate Bisericile Ortodoxe, iar tineri români au fost trimiși la studii în diferite centre teologice de peste hotare.

Legături cu alte Biserici creștine. Biserica noastră a avut discuții rodnice și cu reprezentanții altor Biserici creștine. Astfel, în 1935 a avut loc o *Conferință româno-anglicană* la București, în problema recunoașterii validității hirotoniilor anglicane. În 1936, patriarhul Miron Cristea, cu o delegație de ierarhi și teologi români, a făcut o vizită arhiepiscopului de Canterbury, în Anglia.

La începutul secolului al XX-lea, dar mai ales după primul Război mondial, s-au pus bazele Mișcării ecumenice, existentă și azi. Între cele două războaie mondiale au existat trei mari organizații ecumeniste: *Viață și faptă* (Creștinism practic), *Credință și organizare* și *Alianța pentru înfrățirea popoarelor prin Biserică*. Biserica noastră și-a trimis delegați la toate congresele acestor organizații. De exemplu, în 1925, la Congresul organizației Creștinismului practic, ținut la Stockholm în Suedia, Biserica noastră a trimis o delegație în frunte cu mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului. La Congresul celei de-a doua mișcări ecumeniste, *Credință și organizare*, ținut la Lausanne în Elveția, în 1927, a participat o altă delegație a Bisericii noastre. Cea de-a treia organizație, *Alianța pentru înfrățirea popoarelor prin Biserică* — și care milita pentru pacea lumii — a ținut mai multe conferințe regionale, unele din ele în țările balcanice

și în România (la București, în 1933, prezidată de patriarhul Miron și la Râmnicu Vâlcea, în 1936). Biserica noastră a fost prezentă și la alte numeroase congrese și conferințe ale acestor organizații ecumeniste, la unele congrese ale vechilor catolici etc.

C o n c l u z i i . *Toate aceste activități culturale și relații ecumenice au dus la creșterea prestigiului Bisericii Ortodoxe Române în afara hotarelor țării, în fața întregii creștinătăți.*

BIBLIOGRAFIE:

Pentru patriarhii Miron și Nicodim, să se vadă rev. B.O.R., LVI, nr. 11-12, 1938, p. 609-712; B.O.R., an. LXIII, nr. 11-12, 1945, p. 553-756; Teodor N. Manolache, *Bibliografia Î.P.S. Nicodim, Patriarhul României*, Neamț, 1947, 181 p.; Mircea Păcurariu, *Cultura teologică românească între anii 1925-1975*, în S.T., an. XXVII, nr. 9-10, 1975, p. 653-686.

Grigorie T. Marcu, *Mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului. Biobibliografie*, în vol. *Omagiu Înalt Prea Sfinței Sale dr. Nicolae Bălan Mitropolitul Ardealului, la douăzeci de ani de arhipăstorire*, Sibiu, 1940, p. 65-128; Ștefan Meteș, *Viața Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania în cei din urmă douăzeci de ani (1919-1939)*, în același volum, p. 543-566 (și alte articole omagiale); Mircea Păcurariu, *Din viața Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania în ultimii 50 de ani (1925-1975)*, în M.A., an. XX, nr. 11-12, 1975, p. 796-818.

Nicolae I. Șerbănescu, *Biserica Ortodoxă Română și mișcarea ecumenică*, în „Ortodoxia”, an. XIV, nr. 1-2, 1962, p. 153-180; Lucian Florea, *Participarea și contribuția Bisericii Ortodoxe Române la conferințele interortodoxe în prima jumătate a secolului XX*, în același număr, p. 181-197.

LECTURĂ

MITROPOLITUL NICOLAE BĂLAN AL ARDEALULUI

Despre dorința de revenire la Ortodoxie a credincioșilor greco-catolici transilvăneni (1928)

Astăzi, ce e drept — de ce n-am spune? — astăzi în Ardeal este o mișcare de trecere de la Biserica unită la Biserica ortodoxă. Eu nu vreau să contest acest lucru. Așa e în realitate. Cine a produs această mișcare? Trebuie să-mi recunosc o mare greșeală: N-am avut timpul și puțința ca să produc eu această mișcare. Am fost atât de ocupați, eu și ceilalți ierarhi din Ardeal, cu problemele de

organizare a Bisericii de pe întreg cuprinsul țării și cu alte multe și mari probleme bisericești și naționale, încât n-am putut să ne ocupăm și de chestiunea aceasta, deși nu am avea nici un motiv de a ne scuza dacă am fi lucrat altfel.

S-au angajat însă împrejurările, ca ele să pornească acea mișcare de întoarcere de la Biserica unită la noi; s-a angajat România să facă acest lucru. Astăzi, românii din Ardeal, și cei uniți și cei ortodocși, cercetează aceeași școală, care e una pe întreg cuprinsul țării; flăcăii fac parte din aceeași oaste, ei vin aici, în capitala țării noastre, și în călătoriile lor pe pământul scump al patriei de la o graniță până la cealaltă, ei văd că frații lor din Ardeal în majoritate sunt ortodocși, văd că frații lor de peste Carpați sunt cu toții ortodocși și atunci, credeți că este atât de puțin inteligent țăranul din Ardeal să nu tragă concluziile care se impun din această situație?...

De altfel poporul nici nu știe despre deosebiri; el nu a primit nici o deosebire în credință atunci când a fost trecut la unire, așa după cum v-am arătat. Nici Prea Sfințiii Lor nu fac deosebiri. „Filioque“ nu se citește în Simbolul credinței nici chiar în biserica catedrală din Blaj.

Sfânta cuminecătură o face Î.P.S.S. mitropolitul Blajului întocmai cum o fac și eu la Sibiu. Dar poporul nici n-ar primi sfânta cuminecătură cum o fac catolicii puri. S-a întâmplat în timpul războiului, ca soldații din armata austro-ungară, aparținători cultului unit, zăcând bolnavi în spitale, să aibă nevoie de preot și să-i ceară sfânta împărtășanie. Neaflându-se preot unit în apropiere, ofițerii au chemat la patul bolnavului pe preotul cultului care se credea cel mai apropiat de cultul unit, adică pe preotul catolic. Când preotul catolic voia să împărtășească pe români cu ostia, flăcăii spuneau: Dă-mi mie sfânta cuminecătură cea românească!

De purgatoriu nu știu. Și atunci ce le-a mai rămas din credința catolică? A mai rămas papa. Dar papa e departe și legătura cu el nu intră deloc în sfera preocupărilor religioase ale poporului aparținător Bisericii unite. Iată, deci, că nimic nu desparte acest popor de Biserica strămoșească a neamului. Poporul aparținător Bisericii unite trăiește și astăzi în aceleași tradiții de viață religioasă și bisericească în care a fost crescut până la 1700 și în care trăiește majoritatea fraților săi, rămași credincioși Bisericii ortodoxe...

Dar cu toate acestea, noi îi privim cu toată dragostea pe frații noștri și vă rog să credeți și rog și pe frații mei să creadă că tot ceea ce am spus aici, n-am spus din ură, ci am spus ca să înțeleagă adevăratele noastre motive, pe cari le purtăm în suflet, de a-i vedea totdeauna lângă noi. Noi vrem să-i vedem cât mai apropiați de noi, întru nimic înstrăinați, ci când va fi cu voia lui Dumnezeu, reîntregind vechea noastră unitate bisericească, precum ne poruncesc nevoile vremii astăzi.

Eu am de la bunul Dumnezeu această mare nădejde, care se va izbândi! Și mă rog Lui pentru izbândirea ei.

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ ÎNTRE ANII 1948-1989.

Patriarhii Justinian și Iustin. Noua organizare și legislație bisericească. Diaspora românească.

Actul de la 23 august 1944 și mai ales cel de la 6 martie 1945, când s-a instaurat un regim comunist totalitar în România, au dus la profunde schimbări de ordin politic, social și economic. După cum era de prevăzut, au survenit schimbări și în viața Bisericii Ortodoxe Române și a celorlalte culte din țară. Biserica a fost înlăturată cu totul din viața statului, a devenit o instituție marginalizată, mai corect spus „tolerată“ de statul ateu, activitatea ei limitându-se strict la cadrul parohial și la lăcașul de cult al fiecărei parohii. Schimbările politice de după anii 1944-1945 au cerut din partea Bisericii o mare capacitate de adaptare la noua situație, pentru a o feri de frământările prin care a trecut Biserica Ortodoxă Rusă după revoluția comunistă din 1917, ca și de primejdia desființării, așa cum se întâmplase cu toate cultele din două țări comuniste, Albania și China. Biserica noastră a fost pusă în situația de a renunța la anumite laturi ale activității sale. Cu toate acestea, prin tactul și clarviziunea unor ierarhi de prestigiu, între care trebuie să-l consemnăm în primul rând pe patriarhul Justinian Marina, a fost salvată însăși existența Bisericii și — în același timp — și-a putut continua activitatea — în anumite limite — chiar și în noua structură a societății românești.

Aspecte ale prigoanei antireligioase. După încheierea războiului nu și-au mai putut relua activitatea asociațiile preoțești care au luat naștere în perioada interbelică, nici asociațiile de mireni care urmăreau reînvierea sentimentului religios în mijlocul poporului (Oastea Domnului, Frăția Ortodoxă Română, Societatea Femeilor Ortodoxe ș.a.). S-au întrerupt — până în 1961 — legăturile cu organizațiile ecumenice din Apusul Europei. Din 1948 Biserica n-a mai putut continua lucrarea ei caritativ-filantropică, fiind desființate toate așezămintele bisericești de acest gen. În același an a fost eliminat învățământul religios din școlile de toate gradele, s-au interzis slujbele în spitale, azile, penitenciare și cazărmi.

Pe tărâmul vieții culturale, tot în 1948 au fost suprimate periodicele bisericești ale tuturor eparhiilor (cu excepția „Telegrafului român“ de la Sibiu), au fost desființate Facultatea de Teologie din Suceava (refugiată aici de la Cernăuți), patru Academii teologice din Ardeal și Banat (cu excepția celei de la Sibiu, care a devenit Institut), Academia de Muzică religioasă din București și absolut toate Seminarile din Muntenia și Moldova.

În același an s-au desființat câteva eparhii (Huși, Argeș, Constanța, Caransebeș, Sighet, a Armatei), precum și posturile de arhieriei-vicari, încât au fost „puși în retragere“ vreo 20 de ierarhi. În 1950 a fost pensionat, la 47 de ani, episcopul Nicolae Popoviciu de la Oradea, pentru că ceruse dreptul de a se face catehizarea tineretului și criticase regimul în predicile sale. Au încetat — pentru o perioadă destul de îndelungată — legăturile cu „diaspora“ românească. Eparhiile românești din Basarabia și Bucovina au fost pierdute încă din 1944, teritoriile respective fiind anexate la fosta Uniune Sovietică.

În anul 1948 a început un control permanent exercitat asupra tuturor slujitorilor Bisericii, fie prin așa-numiții „inspectori de culte“ (din cadrul Ministerului, iar mai târziu al Departamentului Cultelor), dar mai ales prin ofițerii de Securitate, prezenți mereu în toate instituțiile bisericești (protopopiate, mănăstiri, școli teologice, centre eparhiale, Patriarhie), gata oricând să reprime orice acțiune considerată contrară intereselor statului ateu. Departamentul Cultelor cenzura absolut toate publicațiile bisericești.

În afară de cele trei reviste care apăreau la București pentru întreaga Patriarhie și care aveau un tiraj de câte 10.000 de exemplare, celelalte publicații aveau un tiraj extrem de redus (2.000-5.000 de exemplare); toate tipăriăturile circulau într-un cadru foarte restrâns, în cercurile bisericești. Potrivit Statutului din 1948, Biserica avea dreptul de a face catehizarea credincioșilor (nu a tineretului) în cadrul Vecerniei; în realitate, preoții și copiii erau atât de mult urmăriți, încât, practic, prea puțini au putut beneficia de ea.

După instalarea regimului totalitar sute de preoți ortodocși au fost arestați și anchetați, aruncați în închisori (Jilava, Pitești, Aiud, Gherla), trimiși să lucreze la Canalul de tristă amintire Dunăre-Marea Neagră, câțiva chiar deportați în Siberia, de cele mai multe ori pentru acuzații total nefondate sau pentru refuzul de a divulga secretul spovedaniei. Această acțiune a început sporadic din 1945, continuând cu o mare duritate în 1948-1952, apoi în anul 1959, luând sfârșit abia în vara anului 1964, când au fost eliberați toți deținuții politici. Consemnăm aici — dintr-o listă de-a dreptul impresionantă — doar numele unor teologi de prestigiu care au trecut prin închisorile comuniste: profesorii de teologie Nichifor Crainic, Teodor M. Popescu și Dumitru Stăniloae de la București, Ioan Gh. Savin și Constantin Tomescu de la Chișinău, Ilarion Felea de la Arad și Liviu Munteanu de la Cluj (amândoi morți la Aiud), arhimandriții Benedict Ghiuș, Sofian Boghiu, Roman Braga, frații Vasile și Haralambie Vasilache, starețul Gherasim Iscu de la Tismana, ieromonahii Daniil Sandu Tudor (poet și ziarist, mort la Aiud), Antonie Plămădeală (mai târziu mitropolit), ierodiaconul Bartolomeu Valeriu Anania (mai târziu arhiepiscop), chiar și unii studenți teologi, dar mai cu seamă peste 1800 de preoți de mir, din care o bună parte nu s-au mai întors (unii au făcut peste 15 ani de închisoare). Câțiva preoți au fost condamnați la moarte și executați pentru că au participat la rezistența armată din munți alături de alți luptători anticomuniști. Fostul mitropolit al Bucovinei, apoi al Transnistriei, Visarion Puiu, fusese condamnat la moarte "în contumacie" încă din 1946 (se refugiase în Apus în august 1944).

Au fost arestați și închiși toți ierarhii uniți din Ardeal; unii dintre ei au murit în închisoare sau la domiciliul forțat care li s-a impus; aceeași soartă au avut și alți slujitori ai Bisericii unite. Tot așa au fost arestați și întemnițați episcopii romano-catolici din Alba Iulia, Timișoara, București și Iași (ultimii trei morți în închisoare), precum și mulți preoți romano-catolici sau pastori ai cultelor protestante și neoprotestante.

În 1959, prin Decretul de Stat 410, au fost desființate mai multe mănăstiri și schituri ortodoxe, sute de călugări și călugărițe fiind scoși cu forța din ele și trimiși fie în familiile lor, fie la muncă în diferite unități de stat. În același an au fost desființate cele două seminarii pentru călugărițe — cu cinci clase — înființate cu zece ani în urmă de patriarhul Justinian la mănăstirile Agapia și Hurezi.

În București — mai ales în deceniul al nouălea — a început nefericita acțiune de demolare a peste 20 de biserici, dintre care unele erau monumente istorice sau de artă (mănăstirea Văcărești, biserica Sf. Vineri etc.).

În pofida atâtor restricții și supravegheri, ierarhii, călugării și preoții de mir au știut să fie mereu la datorie, în mijlocul credincioșilor, cultivând tradițiile creștine-strămoșești, contribuind la valorificarea patrimoniului cultural-artistic național și la refacerea sau zidirea unor lăcașuri de închinare, dar mai ales predicând adevărurile veșnice ale Evangheliei lui Hristos. De fapt, Biserica a fost singura instituție care a propagat o altă învățătură decât cea „materialist-ateistă“ oficială.

*

Cunoscând aceste lucruri, vom prezenta succint aspectele esențiale din lucrarea Bisericii în perioada regimului totalitar. Așa cum am menționat mai sus, în 1948 au avut loc cele mai însemnate schimbări în viața Statului, dar și a Bisericii, fapt pentru care considerăm acest an drept începutul unei noi perioade în istoria Bisericii noastre, care a durat până în decembrie 1989. De altfel, în același an au avut loc alegerea și înscăunarea celui de al treilea patriarh, *Justinian Marina*, cel care a fost nevoit să dea o nouă

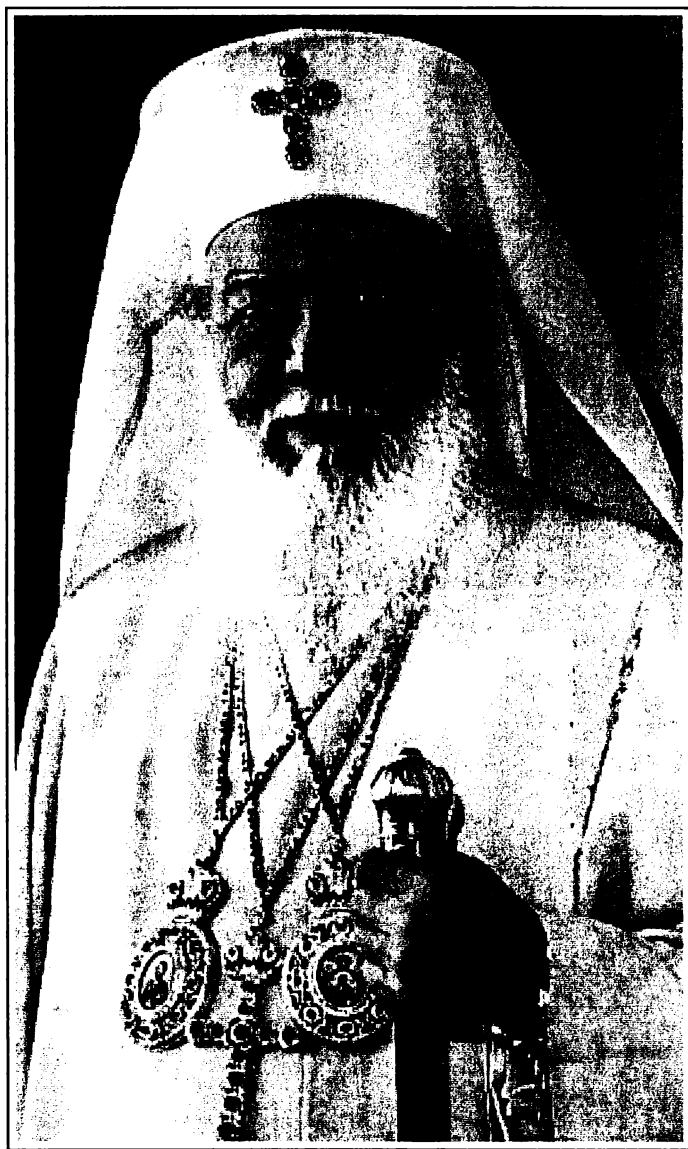

Patriarhul Justinian Marina (1948-1977).

**Patriarhul
Nicodim Munteanu
(1939-1948).**

**Patriarhul
Iustin Moisescu
(1977-1986).**

**Prea Fericitul Părinte
Teoctist
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.**

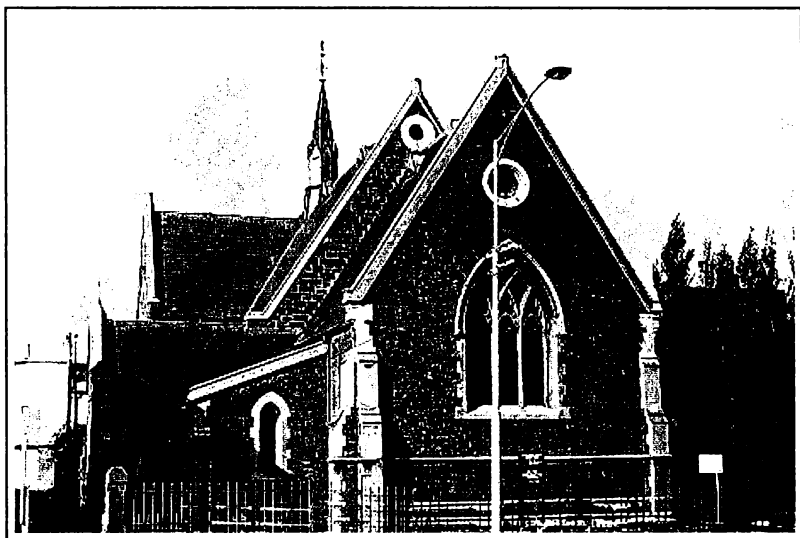
**Biserica din Strâmtura - jud. Maramureș
(a doua jumătate a sec. XX).**

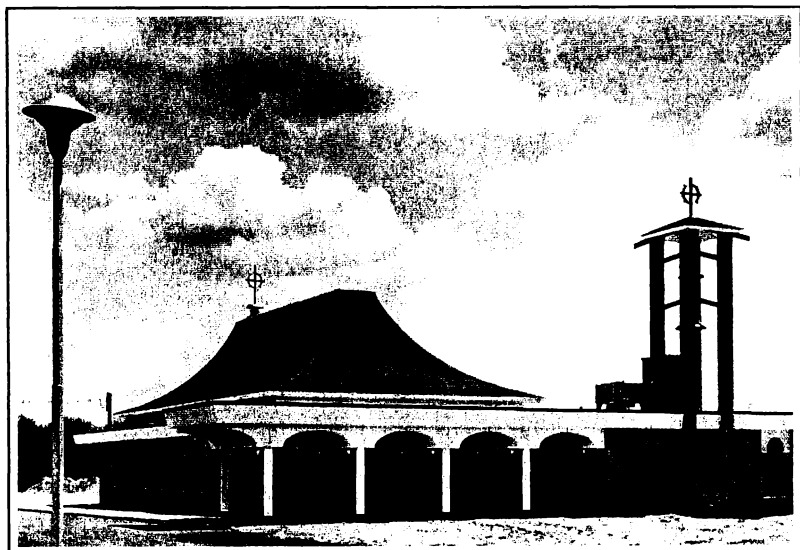
**Biserica
din Zădăreni -
jud. Arad.**

**Clădirea Seminarului Teologic "Sf. Apostol Andrei" - Galați
(prima jumătate a sec. XX).**

Biserica Parohiei române din Melbourne - Australia (1961 - 1963).

Biserica românească din Warren - Ohio, în S.U.A.

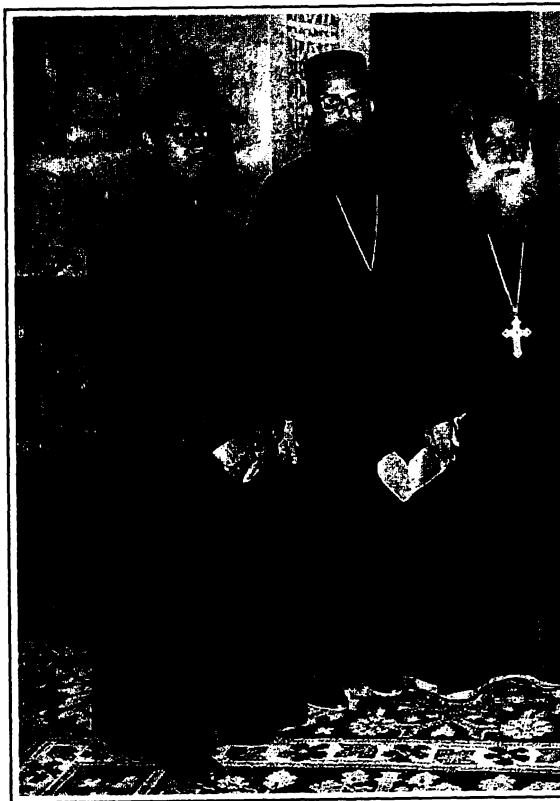

**Biserica
ortodoxă
română
"Sfânta Maria"
din Cleveland - Ohio,
construită
în stilul bisericilor
Maramureșene.**

**O parte
din noua
incintă
a mănăstirii
Sâmbătă
de Sus
(sfințită
la 15 august
1993
de patriarhul
ecumenic
Bartolomeu I,
patriarhul
Teoctist
al României
și alți ierarhi
români
și greci).**

**Patriarhul
Justinian
în mijlocul
delegației
Bisericii
Siro-
ortodoxe
din India
de Sud.**

orientare vieții Bisericii Ortodoxe Române, în funcție de noile condiții create de orânduirea social-politică totalitară din România. Activitatea lui a fost continuată, din anul 1977, de patriarhul *Iustin Moisescu*, iar din 1986 de patriarhul *Teoctist Arăpașu*.

Înainte de a relata principalele aspecte ale vieții bisericești de după 1948 vom prezenta succint câteva date biografice ale patriarhilor Justinian și Iustin, figuri reprezentative ale Ortodoxiei în genere și ale ecumenismului contemporan.

Patriarhul Justinian Marina — din botez Ioan — era originar din Suiesti - jud. Vâlcea (n. 22 februarie 1901); a studiat la Seminarul teologic din Râmnicu-Vâlcea, apoi la Facultatea de Teologie din București. A fost învățător și preot-paroh în Băbeni-Vâlcea, preot la biserica „Sf. Gheorghe“ din Râmnicu Vâlcea. Rămas văduv, în 1945 a fost ales arhiepiscop-vicar al Arhiepiscopiei Iașilor, cu titlul de „Vasluianul“, iar în 1947 a fost ales mitropolit al Moldovei. După moartea patriarhului Nicodim (27 februarie 1948) a devenit locțiitor de patriarh, iar la 24 mai 1948 a fost ales patriarh, fiind înscăunat la 6 iunie 1948. Ca patriarh, a îndrumat activitatea întregii Biserici sub raport pastoral, cultural și ecumenic. A fost preocupat de restaurarea unor monumente de artă bisericească din Arhiepiscopia Bucureștilor, de dezvoltarea învățământului teologic, a lucrat pentru promovarea ecumenismului, s-a îngrijit de „diaspora“ românească ortodoxă. A dat Bisericii o legislație corespunzătoare, cerută de împrejurările politice de atunci, s-a procedat la prima canonizare de sfinți români. Toate cuvântările sale au fost publicate în 12 volume, sub titlul „*Apostolat social*.“ A trecut la cele veșnice la 26 martie 1977, fiind înmormântat în biserica „Radu Vodă“ din București.

Patriarhul Iustin Moisescu s-a născut la 5 martie 1910 în Căndești-Argeș, ca fiu de învățător, căzut pe câmpul de luptă în primul Război mondial. Și-a făcut studiile la Seminarul orfanilor de război din Câmpulung-Muscel, la Facultatea de Teologie din Atena, care i-a conferit doctoratul (1937), la Facultatea de Teologie romano-catolică din Strasbourg. A fost, pentru scurt timp, profesor la Seminarul „Nifon“ din București, la Facultatea de Teologie

ortodoxă din Varșovia (1938-1939), apoi la Facultatea de Teologie din Cernăuți-Suceava (1940-1946) și la Institutul Teologic Universitar din București (1946-1956). Intrat în cler, a fost ales mitropolit al Ardealului (1956) și apoi mitropolit al Moldovei și Sucevei (1957), ca în 1977 să urmeze în scaunul patriarhal. Ca profesor de teologie, a publicat mai multe lucrări: *Evagrie din Pont, Sf. Scriptură și interpretarea ei în opera Sf. Ioan Hrisostom, Activitatea Sf. Apostol Pavel în Atena, Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, a tradus *Simbolica* teologului grec Hristu Andrusos în românește. Ca mitropolit la Iași, a îndrumat acțiunea de restaurare a unor vechi monumente istorice din Moldova, s-au ridicat clădiri noi în incinta centrului mitropolitan din Iași, a îndrumat activitatea editorială, a reprezentat Biserica noastră la zeci de congrese și întruniri intercreștine, mai ales în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor și în Conferința Bisericilor Europene. A murit la 31 iulie 1986, fiind înmormântat în catedrala patriarhală.

Urmașul său este Prea Fericitul Patriarh *Teoctist Arăpașu*, a cărui viață și activitate vor fi prezentate în alte pagini.

Organizarea bisericească. După ce s-a promulgat *Legea pentru regimul general al cultelor* la 4 august 1948, Sf. Sinod a întocmit un nou *Statut pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, în octombrie 1948. Patriarhia era organizată acum cu un număr redus de eparhii, precum urmează: I. Mitropolia Ungrovlahiei, cu Arhiepiscopia Bucureștilor, Episcopia (ulterior Arhiepiscopia) Tomisului și Dunării de Jos și Episcopia Buzăului; II. Mitropolia Moldovei și Sucevei, cu Arhiepiscopia Iașilor și Episcopia Romanului și Hușilor; III. Mitropolia Ardealului, cu Arhiepiscopia Sibiului, Episcopia (ulterior Arhiepiscopia) Vadului, Feleacului și Clujului, Episcopia Alba Iulia (înființată numai în 1975) și Episcopia Oradiei; IV. Mitropolia Olteniei, cu Arhiepiscopia Craiovei și Episcopia Râmnicului și Argeșului; V. Mitropolia Banatului (creată în 1947), cu Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului și Episcopia Aradului.

Organele centrale deliberative ale Patriarhiei erau Sfântul Sinod și Adunarea Națională Bisericească. Sf. Sinod este format

din toți mitropoliții și episcopii în funcțiune, episcopii-vicari și arhieriei-vicari. Între sesiuni, se poate întruni Sinodul permanent, format din patriarh, mitropoliți și un episcop-vicar patriarhal. Adunarea Națională Bisericească este formată din reprezentanți ai tuturor eparhiilor, câte un cleric și doi mireni din fiecare. Organul superior administrativ pentru afacerile întregii Biserici — organul executiv al Sf. Sinod și al Adunării Naționale Bisericești — este Consiliul Național Bisericesc.

Părțile constitutive ale Patriarhiei sunt: mitropolia, eparhia, protopopiatul, mănăstirea și parohia. Organul deliberativ al eparhiei este Adunarea eparhială (formată din 10 clerici și 20 de mireni), iar organul executiv este Consiliul eparhial (format din mai mulți consilieri eparhiali). Pe lângă parohie funcționează, ca organ deliberativ, Adunarea parohială, formată din toți credincioșii majori, iar ca organ executiv, Consiliul parohial (format din câțiva consilieri) și Epitropia parohială, care se ocupă cu gestiunea parohiei.

La sfârșitul regimului totalitar în cuprinsul Patriarhiei Române existau peste 9.000 de parohii, cu aproape 9.000 de preoți și diaconi în activitate, circa 12.300 lăcașuri de închinare, 140 de așezări monahale (mănăstiri, schituri, metoace), cu aproximativ 2.600 de viețuitori.

„Diaspora“ ortodoxă românească. În primul rând trebuie reținut faptul că datorită anexării Basarabiei și Bucovinei la statul sovietic, în 1944, Biserica Ortodoxă românească de acolo a fost subordonată Patriarhiei Moscovei. Pe teritoriul Basarabiei (devenită Moldova Sovietică) a rămas o singură eparhie, la Chișinău, condusă de ierarhi ruși, mereu schimbați. Din cele peste o mie de biserici de mir au rămas deschise aproximativ 200, iar dintre mănăstiri una singură. Preoții erau formați în seminariile rusești, iar unii nu aveau nici o pregătire. În Bucovina, anexată la Republica Sovietică Ucraina, a rămas o Episcopie la Cernăuți, cărmuită tot de ierarhi ruși sau ucraineni. Și aici au fost închise numeroase biserici de mir și toate așezările monahale. Mulți preoți și călugări

din Basarabia și Bucovina au fost deportați în Siberia, în Kazahstan sau în alte locuri.

În urma schimbărilor teritoriale survenite după primul război mondial numeroase sate românești au rămas pe teritoriul Iugoslaviei și al Ungariei. Parohiile ortodoxe românești din aceste două țări (peste 60 în Banatul sârbesc și aproximativ 20 în Ungaria) s-au constituit în două Vicariate, cu sediul la Vârșeț (1971), respectiv la Gyula (1946).

După al doilea Război mondial s-au întrerupt legăturile cu românii ortodocși din Statele Unite și Canada. Fostul lor episcop, *Policarp Morușca*, nu s-a mai putut reîntoarce la ei. În această situație, reprezentanții clerului și ai credincioșilor români de acolo și-au ales un nou episcop, pe ardeleanul *Valerian Trifa* (1952-1984). Dar cu sprijinul autorităților de stat din România a fost hirotonit în țară un alt episcop și anume preotul văduv *Andrei Moldovan* din Akron-Ohio (1950-1963). S-au creat astfel două eparhii, încât s-a produs o divizare a „diasporei“ românești de pe continentul american care dăinuiește până azi. Urmașul episcopului Valerian este, din 1984, *Nathanail Popp*, român născut în America. În fruntea celeilalte eparhii a fost ales, în 1966, *Victorin Ursachi*, originar din Bucovina, fost superior al așezămintelor românești de la Ierusalim, care a păstorit până la începutul anului 2001.

Îndată după război, dar și după instaurarea regimului comunist, mulți români ortodocși au reușit să se refugieze în Apusul Europei, întărind astfel „diaspora“ de acolo. S-a refugiat chiar și fostul mitropolit al Bucovinei (apoi al Transnistriei, cu sediul la Odessa), *Visarion Puiu*, care s-a declarat conducătorul unei eparhii românești în Europa occidentală. El a hirotonit ca episcop-vicar pe arhimandritul *Teofil Ionescu* de la Paris, care, după 1958, i s-a considerat succesor. În 1973 *Teofil* a revenit însă sub jurisdicția Patriarhiei. Ulterior, eparhia a fost condusă de episcopii-vicari *Lucian Florea* și *Adrian Hrițcu*, cel din urmă fiind ales apoi arhiepiscop.

Pe parcurs, diferiți preoți trimiși de Patriarhia noastră au organizat parohii românești la Londra, apoi la Stockholm,

Jonköping, Göteborg, Malmö (toate în Suedia), München, Hamburg, Offenbach, Salzgitter (în Germania), Milano, Torino, Florența (în Italia), Geneva (Elveția), Melbourne, Sydney și Adelaide (în Australia), Wellington (Noua Zeelandă) etc.

Sub jurisdicția Patriarhiei se află și câteva așezăminte românești de la Locurile Sfinte din Israel (o biserică și un cămin la Ierusalim, o biserică la Iordan).

La Muntele Athos, din cele peste șapte sute de așezări monahale existente azi 72 sunt cunoscute ca românești, cele mai importante fiind schiturile Prodromu și Lacu.

Reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române. Un fapt dureros, care a afectat mult viața Bisericii noastre timp de două secole și jumătate, l-a constituit dezbinarea bisericească din Ardeal petrecută după anii 1698-1701. În această lungă perioadă de timp s-a încercat în mai multe rânduri să se refacă vechea unitate de credință. S-a cerut acest lucru în 1798, în Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848 și după Unirea din 1918. După realizarea unității noastre statale zeci de preoți și mii de credincioși uniți au revenit la Biserica Ortodoxă. La 27 februarie 1939 în cadrul unei mari adunări românești, convocată la Alba Iulia, cu peste 50.000 de participanți, sub conducerea mitropoliților de la Sibiu și Blaj, s-a hotărât să se înceapă lucrările de refacere a unității bisericești. Al doilea Război mondial a împiedicat însă realizarea acestei inițiative. Acțiunea de revenire și propuneri în acest sens au continuat și după încheierea războiului. În 1948, doi ierarhi ortodocși — patriarhul Justinian Marina și mitropolitul Nicolae Bălan — adresează chemări clerului și credincioșilor de a reveni la Biserica strămoșească.

La 1 octombrie 1948 36 de preoți uniți — în frunte cu protopopul Traian Belășcu — delegați de 430 colegi ai lor, au ținut o consfătuire la Cluj, hotărând revenirea la Biserica strămoșească. La 3 octombrie ei au fost primiți de patriarhul Justinian și de alți membri ai Sf. Sinod, aducându-le la cunoștință hotărârile de la Cluj. Îndată, sute de preoți și mii de credincioși au cerut revenirea la Biserica strămoșească. La 21 octombrie 1948

patriarhul Justinian a prezidat — în prezența membrilor Sf. Sinod — o mare adunare bisericească la catedrala ortodoxă (fostă a „Încoronării“) din Alba Iulia, prin care se consfințea refacerea unității noastre de credință. Toți preoții uniți au fost încadrați fie în parohiile lor, devenite acum ortodoxe, fie la alte parohii. Din rândurile lor au fost promovați doi ierarhi, profesori de teologie, vicari și protopopi. În felul acesta, s-a ajuns la refacerea unității noastre de credință în Transilvania.

C o n c l u z i i . *Sub cărmuirea duhovnicească a patriarhului Justinian Marina Biserica noastră a dobândit o legislație nouă care — cu schimbările impuse de înlăturarea regimului totalitar din 1989 — este în vigoare și azi. Datorită clarviziunii și diplomației acestui patriarh, Biserica și-a putut desfășura activitatea chiar și după instaurarea unui regim totalitar - ateu în țara noastră.*

BIBLIOGRAFIE:

Nicolae (Mladin), *Biserica Ortodoxă Română una și aceeași în toate timpurile*, Sibiu, 1968, 309 p.; Liviu Stan, *Legislația Bisericii Ortodoxe Române în timpul arhipăstoririi Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian*, în „Ortodoxia“, an. XX, nr. 2, 1968, p. 276-296 și în vol. *Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1968, p. 171-188; Teodor N. Manolache, *Note pe filele calendarului celor 20 de ani de arhipăstorie a Prea Fericitului Patriarh Justinian*, în vol. cit., p. 475-561 (cont. în B.O.R., an. XCI, nr. 6, 1973, p. 547-598); B.O.R., an. XCV, nr. 7-8, 1977, p. 584-668; *Bisericile osândite de Ceaușescu, București, 1977-1989*, București, 1995, 218 p. (scrisă de un colectiv de arhitecți); vol. *Biserica întemnițată, România 1944-1989*, București, 1998, 463 p.

LECTURĂ

PATRIARHUL JUSTINIAN

Din cuvântarea rostită la a 20-a aniversare a Reîntregirii Bisericii Ortodoxe din Transilvania

După ce principii calvini ai Ardealului au încercat în zadar să producă dezbinare în rândul ortodocșilor români, urmărind calvinizarea lor, în cursul

secolului al XVIII-lea, împărații habsburgi cu generalii lor și cu nobilimea maghiară au încercat să realizeze acest plan de dezbinare a noastră, prin forțarea unei părți a credincioșilor noștri să primească așa-zisa unire cu Roma, pentru ca astfel să spargă unitatea sufletească a românilor în aceste locuri. Nenumărate au fost actele de silnicie cu care au încercat ei să desprindă pe credincioșii ortodocși din Transilvania de la Biserica dreptslăvitoare și din legătura lui religioasă cu poporul român din sudul și estul Carpaților.

Dar românii transilvăneni în majoritatea lor au rămas neclintit alipiți de legea lor strămoșească, suferind pentru ea închisori, împilări grele „până la sânge”. „Unora trăgându-le și pielea de pe ei”, cum mărturisește episcopul Inocențiu Micu Clain, și-au dat viața ca martiri. Iar partea care a trebuit să primească unirea cu Roma, a făcut aceasta numai de formă, păstrând în realitate toată credința strămoșească, toate sărbătorile și slujbele Bisericii Răsăritene, folosind aceleași cărți de cult și aceleași cântări bisericești, și rămânând astfel întru totul unită sufletește cu ceilalți frați ai lor. Forța unității religioase a fost atât de puternică în sânul poporului român, că n-a putut fi înfrântă de nici una din uneltirile și persecuțiile folosite în cei aproape 250 de ani, de forța unui stat feudal străin și de puținele lui unelte din ierarhia greco-catolică.

Gheorghe Barițiu, un fruntaș al românilor uniți, scria: „De s-ar pune clerul românesc întreg, de ar întreprinde el cu toată ardoarea vreo reformă, fie aceea în oricare privință care să se atingă de trebile cele religioase ale românilor, ei ar ști să dea acest cler afară pe strungă și să rămână în ceea ce au apucat”.

Forța unității poporului român s-a manifestat nu numai în refuzul oricărei dezbinări în esența credinței și cultului, ci și în pornirea neconținută a românilor din ambele strane de a înlătura chiar și despărțirea bisericească-administrativă impusă de răuvoitorii lor stăpânitori.

Preoții greco-catolici, spre lauda lor, slujeau adeseori împreună cu preoții ortodocși, se suplineau unii pe alții, când lipseau din parohie, pentru că așa voia poporul și ei simțeau ca poporul. Ei trăiau astfel împreună cu poporul, viața lor de toate zilele peste nefireasca și artificiala despărțire bisericească între frați. Iar voința credincioșilor noștri din ambele strane de a înlătura cu totul chiar și această despărțire administrativă și formală, s-a manifestat de nenumărate ori. Acum două veacuri, episcopul Ioan Inocențiu Micu Clain, neînfricatul luptător pentru unitatea națională, spunea: „Noi de pe timpul lui Traian ne tragem. Am fost moșteni în acel pământ regesc și până azi stăpânim sate întregi, deși asupriți cu mii de mizerii și felurite sarcini de cei puternici”. Cu Micu Clain s-a deschis lupta împotriva asupririi naționale. El s-a stins din viață la Roma.

Cât timp însă o parte din poporul român din Transilvania se afla sub o stăpânire politică străină, el a fost împiedicat să înfăptuiască această arzătoare dorință a sa...

Îndată însă ce aceste piedici au dispărut, după 1944, și însuși Concordatul a fost desființat, s-a purces la desvârșirea unității credincioșilor pe plan bisericesc,

căci „Sufletul nostru s-a izbăvit de cursa lor. Cursa s-a sfârșit și noi ne-am izbăvit,” cum grăiește psalmistul (Ps. CXXIII, 6-7).

Actul unității religioase s-a săvârșit în mod spontan, ca o încununare firească a unei îndelungate năzuințe. Nici o persecuție religioasă nu i-a pătat frumusețea și puritatea, nici o silnicie nu a fost necesară pentru ca el să fie înfăptuit. Căci sila este necesară numai când un părăiaș este despărțit de matca lui, nu și când el revine în râul de la care a fost despărțit.

Se cuvine azi să aducem cuvânt de laudă dreptcredincioșilor noștri din Transilvania, care au stăruit neclintit în unitatea lor de credință. Se cuvine să aducem laudă tuturor celor ce au luptat pentru Reîntregirea bisericească și tuturor celor ce au realizat-o și au consolidat-o.

Reprodus din rev. *Biserica Ortodoxă Română*, an. LXXXVI, nr. 9-10, 1968, p. 1017-1018 (și *Apostolat social*, vol. X, București, 1971, p. 108-110).

ÎNVĂȚĂMÂNTUL TEOLOGIC,
CULTURA ȘI ARTA BISERICESCĂ
DUPĂ 1948.
CANONIZAREA SFINȚILOR ROMÂNI

Învățământul teologic. În anul 1948 a fost reorganizat învățământul teologic. Prin Legea pentru regimul general al cultelor din august 1948 școlile teologice de toate gradele, ale tuturor cultelor, au fost trecute în răspunderea cultului respectiv, dar sub controlul Ministerului (apoi Departamentul) Cultelor.

Pe temeiul acestei Legi, Biserica Ortodoxă Română și-a organizat învățământul în trei tipuri de școli: școli de cântăreți bisericești, seminarii teologice și institute teologice de grad universitar, la care trebuie să adăugăm și cursurile de îndrumare misionară și socială a clerului, ținute de profesorii celor două institute. Au funcționat șase seminarii teologice, la București, Buzău, Mănăstirea Neamț, Cluj-Napoca, Craiova și Caransebeș.

După terminarea studiilor de seminar, absolvenții lor puteau fi hirotoniți pe seama unor parohii de țară sau să se înscrie la unul din cele două Institute teologice de grad universitar din București și Sibiu. La absolvirea cursurilor se susținea examenul de licență. Din 1949, pe lângă Institutul din București s-au organizat cursuri de „magisteriu“, cu o durată de 3 ani, transformate, din 1965, în cursuri de „doctorat“. Din 1984 a primit și Institutul teologic din Sibiu dreptul de a conferi doctoratul în teologie.

La ambele Institute au învățat și studenți străini (Uganda, Etiopia, Kenya, Siria, Liban, R.F. Germania, Marea Britanie,

Iugoslavia, Bulgaria, Grecia, S.U.A., Canada etc.), după cum tineri teologi ortodocși români studiau în străinătate, la Facultăți de teologie ortodoxe, catolice și protestante.

Profesorii celor două institute erau doctori în teologie, mulți cu studii peste hotare și autori ai unor lucrări teologice de valoare și manuale. Între profesorii de la București consemnăm pe Vladimir Prelipcean și Mircea Chialda (Vechiul Testament), Nicolae Nicolaescu (Noul Testament), Teodor M. Popescu și Ioan Rămureanu (Istoria bisericească universală), Ioan G. Coman (Patrologie), Gheorghe Moiescu, Alexandru Ciurea și Nicolae Șerbănescu (Istoria Bisericii Române), Dumitru Stăniloae și Nicolae Chițescu (Dogmatică), Orest Bucevschi și Constantin Pavel (Morală), Petru Rezuș (Teologie fundamentală), Emilian Vasilescu (Istoria religiilor), Ene Braniște (Liturgică), Liviu Stan (Drept bisericesc), Nicolae Balcă (Omiletică și Catehetică), Nicolae Lungu (Muzică bisericească), Alexandru Elian (Bizantinologie).

La Sibiu: Nicolae Neaga (Vechiul Testament), Grigorie Marcu (Noul Testament), Milan Șesan și Teodor Bodogae (Istoria bisericească universală), Sofron Vlad (Istoria Bisericii Române), Isidor Todoran (Dogmatică), Nicolae Mladin și Ioan Zăgrean (Morală), Corneliu Sârbu (Teologie fundamentală), Spiridon Căndea și Alexandru Moisiu (Liturgică), Dumitru Belu și Dumitru Călugăr (Omiletică și Catehetică), Iorgu Ivan (Drept bisericesc), Gheorghe Șoima (Muzică bisericească).

Teologia ortodoxă românească. Înnoiri substanțiale a cunoscut și literatura bisericească. Se editau opt reviste bisericești, fiecare cu câte 4-6 apariții pe an, cu sute de studii, articole, cronici etc., scrise de membrii Sf. Sinod, profesorii de la cele două Institute, profesori de seminar, doctoranzi, preoți etc. Astfel, la București apar până azi trei reviste „centrale”. Prima este *Ortodoxia*, revista Patriarhiei Ortodoxe Române, în care se publică studii privind poziția Bisericii noastre în problemele interconfesionale aflate în discuție. A doua este revista celor două Institute, *Studii teologice*, în care apar diferite studii de teologie, scrise de profesori sau de doctoranzi. A treia, *Biserica Ortodoxă Română*, buletinul oficial al Patriarhiei Române, publică îndeosebi studii și îndrumări asupra activității misionare-sociale a clerului, studii de istoria Bisericii

noastre, cronici bisericești etc. Pe lângă acestea, au apărut fără întrerupere cinci reviste ale centrelor mitropolitane: *Glasul Bisericii* (pentru Mitropolia Ungrovlahiei), *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, *Mitropolia Ardealului*, *Mitropolia Olteniei și Mitropolia Banatului*, toate publicând diferite studii sau cronici bisericești din cuprinsul eparhiilor respective. La Sibiu apare *Telegraful român*, vechiul ziar întemeiat de Andrei Șaguna. Se mai editează un buletin extern al Patriarhiei, în limbile franceză și engleză, pentru străinătate.

În același timp s-a îmbogățit și literatura teologică cu diverse lucrări. În pofida condițiilor politico-sociale din țară, numărul și valoarea tipăriturilor reprezintă un progres evident și contribuie la afirmarea teologiei românești în întreaga lume creștină. De pildă, patriarhul Justinian a publicat 12 volume de predici, pastorale, cuvântări și articole, sub titlul semnificativ *Apostolat social*, iar patriarhul Iustin a tipărit o serie de lucrări de specialitate în timp ce activa ca profesor de teologie, pe care le-am menționat în alt loc.

Mitropolitul Ardealului, Nicolae Mladin (1967-1981), a publicat lucrările: *Samuil Micu Clain teologul, Biserica Ortodoxă Română una și aceeași în toate timpurile, Studii de teologie morală, Iisus Hristos viața noastră*, toate apărute la Sibiu; este coautor al manualului universitar de *Teologie morală*. Urmașul său, mitropolitul Antonie Plămădeală (1982-2005), a publicat o serie de lucrări cu caracter dogmatic și istoric: *Biserica slujitoare, Dascăli de cuget și simțire românească, Tradiție și libertate în spiritualitatea ortodoxă, Pagini dintr-o arhivă inedită, Vocație și misiune creștină în vremea noastră* și altele. Mitropolitul Nestor Vornicescu al Olteniei (1978-2000) a publicat lucrări de istorie bisericească: *Contribuții aduse de slujitorii bisericești la independența de stat a României, Descătușarea - 1821, Scrieri patristice în Biserica Ortodoxă Română până în secolul XVII, Sf. Ierarh Petru Movilă, mitropolitul Kievului*. Mitropolitul Nicolae Corneanu al Banatului (din 1962) a publicat zeci de studii de Patologie, lucrările *Temeiurile învățaturii ortodoxe* și volumul *Studii patristice, Patristica Mirabilia, Ioan Scărarul, Antonie cel Mare*, a încurajat apariția multor lucrări cu caracter istoric la Timișoara. Episcopul Vasile Coman al Oradiei a publicat studii de teologie practică și volume de predici, episcopii Gherasim

Cristea de la Râmnic și Epifanie Norocel de la Buzău au publicat lucrări privind trecutul Bisericii românești.

Alte lucrări erau publicate de profesori de teologie, de teologi promovați la titlul de doctor etc. Între ei consemnăm pe preoții profesori Dumitru Stăniloae (traducerea *Filocaliei*, în 12 volume, *Teologia dogmatică ortodoxă*, în 3 vol., lucrări de Dogmatică publicate peste hotare), Ioan Coman (*Patrologia*, în 4 vol., *Scriitori bisericești din epoca străromână*), Ene Braniște (*Liturgica*, 2 vol), Emilian Vasilescu (*Istoria religiilor*), Liviu Stan (lucrări de Drept bisericesc), Ion Bria (un *Dicționar de teologie ortodoxă*, lucrări cu caracter ecumenist publicate peste hotare), Mircea Păcurariu (*Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, 3 vol.) și alții.

Centrele eparhiale au publicat lucrări privind istoria și monumentele istorice bisericești din eparhiile respective. Așa sunt lucrările: *Arta creștină în România* (6 vol.), *Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei*; *Arhiepiscopia Sibiului — pagini de istorie*, *Mănăstirile din Banat și Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului* (2 vol.), *Monumente istorice bisericești din Eparhia Oradiei*, *Monumente istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului*, *Cazania lui Varlaam în Transilvania* (Cluj), *Mărturii istorice și de artă creștină* (Galați), *Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților* (2 vol., Buzău), monografiile unor mănăstiri (Neamț, Voroneț, Căldărușani, Tismana, Hodoș-Bodrog, Prislop și altele).

Au fost reeditate câteva opere din cultura românească medievală: *Psaltirea în versuri* și *Liturghierul* lui Dosoftei, ambele la Iași, *Noul Testament din 1648* la Alba Iulia și *Biblia de la București din 1688*, prin grija conducerii eparhiilor respective.

Sub directa îndrumare a patriarhilor Justinian și Iustin au apărut noi ediții sinodale ale *Bibliei*, după traducerea lui Gala Galaction și Vasile Radu (1968, 1975, 1982), *Noul Testament cu Psalmii* (1972), *Mica Biblie* (1972 și 1977). Ca o realizare deosebită trebuie subliniat că din anul 1979, la inițiativa patriarhului Iustin, a început apariția unei colecții de traduceri din literatura patristică, intitulată „*Părinți și scriitori bisericești*,” proiectată în 90 de volume (până în prezent au apărut peste 40).

Pentru catehizarea credincioșilor a apărut *Învățătura de credință creștină ortodoxă* (1952), mai multe volume de predici, catehisme, almanahuri anuale, cărți de rugăciuni etc.

Pentru trebuințele bisericilor parohiale — dar și pentru școlile teologice — s-au tipărit diferite lucrări de muzică bisericească psaltică: *Gramatica muzicii psaltice*, *Vecernierul*, *Utrenierul*, *Cântările Sfintei Liturghii*, *Repertoriu coral bărbătesc*. La acestea se adaugă absolut toate *cărțile de slujbă* — unele în mai multe ediții — tipărite în Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă din București.

În clădirea Sf. Sinod s-au pus bazele unei valoroase biblioteci, mai ales cu vechi tipărituri și manuscrise românești. La toate eparhiile s-a îmbogățit fondul de cărți al bibliotecilor și s-au aranjat arhivele, pentru a fi puse la dispoziția cercetătorilor.

Arta bisericească. Realizări notabile s-au înregistrat și în privința restaurărilor de monumente istorice. Au fost restaurate catedrala patriarhală din București, mănăstirile Dealu, Căldărușani, Cozia, Hurezi, Arnota, apoi Neamț, Putna, Voroneț, Humor, Sucevița, Moldovița, Slatina, Dragomirna, Secu, Trei Ierarhi, catedrala mitropolitană din Iași, catedrala mitropolitană din Sibiu, catedrala Reîntregirii din Alba Iulia, mănăstirea Prislop, bisericile din Densuș, Streisângeorgiu și Strei din jud. Hunedoara, unele biserici de lemn din Maramureș și multe altele. În diferite mănăstiri, dar chiar și în unele biserici de mir, s-au amenajat peste o sută de muzee bisericești.

Pe lângă acestea, s-au zidit din temelie noi locașuri de închinare, cum sunt bisericile Sf. Elefterie, Parcul Domeniilor, Militari, toate în București, cele din Rădăuți, Sf. Gheorghe (jud. Covasna), Târnăveni (jud. Mureș), Ghelari și Cinciș (jud. Hunedoara), Rodna (jud. Bistrița Năsăud), Valea Drăganului (jud. Cluj), Lucăceni (jud. Satu Mare), Baia Sprie, Ieud, Botiza (jud. Maramureș), Boroaia (jud. Suceava), Plopeasa de Sus (jud. Buzău), Șotânga (jud. Dâmbovița), Albești (jud. Mureș) etc.

Sute de biserici — de pe întreg cuprinsul țării — au fost refăcute sau zugrăvite. În 1950 s-a creat *Comisia de pictură bisericească* de pe lângă Sf. Patriarhie, care se ocupă cu formarea pictorilor și zugravilor bisericești, precum și cu îndrumarea tuturor

lucrărilor de pictură din bisericile ortodoxe, inclusiv a lucrărilor de restaurare și spălare a picturilor vechi. În vederea unei cât mai bune pregătiri a pictorilor și zugravilor bisericești s-au organizat cursuri speciale de calificare pe șantierele Patriarhiei. Între pictorii cu lucrări mai numeroase consemnăm pe Gheorghe Popescu, Nicolae Stoica, arhim. Sofian Boghiu, Gheorghe Vânătoru, Iosif Keber, Iosif Vasu, frații Mihail și Gavriil Moroșan, pictorii restauratori Arutiun Avakian, Nicolae Sava și alții.

Canonizarea sfinților români. Ca o completare a celor scrise până aici trebuie să consemnăm și un alt fapt de seamă din istoria contemporană a Bisericii noastre, anume *canonizarea unor sfinți ortodocși români*. Acest lucru s-a făcut pentru prima dată în țara noastră — pe baza unei hotărâri sinodale din 28 februarie 1950 — în cadrul unor mari festivități religioase, în luna octombrie 1955, la care au participat delegați din mai multe Biserici Ortodoxe surori. Au fost trecuți atunci în rândul sfinților: Sf. Ierarh Calinic de la Cernica (prăznuit la 11 aprilie), Sf. Ierarhi Ilie Iorest și Sava Brancovici, mitropoliții Ardealului (24 aprilie), Sf. Iosif cel Nou de la Partoș, mitropolitul Banatului (15 septembrie), Cuvioșii Mărturisitori Visarion Sarai și Sofronie de la Cioara și mucenicul Oprea din Săliște (21 octombrie). S-a hotărât apoi ca unii sfinți ale căror moaște se găsesc în țară să fie cinstiți în întreaga Biserică Ortodoxă Română: Dimitrie Basarabov (cu moaștele în catedrala patriarhală din București, la 27 octombrie), Cuvioasa Parascheva (catedrala mitropolitană din Iași, 14 octombrie), Sf. Filofteia de la Argeș (7 decembrie), Sf. Grigorie Decapolitul de la Bistrița Olteniei (20 noiembrie), Sf. Nicodim de la Tismana (26 decembrie) și Sf. Ioan Valahul (12 mai), ultimul cinstit până atunci numai în Bisericile de limbă greacă (moaștele sale nu sunt la noi). Sf. Ioan cel Nou, cu moaștele în biserica din mănăstirea închinată lui în Suceava, este secolul încă din veacul al XV-lea (2 și 24 iunie).

C o n c l u z i i . *Prin instituțiile sale de învățământ teologic, prin lucrările și revistele teologice, prin canonizarea sfinților de neam român, a crescut prestigiul Bisericii noastre atât în țară, cât și peste hotare.*

BIBLIOGRAFIE:

Volumul: *Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1968, p. 189-396 (studii extrase din rev. B.O.R., an. LXXXVI, nr. 6, 1968, p. 725-773 și S.T., an. XX, nr. 5-6, 1968, p. 327-483); rev. B.O.R., an. XCI, nr. 6, 1973, p. 547-694. Vol. *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, București, 1978, 730 p.; Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996, 501 p. (ed. II, 2002, 550 p.).

LECTURĂ

PATRIARHUL JUSTINIAN

Îndrumări date studenților teologi

V-a adus aici dorința de a ajunge preoți ai lui Hristos. Cinstită este orice muncă, după cum cinstită și vrednică de laudă este orice profesiune prin care omul își câștigă cinstit existența pentru sine și ai săi. Dar mai sfântă decât toate este misiunea de preot al lui Dumnezeu, pentru că preoția nu poate fi primită decât de cei ce sunt chemați — cum ne arată Sfântul Apostol Pavel, când spune: „În adevăr orice mare preot, fiind luat dintre oameni, este pus pentru oameni spre cele ce privesc pe Dumnezeu, ca să aducă daruri și jertfe pentru păcate... și nimeni nu-și ia singur cinstea aceasta, ci dacă este chemat de Dumnezeu“. (Evrei, V, 1-4). Privind astfel chemarea preoțească, gândurile și voința voastră vor lua drumul corespunzător, cercetându-vă în fiecare clipă dacă simțiți chemarea de a deveni „sarea pământului“ și „lumina lumii“ cum cere Mântuitorul însuși, sau „povățuitori ai orbilor, lumină pentru cei din întuneric, povățuitori ai celor neștiutori, învățători pruncilor, având în lege dreptarul științei și adevărului“ (Romani, II, 19-20), cum spune Sfântul Apostol Pavel. Este știut de toți că nu orice tânăr cu orice aptitudini e potrivit pentru preoție. Pentru preoție se cer în primul rând unele calități înnăscute, din care nu trebuie să lipsească: cucernicia, altruismul, iubirea aproapelui, stăpânirea de sine, smerenia, decența în vorbe și fapte, noblețea, generozitatea. Tânărul orgolios, pizmătareț, gâlcevitor, necumpătat, leneș, vicios, lipsit de demnitate, mincinos, gata de răzvrătire sau război, nu are chemare pentru preoție, chiar dacă ar avea cele mai remarcabile daruri intelectuale. Tinerii cu chemare de sus aduc din familie simțăminte alese ca: frica de Dumnezeu, iubirea de părinți și un cult discret pentru învățătorul și profesorul neuitat, pentru prietenul sincer, distins prin calități morale, râvnă în cercetarea cuvântului dumnezeiesc al Sfintei Scripturi și lectura oricăror lucrări în legătură cu idealul ce arde în sufletul lui pentru preoție și identificarea cu ucenicii lui Hristos. Un tânăr cu chemare de sus aude în fiecare clipă cuvintele Mântuitorului: „Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, încât, văzând el faptele voastre cele bune, să preamărească pe Tatăl vostru din ceruri“ (Matei V, 16) și trăind în toată virtutea împlinește îndemnul Sfântului Apostol Pavel, care zice: „Ori de bem, ori de mâncăm, ori altceva de facem, toate spre mărirea

lui Dumnezeu să le facem“ (I Corinteni, X, 31).

Un proverb românesc spune: „pomul se cunoaște după roade — și omul după fapte.“ După faptele voastre, după purtarea voastră se va cunoaște chemarea voastră la preoție. Folosiți timpul anilor de studii, ca să vă însușiți de la profesorii voștri „dreptarul științei și adevărului“ și o dată cu el „duhul adevărului“, duhul dragostei, al smereniei, al credinței, al evlaviei și al cunoașterii chemării preoției. Dumnezeu să vă binecuvânteze munca voastră cu cel mai ales rod dorit de voi — harul chemării chemărilor — preoția.

Reprodus din *Apostolat social*, vol. VI, București, 1958, p. 8-9.

PATRIARHUL JUSTINIAN

Despre canonizarea sfinților ortodocși români

Biserica Ortodoxă Română trăiește astăzi una din marile zile ale istoriei sale bimilenare, când înscrie în cartea vieții și nevoințelor ei, ca pe o izbândă a credinței și duhului religios al neamului nostru, un număr de sfinți — anunțând că alte chipuri venerabile din trecut se vor adăuga la numărul celor aleși de ea.

Cu aceasta, se arată vădit că Biserica Ortodoxă Română a adus la viață și la lucrul Ortodoxiei nu numai contribuția sa materială de bunuri pământești, ci și o contribuție spirituală de valoare a sfințeniei, care este cea mai mare valoare pe care pot să o producă oamenii...

Biserica Ortodoxă Română se bucură azi de încununarea mucenicilor și mărturisitorilor noștri cu cununa sfințeniei și bucuria ei este cu atât mai mare, cu cât ea este cunoscută și împărtășită, în duhul dragostei creștine, de Bisericile Ortodoxe surori.

Credincioșii noștri de pe tot întinsul Patriei noastre sunt alături de noi în aceste clipe fericite — când facem proclamarea solemnă a generalizării cultului unor sfinți ale căror sfinte moaște de sute de ani ocrotesc credincioșii și Biserica noastră — și când facem proclamarea solemnă de canonizare a unor sfinți ortodocși români, ierarhi, monahi și credincioși, care au strălucit în sfințenie și au pățit cu seninătate pentru legea ortodoxă a părinților lor.

Mărturisind recunoștința noastră tuturor celor din neamul nostru și din alte neamuri ortodoxe, care au pus credința și viața lor la temelie Bisericii Ortodoxe Române — mulțumim Bunului Dumnezeu că ne-a învrednicit în aceste zile să cinstim pe cei ce au primit cununa sfințeniei și socotim cinstirea lor convenită lui Dumnezeu însuși, care i-a învrednicit pe ei de această cinste, iar pe noi de bucuria de a pune această cunună pe fruntea lor de aleși și pilduitori fii ai Bisericii Ortodoxe: una, sfântă, sobornicească și apostolească a Domnului nostru Iisus Hristos.

Reprodus din *Apostolat social*, vol. VI, București, 1958, p. 72-73.

LVII

LEGĂTURILE CU BISERICILE ORTODOXE SURORI ȘI CU CELELALTE BISERICI CREȘTINE DUPĂ 1948

Biserica Ortodoxă Română a întreținut legături de prietenie și colaborare cu toate celelalte Patriarhate și Biserici autocefale Ortodoxe, precum și cu numeroase alte Biserici creștine.

Legăturile cu Bisericiile Ortodoxe. Pe lângă scrisorile irenice trimise întâistătorilor acestor Biserici cu ocazia sărbătorilor Nașterii și Învierii Domnului, patriarhii Bisericii noastre și ceilalți membri ai Sf. Sinod au avut numeroase întâlniri cu ierarhi și clerici din toate celelalte Biserici Ortodoxe surori.

Datorită conjuncturii politice cele mai frecvente legături le-am avut cu Biserica Ortodoxă Rusă. Încă din februarie 1945 o delegație a Bisericii noastre a luat parte la festivitățile de alegere și înscăunare a patriarhului Alexei al Moscovei și a toată Rusia (†1970). În toamna anului 1946, patriarhul Nicodim, în fruntea unei delegații, a făcut o vizită patriarhului Alexei și Bisericii Ruse, iar în mai-iunie 1947 Biserica noastră a primit vizita patriarhului Alexei, însoțit de mai mulți ierarhi și preoți ortodocși ruși. Legăturile cu Biserica Rusă s-au întărit după alegerea și înscăunarea patriarhului Justinian. În iulie 1948, a participat, împreună cu alți membri ai Sf. Sinod, la Consfătuirea Panortodoxă de la Moscova, prilejuită de împlinirea a 500 de ani de la proclamarea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Ruse. Patriarhul Justinian a vizitat fosta Uniune Sovietică și Biserica Ortodoxă Rusă de 11 ori, iar patriarhul Iustin în 1980

(în câteva rânduri ca mitropolit). La rândul lor, numeroase delegații ale Bisericii Ortodoxe Ruse au vizitat țara și Biserica noastră cu diferite ocazii. De pildă, în 1962 ne-a cercetat din nou patriarhul Alexei, iar urmașul său, Pimen, de patru ori.

Patriarhul Justinian a vizitat de câteva ori Biserica Georgiei, iar fostul întâistătător al acesteia, patriarhul-catolicos Efrem II, a vizitat Biserica noastră în 1968.

Cu Biserica Ortodoxă Sărbă, de asemenea, am avut raporturi dintre cele mai bune și mai strânse. Astfel, patriarhul Justinian, în fruntea unei delegații sinodale, a vizitat Iugoslavia și pe patriarhul Vichentie în 1957, la care a răspuns patriarhul Gherman în 1962, când a vizitat țara și Biserica noastră. Patriarhul Iustin a vizitat Biserica Ortodoxă Sărbă în 1981.

Cu Biserica Ortodoxă Bulgară am avut, de asemenea, legături frățești, concretizate în vizite patriarhale reciproce. Patriarhii Justinian și Iustin au vizitat Biserica Bulgară, iar patriarhii Chiril și Maxim ai Bulgariei au vizitat Biserica și țara noastră în mai multe rânduri.

S-au întărit legăturile tradiționale frățești cu Patriarhia Ecumenică din Constantinopol și cu Patriarhiile apostolice din Alexandria, Antiohia și Ierusalim prin vizite reciproce. Astfel, în octombrie 1967 Biserica noastră a primit vizita patriarhului ecumenic Athenagoras, în fruntea unei delegații sinodale. La rândul său, patriarhul Justinian a vizitat Patriarhia de Constantinopol în 1968. O altă delegație a Bisericii noastre, în frunte cu mitropolitul Moldovei și Sucevei, Iustin Moiescu, a cercetat Patriarhia Ecumenică și pe patriarhul Dimitrios I în 1974, iar ca patriarh în 1978. În 1987 a avut loc un schimb de vizite între patriarhii Dimitrios I și Teoctist.

Patriarhul Hristofor al Alexandriei ne-a vizitat țara în 1958, apoi patriarhul Nicolae VI în 1971, iar patriarhul Justinian a vizitat Alexandria în același an.

Țara noastră a fost vizitată în câteva rânduri de patriarhii Antiohiei Alexandru III (1951, 1954), Elias IV (1974) și Ignatie IV (1981).

În iunie 1968 am primit vizita patriarhului Benedictos al Ierusalimului, apoi, în mai 1975, patriarhul Justinian, în fruntea unei delegații sinodale, a vizitat Ierusalimul și Țara Sfântă. Patriarhul Iustin a primit vizita lui Diodor al Ierusalimului în iunie 1982. Același patriarh a participat la instalarea patriarhului Teoctist în 1986.

Numeroase alte delegații ale Bisericii Ortodoxe Române, conduse fie de patriarhul Justinian, fie de alți membri ai Sf. Sinod, au participat la diferite festivități ale Bisericilor Ortodoxe surori. De pildă, în iulie 1963, la serbările prilejuite de împlinirea unui mileniu de la ridicarea primei mănăstiri din Muntele Athos, a participat și o delegație a Bisericii noastre în frunte cu întâistătătorul ei. Delegații ale Bisericii noastre au fost prezente la diferite festivități bisericești care au avut loc la Antiohia, Atena, Praga, Varșovia, Helsinki etc. Biserica noastră a participat activ la Conferințele panortodoxe de la Rhodos (1961, 1963 și 1964) și Geneva (1968) prin delegațiile conduse de mitropolitul Iustin Moisescu al Moldovei și Sucevei, precum și la alte consfătuiri interortodoxe.

Biserica și țara noastră au fost vizitate fie de întâistătătorii unor Biserici Ortodoxe surori, fie de delegații acestora, cu prilejul unor festivități organizate de Biserica noastră. De pildă, în iunie 1968, cu prilejul împlinirii a 20 de ani de la înscăunarea patriarhului Justinian, în noiembrie 1975, la împlinirea a 90 de ani de la recunoașterea autocefaliei Bisericii noastre și a 50 de ani de la înființarea Patriarhiei Ortodoxe Române, apoi în iunie 1977, cu prilejul înscăunării patriarhului Iustin, în 1986 la înscăunarea patriarhului Teoctist.

Legăturile cu Bisericile vechi orientale. Biserica Ortodoxă Română întreține legături permanente și cu Bisericile vechi orientale, legături care s-au dezvoltat prin vizite reciproce, prin schimburi de profesori și studenți etc. Astfel, patriarhul Justinian a vizitat Patriarhia armeano-gregoriană din Ecimiadzin în 1958 și 1966, iar patriarhul suprem și catolicosul tuturor armenilor, Vasken I — originar din România —, a vizitat Biserica noastră de câteva ori.

În 1961, mitropolitul Moldovei și Sucevei, Iustin Moiescu, și vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor au vizitat Biserica siriană din Malabar, în India de sud, iar reprezentanți ai acesteia au vizitat Biserica noastră în mai multe rânduri. În 1976 ne-a vizitat catolicosul acestei Biserici, Mathews I. În 1968, Biserica noastră a fost vizitată de o delegație a Bisericii etiopiene, în frunte cu locțiitorul de patriarh Teophilos. În 1969, o delegație a Bisericii noastre, în frunte cu patriarhul Justinian, a vizitat Bisericile vechi orientale din Egipt, Malabar și Etiopia. În 1971, a fost vizitată din nou Biserica din Etiopia, cu prilejul înscăunării patriarhului Teophilos. Tot în 1971, patriarhul Justinian a participat la întronizarea patriarhului Bisericii copte din Egipt, Șenuda III, care ne-a vizitat apoi țara.

Legăturile cu Bisericile romano-catolice din diferite țări. S-au înregistrat legături frățești între Biserica Ortodoxă Română și unele Biserici romano-catolice din diferite țări. De pildă, cardinalul Franz König, arhiepiscop al Vienei și primat al Austriei, a vizitat Patriarhia Română în 1967, iar patriarhul Justinian i-a întors vizita în anul următor. În 1970, același patriarh, în fruntea unei delegații sinodale, a făcut o vizită conducătorilor de Biserici creștine (romano-catolică, evanghelică-luterană, veche catolică) și conducătorilor de stat din Republica Federală Germania. În 1971, cardinalul Julius Döpfner, arhiepiscop de München și Freising, a vizitat țara și Biserica noastră în fruntea unei delegații a Bisericii sale. În 1972 a avut loc vizita unei delegații ortodoxe române în frunte cu patriarhul Justinian în Belgia la invitația cardinalului Leon Joseph Suenens, arhiepiscop de Malines - Bruxelles și primat al Belgiei. În 1972, la invitația cardinalului J. Willebrands, o delegație a Bisericii noastre, condusă de episcopul Antonie Plămădeală, a făcut o vizită la Vatican, fiind primită într-o audiență de papa Paul VI. Patriarhul Teoctist a făcut o vizită oficială în Austria în iunie 1987.

Legături în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor. În ultimele patru decenii s-au adâncit și legăturile cu alte Biserici creștine din toată lumea, mai ales în cadrul Consiliului Ecumenic

(sau Mondial) al Bisericilor, care-și are sediul la Geneva. Biserica noastră și-a reluat activitatea în această mare organizație intercreștină în 1961. De atunci ea și-a trimis delegații conduse de mitropolitul de atunci al Moldovei și Sucevei, Iustin Moisescu, la adunările generale ale Consiliului: New-Delhi în India (1961), Uppsala în Suedia (1968), Nairobi în Kenya (1975), iar la Vancouver, în Canada (1983), a fost condusă de mitropolitul Antonie Plămădeală al Ardealului.

Din forurile de conducere ale acestei organizații (Comitetul executiv și central) au făcut parte și unii reprezentanți ai Bisericii noastre (mitropolitul Iustin Moisescu, până în 1977, episcopul apoi mitropolitul Antonie Plămădeală ș.a.), participând la toate sesiunile acestora.

Patriarhia Ortodoxă Română acordă un larg sprijin moral și material acestei organizații creștine. Biserica și țara noastră au fost vizitate de secretarii generali ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor: W.A. Wissert Hooft (1962), Eugen Carson Blake (1971), Philip Potter (1975), Emilio Castro (1985), precum și de alți reprezentanți ai săi. În 1966, patriarhul Justinian a vizitat sediul acestui Consiliu la Geneva, urmat de patriarhul Iustin, în 1981.

Biserica noastră activează în cadrul Conferinței Bisericilor Europene, cu sediul la Geneva, și are reprezentanți în comisiile interortodoxe pentru dialogul cu anglicanii și cu vechii catolici.

Biserica Ortodoxă Română a întreținut relații de prietenie cu o serie de Biserici protestante locale, precum și cu Biserica Anglicană. De pildă, arhiepiscopul de Canterbury, Michael Ramsey, a vizitat România în 1965, iar patriarhul Justinian i-a întors vizita în anul următor.

La aceasta, adăugăm vizitele unor ierarhi și teologi ortodocși români făcute altor Biserici, participarea la diverse întruniri interteologice, schimburi de profesori de teologie, de studenți și de publicații bisericești. Toate aceste legături interortodoxe și intercreștine au ridicat mult prestigiul Bisericii Ortodoxe Române în fața întregii creștinătăți.

„**Ecumenismul local**“. Biserica noastră a întreținut relații frățești și cu celelalte culte din țară. S-a realizat astfel un „ecumenism

pe plan local“, care constituie o importantă contribuție la eforturile lumii contemporane pentru crearea unui climat de pace și colaborare între oameni și popoare.

În perioada regimului totalitar erau recunoscute 14 culte: ortodox, romano-catolic, armeano-gregorian, creștin de rit vechi sau lipovean, evanghelic-luteran C.A., sinodo-presbiterian, reformat sau calvin, unitarian (cele 4 culte protestante), baptist, adventist, penticostal, creștin după Evanghelie (culte neoprotestante), mozaic și musulman (culte necreștine). Conducătorii lor au ținut, de mai multe ori, consfătuiri la București.

Colaborarea dintre cultele religioase din țară s-a concretizat în diferite întruniri ale conducătorilor acestora, în pregătirea comună a delegațiilor la diferite întruniri și congrese intercreștine, în conferințele teologice interconfesionale ținute la Institutele teologice ortodoxe din București și Sibiu și la cel protestant din Cluj, prin participarea reciprocă la diferitele festivități ale cultelor.

C o n c l u z i i . *În a doua jumătate a secolului al XX-lea, în pofida conjuncturii politice nefavorabile, Biserica noastră a întreținut legături cu aproape toate celelalte Biserici Ortodoxe surori. După 1961 și-a reluat activitatea în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor, întreținând legături și cu o serie de Biserici protestante sau catolice „naționale“.*

Personalități de prestigiu, ca patriarhii Justinian, Iustin și Teoctist, mitropoliții Antonie Plămădeală și Nicolae Corneanu, arhiepiscopul Antim Nica, episcopul Vasile Coman au contribuit la strângerea legăturilor cu alte Biserici creștine și la promovarea ecumenismului.

BIBLIOGRAFIE:

Volumul *Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1968, p. 397-472 (studii extrase din rev. *Orthodoxia*, an. XX, nr. 2, 1968, p. 189-275); B.O.R., an XCI, nr. 6, 1973, p. 547-694; diferite informații din revista *Biserica Ortodoxă Română*, buletinul oficial al Patriarhiei Ortodoxe Române.

LECTURĂ

MITROPOLITUL NICOLAE MLADIN

Despre unitatea și continuitatea poporului român

Noi, care suntem fiii acestui popor și ai acestei Biserici, știm că avem simțământul continuității noastre pe aceste plaiuri. Pe aceleași plaiuri pe care au muncit dacii, pe care a muncit poporul nostru de-a lungul veacurilor, suntem și azi și vom fi și mâine, legați de glia strămoșească pe care am apărat-o cu jertfele noastre și pe care azi o lucrăm cu o rodnicie deosebită.

Aici am trăit, aici suntem și azi și vom fi întotdeauna în unitate deplină. Această permanență și unitate este elementul de bază al faptului că suntem și vom fi un singur popor, care știe să-și apere țara și prin munca și vrednicia lui să zidească aici o viață din ce în ce mai fericită.

Unitatea și continuitatea și-au găsit expresia de-a lungul veacurilor în faptul că - deși eram împărțiți în trei provincii - am avut totdeauna conștiința că suntem fiii aceluiași popor, aceleiași vițe. Mergând în orice parte a pământului românesc, ne înțelegem cu toții, pentru că aceeași limbă s-a vorbit peste tot, fiind înțeleasă de toți, ceea ce este - poate - un caz unic, pentru că la multe popoare limba cultă nu este înțeleasă de toți fiii acestor popoare.

La fel este cu toate obiceiurile noastre naționale și bisericești, ca de exemplu colindele, care au fost și sunt aceleași pretutindeni.

Toate acestea au făcut ca românii - în orice parte a pământului lor ar fi umblat - să se simtă acasă, între frați de aceeași lege, de aceeași limbă și de același neam. S-au păstrat, prin aceste tradiții, conștiința și limba unitară, iar poporul nostru și-a dat seama de unitatea și drepturile sale.

Pe de altă parte, deși erau despărțite, cele trei provincii s-au împreunat în lupta de apărare a acestui pământ în fața năvălirilor otomane, în epoca lui Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, care au scris pagini de glorie în istoria neamului nostru, în istoria universală - de apărare a civilizației și culturii Europei întregi. Această unitate în teritoriu, în limbă, în obiceiuri, în structura trupească și sufletească, în legea strămoșească și în lupta împotriva crotopitorilor otomani, și-a găsit răsunetul profund în fapta lui Mihai Viteazul, care a unit cele trei provincii românești și a întărit legăturile dintre ea și celelalte două Mitropolii ortodoxe române.

Toată istoria noastră are o singură linie: năzuința neîntreruptă spre unitatea într-un singur stat național; această linie este expresia vitalității poporului și - după credința noastră - semnul Providenței dumnezeiești, care ne-a întărit și călăuzit în toate împrejurările vieții noastre.

După secole de frământări și lupte, iată că la 1 decembrie 1918 s-a împlinit visul nostru atât de scump: Unitatea națională. A fost nevoie de luptele și jertfele atâtor transilvăneni care s-au dăruit pentru ca unitatea noastră națională

să ia trup. La temelia unității noastre naționale stau jertfele românilor de pretutindeni.

La Alba Iulia, la 1 decembrie 1918, au fost peste 100.000 de români și alte naționalități care au hotărât - asemeni unui plebiscit popular - ca Transilvania să se unească cu România, ca să trăim cu toții într-un singur stat, liber și independent.

La Alba Iulia a fost prezentă și Biserica noastră nu numai prin preoții ce au condus multe delegații și unele gărzi naționale, ci și prin episcopii ei.

Dacă atunci Biserica a arătat că numai fiind alături de poporul român și sprijinind fapta lui de libertate și unitate națională este o adevărată Biserică, și astăzi Biserica noastră este alături de năzuințele Patriei noastre, una și nedespărțită, ridicată la un prestigiu deosebit între toate țările lumii.

Ceea ce ne învață istoria trecutului nostru înviforat și unirea noastră de la 1 decembrie 1918, este că numai prin însuflețirea pentru un ideal, căruia îi dăruiești toată ființa, se poate împlini visul unui popor...

Imperativul momentului de față - întărit de semnificația evenimentului istoric de la 1 decembrie 1918 - este unitatea poporului întreg fără nici o deosebire. Numai prin această unitate ne vom dovedi vrednici de înaintașii noștri, de epoca de azi, vom pregăti ziua de mâine a României tot mai luminoasă și mai fericită.

Dar nu numai pe planul vieții cetățenești, ci și pe planul vieții bisericești, putem sprijini mersul înainte al poporului nostru, ca Patria noastră să se întărească în toate sectoarele ei de activitate. Avem bucuria să constatăm că dacă la 1 decembrie 1918 cele două Biserici românești au realizat unitatea în slujirea poporului nostru, astăzi această unitate este și mai desăvârșită. Toți credincioșii ortodocși români suntem într-o singură Biserică, una și nedespărțită, autocefală și independentă. Prin această unitate în o Biserică liberă, noi sprijinim unitatea Patriei noastre, a poporului nostru. Prin această unitate pășim pe făgașul voit de Dumnezeu și cerut de imperitivele prezentului.

Dar nu-i destul să preamărim pe înaintașii noștri, ci trebuie ca și noi să ne facem datoria față de Patrie, popor și Biserică.

Așa vom arăta că suntem buni fii ai poporului român, că în pieptul nostru răsună sufletul înaintașilor noștri, bate inima pentru binele și fericirea acestui popor din care facem parte.

Așa ne vom dovedi buni fii ai Bisericii strămoșești, care azi este una, vom mărturisi cu adevărat credința moșilor și strămoșilor și vom preamări după cuviință pe Iisus Hristos, Cel ce ne-a călăuzit și ne călăuzește și azi la dragoste nețărnută față de popor.

Reprodus din vol. Nicolae, Mitropolitul Ardealului,
Iisus Hristos, viața noastră, Sibiu, 1973, p. 11-14.

LVIII

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ DUPĂ 1989

Mișcarea populară din decembrie 1989 care a înlăturat regimul comunist din România a adus și o serie de schimbări și înnoiri în viața Bisericii Ortodoxe Române. Înainte de a expune aceste schimbări, considerăm că este necesară o scurtă prezentare a vieții și activității celui de al cincilea patriarh al Bisericii noastre, care îi conduce destinele și în prezent.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist Arăpașu (din botez Teodor) s-a născut la 7 februarie 1915, în satul Tocileni - jud. Botoșani. A intrat de tânăr în viața monahală: frate în mănăstirile Vorona și Neamț (1929), călugărit sub numele Teoctist la mănăstirea Bistrița (1935), pentru care a fost hirotonit ierodiacon (1937). A urmat cursurile Seminarului teologic din Mănăstirea Cernica (1932-1940), apoi ale Facultății de Teologie din București, obținând titlul de licențiat în 1945. În același an a fost hirotonit ieromonah și transferat la Iași, ca preot și eclesiarh al catedralei mitropolitane, devenind apoi exarh al mănăstirilor din Arhiepiscopia Iașilor (1946) și vicar al acesteia (1948-1950).

În martie 1950 a fost ales episcop - vicar patriarhal cu titlul „Botoșăneanul“, conducând o serie de sectoare din cadrul Administrației Patriarhale; în anii 1951-1954 a fost și rector al Institutului teologic din București. A fost ales apoi succesiv: episcop la Arad (1962-1973; în 1969-1970 locțiitor de episcop la Oradea); arhiepiscop al Craiovei și mitropolit al Olteniei (1973-1977), arhiepiscop al Iașilor și mitropolit al Moldovei și Sucevei (1977-1986; în 1980-1982 a fost și locțiitor de mitropolit al

Ardealului). La 9 noiembrie 1986 a fost ales, iar la 16 noiembrie instalat în scaunul patriarhal al Bisericii noastre.

Este unul din reprezentanții de frunte ai ecumenismului românesc; a făcut parte din numeroase delegații sinodale sau a condus el însuși astfel de delegații care au vizitat alte Biserici Ortodoxe surori, catolice din diferite țări, necalcedoniene sau protestante. A activat în mișcarea ecumenică, mai ales în Conferința Bisericilor Europene.

A publicat numeroase studii, conferințe, cuvântări, pastorale, fie în revistele centrale bisericești, fie în revistele mitropolitane pe care le-a îndrumat. Ele au fost strânse în volum, sub titlul *Pe treptele slujirii creștine* (până acum 15 volume). A mai publicat o monografie despre *Mitropolitul Iacob Putneanul*; din inițiativa sa au apărut câteva monografii despre monumentele istorice-bisericești din Moldova, precum și ediții critice din *Dumnezeiasca Liturghie* a mitropolitului Dosoftei (1980) și din *Biblia de la București* (1688-1988). Este „Doctor Honoris Causa“ al Universităților din București, Oradea, Pitești, Galați, precum și membru de onoare al Academiei Române (1999).

A continuat acțiunea de restaurare a unor monumente istorice din Arhiepiscopia Iașilor: Putna, Bistrița, Sihăstria, Slatina, Probota, Vorona, schitul Nechit, „Mitropolia veche“ din Iași etc., la care se adaugă numeroase biserici de mir în diferite parohii, unele adevărate monumente de artă, între care și propria sa ctitorie din localitatea Victoria, lângă Botoșani. Astfel de lucrări au fost inițiate și în celelalte eparhii pe care le-a condus.

*

După schimbările din decembrie 1989 în fața Bisericii se puneau probleme noi, în primul rând, revenirea la vechile structuri dinainte de 1944-1948, dar se impunea și o adaptare a metodelor misionare tradiționale la noua mentalitate a lumii de azi. Vom urmări câteva aspecte „înnoitoare“ din viața Bisericii noastre după 1989, realizate sub îndrumarea patriarhului Teoctist.

Un prim lucru care ar trebui sesizat privește configurația confesională a întregii țări. Conform recensământului din 1992, ortodocșii reprezintă 86,6% din populația țării, romano-catolicii 5%, reformații 3,5%, greco-catolicii sau uniții 1%, iar sectarii sub 1%.

În ce privește **organizarea bisericească** s-au reactivat câteva din eparhiile desființate în 1948, precum: Arhiepiscopia Tomisului (Constanța), Arhiepiscopia Sucevei, Episcopia Argeșului, Episcopia Maramureșului (cu sediul la Baia-Mare), toate în 1990, Episcopia Caransebeșului, în 1994, Episcopia Hușilor, în 1996; în același timp s-au înființat câteva eparhii noi: Arhiepiscopia Târgoviștei (1990), Episcopia Sloboziei și Călărașilor — cu sediul la Slobozia (1993), Episcopia Covasnei și Harghitei (1994) — cu sediul în Miercurea-Ciuc, Episcopia Teleormanului (1996), cu sediul la Alexandria. În fruntea tuturor s-au ales titulari, de regulă tineri.

Dintre ierarhii aleși după 1989 consemnăm pe mitropoliții Dr. *Daniel Ciobotea* al Moldovei și Bucovinei, Dr. *Laurențiu Streza* al Ardealului, Dr. *Teofan Savu* al Olteniei, cunoscutul poet și dramaturg *Bartolomeu Valeriu Anania*, arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului, arhiepiscopul dr. *Nifon Mihăiță* al Târgoviștei, arhiepiscopul Dr. *Andrei Andreicuț* al Alba Iuliei, episcopul Dr. *Casian Crăciun* al Dunării de Jos, toți cu o activitate ecumenică și misionară apreciabilă.

La începutul anului 2005 în cuprinsul Patriarhiei Române existau 5 Mitropolii, cu 24 eparhii, 161 protopopiate, 11102 parohii și 2297 filiale, cu 12885 preoți și diaconi.

În ce privește „diaspora“, în pofida încercărilor de restabilire a situației existente înainte de 1944 în Basarabia (azi Republica Moldova), până în prezent s-a realizat prea puțin. Este adevărat că după 1989 s-au redeschis aici peste 600 de biserici ortodoxe, precum și o bună parte din mănăstirile desființate în timpul regimului comunist-sovietic. Eparhia Chișinăului, subordonată din 1944 Patriarhiei Moscovei, este condusă și azi de un mitropolit aflat sub aceeași jurisdicție, cu un mare număr de parohii și biserici. În schimb, în 1992 s-a reactivat vechea Mitropolie a Basarabiei, sub jurisdicția Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, condusă azi de mitropolitul *Petru Păduraru*.

În Bucovina, puținele parohii ortodoxe românești care au mai rămas (românii reprezintă azi abia 20% din populația „regiunii Cernăuți“) se găsesc tot sub o jurisdicție străină. S-au redeschis și aici foarte multe biserici și mănăstiri.

În 1994, reprezentanții parohiilor ortodoxe din Europa centrală și occidentală și-au ales un mitropolit, în persoana fostului episcop-vicar de la Sibiu, Dr. *Serafim Joantă*. Eparhia are parohii în Germania și țările scandinave. În 1998 s-a constituit o nouă eparhie, pentru Europa occidentală și meridională, cu sediul la Paris, pentru parohii românești din țările de limbă latină și engleză, având în frunte pe mitropolitul *Iosif Pop*. Pentru credincioșii români din Ungaria a fost ales un episcop, *Sofronie Drincec*, cu sediul la Gyula (1999), iar pentru cei din Serbia episcopul *Daniil Stoescu* (2001).

Comunitățile românești din Țara Sfântă, Australia și Noua Zeelandă depind direct de Patriarhie. Așezările monahale românești din Muntele Athos își continuă viața și lucrarea lor duhovnicească cu un număr sporit de călugări din țară.

Pe continentul nord-american activează, în continuare, cele două eparhii românești, cea din Detroit, condusă până în 2001 de arhiepiscopul *Victorin Ursachi*, iar din 2002 de *Nicolae Condrea*, și cea de la „Vatra Românească“ (lângă orașul Jackson - Michigan), condusă de arhiepiscopul *Nathanail Popp*; în apropierea Vetrei s-a ridicat recent o mănăstire de maici cu hramul „Adormirea Maicii Domnului“.

Învățământul teologic. Vechile Institute din București și Sibiu au devenit Facultăți cu trei secții: teologie pastorală, teologie-litere și asistență socială, amândouă încadrate din 1991 în Universitățile din orașele respective. Încă din 1990 s-au deschis noi Facultăți de Teologie la Iași și Cluj-Napoca, urmate de altele la Craiova, Timișoara și altele, fiecare în cadrul Universităților din localitățile amintite. Multe din noile Facultăți nu s-au putut impune în viața culturală a țării din cauza lipsei de cadre didactice corespunzătoare și a unor biblioteci de profil.

În ce privește seminariile, după opinia multor teologi și laici s-au înființat prea multe, unele fără clădiri școlare și internate și fără un personal didactic corespunzător. Pe lângă cele șase seminarii din perioada regimului totalitar (București, Buzău, Mănăstirea Neamț, Cluj-Napoca, Craiova și Caransebeș) s-au redeschis vechile seminarii din Roman, Râmnicu-Vâlcea, Galați, Curtea de Argeș și Mănăstirea Agapia (pentru fete), la care s-au adăugat și altele, fără tradiții și fără a fi absolut necesare Bisericii.

Activitatea editorială cunoaște un avânt remarcabil. Mai mulți ierarhi și profesori de teologie de la București și Sibiu au publicat, și după 1989, lucrări de teologie, de istorie bisericească sau manuale pentru învățământul teologic universitar și seminarial. Dintre profesorii noilor Facultăți s-au remarcat unii de la Iași, Cluj Napoca și Craiova. S-au republicat o serie de lucrări ale unor teologi din perioada interbelică sau de după aceea (Nichifor Crainic, Teodor Popescu, Dumitru Stăniloae, Ilarion Felea ș.a.). Au apărut noi traduceri din literatura patristică, postpatristică sau din teologi greci și ruși contemporani. Din nefericire, se înregistrează și apariții editoriale fără valoare și fără nici un control din partea Bisericii.

În ce privește presa bisericească, se mențin vechile reviste centrale: *Biserica Ortodoxă Română*, *Ortodoxia* și *Studii teologice*, la București, precum și cele mitropolitane: *Glasul Bisericii* (București), *Mitropolia Moldovei și Bucovinei* cu subtitlul *Teologie și viață* (Iași), *Revista teologică* (titlul nou pentru *Mitropolia Ardealului*, la Sibiu), *Mitropolia Olteniei* (Craiova) și *Altarul Banatului* (titlul nou pentru *Mitropolia Banatului*, Timișoara).

Pe lângă vechiul ziar șagunian *Telegraful român*, apar acum o serie de alte periodice eparhiale: *Vestitorul Ortodoxiei* - București (organ al Patriarhiei), *Luminătorul* - Chișinău, *Renașterea* - Cluj, *Candela Moldovei* - Iași, *Înviearea* - Timișoara, *Legea românească* - Oradea, *Foaia diecezană* - Caransebeș, *Călăuză ortodoxă* - Galați etc.

Arta bisericească. Se continuă acțiunea de restaurare a unor vechi monumente de artă, mai cu seamă în Moldova. S-au rezidit chiar și câteva din bisericile demolate în perioada regimului totalitar (de pildă, biserica Sf. Spiridon Vechi din București). Pe întreg cuprinsul Patriarhiei se ridică biserici de mir, mai cu seamă în marile centre urbane, acolo unde n-a fost posibil acest lucru până în 1989. Se execută lucrări de pictură la numeroase biserici parohiale.

Au fost redeschise aproape toate așezămintele monahale desființate abuziv în 1959; paralel, au luat ființă schituri și mănăstiri noi, mai cu seamă în Transilvania, de regulă, pe locul celor distruse de generalul Buccow. La începutul anului 2005 existau 540 de așezăminte monahale (mănăstiri, schituri, metoace), cu 2483 călugări și 4123 călugărițe.

Sfințirea unor noi așezăminte monahale a luat forma unor adevărate sărbători naționale - bisericești, cum a fost cazul la Mănăstirea Sâmbăta de Sus, în 15 august 1993, bisericile noi de la mănăstirile Neamț și Secu, în octombrie 1997, cu participarea patriarhului ecumenic Bartolomeu.

Asistența socială a Bisericii s-a reluat treptat. În multe orașe s-au creat posturi de preoți pentru spitale și azile, iar în unele din ele s-au deschis capele. Biserica însăși începe să-și creeze propriile așezăminte de asistență socială (Spitalul „Cristiana” din București și altele). În unele eparhii s-au înființat asociații pentru ajutorarea celor în suferință ori s-au organizat colecte speciale în biserici, la diferite sărbători, pentru sprijinirea bolnavilor, orfanilor, handicapaților etc. S-au creat posturi de preoți pentru spitale, azile, penitenciare.

S-au reînființat o serie de asociații cu caracter misionar: Oastea Domnului, Societatea Națională a Femeilor Ortodoxe, Frăția Ortodoxă Română „Sf. Andrei” (pentru intelectuali), Liga Tineretului Ortodox, Asociația Studenților Creștini Ortodocși Români (ASCOR) și altele, toate desfășurând o activitate apreciabilă.

Încă din 1990 s-a reintrodus studiul Religiei în școlile primare și în licee. Biserica s-a străduit să-și formeze într-un timp foarte scurt cadre necesare pentru predarea Religiei. Fără îndoială că prin această măsură se va ajunge la formarea unor generații noi de tineri în spiritul Evangheliei lui Hristos și al tradițiilor creștine specifice neamului nostru. S-au creat primele posturi de preoți militari în mai multe orașe.

În iunie 1992, Sf. Sinod al Bisericii noastre a procedat la **canonizarea unor noi sfinți „naționali”**. Au fost trecuți acum în calendarul (sinaxarul) ortodox: Cuvioșii monahi Gherman din Dobrogea (29 februarie), Ioan de la Prislop (13 septembrie), Daniil Sihastrul de la Voroneț (18 decembrie), Antonie de la Iezerul - Vâlcea (23 noiembrie), Ioan Iacob Hozevitul (5 august) și Cuvioasa Teodora de la Sihla (7 august), preoții mărturisitori Moise Măcinic din Sibiel și Ioan din Galeș - jud. Sibiu (21 octombrie), Sfinții Ierarhi Ghelasie de la Râmeț (30 iunie), Iosif din Maramureș (23 aprilie) Leontie de la Rădăuți (1 iulie) și Antim Ivireanul, mitropolitul Țării Românești (27 septembrie); binecredinciosul

domnitor Ștefan cel Mare al Moldovei (2 iulie) și domnitorul martir Constantin Brâncoveanu cu fiii săi Constantin, Ștefan, Radu, Matei și cu sftcnicul Ianache (16 august).

Tot atunci s-a hotărât și generalizarea, în Biserica noastră, a cultului sfinților daco-romani (ca Sf. Ioan Casian la 29 februarie și atâția alții), precum și a unor sfinți de alte neamuri care au trăit și predicat pe pământ românesc (de pildă, Sf. Nifon al Constantinopolului, la 11 august, starețul Paisie de la Neamț, la 15 noiembrie) sau români, care au activat în alte Biserici (ca Sf. Antipa din Calapodești, la 10 ianuarie). Ulterior a fost trecut în calendarele românești și Sf. Ierarh Petru Movilă, mitropolitul Kievului (22 decembrie), canonizat de Biserica ucraineană. În anul 2005 Sf. Sinod a mai hotărât canonizarea mitropolitului Dosoftei al Moldovei și a cuviosului Onufrie de la Vorona. Toate aceste „canonizări“ de sfinți vor aduce un spor de evlavie și de credință în rândul tuturor credincioșilor Bisericii noastre.

De altfel, se înregistrează și o viață duhovnicească a credincioșilor mult mai aleasă. Acest lucru se vedește prin numărul sporit al bisericilor în construcție sau în restaurare, în numărul crescând de tineri care se îndreaptă spre școlile teologice sau spre viața monahală, în participarea masivă la slujbe, hramuri etc.

Legăturile cu alte Biserici creștine. După 1989 relațiile tradiționale ale Bisericii noastre cu alte Biserici creștine s-au intensificat. De pildă, ne-au vizitat țara și Biserica patriarhiei Bartolomeu I al Constantinopolului (1993) și Partenie III al Alexandriei (1994), iar la festivitățile prilejuite de împlinirea a 110 ani de la autocefalie și 70 de ani de la ridicarea Bisericii noastre la rangul de Patriarhie (octombrie 1995) au fost de față reprezentanți ai mai multor Biserici Ortodoxe surori: patriarhiei Bartolomeu al Constantinopolului, Partenie III al Alexandriei, Pavel al Serbiei, Maxim al Bulgariei, patriarhul Șenuda III al Bisericii copte din Egipt, arhiepiscopii din Cipru și Cehia cu Slovacia, reprezentanți ai altor Biserici surori, reprezentantul Vaticanului, al Consiliului Ecumenic al Bisericilor etc. Același lucru s-a repetat după zece ani, adică în 2005.

Biserica noastră continuă dialogul teologic cu Biserica Romano-Catolică. Legăturile cu această Biserică soră au culminat

cu vizita Papei Ioan Paul II în România, la invitația Prea Fericitului Patriarh Teoctist, între 7-9 mai 1999, prima vizită a unui papă într-o țară majoritar ortodoxă; la 6 iunie 2001 papa Ioan Paul II a fost ales membru de onoare al Academiei Române. Patriarhul Teoctist, în fruntea unei delegații sinodale, i-a întors vizita în zilele de 7-14 octombrie 2002, când au fost vizitate și câteva comunități ortodoxe române din Italia.

Au loc noi contacte cu Bisericile necalcedoniene, cu Biserica Evanghelică din Germania, cu Biserica luterană din Suedia și cu Biserica Anglicană. Biserica Ortodoxă Română este prezentă, în continuare, la întrunirile Consiliului Mondial al Bisericilor. De pildă, la a VII-a Adunare generală de la Canberra - Australia, a participat o delegație condusă de mitropolitul Daniel al Moldovei și Bucovinei, iar la cea de a VIII-a Adunare, de la Harrare, în Zimbabwe, o delegație condusă de episcopul Nifon Mihăiță. Delegații ale Bisericii noastre sunt prezente la diferitele întruniri ale Conferinței Bisericilor Europene.

C o n c l u z i i . *Înlăturarea regimului totalitar-ateu, în decembrie 1989, a deschis noi perspective pentru o mai bună lucrare misionară, socială, culturală și ecumenică a Bisericii noastre. Generațiile viitoare de preoți au datoria morală de a continua lucrarea celor de azi.*

BIBLIOGRAFIE:

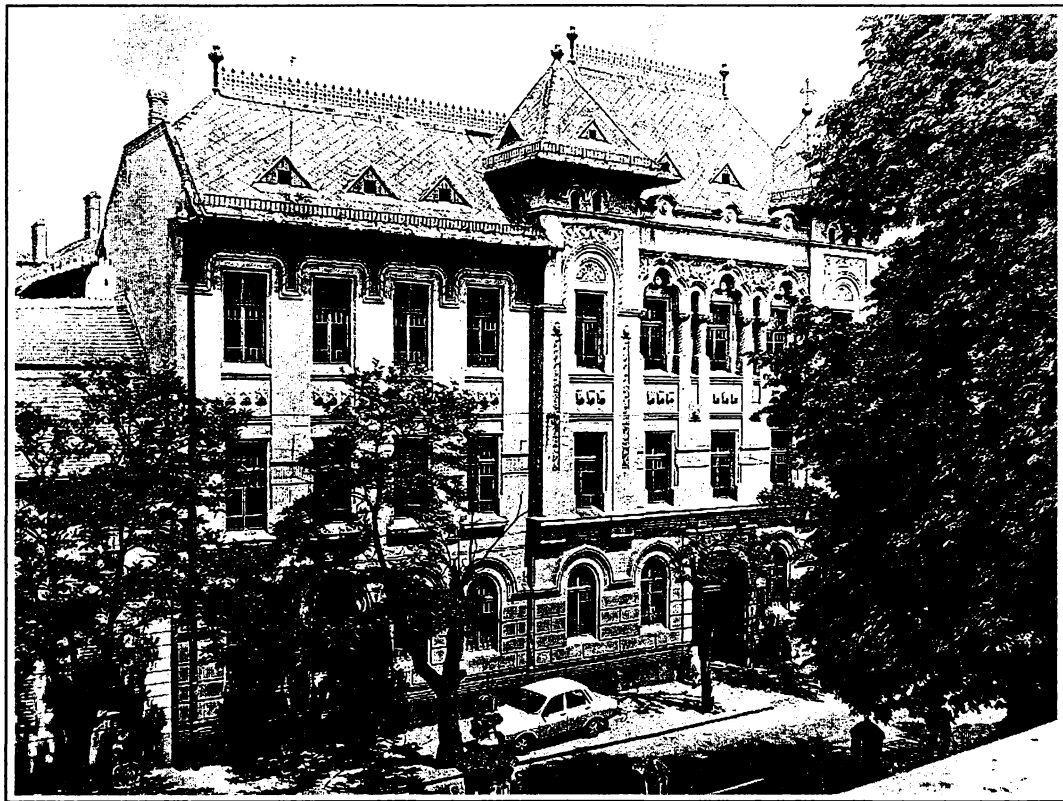
Broșura *Viața religioasă în România*, București, 1993, 68 p. (publicată la Secretariatul de Stat pentru Culte); Volumul *Autocefalie, Patriarhie, Slujire sfântă*, București, 1995, 680 p. (publicat de Patriarhia Română); diferite articole în *Vestitorul Ortodoxiei* și alte periodice de după 1990.

LECTURĂ

PREA FERICITUL PĂRINTE TEOCTIST

Din cuvântarea rostită la alegerea ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române

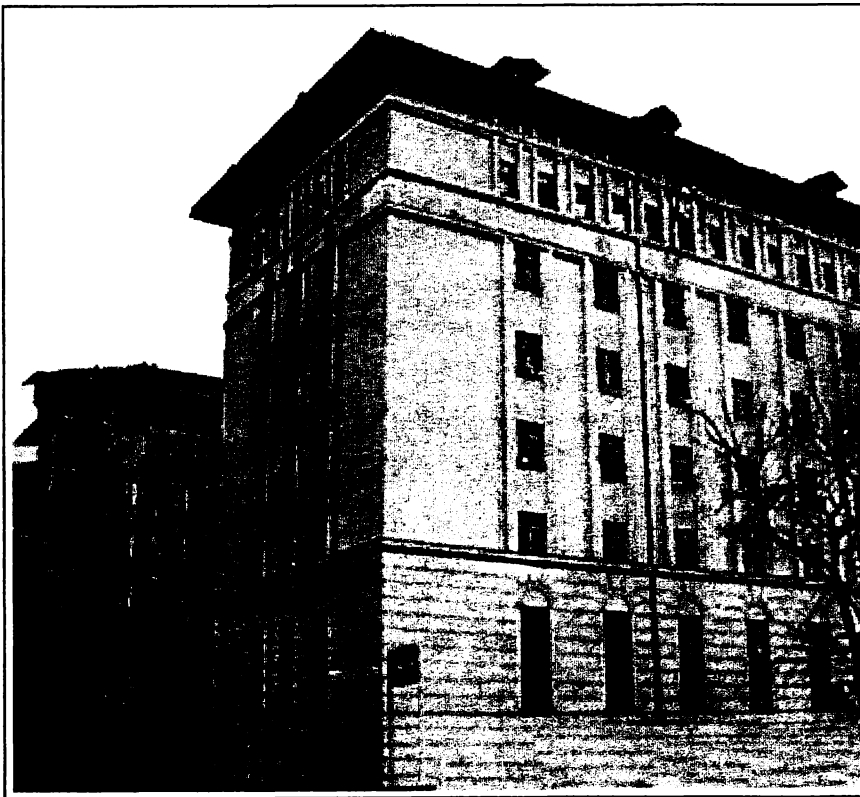
Chemat la un drum nou în slujirea Bisericii noastre, gândul se îndreaptă departe, la istorie, spre chipurile de sfinți ierarhi de la Tomis, Părinți și scriitori bisericești care au continuat și înflorit predica Sfântului Apostol Andrei pe

Clădirea
Facultății
de Teologie
*"Andrei
Șaguna"*
din
Sibiu.

**P.F. Patriarh Teoctist și S.S. Bartolomeu I, Patriarhul Ecumenic
al Constantinopolului, în Catedrala Patriarhală din București,
12 august 1993.**

**Noul
cămin
al Facultății
de Teologie
din
București,
ridicat
între
1986-1990.**

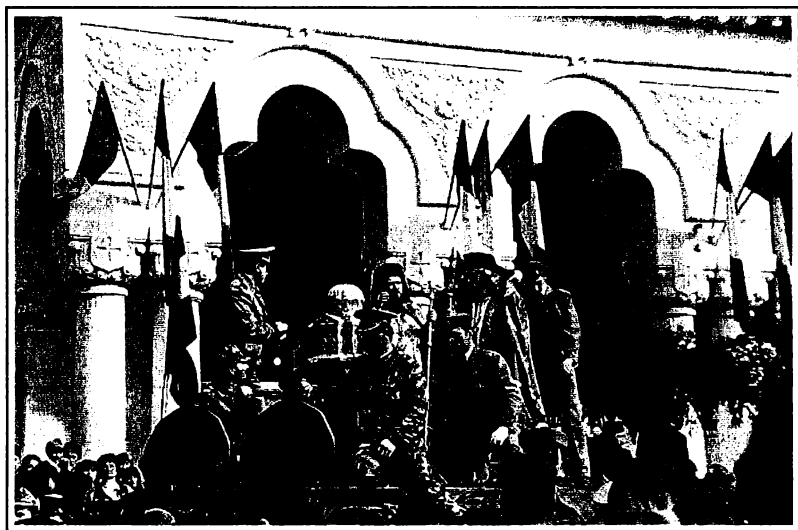
**Procesiunea cu Cinstitul Lemn din Sfânta Cruce a Mântuitorului
de la Mănăstirea Xeropotam (Athos) în România, 24 iunie - 11 iulie 1992.**

Sanctitatea Sa Bartolomeu I, Patriarhul Ecumenic al Constantinopolului, Sanctitatea Sa Pavle, Patriarhul Serbiei și Prea Fericitul Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, oficiind Sfânta Liturghie de ziua Sântului Dimitrie Basarabov, cu prilejul împlinirii a 110 ani de Autocefalie și 70 de ani de Patriarhat, 27 octombrie 1995.

**Procesiune cu moaștele Sfântului Apostol Andrei la Iași (sus)
și la Galați (jos), octombrie 1996.**

**Sfântul
Sinod
al Bisericii
Ortoxe
Române,
4 februarie
1995.**

**Prea Fericitul Teoctist și Sanctitatea Sa Papa Ioan Paul al II-lea,
București, Catedrala Patriarhală, mai 1999**

pământul nostru românesc. De ei ne apropiem, ca de niște începători ai noștri duhovnicești, spre a sorbi din înțelepciunea și râvna cu care au organizat și au zidit aici „Sfânta Sfințelor“ Ortodoxiei noastre românești, Biserica Ortodoxă Română.

Studii de istorie română contemporană - întreprinse, îndeosebi, în ultimii 20 de ani - pun tot mai mult în lumină faptul că Mitropolia Ungrovlahiei, continuatoarea străvechilor episcopii tomitane, este cel mai vechi așezământ de organizare bisericească din Țara Românească, datând de la jumătatea veacului XIV, când mitropolitul Iachint, la cererea voievodului Nicolae Alexandru Basarab și cu învoirea patriarhului ecumenic, a fost strămutat de la Vicina la Curtea de Argeș, capitala de atunci a țării. El avea să pună ordine în viața clerului și credincioșilor din satele și târgurile răspândite pe vaste întinderi geografice între Carpați și Dunăre, până la Marea cea Mare. Acestea sunt adevăruri istorice pe care se cuvine să le păstrăm cu sfințenie.

Suntem, așadar, una din cele mai vechi Biserici de pe continentul european, iar zămislirea noastră ca popor s-a înfăptuit - pe plan spiritual - sub influența hotărâtoare a factorului creștin răsăritean, poporul român fiind singurul popor, nu din Europa, ci din întreaga lume, de obârșie daco-romană, care și-a păstrat etnia și latinitatea de-a lungul a două milenii, împreună cu închinarea cea ortodoxă. Considerăm că aceste adevăruri istorice, cel al rolului Ortodoxiei românești, precum și cel al Țărilor Române în aria creștinătății răsăritene, trebuie adâncite și valorificate.

Se știe că, după căderea Constantinopolului, toate Patriarhatele ortodoxe răsăritene au cunoscut un continuu declin. În această situație, Principatele românești, Valahia și Moldovlahia, organizate ca state independente cu un secol mai înainte, au devenit un „pământ al făgăduinței“, care a asigurat subzistența materială a Ortodoxiei, locul de unde a răsunit glasul ei prin tipăriturile din tiparnițele mănăstirilor românești. Mai bine de patru secole, evlavia ortodoxă din Țara Românească și Moldova a fost pilonul de susținere al Patriarhatelor ortodoxe răsăritene și al Muntelui Athos.

Cunoscute atât la Răsărit, cât și în Apus, Țările Române au constituit locul de întâlnire al culturilor; pe plan spiritual, aici s-a împlinit acea sinteză de gândire și de expresie a artei bisericești, autohtone, a cutezanței de introducere a limbii române în cult și a biruinței scrisului românesc. Este cunoscut că Biserica noastră a fost așezământul spiritual care a modelat graiul poporului român și i-a încălzit aspirațiile de libertate, de-a lungul veacurilor. Ierarhii și slujitorii ei au militat pentru întemeieri de școli, au promovat activitatea de scriere, în chiliile mănăstirești, a celor dintâi manuscrise în limba română, întemeind primele tipografii, de sub teascurile cărora au fost date la iveală primele tipărituri în limba română pentru toată seminția românească. Este cunoscută, de asemenea, strădania Bisericii în cultivarea artelor de tot felul: arhitectura, pictura, muzica,

sculptura, broderia etc. Este, iarăși, cunoscut patriotismul cronicarilor din mănăstiri sau de la biserici, aportul lor la istoria neamului, precum și rolul primelor tipărituri românești care au pus bazele literaturii române, cu mireasma graiului și versului străbun, limpede și curgător.

Cât privește legătura cu țara și poporul, cu năzuințele lui sfinte de libertate, de fericire, se știe, de asemenea, că mitropoliții țării s-au aflat totdeauna lângă voievozii neamului. În vremuri de grea cumpănă pentru țară, mitropoliții și episcopii le-au fost sfetnici înțelepți și au îndeplinit pentru ei, în anumite împrejurări, importante misiuni diplomatice. Biserica a fost prezentă prin cei mai buni dintre ierarhii și slujitorii săi la toate evenimentele de răscruce din istoria neamului. Ea s-a aflat lângă Tudor din Vladimiri, la 1821, lângă revoluționarii de la 1848, lângă unioniștii de la 1859, în războiul care ne-a adus independența de stat în 1877, alături de țărani anului de văpaie 1907, în marele război pentru unitatea și integritatea neamului din 1916-1918, și n-a lipsit din lupta pentru desăvârșirea statului național unitar român, la 1 Decembrie 1918.

Șirul mitropoliților care au păstorit în jilțul arhieresc al Ungrovlahiei, de la 1359 și până la întemeierea Patriarhatului, în 1925, este - precum bine se știe - lung, iar viața și lucrarea lor sunt cu îndreptățire ilustrate, cu slove de aur, în istoria Bisericii românești.

Unii, ca Nifon al II-lea, fost patriarh al Țarigradului, au dovedit înțelepciune, inițiativă și spirit de organizare a vieții bisericești; alții, ca Macarie al II-lea, Teofil și Ștefan, Teodosie și Antim Ivireanul, au tipărit carte bisericească, mai întâi slavonă, la numai câteva decenii după ce Guttenberg perfecționase epocala invenție a tiparului, apoi, în limba română, între acestea înscriindu-se și monumentul de cultură românească ce a fost Biblia lui Șerban Cantacuzino din 1688. Dintre mitropoliți, mulți au purtat de grijă școlilor pentru luminarea poporului, precum și seminariilor pentru pregătirea preoților și învățătorilor de la sate. Din tot ceea ce acești vrednici mitropoliți de pioasă amintire au înfăptuit pe pământ românesc veacuri de-a rândul, străbate până la noi simțământul dragostei de țară în care le-a fost dat să trăiască, hotărârea nestrămutată de a sluji fiilor neamului în aspirațiile lor cele mai sfinte pentru o viață fără obidă, luminoasă și prosperă, trăită în demnitate și libertate națională.

Din paginile istoriei Patriarhiei Bisericii noastre, strălucește personalitatea primilor patru patriarhi, Miron Cristea, Nicodim Munteanu, Justinian Marina și Iustin Moisescu, care au acoperit cu lucrarea lor șase decenii din istoria contemporană a Bisericii Ortodoxe Române. Patriotismul lor îmi va lumina drumul și strădaniile mele pastorale în această epocă în care îmi este dat să slujesc acestui Așezământ Sfânt, cu un trecut atât de bogat și glorios.

TABEL CRONOLOGIC

- 106 Cucerirea Daciei de către oștile împăratului Traian și transformarea ei în provincie romană.
- 271/275 Retragera administrației și a armatei romane din Dacia.
- 298, 303, 305 Persecuții împotriva creștinilor în provinciile romane sud-dunărene, inclusiv în Scythia Minor.
- 313 Edictul de la Mediolanum, prin care se acorda libertate creștinismului în Imperiul roman.
- 325 Sinodul I Ecumenic de la Niceea.
- 369 Prima atestare documentară a Episcopiei Tomisului.
- 372 12 aprilie. Martiriul Sf. Sava.
- 381 Sinodul II Ecumenic de la Constantinopol.
- 431 Sinodul III Ecumenic de la Efes.
- 451 Sinodul IV Ecumenic de la Calcedon.
- 535 Înființarea Arhiepiscopiei de Iustiniana Prima.
- 553 Sinodul V Ecumenic de la Constantinopol.
- 680-692 Sinodul VI Ecumenic de la Constantinopol.
- 787 Sinodul VII Ecumenic de la Niceea.
- Sec. IX-X Știri despre voievodatele (ducatele) românești din Transilvania, conduse de Gelu, Menumorut și Glad.
- 1002 Știri despre viața creștină din Morisena (Cenad).
- 1020 Mențiune despre Episcopia de Dibiscos (Tibiscum, în Banat).
- 1205 Mențiune despre o episcopie ortodoxă „pe moșiile fiilor cneazului Bălea.”
- 1234 Scrisoarea papei Grigorie IX către principele de coroană Bela al Ungariei, cu știri despre organizarea bisericească la sud și la est de Carpați.
- 1247 Diploma dată de regele Bela IV al Ungariei cavalerilor ioaniți, cu știri despre anumite formațiuni prestatale românești și o organizare bisericească la sud de Carpați.
- c. 1310-1352 Domnia lui Basarab I al Țării Românești.
- 1330 Independența Țării Românești. Lupta de la Posada.
- 1352-1364 Domnia lui Nicolae Alexandru Basarab al Țării Românești.
- 1359 Recunoașterea Mitropoliei Ungrovlahiei de către Patriarhia Ecumenică.
- 1359 Întemeierea statului independent Moldova.

- c.1359-c.1365 Domnia lui Bogdan I al Moldovei.
- 1370 Întemeierea Mitropoliei Severinului.
- 1376 Atestare epigrafică a arhiepiscopului Ghelasie al Transilvaniei la Râmeț.
- 1386-1418 Domnia lui Mircea cel Bătrân.
- 1391 Închinarea mănăstirii Sf. Mihail din Peri Patriarhiei din Constantinopol (stavropighie).
- 1400-1432 Domnia lui Alexandru cel Bun.
- 1401 26 iulie. Recunoașterea Mitropoliei Moldovei de către Patriarhia Ecumenică.
- Încep. sec. XIV Înființarea Episcopiei Romanului.
- 1406 26 decembrie. Moartea lui Nicodim de la Tismana. Prăznuit ca sfânt.
- 1414-1418. Sinodul de la Konstanz, în Germania.
- 1438-1439. Sinodul de unire de la Ferrara - Florența.
- c. 1453-1478 Păstoria mitropolitului Teoctist I al Moldovei.
- 1456 Atestare documentară a mitropolitului Ioan de Caffa, la Hunedoara.
- 1457-1504 Domnia lui Ștefan cel Mare.
- 1466-1470 Zidirea mănăstirii Putna.
- 1488 Atestare documentară a mitropolitului Daniil al Transilvaniei, la Feleac.
- 1488 Zidirea mănăstirii Voroneț.
- 1495-1508 Domnia lui Radu cel Mare al Țării Românești.
- c. 1503-1505 Reorganizarea Bisericii din Țara Românească. Înființarea Episcopiiilor Râmnicului și Buzăului.
- 1504 2 iulie. Moartea lui Ștefan cel Mare; înmormântat la Putna. Prăznuit ca sfânt.
- 1508 Apare *Liturghierul* lui Macarie, prima carte tipărită în țara noastră.
- 1508 11 august. Moartea patriarhului Nifon II. Prăznuit ca sfânt.
- 1508-1528 Păstoria mitropolitului Teoctist II al Moldovei.
- 1512-1521 Domnia lui Neagoe Basarab al Țării Românești.
- 1516 18 ianuarie. Moartea mitropolitului Maxim al Ungrovlahiei. Prăznuit ca sfânt.
- 1517 15 august Sfințirea mănăstirii Argeș.
- 1517 Mutarea scaunului Mitropoliei Ungrovlahiei de la Argeș la Târgoviște.
- 1527-1538 și 1541-1546 Domnia lui Petru Rareș al Moldovei.
- 1531-1558 Păstoria episcopului Macarie II Cronicarul de la Roman.
- 1546-1551 Păstoria mitropolitului Grigorie Roșca al Moldovei.
- 1544 Apare *Catehismul românesc* de la Sibiu, prima carte tipărită în limba română (pierdută).
- 1551-1553 Apare *Tetraevanghelul slavo-român* de la Sibiu, prima carte tipărită în limba română păstrată.
- 1557 Mutarea scaunului Mitropoliei Transilvaniei la Geoagiu.
- 1570 Apar *Liturghierul* și *Psaltirea*, tipărite de diaconul Coresi la Brașov, în limba română.
- c. 1572 Mutarea scaunului Mitropoliei Transilvaniei la Alba Iulia.
- 1582 Apare *Palia* de la Orăștie.
- 1585 - c.1605 Păstoria mitropolitului Ioan III (de la Prislop) al Transilvaniei, la Alba Iulia.

- 1593-1601 Domnia lui Mihai Viteazul.
- 1598 Înființarea Episcopiei Hușilor.
- 1600 Prima unire politică a celor trei țări române, sub conducerea lui Mihai Viteazul.
- 1608-1629 Păstoria mitropolitului Anastasie Crimca al Moldovei.
- 1632-1653 Păstoria mitropolitului Varlaam al Moldovei (†1657 la mănăstirea Secu).
- 1632-1654 Domnia lui Matei Basarab al Țării Românești.
- 1633-1646 Păstoria mitropolitului Petru Movilă al Kievului.
- 1634-1653 Domnia lui Vasile Lupu al Moldovei.
- 1636-1648 Păstoria mitropolitului Teofil al Ungrovlahiei.
- 1639 6 mai. Sfințirea mănăstirii Sf. Trei Ierarhi din Iași.
- 1640-1641 Apare *Pravila* de la Govora.
- 1641 Aducerea moaștelor Cuvioasei Parascheva la Iași.
- 1640-1643 Păstoria mitropolitului Ilie Iorest al Transilvaniei.
- 1642 16 septembrie - 27 octombrie. Sinodul de la Iași.
- 1643 Apare *Cazania* lui Varlaam la Iași.
- 1643-1656 Păstoria mitropolitului Simion Ștefan al Transilvaniei.
- 1643-1653 Păstoria mitropolitului Iosif al Timișoarei, † 1656. Prăznuit ca sfânt (15 septembrie).
- 1648-1653 și 1655-1668 Păstoria mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei.
- 1648 Apare *Noul Testament* de la Alba Iulia.
- 1656-1680 Păstoria mitropolitului Sava Brancovici al Transilvaniei.
- 1668 Mutarea scaunului Mitropoliei Ungrovlahiei de la Târgoviște la București.
- 1668-1672 și 1679-1708 Păstoria mitropolitului Teodosie al Ungrovlahiei.
- 1671-1686 Păstoria mitropolitului Dosoftei al Moldovei (cu o întrerupere în 1674-1675).
- 1673 Apare *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei la Uniev, în Polonia.
- 1677 Reședința Mitropoliei Moldovei se mută oficial la Iași.
- 1678-1688 Domnia lui Șerban Cantacuzino al Țării Românești.
- 1678 12 martie. Moartea mitropolitului Ilie Iorest al Transilvaniei la Putna. Prăznuit ca sfânt (24 aprilie).
- 1683 Moartea mitropolitului Sava Brancovici al Transilvaniei. Prăznuit ca sfânt (24 aprilie).
- 1682-1686 Apar *Viețile sfinților* de Dosoftei, la Iași (4 vol.)
- 1688 Apare *Biblia* de la București.
- 1688-1714 Domnia lui Constantin Brâncoveanu al Țării Românești.
- 1693 8 iulie. Sfințirea mănăstirii Hurezi.
- 1693 13 decembrie. Moartea mitropolitului Dosoftei al Moldovei, aflat în exil în Polonia.
- 1698 7 octombrie „Manifestul de unire“ al celor 38 de protopopi transilvăneni.
- 1701 19 martie. Diploma a doua leopoldină. Desființarea Mitropoliei Ortodoxe a Transilvaniei și înființarea unei Episcopii unite.
- 1701 7 aprilie. Semnarea Actului de unire de către Atanasie Anghel la Viena.
- 1706 Mutarea scaunului Episcopiei Ienopolei-Lipovei la Arad.
- 1708-1716 Păstoria lui Antim Ivireanul ca mitropolit al

- Ungrovlahiei. Prăznuit ca sfânt (27 septembrie).
- 1711/1716-1821 Epoca fanariotă în Moldova și Țara Românească.
- 1714 15 august. Moartea mucenicească a lui Constantin Brâncoveanu și a fiilor săi la Constantinopol. Prăznuiți ca sfinți (16 august).
- 1732-1744 Păstoria episcopului Inochentie Micu la Blaj.
- 1738-1753 Păstoria mitropolitului Neofit Cretanul al Ungrovlahiei.
- 1744 Acțiunea ieromonahului Visarion Sarai în Transilvania.
- 1744 6 iulie. „Sinodul“ convocat de Inochentie Micu la Blaj.
- 1750-1760 Păstoria mitropolitului Iacob Putneanul al Moldovei (1778).
- 1759-1761 Răscoala condusă de ieromonahul Sofronie de la Cioara.
- 1760-1787 Păstoria mitropolitului Grigorie II al Ungrovlahiei.
- 1760-1786 Păstoria mitropolitului Gavriil Callimachi al Moldovei.
- 1761 Numirea episcopului sârb Dionisie Novacovici ca „administrator“ (loctiitor) al Episcopiei Ortodoxe Române a Transilvaniei.
- 1761-1762 Distrugerea mănăstirilor ortodoxe din Transilvania din ordinul generalului austriac Nicolae Adolf Buccow.
- 1768 22 septembrie. Moartea episcopului Inochentie Micu în exil, la Roma.
- 1768 20 decembrie. Se naște Veniamin Costachi, viitorul mitropolit al Moldovei.
- 1773-1780 Păstoria episcopului Chesarie al Râmnicului.
- 1775 Răpirea Bucovinei de austrieci.
- 1776-1780 Apar *Mineiele* de la Râmnic (12 volume).
- 1777 Înființarea Episcopiei unite de la Oradea.
- 1784 Răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan.
- 1786 Deschiderea unor cursuri de pedagogie și teologie la Sibiu.
- 1792-1803 Păstoria mitropolitului Iacob Stamati al Moldovei.
- 1792 Înființarea Consistoriului Ortodox Român de la Oradea.
- 1793 Înființarea Episcopiei Argeșului.
- 1794 15 noiembrie. Moartea starețului Paisie de la Neamț. Prăznuit ca sfânt.
- 1795 Apare *Biblia* de la Blaj.
- 1803-1808 și 1812-1842 Păstoria lui Veniamin Costachi, ca mitropolit al Moldovei.
- 1803 Înființarea Seminarului de la Socola, lângă Iași.
- 1808 20 decembrie. Se naște viitorul mitropolit Andrei Șaguna, la Mișcolț, în Ungaria.
- 1812 Răpirea Basarabiei de ruși.
- 1813 Înființarea Arhiepiscopiei Chișinăului și Hotinului, subordonată Sinodului Bisericii Ortodoxe Ruse, în frunte cu mitropolitul Gavriil Bănulescu Bodoni (†1821).
- 1821 Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu.
- 1823-1834 Păstoria mitropolitului Grigorie Dascălul al Ungrovlahiei.
- 1825-1846 Păstoria episcopului Chesarie al Buzăului.
- 1829 Începutul păstoririi episcopilor ortodocși români la Arad.

- 1836 Înființarea Seminarilor teologice din București, Buzău și Argeș (1837 la Râmnic).
- 1839-1840 Apare *Vestitorul bisericesc* la Buzău, primul ziar bisericesc la noi.
- 1846 18 decembrie. Moartea mitropolitului Veniamin Costachi la Slatina.
- 1846-1873 Activitatea lui Andrei Șaguna în Transilvania, ca vicar (1846-1848), episcop (1848-1864) și mitropolit (1864-1873).
- 1848 Revoluțiile din Moldova, Țara Românească și Transilvania, la care au participat numeroși slujitori ai Bisericii.
- 1850-1868 Păstoria episcopului Calinic cel Sfânt la Râmnic († 11 aprilie 1868. Prăznuit ca sfânt.
- 1853 3 ianuarie. Apare primul număr din *Telegraful român* la Sibiu, cu apariție neîntreruptă până azi.
- 1853 Înființarea Mitropoliei unite de la Blaj și a Episcopiiilor de la Gherla și Lugoj.
- 1854-1856 Apare *Biblia* de la Buzău (5 volume).
- 1856-1858 Apare *Biblia ilustrată* a lui Andrei Șaguna la Sibiu.
- 1859 24 ianuarie. Unirea Moldovei cu Țara Românească, prin alegerea unui singur domn în ambele Principate.
- 1859-1866 Domnia lui Alexandru Ioan Cuza.
- 1863 13 decembrie. Adoptarea Legii pentru secularizarea averilor mănăstirești.
- 1864 3 decembrie. Promulgarea Decretului organic pentru înființarea unei autorități sinodale centrale. Se proclamă oficial autocefalia Bisericii Ortodoxe Române.
- 1864 Înființarea Episcopiei Dunării de Jos, cu sediul la Ismail (din oct. 1878 la Galați).
- 1864 24 decembrie. Reînființarea Mitropoliei Ortodoxe a Transilvaniei, cu sediul la Sibiu.
- 1865 Înființarea Episcopiei Caransebeșului.
- 1868 Adoptarea Statutului organic al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania.
- 1872 Adoptarea Legii organice pentru alegerea mitropoliților și episcopilor eparhioți și a constituirii Sf. Sinod al Bisericii Autocefale Ortodoxe Române.
- 1873 18/28 iunie. Moartea mitropolitului Andrei Șaguna de la Sibiu; înmormântat la Rășinari.
- 1874 1 octombrie. Apare primul număr din revista *Biserica Ortodoxă Română* la București, care își continuă apariția până azi.
- 1875-1902 Păstoria mitropolitului Iosif Naniescu al Moldovei.
- 1877-1878 9 mai. Proclamarea Independenței de Stat a României și cucerirea ei în urma războiului împotriva Turciei.
- 1879-1892 Păstoria episcopului Melchisedec Ștefănescu la Roman (între 1864-1879 la Dunărea de Jos).
- 1881 (1884) Înființarea Facultății de Teologie din București.
- 1885 25 aprilie. Recunoașterea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române din partea Patriarhiei Ecumenice.
- 1893 Adoptarea Legii clerului mirean și a seminariilor.
- 1894 Procesul Memorandumului la Cluj, în care au fost condam-

- nați și cinci profesori de teologie și preoți români.
- 1914 Apare *Biblia* sinodală de la București.
- 1918 1 decembrie. Marea Adunare Națională românească de la Alba Iulia, care a proclamat Unirea Transilvaniei cu România (desăvârșirea Statului național unitar român).
- 1920 Înființarea Episcopiei Oradiei.
- 1921 Înființarea Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului.
- 1920-1939 Păstoria mitropolitului primat (din 1925 patriarh) Miron Cristea.
- 1920-1955 Păstoria mitropolitului Nicolae Bălan al Ardealului.
- 1923 Înființarea Episcopiei Tomisului (Constanța), Ismailului și Hotinului (Bălți).
- 1924 1 octombrie. Adoptarea calendarului iulian îndreptat.
- 1925 4 februarie. Hotărârea sinodală de înființare a Patriarhiei Ortodoxe Române.
- 1925 1 noiembrie. Investitura și înscăunarea primului patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Miron Cristea.
- 1925 19-30 august. Participarea unei delegații a Bisericii noastre la Conferința Internațională a Mișcării „Creștinismului practic“, de la Stockholm.
- 1927 10 mai. Încheierea Concordatului cu Vaticanul.
- 1928 Adoptarea Legii generale a cultelor.
- 1929/1934 Înființarea Episcopiei misionare ortodoxe române din America.
- 1935 Conferința româno-anglicană de la București.
- 1936 și 1938 Apare *Biblia* în traducerea lui Gala Galaction și Vasile Radu.
- 1937 Înființarea Episcopiei Maramureșului.
- 1939 Înființarea Episcopiei Timișoarei.
- 1939-1948 Păstoria patriarhului Nicodim Munteanu.
- 1944 Apare o nouă ediție a *Bibliei*, sub îndrumarea patriarhului Nicodim.
- 1944 Anexarea Basarabiei și a nordului Bucovinei la fosta Uniune Sovietică. Episcopiile de Chișinău și Cernăuți sunt subordonate Patriarhiei Moscovei.
- 1947 28 mai-11 iunie. Vizita patriarhului Alexei al Moscovei și a toată Rusia în România.
- 1947 Înființarea Arhiepiscopiei Olteniei (din februarie 1949 devine Mitropolie).
- 1947 Episcopia Timișoarei devine Arhiepiscopie, apoi Mitropolie.
- 1948 24 mai și 6 iunie. Alegerea și înscăunarea celui de al treilea patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Justinian Marina.
- 1948 5 iulie-3 august. Vizita delegației Bisericii Ortodoxe Române în fosta U.R.S.S., inclusiv în Georgia, cu prilejul sărbătoririi a 500 de ani de autocefalie a Bisericii Ortodoxe Ruse.
- 1948 4 august. Promulgarea Legii pentru regimul general al cultelor din România.
- 1948 octombrie. Sfântul Sinod aprobă un nou Statut pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române.
- 1948 1 octombrie. Consfătuirea de la Cluj a celor 36 de protopopi și

- preoți uniți, care au hotărât revenirea la Biserica Ortodoxă.
- 1948 21 octombrie. Marea Adunare Bisericească de la Alba Iulia, consfințește Reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania.
- 1948-1949 Desființarea mai multor eparhii ortodoxe: Huși, Argeș, Maramureș, Caransebeș, Constanța (Tomis), a Armatei.
- 1950 28 februarie. Hotărârea Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române privind canonizarea unor sfinți români.
- 1953 9 mai - 21 mai. Vizita unei delegații sinodale române în Bulgaria, la înscăunarea patriarhului Chiril.
- 1954 13 septembrie - 18 septembrie. Vizita patriarhului Alexandru III al Antiohiei în România.
- 1954 11 octombrie - 27 octombrie. Vizita patriarhului Chiril al Bulgariei în România.
- 1955 octombrie. Canonizarea solemnă a sfinților români, cu participarea unor reprezentanți ai Bisericilor Ortodoxe surori.
- 1957 10 și 13 ianuarie. Alegerea și înscăunarea mitropolitului Iustin Moisescu al Moldovei și Sucevei.
- 1957 2 iunie - 11 iunie. Vizita unei delegații sinodale în frunte cu patriarhul Justinian în Iugoslavia.
- 1958 30 mai - 10 iunie. Vizita patriarhului Hristofor al Alexandriei în România.
- 1961 18 noiembrie - 6 decembrie. A treia Adunare generală a Consiliului Ecumenic (Mondial) al Bisericilor la New Delhi, când a fost primită ca membră și Biserica Ortodoxă Română. Participă și o delegație a Bisericii noastre, condusă de mitropolitul Moldovei Iustin Moisescu.
- 1961 Prima Conferință panortodoxă de la Rhodos, la care au participat și delegați ai Bisericii noastre (celelalte în 1963, 1964 și Geneva 1968).
- 1962 31 mai - 4 iunie. A doua vizită a patriarhului Alexei al Moscovei în România.
- 1962 23 octombrie - 5 noiembrie. Vizita patriarhului Gherman al Serbiei în România.
- 1962 8-15 noiembrie. Vizita unei delegații a Consiliului Ecumenic al Bisericilor în România, în frunte cu Franklin Clark Fry, președintele Comitetului Executiv, și W.A. Wissert Hooft, secretarul general al Consiliului.
- 1963 22 iunie - 29 iunie. Participarea unei delegații sinodale, în frunte cu patriarhul Justinian, la festivitățile mileniului Muntelui Athos.
- 1963 17 iunie - 3 iulie. Vizita patriarhului catolicos Vasken I al armenilor în România.
- 1965 2 iunie - 8 iunie. Vizita arhiepiscopului de Canterbury, Michael Ramsey, în România.
- 1966 28 iunie - 30 iunie. Vizita unei delegații sinodale la Geneva, la sediul Consiliului Ecumenic al Bisericilor.
- 1967 16 octombrie - 28 octombrie. Vizita patriarhului ecumenic Athenagoras I în România.
- 1967 19 noiembrie - 24 noiembrie. Vizita cardinalului Franz König, arhiepiscopul Vienei și primatul

- Bisericii Romano-Catolice din Austria, în România.
- 1968 2 mai - 6 mai. Vizita unei delegații sinodale condusă de patriarhul Justinian la Patriarhia Ecumenică din Constantinopol.
- 1968 2 iulie - 23 iulie. A patra Adunare generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor la Uppsala, la care a participat și o delegație a Bisericii noastre, condusă de mitropolitul Moldovei, Iustin Moisescu.
- 1968 6 noiembrie - 15 noiembrie. Vizita unei delegații a Bisericii etiopiene în România.
- 1968 Apare o nouă ediție sinodală a *Bibliei*.
- 1969 5 ianuarie - 24 ianuarie. Vizita unei delegații sinodale, în frunte cu patriarhul Justinian, în India și Etiopia.
- 1971 30 aprilie - 7 mai. Vizita unei delegații sinodale, în frunte cu patriarhul Justinian în Grecia.
- 1971 19 octombrie - 29 octombrie. Vizita patriarhului Nicolae VI al Alexandriei în România.
- 1971 13 noiembrie - 22 noiembrie. Participarea unei delegații sinodale, în frunte cu patriarhul Justinian, la întronizarea patriarhului copt Șenuda III la Cairo, cu vizitarea Patriarhiei ortodoxe din Alexandria.
- 1972 25 octombrie - 31 octombrie. Vizita patriarhului Pimen al Moscovei și a toată Rusia în România.
- 1974 8 iulie - 15 iulie. Vizita unei delegații sinodale, condusă de mitropolitul Moldovei și Sucevei Iustin Moisescu, la Patriarhia din Constantinopol.
- 1975 2 mai - 12 mai. Vizita arhi-episcopului Olof Sundby de Uppsala, primat al Bisericii Luterane din Suedia, în România.
- 1975 1 mai - 16 mai. Vizita patriarhului catolic Vasken I al armenilor în România.
- 1975 20 mai - 30 mai. Vizita unei delegații sinodale, în frunte cu patriarhul Justinian, la Patriarhia din Ierusalim și în Țara Sfântă.
- 1975 23 noiembrie - 10 decembrie. A cincea Adunare generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, la Nairobi, în Kenya, la care a participat și o delegație a Bisericii noastre, condusă de mitropolitul Moldovei și Sucevei, Iustin Moisescu.
- 1975 Apare o nouă ediție sinodală a *Bibliei*.
- 1977 26 martie. Moartea patriarhului Justinian Marina; înmormântat în ziua de 31 martie, în biserica Radu Vodă din București.
- 1977 12 și 19 iunie. Alegerea și înscăunarea celui de al patrulea patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, dr. Iustin Moisescu.
- 1978 14-17 aprilie. Vizita unei delegații sinodale, condusă de patriarhul Iustin, la Patriarhia Ecumenică, la invitația patriarhului Dimitrios I.
- 1979 Apare primul volum din colecția de traduceri patristice „*Părinți și scriitori bisericești*”.
- 1980 6-13 octombrie. Vizita unei delegații sinodale, condusă de patriarhul Iustin, la Patriarhia Moscovei.
- 1981 1-7 octombrie. Vizita unei delegații sinodale în frunte cu patriarhul Iustin, la Belgrad, la invitația patriarhului Gherman

- al Serbiei.
- 1981 14-20 octombrie. Vizita unei delegații a Bisericii Ortodoxe Române, condusă de patriarhul Iustin, în Suedia, la invitația arhiepiscopului primat Olof Sundby. În continuare, s-a vizitat sediul Consiliului Ecumenic al Bisericilor de la Geneva.
- 1981 2-6 noiembrie. Vizita patriarhului Ignatie IV al Antiohiei în România.
- 1982 15-26 iunie. Vizita patriarhului Diodor al Ierusalimului în România.
- 1982 27 septembrie - 3 octombrie. Vizita arhiepiscopului de Uppsala și primat al Bisericii Luterane din Suedia, Olof Sundby, în România.
- 1982 1-15 octombrie. Vizita arhiepiscopului de Canterbury, primat al Angliei și mitropolit, Robert Runcie, în România.
- 1982 29 octombrie - 3 noiembrie. Vizita unei delegații sinodale, condusă de patriarhul Iustin, în Bulgaria.
- 1982 Apare o nouă ediție sinodală a *Bibliei*.
- 1983 24 iulie - 10 august. Participarea unei delegații a Bisericii Ortodoxe Române, condusă de mitropolitul Antonie al Ardealului, la cea de a șasea Adunare generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, care a avut loc la Vancouver, în Canada.
- 1983 17-23 septembrie. Vizita patriarhului Maxim al Bulgariei în România.
- 1986 31 iulie. Moartea patriarhului Iustin Moisescu. Înmormântat în catedrala patriarhală din București.
- 1986 9 și 16 noiembrie. Alegerea și înscăunarea celui de al cincilea patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Teoctist Arăpașu.
- 1987 Vizita patriarhului ecumenic Dimitrios I în România și vizita patriarhului Teoctist la Patriarhia Ecumenică.
- 1990 Reînființarea mai multor eparhii în cuprinsul Patriarhiei Române: Tomis, Târgoviște, Suceava, Curtea de Argeș, Maramureș.
- 1990 Înființarea unor noi Facultăți de teologie și Seminarii teologice. Reintroducerea învățământului religios în învățământul elementar și gimnazial.
- 1992 Revenirea Mitropoliei Basarabiei sub jurisdicția Sf. Sinod din București.
- 1991 7-20 februarie. O delegație a Bisericii noastre, în frunte cu mitropolitul Daniel al Moldovei și Bucovinei, participă la cea de a șaptea Adunare generală a Consiliului Mondial al Bisericilor de la Canberra, Australia.
- 1992 7-12 mai. Vizita în România a mitropolitului ortodox Teodosie al Japoniei.
- 1992 iunie. Canonizarea unor noi sfinți de neam român.
- 1992 septembrie. O delegație a Bisericii noastre participă la a zecea Adunare generală a Consiliului Bisericilor Europene, la Praga.
- 1993 12-18 august. Vizita patriarhului ecumenic Bartolomeu I în România.

- 1993 6-10 septembrie. Vizita în România a Grației Sale George Leonard Carey, arhiepiscop de Canterbury și primat al întregii Anglii.
- 1994 septembrie. Vizita în România a patriarhului Partenie III al Alexandriei și a patriarhului Bisericii Copte, Șenuda III.
- 1995 16-20 iunie. Vizita patriarhului Teoctist în Serbia, la invitația patriarhului Pavle.
- 1995 octombrie. Festivități prilejuite de împlinirea a 110 ani de la recunoașterea autocefaliei Bisericii noastre și a 70 de ani de la ridicarea ei la treapta de Patriarhie, cu participarea mai multor întâistătători de Biserici Ortodoxe autocefale.
- 1996 26-30 septembrie. Vizita patriarhului catolicos Ilie II al Georgiei în România.
- 1996 25 octombrie - 1 noiembrie. Vizita patriarhului Ignatie IV al Antiohiei în România. La 26 octombrie s-a sfințit biserica Sf. Spiridon Vechi din București.
- 1996 7-11 noiembrie. Vizita patriarhului Teoctist în Armenia, la invitația patriarhului catolicos Karekin I.
- 1997 iunie. O delegație a Bisericii noastre a participat la lucrările Adunării generale a Conferinței Bisericilor Europene de la Graz.
- 1998 noiembrie - decembrie. O delegație a Bisericii noastre a participat la a VIII-a Adunare generală a Consiliului Mondial al Bisericilor de la Harrare - Zimbabwe.
- 1999 7 - 9 mai. Vizita Papei Ioan Paul al II-lea în România, la invitația patriarhului Teoctist, prima vizită a unui papă într-o țară majoritar ortodoxă.
- 1999 24-28 octombrie. O nouă vizită a patriarhului ecumenic Bartolomeu I în România.
- 2000 ianuarie. O delegație sinodală română, în frunte cu patriarhul Teoctist, împreună cu numeroși pelerini români, participă la festivitățile bisericești de la Betleem, care marchează începutul serbărilor prilejuite de împlinirea a 2000 de ani de la Nașterea Mântuitorului Iisus Hristos.
- 2001 Apare *Biblia sau Sfânta Scriptura*, Ediție jubiliară a Sf. Sinod, revizuită și comentată de arhiepiscopul Bartolomeu Anania al Clujului.
- 2002 7-14 octombrie. Vizita patriarhului Teoctist și a unei delegații sinodale la Vatican, la invitația Papei Ioan Paul II. Au fost vizitate și unele comunități ortodoxe române din Italia.
- 2003 5-11 septembrie. Vizita în România a lui Petros VII, Patriarh și Papă al Alexandriei.
- 2003 8-19 noiembrie. Vizita Arhiepiscopului Anastasios al Albaniei în România.
- 2005 5-6 martie. Festivități prilejuite de împlinirea a 120 de ani de la recunoașterea autocefaliei, 80 de ani de patriarhat și 55 de ani de slujire arhierească a Patriarhului Teoctist. Au fost prezenți și reprezentanți ai altor Biserici, în frunte cu Patriarhul ecumenic Bartholomeu.

INDICE DE NUME

A

Alexandru, episcop de Tomis, 43; —, patriarh al Antiohiei, 466.

Alexandru cel Bun, domn al Moldovei, 78, 79, 93, 98, 101, 102, 106, 107, 110, 111.

Alexei, patriarh al Moscovei, 465.

Ambrozie (Popa Tun), călugăr, 411.

Amfilohie, episcop al Hotinului, 296, 305.

Anastasia, episcop la Vad, 132, 133, 135; — *Crimca*, mitropolit al Moldovei, 124, 125, 127, 129, 139, 231, 311.

Anatolie, ierodiac. cărturar, 287.

Andrei, apostolul, 14, 17, 479; *Șaguna*, mitropolitul Transilvaniei, 11, 15, 364-371, 392-396, 412, 421, 430, 439.

Anicet, 62.

Antim Critopol, mitropolit al Severinului și Ungrovlahiei, 71, 72, 243.

Antim Ivireanul, 15, 217, 218, 220, 228, 240, 241, 244, 276, 285, 286, 479.

Antonie Plămădeală, mitropolit, 440, 447, 459, 469; — patriarh ecumenic, 77, 78, 83, 85.

Antonie din Popești, domn al Țării Românești, 196; — mitropolit de Veszprem, 57.

Apafi Mihail, principe calvinist, 195, 196, 197.

Arăpașu Teoctist, vezi Teoctist.

Arbore Luca, pârcaľab de Suceava, 139.

Argeu, martir, 27.

Arie ereticul, 39, 42.

Arsenie Stadnițchi, mitropolit, 405, 407.

Asachi Gheorghe, cărturar moldovean, 348, 349.

Asan, conducător român la Târnovo, 65, 66.

Astion, martir, 27.

Atanaric, rege got, 28.

Atanasie, mitropolit al Severinului, 72;

Anghel, mitropolit 198, 223,

248-257; — *Dabbas*, patriarh al

Antiohiei, 241; — *Mironescu*,

mitropolit primat, 11, 382, 386;

— *Patelaros*, patriarh ecumenic,

239; — *Rednic* episcop unit, 261.

Attalos, martir la Niculițel, 27.

Aurelian, împărat, 19, 25, 32, 34.

Avram Iancu, vezi *Iancu*.

Azarie, călugăr cronicar moldovean, 127.

B

Balc (Baliță), voievod în Maramureș, 75, 333; — preot, 84.

Balint Simion, protopop, 413.

- Baranyi Paul*, iezuit din Alba Iulia, 247, 249, 250.
- Barnovschi Miron*, domn al Moldovei, 125, 172, 231.
- Bartolomeu I*, patriarh ecumenic, 479; — *Anania*, arhiepiscopul Clujului, 447, 475.
- Basarab I*, domn al Țării Românești, 63, 69, 92.
- Bela IV*, rege al Ungariei, 59, 64, 67.
- Belașcu Traian*, protopop, 453.
- Belizarie Dimitrie*, pictor bisericesc, 440.
- Benedict*, patriarh al Ierusalimului, 467.
- Benenatus*, arhiepiscop de Iustiniana Prima, 45.
- Benescu Neagu* din Domnița, preot, 411, 418.
- Bethlen Gabriel*, principe calvin, 188.
- Bâlea*, cneaz în Transilvania, 58, 60, 85.
- Bodogae Teodor*, pr. profesor, 11, 458.
- Bogdan I*, domn al Moldovei, 76, 93, 101.
- Bogdan cel Orb*, domnul Moldovei, 117.
- Boghiu Sofian*, arhim. pictor, 462.
- Boiu Zaharia*, profesor de teologie, 367, 421.
- Bolintineanu Dimitrie*, scriitor, 375.
- Braniște Ene*, preot, profesor de teologie, 438, 458, 460.
- Brâncoveanu Constantin*, domnul Țării Românești, 9, 198-201, 212, 213, 220, 223, 230, 233, 234, 235, 239, 240, 241, 244, 250, 252, 256, 257, 302, 479.
- Bretanion*, episcop, 42, 46.
- Buccow Nicolae Adolf*, general austriac, 269, 302, 324, 325, 477.
- Bujor Andrei*, preot ucis în 1940, 433.
- C**
- Calinic cel Sfânt*, episcop al Râmnicului, 313, 385, 414, 462; — *Miclescu*, mitropolit primat, 380, 381, 382, 387.
- Calist*, episcop al Romanului, 101.
- Cantacuzino Șerban*, domn al Țării Românești, 197, 210-214, 222, 224, 230, 233, 234, 235, 239.
- Cantemir Constantin*, 205; — *Dimitrie*, domni ai Moldovei 102, 104, 143, 232.
- Capistran Ioan*, inchizitor papal, 85.
- Casian*, copist, 110.
- Catelian*, arhiepiscop de Iustiniana Prima, 45, 47.
- Cazan Iosif*, preot ucis în 1848, 413.
- Chesarie*, episcop al Râmnicului, 287, 289, 291; — episcop al Buzăului, 360-363, 387, 424.
- Chindeas*, martir, 27.
- Chirescu I.D.*, compozitor, 425.
- Chiriac*, copist moldovean, 110, 318.
- Chiril*, martir, 27, 49, 50.
- Chiril Românul*, episcop în Przemysl, 64; — *Lucaris*, patriarh de Alexandria și Constantinopol, 161, 180, 181, 188, 239, 342.
- Cipariu Timotei*, cărturar transilvănean, 395, 396, 412.
- Ciurea Alexandru*, profesor de teologie, istoric, 11, 458.
- Climent*, episcop al Râmnicului, 286, 287, 289, 301.
- Coman Ioan G.*, preot, profesor de teologie, 458, 460.
- Comșa Dimitrie*, profesor de teologie, 414.
- Comoroșan Alexie*, profesor de teologie, 421.
- Conon Arămescu*, mitropolit primat, 382.
- Constantin*, protopop moldovean, 99.

Constantin cel Mare, împărat roman, 20, 25, 32-34, 37.

Constantin Șerban Basarab, domnul Țării Românești, 230.

Constantinos, zugrav în Țara Românească, 233.

Coresi, diacon tipograf, 8, 117, 131, 153-160, 318.

Cosma, preot în Deal (Alba), 267, 318.

Cosma Popescu, episcop al Buzăului, apoi mitropolit al Ungrovlahiei, 278, 279.

Costandie Filitti, episcop, 279.

Costea Traian, preot ucis în 1940, 433.

Crainic Nichifor, prof., 439, 447, 477.

Crăineanu Nicolae, preot ucis în 1907, 415.

Cristea Nicolae, preot în Sibiu, 367, 414; — *Teofan*, egumen, 405.

Cunțan Dimitrie, profesor, 425.

Cuza Alexandru Ioan, domnul României, 232, 242, 372-379, 382, 383, 387, 388, 409, 413.

D

Dadas, martir, 39.

Dalc, preot, 84.

Damaschin Dascălul, episcop la Buzău și Râmnic, 215, 285, 287, 298.

Damian, mitropolit al Moldovei, 98; — patriarh al Ierusalimului, 441; — *Vasile*, preot zugrav, 425.

Daniel Ciobotea, mitropolit, 475, 480.

Daniil, mitropolit al Ungrovlahiei, 86, 276, 279, 281; — Sihastrul, călugăr moldovean, 140, 478; — „*Andreas din Țara Panoniei*“, călugăr tipograf, apoi mitropolit, 71, 195.

Dasius, martir, 27.

Diaconovici Loga Constantin, profesor, 343.

Dima Gheorghe, compozitor, 426.

Dimitrie, martir, 26.

Dimitrie I, patriarh ecumenic, 466; — *Basarabov*, sfânt, ale cărui moaște sunt în catedrala patriarhală din București, 278, 462; — *Sulima*, arhiepiscop, 403.

Dioclețian, împărat roman, 25, 27.

Diodor, patriarhul Ierusalimului, 467.

Dionisie Eclesiarhul, cărturar muntean, 304.

Dionisie Erhan, episcop 406, 410.

Dionisie Exiguul, scriitor bisericesc din Scythia Minor, 16, 44, 45; — *Lupu*, mitropolit al Ungrovlahiei, 211, 356, 358; — *Novacovici*, episcop sârb la Rășinari, 269, 324, 325; — *Rally*, mitropolit al Târnovei, apoi al Moldovei, 124; — *Romano*, episcop al Buzăului, 360, 372, 386, 387, 420, 421; — *Seroglanul*, patriarh ecumenic, 239.

Dobrescu Nicolae, profesor de teologie, 11.

Dobromir, zugrav muntean, 138, 139.

Dobrotă, protopop în Râu Bărbat (Hunedoara), 84.

Dominius (Domnus), episcop de Sirmium, 39.

Dositei, patriarh al Ierusalimului, 213, 214, 240, 252, 254; — *Filitti*, mitropolit al Ungrovlahiei, 278, 279, 357.

Dosoftei, mitropolit al Transilvaniei, 187; — mitropolit al Moldovei, 8, 15, 202-209, 234, 244, 261, 296, 333; — *Herescu*, episcop al Rădăuților, 296, 400; — *Teodorovici*, episcop în Maramureș, 334.

Döpfner Iulius, arhiepiscop de München, primat al Germaniei, 468.

Dragomir Silviu, prof. univ., 11, 393.

Dragoș, voievod, 75, 83, 205, 332; — zugrav, 139.

Duca Vodă, 205, 233.

E

Ecaterina a II-a a Rusiei, 278, 287, 296.

Efrem, episcop de Tomis, 27, 42; —, patriarh al Ierusalimului, 276; —, patriarh al Georgiei, 466.

Eftimie I, 66, 91, 98, 117, 118, 119, 154, 161 și *Eftimie II*, 117, 119, mitropoliți ai Ungrovlahiei; —, mitropolit al Transilvaniei, 131; —, episcop la Rădăuți, 127; — cronicar, 127.

Elias IV, patriarhul Antiohiei, 466.

Emilian, martir, 26.

Epictet, martir, 27, 317.

Erbiceanu Constantin, 11.

Ermil, martir, 26.

Eustatie, ritor și protopsalt la Putna, 141, 174; — episcop la Roman, 141.

Eustatievici Dimitrie, cărturar brașovean, 305, 326.

Evangelicus, episcop la Tomis, 42.

Evghenie Hacman, mitropolit al Bucovinei, 400.

Evloghie al Romanului, 182.

F

Farcaș, cneaz român, 64.

Felea Ilarion, pr. prof., 447, 477.

Filip, apostol copist moldovean, 110; — Moldoveanul, tipograf în Sibiu, 149, 150, 153.

Filippos, martir, 27.

Filaret, episcop al Râmnicului, apoi mitropolit al Ungrovlahiei, 287-289.

Filotei, autorul Pripealelor, 92, 93; —, episcop al Buzăului, 360, 372, 414.

G

Galaction Gala (Gr. Pișculescu), teolog și scriitor, 439, 460.

Gavriil Zugravul, fiul lui Uric, caligraf moldovean, 110; —, *Protul*, autorul Vieții Sfântului Nifon, 115, 116, 119, 121, 141; —, *Hatmanul*, ctitorul Agapiei, 232; —, din Țagul Mare (Cluj), luptător pentru Ortodoxie, 252; —, din Bârsana, episcop în Maramureș, 334; — *Calimachi*, mitropolitul Moldovei, 312; — Bănulescu Bodoni, mitropolit în Basarabia, 402, 403.

Gelu, voievodul Transilvaniei, 55, 59.

Gerard, episcop catolic la Morisena, 57, 340.

Ghedeon Nichitici, episcop sârb la Sibiu, 326.

Ghelasie de la Râmeț, 85, 478.

Ghenadie I, II, III, mitropoliți ai Transilvaniei, 131, 155, 163, 188, 189, 192, 195; — *Petrescu*, episcop de Argeș, apoi mitropolit primat, 382; — *Enăceanu*, episcop de Râmnic, 386, 421.

Gheorghe, mitropolit al Moldovei, 99, 100, 102; —, al Transilvaniei, 131; — *Movilă*, mitropolit al Moldovei, 9, 124, 127; —, de Sângeorz... „episcop“ româno-calvin în Transilvania, 133; — episcop de Vad, 133; — stareț

la Cernica și Căldărușani, 312, 313, 385; — preot în Ciurila, 321, 410.

Gherasim (Adamovici), episcop la Sibiu, 326, 327; — Palladas, patriarh al Alexandriei, 240; — Raț, episcop la Arad, 344, 345; — Timuș, episcop la Argeș, 421.

Gherman, patriarhul Serbiei, 466.

Gherontie, episcop la Tomis, 42; — călugăr cărturar, 312, 356, 357; — mitropolitul Moscovei, 101, 104, 105.

Ghica Grigorie II, domn al Moldovei, 211, 293, 295, 359.

Glad, voievod român în Banat, 55, 58, 340.

Gordian, martir, 27.

Greceanu, frații Radu, 183, 213-218; și Șerban, 183, 213, 215, cărturari din Țara Românească.

Grigorie II, mitropolit al Ungrovlahiei, 278, 287, 301, 312, 313; — episcop al Buzăului, 214; — Dascălul, mitropolit al Ungrovlahiei, 15, 356-363, 420; — Decapolitul, sfânt, 106, 462; — Roșca, mitropolit al Moldovei, 9, 23, 127, 140; — Râmniceanul, episcop la Argeș, 361; — Țamblac, mitropolit al Kievului, 99; —, ieromonah moldovean, 79, 81, 94.

Grigorie IX, papă, 63, 67.

Grigorescu Nicolae, pictor, 424, 426-428.

Grosu, Gurie, mitropolit, 406, 438; — *Nicolae*, profesor, 405.

Groza Simion din Rovina, preot în Revoluția din 1848, 413.

Gyula, conducător maghiar, 57.

H

Hariton, mitropolit al Ungrovlahiei, 71.

Hevenesi Gabriel, iezuit din Alba Iulia, 249.

Horia, răscoala, 321.

Honterus Iohannes, umanist sas, 130.

Hristofor I și II, mitropoliți ai Transilvaniei, 131, 335; — patriarh al Alexandriei, 466.

Hrisant Nottaras, patriarh al Ierusalimului, 240, 241, 276.

Hurmuzaki Eudoxiu, 10.

I

Iachint, mitropolit al Ungrovlahiei, 63, 70, 71, 73.

Iacob (Putneanul), 293-298, 305, 310; — Stamati, 295-297, 302, 347, 348, mitropoliți ai Moldovei.

Iacob, copist moldovean, 110.

Iacovici Stoica, preot tipograf, 318.

Iancu de Hunedoara, 132 — *Avram Ignatie*, patriarh al Antiohiei, 466; — din Coțmani, copist moldovean, 110; — Sârbul, mitropolit al Ungrovlahiei, 164, 214.

Ilarie, egumen la Peri, 332.

Ilarion, mitropolit al Ungrovlahiei, 101; — episcop al Argeșului, 360, 409.

Ilie Iorest (Sf.), mitropolitul Transilvaniei, 187-193, 244, 462.

Inochentie de la Brâncoveni, episcop la Râmnic, 286; —, episcop la Huși, 296.

Inocențiu, papă, 50, 58.

Ioachim V, patriarh al Antiohiei, 241.

Ioan, arhiepiscop de Iustiniana Prima, 45; — episcop de Tomis, 42; mitropolit al Transilvaniei, 131,

- 132, 187; — de la Cerna, episcop la Vad, 133; — Patachi, episcop unit la Făgăraș, 257, 262; — Bob, episcop la Blaj, 261, 327, 328; — Lemeni, episcop la Blaj, 328, 412; — Mețianu, mitropolit al Transilvaniei, 393, 394; — Popasu, episcop al Caransebeșului, 394, 412, 413; — preot în Aciliu, 267, 319; — preot în Galeș, 267, 270, 318, 478; — Piuriu, preot în Sadu, 273, 319, 327, luptători pentru Ortodoxie.
- Ioan*, cneaz român, 64; — Vodă cel Viteaz, domn al Moldovei, 127.
- Ioan Casian*, scriitor bisericesc din Scythia Minor, 16, 45, 479; Sf. — cel Nou de la Suceava, cu moaștele la Suceava, 79, 81, 93, 138, 140, 205, 296, 462.
- Ioan Paul al II-lea*, papa Romei, 480.
- Ioanichie*, episcop la Rădăuți, 86, 101.
- Ioasaf*, mitropolit al Transilvaniei, 197.
- Ionescu Șerban*, profesor de teologie, 439.
- Iorga Nicolae*, cărturar, 10, 11, 13, 14, 88, 244, 355, 423.
- Iorgovici Iosif*, profesor, 343.
- Iosafat Snagoveanul*, arhim. participant la Revoluția din 1848, 411, 412.
- Iosif*, mitropolit al Moldovei, 78, 80, 98; — mitropolit al Ungrovlahiei, 101; — Budai, mitropolit al Transilvaniei, 107, 341; — Stoica, episcop al Maramureșului, 333; —, episcop al Argeșului, 279, 301, 306, 327, 357; — Gheorghian, mitropolit primat, 382; — Naniescu, mitropolitul Moldovei, 387, 388.
- Iov Țirca*, episcop în Maramureș, 333.
- Iovan*, tipograf, 117.
- Irineu*, martir, 26; — Mihălcescu, teolog și mitropolit al Moldovei, 438, 439.
- Isaia*, episcop la Rădăuți, 127; — Baloșescu, episcop la Cernăuți, 400; — Diacovici, episcop la Arad, 343.
- Iulian Apostatul*, împărat, 26.
- Iunius Soranus*, guvernator al Sciției Mici, 28.
- Iustin Martirul și Filosoful*, părinte bisericesc, 19.
- Iustin Moisescu*, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, 13, 143, 445-456, 460, 465, 466, 467, 468-470.
- Iustinian I*, împăratul Bizanțului, 34, 44, 47.
- Ivireanul Antim*, vezi Antim Ivireanul.
- J**
- Justinian Marina*, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, 13, 445-456, 460, 463, 464, 466-470.
- K**
- Kamasis*, martir, 27.
- Kolonici Leopold*, cardinal, 248.
- König Franz*, arhiepiscop al Vienei, primat al Austriei, 468.
- Kiminitul Sevastos*, profesor grec la București, 235.
- Kiriac Dimitrie*, compozitor, 425.
- Kogălniceanu Mihail*, cărturar și om politic, 375, 388.
- L**
- Lațcu*, domn al Moldovei, 76.
- Lazăr Gheorghe*, 328.

Lavrentie, tipograf în București, 117, 150.

Lăpușeanu Alexandru, 127, 139, 142, 153, 243.

Lecca Constantin, pictor, 424, 425.

Lecomte du Nouy, André, arhitect francez, 423, 425.

Leon Gheucă, mitropolit al Moldovei, 295, 296.

Liciniu, împărat roman, 25, 27.

Litovoi, cneaz român, 64.

Liubavici Dimitrie, tipograf, 148, 149, 153.

Longhin Brancovici, mitropolitul Ineului, 195, 342.

Luca din Cipru, mitropolit al Ungrovlahiei, 118, 161; — preot zugrav în Iclod, 318.

Lucaci, ritor și scolastic la Putna, 141.

Lucaciu Vasile, preot luptător pentru drepturile românilor din Transilvania, 414, 415.

Ludovic cel Mare, regele Ungariei, 59, 75, 82.

Lukonokos, preot, 35.

Lupaș Ioan, istoric, 11, 393.

Lupșa Ștefan, istoric și teolog, 11.

Lupu Toader, preot în Hodac (Mureș), ucis în 1848, 413.

M

Macarie, mitropolit al Moldovei, 98, 117, 119; — mitropolit al Ungrovlahiei, 101; — călugăr tipograf, apoi mitropolit al Ungrovlahiei, 8, 146-153, 243; — episcop la Roman, cronicar, 127, 128; — patriarh al Antiohiei, 165; — psalt, 425.

Macrobiu, martir, 27.

Maior Petru, teolog și istoric, 11, 53, 54, 273, 304, 328-331.

Mandicevschi Eusebiu, compozitor, 425.

Marcu, episcop la Vad, 133; — mitropolit la Feleac, 86; — Dumitru, preot în răscoala din 1784, 321.

Mardarie Cozianul, călugăr cărturar, 234.

Marian diacul, tipograf, 157.

Marian Simion Florea, preot cărturar, 421.

Mărișescu Teodor, copist, 110.

Măzăreanu Vartolomei, cărturar moldovean, 304, 305, 310, 314, 315.

Matcaș Dimitrie, preot în Roman, 414.

Matei Basarab, domnul Țării Românești, 151-170, 188, 210, 222, 229, 230, 232, 233, 235, 239, 243, 288; — Psaltul, patriarh al Alexandriei, 78, 276.

Mateevici Alexei, preot poet, 406.

Mavrocordat Constantin, 276, 292, 293, 301; — Nicolae, 224, 301, domni în Țara Românească și Moldova.

Maxim Brancovici, mitropolit, 116, 117, 119, 146, 243; — patriarh al Bulgariei, 479.

Maxima, martiră, 26.

Melchisedec, Ștefănescu, episcop al Dunării de Jos și al Romanului, 11, 373, 377, 381, 388, 390, 391, 395, 404, 407, 408, 414, 420-423.

Meletie, episcop în Moldova, 77, 78, 410; — Macedoneanul, egumen la Govora, 162; — Pigas, patriarh al Alexandriei, 239; — Sirigul, 182, 183.

Menumorut, voievod român în Bihor, 55, 58, 335.

Metodie, apostolul slavilor, 49, 50.

Meteș Ștefan, istoric, 11.

- Micu Samuil*, teolog și istoric, 10, 52, 53, 264, 304, 320-330.
- Mihai Viteazul*, domnul celor trei țări românești, 117-119, 124, 131, 132, 134, 138, 156, 161, 179, 184, 251, 319-321, 333.
- Mihail din Turdaș*, „episcop” româno-calvin, 133, 157; — Ștefan, tipograf, 221, 223, 224, 244.
- Mihul din Crișul Alb*, zugrav, 84, 85.
- Milescu Nicolae*, cărturar moldovean, 202, 204, 213.
- Mircea cel Bătrân*, 72, 90-93, 102, 106; — Ciobanul, 138, 149, domni ai Țării Românești.
- Miron Cristea*, patriarh al României, 395, 398, 399, 416, 429-431, 438, 441, 442; — Romanul, mitropolit al Transilvaniei, 392, 393.
- Miroslav*, preot în Giulești, 84.
- Misail*, egumen, 108.
- Mitrofan*, tipograf, episcop la Huși și Buzău, 213, 214, 220, 285; — Critopol, patriarh al Alexandriei, 240.
- Mitrofanovici Vasile*, profesor de teologie, 421.
- Moise Măcinic*, preot în Sibiel, 266, 267, 270, 318, 478.
- Moisescu Gheorghe*, profesor de teologie, istoric, 11, 458.
- Montanus*, preot martir, 26.
- Moraru Vasile*, preot în Bicălatu-Cluj, ucis în 1848, 413.
- Movilă*, Ieremia, 124, 141, 243; — Simion, 118, 124, 141, 162; — domni în Moldova și Țara Românească.
- Moxa Mihail*, călugăr cărturar, 162, 234.
- Munteanu Gavril*, profesor, 360, 387, 421; — Aurel, preot ucis în 1940, 433.
- Musicescu Gavril*, compozitor, 425.
- Mușat Petru*, 76, 77.

N

- Naneș*, preot, 83, 84, 317.
- Nathaniel Popp*, arhiepiscop 452, 476.
- Naum Râmniceanu*, cărturar, 305.
- Năsturel Udriște*, cărturar muntean, 163, 230.
- Neagoe*, boier moldovean, 99.
- Neagoe Basarab*, domn al Țării Românești, 87, 116, 117, 119, 137-140, 147, 148, 210, 239, 242, 279.
- Nectarie*, patriarh al Ierusalimului, 240.
- Neculce Ioan*, cronicar moldovean, 112, 113, 202, 206.
- Neofit*, mitropolitul Ungrovlahiei (sec. XIX), 281-283, 360; — Cretanul, mitropolitul Ungrovlahiei, 276-278.
- Nestor Ioanovici*, episcop la Arad, 344.
- Nicandru*, martir, 26.
- Niceta*, episcop de Remesiana, 40.
- Nichifor*, mitropolit al Moldovei, 293.
- Nichita*, martir, 28.
- Nicoară Moise*, luptător pentru drepturile românilor arădeni, 344.
- Nicodim* de la Tismana, 83, 90, 91, 243, 313, 462; — ieromonah și luptător pentru Ortodoxie, 110, 267.
- Nicodim Munteanu*, patriarh al României, 438, 449, 465.
- Nicolae*, patriarh al Alexandriei, 466; — Popea, episcop al Caransebeșului, 367, 394, 395, 421; — Ivan, episcop al Clujului, 438; — Bălan, 399, 422, 432, 433, 438, 439, 440, 441-444, 453; — Colan, 433,

- 438; — Mladin, 459, 471, 472, mitropoliți ai Transilvaniei; — Corneanu, mitropolitul Banatului, 459, 470.
- Nicolae Alexandru Basarab*, domnul Țării Românești, 70, 72, 92, 242.
- Nicula Gheorghiuță* din Albac, preot în Răscoala din 1784, 321.
- Nifon*, patriarhul Constantinopolului, 115, 116, 119, 239, 479; — mitropolit primat, 374, 379, 380, 413; — Mihăița, arhiepiscop, 475, 480.
- O**
- Oancea Ioan*, luptător pentru Ortodoxie, 266.
- Odobescu, Alexandru*, 423.
- Ohtum*, principe în Morisena, 57, 340.
- Olariu Iuliu Iosif*, profesor de teologie, 421.
- Onciul Isidor*, profesor de teologie, 421.
- Oprea Isac*, preot în Crăciunelul de Sus, ucis în 1848, 410, 413.
- Oprea (Miclăuș)* din Săliștea Sibiului, mărturisitor pentru Ortodoxie, 266, 267, 270, 462.
- Oprîșa Mihai*, preot în Țebea, ucis în 1848, 413.
- Origen*, scriitor bisericesc, 19.
- P**
- Pahomie*, egumen la Peri, 83, 332; — episcop la Roman, 296, 302, 310.
- Paisie*, copist moldovean, 110; — episcop de Buzău, 118; — al Ierusalimului, 240; — Velicovschi, stareț la Neamț, 310-312, 315, 316, 356, 357, 479.
- Panaiteescu P.P.*, prof. univ., 23, 24.
- Pann Anton*, 425.
- Paraschiva*, Cuvioasa, cu moaștele în Catedrala mitropolitană din Iași, 232, 239, 462.
- Partenie III al Alexandriei*, 479.
- Pasicrat*, martir, 26.
- Paternus*, episcop, mitropolit la Tomis, 36, 43, 53, 54.
- Pavel* din Turdaș, „episcop“ româno-calvinist, 133; — al Serbiei, patriarh, 479.
- Păcurariu Mircea*, profesor de teologie, istoric, 11, 460.
- Pătrașcu cel Bun*, domnitorul Țării Românești, 138, 153.
- Petru*, protopop moldovean, 77, 78; — protopop în Ostrov (Hunedoara), 84, 317; — mitropolit la Feleac, 62, 86; — Movilă, mitropolit al Kievului, 162, 172, 174, 179-186, 238, 243; — Pavel Aron, episcop la Blaj, 259, 261, 268, 269.
- Petru I (Mușat)*, 92, 93; — Rareș, 108, 123, 242; — Schiopul, 127, 132, 133, 138, 139, 140, 142, 149, 202, 242, domni români.
- Pimen*, patriarh al Moscovei, 466.
- Piuariu Molnar Ioan*, cărturar transilvănean, 268.
- Pârvu Mutu*, zugrav muntean, 233.
- Pociățchi Sofronie*, egumen și profesor la Iași, 172, 174, 182.
- Podeanu Ioan*, preot ucis, în 1907, 415.
- Podoleanu Al.*, compozitor, 425.
- Pop Nicolae*, preot în Balomir, 267, 319.
- Popescu Ioan* 367, 421; — Niculae, 11, 322, 425, 439; — Teodor, 439, 447, 458, 477, profesori de

teologie; — Pasărea Ioan, psalt, 425.

Popovici Eusebiu, profesor de teologie, 421; — Timotei, compozitor, 426; — Andronic, arhimandrit, 405.

Popp Mișu, pictor, 424, 425.

Porumbescu Ciprian, compozitor, 425.

Procopie Ivașcovici, mitropolit al Transilvaniei, 392.

Prodan Simion, preot din Măgina, în Revoluția din 1848, 413.

Protogenes, episcop la Sardica, 39.

Pușcariu Ilarion, profesor de teologie, 11, 367, 421.

Q

Quintilian, martir, 26.

R

Radu cel Mare, 90, 106, 110, 115, 117, 119, 137, 146, 147, 239, 243; — Paisie, 138, 148, domni ai Țării Românești.

Radu Vasile, profesor de teologie, traducător al Bibliei, 439, 460.

Rafail, monah cărturar, 287, 288.

Rákoczy Gheorghe I, II, 162, 188-190, 335, principii ai Transilvaniei.

Râmureanu Ioan, profesor de teologie, 11, 458.

Reli Simeon, profesor de teologie, 11.

Roman I, domn al Moldovei, 77.

Roman Cioragariu, episcop la Oradea, 397, 438.

Romstorfer Karl, arhitect, 423.

Roșu Mihail, cărturar bănățean, 305.

Rovența Haralambie, profesor de teologie, 439.

S

Sansala, preot în sec. IV, 28, 30.

Sas, voievodul Moldovei, 75, 76, 83, 93, 332.

Sava, martir, 28, 30, 31.

Sava I, mitropolit în Geoagiu, 342 — episcop în Ineu, 321.

Sava II Brancovici (Sf.), mitropolitul Transilvaniei, 191, 194-201, 244, 333, 342, 462; — *III*, mitropolit al Transilvaniei, 131;

Scriban, Neofit, arhieru, 377, 378, 414, 420; — Filaret, arhieru, 349, 373, 414, 420; — Iuliu, arhim., profesor de teologie, 439.

Seneslau, voievod român, 64.

Serafim, mitropolit al Ungrovlahiei, 117, 119, 155; — episcop al Buzăului, 214; — episcop în Maramureș, 333; — Ciceagov, arhiepiscop, 405.

Serghie, episcop în Maramureș, 333.

Sigismund, regele Ungariei, 59, 82.

Silovon, episcop în Maramureș, 333.

Silvestru, ieromonah, 190; —, episcop în Maramureș, 333; — Cipriotul, patriarh al Antiohiei, 276; — Bălănescu, episcop la Huși, 389; — Moraru-Andrievici, mitropolit al Bucovinei, 401.

Simion, zugrav din Pitești, 303, 313.

Simion Ștefan, mitropolit al Transilvaniei, 8, 15, 187-195.

Sinesie Jivanovici, episcop la Arad, 343.

Smighelschi Octavian, pictor bisericesc, 393, 425.

Sofronie de la Cioara, cuvios mărturisitor pentru Ortodoxie, 268-270, 462; — Chirilovici,

- episcop sârb la Sibiu, 325; —
 Miclescu, mitropolitul
 Moldovei, 413; — „mitropolit“
 la Lipova, 342.
- Sotiriovici Duca*, tipograf la Iași, 292.
- Spiridon*, copist moldovean, 110.
- Stan Liviu*, preot, profesor de teologie,
 438, 458, 460.
- Stăniloae Dumitru*, preot, profesor de
 teologie, 447, 458, 460, 477.
- Stoica*, preot în Fărcaș-Oltenia, 321;
 — Nicolae, preot cărturar, 305,
 462.
- Stoicescu-Petrovici Dimitrie*, preot în
 Revoluția din 1848, 413.
- Stratonic*, martir, 26.
- Sturza Mihail*, domnul Moldovei, 349,
 351, 410.
- Sturze Vasile*, copist moldovean în
 Bihor și Banat, 336.
- Suenens*, Leon Ioseph, cardinal
 arhiepiscop la Malines-Bru-
 xelles, 468.
- Suceveanu Dimitrie*, protopsalt, 425.
- Ș
- Șaguna*, vezi Andrei Șaguna.
- Șandru Lupu*, protopop în Borșa
 (Maramureș), 321.
- Șapcă Radu*, preot în Celei, participant
 în Revoluția din 1848, 410-412,
 417.
- Șenuda III*, patriarh copt din Egipt, 468,
 479.
- Șerban*, tipograf, 156.
- Șerbănescu Niculae*, profesor de
 teologie, istoric, 11.
- Șesan Milan*, profesor de teologie, 11,
 458.
- Șincai Gheorghe*, cărturar transil-
 vănean, 134, 135, 328, 330.
- Ștefan cel Mare*, domn al Moldovei,
 57, 77, 86, 93, 100, 102, 107,
 109, 111, 123, 127, 132, 138,
 139, 141, 171, 242, 245, 294,
 340, 347, 422.
- Ștefan*, mitropolit al Ungrovlahiei, 8,
 161, 163, 164, 165, 276; —
 episcop la Râmnic, 214, 279,
 286.
- Ștefăniță*, domn al Moldovei, 123, 138,
 232.
- T
- Tarasie*, episcop la Roman, 101, 108;
 — episcop la Vad, 133.
- Tarnavschi Teodor*, profesor de
 teologie, 421; — *Vasile*,
 profesor de teologie, 439.
- Tattarescu Gheorghe*, pictor bisericesc,
 424, 425.
- Tăutu Ioan*, logofăt moldovean, 109.
- Tempea Radu II*, preot cărturar din
 Brașov, 8, 87, 88, 304, 318.
- Teoctist I*, 99, 100, 102, 108; — *II*,
 123, mitropoliți ai Moldovei; —
 mitropolit al Transilvaniei, 187;
 — Arăpașu, Patriarhul Bisericii
 Ortodoxe Române, 14, 367,
 448, 450, 466, 470, 473-482; —
 Blajevicei, mitropolit, 401.
- Teodor*, arhiepiscop al Vicinei, 63; —
 episcop la Vârșeț, 321.
- Teodosie*, mitropolit al Ungrovlahiei,
 148, 210-219, 240, 248, 252-254;
 — mitropolit grec, 107; —
 mitropolit al Transilvaniei, 198.
- Teodorescu Nicolae*, zugrav bisericesc,
 360, 424.
- Teofan I*, 9, 123, 127 și *Teofan II*, 124,
 mitropoliți ai Moldovei; —
 patriarh al Ierusalimului, 240.

Teofil, episcop al Gotiei, 28; — mitropolit al Ungrovlahiei, 161-165, 188; — mitropolit al Transilvaniei, 198, 248; — episcop la Râmnic, 117, 118; — episcop la Vad, 133; — zugrav, 83, 84.

Teopt I, patriarh ecumenic, 119, 137, 239.

Teotim I și Teotim II, episcopi la Tomis, 42, 43, 46.

Tertulian, scriitor bisericesc, 19.

Tihai Anatolie, arhimandrit, 405.

Timotei, episcop la Tomis, 17, 42.

Tit, episcop la Tomis, 17, 27, 42.

Todoran Tănase din Bichigiu, luptător pentru Ortodoxie, 270.

Toma, zugrav, 139.

Turcu Vasile, preot în Cătina (Cluj), ucis în 1848, 413.

Ț

Tichindeal Dimitrie, preot cărturar, 304, 343.

U

Ulfila, episcop, 28.

Ureche Nestor, ctitorul mănăstirii Secu, 139, 171; — *Grigore*, cronicar, 113, 171.

Ursacius, episcop arian la Singidunum, 40.

V

Valens, episcop arian la Mursa, 40.

Valentin, martir, 26.

Valentinian, episcop la Tomis, 31, 43.

Valerian Trifa, episcop, 452.

Varlaam, mitropolit al Moldovei, 8, 15, 163, 171-178, 202, 232; — mitropolit al Ungrovlahiei, 210-219, 236; — mitropolit al Transilvaniei, 198.

Vasile cel Mare (Sf.), 28.

Vasile, episcop la Roman, 101, 104; — arhiepiscop de Târnovo, 66; — preot cărturar din Brașov, 234, 318; — stareț la Poiana Mărului, 311; — Moga, episcop al Transilvaniei, 327, 328, 364; — Mangra, mitropolit al Transilvaniei, 394; — Coman, episcop de Oradea, 459, 470; — Lupu, domn al Moldovei, 171-178, 189, 202, 203, 230, 232, 235, 239, 240, 243, 249.

Vasken, catolicos al Armeniei, 467.

Veniamin Costachi, mitropolitul Moldovei, 9, 15, 312, 347-355, 357, 360, 388, 410, 420.

Vetranion, episcop la Tomis, 42.

Victorin Ursachi, arhiepiscop, 452, 476.

Visarion Puiu, mitropolit, 452.

Visarion Sarai, ierom. cuvios, mărturisitor pentru Ortodoxie, 265-267, 270, 462.

Vidu Ioan, compozitor, 426.

Vlad Călugărul, domn, 106, 242.

Vladimir Repta, mitropolit, 401.

Vladimirescu Tudor, 275, 360, 409.

Vladislav I (Vlaicu), domn al Țării Românești, 70, 90, 92, 94, 180, 242.

Vlăduțiu Nicolae, preot participant la Revoluția din 1848, 413.

Voiutschi Emilian, profesor de teologie, 421.

Vuia Ignatie, protopop, participant la Revoluția din 1848 în Banat, 413.

Z

Zampa, preot, 84.

Zapolya Ioan Sigismund, principe, 133, 153.

Zoticos, martir, 27.

INDICE DE LOCURI

A

Adam, mănăstire, 372, 414.
Adelaide, parohie ort. rom., 453.
Adjud - Vrancea, obiecte paleocreștine, 51.
Aegyssus, episcopie, 43.
Agapia, mănăstire, 127, 232, 348, 372, 414, 424, 448, 476.
Alba Iulia (Bălgrad) loc. 55, 57-59, 131, 133, 134, 157, 174, 187, 190, 223, 247, 368, 396, 437, 450 — catedrala, 132, 184, 440, 453, 461; — episcopie catolică, 195; — mitropolie, 85, 255, 333.
Alexandria, 19, 40, 375, 441, 466.
Almașu Mare (Alba), biserică, 83.
America, episcopie misionară, 437.
Andrei, peștera Sf., 18.
Antiohia, patriarhie, 241, 375, 466.
Appiaria, episcopie, 39.
Apulum, 18.
Aque, episcopie, 39.
Arad, episcopie, 336, 343, 344, 365, 392, 393, 394, 437, 450; institut teologic-pedagogic, 392, 394, 438.
Arbore, biserică, mănăstire, 109, 139, 140.
Argeș, sediul Mitropoliei, 71, 72, 437, 446, 475; — episcopie, 279, 372, 379, 382; — seminar, 360, 383, 476; — biserici, 16, 89, 92, 119,

137, 139, 231, 239, 279, 267, 423.

Arnota, mănăstire, 229, 231, 285, 461.

Asia Mică, 18, 28.

Athos, Muntele, 71, 90, 92, 115, 116, 126, 141, 230, 241, 242, 244, 265, 276, 309, 311, 341, 357, 375, 386, 402, 412, 441, 453, 467, 476.

Axiopolis, 27, 36, 43.

B

Bacău, localitate, biserică, 51, 109, 349.

Baia, biserică, 93, 109, 138.

Basarabia, 373, 400-408, 422, 437, 475.

Basarabi, vestigii paleocreștine, 51.

Bălgrad, vezi Alba Iulia.

Bălinești, biserică, 109, 110.

Bărbătești, biserică, 286.

Beroe, 37.

Bezdin, mănăstire în Banat, 302, 344.

Biertan, donariu creștin, 32.

Biharea, cetate, episcopie, 58, 59, 85.

Bistrița, mănăstire în Moldova, 80, 107, 110, 473, 474; — în Țara Românească, 106, 138, 139, 161, 162, 231, 285, 286, 423.

Bârsana (Maramureș), biserică, 334.

Bârsău (Hunedoara), biserică, 83.

Blaj, școli, 305; — episcopie, 259, 261, 328, 395, 412; —, adunare națională, 368.

- Bodești* (Vâlcea), biserică, 286.
Bolintin, mănăstire, 106.
Bononia, episcopie, 39.
Boroaia (Suceava), biserică, 461.
Borzești, biserică, 108.
Botiza (Maramureș), biserică, 461.
Botoșana (Suceava), obiecte paleocreștine, 51.
Botoșani, biserici, 138, 349.
Brad, gimnaziu, 367.
Brașov, oraș, gimnaziu, 367, 368, 410; — biserică Sf. Nicolae, 9, 83, 84, 87, 88, 155, 196, 230, 231, 279, 305, 324.
Bratei (Sibiu), obiecte paleocreștine, 52.
Brădet (Bihor), biserică, 335.
Brăila, 118, 280.
Brebu, mănăstire, 230.
Brâncoveni, mănăstire, 138, 230, 231.
Bucovăț, mănăstire, 138.
Bucovina, mitropolie, 400-408, 437.
București, Mitropolie, 359, 372, 373, 379, 437, 450; — teologie, 420, 439, 470, 473; — Academia Română, 387, 389, 395, 421, 438, 439, 474; —, mănăstirile Antim, 9, 222, 223, 279, 305, 306, 358; — Pantelimon, 301, 302; — Plumbuita, 117, 150, 230; — tipărituri, 382; — seminar, 360, 383, 386, 389, 415, 420, 457; — Seminarul Nifon, 380, 383; —, biserici: catedrala, 210-212, 230, 381, 461; — Colțea, 235, 278, 302; — Curtea Veche, 138; — Domnița Bălașa, 422; — Mihai Vodă, 138; — Sf. Gheorghe Nou, 231, 241; — Sf. Gheorghe Vechi, 217, 235; —, Sf. Nicolae, 278; — Sf. Sava, 9, 231, 234, 235, 239, 277, 356, 386; — Sf. Spiridon, 301, 425, 477; —, Stavropoleos, 303; — tipografie, 211, 304, 382, 461; — facultate de teologie, 11, 374, 381, 382, 389.
Buda (Budapesta), 304, 325.
Budești (Maramureș), biserică, 334.
Budureasa (Ploiești), obiecte paleocreștine, 51.
Buhalnița, mănăstire, 232.
Buzău, localitate, episcopie, 28, 31, 115, 118, 161, 278-280, 285, 359, 372, 379, 386, 387, 424, 437, 450; — catedrala, biserici, 424, 440; — seminarul, 230, 360-363, 387, 457; — tipografie, 214, 360, 387; — alte școli, 360, 424.
- ## C
- Callatis*, episcopie, 36, 37, 43.
Canbera, a VII-a Adunare CEB, 480.
Capadocia, 28, 31.
Capidava, episcopie, 43.
Caransebeș, institut teologic-pedagogic, 394, 438; — episcopie, 59, 60, 61, 342, 365, 367, 394, 395, 416, 437, 446, 475; — mănăstire, 58, 84; — seminar, 457.
Carloviț, mitropolie, 266, 267, 326, 327, 344, 364, 365, 392, 400, 401, 413.
Carsium, episcopie, 43.
Cașin, mănăstire, 233.
Căldărușani, mănăstire, 229, 313, 356, 359, 382, 414, 460, 461.
Călinești (Maramureș), biserică, 334.
Călui, mănăstire, 138, 139, 240.
Căpriană, mănăstire, 107, 109, 403, 405.
Cernăuți, episcopie, 296, 400, 421, 437, 451; — institut teologic (facultate), 11, 400, 401, 439.
Cernica, mănăstire, 313, 382, 385, 386, 414, 440, 473.
Cetatea Albă, 51, 79, 118, 437.

Cetatea de Baltă, feudă, 132.
Cetinie, tipografie, 146.
Cheia, mănăstire, 301.
Chilia, 109, 118.
Chilia Nouă, biserică, 232.
Chișinău, 359, 403, 404, 405, 407, 408, 437, 439, 475.
Chițcani, mănăstire (Noul Neamț), 405.
Ciceu, feudă moldovenească, 109, 132.
Ciolanu, mănăstire, 360, 424.
Câmpulung, biserică, 69, 75, 162, 243; — tipografie, 183.
Cândești (Neamț), obiecte paleocreștine, 65.
Cârnu, schit, 311.
Cluj-Napoca, episcopie, 437, 450; — institut, 11, 438, 440.
Cocoș, mănăstire, 27, 422.
Colnic, schit, 286.
Comana, mănăstire, 194, 342.
Constanța, episcopie, 422, 446.
Constanța (Constantiana), bazilici, 37, 43.
Constantinopol, patriarhie, 42-44, 51, 52, 70, 239, 285, 374, 375, 423, 440, 441, 466.
Coșna (Suceava), obiecte paleocreștine, 51.
Coșula, mănăstire, 138.
Cotmeana, mănăstire, 91, 92, 106.
Cotnari, biserici, 109.
Covasna, 433, 461, 475.
Cozia, mănăstire, 16, 91-93, 95, 101, 106, 121, 210, 211, 231, 233, 236, 461; — bolniță, 138, 139.
Craiova, 285, 381, 385, 450; — biserici, Sf. Dumitru, 230, 423, Obedeanu, Madona Dudu, 440; — seminar, 457.
Crișcior (Hunedoara), biserică, 84-85, 321.
Cruședol, mănăstire în Serbia, 117, 243.
Cuhea (Maramureș), biserică, 76, 84.
Curchi, mănăstire, 405.

Curtea de Argeș, vezi Argeș.

D

Dacia, 18, 25, 27, 32.
Dadas, 26.
Dalmația, 17, 44, 48.
Dăbâca, episcopie, 55, 57-59, 85.
Dealul, mănăstire, 16, 106, 116, 137, 139, 147, 163, 231, 356, 423, 461.
Densus (Hunedoara), biserică, 82, 84, 461.
Dinogetia (Garvăn), bazilică, 36, 62, 63.
Dintr-un lemn, mănăstire, 230, 231.
Dionisopolis, episcopie, 43.
Dibiscos, episcopie, 58, 59.
Dobrogea, 14, 35, 280.
Dobrovăț, mănăstire, 108, 139.
Dobrușa, mănăstire, 302, 405.
Dodești (Vaslui), obiecte paleocreștine, 51.
Dorohoi, biserică, 108.
Dragomirna, mănăstire, 9, 125, 126, 139, 231, 296, 311, 400, 461.
Dristra, mitropolie, 119, 243, 280.
Durostorum, episcopie, 26, 39.

E

Echinăuți, în Basarabia, 51.
Edineți, 404.
Efes, 17, 42.
Esztergom, arhiepiscopie catolică, 248, 251.

F

Făgăraș, localitate, biserică, 71, 132, 231, 257, 344.
Fălciu, obiecte paleocreștine, 51.
Fedeleşoiu (Argeș), schit, 211.
Feleac (Cluj), sediul mitropoliților Transilvaniei, 86, 87, 109, 130, 134, 302.

Filipești, 230-233.
Florența, Sinodul de la, 99, 248.
Florești, biserică, 109.
Focșani, mănăstire, 301, 302, 349.
Frăsinei, mănăstire, 386, 424.

G

Galați, biserici, episcopie, 232, 239, 349, 373, 379, 382, 388, 404, 422, 437, 438, 450, 476.
Geneva, sediul CEB, 467.
Geoagiu (Alba), mănăstire, 84, 131, 134, 302.
Ghelari (Hunedoara), biserică, 461.
Gherla, episcopie, 132, 334, 395, 416, 433.
Ghighiu, mănăstire, 422.
Giulești (Maramureș), biserică, 84.
Giurgiu, 118.
Gorgota, mănăstire, 138.
Govora, mănăstire, 106, 162, 163, 190, 214, 243, 285, 286; tipografie, 183.
Gura Motrului, mănăstire, 138, 230, 231.
Gurasada (Hunedoara), biserică, 83.
Gyula, vicariat românesc apoi episcopie, 476.

H

Hajdudorog, episcopie greco-catolică maghiară, 396.
Halmyris, localitate, episcopie, 27, 43.
Harrare, a VIII-a Adunare CEB,
Hațeg, 60, 61, 83.
Hârlău, biserică, 108, 138, 139.
Hârbovăț, mănăstire, 302, 405.
Hârjauca, mănăstire, 302, 405.
Hâncu, 405.
Histria, episcopie, 36, 43.
Hlincea, mănăstire, 232, 240.
Hodoș (Bodrog), mănăstire, 84, 302, 342, 460.
Horaița, mănăstire, 422.

Horga (Vaslui), obiecte paleocreștine, 51.
Horodnic, mănăstire 107.
Hotin, 118, 437.
Humor, mănăstire, 107, 109, 110, 138, 139, 140.
Hurezi, mănăstire, 230, 231, 233, 285, 414, 448, 461.
Huși, biserică, 108; episcopie, 124, 202, 295, 296, 348, 349, 372, 379, 388, 389, 425, 437, 438, 446, 475; — seminar, 388, 414.

I

Ianina, în Grecia, biserică, 243.
Iași, mitropolie, 372, 379, 437, 438, 450; — Sinodul din 1642, 175, 182, 238; tipografie, 304, 349; colegiu, academie, 296, 348, 349; Cetățuia, 233, 240; mănăstiri: Sf. Trei Ierarhi, 9, 16, 182, 232-234, 239, 423, 461; Galata, 139; Golia, 232, 233; catedrala mitropolitană, 295, 351, 352, 388, 422, 425, 461; biserici: Banu, 422, 424; Barnovschi, 232; Frumoasa, 301, 422; Sf. Nicolae, 108, 204, 423; Sf. Spiridon, 9, 302, 347, 422, 424; seminarul de la Socola, 348, 349; seminarul, 375, 383, 388, 414, 415, 420, 438; școli, 234, 347, 348, Facultatea de Teologie, 373, 374, 476
Ibida (Slava Rusă), 37.
Ibănești (Botoșani), obiecte paleocreștine, 65.
Ierusalim, patriarhie, 240, 375, 441, 442, 466.
Ieud (Maramureș), biserică, 334, 461.
Iglița (Turcoaia), 37.
Ilidia, mănăstire în Banat, 84.
Illyricum, prefectură romană,

Ineu (Arad), episcopie, 194, 321, 342, 343.

Ismail, episcopie, 280, 373, 388, 404.

Ițani, mănăstire, 107.

Iustiniana Prima, arhiepiscopie, 44, 45, 47.

Izbuca (Bihor), mănăstire, 440.

Izvoarele (Pârjoaia), bazilică, 37.

J

Japca, mănăstire, 405.

K

Kiev, Lavra Pecerska, 162, 172, 183, 296, 311; Academia duhovnicească, 174, 175, 244, 294, 310, 311, 388, 389, 405, 438.

Konstanz (Germania), sinod, 98, 99.

Kremicovskii, mănăstire în Bulgaria, 243.

Kufstein, închisoare, 266, 267, 318.

L

Lainici, mănăstire, 422.

Lancrăm (Alba), reședința mitropolitului Sava, 134.

Laz, icoane pe sticlă, 304.

Leșnic (Hunedoara), biserică, 78.

Lețcani (Iași), biserică, 83, 84.

Lipovăț, mănăstire, 422.

Lipova, 321, 342.

Londra, parohie ort. rom., 452.

Lugoj, mănăstire, 84, 395.

Lujerdiu, biserică, 132.

Lvov (Liov, Lemberg), biserici, 139, 232, 243.

M

Malaia, biserică, 279.

Mamul, mănăstire, 231.

Manastirița, 91.

Maramureș, episcopie, 75, 333, 334, 433, 437, 438, 475.

Marcianopolis, episcopie, 39.

Mărgineni, mănăstire, 230, 233.

Măxineni, mănăstire, 230.

Mehadia, 60, 61.

Melbourne, parohie ort. rom., 453.

Mera (Mira), mănăstire, 233.

Merișani (Argeș), moșie, 250.

Mesici, mănăstire în Banat, 84, 302.

Meteore, mănăstire în Grecia, 243, 244.

Milano, parohie ort. rom., 452.

Moesia, provincie, 18, 25, 26.

Mogoșoaia, biserică, 230, 233.

Moisei, mănăstire, 302, 333, 337.

Moldova, mitropolie, 75, 78.

Moldovița, mănăstire, 16, 93, 107, 109, 138, 139, 140, 461.

Morisena (Cenad), bazilică, mănăstire, episcopie, 34, 41, 57, 58, 59, 84, 85, 89, 317, 340.

Mrăcunea, mănăstire în Banat, 302.

Muncaci, episcopie ruteană, 332, 334.

München, parohie ort. rom., 452.

Murgeni, obiecte paleocreștine, 51.

Mursa, episcopie, 39, 40.

N

Nairobi, a V-a Adunare generală CEB, 469.

Naisus, episcopie, 39, 40.

Neamț, mănăstire, 16, 80, 92, 100, 107, 110, 111, 123, 295, 296, 312, 315, 316, 349, 350, 356, 357, 372, 386, 405, 414, 438, 440, 460, 461, 473, 478; seminar, 387, 457.

New Delhi, a III-a Adunare generală a CEB, 469.

Nicula, icoane pe sticlă, 304.

Niculitel, biserici, martiri, 27, 62.

Novae, episcopie, 39.

Noviodunum, episcopie, 27, 37, 43, 62.

Nucet, mănăstire, 106.

Nucșoara (Hunedoara), biserică, 83.

O

- Ocna Sibiului*, biserică, 132, 230, 231.
Odessos, episcopie, 39.
Oescus, episcopie, 35, 39.
Ohrida, arhiepiscopie, 66.
Oncești (Maramureș), biserică, 334.
Oradea, episcopie ortodoxă, 367, 392, 393, 437, 450; episcopie unită, 335, 336, 395; institut, 438.
Orhei, biserică, 51, 232.
Ostrov (Călimănești), schit, 138.
Ostrov (Hunedoara), biserică, 83.
Ozobia, martiri, 26.

P

- Panonia*, provincie, 18.
Paris, biserică ort. rom., 426.
Partoș, mănăstire în Banat, 84, 302, 342, 440.
Pasărea, mănăstire, 414.
Patmos, mănăstire, 243, 276, 402.
Pătrăuți, biserică, 108, 109.
Pătroaia (Dâmbovița), școală, 277.
Pătrunsa (Vâlcea), schit, 286.
Peri, mănăstire, 83, 332, 333.
Peșteana (Hunedoara), biserică, 83, 84, 131.
Petersburg, legături cu Biserica românească, 36, 266.
Piatra Frecăței, bazilică, 37.
Piatra Neamț, obiecte creștine, 65; biserici, 109, 349, 388, 440.
Pietrarii de Jos (Vâlcea), schit, 286.
Pipirig (Neamț), biserică, 440.
Pângrați, mănăstire, 139.
Plătărești, mănăstire, 230.
Plopeasa de Sus (Buzău), biserică, 461.
Pocrov, schit, 296, 302, 310.
Poian (Covasna), obiecte paleocreștine, 52.
Poiana Mărului, schit, 231, 311.
Poienile Izei (Maramureș), biserică, 334.
Polonia, 66.

- Popduți - Botoșani*, biserică, 108, 109.
Porolissum (Moigrad), obiecte paleocreștine, 33.
Potaissa, 18, 33.
Potlogi (Ilfov), biserică, 230.
Prilep, 66, 90.
Prislop (Hunedoara), mănăstire, 83, 84, 91, 131, 133, 268, 302, 305, 460, 461.
Probota, mănăstire, 93, 109, 138, 139, 202, 474.
Proilavia (Brăila), mitropolie, 118, 280.
Putna, mănăstire, 9, 16, 100, 107, 108, 110-113, 124, 133, 135, 141, 189, 294, 297, 304, 305, 310, 333, 400, 402, 423, 461, 474.

R

- Ratiaria*, episcopie, 39.
Rădduți, biserică, 76, 93, 101, 111; episcopie, 76, 93, 101, 124, 127, 292, 293, 296, 400, 461.
Răhău (Alba), icoane pe sticlă, 304.
Rășinari, biserică, 84, 269, 325, 368.
Rătești, mănăstire, 360, 424.
Războieni (Neamț), biserică, 108, 113.
Recidiva, localitate în nordul Dunării, 44, 47.
Remesiana, episcopie, 39, 40.
Reșca, geme paleocreștine, 35.
Reuseni, biserică, 109.
Ribița, Hunedoara, biserică, 83, 84.
Rieni (Bihor), biserică, 335.
Rila, mănăstire în Bulgaria, 89, 243.
Râmeț (Alba), mănăstire, 16, 84-86, 302, 305.
Râmnicu Vâlcea, biserici, 138, 239; catedrală, 386, 425; episcopie, 115, 118, 161, 214, 276, 284-296, 313, 347, 349, 351, 372, 373, 379, 381, 382, 385, 386, 437, 450; seminar, 383, 385, 476.
Râmnicu Sărat, mănăstire, 109, 231, 233.

Râșca, mănăstire, 127.
Robaia (Argeș), schit, 269.
Rodos, mănăstire, 243, 276, 467.
Rogoz (Maramureș), biserică, 335.
Rohia (Maramureș), mănăstire, 440.
Roma, 43, 44.
Roman, catedrală, 127, 138, 424;
 episcopie, 100, 101, 127, 202,
 372, 379, 388, 389, 437, 450;
 Precista Mare, biserică, 139,
 302, 351; seminar, 383, 476.
Rozavlea (Maramureș), biserică, 334.

S

Sacoșul Turcesc (Timiș), descoperiri
 arheologice, 34.
Sadova, mănăstire, 138, 231, 386.
Sadu, 258, 268, 319, 327.
Saharna, 405.
Salsovia, episcopie, 43.
Sardica, episcopie, ; sinod, 39, 40.
Săraca, mănăstire în Banat, 84, 302.
Schitul Mare, mănăstire în Polonia, 243.
Sciția Mică, provincie, 14, 17, 25, 27,
 31, 35, 37, 38.
Scânteia (Iași), biserică, 109.
Secu, mănăstire, 139, 171, 172, 175,
 312, 372, 414, 461, 478.
Seghiște (Bihor), biserică, 83, 335.
Severin, cetate, mitropolia de, 71, 72.
Sexanta Prista, episcopie, 20.
Sibiel, 266, 318.
Sibiu, 149, 364, 365, 368, 369, 394, 401,
 437, 439, 450; — tipărituri, 393;
 — institut teologic, 366, 367,
 393, 438, 446, 470; — catedrală
 mitropolitană, 393, 423, 425,
 461; Astra, 368, 371, 396.
Sihăstria, schit, 296, 302, 474.
Sinai, mănăstirea Sf. Ecaterina, 211,
 224, 242, 244, 276, 309, 375.
Sinaia, mănăstire, 231, 233, 422, 441.
Singidunum, episcopie, 39, 40.
Sirmium, martiri, sinoade, 26, 39, 40, 44.
Siret, biserică, 93.

Siria, 18.
Sâmbăta de Sus, mănăstire, 231, 269,
 302, 305, 440, 478.
Sângeorge, mănăstire în Banat, 84,
 302.
Sântana de Mureș (Mureș), biserică,
 83.
Sântădmăria Orlea (Hunedoara),
 biserică, 83, 84.
Slatina, mănăstire, 133, 139, 351, 461,
 474.
Snagov, mănăstire, 106, 111, 117, 138,
 139, 220, 221, 239.
Sofia, biserică ort. rom., 442.
Solca, mănăstire, 231.
Soroca, 51.
Soveja, mănăstire, 230.
Srediștea Mică, mănăstire în Banat,
 84.
Stănești (Vâlcea), mănăstire, 138.
Stâncești (Bihor), biserică, 335.
Stânișoara, mănăstire, 422.
Stockholm, parohie ort. rom., 452.
Strehaia, mănăstire, 138, 195, 230, 231.
Strei (Hunedoara), biserică, 83, 84,
 461.
Streisângeorgiu (Hunedoara), biserică,
 83, 84, 85, 317, 461.
Suceava, sediul mitropoliei, 79, 138,
 475; mănăstirea Sfântul Ioan,
 400, 423; mănăstirea Sfântul
 Gheorghe, 139, 296; spital, 125,
 127; biserici: Sf. Dumitru, 138;
 Învierea, 138; Mirăuți, 76, 79,
 93, 402, 423; Sf. Ilie, 108, 109.
Sucevița, mănăstire, 9, 16, 124, 139,
 140, 243, 296, 400, 461.
Sucidava, bazilică, 34, 35, 41, 317.
Surpatele, mănăstire, 231.
Suruceni, 405.
Suzana, mănăstire, 301.
Sviștov (Bulgaria), biserică, 230, 243.

Ș

Șcheia, biserică, 109.
Șieu (Maramureș), biserică, 334.

Șotânga (Dâmbovița), biserică, 461.
Șurdești (Maramureș), biserică, 335.

T

Tazldu, mănăstire, 108.
Târcăița (Bihor), biserică, 335.
Tbilisi, 244.
Tibiscum, descoperiri arheologice, 34.
Tilecuș (Bihor), biserică, 335.
Timișoara, episcopie, catedrală, 34, 85, 305, 341, 342, 423, 438, 450.
Tismana, mănăstire, 16, 83, 90-92, 95, 138, 139, 163, 211, 333, 356, 423, 447, 460.
Târgoviște, tipografie, 183, 221, 222; reședința mitropoliei, 117, 147, 153, 164; catedrala, 138, 194, 195, 423, 440, 475; Stelea, 232; Sf. Gheorghe, 138; Domnească, 138, 230.
Târnovo, arhiepiscopie, 65, 66, 124.
Tomis, episcopie, 27, 36, 39, 41, 43, 45, 46, 62, 437, 450, 475.
Toplița (Harghita), mănăstire, 302, 440.
Torino, parohie ort. rom., 452.
Transilvania, 130.
Trăistenii, schit, 311.
Trifești (Iași), obiecte paleocreștine, 65.
Trivalea (Pitești), schit, 211, 236.
Troesmis, episcopie, 37, 43.
Tropaeum Traiani, bazilici, episcopie, 36, 43.
Tulcea, eparhie, 280.
Turnu, schit, 211.
Turnu Roșu (Sibiu), biserică, 230, 235.

Ț

Țigănești, mănăstire, 414.

U

Ulmetum, bazilică, 36, 37.
Ungrovlahia, mitropolie, 70, 72, 132, 278, 279.
Uppsala, a IV-a Adunare CEB, 469.

V

Vad, biserică, 109; — episcopie, 132, 133, 333.
Valea, mănăstire, 138.
Valea Danului (Argeș), biserică, 279.
Valea Drăganului (Cluj), biserică, 461.
Vancouver, a VI-a Adunare CEB, 469.
Vaslui, biserică, 108.
Văcărești, mănăstire, 301, 303, 412, 448.
Văleni (Maramureș), biserică, 335.
Văratec, mănăstire, 301, 348, 372.
Vărdia, mănăstire în Banat, 84.
Vărzărești, mănăstire, 107.
Vicina, arhiepiscopie, 63, 73.
Vidin, biserică zidită de Matei Basarab, 57, 230, 243, 340.
Viena, capitala Imperiului Habsburgic, 249, 266, 304, 368.
Vieros, mănăstire, 269.
Viminacium, episcopie, 39, 40, 45, 47.
Vișina, mănăstire, 106.
Vârșet, vicariat român, 321, 342, 364, 476.
Vodița, mănăstire, 90, 91, 94.
Voivozi (Bihor), mănăstire, 84, 335.
Volovăț, biserică, 109.
Vorona, mănăstire, 372, 473, 474.
Voroneț, mănăstire, 9, 16, 108, 110, 123, 140, 460, 461.
Vovidenia, schit, 302.
Vreanotia, episcopie românească, 66.

W

Wellington, parohie ort. rom., 453.

Z

Zaldapa, episcopie, 43.
Zamfira, mănăstire, 301, 424.
Zlatna (Alba), biserică, 83, 268.
Zografu, mănăstire Athos, 242, 245.

INDICE DE LUCRĂRI

A

- Acatistul Născătoarei de Dumnezeu*, Uniev, 1673, 204.
Adoleshia Filotheos, Iași, 1815, 350.
Adunarea dumnezeieștilor dogme ale credinței, Neamț, 1816, 357.
Alfavita sufletească, Iași, 1755, 294.
Antologhion, Câmpulung, 1643, 162.
Apostol, ms. de la Anastasie Crimca, 125, 126; — 1563, 154; — București, 1683, 212, 213.
Apostolat social, 449, 459.
Aritmetica lui Amfilohie al Hotinului, Iași, 1795, 305, 387.
Așezământul mitropolitului Antim Ivireanul, 223.

B

- Biblia*, București, 1688; 15, 212-214, 234, 460, 474; — Blaj, 1795, 304, 328; — Buzău, 1854 - 1856, 360; — Petersburg, 1819, 403.
Biserica și Școala, foaie oficială, Arad, 1877 - 1948, 394, 421, 440.
Biserica Ortodoxă Română, revista Sf. Sinod, din 1874, 380, 421, 439, 458, 477.
Bucoavna, Alba Iulia, 1699, 9, 198, 250, Iacob Putneanul, 1755, 9, 305.
Bucvar, Iași, 1755, 294.

C

- Candela*, revistă teologică, Cernăuți, 1882 - 1947, 401, 421, 440.
Capete de poruncă, Târgoviște, 1714, 222. Râmnic, 1743, 286.
Carte folositoare de suflet, București, 1799, 357.
Carte românească de învățătură (Cazania lui Varlaam), Iași, 1643, 15, 172, 176, 234, 250, 286.
Catehismul Sfântului Niceta, 40; — românesc de la Sibiu, 1544, 149; — calvinesc de la Alba Iulia, 1642, 189.
Cazanii, Râmnic, 1746, 277.
Ceaslov românesc, Govora, 1640, 163; — greco-arab, București, 1702, 221, 241.
Ceaslovăț, Alba Iulia, 1685, 198.
Cheia înțeleșului, București, 1678, 211.
Chipurile Vechiului și Noului Testament, ms. de la Antim Ivireanul, 223.
Chiriacodromion, Alba Iulia, 1699, 234, 250; — București, 1801, 357; — Neamț, 1811, 350.
Codex Sturdzanus, ms., 318.
Codicele Voroneșean, ms., 142.
Compendiu de Drept canonic, de Andrei Șaguna, Sibiu, 1868, 368.

Convorbiri cu Părinții, 44.
Cronica lui Macarie, 8, 141; — lui Eftimie, 142; — lui Azarie, 142.
Cronica Hușilor și a Episcopiei, 389.
Cronica Romanului și a Episcopiei, 389.
Cronograful lui Mihail Moxa, 8.
Cuvânt despre preoție al Sf. Grigorie de Nazianz, București, 1821, 358.

D

Didahiile mitropolitului Antim Ivireanul, 223.
Dogmatica Sf. Ioan Damaschinul, trad. de mitr. Dosoftei, ms., 183, 206; — Iași, 1806, 350.

E

Eho eclesiastic, foaie bisericească, București, 1850 - 1853, 387, 421.
Elementele Dreptului canonic, de Andrei Șaguna, Sibiu, 1854, 368.
Enhiridion de canoane, de Andrei Șaguna, Sibiu, 1871, 368.
Erofili, dramă în versuri, trad. Dosoftei, 205.
Evanghelie rom., București, 1682, 148; — georgiană, Tbilisi, 244.
Evanghelie cu învățatură (Cazania lui Coresi), 1581, 155, 163, 189; — Dealu, 1644, 163; 1682, 212.

F

Foaia Diecezană, gazetă oficială la Caransebeș, 1886-1948, 394, 422, 440, 477.
Filocalia, 460.

G

Glasul Bisericii, revistă, 459, 477.
Gramatica teologică de Amfilohie Hotiniul, Iași, 1795, 296, 305, 387.

H

Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor, 104.

I

Istoria bisericească, trad. de Veniamin Costachi, Iași, 1841-1843, 350.
Istoria Bisericii românilor..., de Petru Maior, Buda, 1813, 54, 304.
Istoria bisericii Sf. Nicolae din Șchei de R. Tempea, 8, 304, 318.
Istoria Vechiului și Noului Testament, Iași, 1824, 350.

Î

Îndreptarea Legii (Pravila cea Mare), Târgoviște, 1652, 164.
Întrebare creștinească, Brașov, 1560, 131, 154, 158.
Întrebări și răspunsuri pentru șapte Taine, Râmnic, 1747, 287.
Întrebări și răspunsuri..., Sf. Atanasie, Iași, 1803, 357.
Învățătura bisericească..., Târgoviște, 1710, 222, 277.
Învățătură despre cele șapte Taine, Râmnic, 1724, 285, 286.
Învățătură pe scurt pentru Taina Pocăinței, Râmnic, 1705, 222.
Învățătură preste toate zilele, Câmpulung, 1642, 162.
Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie, 141.

L

Legea clerului mirean și a Seminarilor din 1893, 382.
Legea cultelor din 1928, 433-434.
Legea pentru regimul general al cultelor din 1948, 450, 451.
Letopisețul de la Putna, 8, 127.

Lithos (Piatra), Kiev, 1644, 181, 184.
Liturghierul lui Macarie, 1508, 117, 147; — lui Coresi, Braşov, 1570, 154, 158; — lui Anastasie Crimca, ms., 125; — lui Dosoftei, Iaşi, 1679 şi 1683, 460; — slavo-român, Bucureşti, 1680, 212, 215; — greco-arab, Snagov, 1701, 220, 241; — Râmnic, 220.
Luminătorul (Chişinău), 405, 421, 440, 477.

M

Manual de studiu pastoral de Andrei Şaguna, Sibiu, 1872, 368.
Mărgăritarele Sf. Ioan Gură de Aur, Bucureşti, 1746, 277.
Mărturisirea Ortodoxă a lui Petru Movilă, 183, 214, 234, 238, 277.
Mineiele de la Râmnic, 1776-1780, 287; —, Buzău, 1698, 215; — de la Buda, 1804-1805, 279, 327.
Mistirio sau Sacrament, Târgovişte, 1651, 164, 165.
Mitropolia Moldovei şi Sucevei, revistă, 437, 440, 459.
Mitropolia Olteniei, revistă, 459, 477.
Molitvelnic slav, Târgovişte, 1545, 148, 222; — Câmpulung, 1635, 162; — *de-nteles*, Iaşi, 1683, 205; — Alba Iulia, 1689, 198.

N

Noul Testament, Alba Iulia, 1648, 190-193, 213, 234, 460; — Bucureşti, 1703, 221.

O

Octoiul lui Macarie, 1510, 117, 147; — slavon al lui Coresi, 1556, 153; — în 1574, 154.
Ortodoxia, revistă, 458.

Ortodoxul, revistă teologică, Bucureşti, 1880-1886, 421.

P

Palia de la Orăştie, 1582, 156, 159, 213.
Paremiile de peste an, Iaşi, 1683, 213.
Piatra scandalei, Iaşi, 1845, 350.
Pidalionul, Neamţ, 1844, 350.
Poemul cronologic al lui Dosoftei, 8, 205.
Pogribania preoţilor mireni şi a diaconilor, Târgovişte, 1650, 164.
Pravila lui Dimitrie Liubavici, Târgovişte, 1545, 149; — *Pravila Sfinţilor Părinţi* a lui Coresi, 154; — de la Govora, 1640, 162, 188, 234; — a ritorului Lucaci, ms. 141.
Praxiul (Apostolul) slav al lui Dimitrie Liubavici, 1546, 149.
Predicile lui Petru Maior, 54, 304.
Prefacerea Sfinţelor Daruri, de Nicolae Milescu, lat., Paris, 1669, 213, 234.
Psaltirea, ms. Anastasie Crimca, 8, 125; — Hurmuzachi, 142; — Scheiană, 142; — Voroneţeană, 142; — slavă a lui Lavrentie, Bucureşti, 150; — trad. a lui Coresi, 1570 şi 1577, 154, 155, 213; — slavă, Câmpulung, 1650, 162; — rom., Alba Iulia, 1651, 191; — *în versuri* a lui Dosoftei, Uniev, 1673, 203, 204, 213, 460; — *de-nteles*, rom., Iaşi, 1683, 204; — rom., Bucureşti, 1694, 220.

R

Răspuns la Catehismul calvinesc, 1645, 174, 177, 178, 189, 234.
Rânduiala diaconstvelor, Alba Iulia, 1687, 198.
Renaşterea, revistă, Cluj, 440, 477.

Revista Teologică, Iași, 1883-1887; — Sibiu, 1907-1947, 421, 422, 440, 477.

S

Sbornicul slav al lui Coresi, Brașov, 1568-1569, 154; — de la Sebeș, 1580, 155.

Sfătuirii creștine-politice, grec., București, 1715, 222.

Sinopsis, Iași, 1757, 294.

Slujebnic slav, Târgoviște, 1646, 163.

Statutul Organic al lui Andrei Șaguna, 1868, 365, 366, 430.

Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, 1949, 430.

Studii Teologice, revista Facultății de Teologie din București, revista Institutelor Teologice din 1949, 439, 458, 477.

Supplex Libellus Valachorum, 1791-1792, 326.

Ș

Șapte Taine ale Bisericii, Iași, 1644, 173.

T

Telegraful Român, gazeta bisericească, Sibiu, din 1853, 367, 368, 421, 440, 446, 459.

Tetraevanghelul (lui Nicodim), 91, 110; — greco-slav din 1429, 110; — lui Macarie 1512, 117, 148, 149, 151; — de la Anastasie Crimca, 125, 126; — româno-slav de la Sibiu, 1551-1553, 150; — român al lui Coresi, Brașov, 1560-1561,

154; — slavo-român al lui Coresi, 1580, 155; — slav al lui Lavrentie, București, 1582, 150; — bulgar, București, 1828, 359.

Tâlcuirea Sf. Liturghii, trad. mitr. Dosoftei, 206.

Tâlcul Evangheliei de Coresi, 1567, 154.

Tâlcuirea celor șapte Taine, Iași, 1807, 350.

Târnosania, Târgoviște, 1652, 164.

Triod pentecostar slavon, 1557-1558, 153.

Triodul slavon al lui Coresi, Brașov, 1578, 155.

Triodul slav., Târgoviște, 1649, 164.

U

Urmarea lui Hristos, slav, Dealu, 1647, 163.

V

Vestitorul bisericesc, Buzău, 1839-1840, 360, 421.

Vestitorul ortodoxiei, revistă, 477.

Viața Sf. Ioan cel Nou de la Suceava, 94.

Viața patriarhului Nifon de Gavriil Protul, 141.

Viața și petrecerea sfinților, trad. Dosoftei, Iași, 1682-1686, 205, 234.

Viețile sfinților, Neamț, 1807-1815, 350; — Căldărușani, 1834-1835, 359; 1906, 405.

SUMMARY

The work "The History of the Romanian Orthodox Church", written by rev. prof. dr. Mircea Păcurariu, is a handbook for the theological seminaries of the Romanian Patriarchate. It contains 58 lessons, in which the whole development of the ecclesiastical life of the Orthodox Romanians is displayed, from the earliest times to the present.

The first lessons deal with the penetration of Christian teaching on the territory of present Romania and on the neighbouring territories South of the Danube, i.e. the area of the so-called "Eastern Romanity". The Christian faith was known South of the Danube, in Greece, Bulgaria and Serbia of today as far back as the second half of the first century, through the preaching of Saint Paul and his disciples. Christianity was spread likewise through the preaching of Saint Andrew in Dobroudja of today, which, after the administrative reform of Diocletian was called Scythia Minor. The new faith was known in the North of the Danube, in the Roman province Dacia Traiana (106), as far back as the second and third centuries, brought by the colonists and the soldiers of the Roman army, settled in Dacia, or by various merchants. After the retreat of the Roman administration and legions to the South of the Danube, into the new province of Dacia Aureliana (271) and the promulgation of the well-known edict of Mediolanum, which granted liberty for Christendom (313), the new religion could now expand, in the fourth century, to the North of the Danube also. As proof of these is the numerous Christian archeological evidence, discovered here, as well as the words in the Romanian language of Latin origin, which define the fundamental notions of the Christian

faith. During the fourth century there also existed, on the right border of the Danube, several diocese seats (Singidunum, Viminacium, Bononia, Ratiaria, Oescus, Novae, Appiaria, Abritus, Durostorum etc.), the titulars of which held the spiritual rule of the faithful North of the Danube too. There was a diocesan seat at Tomis in Scythia Minor, recorded in 369 and sheperded by diligent bishops (Bretanion, Gerontius, Teotim I, Timotei, Ioan, Alexandru, Teotim II, Paternus, Valentinian). Some of them took part in the works of the II-V ecumenical councils, as well as in the christological disputes of the time. There are indications of the existence of diocesan seats in other towns also. Some notorious theologians descended from Scythia Minor; mention should be made of St. Ioan Casian and Dionisie Exiguul.

Many priests and faithful of the Danubian countries likewise suffered for Christ during the persecution of Diocletian in the first decade of the fourth century, as well as later under Julian the Apostate. During the persecution of Atanaric, the Gothic King, Saint Sava called the Goth, Saint Niceta the Roman and others suffered martyrdom North of the Danube.

The second and, later, the fourth ecumenical councils put the territories North of the Danube under the jurisdiction of the Constantinopolitan Patriarchate.

The faithful in the countries of present Romania, North of the Danube, were under the ecclesiastical jurisdiction of the Archbishopric Justiniana Prima, founded by Emperor Iustinian (535). The city of Sucidava, where probably a diocesan seat existed (here were discovered the ruins of a basilica of the IV-V century) had an important role in the introduction of Christianity North of the Danube.

All these diocesan seats disappeared about the year 600, during the great Avaro-Slavic migration. During the VII-X centuries, the Slavs settled on the territory of present Romania and were assimilated by the indigenous Daco-Roman bulk. During this period of living together, the Slavic language penetrated into the Romanian cult. Thus, the Romanian people was the only people of Latin origin confessing the Orthodox faith to use the Slavic language in worship, until about the end of the XVII-th century.

After 600, the news concerning the ecclesiastical life of the Romanians was very scanty. Only some archeological vestiges of the VII-X centuries certify the existence on the ancient territory of Romania of ecclesiastical life continuity: traces of churches at Niculițel and Dinogetia, in the North of Dobrudja, the small rock churches al Basarabi near Constanța, the church ruins at Dăbâca (district Cluj) and at Morisena-Cenad (district Timiș). In the XIII-th century, the Romanians had bishops of their own, as it results from a letter of Pope Gregory IX, of 1234, as well as from other records.

After the founding of the two Romanian countries: Wallachia or Muntenia (approx. 1330) and Moldavia (approx. 1359) metropolitan seats were established in the capitals of both countries. In 1359 the Ecumenical Patriarchate acknowledged the Metropolis of Wallachia, having its seat in Curtea de Argeș. The titular (then Iachint) became the "Metropolitan of Ungro-Wallachia." At the beginning of the XVI-th century two other diocesan seats were founded, subject to the Metropolis, at Râmnic and Buzău, which have continued to the present.

In 1401, the Ecumenical Patriarchate acknowledged a second Romanian Metropolis, that of Moldavia, residing at Suceava. At the beginning of the same XV-th century, two suffragan dioceses were founded, at Roman and at Rădăuți (that of Roman exists even now) and later (1598) at Huși.

In Transsylvania, under the rule of the Hungarian Catholic Kings three Romanian diocesan seats could be created even though the Romanians were lacking statal life.

The Romanian Orthodox Metropolis of Transsylvania did not have a permanent residence. Hence the titulars resided at Hunedoara, at Feleac in the vicinity of Cluj (at the end of the XV-th century) at Geoagiu and at Lan crâm, near Alba Iulia (at the middle of the XVI-th century) and afterwards at Alba Iulia. The Habsburgs suppressed the Metropolis in 1701.

At the end of the XV-th century Ștefan cel Mare, prince of Moldavia, founded a diocesan see at Vad, in the district of Cluj.

With the aid of the princes of Wallachia and Moldavia, the Orthodox Church gained a particular situation. Among its hierarch arose some eminent scholars, like the metropolitans Macarie, Teofil, ^utefan, Antim Ivireanul, Neofit Cretanul and Grigorie Dascălul of Ungro-Wallachia and Anastasie Crimca, Varlaam, Dosoftei, Iacob Putneanul and Veniamin Costachi of Moldavia.

The first translations into the Romanian language, left in manuscript, were liturgical books (the Codex of Voronej, the Psalter of ^ucheia, the Hurmuzaki Psalter etc.)

The printing activity began in Wallachia in 1507, through the monk-priest Macarie, continued by Dimitrie Liubavici and the monk-priest Lavrentie in the same century. They printed liturgical books in the Slav language. In Transsylvania, in the XVI-th century, the printing of books in the Romanian language began through Filip the Moldavian at Sibiu and the deacon Coresi at Braşov.

As far back as the XIV-th century the erection of great monasteries began, many of them existing to this day: Vodiţa, Tismana, Cozia, Cotmeana, Snagov, Dealu, Bistriţa, later Argeş, Arnota, Caldăruşani, Cernica, Hurezi in Wallachia, Neamţ, Bistriţa, Moldoviţa, Humor, later Putna, Voroneţ, Suceviţa, Secu, Dragomirna, in Moldavia, Saint Michael at Peri, in Maramureş, Râmeţ, Prislop and Sâmbăta in Transsylvania, Hodoş-Bodrog and Partoş in the Banat and others.

The monasteries mentioned above played not only a religious-moral, but also a cultural-artistic role. In these monasteries diptychs and chronicles were written, liturgical manuscripts or teaching books, in the Slavonic or Romanian languages, were caligraphied, as well as sacerdotal attires and other liturgical objects were confectioned. Here, in these monasteries, the first Romanian schools were to be found also: elementary, secondary and later, superior (the schools at the Sf. Nicolae-Church in Braşov-Şchei, at Putna, at the "Trei Ierarhi" in Iaşi, the Academy Sf. Sava in Bucharest and others.

Thus The Church contributed, during the Middle Ages, through its clergymen, to the promotion of the Romanian culture and art, keeping up

the aspirations of the Romanian people toward national liberty and social justice, helping to strengthen the consciousness of its national unity.

But the Romanian Orthodox Church contributed not only to the raising of the moral, social and cultural life of the Romanian people, but supported other Orthodox Churches under foreign rule too. This was done by the printing of liturgical books in Greek, Slav, Arabian and Gruzian languages, or by manifold material aids, afforded to these Churches. The princes of the Romanian principalities were also founders and protectors of the monasteries at Mount Athos and Sinai, as well as of the Patriarchates of Constantinople, Alexandria, Antiochia, Jerusalem, Georgia and of other countries. The Romanian Church and its people contributed to the strengthening and maintainance of the Orthodoxy also through the well-known work "The Orthodox Confession" written by the Metropolitan of Kiev, Petru Movilă, a Moldavian by birth. This work was approved by a synod held in Iași, in 1642, at which representatives of the Greek, Russian and Romanian Orthodox Churches were present.

Unlike the Church, of Wallachia and Moldavia, the Church of Transsylvania passed through numerous difficulties because of the proselytizing campaigns, undertaken by the Roman-Catholics (XIV-XV-th centuries) the Calvinists (XVII-th century) and again by the Roman-Catholics (XVIII-th century). The first two had no success but in 1698-1701, Transsylvania being ruled by the Habsburgs, as a result of the intrigues of the Court in Vienna and of the Jesuits of Transsylvania, a small part of the Romanian Orthodox clergy and faithful embraced the "Union" with Rome, which, brought a partition, a disunion of the Romanian Church in Transsylvania. A uniate diocese, placed under the jurisdiction of the Roman-Catholic archbishopric of Esztergom, was founded instead of the ancient Romanian Orthodox Metropolis. This diocese was shifted later to Făgăraș, there upon to Blaj and in 1853 raised to the level of a Metropolis. The Orthodox Romanians remained without bishops until 1761, when the Court in Vienna, compelled by the revolt led by monk Sofronie, appointed them a Serbian Orthodox bishop. The Orthodox Romanians were granted

the right to elect a Romanian bishop only in 1810. The most important Orthodox hierarch of this period was Andrei Șaguna, bishop and, from 1864, metropolitan (1848-1873), who succeeded in reestablishing the ancient Orthodox Metropolis of Transsylvania and in restoring its former magnificence.

This situation lasted until 1948, when the uniate clergy and faithful returned to the old Romanian Orthodox Church, because between "Uniates" and Orthodox there was really no difference. They all had the same "Romanian law", unchanged during the centuries.

In 1859, after the union of Wallachia and Moldavia into a single state, called Romania, the problem of the ecclesiastical unity and autocephaly was also raised. In 1864, prince Alexandru Cuza proclaimed the autocephaly of the Romanian Orthodox Church. In 1865, the Metropolitan of Bucharest became "Metropolitan Primate". In 1872, the Holy Synod was created, which still exists, and in 1885 the ecumenical patriarch Joachim IV acknowledged the autocephaly of the Romanian Orthodox Church. In 1925, the Holy Synod decided the founding of the Romanian Patriarchate by elevating the seats of the Metropolitan Primate to the rank of a Patriarchate. The first patriarch was Miron Cristea, followed by Nicodim Munteanu.

From 1948 to 1977 the Romanian Orthodox Church was led by the Patriarch Justinian Marina. Under his archpastorship, very important events occurred in the life of the Romanian Orthodox Church. Among these we may note: the new organization and legislation of the Church, the reintegration of the Romanian Orthodox Church of Transsylvania, the reorganization of the theological educations, the canonization of some Romanian Saints, the reorganization of the monastic life, the restoration of some ancient monuments of ecclesiastical art, as well as the erection of new churches, the re-entrance of the Romanian Orthodox Church in the World Council of the Churches (New-Delhi, 1961), the participation of our Church in all Pan-Christian and Pan-Orthodox meetings, the maintenance of fraternal relations with other Orthodox Churches, as well as with other Christian Churches (Roman-Catholic, Anglican, Armenian, Coptic,

Protestant etc.)

The fourth Patriarch of the Romanian Orthodox Church was Justin Moisescu, who carried out this responsibility from 19th June 1977 until his death on 31st July 1986. It was through his special care that our Church attained a particular development in the administrative, theological and cultural fields, as well on the level of foreign ecclesiastic relations.

On 16th November 1986, the supreme leadership of the Romanian Orthodox Church was entrusted to His Beatitude Teoctist, as the fifth Patriarch of our Church.

His Beatitude Patriarch Teoctist was elected for this ministry having served for four decades as a high prelate at the head of some of the most important dioceses of the Romanian Orthodox Church (in Bucharest as an assistant bishop to the Patriarch; at Arad as, diocesan bishop; at Craiova as a metropolitan; at the Iassy seat as a metropolitan. At the same time he supplied for the Metropolitan of Sibiu during the vacancy there).

The Romanian Orthodox Church is one of the most vigorous branches of Orthodoxy. Its valuable contribution is meant to further the cause of Orthodoxy, and to assert the ecumenical and brotherly relations among the Chrystian Churches and Confessions and to strengthen peace and good understanding among peoples.

After 1989, when the Comunist regime in Romania was abolished, a new life began for the Orthodox Church as well: the parishes which had been abolished back in 1948 were set up again, along with some new ones, new Theological magazines were published; Theology was introduced in the school syllabuses, as well as religious assistance in hospitals and military units. The dialogue with the other Christian confessions has been continued, as well as the activity of the Church in the International Church Council.

C U P R I N S

Abrevieri	5
I. Obiectul, însemnătatea, scopul și izvoarele istoriei Bisericii Ortodoxe Române	7
II. Începuturile vieții creștine pe teritoriul țării noastre	17
III. Martiri creștini în provinciile române dunărene în secolul al IV-lea	25
IV. Mărturii arheologice despre răspândirea creștinismului în Dacia	32
V. Organizarea bisericească în provinciile române dunărene până la sfârșitul secolului al VI-lea	39
VI. Viața creștină pe teritoriul țării noastre în secolele VII-XI	48
VII. Biserica Ortodoxă Română din Transilvania în secolele X-XIII	55
VIII. Viața bisericească a românilor din teritoriile extracarpatică în secolele XI-XIII	62
IX. Începuturile Mitropoliei Țării Românești (Ungrovlahiei)	69
X. Începuturile Mitropoliei Moldovei	75
XI. Biserica Ortodoxă din Transilvania în secolele XIV-XV	82
XII. Mănăstirile din Țara Românească și Moldova în secolul al XIV-lea	89
XIII. Biserica din Moldova și Țara Românească în secolul al XV-lea	98
XIV. Mănăstirile din Țara Românească și Moldova în sec. al XV-lea. Arta și cultura bisericească	106

XV. Biserica din Țara Românească în secolul al XVI-lea ...	115
XVI. Biserica din Moldova în secolul al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea.....	123
XVII. Biserica Ortodoxă din Transilvania în secolul al XVI-lea.....	130
XVIII. Mănăstirile din Țara Românească și Moldova în secolul al XVI-lea. Arta și cultura bisericească.....	137
XIX. Tiparul în Țara Românească și Transilvania în secolul al XVI-lea.....	146
XX. Diaconul Coresi și activitatea sa tipografică.....	153
XXI. Biserica din Țara Românească în timpul lui Matei Basarab. Mitropolii Teofil și Ștefan.....	161
XXII. Biserica din Moldova în timpul lui Vasile Lupu. Mitropolitul Varlaam.....	171
XXIII. Mitropolitul Petru Movilă. Sinodul de la Iași.....	179
XXIV. Biserica Ortodoxă din Transilvania în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Mitropolii Ilie Iorest și Simion Ștefan.....	187
XXV. Biserica Ortodoxă din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Mitropolitul Sava Brancovici și urmașii săi.....	194
XXVI. Mitropolitul Dosoftei al Moldovei.....	202
XXVII. Biserica din Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Mitropolii Varlaam și Teodosie.....	210
XXVIII. Mitropolitul Antim Ivireanul al Țării Românești...	220
XXIX. Mănăstirile din Țara Românească și Moldova în secolul al XVII-lea. Arta și cultura bisericească.....	229
XXX. Legăturile Bisericii Ortodoxe Române cu alte Biserici până la sfârșitul sec. al XVII-lea.....	238
XXXI. Dezbinarea Bisericii Ortodoxe din Transilvania în 1698-1701.....	247
XXXII. Biserica unită din Transilvania în secolul al XVIII-lea. Episcopul Inochentie Micu.....	257
XXXIII. Lupta clerului și a credincioșilor din Tran- silvania pentru apărarea Ortodoxiei.....	265

XXXIV. Mitropolia Țării Românești în secolul al XVIII-lea	275
XXXV. Episcopia Râmnicului în secolul al XVIII-lea	284
XXXVI. Mitropolia Moldovei în secolul al XVIII-lea	292
XXXVII. Mănăstirile românești din secolul al XVIII-lea. Arta și cultura bisericească	301
XXXVIII. Viața monahală în Moldova și Țara Românească în secolul al XVIII-lea. Starețul Paisie	309
XXXIX. Preoțimea românească până la sfârșitul secolului al XVIII-lea	317
XL. Biserica Ortodoxă din Transilvania între anii 1761-1845	324
XLI. Viața bisericească în Maramureș și Bihor până la sfârșitul secolului al XVIII-lea	332
XLII. Viața bisericească în Banat și Arad până la mijlocul secolului al XIX-lea	340
XLIII. Mitropolitul Veniamin Costachi al Moldovei	347
XLIV. Mitropolia Ungrovlahiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Mitropolitul Grigorie Dascălul	356
XLV. Mitropolitul Andrei Șaguna	364
XLVI. Biserica din România în timpul lui Alexandru Ioan Cuza	372
XLVII. Biserica din România între anii 1866-1918. Recunoașterea autocefaliei	379
XLVIII. Ierarhi de seamă ai Bisericii Ortodoxe Române între anii 1866-1918	385
XLIX. Biserica Ortodoxă din Transilvania de la moartea lui Andrei Șaguna până în 1918	392
L. Biserica românească din Bucovina și Basarabia sub stăpâniri străine	400
LI. Preoțimea ortodoxă română în secolul al XIX-lea	409
LII. Cultura și arta bisericească în secolul al XIX-lea	420
LIII. Biserica Ortodoxă Română între anii 1918-1948. Înființarea Patriarhiei	429
LIV. Biserica Ortodoxă Română între anii 1918-1948. Activitatea culturală și ecumenică	437

LV. Biserica Ortodoxă Română în perioada 1948-1989. Patriarhii Justinian, Iustin și Teoctist. Noua organizare și legislație bisericească. Diaspora românească	445
LVI. Învățământul teologic. Cultura și arta bisericească după 1948. Canonizarea sfinților români	457
LVII. Legăturile cu Bisericile Ortodoxe surori și cu celelalte Biserici Creștine după 1948	465
LVIII. Biserica Ortodoxă Română după 1989	473
Tabel cronologic	483
Indice de nume	493
Indice de locuri	505
Indice de lucrări	513
Summary	517

32.851

Redactor: Pr. dr. CORNELIU ZĂVOIANU

Format 16/61x86. Coli de tipar 33. Comanda nr. 501

TIPOGRAFIA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Intrarea Miron Cristea nr. 6; 040162 București

Telefon 4067193; 4067194; Fax: 3000553

www.editurapatriarhiei.ro

e-mail: eibmbor@rdslink.ro

tipogr.inst.biblic@rdslink.ro

magazin@editurapatriarhiei.ro

MOESIA SUPERIOR

- Orașe și caste romane
- ✝ Descoperiri paleocreștine
- Scaune episcopale

DESSUS (Varna)
NOPOLIS (Devnya)